A MAGYAR

TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

PÉNZÜGYTAN.

IRTA

LEROY-BEAULIEU P.

II. KÖTET.

BUDAPEST, 1879.

PÉNZÜGYTAN.

IRTA

LEROY-BEAULIEU P.

PÉNZÜGYTAN.

IRTA

LEROY-BEAULIEU P.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

FORDÍTOTTA

LÁNG LAJOS.

II. KÖTET.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST, 1879.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

219071

Franklin-Társulat nyomdája.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 765 /1958 sz.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

A KÖZJÖVEDELMEK.

II. KÖNYV.

Az adók.

(Folytatás.)

VIII. FEJEZET.

AZ IPARI, KERESKEDELMI ÉS SZABAD FOGLALKOZÁSOKBÓL EREDŐ KERESETEK ADÓJA. — A PÁTENSADÓ FRANCZIAORSZÁGBAN. — AZ ÜZLETI FORGALOMRA VETETT ADÓ. — AZ INGÓ ÉRTÉKEKRE VAGYIS ÉRTÉKPAPIROKRA VETETT ADÓ.

Lap

Helyes-e külön adót vetni az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozások nyereségeire? — A szigorú igazság szerint ez adó csak mint az általános jövedelmi adó egyik ága szerepelhet. — A licentiák jelleme Franczia országban. — A licentiák jelleme és jelentősége Angliában.

A pátensadó egészen esetleg keletkezett Franczia országban. — Ez adó főtételének jelentékeny öregbedése 1790-től 1875-ig. — Az ipari és kereskedelmi nyereségek megadóztatásával járó nagy nehézségek. — A pátensadó törvényhozásának fokozatos fejlődése és növekvő bonyo-

Lap

lultsága. — A foglalkozások osztályozása különböző táblákban. — Az adónak 1870. után keletkezett részleges reformja és általános súlyosbodása. — A pátensek Franciaországban az 1870/71-iki háború előtt és után. — Az Az 1873-iki parlamenti bizottság által ajánlott módosítások és Mathieu Bodet jelentése. — A *professionalis* (hibásan *fix*) adó és a *proportionalis* adó.

A négy vélelem, melyen a pátensadó kivetése alapúl. — Ez adó nagy egyenlőtlenségei. — Örvendetes hatása annak, hogy a *fix* vagy *professionalis* tétel maximumát eltörlik. — Az üzlettársak révén szedett pótadók igazságtalan volta. — Az iparos magánlakására vetett pátensadó igazságtalan volta. — Azon törekvés, melynélfogva a pátensadót a kiskereskedés központosításának megakadályozására akarták felhasználni. — E törekvés bírálata.

A pátensadó háromlása. — Vajjon a kereskedők vagy fogyasztók rovására esik-e. — Micsoda különbséget kell itt tenni.

Az üzleti forgalomra vetett adó. — A velejáró nagy igazságtalanságok s majdnem legyőzhetetlen nehézségek. — Ez adót mindazáltal el lehetne fogadni némely esetekben, mint a pátensadók kivetésének egyik kisegitő eszközét.

Az ingó értékekre vagyis értékpapirokra vetett adó. — Azon téves nézetekről, melyeket a közönség az értékpapirokra vetett adók valóságos terhe iránt táplál. — Az ingó értékekre vetett adó járulékos adó, mely a részvénytársaságok által már fizetett különböző adókhoz csatlakozik. Fel kell-e az adó alól menteni az állampapirokat? a jelzálogi követeléseket? — Ez adó háromlásáról. — Megnehezíti új társulatok keletkezését és a régiek kiterjesztését. — Az ingó értékekre vetett adók növekvő termékenysége

Lap

IX. FEJEZET.

A FÉNYÜZÉSI ADÓK.

A fényüzési adók általános jelleme. — Két hibájok van. Rendesen nem igen termékenyek és majdnem mindig zaklatással járnak. — A fényüzés megadóztatása a legnevetségesebb adókra vezetett a multban.

Némely fényüzési adók mindazáltal jogosak és gyakorlatiak. — A *assessed taxes* Angliában. — A hajporra vetett adó. — A czímerekre vetett adó. Ez adó hozadékának fejlődése. — A tekeasztalokra vetett adó. — A társaskörökre vetett adó. — A játékkártyára vetett adó. — A vadászati engedélyek Francziaországban és Angliában. — A kutyaadó. — A lovakra és kocsikra vetett adó. Ez adó jogosultsága Francziaországban és Angliában. — A férficselédekre vetett adó. — A zongorára vetett adó. — Az arany és ezüst fémjelzése. — A fényüzési jellegű adók Francziaországban mintegy 35 millió frankot jövedelmeznek 50

X. FEJEZET.

AZ ÁLTALÁNOS JÖVEDELMI VAGY TŐKEADÓ.

Milyen jelleműnek kell a jövedelmi adónak lennie. Ez adó pótlékos és kárpótlásos adó, a közvetett adó igazságtalanságainak kiegyenlítésére. — Ez adót hozzá lehet csatolni a többi létező egyenes adókhoz. — Az az ellenvetés, mintha ez adó kétszeres megadóztatást képviselne, nem bir jelentőséggel.

A jövedelmi adó kivetésének három módja: az adózó bevallása, a hivatalból történő megadóztatás, a törvényes vélelem. — Az általános jövedelmi adónál soha nem lehet teljesen elkerülni az önkényt és zaklatást.

Az adóköteles tárgy megállapításának nehézsége.

Az igazság azt kívánja, hogy a mulékony és személyes foglalkozásból eredő jövedelmet kisebb kulcs terhelje, mint

Lap

az állandó s a szerzett vagyonból mintegy önként keletkező jövedelmet.

Az általános jövedelmi adó termékenységének föltételei. — A különböző természetű okok, melyek a kis jövedelmek teljes adómentességét javalják. — Az általános jövedelmi adó szükségkép termékenyebb oly országban, hol a jövedelem kevés kézben központosúl, mint oly országban hol a vagyon nagyon meg van oszolva. — Érdekes ellentét, melyet e részben Anglia és Francziaország nyujt. — Noha Anglia és Francziaország nemzeti jövedelme körülbelül egyenlő, a jövedelmi adó mégis felével kevesebbet fog hozni Francziaországban, mint Angliában.

A jövedelmi adó története Angliában. A különösen kedvező körülmények, melyek ez adóra nézve Angliában fenforognak. — Az első kisérlet Pitt alatt 1798-ban. — Ez adó kulcsának tetemes fölemelése, az azzal járó nagy csalások.

Az *Income Tax* eltörlése 1802-ben, és visszaállítása 1803-ban. — Az öt czédula fölállítása, melyek az income taxet öt egymással csak igen laza összefüggésben álló adóra osztják fel. — Az income tax forrásánál érinti a jövedelmet, s ha nem is kerüli ki teljesen, a lehető minimumra szállítja le a zaklatást. — 1806-tól tíz százalékra emelik az income tax kulcsát és csak igen kevés adóleszállítást engednek mellette. — Ezen income tax nagy termékenysége. Közel 400 millió frankot hoz 1813-ban. — Ez adó roppant népszerűtlensége. El is törlik 1815-ben.

Harmadik kisérlet az income taxszel Angliában. — Robert Peel állítja vissza ez adót 1842-ben *ideiglenes adó* czímén. — A jövedelmi adó a pénzügyi reform egyik legfőbb eszköze lesz. — Ez adót mindig megtámadták és és csak ideiglenesnek tekintették. — Gladstone emlékezetes szavai e tárgyban.

Ez adó kulcsának folytonos változása 1842-től 1876-ig. — 6·6 maximumra emelkedik a krimi háború alatt, és 0·82-re száll le 1874-ben. — Ez adó hozadékának változása.

Lap

A kis jövedelmek teljes adómentessége. — A közepes jövedelmeknek adott részleges adómentesség. — A jövedelmi adó a jelen pillanatban rendkívül könnyű Angliában. — A nagy könnyűség, melylyel ez adót az előre nem látott kiadások fedezésére lehet felhasználni. — Az income tax a hézagtöltő és mindenes szerepét játsza az angol budgetben.

Az income tax kivetése és beszedése. — Az öt czédulát mind megannyi különböző adónak lehet tekinteni, azzal a kis kivétellel, hogy a kis és közepes jövedelmek teljes vagy részleges adómentességet igényelhetnek.— A *D.* czédulánál előforduló sajátságos eljárás. — A biztosítékok, melyeket a törvény a kereskedőknek üzleti titkaik megőrzése tekintetében nyujt.

Az income tax fogyatkozása. Ugyanazon adónak veti alá az állandó s szerzett vagyonból mintegy önként keletkező jövedelmet, mint a személyes tevékenységből eredő mulandó keresetet. — Az income taxnél előforduló tetemes csalások. — Az egy *D.* czédulánál az eltitkolás az adóköteles érték egy harmadára tehető. — Az income tax eltörlésére irányuló izgatás Angliában.

Ez adó kétségtelen előnyei. — 0·82 százalékos kulcs mellett 100 millió frankot jövedelmez. Nagy nemzeti szükség idején könnyen hozhatna 5—600 millió frankot 5 vagy 6 százalékos kulcs mellett.

Az income tax reformjának elveiről. — Felével kisebb kulcsot kellene alkalmazni a *B. D.* és *E.* mint az *A.* és *C.* czédulákra.

Az income tax alá tartozó érték növekedése. — A 2500 franknál kisebb jövedelmeknek adott teljes adómentesség daczára az adóköteles érték 13 milliárd frankra emelkedett. — Az income tax jövedelme megduplázódik minden 30 esztendőben.

A jövedelmi adó Poroszországban. — Csatlakozik a többi fennálló egyenes adókhoz. — Két önálló része van. Az *Einkommensteuer* a 3750 franknál magasabb jövedelmekre és a *Classensteuer* a kisebb jövedelmekre. — Az

Lap

adózókat osztályokba sorozzák még az *Einkommensteuer*-nél is. — A hivatalból történő megadóztatás. — Ez adó kivetésével és beszedésével járó nehézségek.

Az általános jövedelmi adó Ausztriában. — Az általános adó megoszlása különböző részleges jövedelmekre a jövedelem különböző ágai szerint.

Az ingó vagyonra vetett adó Olaszországban. — Ez adó rendkívül magas kulcsa.

A jövedelmi adó behozatalára tett kisérletek a forradalom idejében 1848-ban Franciaországban. — Goudchaux tervezete. — Ama parlamenti bizottság tervezete, melynek Parieu volt előadója. — Passi tervezete. — A közigazgatási és törvénykezési közegekből álló bizottságok jobbak mint a választott bizottságok.

A különböző népek kisérleteiből levonható tanulságok. — A kis jövedelmet egészen fel kell menteni az adó alól. — Az adó kulcsának igen kicsinynek, 2 vagy 3 százaléknak kell lennie rendes körülmények között; s csak 5 vagy 6 százalékra emelkedhetik válságos időkben. — Az általános jövedelmi adó szerencsés társadalmi befolyása.

Az általános tőkeadó az éjszak-amerikai Unio különböző államaiban. — Az ezen adó kivetésével járó végtelen bonyodalmak.

Azon enyhítések, melyeket a svájczi cantonok nagy része az általános jövedelmi vagy tőkeadónál alkalmaz 70

XI. FEJEZET.

A TULAJDON ÁTSZÁLLÁSÁRA ÉS ÁTRUHÁZÁSÁRA VETETT ADÓ. — ILLETÉK ÉS BÉLYEG.

A tulajdon átszállására és átruházására vetett adók eredete. — Milyen elv igazolja ez adókat. — Az illeték és bélyeg közös és eltérő jellemvonásai. — A lajstromozási illetékek nagy társadalmi haszna. — A *droit de contrôle*, *droit d'insinuation*, és más adók a régi monarchia idejében. —

Ez adók igazságtalan volta. — Malesherbes és a *Cour des aides* felszólalása.

Az illeték felosztása két részre. A tulajdon változására és az okmányokra vetett adók. — A fix adók és a proportionalis adók. — A háborúk vagy válságok idején az illetékekhez csatolt ideiglenes pótadók igazságtalan volta. — Az illetékkezelő hivatalok ellen emelhető vádak. — Az ezen tárgyra vonatkozó adó végtelen bonyolultsága. — Az adókulcs a legtöbbnél roppant magas.

Az örökségre vetett adó. — Minő tekintetekre támaszkodik. — Az oldalrokon vagy nem rokon személyek közötti örökösödésre vetett adók tarifájának fölemelését semmi elv nem igazolja. — Azon rokonsági fokozat megállapítása, melynél az *ab intestat* öröklés megállapodik. — E részben óvakodni kell minden önkénytől. — Minő veszélyek keletkezhetnek abból, ha több rokonsági fokozatot zárunk ki az *ab intestat* öröklésből. — Az egyenes ági öröklésre vetett mérsékelt adó jogosultsága.

A kincstár soha ne követeljen oly adót, melyet az adózó évi jövedelméből nem fizethet. — Az örökösödési adó lefizetésére 2—3 évi haladékot kellene engedni. — Az angol törvény igazolása, mely az örökösödési adót az örökös életkora, a *living interest* szerint szabja meg. — Helyes volna az örökségi adót leszállítani oly hagyatékra nézve, mely három év alatt többször képezi öröklés tárgyát. — Azon örökségi adók igazságtalan volta, melyeket jelenleg a főtulajdonosnak és haszonélvezőnek kell fizetni. — Az oldalas rokonok és nem rokon személyek közötti örökösödés esetén fizetett adók nagyon magasak. — Az 5 százalékos tételt soha nem szabadna meghaladni. — Az élők közötti ajándékozásra vetett adó.

A különböző természetű hagyatékokra vetett adók hozadéka. — A kis hagyatéknak nyujtott adómentesség bizonyos országokban. — Az örökségi adók Angliában.

Az ingók és ingatlanok átruházására vetett adók. Ez adók roppant magas volta Franciaországban. — Az ily magas adók közgazdasági hátrányai. Nagyon ártanak a föld-

Lap

mívelésnek. — Az ingatlanok átszállására vetett adónak minden mellékköltségeivel együtt nem szabadna meghaladnia a vételár 1 százalékát. — Anglia példája. — Az ingók és ingatlanok átszállására vetett adók hozadéka Francziaországban. — Miért nem volt semmi eredménye ez adók kis mérvű leszállításának Olaszországban? — Az illeték hozadékának gyors növekvése Francziaországban.

A bélyeg. — Eredete és igazolása. — A bélyeg elharapódzása a kereskedelmi élet minden ágában. A *timbre de dimension* és a *timbre proportionnel*. — A nyugtákra vetett 10 centimeos bélyeg. — A bélyegadó hozadékának folytonos emelkedése. — Ez emelkedés négy oka.

A bélyegadók nagy részének igazságtalan volta. — A bélyegadók s az illetékadók elnyelik a kis örökségeket. — A birósági eladásokból vett példák. — Az e részben tervezett reformok. Azok elégtelen volta.— A bélyegadó csak úgy igazolható, s csak úgy nem okoz nagy közgazdasági károkat, ha tarifája igen mérsékelt.

Az illeték- és bélyegadó törvényhozásában szükséges reformok. — Az áldozatok, melyeket e reformok a kincstártól követelnek 151

XII. FEJEZET.

A LEVELEZÉSRE ÉS SZÁLLITÁSRA VETETT ADÓ.

Mely okok következtében lett a pósta állami monopoliummá. — A kezelési költségek árán teljesítse — az állam a szolgálatot, vagy szabad abból jövedelmet is huznia? — A tiszta jövedelem, melyet az állam a pósta kezelési költségeihez képest ez alapon nyer, roppant nagy. — A pósta mindenekelőtt társadalmi szolgáltatás. Csak igen mellékesen lehet kincstári jövedelem.

A pósta eredete Francziaországban. — A párisi egyetem futárai. — XI. Lajos király. — A pósta hozadéka a régi monarchia alatt.— Az 1676-iki tarifa. — A forradalom esz

Lap

telen tarifája. — Az elvek, melyeken a pósta tarifája 1848-ig nyugodott. — Az adó emelkedése súly és távolság szerint. — Ez elv ellenkezik a logicával és igazsággal. A pósta-tarifa változásai Francziaországban.

A pósta fejlődése Angliában. — Rowland Hill hírneves reformja. — Az egy pennys (10 centimeos) egyenlő tarifa 1840-től. — E reform gazdasági és társadalmi hatása. — A levelek száma tizenháromszor nagyobb 1874-ben mint 1839-ben. — Ugyanazon reform hatása a kincstárra. —Tizennégy év szükséges ahoz, hogy a nyers hozadék elérje az eredeti magasságot. — Huszonöt év, hogy a tiszta jövedelem ugyanolyan legyen, mint a minő volt 1839-ben. — Az angol póstareform tehát nem emelte közvetlenül a kincstár jövedelmét, hanem hatalmasan előmozdította a kereskedelmi és szellemi fejlődést 1840. óta.

Az öt főok, mely minden tarifaváltozástól függetlenül a pósta jövedelmét minden civilizált országban öregbíti. — A kezelési költségek taglalása Angliában. — A szállítás csak igen kis részét képezi a póstai költségeknek.

A póstai reform Francziaországban 1848-ban. — Tiz év alatt megduplázódik a levelek száma. — Nyolcz év alatt elérik az eredeti hozadékot. — Az adó fölemelésének hatása 1871 óta. — A levelek száma kisebb 1874-ben, mint 1863-ban. — Az egyszerű és a rendes jövedelmi szaporodás 3—4 év mulva ugyanannyival emelte volna a kincstár jövedelmét, mint az adónak egy ötödrészszel való felemelése. — A belföldi póstabért le kellene szállítani 15 centimera. — A póstabér felére való leszállításának eredménye Ausztriában. Négy év múlva meghaladták az eredeti jövedelmet.

A póstajövedelem különböző ágai Francziaországban — A pénz, ujságok és minták póstabérének tarifája igen magas. A nagy társadalmi és gazdasági előnyök, melyeket ez adók tetemes leszállítása nyujtana. — A német póstarendszertől kölcsönözhető javitások. — A kezelési költségek aránya a nyers jövedelemhez Francziaországban.

A nemzetközi pósta. — A franczia közigazgatás két

Lap

régi elve e tárgyban. — Mily nagy tévedésen alapultak azok. — A berni póstareform. — E reform a bureaucraticus ijesztgetések ellenére semmi kárt nem okozott a franczia kincstárnak.

A távirda. — A távirda bevételei és kiadásai Franczia-országban. — A tiszta jövedelem mindeddig jelentéktelen. — Egyelőre még nem is bir adójellegével. — Fejlődésének nélkülözhetetlen feltételei.

A szállításra vetett adó. — Egyedűli igazolása beszedésének könnyeűge. — Ez adó mintegy 100 millió frankot jövedelmez évenkint Franczia országban. — Ez adó roppant nagysága, igaztalan és veszélyes volta. — A személyszállításra vetett igen csekély adót el lehet fogadni. — A jószágok szállítására vetett bármely kicsiny adót vissza kell utasítani 201

XIII. FEJEZET

A HATÁRVÁM.

A határvám eredete és indoka. — A pénzügyi és védelmi vámok. — A védrendszer vázlatos rajza. — Hogyan teremtett a védrendszer egy csomó, a közérdekkel ellenkező magánérdeket. — Az iparnak adott védelem. — A mezőgazdaságnak adott védelem. A mozgó skála. — A védrendszer szellentyűi: a *drawbacks* és az *admission temporaire* hogyan törtek végre rést a védrendszeren.

A határvámok fölosztásáról. — A kiviteli vámok. — Csak akkor igazoltak, ha valamely országnak kétségtelen monopoliuma van egy vagy más közhasználatu természeti jószágnak, mint pl. a guanonak vagy nitratnak, előállításában. — Elvben a kiviteli vámok elvetendők. — Brazilia példája a kávéra, Olaszország példája a kénre és Nagybritannia példája a kőszénre nézve. — Az átmeneti vámok. — Föltétlenül rosszak.

A behozatali vámok a határvámok legfontosabb részét képezik. — Mely esetben pénzügyiek és mely esetben vé-

delmiek. — A védelmi vámok nemcsak a fogyasztót áldozzák föl a termelőnek, hanem a finomabb czikkek termelőit is a legközönségesebb czikkek termelőinek.

A hajózási vámok. — A tengerészetnek adott védelem.

Az általános tarifa és a szerződéses tarifa. — A föltétlen tilalmak és behozatali vámok. — Az értékvámok és a specificus vámok. — A túlzó védelmi rendszer esetleg s a forradalom és az első császárság háborúi következtében honosodott meg Francziaországban. — A korlátolt census mellett választott kamarák fentartották vagy súlyosbitották a tarifát a béke ideje alatt. — A különböző kormányok harcza a kamarák ellen a védelmi vám enyhítése érdekében. — A drágaság enthusiastái. — Sainte-Beuve javaslata. — A második császárság vámintézkedései. — A vámreform Nagybritanniában.

Az öt főok, mely a vámok termékenységére befolyást gyakorol: — 1. a megvámolt czikkek száma és jelentősége, — 2. a vám nagysága, — 3. az ország geographicus helyzete, — 4. a népesség szokása és izlése, — 5. a pénzügyi közigazgatás szervezete. — Anglia és Francziaország vámjövedelme. — Miért hoz a vám sokkal többet az első országban, mint a másodikban?

A vámjövedelem nem mindig tiszta jövedelem. Gyakran le kell belőle vonni a kiviteli jutalmakat és restitutiókat. — A vámok nyers hozadéka és tiszta hozadéka Francziaországban a restauratio, Lajos Fülöp uralma és a második császárság alatt, a reform előtt és után.

Az egyedül ajánlható vámok azok, a melyek az exoticus termékekre, az úgynevezett gyarmatárukra: czukorra, kávéra, cacaora stb. nehezednek.

A vámjövedelem taglalása Francziaországban. — A behozatali vámok jövedelmének több mint negyedrésze csak hat czikkből ered. — A külföldi gyártott czikkekre vetett behozatali vámok nem adnak és nem is adhatnak nagy jövedelmet. — El kell őket törölni úgy mint az ősanyagokra vetett minden vámot s a mezőgazdasági termékekre vetett vámok nagy részét. — Az igy megtisztított és egy-

Lap

szerűsített vámrendszer még mindig 150 millió frankot hozhatna. — A statistikai illetékekkel járó ezerféle visszásságok. — A vámjövedelem Angliában. Miért csökkent húsz év óta?

A vám kezelési költsége. — A vám kezelési költségeinek aránylagos csökkenése Franciaországban 1860 óta. — A vámközegek számának apadása ugyanazon idő óta. Hatezer embert adtak vissza a magánéletnek és a termékeny foglalkozásoknak. — A vámjövedelem beszedési módja. — Az azzal járó faggatások és alakszerűségek. — A határszélek lakosait megfosztják polgári és ipari szabadságuk egy tetemes részétől.

A kiegyenlítő vámok. — Soha nem szabad vámokat behozni azon ürügy alatt, hogy kiegyenlítsük az országban lévő általános adók, minők a földadó, jövedelmi adó, iparadó, szállítási adó, örökségi adó stb. terheit. — Az állítólagos kiegyenlítő adókkal járó számtalan bajok. — A kiegyenlítő vámokat csak egy meghatározott termékre irányuló speciális belföldi adó fönnállása igazolhatja.

Lehetséges-e a vámok teljes eltörlése? — Egy Franciaország, Belgium, Hollandia, Svájcz és Olaszország közötti vámszövetség előnyei. — E nagy terv akadályai 244

XIV. FEJEZET.

A BELSŐ FOGYASZTÁSI ADÓK.

A fogyasztási adók jelleme. — Igaz-e, hogy mindnyájan fejadók? — Meg lehet-e adóztatni minden az országban termelt jószágot, vagy azoknak csak egy részét.

Az országban termelt minden jószág megadóztatását megkisérlették Spanyolországban az *alcavala* és a *bolla* által. E rendszer roppant visszásságai. — Hasonló kisérletet tettek Amerikában a polgárháború alatt. Adót vetettek minden gyártott czikkre. — Ez amerikai adók eredetisége és eligazodhatatlan volta. — E rendszer hatásai David Wells szerint.

Lap

A megadóztatott czikkek nagy száma Angliában a mult század végén és a jelennek kezdetén. — Az adó alá vetett czikkek gyártása jelentékenyen szenved ily pénzügyi rendszer alatt. — Az angol közigazgatás vallomása azon akadályok tekintetében, melyeket a gyártott czikkek adója azok ipari haladásának támaszt.

A papirosra, üvegre, tükrökre, szappanra, téglára, bőrre, gyertyára, gyufára stb.-re vetett adó. — A sok tárgyat felölelő fogyasztási adórendszer fogyatkozásai. — Az *accise* reformja Angliában. — Azon adórendszer előnyei, mely csak igen kevés számu és általánosan fogyasztott czikket sújt adóval.

Azon okokról, melyek következtében egyik vagy másik czikket kell inkább megadóztatni.

A belső fogyasztási adók kivetésének négy módja: — 1. a gyárosok zárlata, — 2. az átalány, — 3. a bizonyos czikkek előállítására szolgáló talaj speciális adója, — 4. a gyártás és forgalombahozás monopoliuma. — E különböző módok hátrányai és előnyei. — A gyárosok vagy kereskedők bizonyos osztályát sújtó különös adók.

A legfőbb fogyasztási adók. — A sóadó. — A sóadó fogyatkozásai nagyok, de a politikai szenvedély és előítélet gyakran túlozza őket. — A régi *gabelle* Francziaországban. Ez adó roppant magas volta, megoszlásának egyenlőtlensége, a beszedés igazságtalansága, s a megtorlás rendkívüli szigora. — A sóadó fogyatkozásai a XVIII. században Francziaországban. — A különböző időben fogyasztott sómennyiségek. Az adó leszállításának csekély befolyása a fogyasztásra. — A sóadó megakadályozza e czikk alkalmazását a mezőgazdaságban és marhatenyésztésben. Ez ennek az adónak egyetlen komoly hibája. — A sóadó Angliában. — Sokkal magasabb volt, mint Francziaországban. Nagy volt mellette a csempészet. — A sófogyasztás tetemes növekvése az adó teljes megszüntetése következtében. — A sóadó a többi európai országokban. — Ez adó előnyeinek és hátrányainak összefoglalása.

Az italadó. — Felét szolgáltatja az angol budgetnek,

Lap
egy ötödét a franczia budgetnek. — Miért termékenyebb és miért szedhető könnyebben ez adó éjszakon mint délen. — Az italadó, noha súlyosabb, kevésbbé faggató Angliában, mint Franciaországban.— Az italadó rendszere Franciaországban. — Az ezen adó méltányos kivetésével járó nagy nehézségek. — Változásai. — A bor- és csigeradó, a forgalmi-, kiskereskedelmi és belépti adó. — Az ezen adó szedésével járó formalitás. — A forgalmi adó aránylag mérsékelt. — A kiskereskedelmi adó roppant nagy.— A társas és egyéni átalány. — A kiskereskedelmi adó eltörlése és helyettesitése a 10 ezernél több lelket számláló városokban 1875 óta. — Az alkohol-, pálinka- és liqueuradó. — Az egyetlen fogyasztási adó. — A mezőgazdasági szeszfőzők. Megadóztatásuk lehetetlensége. — A söradó.

Az italadók nagy igazságtalansága Franciaországban. — A termelő tulajdonos nem fizet semmit a maga fogyasztása után. — A gazdag adózó a vidéken s a kis városokban csak a mérsékelt forgalmi adót fizeti. — A munkás, ki kicsiben kénytelen szükségletét beszerezni, sokkal magasabb adót fizet. — Az italadó Franciaországban fordított progressiv adó. — Ez adók fokozása a háborúk óta. — Az alkoholadó roppant növekvése 1850 óta. — Mily okok következtében gyarapodott némileg e czikk fogyasztása, noha adója négyszer akkorra lett 25 év alatt. — Az alkoholadó nagy viszszásságai sok iparággal szemben. — Az italok termelése Franciaországban, az ez alapon szedett adók különböző időkben. — A kiskereskedelmi adó igazságtalanságát bizonyító számok. — Az 1875-iki törvény részleges enyhitése a 10 ezernél több lelket számláló városokban.

A czukoradó. — Ez egyike a legkevésbbé ártalmas fogyasztási adóknak.— Miért törölték el az angolok a czukoradót, és miért lehet ez adót fentartani Franciaországban. — Azon okok, melyek következtében majdnem mindenütt adó alá került a czukor. — A czukoradó fogyatkozása Franciaországban. — Hogyan vezetett e könnyen beszedhető adó végtelen vitákra. — A belföldi és gyarmati

Lap

czukor. — A czukorgyárosok és czukorfinomítók.— A typusok rendszere. — A *drawbacks* és *admission temporaire*. — A közvetett kiviteli jutalmak. — A czukorfinomítók zárlata. — A czukoradó hozadéka Francziaországban különböző időkben. — A czukoradó változása és végleges eltörlése Angliában.

A dohányadó. — Miért tekinthető a dohány kitünő adótárgynak. — A dohányadót lehet legkönnyebben igazolni valamennyi fogyasztási adó között. — A dohányadó változásai Francziaországban.— A zónák rendszere. — E rendszer fogyatkozásai. — A gyártás és forgalombahozás monopoliuma. — Miért lehet ez adót minden fogyatkozása daczára fentartani? — A dohány fogyasztása Francziaországban és ez adó hozadéka a különböző időkben. — A dohányadó Angliában és a legfőbb európai országokban. — A dohány átlagos fogyasztása fejenkint a különböző országokban.

A legfőbb fogyasztási adók előnyeinek és hátrányainak összefoglalása 326

XV. FEJEZET.

A HELYI ADÓK.

A helyi adózás jelentősége a jó pénzügyi kezelés szempontjából. — Az egyenes helyi adók. — Jó-e, ha az egyenes helyi adók az egyenes nemzeti adókhoz csatlakoznak. — A franczia, angol és amerikai rendszer. — A helyi adók különös voltának előnye és hátránya. — A départementok pótcentime-ja Francziaországban.

A községi háztartás sokkal bonyolultabb, mint a tartományi háztartás. — A községi jövedelmek tetemes nagysága és különböző eredete Francziaországban. — A helyi adók jelentősége Angliában. — A községek mezőgazdasági és ipari vagyona. — A természetben való szolgáltatások. E rendszer előnyei és hátrányai.

Lap

A kapuadók. — A községi kapuadók eredete és fejlődése. — A kapuadónak alávetett czikkek. — Némely kapuadók védelmi jellege. — Az e tárgyra vonatkozó törvényhozásról. — A kapuadók hozadéka Francziaországban 1823-tól 1875-ig. — A kezelési költségek arányának tetemes csökkenése. — A kapuadó megoszlása a népesség különböző osztályai között. — A borra vetett kapuadó. — A bor fogyasztása Párisban, és a kapuadó alá vetett többi községekben.

A kapuadó tetemes fogyatkozásai. — Hogyan lehetne ez adót eltörölni. — A kapuadók nyers hozadékának és a föld- és telekadónak összehasonlítása Francziaország legfőbb 20 városában 1875-ben.

A kapuadók eltörlése Belgiumban. — E reform általános jellege és eredménye.

A jó községi adórendszer nagy akadálya a községi kiadások roppant fejlődése. — A bőkezűség és könnyelműség minden országban föltalálható a községi háztartásban. — A községi kiadások tetemes növekvése Francziaországban, Angliában, Belgiumban, Olaszországban, Észak-Amerikában.

Páris városának budgetje. — Kiadásainak négyféle osztálya.

Minő okok következtében hihető, hogy a községi kiadások kisebbek lesznek a jövőben, mint a milyenek voltak a multban.

Mennyiben szükséges, hogy az állam tevékenyen ellenőrizze a községek gazdálkodását 424

XVI. FEJEZET.

AZ ADÓK LESZÁLLITÁSA. — A MAGAS TARIFÁK ÉS ALACSONY TARIFÁK HATÁSA. — A JÖVEDELMI SZAPORODÁS. — AZ ÁLTALÁNOS ADÓÁTTOLÁS. — AZ ADÓTEHER SÚLYA A NÉPESSÉG KÜLÖNBÖZŐ OSZTÁLYAIBAN. — BEFEJEZÉSE A KÖZJÖVEDELMEKRŐL SZÓLLÓ RÉSZNEK.

Az adó leszállítás legjobb módja. — Egy-két czikkre kell összpontosítani az adóleszállítást és nem szabad azt sok

Lap

czikkre elforgácsolni. — Az adóleszállítás hatása nem mutatkozik mindig közvetlenül. Olykor csak közvetve érezhető. — Példák a párisi kapuadó változásaiból s a belga kapuadók eltörléséből. — Csak a tapasztalás is tapogatózás mutathatja meg: minő kulcs mellett hoz valamely fogyasztási adó legtöbbet a kincstárnak. — A különböző szempontok, melyeket az adóleszállításnál tekintetbe kell venni.

Az adóleszállítás kettős hatása a fogyasztás s a kincstári jövedelem gyarapodására szembeötlő példákkal. — A czukoradó és változásai Angliában. — A czukor fogyasztása roppant fejlődésnek indult, de a kincstár még is veszített, mert az alacsony adó mellett nem volt annyi jövedelme, mint a magasabb adó mellett. — Hogyan kárpótolhatja a kincstár közvetlen veszteségét közvetve az általános jólét gyarapodása.

Adóleszállításhoz észszerűen csak bevételi fölöslegek mellett lehet fogni. — A közvetett adók állandó jövedelmi szaporodása természetes tüneményt képeznek minden jól kormányzott népnél. — A jövedelmi szaporodás okai. — Anglia pénzügyi története 1840 óta bámulatos példáit adja a jövedelmi szaporodásnak. — 1849—1875-ig 440 millió frankkal szaporodtak az angol állam jövedelmei, noha az ugyanazon idő alatt eltörlött adók 710 millió frankot képviselnek. — A jövedelmi szaporodás a pénzügyi kormányzat javításának legjobb és legcsalhatatlanabb eszköze. — A jövedelmi szaporodás Francziaországban. — Mire lehetne azt a jövőben fordítani.

Az adók visszatolása az egész társadalomra. — A társadalom plasticus lény, mely önmagától és mintegy öntudatlanúl orvosolja a legtöbb adó kezdetleges egyenetlenségét. — Minő túlzott következtetést vonnak ebből.

Az adó terhe a franczia társadalom különböző részein. — A mezei lakosok s különösen a birtokukon élő gazdák látszanak a legkedvezőbb helyzetnek örvendeni. — Ezek után jő a tőkések osztálya, mely, úgy látszik, szintén nem viseli az adóból őt jogosan megillető rész terheit.

Lap

Befejezés : A béke fentartása egy negyed századon át, a jövedelmi szaporodás, az egyenes adók reformja lehetővé fogják tenni, hogy lassanként eltöröljük a termelést gátló adókat egészen, a fogyasztási adókat nagy részben — Az állam és községek ipari vagyonának fejlődése nagy segítségül lesz arra, hogy egy távolabb jövőben eltörölhessünk minden oly adót, mely az élelmi czikkeket sújtja. 480

VIII. FEJEZET.

AZ IPARI, KERESKEDELMI ÉS SZABAD FOGLALKOZÁSOKBÓL EREDŐ KERESETEK ADÓJA. — A PÁTENSADÓ FRANCZIAORSZÁGBAN. — AZ ÜZLETI FORGALOM ADÓJA. — AZ INGÓ ÉRTÉKEKRE VAGYIS ÉRTÉKPAPIROKRA VETETT ADÓ.

A jó adórendszer megállapításának legnagyobb nehézségét kétségtelenül az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozásokból eredő kereset méltányos és arányos megadóztatása képezi. A teljes igazság elérésére való törekvés e téren közel jár a lehetetlenséghez. Szükség esetén kimutathatjuk a föld vagy telek tiszta jövedelmét[1] vagy forgalmi értékét, és bizonyos adót vethetünk ki az ú. n. ingó értékekre, vagyis a nagy társulatok által részvények, kötvények, utalványok stb. alakjában kibocsátott különböző értékpapirokra. Az efféle adó mindig jár némi nehézséggel; de azért a törvényhozó, ki ahhoz folyamodik, s a hivatalnok, kinek azt alkalmaznia kötelessége, valami nagy akadályokkal nem találkoznak sem a kivetésnél, sem a behajtásnál. Egészen más a helyzet az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozásokból folyó keresetek legnagyobb részénél. E keresetek igen változók és nem is állapíthatók meg a nélkül, hogy igen nagy visszatetszést szülő inquisi-

tióhoz ne folyamodjunk. Hozzájárúl még az is, hogy rendesen bizonyos vélelmekhez vagy ismérvekhez kell folyamodnunk, melyeknek megvan az a nagy hibájok, hogy csak megközelítőleg helyesek és igen sok esetben meg épen tévesek.

Mindenekelőtt egy előzetes kérdést kell megoldanunk. Megegyezik-e az igazság és hasznosság elvével, külön adót kivetni az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozásokra s az azokból eredő keresetekre? Kétségtelenül megegyezik az igazság elveivel ott, hol minden jövedelmet kivétel nélkül megadóztatnak. Oly országokban, hol jövedelmi adó létezik, világos, hogy az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozások keresetei teljes adómentességre nem tarthatnak igényt. Csak a jövedelmi adó rendes tételének bizonyos mérsékletét követelhetik, és ezt azért, mert az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozások keresete időleges és nagy mérvben koczkázatos, úgy hogy e kettős oknál fogva határozottan több jóindulatot és kíméletet követelhetnek, mint a maradandó és állandó jövedelmek, melyek a tőkék kamataiból folynak.

De oly országban, minő Francziaország, hol a jövedelmet összeségében semmi külön adó alá nem vetették, ily országban kétségtelenül csak az államkincstár meztelen érdeke indokolhat egy külön az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozásokból folyó keresetekre kivetett adót. Mert megjegyzendő, hogy Francziaországban a mezőgazdasági kereset nincs megadóztatva, minthogy a földadó csupán a földjáradékot vagyis az azt képviselő bérleti összeget terheli. A magánosok által jelzálogra vagy a nélkül kiadott kölcsöntőkék szintén nem szolgáltatnak jövedelmet a kincstárnak. Igaz ugyan, hogy néhány év óta adót vetettek ki az értékpapírokra. De ez az adó nem sújtja az ingó vagyonból

folyó összes jövedelmet. Az állampapírok kibújnak alóla, a jelzálogi és egyéb egyszerű leveles adósságok szintén, szóval mindaz, mi a nem szorosan vett forgalmi értékpapír vagy részvény.

Ily körülmények közt egy külön, az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozásokra kivetett jövedelmi adó, arra a sajátságos anomaliára vezet, hogy a kincstár vadászatot tart a tevékeny és vállalkozó tőkésekre, míg a tétlen tőkések, vagy legalább azok nagy része, nevezetesen azok, kik jelzálogra vagy oly kötvényekre hiteleznek, melyek nem tartoznak a szorosan vett forgalmi papírokhoz, egészen mentek maradnak az adótól. Az állam tehát mintegy jutalmat tűz ki a röstségre. Hiába mondanók, hogy az állampapírok tulajdonosa vagy az a tétlen tőkés, ki tőkéjét másnak kölcsönzi, adót fizet lakbére után. Az iparos, kereskedő, a szabad foglalkozás után élő szintén megfizeti ezt az adót. Csakhogy a három utolsót azon kívül még egy külön adó is terheli, mely alól sok tétlen tőkés (az értékpapírokra kivetett adó óta már nem mind) föl van mentve. Ez aztán roppant igazságtalanság.

S mégis majdnem minden ország elköveti ez igazságtalanságot. Az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozásokból folyó jövedelmek minden országban kiválóbb mérvben vonták magokra a kincstár figyelmét mint bármely más jövedelem. Sok országban ez adó összeolvad az általános jövedelmi adóval és annak egyik nemét vagy osztályát képezi, mint nevezetesen Angliában. Igen sok más országban pedig a jövedelmi adónak az ipari és kereskedelmi keresetet sujtó osztályán kívül van még egy más külön adó, mely tehát kétszeres teher gyanánt súlyosodik, és pedig különféle elnevezések alatt, a különböző foglalkozásokra és vállalatokra.

Nem beszélünk e fejezetben az általános jövedelmi adó vagy *income tax* azon részéről, mely a kereskedőket és iparosokat terheli. Csak a licentiákról, pátensekről s az üzleti forgalomra és értékpapírokra kivetett adókról fogunk szólni.

A pátensek rendszere Franciaországban fejlődött ki a legteljesebben. Minden időben szokásos volt minden üzletembertől bizonyos állandó díjat követelni, mely mintegy engedélyt képezett az üzleti tevékenységre. E gyakorlat igen általános volt a középkori fiscalitás idejében, s az akkori fölfogás szellemében, az államkincstár legtermészetesebb jövedelmi forrását képezte. De csakis a mi hazánkban és az utolsó időkben rendszeresítették ez adót annyira, hogy nálunk ma már, az egyszerű munkás és földmíves kivételével, az emberi foglalkozások minden néven nevezendő ágára is kiterjesztették.

Patens-adókhoz hasonlítanak némileg azon szomszédos országokban fennálló adónemek, melyek *licentiák* nevezete alatt nehezednek némely iparágakra. Franciaországban a legtöbb iparág, mely termékei után fogyasztási adót fizet és ennek következtében *zárlat*, vagyis a kincstári közegek közvetlen felügyelete alatt áll, a minden kereskedelmi üzletet terhelő pátens-adón kívül licentiát is fizet. Egy állandóan kiszabott, de könnyű adót, mely semmi arányosságra nem tart igényt, mely egyenlő minden ugyanegy foglalkozást űző kereskedőre és iparosra nézve. Ez adó mintegy nyilvántartja mindazon üzletembereket, kikre az adóközegeknek felügyelniök kell, s a mellett némi csekély jövedelmet is biztosít a kincstárnak.

A licentiákra nézve az a szabály Franciaországban, hogy mindazon személyek, kik bármily szeszes itallal kereskednek és ennek következtében üzletök bejelentésére

kötelezteknek, e bejelentés alkalmával licentiát tartoznak szerezni, melynek díját a törvény szabja meg. Ez adó hányada egyenlő a nagykereskedőkre, szeszfőzőkre és kimérőkre nézve; változik azonban mind a főzőknél, mind a kimérőknél az illető községek lakossága szerint; de minden körülmény közt kicsiny és mellékes adó marad, mely semmi igényt nem tart arra, hogy az illető üzlet jövedelmével arányban álljon. A kártya-, czukor-, czikória- és papírgyárosok ugyanazon díjnak vannak alávetve. Itt adjuk a legnevezetesebb díjakat, a mint azokat a törvényhozás a porosz-franczia háború után megállapította:

Szeszmérők 4,000 lakosnál kevesebbet számláló községben	12 frank
» 4,000— 6,000 lakost számláló községben	16 »
» 6,000—10,000 » » »	20 »
» 10,000—15,000 » » »	24 »
» 15,000—20,000 » » »	28 »
» 20,000—30,000 » » »	32 »
» 30,000—50,000 » » »	36 »
» 50,000 és annál több lakost számláló községben	40 »
Serfőzők némely departementokban	100 »
» más »	60 »
Szeszfőzők minden »	20 »
Szeszszel nagyban kereskedők	100 »
Játékkártya-gyárosok	100 »
Czukorgyárosok	100 »
Czikóriagyárosok	20 »
Papírgyárosok	50 »

Mindezen díjak mérsékeltek és a szeszmérőknél különösen igazoltak azért, mert számuk Franczia országban korlátolt, úgy hogy a licentia mintegy lerovása az állam által adott kiváltságnak. E csekély díjak semmi esetre sem gátolhatják az alájok vetett ipar vagy kereskedelem szabad mozgását. A jövedelem, melyet az államkincstár e czímen élvez, 9—10 millió frank évenkint.

Egészen más a helyzet Angliában. Ott a licentiák

sokkal inkább el vannak terjedve, mint nálunk, ha nem is annyira, mint a mi patenseink. Óriási összegeket is jövedelmeznek, majdnem annyit, mint a mi pátensadónk. Azonkívül nem mindig állandóak, hanem gyakran változók a termelés nagysága szerint. 1873-ban a licentiák díja majdnem 100 millió frankra (3.912,408 font sterlingre) emelkedett.* Mily gyorsan emelkedett ez adónem jövedelme, mutatja az, hogy 1858-ban csak kerek 36 millió frankot (1.424,663 font sterlinget) tett. Az *excise* által megadóztatott czikkek eladásával foglalkozó személyeknek licentiákkal való megadóztatása, még Anna királyné korából ered. Lassankint azonban nagyon elterjedt, és sok iparág ezentúl is tartozott e díjat fizetni, noha czikkeit fölmentették a régi fogyasztási adók alól. Áll ez nevezetesen a papír- és szappaniparra nézve. Másrészt, a hatósági felügyelet érdekében a licentia megszerzésére kötelezték számos személyeket is, kik oly foglalkozást űztek, melyet az akkori fölfogás nyilvános ellenőrzés alá vetendőnek tartott. Licentiát váltani kötelesek Angliában még ma is nemcsak a szeszes italok, de a papír, szappan, dohány, szabadalmazott gyógyszerek termelői és eladói, sőt a becslő biztosok, lakást közvetítő ügynökök, kártyagyárosok, ezüstneműkereskedők, bérkocsitulajdonosok és sok más iparos is. Némely licentiák Angliában helyettesítik a mi bélyegadónkat, nevezetesen melyeket a bankárokra, ügyvédekre *(attorneys)* és vadászokra vetettek. Vannak még más licentiák, melyek a baromfikereskedőket és a kutyák tulajdonosait terhelik. Az illetékek e tarkabarka egyvelege, mely sok tekintetben megfelel a nálunk fönnálló rendszernek, 1873-ban mintegy 100 millió frankot

* L. *Statistical abstract from 1857, to 1873* 9. l.

jövedelmezett. 1869-ben licentiát tartozott váltani 2 millió 56,734 személy, de ebből 1.068,221 volt, ki csak kutyatartásért és 57,000 ki vadászatért fizette e díjat. *

Marad tehát több mint 900,000 személy, ki körülbelül ugyanoly licentiákat fizet, mint a minők nálunk vannak. A licentiák díjait Angliában háromféle módon vetik ki: és pedig vagy az illető üzlet forgalmának, vagy az azáltal igénybe vett helyiségek jelentőségének arányában, vagy egy állandó és egyenlő tételben. Ebből láthatjuk, hogy az angol licentiák lényegesen különböznek a mieinktől, s nem egy tekintetben hasonlítanak a mi pátens-adónkhoz.

Hogyan alakult hazánkban a pátens-adó, melytől egyetlen egy kereskedelmi vagy ipari kereset sem tudott megmenekűlni s a szabad foglalkozások közül is csak néhány tudott megszabadulni? A pátens-adó egy történelmi eseményre, a nagy forradalomra, czéhek eltörlésére vagyis a czéhkényszer alól való fölszabadulásra vezethető vissza. Az 1791. márczius 2/17-iki törvény eltörölt «minden czéhbeli kiváltságot, bármily nevet viseljen is», valamint mindazon díjakat, melyeket a czéhekbe való fölvétel alkalmával szedtek. Kijelentették, hogy minden ember szabadon gyakorolhatja azt a mesterséget, mely neki tetszik, föltéve, hogy egyrészt szerez magának egy pátenst, illetőleg megfizeti annak a törvény által megállapított tarifában foglalt árát, s hogy másrészt alkalmazkodik az előírt rendőri szabályokhoz. A pátenst tehát mintegy sarcznak tekinthetjük, melyet az államkincstár a kereskedőtől és iparostól követelt azon pillanatban, midőn ama súlyos terhek alól

* L. *Report of the commissioners of Inland Revenue.* 1870 I. 150.

fölszabadította. E pátens-adót eleinte igen egyszerű módon vetették ki; és csupán a lakás, a bolt, üzlet vagy műhely lakbér-értékének nagyságához arányították. Az 1793. márczius 27-iki törvény helyesen cselekedett, midőn eltörülte ez adót, mely a lakbéradó ismétlését képezte. A kincstári szükség, s így inkább pénzügyi mint jogi szempontok újra behozták azt a köztársaság III. évében, de csak némely foglalkozásokra nézve. Idővel azonban mind szélesebb tért foglal el, s a pénzügyi törvényhozás folytonos ujításaival és átalakításaival mind bonyolúltabbá tette. Alig hozhatnánk föl adónemet, mely ily rövid idő alatt annyi változást szenvedett volna. S noha a kivetési módozatok még mindig igen hiányosak, az egyes foglalkozások terhei elég egyenlőtlenek, az adósok habár sokat panaszkodnak, mégis minden nagyobb ingerültség nélkül viselik e terhet. E jelentékeny jövedelmi forrásból az 1875-ki budget 114 millió frankot remél az állam és 54 millió frankot a községek részére, vagyis összesen 168 millió frankot. S az igen jelentékeny összeg, mert jóval meghaladja az összes földadó felét és 50 százalékkal több mint a személyi és házbéradó összege. A pátens-adó egyébiránt az egyetlen hányados adó valamennyi egyenes adónk közt. A tarifa folytonos átalakításai s az adónak újabb foglalkozásokra való kiterjesztése mellett, e körülményből is magyarázható a belőle folyó jövedelem folytonos emelkedése.

1791-ben 659,712 személy fizetett pátens-adót, s az adó összes hozadéka 20 millió frankon valamivel alul maradt; 1822-ben 955,000 személy fizetett pátens-adót, s az adó főösszege 19.782,524 frankra rugott; 1829-ben a pátensadó-kötelezettek száma 1.101,190-re szaporodott s az adó főösszege 22 millió frankra. Így 1791 óta az adó hozadéka szintén vesztegelt, noha az adózók száma közel

80 százalékkal emelkedett. VIGNES említett munkájából közöljük az alábbi táblázatot, mely a kiadott pátensek számát s a pátens-adó összegét tűnteti föl különböző időkből, a mihez még egy-két újabb időbeli parlamenti okmányokból kivont számot csatoltunk. Föl fog talán tűnni, hogy a kiadott pátensek száma nagyobb mint az adózóké. Ez onnan van, hogy némely adózó több pátenst is váltott, ha t. i. többféle foglalkozást űzött, vagy legalább több különböző helyen volt üzlete.

Év	Pátensek száma
1830	1.163,255
1840	1.375,919
1844	1.511,104
1845	1.352,930
1850	1.437,437
1860	1.678,377
1868	1.764,835
1872	1.591,062 *

A csökkenést 1872-ben nagyrészt Elzász-Lotharingia elveszte magyarázza meg.

Az adó föltételének összege viszont a következő számokat mutatja:

Év	Adóösszeg
1833	27.314,770
1837	28.992,658
1842	34.128,648
1850	35.612,871
1860	52.720,000
1869	61.572,724
1875 (főtételben)	70.564,000
1775 (főtételben és átalános pótcentime-okban	114.743,000 **

* MATHIEN-BODET-nek a pátensadó átalakításáról szóló jelentése szerint.

** Átalános pótcentime-oknak nevezzük azokat, melyek az államkincstárba folynak. Nincsenek benn e számban a községi pótcentime-ok, melyekkel 168 millió frankra emelkednék az adó összege.

Minden esetre roppant jövedelmi szaporodás nehány év alatt, már csak az adó főtételében is. Több mint háromszor akkora 1833 óta, vagyis negyvenkét év alatt; s közel még egyszer annyi 1850 óta vagyis huszonöt év alatt. Ha nemcsak a főtételt tekintjük, de a pótcentime-okat is hozzáveszszük, látni fogjuk, hogy az adó jövedelme megduplázódott 1860 óta, vagyis tizenöt év alatt. De a pótcentime-októl el kell tekintenünk, nehogy megzavarjuk az ezen adó természetes fejlődését feltüntető képet. E hányados adó, tarifáinak minden lényegesebb változtatása nélkül, határozott hajlamot árul el hozadékának évről-évre való állandó fokozására. És ez onnan van, mert közelről követi az ipar és kereskedelem fejlődését, s mert nem engedi meg, hogy alóla ravaszság vagy csel segedelmével akár egészen akár csak részben is kibújjanak.

A pátens-adó átalakításának kérdése mindig szőnyegen forgott Franciaországban. De soha nem oldották meg a közönség megelégedésére, s mi azt hiszszük, hogy az ily irányban nem is lehetséges. Hogy ez adónem rendszerét a lehető legtömörebben ismertethessük, elég lesz azon soraink közlésére szorítkoznunk, melyeket az „*Economiste Français*“ hetilapba írtunk Mathieu Baudet-nek 1873-ban megjelent, de mindez ideig gyakorlati eredmények nélkül maradt nagy jelentése alkalmából.

«Az ipari és kereskedelmi nyereségek megadóztatása mindenesetre igen kényes problemát képez. E tekintetben csak három eljárás közt lehet választani, s ezek: beavatkozást engedni az államnak a kereskedelmi és ipari ügyletekbe, a levelezések és könyvek megtekinthetése által; eskü által erősített bevallást kívánni az adózótól; vagy végül többékevesebbé bizonytalan jelekhez fordulni, melyekből legalább *grosso modo* megbecsülhetjük, ha nem is az egyes keres-

kedők és iparosok, de legalább az egyes kereskedelmi és ipari csoportok üzleti nyereségeit.

«E három rendszer közül mindegyiknek megvannak a maga nagy hibái. Franciaországban, ebben a demokratikus és gyakran felzaklatott társadalomban, hol mindenki fél felebarátja irígységétől, nem igen vagyunk hajlandóak megengedni, hogy a kincstár vagy közegei a magánosok ügyeibe avatkozzanak, tegyék azt bár a legnagyobb kímélettel. Tartunk tőle, hogy ha egyszer megfészkelték magokat, majd neki melegszenek és követelőbbek is lesznek; s azért jobban szeretjük házunkat előlük elzárni, sem hogy aztán később folytonosan vitáznunk kellene velök a beavatkozásukat és ellenőrzésöket megillető határvonal megállapítása miatt.

«A *principiis obsta* szabálya e részben általános helyesléssel találkozott. Ez jutott eszébe mindenkinek, midőn az üzleti forgalomra kivetett adó került szőnyegre. Csak arról volt szó, hogy az eladási könyvek kerüljenek a hatóság elé. Az ajánlott rendszabály tehát épen nem volt nagyon forradalmi. De azért mindenki félt az első lépéstől, mely ujabb betolakodásokra vezethetne.

«A mi a második eljárást, az adózók bevallását illeti, az szintén sok ellenzéssel találkozik. Egy társadalom sem áll csupa hajthatatlan jellemekből, s azért a bevallás rendszere sokakat csalásra csábítana. E bajon az adóközegek gondos ellenőrzése és felügyelete kétségkívül sokat segíthet, de akkor meg visszaesünk az előbbi rendszer hibáiba. Ha tehát fölteszszük is azt, mi épen nem valószínű, hogy t. i. a visszaélés csak kivétel volna: a bevallás rendszerének még akkor is megvolna az a hibája, hogy még a legtisztességesebb embert is a csalás és eltitkolás gyanujába keverné.

«Nem mondjuk, hogy a két említett rendszer hiányait

nem egyensúlyozza vagy épen kárpótolja számos más előny. Csak azt tudjuk, hogy a mi franczia közönségünk eddig sokkal kevesbbé érezte e két rendszer előnyeit, mint hiányait. A nagy közönség mai felfogása mellett tehát legjobb, ha ez adózás alapjául a törvényes vélelmet fogadjuk el, melynél a kincstár bizonyos külső jelekből ítéli meg, nem ugyan a tényleges nyereséget, de legalább a lehetséges vagy valószínű nyereséget. E rendszer már természeténél fogva hiányos. E fogyatkozáson segíthetünk, de teljesen meg nem szüntethetjük, tökéletessé ez adót nem tehetjük. Első s legnagyobb hibája abban áll, hogy semmi fényt nem vet az egyes kereskedők egyéni nyereségeire, mert alapját csak azon átlag képezi, melyet a kereskedők és iparosok minden egyes osztályánál, bizonyos adott körülmények között észszerüleg föltételezhetünk. S azért e rendszer mellett mindig számos igaztalanság fogja sújtani az egyeseket, s minden reform és javítási törekvés csak oda irányulhat, hogy legalább egyik kereskedelmi vagy ipari ág ne legyen előnyben a másik fölött.

«Mathieu-Baudet jelentése világosan mutatja ki a pátens-adóra vonatkozó törvények progressiv fejlődését. 1791-től 1872-ig folyton oda törekedtek, hogy az adót minél arányosabbá tegyék az adózó jövedelméhez. De e problema, bevalljuk, nagyon hasonlít a *circuli quadraturá*-hoz. Az arány lehet idővel mindig nagyobb mérvben megközelítő, de teljes egyenlőségre soha nem számíthatunk. Minél nagyobb igazságosságra törekedett a törvényhozás, annál bonyolultabbá vált; mert csakis a legváltozatosabb megkülönböztetések, új és számos ismérv fölvétele által sikerült a törvényhozásnak a pátens-adó kivetésénél némely kiáltó igaztalanságtól megszabadulni.

«Az első törvény e tárgyban 1791. márczius 2-ikáról

szól. Ekkor szüntették meg a czéhek kiváltságait, s ugyanekkor teremtették meg a patens-adót, mely mintegy váltságdíjúl nehezedett a kereskedelemre és iparra. Eleinte ez adó nagyságára nézve csupán a kereskedő vagy iparos üzleti helyiségének vagy lakásának bérértéke szolgált alapúl, minden tekintet nélkül az illető által gyakorolt üzlet minőségére. Eleinte tehát az adó igen egyszerű volt, de egyszersmind roppant igazságtalan is. Az egyszerűség és igazságtalanság képezi minden új adó jellemvonását. És csakhamar be is látták, hogy vannak igen nyereséges üzletek, melyek igen kis helyiségekkel is beérik, a mi által bizonyos tekintetben adómentességet élveztek.

«Neki fogtak tehát az adó reformálásának és kétségkívül javítottak is rajta a III. évi thermidor 4-iki törvénynyel. Viszonyos jelentőségök szerint külön osztályokba sorolták az egyes iparágakat és kereskedelmi üzleteket, s az adó kivetésénél az üzlet vagy ipar jelentősége s a telep helyének nagysága és lakossága szolgált irányadóúl. Egyedűl e két mozzanatot vették figyelembe az adó kivetésénél, úgy hogy ugyanegy városban, minden ugyanegy osztályba tartozó pátenskötelesek ipar vagy kereskedelmi üzlet teljesen egyenlő adót fizetett. A helyiség vagy lakás bérértékét nem vették számba.

«E rendszer csakhamar tökéletlennek mutatkozott, sőt itt-ott megütközést is keltett. A IV. évi fructidor 6-iki, V. évi frimaire 9-iki, VI. évi brumaire 7-iki és VII. évi brumaire 1-seji törvények mindig szélesebb alapot adtak a pátens-adó kivetésére, a mennyiben azt két különböző részre is osztották. Az egyik állandó tétel volt, melyet a III. évi törvény szerint állapítottak meg, a hol tehát csupán az ipar vagy kereskedelmi üzlet jelentősége s telephelyének nagysága vagy lakossága szolgált irányadóúl.

A másik rész arányos adó volt, melyet az 1791. törvény elvei szerint, vagyis az adózó üzleti helyiségének vagy lakásának térértéke alapján, szabtak kisebbre vagy nagyobbra. Ettől fogva a pátens-adó körülbelül változatlan maradt egész napjainkig. Legfőbb hibája, egyoldalúsága megszűnt, minthogy most már két részből áll: az ugyanegy helyen ugyanegy ipart vagy kereskedelmet űző személyeket egyformán érintő állandó tételből, s az adózó lakásának és üzleti helyiségének bérértékéhez alkalmazkodó mozgékony arányos adóból.

«De azért még mindig nagy igazságtalanságok maradtak fönn a pátens-adó kivetésénél. Egyrészt az állandó tétel megszabásánál nem vették kellő figyelembe a különböző kereskedelmi és ipari foglalkozások üzleti költségeit és nyereségi viszonyait, már csak az okból is, minthogy ez állandó tétel még a régibb törvényeken alapúlt; másrészt a változó arányos tételt kivétel nélkül az üzleti helyiség és lakás bérértékének tizedrészében állapították meg, mit sem gondolva azzal, hogy vannak ipari és kereskedelmi foglalkozások, melyek igen kis helyiségekben is nagy nyereségekre tesznek szert.

«Az egyenlőtlenség és igazságtalanság e két okának megszüntetésére a részleges törvények egész sora keletkezett 1817-ben, 1818-ban és 1819-ben, melyek következtében az állandó tétel hatása sok ipari és kereskedelmi foglalkozásra nézve egészen más hatásúvá lőn. A gyárosok és kézműves telepek tulajdonosai egészen külön osztályba kerültek, mely semmi tekintettel nem volt a gyár vagy telep helyének lakosságára. Állandó tételök egy új elemet nyert, sőt változóvá is lett a mennyiben az abban űzött mesterségek számához képest folyton magasabbra emelkedett. Mindazáltal megtartotta nevét, habár az nem felelt meg többé a valóságnak. Sok más ipari és kereskedelmi foglalkozásnál

hasonló, habár nem is ugyanazonos rendszabályokat alkalmaztak. Csak a változó arányos adó maradt érintetlenül, az üzleti helyiség vagy lakás bérértékének tizedrésze, minden tekintet nélkül a különböző foglalkozásokra.

«Az 1844-iki nagy törvény ha nem is forgatta föl, de jelentékenyen kiszélesítette és egész szerkezetében alaposan reformálta a pátens-adót. Három tabellát állítottak föl, melyek *A*, *B* és *C* jel alatt magokban foglaltak minden üzleti foglalkozást. Az *A* táblázat tartalmazza a nyílt boltban folytatott kereskedelmet, hol tehát a vevők száma képezi a virágzás ismérvét, s a hol ennek következtében az üzlet jelentősége nagyrészben azon város lakosságának számától függ, melyben az üzlet fennáll. A *B* táblázat tartalmaz bizonyos foglalkozásokat, melyek, noha az illető község nagysága szerint fizetnek kisebb vagy nagyobb adót, terjedelmöknél és sajátos természetöknél fogva még sem sorolhatók az általános tarifába. A *C* táblázat tartalmazza azon üzleti foglalkozásokat, melyeknek pátens-adója semmi tekintettel nincs az illető hely lakosságára. Mindent összevéve az *A* táblázat tartalmazza a detail kereskedőket általában; a *B* táblázat a nagykereskedőket, bizományosokat és bankárokat; a *C* táblázat a gyárosokat és nagyobb kézművestelepeket. Mindinkább kifejtették a változó elemmel megbővült állandó tételt, vagyis a termelési helyiségek terjedelme a termelésnél alkalmazott egyének s munkások száma szerint növekvő állandó adót. Az arányos tétel, mely a lakás vagy üzleti helyiség bérértékéhez alkalmazkodott, szintén nem maradt ugyanaz minden foglalkozásra nézve. Elvben a bérérték huszadrészére szállították le; de némely esetekben a bérérték egy tizenötöd, más iparágaknál a bérérték huszonötöd, negyvened, sőt ötvened részében is állapították meg. A kivételeket felsorolja egy negyedik jegyzék, a *D* táblázat.

«Az 1850. május 18-iki és 1858. június 4-iki törvények ismét tovább fejlesztettek némelyeket a korábbi törvényhozások által megteremtett osztályzatok közül. A törvényhozás e folytonosan növekvő bonyolultsága mindig oda törekedett, hogy lehetőleg minél jobban megközelítse az igazságot és méltányosságot.

«Nem tudjuk sikerült-e világosan feltűntetnünk a pátens-adónak kétségtelenül fölötte bonyolúlt szervezetét. S noha ez adó ma már oly bonyolúlt, hogy alig lehet benne eligazodni, másrészt azt sem szabad felednünk, hogy e bonyolúltság elengedhetetlen kelléke ez adónak, ha csak némileg is arányba akarjuk hozni az adózó képességével, vagyis azon nyereséggel, melyre a különböző foglalkozások, rendes viszonyok között, átlag szert tehetnek.

«Az 1870-iki háború után újra ez adó felé fordúlt a figyelem, mely a korábbi törvények minden javítása daczára még mindig igen hiányosnak mutatkozott. S ha az ezen adóból remélt összeget nem emelik föl annyira, valószínűleg kevesebb panasz merűlt volna föl. De az egyes adózók közt megosztandó összeg nagysága sokkal érezhetőbbé, sőt majdnem elviselhetetlenné tette a megoszlás egyenlőtlenségeit. Tudjuk, hogy a pátens-adók súlyát legutóbb három törvény növelte: az 1872. márczius 29-iki, július 16-iki és 23-iki. E három törvény összeeső hatását valószínűleg nem látta előre a törvényhozás, mely minden egyes törvényt csak külön-külön vesz tekintetbe.

«Az 1872. márczius 29-iki törvény szerint azon pátensadó-kötelezettek, kiknek több telepök vagy boltjok van és eddig az állandó fix tételt csak a főüzlet után fizették, míg a mellékesek után csak féladóval tartoztak, ezentúl minden egyes üzletök után külön-külön az egész fix tételt kénytelenek megfizetni. Ugyanazon törvény meg-

szüntette az üzleti eszközök vagy munkások mennyisége szerint megadóztatott foglalkozásokra kivetett fix tételeknél divott maximumokat. E két első reformot kétségtelenül az igazság és méltányosság szelleme követelte. Az 1872. márczius 29-iki törvény azon kívül, némely kevés kivétellel, egy ötödrészszel fölemelte a *C* táblázatban foglalt patens-adó kötelezettnek fix tételét és végül a lakás és üzlethelyiség bérérték után tizenötödrészéről annak tizedrészére és huszadrészről annak tizenötödrészére emelte föl az adózók különböző osztályainál az arányos tételt. Ez nagy és jelentékeny változtatást képezett. Az 1872. július 16-iki törvény némely kevés, különösen föntartott üzletet kivéve, 60 centime-os általános pótadót csatolt minden pátens-adó főtételéhez. Harmad sorban az 1872. júl. 23-iki törvény még súlyosabbá tette a két előbbit, a mennyiben a bélyegadó helyettesítésére 3·8 centime-mal növelte az imént megállapított pótcentime-okat.

«E három törvény összeeső hatása lesújtó és váratlan eredményekre vezetett. Mathieu-Baudet a következő példát hozza föl.

Vegyünk egy pátensadó-kötelezettet a *C* táblázatból, és pedig azok közül, kik a legjelentékenyebbek és leginkább érezték meg az adóemelkedést. Vegyünk egy gépgyárost, ki fonó, szövő vagy más nagy gépeket állít elő, kinek négy üzlettársa van, ki 1000 munkást foglalkoztat és 105,000 frank bérérték alapján fizeti pátens-adóját, miből 5000 frank a lakásra, a többi az üzleti helyiségre esik.

«Itt van egy üzlet, melynek adója a háború óta négyszerte nagyobb lett, mert 3,490 frankról 15,336 frankra emelkedett. Nem lehet csodálni, hogy számos hasonló tény izgalomba hozta a kereskedelmi világot s az adó átdolgozását, lesújtó terhének igazságosabb elosztását és enyhítését sürgette.

«Lássuk már most, melyek azon változtatások, melyeket e bonyolult és az eligazodást majdnem kizáró tárgyban a korábbi számos törvény által megteremtett, növelt vagy fönhagyott és legkiáltóbb igazságtalanságok enyhítésére javasolnak.

«Mathieu-Bodet azzal kezdi, hogy némely definitiókat állít föl s több változást ajánl az elnevezésekben, melyek eddig a pátens-adó különböző részeire nézve fönnálltak. A törvényjavaslat 2. czikke így szól: «A pátensadó egy megállapított üzleti vagy kereseti *(professionalis)* adóból áll, melyet a táblázatok minden egyes foglalkozásra nézve külön szabályoznak, és egy *arányos* adóból, mely a lakás és üzleti helyiség bérértékéhez alkalmazkodik». E meghatározás nem egészen helyes, mert vannak, noha csekély számmal, oly foglalkozások, melyek csak egy adót fizetnek, a lakás, üzleti helyiség bérértékére alapított arányos adót. A kivétel mindazáltal jelentéktelen és a bizottság el is fogadta a kormány előterjesztésében foglalt meghatározást. E szakasz ujítása abban áll, hogy *professionalis* adótételt mond a VII. év óta használatos *fix* adótétel helyett, mely azóta ellenmondásba került ez adó fejlődésével, minthogy e *fix*-nek, állandónak nevezett adótétel a legtöbb esetben fokozott adó, mely a termelési eszközök, munkások és alkalmazottak száma szerint emelkedik. Főleg ez adótétel *maximum*-ának megszüntetése óta a *fix* adótétel elnevezés egyenesen tarthatatlanná vált, s így mindenesetre jobb azt a *professionalis*, vagy (üzleti, kereseti) adótétel elnevezéssel helyettesíteni.

«Mathieu-Bodet kifejti, hogy e professionalis adótétel igen különböző elemekből alakúlt össze. Az *A* táblázatban, vagyis a kisebb kereskedők legnagyobb részénél, a professionalis adó fokozatos tétel, mely változik a külön-

böző foglalkozások és az illető hely nagysága és lakossága szerint. A *B* táblázatban vagyis a bizományosoknál, bankároknál, tőzsdeügynököknél stb., szóval a nagykereskedőknél, a professionalis adó majd oly fokozatos tétel, melyhez még egy változó tétel is járul, mely utóbbi mind az illető hely nagysága mind más oly jelek szerint módosúl, melyekből többé-kevesbbé nagyobb üzleti forgalomra lehet következtetni; majd ismét csupán oly fokozatos tétel, mely csakis az illető hely lakossága szerint változik. A *C* táblázatban vagyis a gyárosoknál és iparosoknál s némely kevés más foglalkozásnál, a professionalis adó, mely oly tételekből áll, melyek a termelési eszközök mennyisége szerint változnak; majd oly tételekből, melyek nemcsak változó, de állandó elemet is foglalnak magokban.

«Láthatjuk, mily különböző elemekből áll e professionalis adó. Sokkal könnyebb megmondani, mi nem tekinthető professionalis adónak, mint egyenesen meghatározni, mi hát voltaképen ez a professionalis adó. S Mathieu-Bodet a következő szavakkal fejezi is be fejtegetését: «Mindent összevéve, a professionalis adó magában foglalja mindazon változó vagy állandó tételeket, melyek a pátensadó-kötelezettet terhelik s a bérértékhez alkalmazkodó proportionalis adó fogalma alá nem vonhatók». Már ez egy meghatározás is mutatja a pátensadó szervezetének majdnem beláthatatlan szövevényes voltát.

«A definitiók mindazáltal mellékesek. Az adó különböző módosulásainak lényege és nem formája az, melyet tanulmányoznunk kell. Ezen leszünk mi is.

«Az ajánlott változás fönn akarja tartani a pátens-adó mostani főtételéből eredő jövedelmet, és csak némely oly foglalkozásoknál akarja az adót enyhíteni, melyeket általában túlterheltteknek tartanak, de ugyanakkor hasonló

arányban föl akarja emelni azok adóját, melyeknek az adó jelen megoszlása a közvélemény szerint igazságtalanul kedvez. Szóval az adózók összesége semmi nevezetes könnyebbülést nem remélhet e változástól, de a kincstárt sem érné semmi kár. A bizottság munkája tehát csupán az adó egyenletesebb megoszlására irányult. Az egyes foglalkozásoknál életbeléptetendő adóleszállítások összege 6 millió 473,000 frankra, a más foglalkozásoknál ajánlott adófölemelések 6.569,000 frankra rugnak. A leszállítások és fölemelések tehát majdnem födik egymást, úgy hogy az utóbbiak csak mintegy 96,000 frankkal haladják meg az előbbieket, a mi alig több mint az adó összes jövedelmének egy ezered része.

«De ha egészben véve majdnem egyensúlyozza is egymást a fölemelések és leszállítások összege, nem mondhatjuk ugyanezt az adózók egyes osztályairól, mert míg némelyek adója jelentékenyen enyhül, másoké elég érezhető módon sulyosbul.

«Mondtuk, hogy a pátensadó-kötelezetteket törvényeink négy *(A, B, C* és *D)* táblázatba osztják. Az *A* táblázat jóval fontosabb valamennyinél. Az egész adó kétharmadánál többet fizet, és az adózók négy ötödénél többet foglal magában egymaga. 1.302,139 pátensadó-kötelezettet foglal magában, kik 50.816,000 frankot fizetnek ez adó főtételében, s mindannyian a kisebb kereskedelmi osztályhoz tartoznak. Ez *A* táblázat nyolcz osztályra szakad, az illető foglalkozások s az illető helyek jelentősége és nagysága szerint. A második *B* táblázat főleg a nagykereskedőket, bizományosokat és bankárokat foglalja magában. Adókötelezettjeinek száma csak 16,710, s az általok fizetett adó főtétele nem több 5.782,352 franknál. Alig egy századrésze az összes pátensadó-kötelezetteknek, és

körülbelül egy tizenkettedrésze az összes pátens-adónak főtételében. A *C* táblázat magában foglalja a gyárosokat és iparosokat, kik számra 222,056-an, 15.079,222 frankot fizetnek ez adó főtételében. Végre a *D* tábla, mely a többiektől eltérőleg nem tartalmaz meghatározott és szigorúan elkülönített foglalkozásokat, magában foglalja mindazokat, kiket jónak láttak a három első táblázatba be nem venni. Az ezen táblázatba foglalt adókötelezettek száma 50,157, kik összesen 2.052,735 frankot fizetnek az adó főtételében.

«Ebből láthatjuk, hogy majdnem az összes közép- és kiskereskedelem az *A* táblázaton fordul elő, míg a többi táblázatok majdnem egészen a nagykereskedelmet és ipart foglalják magokban. S a parlamentaris bizottság minden törekvése oda is irányult, hogy az *A* táblázat adózóinak terhét könnyebbítse és annak fejében inkább a többi két táblázat adózóinak terhét növelje, megfelelő mérvben. Az *A* táblázatban az adófölemelések nem emelkednek többre 1.171,000 franknál, míg az adóleszállítások 4 millió 618,000 frankra rugnak. Igaz ugyan, és ezt nem szabad feledni, hogy némely foglalkozásokat az *A* táblázatról áthelyeztek a *B* és *C* táblázatokba. De még ezek levonása után is, láthatjuk, hogy az *A* táblázat összes adókötelezettjei vagyis a közép- és kiskereskedelem adóját 2 millió frankkal szallítják le, vagyis összes adójok 4 százalékával. Ez adóleszállítás nem valami roppant, de azért igen érezhető a kiskereskedelemre nézve, mert főleg az *A* táblázat utolsó osztályánál az egészen kiskereskedőknél érvényesül.

«Az *A* táblázat nyolcz osztályra szakad a különböző foglalkozások jelentősége szerint. A következőkben adjuk az adózók számát és azon adóösszegeket, melyeket magában foglal:

A táblázat (közép- és kiskereskedelem).

	Pátensadó-kötelezettek száma	Az adó összege főtételében
1. osztály	43,081	7.601,114
2. »	14,640	2.436,980
3. »	55,618	2.783.457
4. »	203,273	31.315,811
5. »	242,123	8.801,730
6. »	469,007	11.257,414
7. »	202.835	2,978.362
8. »	71.562	641,137
Összesen:	1.302,139	50.816,016

«Látjuk, hogy az első osztályban az adó főtételében tényleg 80 frank fejenkint és átlagosan, míg az utolsó nyolczadik osztályban az átlag fejenkint nem több 9 franknál.

«Az adó reformálására kiküldött bizottság azt kívánja, hogy az *A* táblázat első osztályából a *B* táblázatba sorozzanak némely jelentősebb foglalkozásu nagyobb kereskedőket, minők a gyémántkereskedők, bank- és váltó-üzletek. Az *A* első osztályzata magába foglalná tehát a nagykereskedőket, nehány különösen nyereségesnek tartott foglalkozás kivételével. Ugyanazon táblázat 1-ső osztályzata magába foglalja a félig nagykereskedőket. Ez osztály tarifáját sem alakítja át a reformjavaslat, csak az abba tartozó foglalkozásoknál tesz némi változtatásokat, a mennyiben némely foglalkozásokat valamivel alacsonyabb, másokat valamivel magasabb osztályzatba sorol. Az *A* táblázat hat másik osztályzata hasonló változásokat szenved, azaz némely foglalkozások egyik osztályból egy másikba soroltatnak. Lényeges változást csak a negyedik és hatodik osztályban mutat a tarifa. A negyedik osztály pátensadó-kötelezettjeinek *professionalis* tételét a 2001—5000 lakosságu helyeken

18 frankról 15 frankra szállitja le. Még jelentékenyebb adóleszállításban részesülnek a hatodik osztályzat pátens-adó kötelezettjei, a mennyiben proportionális tételök, mely ma a lakás és üzlethelyiségek bérérték *huszad*-része, ezentúl annak *harminczad*-részére szállíttatnák le. A hetedik és nyolczadik két utolsó osztályzat pátens-adó kötelezettjeinek helyzetében semmi lényeges változás nem történnék, noha alakilag itt is fordulnak elő némely változtatások. Nevezetesen leszállítanák e két osztályzat pátens-adó kötelezetteinek *professionalis* tételét, de másrészt kiterjesztenék rájok a *proportionalis* tételt, melyet eddig nem fizettek, s a mi az előbbi kedvezményt teljesen egyensúlyozná.

«Mindent összevéve, a reformjavaslat egyedül az *A* táblázat adókötelezettjeinek kedvezne; és még magában az *A* táblázatban is csak két osztályzat, a negyedik és hatodik élvezné az adókönnyítést, mely körülbelül két millió frankra rúg. E két osztályzat 672,284 adókötelezettet foglal magában, kik ma 22·5 millió frankot fizetnek. Az adóleszállítás tehát mintegy 3 frankot képviselne fejenkint, vagyis az eddigi adó egy tizedrészt képviselné; és minthogy a pótcentime-ok megkétszerezik az adóösszeget, a negyedik és hatodik osztály adókötelezettjei fejenkint átlag 6 frankkal fizetnének kevesebbet mint most, föltéve, hogy a pótcentime-ok aránya ugyanaz marad mint most.

«A *B* táblázat csak 22 foglalkozást tartalmaz, 16,710 pátensadó-kötelezettel, kik mintegy hat millió adót fizetnek. Ide tartoznak a bizományosok, alkuszok, bankárok, tőzsdeügynökök, szóval az egész nagykereskedelem. Ez a pátens-adó-kötelezetteknek azon osztálya, melyben az adót emelni kellett, hogy az *A* táblázatban foglalt adókönnyítéseket egyensúlyozni lehessen. E czél lebegett tehát a parlamentalis bizottság előtt is. A *B* táblázat adóleszállításai nem is

tesznek többet 307,000 franknál, míg az adófölemelések 1,240,000 frankra emelkednek. Az emelkedési többlet tehát 933,000 frank. De ha egészen szigorúan járunk el és levonjuk azon pátensadó-kötelezettek adóját, kiket az *A* táblázatból a *B* táblázatba tettünk át, akkor láthatjuk, hogy a *B* táblázat jelenlegi tagjainak adója végelemzésben csak 500,000 vagy 600,000 frankkal, vagyis mostani adójok 9—10 százalékával emelkednék. A reformjavaslat tehát meglehetősen kegyes volt irántok.

«A *C* táblázat, mely a kézművesi és gyári ipart foglalja magában, hasonló adófölemeléseket mutat. Az ezen táblázatban foglalt adófölemelések többlete mintegy 1 millió 800,000 frankra rúg, a mi a jelenlegi adó főtételének körülbelül 12 százaléka.

«Valamennyi táblázat közt a *D* táblázatra hárítna a reform legtöbb terhet. Az idetartozó pátensadó-kötelezettek, kik ma 2,052,000 frankot fizetnek az adó főtételében, 800,000 frankkal fizetnének többet, a mi eddigi adójoknak 40 százaléka. Láttuk, hogy e táblázat nem felel meg szorosan a kereskedelmi és iparos foglalkozások bármely nagyobb osztályának, hanem bizonyos foglalkozásokat tartalmaz, melyeket különböző okokból jónak láttak a három első táblázat általános tarifái alól kivonni. E táblázat némely foglalkozásai föl voltak mentve a *professionalis* tétel alól s csak a *proportionalis* tételt fizették. Ezekre nézve az utóbbit akarják tetemesen fölemelni.

«Az 1873. parlamentaris bizottság javaslata kétségtelenül enyhítené a pátens-adó egyenlőtlenségeit, minthogy leszállítaná az *A* táblázat némely osztályainak, vagyis a közép- és kiskereskedelemnek adóját, s fölemelné a három többi osztályzat vagyis a nagykereskedelem és ipar adóját. De ezt az enyhítést mégis igen gyöngének kell tekintenünk,

mert még az *A* táblázat minden osztálya sem részesül benne. Ámde noha e reform távolról sem elégíti ki minden jogos várakozást, mindazáltal örömmel kell azt fogadnunk.

«Ha most azt kutatjuk, mi lesz a pátensadó ezen reformjának hatása némely adókötelezettekre nézve, számokban kifejezve, akkor a következő eredményre jutunk.

«Mathieu-Bodet egy gőzgépgyárost hozott fel például a *C* táblázatból, ki 1872 előtt az adó főtételében és általános pótcentime-jaiban 3490 frank 20 centime-ot fizetett az államnak. A fix vagy professionalis tétel maximumának eltörlése után s a 60 új általános pótcentime behozatala és egyéb rendszabályok életbeléptetése következtében, ugyanezen pátensadó-kötelezett 15,33 frank 86 centime-ot fizet az államnak, vagyis négyszer annyit, mint 1872-ben. A bizottság javaslata alapján, és az általános pótcentime-oknak 60-ról 43-ra való leszállítása után, az említett pátensadókötelezett még mindig 11,459 frank 25 centime-ot fizetne, a mi némi könnyítés ugyan 1873-hoz képest, de még mindig háromszor annyi, mint a háború előtt fönnállott adó.

«Az ipar és kereskedelem adója tehát sok esetben megháromszorozódnék, és pedig azon pillanatban, midőn az üzlet lassúbb menete s a piaczok összezsugorodása következtében nem képesek e terhek egy részét a vevőre áthárítani, midőn azon kívül minden oldalról újabb közvetett adók háramlanak reájok.» *

E részletek mutatják, hogy Franczia országban a pátens-adó kivetésénél a következő négy tekintet szolgál irányadóul.

1. A különböző ipari és kereskedelmi foglalkozások

* Leroy-Beaulieu két czikke az *Économiste Français* 1873. deczember 20. és 27-iki számában.

nyeresége nem egyenlő. Vannak foglalkozások, melyeknél első tekintetre láthatjuk, hogy nyereségeik nagysága és valószínűsége dolgában igenis különböznek egymástól. Így nagyon valószínű, hogy a bankár többet nyer, mint az asztalos, a fűszerkereskedő többet mint a csizmafoltozó. E föltevés alapos és teljesen igazolja azon eljárást, hogy a különböző ipari és kereskedelmi foglalkozásnál valószínű jelentőségök szerint osztályozzák.

2. Ugyanegy ipari vagy kereskedelmi foglalkozásnál a nyereség rendszerint bizonyos arányban áll azon hely lakosságának nagyságával, melyben az illető foglalkozást üzik. A roueni fűszeres valószínűleg többet nyer, mint az yvetot-i, ez utóbbi ismét többet, mint a falusi. E föltevés akkor sem veszti el alaposságát, ha egészen detail-üzletek forognak szóban; de ellenkezőleg teljesen elveszti jelentőségét, ha ipari telepekkel állunk szemben, s ezekre nézve a törvény nem is indul ki ily föltevésből.

3. Az iparos vagy kereskedő nyeresége a leggyakrabban bizonyos arányban áll üzleti helyiségének terjedelmével, gépeinek vagy alkalmazottjainak számával. Így az a fonógyáros, kinek műhelyében százezer orsó jár, valószínűleg többet nyer, mint azon társa, kinek műhelyében csak tizezer orsó dolgozik. Az a fűszeres, kinek nagy helyiségei vannak, valószínűleg többet nyer, mint egy másik, ki kisebb helyiséget foglal el. Az a divatkereskedő, kinek száz embere van, valószínűleg többet nyer mint az, a ki csak tizet tart. E föltevés kétségtelenül valószínű és egyszersmind úgyszólván az egyedüli, melyet a nagy iparnál alkalmazni lehet.

4. Az iparos vagy kereskedő nyeresége gyakran bizonyos arányban áll az illető lakásának bérével, a mennyiben rendesen annál többet költ lakására, minél többet nyer. E föltevés ha nem is hibás általában, mégis a legkevesebbé

találó mind a négy közt. A lakás nagyságára befolyást gyakorol korábban szerzett vagyona, egyéni hajlama, családtagjainak száma stb. S azonkívül azt sem szabad felednünk, hogy az illető iparos vagy kereskedő lakbére után már úgy is fizet adót, úgy hogy szembeszökő igazságtalanságot követnénk el, ha személyi lakbére után még egyszer megadóztatnánk.

Mindent összevéve, e négy föltevés meglehetősen bonyolult adórendszert szolgáltat, mely egyes esetekben hibás lehet ugyan, de egészben véve mégis a legjobb, melyet találhatunk, ha az üzleti nyereségeket meg akarjuk adóztatni a nélkül, hogy az adózók bevallásaihoz kellene fordulnunk, s a nélkül hogy az államnak kutatnia szabadna az egyesek üzleti viszonyait. Azonkivül soha nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, mit már mondottunk, hogy t. i. a pátensadó nem annyira a tényleges nyereséget akarja megterhelni, mint inkább azt a nyereséget, melyet az illető iparosnál a fenforgó körülmények közt lehetségesnek és valószínűnek tartunk. Ha az adózó nem tesz szert ez átlagosnak vagy valószínűnek nevezhető nyereségre, a kincstár azért nem enyhíti szigorát. Ha ellenben annál nagyobb nyereséget ér el, a kincstár viszont nem áll elő nagyobb követelésekkel.

Így a mint van, a pátens-adó igen nehéz Franciaországban. Vannak házak, melyek 75,000, sőt 100,000 frankot fizetnek az adófőtételeiben és pótcentime-jaiban. Mindazáltal bizonyos türelemmel viselik. A mi kereskedőink soha nem ütöttek annyi zajt ez adó eltörlése érdekében, mint a minőt támasztanak angol collegáik az *income-tax* visszaállítására, mely igen jelentéktelen összeget követel az angol kereskedőtől, felét vagy harmadát annak, a mit most a franczia kereskedő pátens-adóban főtételben és összes pótcentime-okban fizet. E különbség a két nép fölfogásában

és hangulatában, talán onnan ered, hogy szomszédainkat elkényeztette folytonos és megszakítást nem ismerő gyarapodásuk, s hogy másrészt az adóleszállítások egész sora sőt egyes jól jövedelmező adók teljes eltörlése mindig ébren tartották bennök az adók reformjának és végtelen leszállításának reményét. Mi francziák ellenben csak lassú gyarapodáshoz vagyunk szokva. S talán az is teszi, hogy a jövedelem bevallásától jobban idegenkedünk, mint akár a súlyosabb adótól.

Pedig pátensadó-rendszerünk igen sok egyenlőtlenséggel jár, s valóban csodálatos, hogy a közönség megnyugszik benne. Vannak némely foglalkozások, minő a bankáré, melynél minden alkalmazott adóismérv hibás. Az üzlethelyiségek jelentősége, az alkalmazottak száma csak igen gyönge és csalékony képet adnak azon nyereségről, melyre ez üzletágban szert tehetnek. Többé-kevesbbé ugyanezt mondhatjuk a bizományosokról is. Ez üzletágakat soha nem lehet teljesen jól megadóztatni. De vannak még sértőbb egyenlőtlenségek a mi pátens-adónkban. Az olyan kereskedelmi ház, mely több üzlettársé, több adót fizet, mint a hasonló jelentőségű üzlet, melynek csak tulajdonosa van. Ez aztán elég szembeötlő igazságtalanság. Pátens-törvényhozásunk jelen állapotában, a hajófuvaros pátense áll a proportionalis tételből, mely üzleti helyiségének egy tizenötödrésze, de kiterjed ugyanez arányban magán lakására is, ha az ugyanazon ingatlanban fekszik; áll azután a professionalis tételből, mely 48 centime a hosszújáratú és vitorlás hajók szállítási képességének minden formája után. De ha a főhajófuvarosnak van még egy üzlettársa, akkor ez utóbbi minden tonna után még 24 centime pótcentime-ot fizet, a mivel az összes tonna szerinti adó 72 centimera szaporodik. Ha pedig a főfuvaros-

nak két üzlettársa van, akkor ezek egyenkint minden egyes tonna után még 16 pótcentime-ot fizetnek, a mi az eredeti 48 centime-mal együtt 80 centimera emeli az eredeti tonnaadót, vagyis 70 százalékkal magasabbra mint a mennyit az egyes fuvaros fizet. Ez is egyike azoknak az őrültségeknek, melyeket egyedűl a bureaucratikus slendrián tarthat fönn. A mi patensadó-törvényhozásunknak az a megbocsáthatlan hibája van, hogy jobban sújtja a társas üzleteket mint a pusztán egyéni vállalatokat, vagyis, hogy többet követel az egyesülésre utalt kis iparosoktól, mint a nagy vállalkozóktól, kik önállóan járhatnak el. E járulékos adók, melyek az üzlettársakat sújtják, a barbarság maradványai; akadályozzák a szabad versenyt. Láttunk fönnebb egy más idevágó példát is, melyet Mathieu-Bodet jelentésében szintén fölhoz. Egy gépgyáros, ki ezer munkással dolgozik, kinek üzlethelyisége 100,000 frank, magánlakása 5,000 frank bérértéket képvisel, 1873-ban 10,266 frankot fizetett az államnak adó fejében, ha egyedül vezette üzletét. Ha két üzlettársa volt, 15,336 frank 86 centime-ot fizetett. Vagyis ugyanaz az üzlet, mely egészen egyenlő forgalmat tűntet föl és egyenlő nyereségre tehet szert, csupán azért, mert társas üzlet, 50 százalékkal fizet többet mint ugyanazon üzlet, melynek élén csak egy ember áll. Ez valóságos progressiv adó megfordított irányban. Tegyük föl, hogy az épületi adóhoz egy 50 százalékos adót csatolunk azon házaknál, melyekben a helyett hogy a tulajdonos egyedűl laknék, számos bérlő van. Nem beszélnének-e privilegiumról, igazságtalanságról, botrányról és nem volna-e okuk ily erélyes kifejezéseket használni. Már pedig azt, mit lázitónak tartanának az épületi adónál, azt az évek hosszú sora óta tényleg gyakorolják a pátens-adónál. Az üzlettársakat sújtó járulékos adó egyébiránt nemcsak

az igazságot sérti, akadályozzák azok az üzlet természetes szervezetét is. A kereskedelmi hajózás érdekében összehívott enquète-on panasz merül föl az iránt, hogy a hajófuvarosok a törvénynek ép e rendelkezése következtében nem tehetik üzlettársokká hajókapitányaikat.

Van sok más egyenetlenség a mai pátens-adó rendszervezetében. Némely foglalkozások háromszor vagy négyszer annyit is fizetnek mint némely mások, melyek nyereség dolgában egész hasonló viszonyok közt vannak. Dupuy de Lôme-nak a kereskedelmi hajózás ügyében összehívott enquète elé került jelentése szerint egy 40,000 tonnás vitorlás flotta 10.000,000 frank tőkét képvisel. Ily flotta az adó főtételében 19,200 frankot fizet ha egy tulajdonosé. Egy banktársulat ugyanazon 10.000,000 tőkével, csak 3200 frankot fizet az adó főtételével. A hajófuvaros-üzlet tehát hatszorta többet fizet mint a banküzlet.

Ha némileg egyenletesebbé akarnók tenni a pátens-adót, mindenekelőtt az osztályozást kellene megigazítanunk. Azonkívül el kellene törűlni minden járulékos adót, mely az üzlettársakat sújtja. Sőt helyes volna kivonni ez adó alól az iparosok és kereskedők magánlakásait, minthogy ezek után már úgyis fizetnek más adót. S ha még általánosabban tekintjük a kérdést, vitatkozhatunk még a fölött is, vajjon járja-e, hogy különös adó alá vetjük az ipari, kereskedelmi és szabad foglalkozásokat, midőn a tőkék kamatjából élő személyek, sőt azon tőkések is, kik jelzálogra kölcsönöznek, semmi különös adót nem fizetnek.

Az ez évi tökéletlen reformokig (a helyesebben professionalisnak, de most fixnek, állandónak nevezett tétel maximumának eltörléseig) a pátens-adó törvényhozása valóságos tárháza volt az igazságtalanságnak. Kedvezett,

sőt még most is kedvez a gazdagnak a szegény rovására. Ez idő szerint reactio támadt föl a közvéleményben ez igazságtalan irány ellen, de tartunk tőle, hogy a reactio nagyon is messzire megy és az ellenkező végletbe esik. Az egész világ ismeri azon nagy üzleteket, melyek Párisban mintegy húsz év előtt keletkeztek, s a melyekben a legkülönbözőbb tárgyakat árúlják. E bazárok keletkezése gazdasági rendszerünknek egyik jellemző vonását képezi. A kiskereskedők panaszkodnak ellene, s talán jogosan, de azért nincs igazok, midőn törvényes rendszabályokkal igyekeznek e nagy üzleteket elfojtani. Különösen magas pátens-adó alkalmazását ajánlják azon detail üzletekre, melyek 4—5-féle árúnemnél többel kereskednek. Ez úton az adót eszközül használnók föl arra nézve, hogy a belső kereskedelmet egy határozott terv szerint szervezzük. Ez a protectio rendszere volna, az ország határairól az ország belsejébe áthelyezni. Semmi sem ellenkeznék jobban a szabad forgalommal a gazdagság gyarapodására. Jogosan csak azt kívánhatjuk, hogy a nagy üzletek nyereségeik arányában fizessenek és pedig valószínű nyereségeik arányában, minthogy tényleges nyereségeik arányában ezeket sem lehet megadóztatni. Ma a kereskedők ez osztálya üzleti helyiségök bérértékének nagysága és alkalmazottjainak száma arányában van megadóztatva. Részünkről csak egy harmadik elem hozzácsatolása által véljük ez adó alapjának igazságosabb voltát elérni. E harmadik elem az üzleti forgalom összege, föltéve, hogy nem alkalmazzuk inkább az adózó bevallásán alapúló adó rendszerét. Ha az üzleti forgalom összegét tekintetbe vennők, kétségtelenül valamivel súlyosabban terhelnők a nagy üzleteket mint a kicsinyeket, mert a nyereség aránya az eladási árhoz képest kisebb e nagy üzletekben, mint a kis detailistáknál. De ezen

egyenetlenségeket helyreütné egy ellenkező természetű egyenetlenség. A nagy üzletek nyeresége ugyanis mindenesetre nagyobb az ezen üzletek által elfoglalt helyiségek bérértékéhez képest, mint a kis detailistáknál.

Régebben a pátensadó csak az iparosokat és kereskedőket sújtotta. Újabban jogosan terjesztették ki azt a szabad foglalkozásokra is. Nem ugyan valamennyire, mert ez igen nehéz lett volna, minthogy soknál hiányzik az adókivetés kellő alapja; de legalább az ügyvéd, orvos, építész stb. foglalkozásaira.

A pátens-adó egyik legérdekesebb kérdése a háramlás. Vajjon csakugyan a kereskedő vagy iparos viseli-e végleg az adó terhét? Csakugyan kisebb lesz-e ezáltal nyereségök? Nem mondhatjuk-e inkább, hogy a fogyasztó viseli ez adót a jószágoknak magasabb árában, s hogy így közvetve a fogyasztó fizeti meg a kereskedőnek azt, mit a kereskedő a kincstárnak előlegez? Nem képezi-e az adónak e visszatolása azon rejtett okot, a melynek következtében mutat oly türelmet a csupán látszólagos adózó, kihez a kincstár közvetlenül fordul? Mindnyájan ismerjük Franklin szellemes mondását, hogy: «minden kereskedő számlájába foglalja adóját».

A kérdés megoldása sokkal kényesebb mint azt Franklin szava után gondolnók. Legalább is egy megkülönböztetést kell fölállítanunk. Ha a pátens-adó egyenlő magasságú volna az egész országban, akkor mondhatnók, hogy az egyszerűen hozzájárul a kereskedelem és ipar általános költségeihez, hogy általában fölemeli az árakat, s így végül a fogyasztóra háramlik. De még e hypothesis mellett is némi fenntartással kell eljárnunk. Mert, ha nemzeti csapás vagy üzleti pangás idejében emelkednék a pátens-adó, ugy még e természete mellett is kétes

volna, hogy a kereskedők és iparosok rögtön és közvetlenül visszatolhatnák az egész terhet a vevőre.

Ámde a pátens-adó nem terjed ki minden foglalkozásra az egész országban, a hozzá hasonló adók, melyek szintén terhelik a kereskedőket és iparosokat, nem mindenütt egyenlő magasak. Ily körülmények között nem egészen helyes azt állítani, hogy a pátens-adót mindig a fogyasztó viseli. Oly országban, melynek határai nyitva állanak az idegen termékek előtt, kétségtelen, hogy a nemzeti ipar viseli a pátens-adót és nem a vevő. Ha védvámok terhelik az idegen jószágokat, akkor a pátens-adót le lehet vonni a védvámból vagyis a nemzeti iparnak adott privilegiumból. Minden exportáló országban a kivivő gyáros vagy kereskedő által fizetett pátens-adót tényleg az a gyáros, vagy iparos fizeti, viseli, s azt le kell az ő nyereségéből vonni. Egyedül a detail-kereskedő háríthatja át a vevőre a pátens-adó terhét, egyedül ő az, ki hosszabb idő múltán kibújhat alóla. De az adó mentessége soha nem lehet teljes. Oly város, például mint Páris, hol a vevők nagy része átutazó idegen, a kereskedő kénytelen bizonyos arányt tartani jószágainak eladási ára és azon eladási árak között, melyek hasonló czikkekre nézve más idegen városokban fönnállanak. Bármily új adót vessenek is ki rája, nem emelheti föl ugyanoly arányban portékáinak árát a nélkül, hogy meg ne csorbítsa forgalmát. Tényleg tehát, ha nem is egészen, de legnagyobb részben ő viseli a pátens-adó terhét. Noha az is igaz, hogy minden újabb adó megnehezíti az üzletet, apasztja a nyereséget, s így korlátolja a versenyt az által is, hogy akadályozza az új üzletek keletkezését.

E megkülönböztetésekkel lehet csak a háramlás problemáját megoldani. Noha tehát a detail-kereskedelem rendesen és hosszabb idő múltán a fogyasztóra tolja át a

pátens-adó nagy részét, másrészt mégsem volna észszerű kétségbevonni, hogy ez adó általában csakugyan megcsorbítja a kereskedők s különösen azon gyárosok nyereségét, kiknek akár belföldön, akár külföldön az idegen versenynyel kell megküzdeniök.

Csak néhány kevés szót akarunk a pátens-adó kivetéséről szólni. A pátens-adó, mint láttuk, hányados adó, s így mindenesetre előnyösebb mint egy fölosztásos adó. Az adózók fölvételét és adójegyzékbe való foglalását, az egyenes adókat kezelő hivatalok ellenőrei, szóval állami közegek teljesítik, az adófölosztásra hívatott községi közegek minden hozzájárulása nélkül. A község maire-je mindazáltal hivatalos a munkálathoz, sőt képviselőt is küldhet ki maga helyett.

Mindent összefoglalva, a pátens-adó sok nagy hibája mellett, melyek majdnem orvosolhatatlanok és nagyon egyenlőtlenné teszik annak terhét, mégis igen jövedelmező, jövedelmezőbb mint az angol *income-tax D* czédulája, mely amott sujtja az ipari és kereskedelmi nyereséget. S mindamellett kevesebb panaszt és elégületlenséget idéz elő a mi adózóinknál, vagy azért, mert a modern fölfogás nem irtózik annyira bizonyos fokú egyenlőtlenségtől, mint az állami közegek bizonyos fokú kutatásától; vagy azért, mert a francziák, minden rossz politikai reputatiójok daczára is, adó dolgában igen türelmesek.

A pátens-adó mellé állíthatunk egy másik adót, melyet Francziaországban hasonló czélra ajánlottak, s a melyet a nemzetgyűlésben csak igen gyönge majoritás utasított vissza. Ez adó az üzleti forgalom összegére vetett adó. Az olvasó bizonyosan emlékezni fog rá, midőn ez adót, a Thiers és Pouyer-Quertier által annyi kitartással védelmezett s a nyers anyagokra irányuló hirhedt adó helyébe, előtérbe tolták.

Az üzleti forgalom összegét a kereskedői nyereségnek ha nem is bizonyos, de valószínű ismérve gyanánt tekinthetjük. Ily czímen teljesen ugyanoly helyet foglalhat el mint a fonógyáros orsói, a szövőszékek, a tonnatartalom, az üzleti helyiségek bérértéke, ama törvényes vélelmek közt, melyek szerint a kincstár a kereskedőt vagy iparost megadóztatja. Az üzleti forgalom összege még nem árul el semmi üzleti titkot. Mondhatnók azonkívül, hogy az üzletek forgalmi összegét igen könnyű megállapítani; hogy azok közlését követelni nem valami nagy indiscretió; hogy a kereskedő és iparos e czélra egészen külön könyvet tarthatnak; hogy az egyes üzletek forgalmi összegének megtudása által egyáltalán nem támadjuk meg az egyéni szabadságot, sem azok hitelét. Hozzátehetjük még, hogy az üzleti forgalomra kivetett csekély adóval nagy kincstári eredményt hozhatunk elő, s hogy 0·1—0·2 százaléknyi adóval nem volna lehetetlen 100 millió frankot elérni. Ezek azon érvek, melyeket a vitában ez adónem mellett csakugyan fölhoztak.

Tényleg azonban az üzleti forgalomra kivetett adó sokkal gyöngébb ismérve a kereskedelmi és ipari nyereségnek, mint a pátens-adó kivetésénél alkalmazott többi ismérvek. Nagy oktalanság volna azt használni egy új adó alapjául. Előbb még bizonyos osztályokba kellene sorolnunk a kereskedőket és iparosokat. A fényűzési tárgyak termelői például rendesen nagy nyereséggel dolgoznak, s nem ritkaság, hogy 20—30 százalékot nyernek szűk körben kelendő jószágaiknál. A nagy fogyasztású czikkek eladásánál azonban egészen mások a viszonyok. Itt a beszerzési ár és eladási ár között levő különbség rendszerint igen kicsiny. Itt csak a töméntelen parányi nyereségből lesz végül nagy nyereség. Szintúgy a nagykeres-

kedők ugyanegy czikknél sokkal kevesebb haszonra tesznek szert, mint a kiskereskedők. Míg végül a bizományosok, bankárok stb. minden egyes üzletnél csak egészen elenyésző nyereséghez jutnak.

Arra nézve tehát, hogy az üzleti forgalomra kivetendő adót, nem mondjuk teljes igazságossággal, de legalább irtóztató és lázító igazságtalanság nélkül alkalmazni lehessen, mindenekelőtt osztályozni kell a kereskedelmi és ipari foglalkozásokat és mindenikre egy-egy más adólábat kellene megállapítani. Már ezt a feladatot is alig lehetne megoldani. Ezen a bajon úgy igyekeztek segíteni, hogy egészen félretették a bankárokat, kiket üzleti adójok szerint akartak megadóztatni, a tőzsdeügynököket és más különböző foglalkozásu személyeket. Csakhogy végtelen sok osztályt kellett volna felállítaniok, ha az adót csak némileg elviselhetővé is akarták tenni. Azonkívül kétségtelenül kevesebbet is jövedelmezett volna, mint a mennyit belőle vártak. Az üzleti forgalom összege, főleg ha levonjuk abból a mezőgazdasági termelék detailüzletét, aligha emelkedik Franczia-országban arra a szédelgő magaslatra, mint az illetők képzeletében. De még ez esetben is, az 0·1—0·2 százaléknyi adókulcs elviselhető lett volna a gyárosokra, kik rendesen áruforgalmok 10—20 százalékát teszik el nyereségül; de már súlyos lett volna a nagykereskedőkre, kik alig nyernek 5—10 százalékot; és egészen elviselhetetlen a bizományosokra és ügynökökre nézve, kiknek nyereségök gyakran 2—3 százaléknál sem rúg többre. A 0·2 százalékos tétel tehát e különböző foglalkozásokra nézve, nyereségeik 1—10 százalékáig terjedő, igen változó adót képezett volna. Ha ez okból fokozni is akarták volna az adót, úgy legfölebb 0·05 százalékot vehettek volna átlagúl, a mi valószínűleg nem jövedelmezett volna 30 vagy 40 millió franknál többet. A pátens-adó föl-

emelése ugyanannyit hozott a kincstárnak és jóval kevesebb kellemetlenséggel járt.

Az üzleti forgalomra vetett adónak egy másik visszássága abban rejlik, hogy háramlása még ugyanegy nemű jószágoknál is nagyon különböző lett volna. Az összetett iparokra, melyekben ugyanegy tárgy különböző kezeken megy keresztül, mielőtt eladásra kerülne, sokkal súlyosabb adó nehezedett volna, mint az egyszerű iparokra, melyeknél minden művelet egy műhelyben történhetik. Vegyünk például egy nagy szövőgyárat, mely közvetlenül maga vásárolja külföldön a gyapotot, s aztán azt maga dolgozza föl végig, maga fonja, szövi, festi. Az így elkészített jószág csak egyszer fogja fizetni az adót, melyet 0·1 százalékban vettünk föl. Vegyük most egész seregét azon kisebb és közép terjedelmű ipartelepeknek, melyek oly nagy számmal vannak hazánkban. Az egyik csak fon, s a gyapotot nem is vásárolja egyenesen az Egyesült Államokban, hanem valami bizományosnál vásárolja Havreban. E gyapot tehát már egyszer megfizette az adót. E fonóiparos nem sző, hanem eladja fonalát a szövő iparosnak. A fonal megfizeti az adót másodszor. A szövő iparos nem festő egyszersmind, hanem eladja szövetét a festőnek. A szövet megfizeti az adót harmadszor. A festő végre eladja a kész, megfestett szövetet a nagykereskedőnek. Ez már a negyedik adó. Így tehát ugyanegy jószág négyszer is fizetne adót, midőn annak elkészítésében több különböző, egymástól független iparos telep működik közre, míg ellenben csak egyszer fizetne adót, midőn a különböző műveletek mind ugyanegy telepen történnek. Ez aztán igazi privilegiuma volna a nagyiparnak a kisipar rovására. A közvetett adónak, különösen a gyári termékeknél, mint azt már kimutattuk, szintén megvan az a hatásuk. Az indirekt adók már a dolog természeténél

fogva sok előnyt nyújtanak a nagyiparnak, melyekben a kisipar nem részesülhet.

Az üzleti forgalom összegét mindazáltal, mint már mondottuk, számba lehetne venni, mint a pátensadó egyik elemét egyes üzleteknél, minők a dataillüzletek s nevezetesen a nagy divatbazárok.

Az ipari és kereskedelmi nyereségeket terhelő adóhoz számíthatjuk még azon adót is, mely a különböző országokban az ingó vagyont vagyis a részvényeket, kötelezvényeket, utalványokat és más magán értékpapirokat sújtja. Ez értékek megadóztatása igen kényelmes adóforrás, mely biztos, jelentékeny és főleg civilisált országban folyton növekvő jövedelmet ad. Mindazáltal különböző hátrányokkal is jár, különösen ha nem nagyon mérsékelt.

Mindenekelőtt kérdeznünk kell, vajjon méltányos-e adó alá vetni az úgynevezett ingó értékeket, midőn megkiméljük az adótól a tőke más elhelyezéseit, midőn például nem vetjük jövedelmi adó alá az állami járadékpapirokat, a külföldi államadósságok papirjait, az egyéni vagy társasüzletek nyereségeit, a jelzálogra vagy csak egyszerű kötelezvényre adott hiteleket. Az igazságosság jellegét kétségtelenül bajos volna az ingó értékeket sújtó adóban föltalálni. Mert különben is nagy előítélet azt hinni, hogy az ingó értékek nem viselnek más adóterhet, mint azt, a melyek nyíltan és szembeszökőleg csorbítják a társaságok osztalékait és évi kamatait. Épen ellenkezőleg. Ez ingóknak nevezett értékek egyszerű részjegyei egy társaságnak, mely már egy csomó adót fizetett, minők: a földadó, ha ingatlanai vannak; a pátensadó, ha kereskedést, vagy ipart űz; az illeték- és bélyegadó a legkülönbözőbb alakban.

Az ingó értékre vetett adó tehát járulékos adó, mely csatlakozik mindazon adókhoz, melyeket a társaság ugyan-

azon mérvben, mint bármely más adózó már megfizetett. Vegyünk egy lenfonodát, mely egy részvénytársaság tulajdonát képezi. E fonodára kivetették már mind azt az adót, mely egy hason nagyságu és magántulajdonban levő fonodát terhel, s azonkívül ránehezedik még tiszta nyereségére egy jövedelmi adó, mely alól a magánfonoda igen sok országban s nevezetesen Francziaországban egészen föl van mentve. A mi áll egy iparteleptre nézve, ugyanaz áll egy banküzletre nézve is. Oly részvénytársaság, mint például a párisi *Comptoir d'escompte* ugyanoly üzleteket csinál és ugyanazt az adót fizeti, mint egy magánbank, például a Rothschildház banküzlete. De azonkívül a *Comptoir d'escompte* kénytelen még tiszta nyeresége után oly adót is fizetni, mely alól hatalmas versenytársa föl van mentve. Ez az ingó értékeket sújtó külön adónak egyik nagy hibája. Sújtja a társaságban dolgozó tőkéseket, vagyis a kicsinyeket és középvagyonúakat; de nem érinti az igen nagy tőkéseket, kik nem folyamodnak a társuláshoz. E hiba elenyészik ott, hol van külön jövedelmi adó.

Az ingó értékek jövedelmére irányuló külön adó igazolására két szempontot hoznak föl. Az ingó értékek tulajdonosai, az mondják, tétlen tőkések, mert nem vesznek részt az üzletben, hanem minden fáradság nélkül élvezik azon osztalékokat, melyeket az intézet hivatalnokai és igazgatói nekik szereznek. Hozzáteszik még, hogy ez értékek tulajdonosai aránylag kevesebbet koczkáztatnak, mert nem felelősek teljes vagyonukkal a társaság üzleteiért, úgy hogy azon esetben, ha a társaság megbukik, sértetlenül marad nemcsak becsületök, de vagyonuk mindazon része is, melyet nem fektettek az illető társaság papirjaiba. Nem tagadjuk, hogy e szempont bizonyos tekintetben súlylyal bír; hogy bizonyos fokig igazolhatja is azt, ha a részvénytársaságok nyereségét valamivel jobban megadóztatják, mint

az egyes iparosok jövedelmét. Sőt azt is fölhozzák még, hogy az egyes üzletember az üzletére kivetett pátens-adón kívül még egyéni lakbére után is fizet pátens-adót, míg a részvénytársaságok csak üzleteik után fizetnek pátens-adót és részvényeseik lakása után nem. E megjegyzés sem nélkülöz minden jogosultságot, csakhogy ezekre azt lehet felelni, hogy a társaságokat nevezetes bélyegadó sújtja úgy részvényeken, mint a kötelezvényeken, mit ismét az egyes üzletember nem tartozik fizetni. E bélyegadó 1 százalék, az értékpapir névleges értéke után, s fizetése majd egyszer mindenkorra, majd évenkinti törlesztés útján történik.

Ha az ingó értékek tulajdonosai tétlen tőkések, vannak mások, kik egészen hasonló helyzetben vannak. Az államadóssági járadékpapirok tulajdonosai, a jelzálogra vagy kötelezvényre a hitelezők, a közkereseti társaságok kültársai teljesen ugyanazon szempont alá eshetnek. Az igazság és következetesség tehát azt kívánná, hogy ez utóbbiakkal is úgy bánjunk, mint az ingó értékek tulajdonosaival és őket ugyanazon jövedelmi adóval sújtsuk. Franciaországban csupán a közkereseti társaságok kültagjai részesülnek hasonló eljárásban.

Nálunk vonakodnak adó alá vetni a hazai államadóssági járadékpapirok és a külföldi állampapirok tulajdonosait, a jelzálogra s kétségtelenül több joggal az egyszerű adóslevélre hitelezőket. Ez utóbbiak adómentességét eléggé megmagyarázhatja az a körülmény, hogy az efféle hitelezőket nehéz fölkutatni. Ezeket csak egy általános jövedelmi adóval lehet érinteni. A mi a hazai államadóssági járadékpapirok birtokosait illeti, ezeket némileg előítéletből, némileg jól felfogott számításból mentették föl a jövedelmi adó alól. Az előítélet abban áll, hogy azt hiszik, az állam, mint e papirok tulajdonosainak személyes adósa, visszaél hatalmával

és megszegi szavát midőn adó által megcsorbítja azt a kamatot, melyre magát lekötelezte. Ez, szerintünk, valóságos sophisma. Munkánknak azon részében, mely a közhitellel foglalkozik, kimutatjuk annak tarthatatlanságát. Vannak mindazáltal bizonyos szempontok, a melyeknél fogva az állam jobbnak láthatja saját papirjait az ingó értékekre kivetett jövedelmi adó alól kivonni. Az adómentesség fölebb rugtatja árfolyamukat, s lehetséges, hogy ennek következtében magasabbra emelkednek névleges értéköknél, vagyis azon árnál, melyen az állam azokat visszaválthatja. Az állam ily esetben aztán adósságait convertálhatja, a mivel $^1/_2$—1 százalékkal leszállíthatja a kamatokat. E művelet, melyről igen részletesen emlékezünk meg munkánknak a közhitelről szóló részében, jóval hasznosabb az államra nézve, mint a saját papirjaira vetett adó. Még az olyan állam-papiroknál is, melyeknél, minthogy parin jóval alul bocsáttattak ki, nem is számíthatunk arra, hogy egyhamar elérjék névleges értéköket. Még oly papiroknál is tehát, mint a mi 3 százalékos járadékunk, igen üdvös lehet az adómentesség föntartása. Mert e papirok hosszabban tartó adómentessége teljes megnyugvást kelthet a hitelezőkben az iránt, hogy az állam soha nem fogja őket adó alá vetni. Ily esetben, már a hosszú birtoklás folytán is, bizonyos hallgatag szerződés keletkezik az állam és hitelezői közt; és az állam a méltatlanság színében tünhetnék föl, ha mégis egyenesen adó alá vetné e papirokat. Csak az általános jövedelmi adó és az adózó bevallása útján juthat az állam, megrovás nélkül, ugyanerre az eredményre.

A mi a jelzálogi hitelezőknek adómentességét illeti, melyet azok Franciaországban élveznek, az teljesen igazolhatatlan. Azt mondják, hogy ez a mezőgazdaság érdekében történik. Csakhogy a részvénytársaságok által kibocsátott

kötelezvények ipari czéloknak is szolgálnak s csak ritkábban mezőgazdasági czéloknak; s azonkívül a mezőgazdaság semmi törvényes előnyt nem követelhet az iparral szemben. S mi több, a jelzálogi hiteleknek majdnem egész összesége nem szolgál mezőgazdasági javításokra. Mert az emberek hasonlíthatatlanul nagyobb része nem azért vesz föl jelzálogkölcsönt, hogy földét javítsa, hanem, hogy kifizesse, ha elég meggondolatlan volt azt részben hitelbe vásárolni, vagy hogy törleszthesse régibb adósságait, vagy födözhesse egyéb kiadásait. A legtöbb ily esetben az, ki jelzálogra kölcsönt vesz, mind a maga mind a társadalom érdekében, sokkal jobban tenné, ha eladná jószágát. A jelzálog kölcsönök tehát nem érdemelnek semmi különös adómentességet. Ha fölmentjük őket az adó alól, botrányos anomaliákat teremtünk. Ilyen például az, hogy Franczia országban a magánosok által adott jelzálogi kölcsönök adómentesek, de a *Crédit Foncier* által kibocsátott kötelezvények, és a melyek pusztán jelzálogi kölcsönök elhelyezésére szolgálnak, jövedelmi adót fizetnek. Ezzel kedvezünk az egyes hitelezőnek, a hitelező társaságok rovására.

A jelzálogi kölcsönök egyébiránt csak átmeneti körülmények következtében nyertek adómentességet Franczia országban. Először is az 1871-iki nemzetgyülés többsége kiválóan földmívelő elemekből állott, mely ép annyi részrehajlást tanusított a mezőgazdaság, mint a mennyi ellenszenvet az ipar iránt. A kiváltság, melyet az elsőnek osztogatott, politikai indokokból eredt, s némileg a választások érdekéből is folyt. Másodszor a Franczia országot megingató nagy catastropha, az állam által 6 sőt $6^1/_4$ százalék mellett kötött nagy kölcsönök nagyon megapasztották ama tőkéket, melyek jelzálogi elhelyezést kerestek. Az adónak tulajdonították a tőkék eme megfogyatkozását, mely

pedig csupán onnan eredt, hogy a tőkék 5 százalékkal nem hajlandók kölcsönbe menni, mikor a biztosság teljes garantiájával igérnek értök 6 vagy 6¼ százalékot is. Mert törvényeink megengedik az államnak, hogy 6¼ sőt 7½ százalékra is vegyen kölcsönt, mint az a Morgan-kölcsönnél történt, de megtiltják az egyeseknek, hogy magánczélokra 5 százalékon fölül kölcsönözzenek. Rendes körülmények közt a jelzálogi kölcsönökre vetett jövedelmi adó nem akadályozta volna a kölcsönök fentartását vagy további fejlődését.

Az ingó értékekre vetett jövedelmi adó tekintetében igen érdekes kérdést képez a háramlás. Kire esik ez adó, végelemzésben? Az értékpapir tulajdonosára-e, ki azt az osztalékban vagy évi kamatban viselné? Vagy pedig a papir azon birtokosára, ki azt az adó kivetésekor kezében tartja, és a ki ennek következtében a papir árfolyamának csökkenése által viselné a tőkésített adó összes terhét? S végül nem volnának-e a hazai vállalatok kénytelenek minden jövendő kötelezvény-kibocsátásnál magokra vállalni a jövedelmi adó egész terhét, a mennyiben ők e papirokat csak jóval alacsonyabb árfolyam mellett értékesíthetik, mint azon esetben, ha ez adó nem létezett volna? S mind ennek következtében nem ösztönzi-e ez adó a tőkéket kivándorlásra és nem akadályozza-e a külföldi tőkék beözönlését?

E nehéz kérdéseket csak egy megkülönböztetés mellett lehet megoldani. Oly országban, hol a jövedelmi adó általános és igen kicsiny, s hol azonkívül csak a már némileg jelentősebb vagyont éri — oly országban valószínű, hogy az adó egész terhe arra nehezül, ki a jelenlegi osztalékot és kamatokat élvezi. Itt tehát megérdemli ez adó a nevét. Ez az eset forog fenn Angliában. Oly országban azonban, hol a jövedelmi adó csak az ingó értékeket sújtja és menten hagy minden más tőkeelhelyezést, jelzálogra vagy kézi-

zálogra adott kölcsönöket, egyesek üzleti nyereségeit, hazai vagy külföldi állampapirokat — az ily országban, főleg ha magas, kétségtelenül megcsorbítja ez adó minden meglevő és leendő részvény vagy kötelezvény tőkeértékét. Ez értékcsökkenés körülbelül fölér az adó tőkésített összegével, miből következik, hogy minden társas vállalat az általa kibocsátható papíros értékcsökkenése folytán nevezetes tehertöbblettel sújtatnék.

E következményeket inkább az okoskodásból mint a tapasztalásból merítjük, azon egyszerű okból, mert a gyakorlati életben sokszor különböző okok fordulnak elő, melyek egymást nem egyszer keresztezik. Ha a jelen pillanatban (1876 kezdetén) összehasonlítjuk nagy vasúti társaságaink kötelezvényeinek árfolyamát a 3 százalékos járadék árfolyamával, úgy azt látjuk, hogy e két elsőrangú értékpapír árviszonya körülbelül ugyanaz, mint a háború előtt, noha a vasúti társaságok kötelezvényeire azóta 3 százalékos jövedelmi adót vetettek, míg a 3 százalékos járadék ment maradt ez adó alól. Az ember szinte kísértetbe jön azt hinni, hogy a jövedelmi adó semmi értékcsökkenést nem vont maga után, a vasúti kötelezvények tőkeértékében. E következtetés azonban kétségtelenül helytelen volna. Csakhogy ez öt év leforgása alatt a franczia közönségnek elég alkalma nyílt tapasztalni; hogy a vasúti kötelezvények ép oly biztos elhelyezést nyújtanak, mint a 3 százalékos járadék; hogy nem vesztettek értékökből annyit válság idején; hogy még biztosabb kezességet is nyújthattak mint a járadék, a mennyiben az állami garantián kívül fedezetére szolgál még egy régi vasúti hálózat tiszta jövedelme, mely napról-napra jelentékenyebb lesz. Mindezen körülmények arra vezették a közönséget, hogy megszüntesse azt a közel $^1/_2$ százaléknyi

többséget, mely eddig a 3 százalékos járadékban és a vasúti kötvényekben elhelyezett tőkék kamatai közt fönnállt, s a melyet azelőtt indokoltnak tartott. De abból, hogy a közönség felfogása ily változáson ment keresztül, még nem lehet azt következtetni, hogy a vasúti kötvények árfolyama nem állna tizenöt, sőt húsz frankkal magasabban, ha az állam semmi adót nem vet vala e papírok félévi szelvényeire.

Valahányszor különálló adót vetnek az ingó értékek jövedelmére, a nélkül hogy a többi tőkebefektetéseket hasonló adó alá vetnék, mindannyiszor ez értékek tőkéje lejebb száll, az adó tőkésített összegének erejéig, vagyis az adó 15-, 20- vagy 25-szöröséig, a szerint a minő magas az országban a különféle jövedelmi nemek tőkekulcsa. Minden érték, mely az adó behozatala után keletkezik, már keletkezése pillanatában megfogyatkozik az adó összegének teljes erejéig. Vegyünk például két ipari vállalatot, két különböző országban, melyek azonban civilisatió, gazdagság és hitel tekintetében ugyanazon viszonyok közt élnek, mint például Francziaországot és Belgiumot. E két iparvállalat, ha tetszik, e két vasút, melyek egészen egyenlő jólétnek és fejlődésnek örvendenek, kötvényeket bocsátanak ki ugyanegy időben. S mégis a belga vasút kétségtelenül magasabb árfolyam mellett fogja elhelyezhetni papírjait, mint a franczia vasút. Mert a belga vasúti kötvények szelvényei nem kerülnek azon jövedelmi adó alá, mely a franczia vasúti kötvények szelvényeit sújtani fogja. A franczia társaság tehát kedvezőtlenebb körülmények közé fog jutni, mint belga versenytársa, minthogy drágábban kap hitelt. A mit a két vasúti társulatról mondunk, ugyanaz áll bármilyen más két részvénytársaságról, két fonógyár, kőszénbánya vagy vaskohó-társulatról is. A francziaországi részvénytársulatok tagjainak nemcsak

azon veszteséget kell elviselniök, melyet az adó közvetlenül von le részvényeik osztalékából, hanem még azt a közvetett levonást is, mely minden, az adó behozatala után kibocsátott kötvény kamataira nehezedik.

Francziaországban az ingó értékek jövedelmét sújtó adó meglehetős gyönge, minthogy nem emelkedik többre 3 százaléknál, de terhesebbé válik az előmutatóra szóló papírok átruházását terhelő adóval, mely évi adó alakjában szedetik és ugyanoly magas mint a többi papírok minden egyes átruházásánál fizetendő adó. Láthatjuk tehát, hogy mindent összefoglalva, igen jelentékeny összegre rúgnak azon adók, melyeket a kamatokból vagyis az osztalékból le kell vonni. Az előmutatóra szóló papírok kamatainak vagy osztalékainak 6—7 százalékára emelkedik ez adó. A nagy vasúti társulatok egyes kötvényeinél 1 frank 5 centime-ot vagy 1 frank 10 centime-ot tesz az adó 15 frank kamat után, ami 7—8 százalék. Minden részvénytársulat hitele tehát kétségtelenül veszt, ha nem is teljesen ez arányban, de legalább megközelítőleg ez arányban. S ha a nagy társulatok a kibocsátási árfolyam lejebbszállítása által már eleve nem vennék magokra az általok kibocsátott és a közönségnél elhelyezendő kötvények kamatait, az újonnan keletkező tőkék igen hamar kivándorolnának a külföldre.

Még egy érdekes kérdést vet föl az ingó értékeket sújtó különös adó. Helyes-e azt még a külföldön elhelyezett belföldi ingó értékekre s a belföldön elhelyezett külföldi ingó értékekre is kivetni? A tapasztalás helyesnek bizonyította úgy az egyik, mint a másik esetben. A részvénytársaságok minden papírja, bárminő legyen is az, ha részben Belgiumban, Németországban vagy Olaszországban is volna elhelyezve, alá van vetve az ingó értékeket sújtó adónak. Nagy hiba volna adómentességet engedni

mindazon franczia papíroknak, melyek külföldiek birtokában vannak. E papírok birtokosainak legnagyobb része akkor igen könnyen kisiklanék ez adó alól. Csak valami külföldi városban kellene a szelvényeket beváltani. E munkának második részében, mely az államhitellel foglalkozik, látni fogjuk, hogy az állampapíroknál némi kedvezményeket nyújtanak az idegeneknek, s ez esetben bizonyos elővigyázati rendszabályokat alkalmaznak, úgy hogy a szelvény előmutatója külföldön csak akkor kapja meg annak teljes értékét aranyban vagy ezüstben, ha egyszersmind magát a kötelezvényt is fölmutatja. A tapasztalás azonban kimutatta, hogy ez elővigyázat nem egészen hatástalan ugyan, de teljesen még sem óv meg a csalástól.

Most nem foglalkozunk az állampapírok megadóztatásával. E kérdés a közhitel körébe, munkánk második részébe tartozik. A mi azonban a közönséges magántermészetű ingó értékeket vagyis papírokat illeti, e tekintetben határozottan azt tartjuk, hogy ha egyszer jövedelmi adót vetünk ki rájok, akkor nem vonhatjuk ki az adó alól azokat sem, melyek a külföldön vannak elhelyezve. Szintúgy ki kell terjeszteni ez adót a belföldön forgó külföldi értékpapírokra is, hacsak azokra már otthon nem vetettek oly jövedelmi adót, mely a mienkkel egyenlő magasságra emelkedik. Mert az nagyon természetes, hogy azon esetben, ha egymásután két állam is rátenné kezét ugyanarra az egy értékre, igen könnyen megtörténhetnék, hogy a tulajdonosnak majdnem semmi haszna sem maradna. Így tudjuk, hogy Olaszországban 13·20 százalék a jövedelmi adó. E teher 13·20 százalékkal szállítja le az 500 frankra szóló 3 százalékos s így névleg 15 frankot jövedelmező kötelezvényt. Ha a franczia állam ezenkívül még, a mi hason adónknak megfelelőleg, 6—7 százalékot köve-

telne a kötvényeknek már úgy is megcsorbított jövedelméből, akkor azok az eredeti, névleges 15 frank helyett csak 12 frank 10 centime-ot jövedelmeznének, a mely esetben a két állam a jövedelemnek közel 20 százalékát foglalná le. Az ily adó kétségtelenül túlságos volna.

Az ingó értékre nehezedő különös adó, melyet az átruházási illeték még magasabbra emel, igen kényes természetű, mert megakadályozhatja, hogy valamely ország tulajdonosa legyen vagy csak maradjon is ama különböző nemzetközi értékeknek, melyek minden más nemzet piaczán forgalomban vannak. E tekintetben példáúl szolgálhat az a mi a suezi csatorna nagy vállalatának papírjaival épen most folyik le, szemeink előtt. Azzal nem nyerünk semmit, hogy kimutatjuk, miszerint e nagy vállalat franczia mérnökök munkája. Anglia csak az imént vásárolt meg 176,602 részvényt a khedivétől, melyeknek haszonélvezetét 1894-ig már korábban átengedte. Jöhet idő, midőn nemzeti érdekeink követelhetik, hogy a többi 23,398 részvényből s a csatorna minden más papírjából legalább a nagyobb rész franczia kezekben maradjon. Csakhogy van két nagy ok arra, hogy e papírok legnagyobb része idővel Angliába vagy Hollandiába vándoroljon. Az első az, hogy amaz országokban a tőkekamat alacsonyabb mint nálunk, s hogy ennek következtében amott e papírok az országos kamatlábhoz mérve magasabb jövedelmet adnak. E körülmény nem esik hatalmunk alá, független a mi akaratunktól. De van egy másik, mely ugyanez irányban hat, s a mely törvényeink szülötte. A papírok kamatait vagy osztalékait, melyekről szólunk, Franczia országban tetemes jövedelmi adó sújtja, a mihez még az évi díj alakjában szedett átruházási illeték is járúl. S minthogy a suezi csatorna, törvény szerint, nem franczia vállalat, hanem egyip-

tomi, ennek folytán külföldön forgó papírjai nem is viselik e két adó terhét. E két adó azonban ma a kamatok vagyis az osztalék 8 százalékára rúg. Ebből eléggé megérthetjük, miért vásárolhatják meg tőlünk az angolok és hollandiak e papirokat, melyek az ő kezeikben adómentesek, * míg a mi kezeinkben súlyos adót fizetnek.

Az ingó értékeket sújtó 3 százalékos adó 34 millió frankot hozott 1875-ben. Jövedelmezősége közel másfél millióval szaporodik évenkint.

Meglehetősen hosszasan foglalkoztunk ezzel az ingó értékekre nehezedő jövedelmi adóval, mely, az igazat bevallva, igen rossz adó, hacsak nem képezi egy mindennemű jövedelemre kiterjedő általános jövedelmi adó kiegészítő alkatrészét. De azért mindenki természetesnek fogja találni, hogy a kedvezőtlen anyagi viszonyokkal küzködő országok, minden hibája mellett is, ez adóhoz fordúlnak. S így legalább azon voltunk, hogy kellőleg megismerjük, és ne ámíttassuk el magunkat e részben a földbirtokosok által. Ne feledjük el soha, hogy az ingó értékek vagyis papirok, csak képviseleti jegyei azon különféle ingatlanoknak vagy tőkéknek, melyek a legkülönbözőbb alakban már egyszer megfizettek minden az országban fennálló adót.

* Angliában az ingó értékek ugyan fizetnek jövedelmi adót de ez először is igen gyönge, kevesebb egy százaléknál; azonfölül részét az általános jövedelmi adónak, úgy, hogy az az adóköteles, ki kimutatja, hogy jövedelme 2,500 frankot meg nem halad, nem fizet jövedelmi adót.

IX. FEJEZET.

A FÉNYŰZÉSI ADÓK.

Mielőtt átmennénk az általános tőke- vagy jövedelmi adóra, jó lesz röviden pár szót szólni a fényűzési adókról. A fényűzési tárgyak megadóztatása csábító gondolat, melyet a régi civilisatiókban lelkesen fölkaroltak, s mindig kedvezően fogadtak a moralisták. Sőt voltak kik, abban egy eszközt láttak a romlott erkölcsök reformálására. E puritán gondolatokkal azonban fölhagytak már mai napság. Az államnak nem az a kötelessége, hogy az egyszerűség és mértékletesség uralmát alapítsa meg e földön. Az állam egyedül a jog és igazság szolgája. A jog és igazság azonban nem követelheti az államtól, hogy elvegye a fölösleget, elnyomja az elegentiát és ellenség gyanánt bánjék a fényűzéssel. Az olvasó nem kivánja tőlünk, hogy, eltérve tárgyunktól, behatóan elemezzük a luxus szerepét, a modern társadalomban és szembe állítsuk egymással előnyeit és hátrányait. E könyvnek czélja egészen más, és mi nem szeretjük a kitéréseket.

Financialis szempontból a fényűzési adók legnagyobb részének mindenekelőtt az a nagy hibája van, hogy gyöngén, mondhatnók nyomorúságosan, jövedelmeznek. Egy második hibája is van, s ez az, hogy kezelésök nagyon nehézkes, s azonkívül sokszor ellenszenves inquisitiót is követel. E két igazság alig szorúl bizonyítgatásra. Azon olvasóink, kik e

munka I. kötetének 207—226 lapjain figyelemmel kísérték azon adatokat, melyeket a vagyon megoszlásáról a különböző országokban felhoztunk, egyáltalán nem fognak csodálkozni, midőn azt hallják, hogy a fényűzési adók majdnem mind meddőek, mert a gazdag és elegans osztályok csak ritka kivételt képeznek, és csak igen csekély részét képezik az egész nemzetnek. Ez aránynak valóságát nem vonhatja kétségbe, csak az irigység, mely mindent elferdít, s a hiszékenység, mely mindig vak volt. Ha azt akarnók, hogy a fényűzési adók nagy jövedelmet adjanak, oly magasra kellene fölcsavarnunk az adó kulcsát, hogy az adózó kibújnék a teher alól. Akár csalás által, mi mindig könnyű, akár az által, hogy önként lemondana a megadóztatott tárgyak fogyasztásáról vagy élvezetéről. Az a dilemna áll tehát előttünk, hogy mérsékelt tarifa mellett csak keveset hoznak a fényűzési adók; magas tarifa mellett pedig lehetőleg még kevesebbet.

Némely államban fényűzési adót vetettek az órákra, ezüstneműekre és egyéb hasontermészetű tárgyakra. Némely declamatorok, kik a hülye tömeg tapsai után törik magokat, tele szájjal beszélnek a képtárakról, mint rendkívül kitünő adóalapról. Ez a monomania minden léptennyomon kirí az egyetlen tőkeadót ajánló munkákból. Menynyi tudatlanság kell ahhoz, azt már kimutattuk fönnebb (a II. könyv III. fejezetében). A tekeasztalokra, zongorákra, czímerekre, hajporra némely esetben szintén vetettek oly terhet, melyet fényűzési adónak lehet nevezni. De főleg a lovak és hintók s a férficselédek képezik ez adónem legjövedelmezőbb alapját a különböző országokban. A játékkártyák s a vadászati jog több országban szintén ártalmatlan alapot szolgáltatnak ez adónak.

A nélkül, hogy hosszasabban foglalkoznánk mindezen

adókkal, nem lesz nehéz kimutatnunk, hogy az utóbbiak kivételével, minden fényűzési adó jövedelme igen csekély és behajtása igen nehézkes.

Az ezüstneműekre vetett fényűzési adó fennállott Poroszországban 1809—1812-ig. Ez adót azonban nem szabad összetéveszteni az arany- és ezüstféléket terhelő hitelesítési illetékekkel, melyet Franciaországban is fizetnek. Ez utóbbi adó könnyű és részben egy közszolgáltatás ára. Mennyit hozott az ezüstneműekre vetett porosz adó, azt nem mondják meg. Angliában van szintén egy hasonló adó, mely az ezüst és arany asztali edényeket *(french plate* és *wrought plate)* terheli. Az előbbi fejezetben láttuk, hogy Angliában az ötvösök még most is hasonló licentiákat tartoznak fizetni. XII. Károly svéd király, mikor a legnagyobb bajba került, adót vetett ki mindazokra, kik ruházatukban selymet vagy parókákat és aranyos kardokat viseltek. A velenczei köztársaság szintén megadóztatta a parókákat. Hollandiában, a tulipán-mania korában, komolyan szóba hozták a virágok megadóztatását. * Gyermekesség volna hosszasabban időzni ily anomáliáknál. Csupán azt sajnáljuk, hogy semmi számadatot nem találunk ezen, a nevetséget megközelítő adónemeknek kétségtelenül csekély jövedelmezőségéről. Ha majd lejebb behatóbban foglalkozunk az Egyesült-Államok közvetett adóival, a polgárháború alatti időből, lesz alkalmunk nehány példát felhozni arra, mily tévedésekre csábítható ez uton néha a törvényhozás. Azok a komoly reformatorok, kik oly ünnepélyes hangon mennydörögnek azon adómentesség ellen, melyet a képtárak jelenleg Franciaországban élveznek, szintén a hollandusokra emlékeztetnek, kik a tulipánokat akarták megadóztatni.

* E DE PARIEU, *Traité des Impôts* II. 29.

Ha csak homályos fogalmunk van is arról a sovány jövedelemről, melyet a fölsorolt fényűzési adók nyújtottak, másrészt igen világos és pontos adatokkal rendelkezünk arról, mit hoznak más hasonló adók ma némely országban. Már egy korábbi fejezetben is részletesebben szóltunk a a hajporra vetett adóról Angliában és kimutattuk, menynyire téved a törvényhozás, valahányszor valami esetleges hajlamot, divatos szeszélyt, vagyis egy változó es mulandó elemet vesz adóalapul.

Angliában van egy egész csomó adó, melyeket az *assessed taxes* nehezen fordítható neve alatt egy közös rovatba foglalnak. Parieu élvezeti adó *(impôt de jouissances)* kifejezést használt, a mi tűrhetőleg visszaadja az értelmet. Ez adók elég régiek. Némelyek visszavezethetők 1696-ra. Csoportosításuk 1863-ban történt. Már akkor magában foglalták az ablak-, ház-, cseléd-, kocsi-, kutya-, hajpor-, czímer- és lóadót. 1808-ban még hozájuk járult a vadászati engedély *(game certificates)*. Csak egy pillantást kell vetnünk e sorozatra és láthatjuk, mily különböző természetű adókat foglal az magában. Itt csak azokkal fogunk foglalkozni, melyek egyenesen fényűzési jelleget viselnek.

A hajporadót 1795-ben hozták be, azon időben, mikor minden úri ember és minden jobb házbeli család hajporosan járt. Fönnebb (I. 388. és 389. lapon) láttuk, hogyan ingadozott ez iczi-piczi adócska jövedelme. Az adótétel fejenkint és évenkint 1 font sterling és 1 shillingtől (26 frank 25 centime-tól) 1 font sterling 3 shilling és 6 pennyig (29 frank 50 centime-ig) váltakozott. A legnagyobb összeg, melyet valaha hozott, 210,150 font sterling (5.254,000 frank) 1796-ban. 1868-ban már csak 1,002 font sterlinget (25,000 frankot) hozott, s a hajporozott személyek száma nem volt több 853-nál. Az angolok észrevették ez adó ne-

vetséges voltát, melynek jövedelme évről-évre lejebb szállt és eltörülték 1870-ben. Az izlés és szokások megváltozása néhány év alatt úgy is teljesen megsemmisítette volna ez elavult adó jövedelmét. A törvényhozásnak soha nem szabadna adót vetni más tárgyakra, mint azokra, melyeknek fogyasztása, ha nem is egyetemes, de legalább általános és állandó.

A czimerek használatára vetett adó szintén az *assassed taxes* közt szerepel. A czímer használata inkább a hiúság, mint a gazdagság jele és ezért valószínű, hogy az adó nem is fogja eltűntetni az adóköteles tárgyat, mert a hiúság nem szokott visszariadni a pénzáldozattól sem. 1798-ban hozták be ez adót Angliában. Az adótétel akkor 2 font sterling 2 shilling (52 frank 50 centime) volt minden személyre, a ki czimert használt és kocsit tartott (de azonkívül még külön is fizetett kocsiadót), és 1 font sterling 1 shilling (26 frank 25 centime) s a körülményekhez képest 10 shilling 6 penny (13 frank 10 centime) azokra, kik nem tartottak kocsit. Idővel egyéb módosítások is következtek. A törvényhozás mai állapotában a czímeradó 2 font sterling 2 shilling (55 frank), ha a czímer kocsin fordul elő; és 1 font sterling 1 shilling (26 frank 25 centime) egyéb esetekben.

Sajátságos és mindenesetre jellemző, hogy a mi demokratikus és ipari társadalmunkban a hiúság és a társadalmi megkülönböztetés viszketege annyira izmosodik, hogy az ezen adó alá tartozók száma 1812—1868-ig megháromszorozódott. Az angol okmány,* melyből ez adatokat veszszük, nem adja az 1798—1812-ig megadóztatott

* *Report of the Commissioners of Inland Revenue for the years* 1856—1869. I. 119, II. 179, 183.

személyek számát, de a következő 56 évről aztán minden évben külön föltűnteti azokat. 1812-ben 20,910 ember fizette a czímerek használatára kivetett adót, 1825-ben 24,412, 1830-ban 28,069, 1840-ben 33,783, 1848-ban 38,679, 1853-ban 40,167, 1860-ban 45,861, 1865-ben- 54,034, végre 1868-ban, az utolsó évben, melyről adataink szólnak, 59,190. Az adózók számának növekedése szakadatlan. Különös egy adó, a melynek fizetése örömöt szerez az adózónak. Jövedelme mindazáltal szerény. Csak 70,063 font sterlinget (1.752,000 frankot) hozott 1868-ban. Igaz azonban, hogy a tételt valószínűleg meg lehetne duplázni minden nagyobb baj nélkül, úgy, hogy a jövedelem még azon esetben is, ha némelyek az adófölemelés következtében lemondanának e hiúságról, $2^1/_2$—3 millió frankra rúghatna. Egyébiránt nem tudjuk, mily módon szereznek magoknak meggyőződést az adóközegek az illető adótárgy létéről. Arról még csak meg lehet győződni, vajjon használnak-e czímereket a kocsikon, de már látogatójegyeknél, levélpapiron és borítékon nehezebb az ellenőrzés. Az ilyen adóról áll az, mit Proudhon a progressiv adóról mondott, hogy *demokratikus játékszer*. Ha már ez útra akarunk lépni, sokkal egyszerűbb volna magát a nemesi czimet megadóztatni.

A tekeasztalok, játékkártyák, a vadászat sok országban jóval termékenyebb adónak szolgálnak alapúl. Az eme tárgyakra nehezedő adókat fényűzési adóknak kell tekintenünk, noha kétségtelen, hogy igen szerény vagyon mellett is tarthatunk tekeasztalt és herczegi vagyon mellett is megtagadhatjuk magunktól ez élvezetet. Épúgy a mint meglehet, hogy a munkás mindennapi szükségleteinél rövidíti meg magát, csakhogy vadászati engedélyt válthasson, míg másrészt lesz igen gazdag ember, ki nem lévén barátja e sportnak, megmenekül e kiadástól és adótól.

Parieu Bréma szabad városát, a waadtlandi és genfi cantonokat és Toscanát hozza föl olyanokúl, melyek adót vetettek a tekeasztalra. Mindenütt igen keveset jövedelmemezett. Toscanában csak 6,685 lírát vagy frankot. Franczia ország szerencsétlenségében ama számtalan empirikus kísérletei közt, melyekkel száz milliókra menő jövedelmeket igyekezett felkutatni, a nélkül, hogy csak egyszer is a jövedelemhez fordult volna — Franczia ország szintén behozta a tekeasztal-adót az 1871. szeptember 16-iki törvénynyel. Ez adó jövedelme 1.213,072 frank volt 1872-ben, 986,367 frank 1873-ban, 976,297 frank 1874-ben, és 489,247 frank az első hat hónap alatt 1875-ben. 1872-től 1874-ig tehát igen érzékeny az esés, a miből arra kell következtetnünk, hogy számosan túladtak tekeasztalaikon, csakhogy ne kelljen adót fizetniök. Pedig az adótétel, a nagy városok kivételével, igen mérsékelt. 60 frank Párisban, 30 frank a 30,000-nél több lakót számláló városokban, 15 frank a 10,000—30,000 lakosú városokban és végre 6 frank minden más helyütt. Az ily adók legfőbb baja az, hogy igen csekély adójövedelem kedvéért házmotozásnak teszik ki az adózót. Az ilyen adókat meg lehet tartani, ha azok léteznek és a közönség már beléjök törődött, melyeknek behozatalát azonban lehetőleg kerülni kell.

A játék, minden alakjában, szintén egyike azon adótárgyaknak, melyek iránt a puritán adóreformatorok nagy előszeretet tanúsítanak. Franczia országban, a nagy csapások után, adót vetettek a *cercle*-ekre, casinókra, vagyis azon társas helyiségekre, melyek a városokban fordúlnak elő, s a melyeket a dologtalan emberek azért keresnek föl, hogy ott csevegjenek, olvassanak vagy játszanak. Ez adó, melyet az 1871. szeptember 16-iki törvény hozott be, a tagdíjak egy ötödrészét képezi. Az irodalmi, művészi és népkörök

nem fizetik ez adót. Jövedelme 362,395 frank volt 1872-ben, 1.342,984 frank 1873-ban, 1.423,932 frank 1874-ben és végre 664,055 frank az első hat hónap alatt 1875-ben. Az ilyen adóról kevés mondanivalónk lehet. Legfölebb azt vethetnők szemére, hogy kissé önkényes. De legkevesbbé sem zavarja akár a polgári, akár az üzleti életet. A casinók intézménye helyes ugyan elvben, csakhogy az életben gyakran igen rosszúl használják. Financialis szempontból a főellenvetés még itt is a jövedelem csekélysége és azon teher, melyet ez adó valóban hasznos társaságokra nézve képezhet.

A játékkártyákat és vadászengedélyeket sokkal általánosabban használják a fényűzési adó alapjául. Franciaországban a játékkártyaadó elég súlyos s mindamellett csak viszonylag nevezhető termékenynek. 1871-ig az adó csak 25 centime volt franczia mintájú kártyákra és 50 centime idegen mintájú kártyákra; de kivétel nélkül 50 centime-ra emelték 1871 óta. Az adót a gyárosok fizetik. A kártyagyártás nem egészen szabad mesterség, noha az állam sem monopolizálja. Csak bizonyos föltételek mellett és előleges felhatalmazás mellett űzhető. Az idegen kártyák behozatala azonban föltétlenül el van tiltva.

Vignes adatai szerint az eladott kártyajátszmák és az azokra vetett adó jövedelme a különböző időben a következő volt:

Év.	Kártyajátszmák száma.	Adó jövedelme.
1830	3.172,692	501,301
1840	3.762,002	632,245
1850	5.619,559	941,090
1859	4.337,157	1.313,148
1868	5.212,171	1.615,466

1850—1859-ig, mint látjuk, hanyatlott ez adó jövedelme, még pedig az adótétel emelkedése következtében, maga az adójövedelme azonban nem szűnt meg gyarapodni. 1871-ben az adó újabb fölemelése által 3.000,000 millió frankra remélték emelni a jövedelmet. S ha nem csalódunk, el is érték ez összeget. Mindenesetre érdekes, hogy egy fölösleges tárgyra vetett adó tetemes fölemelése semmivel sem szorítja meg annak fogyasztását, sőt nagyobb mérvű csalásra sem ad okot. Pedig az adó igen súlyos. 50 centime a főtételben, és 60 a pótcentime-okkal együtt. Bevalljuk azonban, hogy semmi bátorságunk sincs oly adót megtámadni, mely 3 millió frankot hoz. Mert noha kétségtelenül akadályozza az ipart, jövedelme elég nagy és a tárgy, melyet megadóztat, semmiesetre sem érdemes arra, hogy a rávetett adót kárhoztassuk.

Ugyanezt mondhatnók a vadászengedélyekre. Rendőri okok is kívánják, hogy a vadászat gyakorlása bizonyos ellenőrzés alatt álljon. Mert csakugyan nincs foglalkozás, mely oly könnyen csábítana a gonosz tettekre, mint az orvadászat. A vadászat gyakran szolgáltat alkalmat a lopásra és a tulajdonjog megsértésére. Helyesen jártak el tehát, midőn legalább könnyű adót vetettek a vadászatra. Franciaországban a vadászati engedély 25 frankról 40 frankra emelkedett. Ez utóbbi magasabb tételt egy 1871. augusztus 25-ki törvény állapította meg. De csakhamar visszatértek a korábbi 25 frankra, mi nem elég magas arra, hogy sok csalásra csábíthatna. A 25 frank vadászati engedélyből 10 frank a községeké, a többi 10 frank az államé. Ez adóforrás szintén elég jelentékeny. 1859-ben 3.732,255 frankot hajtott az államnak, 1864-ben 4.402,000 frankot. S jövedelme azóta is folyvást növekszik, úgy hogy tekintetbe véve azt is, hogy az állam az adónak csak három ötödét kapja, közel 8 millió

frankra becsülhetjük azon összeget, mely e czímen az államnak és községeknek jelenleg jut. E jövedelem már magában véve is tetemes, és még nagyobb lesz a lőporra vetett adó által, melynek gyártását Francziaországban az állam monopolizálja. A lőporeladás 13—14 millió frankot hoz az államnak, de abból le kell előbb vonni a gyártási költségeket, s azonkívül az eladott lőpor nem szolgál csupán vadászati czélokra. A vadászati engedélyek, mint láttuk, Angliában is léteznek, licentiák nevezete alatt. Noha azonban jóval súlyosabbak, mint nálunk, távolról sem nyújtanak oly bő jövedelmet. E különbség kétségtelenül annak tulajdonítandó, hogy a csatornán túl kevés kézben pontosúl össze a földbirtok. Az adó magassága gyakran változott. Ma 50 frank (2 font sterling) vagy 75 frank (3 font sterling), a szerint a mint egész évre vagy csak az év bizonyos részére veszik a vadászati engedélyt. A vaddal kereskedők szintén fizetnek egy 50 frankos licentiát. 1869-ben 54,203 személy váltott vadászati engedélyt az egész egyesült királyságban, azonkívül 4921 személy váltott erdőkerülői *(game keeper)* licentiát és 2287 váltott vadkereskedői licentiát. Az összes befolyt jövedelem tett 4.211,000 frankot (168,448 font sterlinget). A *Blue book* * melyből, ez adatokat merítjük, megjegyzi, hogy a vadászok, s különösen a felsőbb osztálybeliek gyakran kibújnak ez adó alól. Némelyek egyenesen kitörtek a vadászati adó aránytalansága ellen. Az utolsó nemzetgyűlésen Godin, egy hatvan képviselő által támogatott módosítványt nyújtott be, mely azt kívánta, hogy a vadászati adó arányban álljon a vadászni kívánó földtulajdonos által fizetett egyenes adóval. 1858-ban Lançon egy a megyei tanácsokhoz intézett levelében azt

* *Report of the commissioners of Inland Revenue for the years 1856 to 1869.* I. 66.

sürgette, hogy a vadászati engedély arányban álljon a vadászok által tartott kutyák számával. Mindez ajánlatoknak az a nagy hibájok van, hogy az adó kezelését igen faggatóvá tennék. S azonkívül, nézetünk szerint, elvi szempontból sem állják meg a sarat.

A fényűzési adókhoz soroljuk-e a kutyaadót is? Ha nincs határozottan fényűzési jellege, némileg ugyanezt mondhatnók egyik-másik korábbi hasonló adóról is, és így bátran ide vehetjük bizony a kutyaadót is. Sok országban találunk ilyen adót, melyet, mint az előbbit, rendőri okok is igazolnak. A kutyák végtelen elszaporodása nem valami kívánatos dolog, minthogy ez állatok sok betegségnek vannak kitéve. Francziaországban csak újabb időben honosították meg ez adót, az 1855. május 2-iki törvény által, s jövedelme a községek pénztárába folyik. A kutyákat két osztályba sorozzák: az elsőbe tartoznak a vadász- vagy luxusebek; a másodikba a házőrző-ebek. A tarifa 1—10 frank. Ez adó elég nagy jövedelmet nyújt. 5 millió franknál több volt 1859-ben 1.700,000 kutya után, melyekből 450,000 volt vadász- vagy luxus-eb. Angliában a kutyaadó sokkal régibb. Már létezett 1796-ban s azóta gyakran és jelentékeny mérvben változott. 1868-tól ez adótételt leszállították 6 frank 25 centime-ra (5 shillingre) és egyenlővé tették minden kutyára különbség nélkül. Mintegy 7 millió frankot hoz. A kutyák száma Nagybritanniában (Angliában és Skótiában) 1869-ben 1.068,000 volt, vagyis jóval kevesebb mint Francziaországban.

A legfontosabb fényűzési adó a lovakra és kocsikra vetett adó. Civilisatiónk mai állapotában, midőn annyi társas és gyors közlekedési eszköz áll a közönség rendelkezésére, a személyszállításra szolgáló kocsi- és lótartás a vagyonosság egyik legbiztosabb jelét képezi. A nagy váro-

sokban különösen a kocsi- és lótartás mintegy megközelítő mérveit szolgáltatja a gazdagságnak. Nagyon természetes tehát, hogy a törvényhozás adót vet e tárgyra, annál is inkább, minthogy igen könnyű némileg mérsékelni ez adót azon foglalkozásoknál, melyeknél a kocsitartás némelykor az üzlethez tartozik, mint például orvosoknál. E kocsi- és lóadó kitünő kiegészítését képezheti a házberadónak. Mindazáltal sok helyütt igen rosszúl fogadták ez adót s különösen a gazdag osztályok képviselői igen frivol és érdeksugallta kritikára ragadtatták magokat.

Behozatala a forradalom idejére esik, de már 1807-ben eltörlék, mert, úgymond GAUDIN: «az azzal összekötött vizsgálatok igen fárasztóak voltak az adózókra nézve s az általa felköltött ellenszenv igen nagy volt ama csekély jövedelemhez képest, melyet nyújtott.» 1852-ben egy törvényjavaslat vissza akarta állítani ez adót, de a *Corps législatif* oly kevés hajlandóságot mutatott e kívánság kielégítésére, hogy a kormány jónak látta azt visszavonni. 1856-ban a *Corps législatif* csak nagy nehezen szavazott meg egy hasontartalmú törvényjavaslatot, miután a tárgyalására kiküldött bizottság egyenesen elvetette azt. A senatus azonban, mely különben nem igen szokott a kormánynyal ujjat húzni, megtagadta annak kihirdetését. 1862-ben végre a kormánynak sikerült keresztülvonszolni egy törvényt, mely adó alá vetette a luxus-kocsikat és lovakat, vagyis a tulajdonosnak és családjának személyi használatára szolgáló kocsikat és lovakat. Ez adó 10—60 frank közt váltakozott, a községek nagysága szerint, a négy kerekű kocsikra; 5—40 frank közt a két kerekű kocsikra; s végül 5—25 frank közt a hátas lovakra. Engedtek azonban sok kivételt is, nevezetesen mindazon kocsikra és lovakra nézve, melyek a pátens-adó alá vetett

foglalkozás gyakorlatára elengedhetetlenül szükségesek voltak.

Már ezen nagyon is ruganyos rendelkezésekből gyanítható, hogy igen sokan bújtak ki a kötelezettség alól. Ez adó, melynek a kormány előirányzata szerint 5½ millió frankot kellett volna hoznia, nem jövedelmezet többet 2 millió 939,895 franknál. E balsiker, a bevallás által felköltött panaszok s az ellenszenv, melylyel Fransziaországban minden oly adó találkozik, mely csak a jobb módú osztályt sújtja, ez adó eltörlésére vezettek 1865-ben. Csak az országra nehezedett catastrophák után hozták be újra. A törvényjavaslat megvitatására kiküldött parlamentáris bizottság visszavetette ugyan, de a budget-bizottság szerencsére elfogadta. 1871-ben egyszerűen újra törvényerejére emelték az 1862-iki ide vágó intézkedést. S minthogy észrevették, hogy a korábban engedett kivételek közel három negyedrészét nyelik el az előirányzott jövedelemnek, szabatosabbá és szigorúbbá is tették a törvényt, a minek következtében jóval nagyobb jövedelemre tettek szert. 1872-ben ez adó nem hozott többet 2.622,731 franknál, 1873-ban már 9.348,033, 1874-ben 9.573,992 és végre 1875 első felében 4.984,957 frankot jövedelmezett. Szóval fölemelkedett 1 · millió frankra, a mi kétségtelenül jelentékeny egy jövedelem. A közvélemény meghajolt ez eredmény előtt, úgy hogy e hasznos adó ma végleg gyökeret vert hazánkban. A fönnebbi számokban nincsenek befoglalva azon városi taksák, melyeket Párisban és egyebütt a bérkocsik vagy más közhasználatú járművek ló és kocsi fejében fizetnek.

Az angolok, kik legalább annyira tisztelik az egyéni jogokat mint mi, nem voltak e részben oly aggályosak mint a mi törvényhozóink. Az ő szemökben a jómód és gazdagság egyik legállandóbb jelének megadóztatása igen

egyszerűnek, természetesnek és jogosnak tűnt föl. A kocsiadó náluk 1747-ből ered, megszakítás nélkül áll fönn a mai napig, s csupán eleinte nagyon is kezdetleges tarifáiban mutat némi változást. A hámos és hátas lovak megadóztatása későbbi, de szintén elég régi, 1784-ből való. Ez adókat idővel nagyon egyszerüsítették, kezdetben ugyanis roppant bonyolultak voltak. Minden négy kerekű kocsi, mely legalább 4 *centner*-t nyom, 52 frank 50 centime-ot (2 font sterling 2 shillinget) fizet; azok a kocsik, melyeknek négynél kevesebb kerekök van, vagy négy kerékkel nem nyomnak 4 *centner*-t, 18 frank 75 centime-ot (15 shillinget) fizetnek. A versenylovaktól 96 frank 25 centime (3 font sterling 17 shilling) a többi lovaktól és öszvérektől 6 frank 55 centimetól 26 frank 25 centimeig (5 shilling 3 pennytől 1 font sterling 1 shillingig) váltakozik az adó a szerint, a mint a lovak kisebbek vagy nagyobbak és bérlők, orvosok vagy papok tulajdonát képezik. Az utóbbi időkben mind e megkülönböztetéseket eltörölték. Az ezután is külön osztályban megadóztatott versenylovakon kívül, minden más nyerges vagy más hámos ló vagy öszvér egyformán 13 frank 10 centime-ot (10 shilling 6 pennyt) fizet. 1868/9-ben a lovakra vetett adó kerekszámban 11 millió frankot (435,574 font sterlinget) hozott, míg a kocsikra vetett adó $9^1/_2$ millió frankot (389,912 font sterlinget), vagyis a két adó együttvéve mintegy 20 millió frankot. Ez aztán számbavehető adóforrás, mely elég tetemesen gyarapítja az *income-tax*-et, s a mely egyedül a jómódú és gazdag osztályokat terheli, kiket a közvetett adók különben is jóval enyhébben sújtanak, mint a szegényebb munkás-osztályokat.

Végül van az angoloknak még egy fényűzési adójok, melyet a férficselédek után rónak ki, minthogy ezek is a

a vagyonosság egyik legbiztosabb jelét képezik. Ez adó 1777-ből származik és azóta szakadatlanúl fönnáll a mai napig. 1785-ben a nőcselédekre is vetettek adót, de ezt visszavonták már 1792-ben. Jelenleg a férficselédek után fizetendő adó 18 frank 75 centime (15 shilling) minden különbség nélkül. 1868-ban magában Nagybritanniában, Irland nélkül 279,836 férficseléd után fizettek adót, úgy hogy az e réven befolyó jövedelem körülbelül 5 millió frank, a mi persze jóval csekélyebb összeg, mint a kocsi- és lóadóból befolyó jövedelem.

Franciaországban szintén szóba került ez adó, s a forradalom alatt be is hozták. A személyes szolgálatra használt cselédek, de különösen a férficselédek tartása a jómód és gazdagság egyik legkétségtelenebb jelének tekinthető. Épen nem mondhatnók ezt a szolgálókról, mert igen gyakran a kor, betegség, gyermekek nagyobb száma, még a szerényebb vagyonú embert is kényszerítik arra, hogy nőcselédet tartson. Hogyan van mégis, hogy Franciaországban még az utóbbi csapások súlya alatt sem hozták be a férficselédek után kivetett adót? Az egyik ok valószínűleg abban rejlik, hogy ez adó jövedelme igen csekély lett volna. Az Angolország által nyújtott adatok alapján, egy 20 frankos átlagos adótétel mellett, alig értek volna el többet 3—4, legfölebb 5 millió franknál. De nem is a jövedelem soványsága volt a főok, a miért ez adó tervezetét oly roszszúl fogadták Franciaországban. Mi franciák roppant érzékenyek és finnyások vagyunk mindenben, a mi a társadalmi viszonyokkal vagy kérdésekkel csak a legkisebb összefüggésben is áll. Vannak, kik azt hiszik, hogy a férficselédekre kivetett adó megalázó volna e foglalkozásra nézve, minthogy hasonló adót fizetnek a kocsik, lovak és kutyák után is. Attól tartanak, hogy ez adóval megbélyegeznők e kétség-

telenül szükséges osztályt, melynek kiegészítése napról-napra nehezebbé válnék, ha egyszer oly adó alá vetnők, melyet a közvélemény megalázónak tart. Sőt némelyek azon aggálynak is adtak kifejezést, hogy lehetnek majd a vidéken, nevezetesen a falvakban, egyes fukar emberek, kik e terhet cselédeikre tolnák át és kikötött bérökből vonnák le az adót.

Lehetnek ezeken kívül még más fényűzési adók is. Így gyakran ajánlották a zongora-adót. De ez ellen igen sok alapos kifogást lehet támasztani. A zongora szellemi élvezetek forrása, melyet sok szerény vagyonú család is megszerez. Míg másokra valóságos vagyonszerzési eszköz. S végül a kivetés igen könnyen járhat házmotozásokkal, a mi mindig nagy ellenszenvet költ, kivált a mi mai felfogásunk mellett. A fényűzési adók közé számíthatnók még az ezüstre és aranyra nehezedő fémjelzési illetékeket, melyek Franciaországban *droit de garantie* nevezet alatt ismeretesek. Az állam bizonyos jegyeket vés az ötvösárúkra, és e szolgálatért, mely biztosítékot nyújt a jószág kellő minőségéről, bizonyos illetéket szed, mely magasabb az általa tett kiadásnál, s a mely ennek következtében némileg fölemeli e jószágok piaczi árát. Ez ellenőrzés egyébiránt kötelezett.

Ez adó tétele és jövedelme nem jelentéktelen. Eredete, Franciaországban, visszavezethető a XVI. századra; rendes szervezetet azonban csak az 1671. márczius 31-iki rendelettel nyert. Azóta, az 1791-től egészen a VI. évig tartó csekély megszakítással, fennáll napjainkig. Az említett időben azért szüntették meg, mert egy neme volt a közvetett adózásnak, melyet akkor egészen eltöröltek. Jelenleg minden ötvösáru minősége az állami közegek által igazolandó. Az aranyra nézve három, az ezüstre nézve két mi-

nőséget vesznek föl a szerint, a mint e vegyülékben a nem nemes fémű öntvény kisebb, nagyobb szerepet játszik. Minden egyes minőségnek meg van a maga megfelelő bélyege. E bélyegnek meg kell lenni minden ötvösárún, kivéve azokat, melyeket külföldre visznek; bizonyos igazolás azonban ezeknél is szükséges; továbbá kivéve azon ötvösárúkat is, melyek az elfogadott fémjelzésnél rosszabb minőségűek és azokat, melyeket magánosok hoznak be külföldről. A kereskedelmi úton külföldről behozott ötvösárúkat szintén meg kell bélyegeztetni. A fémjelzési adó a VI. évi brumaire 18-iki törvény óta 20 frank, minden hektogramm arany és 1 frank minden hektogramm ezüst után. Ez adó jelentékeny, mert az anyag értékének 4—6 százalékára rúg, minthogy az arany kilogrammja 3434 frank, az ezüst kilogrammja 218 frank. Az 1872. márczius 30-iki törvény mindazáltal még fölebb emelte a tarifát. Azonkívül még az arany és ezüst rudak jelzése is fizet egy kis adót.

Az ötvösárúk ellenőrzése fejében az államkincstárba folyó adót kétségkívül fényűzési adónak tekinthetjük. Menynyit jövedelmezett ez adó a különböző korszakokban, azt igen világosan mutatják a következő adatok, melyeket Vignes munkájából vettünk:

Adó alá vetett mennyiség

Év	Arany	Ezüst	Arany- v. ezüstrudak	Jövedelem
	Hectogramm	Hectogramm	Hectogramm	Frank
1830	31,472	540,995	145,054	1.300,608
1840	51,021	712,131	85,827	1.913,636
1850	52,561	572,169	104,803	1.795,312
1859	83,548	679,992	164,397	2.837,384
1868	102,038	691,654		3.279,085

Az arany és ezüst s különösen az ötvösárúk termelésének és fogyasztásának folytonos emelkedése következ-

tében, ez adó jövedelme jelenleg 4 millió frankra rúg, minek öt hatodrésze az ötvösárúkból ered, és csak egy hatoda származik az arany és ezüst rudakból.

Vajjon ajánlatos, vagyis ártalmatlan-e ez adó? Az arany vagy ezüst rudakra vetett adót, nézetünk szerint, el kellene törülni, mert gátolja a nemes fémek szabad forgalmát. Az ötvösárúkat terhelő valóságos fényűzési adó ellen pedig az ötvösipar szabadsága szempontjából lehet kifogásokat támasztani. Mondhatjuk ugyanis, hogy a nemzeti ipar e fontos ágát bizonyos tekintetben gátoljuk, midőn oly adót vetünk rá, mely a nyers anyag 4—6 százalékára terjed. Igaz ugyan, hogy a kiviteli árúk fölmentvék ez adó alól, de a belföldön eladott jószágok kénytelenek megfizetni ez adót. Nem valószínűtlen tehát, hogy a fővárosunkban oly nagy számban időző idegenek ennek következtében talán kevesebb ötvösárút vesznek Párisban, mint bárhol másutt, minthogy ez árúk ép ezen a helyen külön adó alá vetvék. A franczia ipar jelen helyzetében, az ötvösmunkákban elért kiváló felsőbbsége mellett, mindamellett bátran megtarthatjuk az olyan fényűzési adót, mely nem haladja meg a nyers anyag értékének 4—5 százalékát, s a kész jószág piaczi árának 1—2 százalékát, s a mely az államnak 4 millió frank jövedelmet ad.

Ezzel azonban nem akarjuk azt mondani, hogy az állam ezentúl is fentartsa azt a tilalmat, melynek következtében a törvényesen megállapított vegyületeknél kevesebb nemes fémet tartalmazó vegyületekből nem szabad ötvösmunkákat készíteni. Részünkről azt hiszszük, hogy nagyon előnyös volna e téren is megadni a kereskedelemnek és iparnak a szabadságot, melytől most meg van fosztva. S ezzel nem szólunk ez adó ellen. Mert az állam teljesen föntarthatná a fémjelzési adót akkor is, ha

több vegyületet ruházna is föl a törvényesség jellegével, mint ma.

Azt hiszem, kimerítettük a Franciaországban és más civilisált országokban létező fényűzési adókat. Igaz ugyan, hogy vannak még más adók is, melyek némely, csupán a jobbmódú osztályok által fogyasztott, czikkeket sújtanak, s így közel állanak az imént fölsorolt adókhoz. Ilyen például a gyertyaadó. De ez adókkal összefüggnek mások, melyek hasonló czélra szolgáló, de szélesebb körben használt, s egyenesen a legszegényebb osztályok által fogyasztott czikkeket sújtanak, minők az olaj- vagy petroleum-adók. Ez esetben tehát egészen eltűnik az adó fényűzési jellege, és egyetemes természetű adóval állunk szemben.

Mindent összevéve, a fényűzési adók mindig csak csekély jövedelmet fognak szolgáltatni a nagy egyenes vagy fogyasztási adók jövedelméhez képest. És nem is szaporíthatók meg a nélkül, hogy számtalan faggatásnak ne tennők ki az adózót. Vannak mindazáltál egyes fényűzési adók, melyeket minden nehézség nélkül fentarthatunk, különösen oly országban, hol a kincstár szükségletei nagyok. A fentartható adók közé sorozhatjuk, minden habozás nélkül, a vadászati engedélyeket, a személyes használatra szolgáló kocsikat és lovakat terhelő adót és a kutyaadót. E három fényűzési jellegű adó együttvéve 23—24 millió frankot hajt Franciaországban. Ha ezekhez hozzácsatoljuk még azokat is, melyek több kellemetlenséggel és bajjal, házmotozásokkal és az ipar akadályozásával is járnak, nevezetesen a a játékkártyaadót, a tekeasztalokra és casinókra vetett adót, s végül a fémjelzési adót, úgy ujabb 10 millió franknyi jövedelmet nyerünk. A jelen viszonyok közt tehát a fényűzési adók részben az államnak, részben, mint a kutyaadó, a községeknek 33—34 millió frankot jövedelmeznek

Francziaországban. Föltéve, hogy ezekhez még hozzácsatolnók a férficselédekre és czímerek használatára vetett adót, melyek Angliában fennállanak, úgy még 6—7 millió frankot nyernénk, a mi által 40 millió frankra emelkednék a fényűzési adók összes jövedelme. Az általunk jelzett fényűzési adók azonban körülbelül az egyedül tűrhető fényűzési adók. Mert ha adó alá akarnánk vetni minden aprócseprő fényűzési czikket, úgy olyast követelnénk az államtól, mire az képtelen, s a mi azonkívül elviselhetetlen ellenőrzés gyanánt nehezednék a polgárokra.

X. FEJEZET.

AZ ÁLTALÁNOS JÖVEDELMI VAGY TŐKEADÓ.

Miután behatóan tárgyaltuk az egyes közvetlen adókat, melyek a földet, a lakást vagy a lakbért, a foglalkozásokat vagy szolgáltatásokat terhelik; miután kiterjeszkedtünk a fényüzési adókra is: ideje lesz áttérni az általános jövedelmi vagy tőkeadóra. Már egyszer megérintettük e tárgyat és akkor is elég hosszosan foglalkoztunk vele. Nem került nagy fáradságunkba kimutatni, hogy ez adó egymagában nem képes valamire való budgetet kielégíteni. E részben tehát e könyv III. fejezetére (I. kötet 296—306. lapjaira) utaljuk az olvasót és tartózkodunk minden ismétléstől.

Igen nagy tévedés, azt hinni, hogy a jövedelmi adónak kell az állami budget kulcsát, zárkövét képeznie. Ez adó határozottan mellékes, kiegészítő természetű. Pótadó, vagy inkább kiegyenlítő, kárpótlásos adó, ha ugyan szabad e kifejezést használnunk. Mert egyedüli rendeltetése abban áll, hogy helyreállítsa az adórendszer igazságos voltát és pótszolgáltatást kivánjon a jómódú és gazdag osztályoktól, melyeket a közvetett adók jobban kimélnek mint a szegény osztályokat, és az egyenes adók semmivel sem sújtanák terhesebben, mint a szegényebb osztályokat. Hogy ez egyensúly helyreálljon, szükséges

oly adót fölállítani, melyet csak a jómódú és gazdag osztályok fizessenek. Minthogy azonban ez adó a társadalomnak csak igen kis részét sújthatja, szükségkép igen könnyűnek kell lennie. Nagy nemzeti csapások idejétől eltekintve, visszaélés bűne nélkül, 5—6 százaléknál magasabbra nem tehetjük.

Az általános jövedelmi adó tehát egyensúlyozó, kiegyenlítő adó, mely azonban gyakran igen éles támadásokat vont maga után, mert nem egyszer nehezedett súlyos csapáskép az adózókra. Kivetése igen nehéz, mindazáltal minden modern állam háztartásának lényeges, noha másodrendű alkatrésze. Lényeges, a mennyiben nélküle nem képzelhető igazságos elosztás. Másodrendű, a mennyiben csak korlátolt jövedelmet szolgáltathat, az összes adójövedelem egy huszadrészét, tizedét, vagy legfölebb egy ötödét, hatodát, ha az állam nagy szükségben van.

Az általános jövedelmi adót mint járulékos adót rendesen a különböző egyes közvetlen adókra, földadóra, lakbéradóra vagy pátensadóra (kereseti adóra) fektetjük, a miért is gyakran halljuk azt a panaszt, hogy ily módon kétszeresen alkalmazzuk az illető egyenes adókat. Ez ellenvetést különösen Franciaországban hallottuk. S tényleg csakugyan van némi alapja ez állításnak, habár jogilag egészen alaptalan. Az általános jövedelmi adó correctivum, mely az egyenes adók egyenlőtlenségeinek helyreállítására van hivatva. S így nem követünk el igaztalanságot, midőn ezt a jobb módú és gazdagabb osztályokra kivetjük, habár azok, mint minden más kis, közép vagy nagy adózó, már meg is fizették földadójokat, lakbéradójokat és kereseti adójokat. A jövedelmi adó a jobb módú és gazdag osztályok tehertöbblete, mely egyensúlyozza a

fogyasztási adóknál élvezett kisebb-nagyobb adómentességöket. De ezen kívül a gyakorlatban sem igaz mindig, hogy a jövedelmi adó csak megkétszerezése a már fönnálló egyenes adónak. Mert vannak bizonyos természetű jövedelmek, mint az állampapirok kamatai, a jelzálogi vagy kötleveles hitelre adott tőkék kamatai, a pátensadónak alá nem vetett foglalkozások jövedelmei stb., melyeket semmi egyenes adó nem terhel, legfölebb a lakbéradó. Minthogy azonban a lakbéradó egyformán sújtja azokat is, kik valamely egyenes adót már fizettek, nevezetesen a földtulajdonosokat, a pátensadó alá vetett keresetök után élő iparosokat vagy kereskedőket, bátran mondhatjuk, hogy a jelzálogi vagy kötleveles hitelezők s az állampapirok tulajdonosai általában bizonyos adómentességet élveznek azokhoz képest, a kik a földadónak vagy a pátensadónak vannak alávetve.

Az az ellenvetés tehát, mintha az általános jövedelmi adó ráduplázás volna a már fönnálló egyenes adókra, tényleg sem igazolt mindig, s jogilag meg semmiesetre sem állhat meg, ha meggondoljuk ez adónak imént jelzett természetét.

Az általános jövedelmi adót mindazáltal igen nehéz meghonosítani oly társadalomban, mely még nem szokta meg. S kivetése, már meghonosítva is, mindig igen kényes természetű marad. E munka folyamában már többször említettük, hogy az adó kivetésének csak három módja van: az adózó jövedelmi vagy vagyoni bevallása; az állami közegek által teljesített, sokszor önkényes, hivatalos becslés; vagy végűl a törvényes vélelmek vagy ismertető jelek alkalmazása, melyek mindig csak megközelítők lehetnek, s a milyenek például az adózó lakásának nagysága, az általa tartott cselédek, lovak, kocsik száma stb.

Ez utóbbi eljárást rendesen mellőzik a jövedelmi adónál, és inkább az imént leírt egyes közvetlen adóknál alkalmazzák. Az általános jövedelmi adó, a mint az a legtöbb országban, Angliában, Németországban, Olaszországban, Ausztriában, fönnáll, két alapon nyugszik: az adózó bevallásán s a hatósági hivatalos becslésen. E két eljárást általában igen különböző arányban egyesítik. Majd az adózó bevallása áll első sorban, melyet a hivatalos becslés csak követ, mint Angliában. Majd a hivatalos becslés jár elől, míg az adózó bevallása csak a hibák és tévedések kiigazítására szolgál, mint Németországban és Ausztriában. Az egyszerű puszta bevallással soha nem elégszenek meg, hacsak az adó nem rendkívül könnyű s jövedelme az összes állami bevételek igen csekély része. Egyébiránt a bevallás mellett mindig ott van a hatósági ellenőrzés.

Már ebből is következik, hogy a jövedelmi adónál mindig nagy szerepet játszik az önkény és egyenlőtlenség. Szerepet játszik az önkény, mert az adóközegeknek, legalább az ellenőrzésnél, mindenütt, még Angliában is, oly eszközöket kell alkalmazniok, melyek többé-kevesbbé inquisitorius jellegűek. És szerepet játszik az egyenlőtlenség is, mert a különböző adózók lelkiismerete nagyon is eltérő bevallásokra vezet. Ha az állam mindenekfölött az adó egyenlő kivetésére törekszik, mint Poroszországban, úgy több tért kell engednie a hatósági kutatásnak. Ha ellenben fél a kutatásoktól, mint Angliában, akkor el kell készülve lennie nagyobb egyenlőtlenségekre. E fogyatkozások mindig meg lesznek, de különböző fokban, s a hatás, melyet gyakorolnak, jórészt a lakosság természetétől és fölfogásától függ. Oly országban mint Angliában, hol a kereskedelmi loyalitás nagy, a közszellem kifejlett: a bevallások jobban megfelelnek a valóságnak mint másutt. Parieu valahol

összehasonlítja azon nagy restitutiókat, melyeket az angol kincstár kap az adózóktól, a Francziaországban előforduló csekély restitutiókkal, és ebből az angol loyalitás előnyére von következtetést. Ez okoskodás azonban talán nem állja meg a sarat, mert azt is föltehetnők, hogy ha az angolok nagyobb restitutiókat szolgáltatnak a kincstárnak, ez valószínűleg onnan van, hogy nagyobb levonások is fordulnak elő.

Az első pontra nézve, az adóköteles tárgy megállapítására nézve, tehát már igen nagy nehézségekkel találkozik a jövedelmi adó. És e nehézségeket enyhíthetjük ugyan, de teljesen soha meg nem szüntethetjük. Olyanféle problema ez, mint a kör négyszögűsítése. A miből ismét következik, hogy ez általános jövedelmi adót rendesen kénytelenek vagyunk egy csomó különböző adóra szétszakítani, melyek mind más meg más jövedelmi ágat érintenek, a mi által azonban az általános jövedelmi adó egészen kivetkőzik eredeti jellegéből.

Nem elég valamennyi jövedelmet megállapítani, hanem mindegyik jövedelmi ágat az igazság elve szerint is kell megterhelni — ez a második pont. S mit kiván itt az igazság? Az általános jövedelmi adónak kevesebb áldozatot szabad követelnie a koczkázatos, mulandó s a személyes foglalkozásokból eredő jövedelmektől, mint a biztos, maradandó s valamely fölhalmozott tőkéből folyó jövedelmektől. Az általunk használt jelzőket mindenesetre inkább relativ, mint absolut értelemben kell vennünk, de azért mégis elég jól jellemzik azon lényeges különbséget, mely a jövedelem két nagy faja közt fönnáll. Az egyik oldalon áll valaki, ki 10,000 frankot szerez évenkint személyes munkája, értelme és iparkodása által, de nem bír semmi néven nevezendő vagyonnal. A másik oldalon áll egy más,

kinek szintén 10,000 franknyi jövedelme van, de tőkéjének kamataiból vagy földjeinek haszonbéréből. Lehet-e azt a két embert egyformán megadóztatni? Bizony nem. Mert abban az első 10,000 frankban van egy rész, mely az amortisatio egy nemét és biztosítási díjat képvisel. Van benne egy rész, mely megtakarításra, tartaléknak van rendelve. Ez a 10,000 frank mulandó évjáradék s nem állandó jövedelem. Ha tehát oly jövedelmi adót akarunk, mely az igazságnak megfeleljen, úgy a 10,000 frankból le kell vonnunk azt a részt, melyet az adózónak meg kell takarítania, hogy öreg napjaira tisztességgel megélhessen és családjának egy kis atyai örökséget hagyhasson. Mac-Culloch, a hírneves angol közgazda, kiváló elmeéllel tárgyalta e kérdést, melylyel oly gyakran találkozunk. Fölvesz egy 40 éves embert, kinek 1,000 font sterlingnyi évjáradéka van. A halálozási táblázatok szerint ez ember még $27^1/_2$ évig élhet. Ez az 1,000 font sterlingnyi életjáradék tehát, az Angliában szokásos kamatláb mellett, csak 660 font sterlingnyi állandó jövedelmet képvisel. Csak e 660 font sterlinget szabad az adónak sújtania, és nem az egész 1,000 font sterlingnyi életjáradékot.

Nagy baj azonban, hogy a törvény nem teheti meg mind e levonásokat. És nem teheti meg azért, mert minden olyan embernél, ki mulandó jövedelemből él, külön egyéni számításokba kellene bocsátkozni, és ez beláthatatlan bonyodalmakkal járna. Rendesen le is mondanak e teljes igazságról és e két következő eszköz közül választanak: vagy ugyanúgy adóztatják meg a személyi és mulandó jövedelmeket is mint a többieket, a mi nagy igazságtalanság; vagy minden személyi és mulandó jövedelemre egyformán csak fele, vagy harmadrész annyi adót

vetnek, mint az állandó jövedelmekre. Ez utóbbi esetben az igazságtalanság nem enyészik el egészen, mert nem jogos eljárás valamennyi személyi és mulandó jövedelemmel egyformán elbánni, de mindenesetre kisebb mint a korábbi esetben.

Ez ismét nagy baja a jövedelmi adónak, melyen szintén igen nehéz segíteni. Erre valaki azt mondhatná, hogy hiszen minden más egyenes vagy közvetett adónál találunk hasonló természetű nehézségeket. Ez azonban nem áll egészen. Rendesen minden más közvetlen vagy közvetett adónál, már a dolog természeténél fogva és a törvény minden beleavatkozása nélkül, bekövetkezik az önkéntes kiegyenlítés egy neme, mely elsimítja a jövedelmek eredetében és tartamában mutatkozó különbségeket. Nézzük csak, hogyan megy végbe ez érdekes tünemény. Vegyük az egyenes lakbéradót és a közvetett fogyasztási adót. Ez adók általában jobban sújtják az állandó mint a mulandó jövedelmet, mert a kiadásokra nehezednek s a muló jövedelem rendszerint kevesbbé hajlandó a kiadásokra mint az állandó jövedelem. Ez adók nem érintik a mulandó jövedelemből azt a részt, mely megtakarításra van rendelve, és amortisatióra, vagyis egy kisebb, de állandó jövedelem megteremtésére szolgál.

Egy harmadik fontos kérdés a jövedelmi adónál, magának ez adónak termékenysége. Csak bizonyos esetekben, a nemzeti vagyon bizonyos megoszlása mellett, jövedelmezhet sokat. Miért? Egyszerűen azért, mert ez adó nem fordulhat a kis jövedelmekhez. Ezek kibújnak alóla, nehezen állapíthatók meg, nem igen szerepelnek a bevallásoknál és igen könnyen megmenekednek a hivatalos becslésnél. Ha ezeket is be akarjuk vonni: fokozatos fejadóhoz kell folyamodnunk, különböző osztályokba kell

sorolnunk a kisebb adózókat, úgy hogy mindegyik osztályra más-más állandó adótétel esnék; vagy egy lakbérpótadót kell belőle csinálnunk; vagy legalább részben az ingó értékekre vagyis értékpapirokra vetett adó jellegét kell vele fölvétetnünk, a nélkül azonban, hogy e papirok tulajdonosainak helyzetét különben figyelembe vennők. De akkor a jövedelmi adó megváltoztatta természetét.

Mennyire meg vannak győződve arról, hogy a kis jövedelmeket nem lehet a bevallás útján a jövedelmi adó alá vonni, mutatja az, hogy, mint Angliában, rendesen teljesen fölmentik ez adó alól a 100 font sterlingnél (2,500 franknál) kisebb jövedelmeket.

Ez adómentesség egyébiránt igazságos elvi szempontból is, mert a jövedelmi adó tulajdonképeni létalapja abban gyökerezik, hogy kiegyenlíti a fogyasztási adók egyenetlenségeit, melyek súlyosabban terhelik a munkás és közép osztályt mint a jómódú és gazdag osztályt. A kis jövedelmek eme teljes adómentessége, mely méltányos magában, némi bajjal járhat demokratikus országokban. Oly adót, melyet nem fizet mindenki, melyet csak a magasabb osztályok viselnek, demokratikus államban igen könnyen szertelenül is fölcsigázhatnak. Két kiváló közgazda, David Wells Éjszak-Amerikában és Fawcett Angliában, utalt arra a veszélyre, melylyel a mi demokratikus társadalmunkban a fogyasztási adók teljes eltörlése járna. A munkás osztályok, melyek az általános szavazatjog következtében már ma is uralomra vergődtek, vagy legalább a jövőben uralomra vergődni fognak, nagyon hajlandóak volnának az állam kiadásait vég nélkül szaporítani, különösen azokat, melyek nekik közvetlen hasznot nyújtanának; mert hiszen e kiadások oly adókból kerülnek ki, melyeket ők épen nem, vagy csak alig fizet-

nek. E körülményt jó szem elől nem téveszteni, a nélkül azonban, hogy azért a mérsékelt jövedelmi adó mellett szóló érvekről megfeledkeznénk.

Gyakorlati, s ha nem is komolyabb, de legalább közvetlenebb nehézséget képez az a körülmény, hogy sok országban a kis jövedelmek teljes adómentessége tetemesen leszállítja ez adó jövedelmezőségét, sőt olykor majdnem meddőségre is kárhoztatja. Anglia, a nagy birtok és nagy ipar hazája, hol a vagyon csak a közép és felső osztályok kezeiben összpontosúl, hol alig vannak kis mezőgazdák s nemcsak a föld képezi kevés család tulajdonát, hanem még a bérlők magok is igen jómódú emberek, szinte dúsgazdagok, míg az ipari munkások sokat keresnek, de keveset takarítanak meg. A nemzeti vagyon és jövedelem igen nagy része tehát a felsőbb osztály kezében van. A 2,500 frankon alúl maradó jövedelmek teljes fölmentése a jövedelmi adó alól, tehát nem vonná maga után ugyanazon eredményeket Francziaországban mint Angliában. Az utóbbi országban legfölebb az összes jövedelem felét veszti el ez által az állam, míg Francziaországban három negyedrésze, sőt négy ötödrésze is kárba menne. Mert a gyakorlati életben azon fölfogás mellett, melyet a közönség ily adóügyekben tanúsít, a 2,500 franknak adott adómentesség azt vonná maga után, hogy a 3,500—4,000 frankos jövedelem is teljesen kibujna az adó alól, annál is inkább, minthogy oly takarékos népnél mint a franczia, melynél igen kevesen költik el teljes jövedelmöket, nem állanak rendelkezésünkre az ismérvek, melyekből a vagyon nagyságára biztosan következtethetnénk. Az eltitkolás itt nagyon is könnyű.

A nemzeti vagyon megoszlásának e különböző volta Francziaországban és Angliában elég ismeretes tény, sem-

hogy bővebb bizonyítgatásokra szorulna. A franczia pénzügyi igazgatás kimutatásai szerint 1865-ben, a franczia államadósság nagy könyvében, egy milliónál több bejegyzés fordult elő 400 millió járadéknál. Esik tehát átlag egy-egy bejegyzésre 365 frank. Cochery 1877-iki budgetjelentése szerint, e bejegyzések száma, a hazánkra hullott csapások óta rendkívül növekedett, mert 4.172,417-re emelkedett. Noha igen sok bejegyzés előmutatóra szól, s noha gyakran sok, még névre szóló bejegyzés is egy kézben fekszik, e szám mégis a mellett tanúskodik, hogy a franczia állampapirok igen nagy része kis és közép vagyonú emberek kezében van. Legalább is egy kerek millióra tehetjük azok számát, kiknek állampapirjaik vannak. Angliában ellenben, hol az angol bank szolgáltatja ki az állampapirok kamatainak fölvételére följogosító warransokat, e bank, Mac-Culloch szerint, 1842-ben csak 282,000 ily warranst szolgáltatott ki, noha az államadósság egy-egy évre esedékes kamatai már akkor is 600 millió frankra rúgtak. Minden egyes tételre tehát 2,150 frank esik, vagyis hatszor annyi, mint a mennyi jut átlag minden egyes bejegyzésre Francziaországban, 1865-ben.

Ha vizsgáljuk, mikép oszlik meg a földbirtok a csatorna két oldalán, hasonló eredményre jutunk. A legutolsó földadózási kimutatások után 1842-ben Francziaországban 5.440,580 birtokrész volt 5 frankon alúl maradó adóval, 1.818,474 birtokrész 5—10 frank adóval, 1.614,897 birtokrész 10—20 frank adóval, 791,711 birtokrész 20—30 frank adóval, 744,911 birtokrész 30—50 frank adóval, 607,456 birtokrész 50—100 frank adóval, 375,860 birtokrész 100—300 frank adóval, 64,244 birtokrész 300—500 frank adóval, 36,862 birtokrész 500—1000 adóval és 16,350 birtokrész 1000 franknál magasabb adó-

val. Föltéve, hogy az adó átlag a jövedelem tizedrészét foglalja be, mondhatjuk, hogy több mint az összes földbirtok fele oly birtokrészekből áll, melyek nem hoznak többet 1,000 franknál, és több mint az összes földbirtoknak két harmada olyan birtokrészekből áll, melyek nem hoznak többet 2,500 franknál, évenkint. Igaz ugyan, hogy lesznek birtokosok, kiknek több birtokrészök is van, ha t. i. birtokuk különböző községekben fekszik. De mind ennek daczára legalább megközelítőleg mégis következtethetünk a fölhozott számokból. S azonkívül ne feledjük, hogy a föld földarabolása azóta még nagyobb arányokat vett, úgy hogy a földadó alá kerülő önálló birtokrészek száma évenkint 100,000-rel szaporodik, és 1850-ben már 12.325,797 birtokrészt számítottak, melyek állítólag 7 millió 850 ezer tutajdonos közt oszlottak meg.* A tulajdonosok száma azonban kétségkívül túlzott, mert némelyeknek nemcsak különböző községekben, de különböző departementokban is vannak földjeik. Angliában ellenben 1840 körül, Mac-Culloch szerint, csak 200,000 földbirtokost számítottak és az egyes birtokok átlagos jövedelme 4,500 frankot ért el. Azóta az angol földbirtokosok száma is nagyot nőtt. Az 1876-ról szóló legújabb statisztikai kimutatások szerint az egyesült királyságban 1.173,824 földbirtokos volt, kik közül 972,876 Angliára, 132,230 Skótiára és 68,758 Irlandra esik. De ezek legnagyobb részének csak egy cottage-ök volt, 852,438-nak birtoka nem haladt meg egy *acre*-t (0·41 hektárt) és csak 321,386-nak birtoka haladt meg egy *acre*-t, (mint tudjuk alig egy fél hektárt, jóval kevesebbet egy catastralis 1,600 □ öles

* Boiteau, *Fortune publique et finances de la France.* II. 630.

holdnál, mely 0.57 hektár. A szorosan vett Angliában csak 874 földbirtokos kezében van 9.367,000 *acre*, vagyis az egész területnek mintegy harmadrésze; 2679 birtokos kezében van 14.896,000 *acre*, vagyis az egész területnek közel fele; 10,207 birtokos kezében van 22.013,000 *acre*, vagyis az egész területnek majdnem két harmada; 42,524 birtokos kezében van 28.840,000 *acre*, vagyis az egész terület több mint hét nyolczadrésze, míg a szorosan vett Anglia többi 900,000 birtokosának nem maradt még a terület egy nyolczadrésze sem, 4.172,960 *acre*. Angliában azt mondhatjuk, hogy a 2500 franknál kisebb jövedelmeknek adómentességet engedő jövedelmi adó majdnem az egész földbirtokot, az összes földterület nemcsak három negyedét, de több mint hét nyolczadát érinti. Míg Franczia-országban, hol a földterület fele 1000 franknál kevesebbet jövedelmező birtokrészekből áll és a földbirtokok két harmadrésze nem hoz többet 2500 franknál, Franczia-országban a 2500 frankon alul maradó jövedelemnek teljes adómentességet engedő jövedelmi adó, az összes földbirtoknak alig egy harmadát érintené. Erre ugyan azt az ellenvetést tehetnék, hogy lesz igen sok kisebb földbirtokos, kinek ingó vagyonából folyó jövedelme is van, a mivel aztán az összes jövedelem sok esetben elérné az adóköteles 2500 frankot. Ez igaz. Csakhogy másrészt ismét lesz sok oly birtokos, kinek földjövedelme eléri ugyan az adóköteles 2500 frankot és még sem esik adó alá, mert jószágát zálogos adósságok terhelik, melyeknek kamatait joga van jövedelméből leszámítani. E két ellentétes körülmény körülbelül kiegyenlítheti egymást.

Az ipari és kereskedelmi vagyon ép annyira van nálunk szétforgácsolva számtalan kézben, mint az ingatlanok és állampapirok birtoka. Mathieu-Bodet 1873-iki

jelentése a pátens-adóról a leghatározottabb bizonyítékot szolgáltatja e részben. Láttuk, hogy a kereskedőket és iparosokat és a pátens-adónak alávetett szabad foglalkozásokat négy *A*, *B*, *C* és *D* táblázatba osztják. A pátens-adó összes jövedelme akkor kerekszámban 60 millió frankot tett, míg a pátensadó-kötelesek száma 1.600,000-re rúgott. Az első *A* táblázat, mely a kis- és közép-kereskedelmet tartalmazza, 1.302,139 adókötelest foglalt magában, vagyis az adózók négy ötödét, kik 50.816,000 frankot vagyis az összes pátens-adónak majdnem három negyedét fizették. A *B* táblázat, mely a nagykereskedelmet tartalmazza, csak 16,710 adókötelest foglalt magában, vagyis az adózók alig egy ötödét, kik nem fizettek többet 5.782,352 franknál, az összes pátens-adó körülbelül egy tizenkettedrészét. A *C* táblázat, mely a gyárosokat és iparosokat tartalmazza, 222,056 adókötelest foglalt magában, kik nem fizettek többet 15.079,222 franknál, az egész pátens-adónak alig egy negyedét. Pedig a *C* táblázat sok kisiparost is foglal magában, minthogy e táblázatban a pátens-adó átlaga nem több 70 franknál. Végre a *D* táblázát, mely nem foglal magában egy határozott üzletágat, hanem mindazokat, melyeket a korábbi táblázatokba jónak láttak föl nem venni, 50,157 adókötelest foglalt magában, kik ez adó főtételében nem fizettek többet 2.052,000 franknál, az összes pátens-adó egy harminczkettedrészét. E hivatalos statisztikai adatokból látható, hogy a 2500 frankon alúl maradó jövedelemnek teljes adómentességet engedő jövedelmi adó alig érintene másokat mint, a *B* táblázat nagykereskedőit, az *A* táblázaton nyolcz osztályba sorozott kereskedők közül az első osztályt * és talán a *C* és *D* táblázatok adókötelezet-

* Lásd bővebben a pátens-adóról szóló fejezetet.

teinek egy tizedét, kik az eme táblázatokra eső pátensadónak egy negyedét fizetik. Az összes pátensadó-kötelesek kilencz tizedrésze s a pátensadó-köteles jövedelmek három negyede teljesen kibújna a 2500 frankon alúl maradó jövedelmeknek teljes adómentességet engedő jövedelmi adó alól.

E vizsgálatok eredménye tehát, az, hogy oly országban, mint Francziaország, a felhalmozott vagyonok három negyede s az összes nemzeti jövedelemnek több mint négy ötödrésze a munkások, földmívesek és kis polgárok kezeiben fekszik, s hogy ennek következtében az oly jövedelmi adó, mely nem terjeszkednék ki a 2500 frankon alul maradó jövedelmekre, az összes jövedelmeknek egy negyed vagy talán épen egy ötödrészét érintené csak. Angliában ellenben az összes vagyonnak három negyede s az összes nemzeti jövedelemnek legalább fele a gazdag és jómódú osztályokat illeti. E különbség kellő figyelemre méltatandó. Mert ugyanaz a jövedelmi adó, mely tetemes összegeket hajthat Francziaországban, meglehet majdnem semmit sem hozna Angliában. Pedig a két ország nemzeti vagyona és nemzeti jövedelme körűlbelűl ugyanaz, de e vagyon és jövedelem megoszlása egészen eltérő a csatorna két partján. Angliában az $1^1/_4$ százalékos (3 penny egy font sterling után) jövedelmi adó, melynél a 2500 frankon alul maradó jövedelem teljesen adómentes, a 2500—7500 frankig terjedő közép jövedelem 2000 frankos levonást élvez *(with an abatement of 80 pound on Incomes under 300 pound)*, 1873/4-ben 142 millió frankot (5.691,000 font sterlinget, hajtott a kincstárnak. Francziaországban ugyanez adókulcs mellett ugyane fötételek közt, azaz ugyanazon teljes és részleges adómentességek mellett nem hiszszük, hogy 50 millió frankot is hozna ez adó. Azt

hiszszük, hogy egy százalékos adókulcscsal és a 2500 frankon alúlmaradó jövedelmek teljes adómentességével, de minden további adómérséklés vagy levonás nélkül a közép jövedelmeknél, legfölebb 40 millió frankra lehetne számítani. S így Franciaországban legalább is 3 százalékosnak kellene az adónak lennie, hogy 120 millió frankot kapjunk, a miből azonban le kellene ütni 36 millió frankot, mint a 3 százalékos értékpapir-adó jövedelmét, melynél az adózó vagyonára vagy jövedelmére semmi tekintet nincs. A mostani adójövedelmeket meghaladó valódi nyereség tehát nem lenne több 84 millió franknál.

Poroszország bebizonyította, mily keveset hoz szárazföldünkön az oly jövedelmi adó, mely fölmenti a kisebb vagyont. Ez országban van két adó a *Classensteuer*, mely az 1000 tallérnál vagyis 3750 franknál kisebb jövedelmet sújtja és az *Einkommensteuer*, mely az annál magasabb jövedelemre nehezedik. Ez utóbbi három százalékos adó 28.047,000 márkával vagyis 35 millió frankkal szerepel az 1875-iki budgetben, míg a 3570 frankon alul maradó jövedelmet érintő jövedelmi adó vagy a *Classensteuer* 41.500,000 márkát körülbelül 52 millió frankot hajt. Franciaországban a lakosság számosabb mint Poroszországban, a vagyon jóval nagyobb és a jövedelmi adó kezdőpontjául nem 3750, hanem 2500 frankot vehetnénk; de azért egy három százalékos jövedelmi adóval bajos volna négyszerte többet előteremteni, mint a mennyit a porosz *Einkommensteuer* hoz.

Így a jövedelmi adó igen sok értelmes híve Franciaországban egyenesen azt tanácsolta, hogy szálljunk le a legalsóbb határig és csak a 250 franknál kisebb jövedelemnek adjunk adómentességet. Fölteszszük, hogy a kik ezt ajánlották, valamivel magasabbra engedik szabni a határt

a pusztán fizetésekből eredő jövedelmeknél. De még e fön-tartás mellett is az a jövedelmi adó, mely ily mélyre szállaña le és kiterjedne minden szerzett vagyonból folyó és 250 frankot meghaladó jövedelemre, elvesztené eredeti jellegét és nem volna többé kiegyenlítő adó, mely a közvetett adók által okozott egyenlőtlenségek kiigazítását czélozza. De azonkívül bajos is volna a behajtása, sőt egyenesen nagy ellenszenvvel találkoznék a vele járó sok faggatás miatt. A határ nem szállhat lejebb 2500—2000 franknál s még ha egyenlően is adóztatunk meg minden ennél magasabb jövedelmet, nem hiszszük, hogy nyerhetnénk 100 millió frankot tisztán, vagyis 100 millió frankot azon 36 millió frankon kívül, melyet az értékpapirokra vetett adó már jövedelmez.

Az általános jövedelmi adó behozatala tehát három nagy nehézséggel jár: 1. nagyon nehéz a jövedelmet nagyon is faggató kutatás nélkül megállapítani; 2. ha igazságosak akarunk lenni, a személyes foglalkozásokból eredő múlandó jövedelmet kisebb adó alá kell vetnünk, mint a szerzett vagyon kamatait képviselő állandó jövedelmet; 3. igen nehéz megállapítani azon jövedelmet, a melyen alól minden jövedelem adómentes, minthogy e határnak annál mélyebbre kell szállnia, minél jövedelmezőbbé akarjuk tenni az adót, minél szétforgácsoltabb a vagyon és jövedelem; minél több kézben fekszenek az értékpapirok s minél jobban van megoszolva a kereskedelem és ipar.

Soha se feledjük, hogy oly országban, hol a vagyon és gazdagság ennyire szétforgácsolt, az általános jövedelmi adó mindig sovány jövedelmet fog adni.

Láttuk hogyan jártak el a különböző országok ez adó meghonosításánál s mi mindent követtek el arra nézve, hogy diadalmaskodhassanak a vele járó nehézségeken.

A leggazdagabb példát e részben Anglia szolgáltatja. Ez országban különösen kedveztek és kedveznek még ma is a viszonyok a jövedelmi adónak. Mindenekelőtt, mint tudjuk, kevés kézben központosúl az ingatlan birtok, a tőke, az ipari és kereskedelmi vagyon, ugyannyira hogy a kis jövedelmek teljes adómentessége az összes adójövedelemnek csak két ötödét nyeli el. Továbbá a közvetett adók annyira uralkodnak az angol adórendszerben, hogy jövedelmi adó híjában alig fizetnének a polgárok egyenes adót az államnak. A két legfőbb és ellentétes irányú ellenvetésnek, melyet más országokban a jövedelmi adó ellen rendesen felhoznak, alig volna értelme Angliában. Ez országban a legujabb időkig még örökségi adó sem létezett, vagy legalább alig sújtott mást mint az ingó örökséget, s mindenesetre jóval enyhébb volt a nagy vagyonra mint a kis vagyonra nézve. A bélyeg- és illeték-adók általában igen könnyűek. Nem találunk pátens-adót, vagy az ipari és kereskedelmi nyereségnek más hasonló megterheltetését. S ha volt is házadó, eltörölték már a jövedelmi adó második behozatala előtt. *

Angliában tehát a jövedelmi adó kivetését és behajtását rendkívül megkönnyítette a birtok, tőke, ipar és kereskedelem összepontosulása. De másrészt itt ölthette föl magára leginkább az igazság jellegét is, mert ez országban a vagyon, úgy szólván, alig viselt terhet, — és az egyenes adók, legalább az államiak, valóban parányiak és hiányosak voltak.

Három nagy kisérletet tettek Angliában az általános jövedelmi vagy vagyoni adóval, a *property and income*

* 1834-ben törölték el a házadót, de akkor még megmaradt egy ablak-adó. Ez utóbbit eltörölték 1851-ben, a mikor aztán lakbéradót hoztak be.

tax-szel, mint azt az angolok nevezik, 1798-ban, 1803-ban és 1842-ben. Az első kettő rövid ideig élt, a harmadik fenmaradt napjainkig s valószínüleg fenmarad még sokáig.

A franczia háborúk okozta pénzügyi zavarok vezettek a *property and income tax* behozatalára 1798-ban és ugyanannak visszaállítására 1803-ban; a nagy deficit annak újból való behozatalára 1842-ben. Egész a legutolsó időkig mindig csak rendkívüli jövedelmi forrásnak tekintették ez adót, melyet csak kivételes viszonyok igazolhatnak. Nem az igazságra törekvő megfontolás volt tehát szülője és istápja, hanem a körülmények puszta kényszere. Csak újabban kezdtek beletörődni ez adóba, és csak újabban tekintik azt a jó adórendszer lényeges kiegészítő részének, a reform és haladás eszközének.

A francziák ellen folytatott első háború közepe táján, midőn az államadósságok már igen felszaporodtak, belátták az angolok, hogy elérkezett azon idő, melyben az adóemelés kikerülhetetlenné vált. Megszaporították és öregbítették tehát a vám és belső fogyasztási adókat. 1797-ben háromszoros magasságra emelték az *assessed tax*-eket vagyis az élvezeti tárgyakra vetett adókat, melyek a fényűzési adókon kívül még lakbéradót is foglaltak magokban. Az adóteher ily roppant mérvű és ily hirtelen súlyosbítása, mint az ily esetben igen gyakran, nagy csalódással járt, mert az adójövedelem sovány gyarapodása semmi arányban nem állt a tarifák nagy fölemelésével. Ekkor fordultak a jövedelmi vagy vagyoni adóhoz. 1798-ban Pitt indítványára törvényt szavaztak meg, mely «ő felségének segítséget nyújt a háború folytatására». E törvény, hogy az általunk gyakran idézett angol okmány* szavaival

* *Report of the Commissioners of Inland Revenue* I. k. 120. l.

éljünk, tulajdonkép nem teremtett új vagyoni adót, hanem csak pótadókat csatolt az *assessed tax*-ekhez, mely pótadók kivetésénél az *assessed tax*-eknek alávetett adózó jövedelme szolgált alapul, de egyszersmind teljes adómentességet élveztek azok, kiknek jövedelme nem haladta meg az 1500 frankot (60 font sterlinget), és részleges adómentességben részesültek azok, kiknek jövedelme 1500—5000 frankig (60—200 font sterlingig) terjedt. Ez adó tehát az *income tax*-nek csak primitiv embryoját képezte. Nem is volt önálló adó, hanem egy korábbi adó függeléke. Ez új és pótlékos természetű adó behozatala évében mintegy 47 millió frankot (1.856,996 font sterlinget) jövedelmezett.

1799-ben megváltoztatták vagy inkább kifejlesztették e rendszert. Eltörülték az *assessed tax*-ek pótadóját és behoztak helyette egy tiz százalékos jövedelmi adót. Ez új adó megkövetelte minden polgártól, hogy vallja be minden jövedelmét, bár mily forrásból is vegye az eredetét. Az 1500 frankon (60 font sterlingen) alul maradó jövedelem ezentúl is teljes adómentességet élvezett, míg az 1500—5000 frankig (60—200 font sterlingig) terjedő jövedelem csak kisebb adókulcs szerint fizetett. E közép jövedelmek adóját ugyanis emelkedő arányban számították. 60—65 font sterlingig csak egy $^1/_{120}$-rész adót fizettek, 65—70, 70—75 s így tovább mindig többet, míg végre 200 font sterlingtől vagyis 6000 franktól fölfelé, minden jövedelem, különbség nélkül 10 százalékot fizetett. Az így átalakított adótól évi 250 millió frankot (10 millió sterlinget) vártak, de az első év nem hozott többet 6.046,624 font sterlingnél, vagyis 151 millió franknál. A csalás vagy eltitkolás az adóbevallásnál igen nagy mérvű lehetett, mert végtelen sokan csak 59 font sterling 10 shilling jövedelmet vallottak be, vagyis 10 shillinggel kevesebbet a legkisebb

adóköteles jövedelemnél. Az adó kivetését teljesítő biztosokat a birtokosok hasonló módon választották mint a parlamenti képviselőket. Hivataluk tiszteletbeli volt, titoktartási esküre köteleztettek, magok elé idézhettek mindenkit, kinek jövedelme meghaladta a 60 font sterlinget, s ha a szóbeli felvilágosítással nem voltak, megelégedve, irásbeli nyilatkozatot, sőt esküt is követelhettek. E helyi és választott biztosokat kormányközegek is támogatták, kiket egyenesen e czélra neveztek ki. Ilyenek voltak az ellenőrök *tax surveyor*, kiknek kötelességében állott a bevallásokat megvizsgálni és megbirálni és a kiknek egyszersmind joguk volt kétes esetekben felsőbb fokú bírósághoz fölebbezni, melynek ítélete aztán végleges erővel bírt. Ez adó valóságos jövedelmi adó volt, mely a jövedelem eredetével mit sem gondolt. Kulcsa roppant magasnak mondható és ép azért sok csalásra és eltitkolásra csábított. A csalás különben is könnyű volt, mert a jövedelem összeségét terhelte az adó, s azt mindig nehéz megállapítani. Elfelejtettük még mondani, hogy egyes esetekben a gyermekek száma is mérsékelte az adót. Ez első *income-tax*-et eltörölték az amiensi béke után. Az utána maradt hátrálék elég tetemes volt.

Csakhamar azonban újra behozták. 1803-ban újra megkezdődtek az ellenségeskedések, s így ismét előkerítették az *income-tax*-et, de most már nagyokat javítva, különösen kivetésében. Az új adó nem terhelte többé a jövedelem egész összegét, hanem a jövedelem különböző forrásai szerint több különböző, egymástól majdnem egészen eltérő adókra oszlott, melyeket csak igen gyönge kapocs tartott össze. Ez az 1803-iki törvény a híres *A*, *B*, *C*, *D*, *E*, czédulával, melyek a különböző jövedelmeket, természetöknek megfelelő öt külön osztályba sorolták. Az első czédulába

tartozott az ingatlanból folyó jövedelem; a másodikba a föld megmunkálásából eredő jövedelem, vagyis a bérlők jövedelme; a harmadikba az állampapirokból folyó kamat; a negyedikbe az ipari, kereskedelmi vagy személyes foglalkozásból eredő kereset; az ötödikbe a magán és állami alkalmazottak fizetése.

Az *income-tax* e szétforgácsolását megmagyarázza egy e korbeli hivatalos okmány. «Míg a régi adó, úgy mond, az összes jövedelemre irányúlt, minden tekintet nélkül annak különböző forrásaira, addig a jelenlegi adó minden egyes jövedelem forrását kutatja föl, ott adóztatva meg azt annak kezében, ki azt először felfogja, a mi által lehetővé lesz az adót, különböző természetes csatornáin át, visszahárítani azokra, kik ama jövedelmet valóban élvezik. Ez adó nem fordúl a földtulajdonoshoz és azon különböző emberekhez, kiknek a föld gyümölcseire joguk lehet, hanem egyenesen ahhoz, ki azt tényleg hatalmában tartja, a bérlőhöz. Ez adó nem fordúl a hitelezőhöz, hanem egyenesen az adóshoz, kit a kölcsönvett tőke kamatainak fizetése terhel. A helyett, hogy bonyolúlt számításokba bocsátkoznék s így akarná megállapítani a különböző forrásokból eredő egyéni jövedelmeket, fölkeresi magát a jövedelmek különböző forrásait. A kincstár így sokkal könnyebben és biztosabban, sokkal kevesebb faggatással és kutatással éri el czélját, s a behajtás módja által egyszersmind csökkenti a csalás és eltitkolás esélyeit. Ez adót, a jövedelmet először felfogó és közvetlenül sújtott adózó mindig áthárithatja arra, ki e jövedelmet végűl valóban élvezi. A magán élet titkai nem szenvednek általa annyi beavatkozást, s a kincstár érdekeit jobban megvédi, mint bármely más rendszer.» — E rendszer mellett — mint azt egy későbbi angol okmány meg jegyzi — az adózó összes

jövedelme ismeretlen marad, még azok előtt is, kik az adót kivetik, azon egy eset kivételével, ha az adózó adómentességet vagy adóleszállítást kér, mert jövedelme kisebb mint az az összeg, mely teljes vagy részleges adómentességre tarthat igényt.

Ime ez az a két kiváló sajátság, melyre az angolok az *income-tax* ez alakjában törekedtek. Igyekeztek kikerülni a bonyodalmat és csalást. Másrészt lehetőleg tiszteletben tartották az adózó magán titkait és nem bolygatták, mennyire terjed összes vagyona vagy jövedelme, a mivel egyszersmind lehetőleg kitértek minden motozás és indiscretió elől.

Az így átalakított adót 5 százalékban alapították meg 1803-ban és nem 10 százalékban, mint 1799-ben. Teljesen fölmentették az adó alól, úgy mint korábban az 1500 frankig (60 font sterlingig) terjedő jövedelmet, és részleges adómentességet nyújtottak az 1500—3750 (a 60—150 font sterlingig) terjedő jövedelemnek. Ez adó jövedelme körülbelül 134 millió frank (5.341,907 font sterling) volt 1803-ban, tehát majdnem annyit hozott, mint a tiz százalékos adó 1801-ben. 1805-ben egy az eredeti adó 25 százalékra terjedő pótadót csatoltak hozzá, mi által az adókulcs 6.25 százalékra emelkedett a 3.750 franknál magasabb jövedelmeknél. Ez adó 160½ millió frankot (6.429,599 font sterlinget) hozott.

1806-tól fogva sokkal szigorúbbá tették az *income-tax*-et nemcsak az által, hogy magasabbra emelték az adókulcsot, hanem és még inkább az által, hogy megszüntették a kis és közép jövedelmeknek kedvező teljes és részleges adómentességek nagy részét. Az adókulcsot fölemelték 10 százalékra. Megszüntették az 1500 frankon alul maradó jövedelem teljes adómentességét, ha az szerzett vagyon-

ból *(from realized property)* eredt, vagyis földből, ingatlanból, tőkéből; és csak az 1250 frankon alul maradó jövedelemnek hagyták meg a teljes adómentességet. Részleges adómentességet nyertek az 1250—3750 frankig terjedő jövedelmek, de csak úgy, ha forrásuk üzleti vagy személyi keresetben, állami vagy magán fizetésben rejlett.

A teljes adómentesség határát azért szállították le 1500 frankról 1250 frankra, mert roppant sok csalásnak jöttek nyomára. Mindenki tudta, hogy sok oly ember mondta jövedelmét 1500 franknál kisebbnek, ki háromszor annyit is költött évenkint. Lejebb szállítván a határt 250, frankkal saját korábbi bevallása szerint is adó alá vonhattak sok olyant, ki előbb megcsalta a kincstárt. Emez 1806-iki törvény óta szedték egyenesen az állampapirokra vetett adót, a mennyiben az államadósság kezelésével megbizott angol bank maga vonta le azt a kamatokból. A külföldön tartózkodó külföldiek mindazáltal mentek maradtak a *consol*-okat terhelő *income-tax* alól. A gyermekek nagyobb száma mellett nyújtott adóenyhítéseket szintén ekkor törülték el, és az életbiztosítás is csak a 3750 frankot meg nem haladó jövedelem mellett maradt adómentes.

Ez új alakjában a jövedelmi adó rendkívül szigorú volt. Az által, hogy több czédulára oszlott, ép úgy hatott, mintha ugyanannyi új ingatlan vagy földadót, haszonbérleti, jelzálogi, értékpapir- és kereseti-adót hoztak volna be. Az egyetlen laza kapocs e különböző adók közt abban állt, hogy az 1250 frankon alul maradó jövedelem adómentes maradt, s hogy az 1250—3750 frankot meg nem haladó üzleti vagy értelmi keresetből folyó jövedelem után kisebb adót fizettek.

Ez *income-tax* nagyon jövedelmező volt. 1813-ban 395 millió frankot (15 millió 795,691 font sterlinget) ho-

zott.* De mily nagy volt ez adó ellen az elkeseredés, mutatja az, hogy midőn a háború megyszünése után eltörültetett, elégették a bevallására és behajtására szolgáló iratokat. S noha igen kiváló pénzügyi capacitások folyton sürgették visszaállítását, huszonöt évnek kellett elmúlnia míg gyülöletes emléke annyira elmosódott, hogy újra életbe léptethették.

Csak 1842-ben állította vissza az *income-tax*-et Sir Robert Peel kormánya, de most már nem mint rendkívüli hadi adót, hanem mint a budget egyensúlyának egyik szükséges kellékét s mint a haladás egyik eszközét, melynek segélyével reformokat lehet teremteni a vámok és az összes közvetett adózás terén. A deficit akkor nagyobb volt 2 millió font sterlingnél, 50 millió franknál. Belátták, hogy itt az idő, midőn enyhíteni kell a védvám rendszert és fel kell szabadítani az ipart, legalább egyik másik fiscalis nyűg alól, mely fejlődését eddig feltartóztatta.

Sir Robert Peel indítványa az *income-tax* visszaállítására nem valami könnyen ment keresztül a parlamentben. Sajátságos, hogy főleg az a két ember támadta meg leghevesebben, ki akkor Anglia és egész Európa szabadelvű mozgalmának élén állott: Lord John Russel és lord Brougham. Az egykor annyira gyülöletes adót csak mint ideiglenes kisegítő eszközt fogadták el: «megegyeztek abban, hogy csak a sürgős szükség indokolhatja ez adó elfogadását, s hogy ez adó visszaállítása csak három évre szól». Nem az első eset, hogy a kivételesség és ideiglenesség örve alatt lopódzott be egy ország adórendszerébe oly

* Némely összeállításokban magasabb adatok is fordúlnak elő. A mi forrásunk a többször említett angol parlamentaris okmány. *Report of the Commissioners of Inland Revenue* II. k. 184. l.

adónem, mely idővel annak lényeges és állandó elemévé vált. A mi hadi tizedes pótadóink a bélyegeknél, a dohány monopolium behozatala Franciaországba ugyanoly példát szolgáltatnak mint az *income-tax* Angliában.

A kikötött három év letelt 1845-ben. Ekkor a kormány két nagy reformot hozott létre. A gabna-törvények *(corn-laws)* eltörlését, a mi a védvám-rendszer megdöntésének kezdetét képezte; és a postareformot a *porto-penny* rendszer behozatalát, melynek következtében a levélbélyeget az egész országban egyformán egy pennyben állapították meg. E nagy reformokra való tekintettel az angol parlament belenyugodott abba, hogy az *income-tax* még további három évig álljon fönn, de csak azután, midőn a miniszter kijelentette, hogy 1848-ban a többi adók jövedelmeinek növekedése következtében mindenesetre nélkülözheti az *income-tax*-et. — Mikor ez időpont bekövetkezett Robert Peel és a *toryk* elbuktak, s a hatalom John Russel és a *whig*-ek kezében volt. Ez adó eltörlése 150 millió frank deficitet okozott volna, a mi arra indította a kormányt, hogy ujabb három évi fönnállását kérje a parlamenttől, mit ez, noha nem minden ellenzés nélkül, meg is szavazott. Az új halasztás lejárt 1851-ben, de a pénzügyi helyzet akkor sem engedte meg ez adó eltörlését, ha csak előbb más újabb adókhoz nem fordúlnak, s az ilyen új adókat mindig nehéz feltalálni. A kormány tehát azt ajánlotta, hogy a parlament adja meg az állandóság jellegét annak az adónak, mely eddig csak mint ideiglenes adó tengődött. A parlament azonban hallani sem akart ily messzeterjedő intézkedésről és csak egy újabb évre szavazta meg az adót. Ugyanígy történt 1852-ben, míg végre 1853-ban egy erélyesebb miniszter Gladstone, a financialis szónoklatok nagy mestere, egy hatalmas beszéde

segélyével rávette a parlamentet, hogy legalább hosszabb időre, hét évre szavazza meg ez adót.

Ez újabb határidő lejárata összeesik az 1860-iki angol-franczia kereskedelmi szerződéssel, mely számos és tetemes vámadók megszüntetésével járt. Ez ismét érvül szolgált az *income-tax* fentartására még egy ujabb évre. 1861-ben GLADSTONE felbátorodva a szabad kereskedelmi rendszer kedvező fogadtatása által és támaszkodva azon erőre, melyet a kereskedelmi szerződés megkötése Franczia országgal a kormánynak kölcsönzött, ismét ez adó föntartását kérte a parlamenttől és beszédjéből mindenki megérthette, hogy az *income-tax* még sokáig lényeges alkatrésze fog maradni az angol adórendszernek. «Képtelen vagyok ez adót megszüntetni mindaddig, míg az országnak 60 millió font sterling (1500 millió frank) helyett 70 millió font sterlingre (1750 millió frankra) van szüksége, és nagyon tartok tőle, hogy azok a képviselők, kik megérik ez adó eltöröltetésének boldog napját, mint *Mister* SIDNEY SMITH mondá, ama fiatal törvényhozók lesznek, kiknek legfőbb jutalmát ma még nem az *income-tax* eltörlése, hanem egy kis szőlő vagy más ebéd utáni csemege képezi. Ez, mondá végezetül, mindenesetre szép feladata lesz a kincstári kanczellárnak, de nem merem hinni, hogy valaha az enyém lehetne.»* GLADSTONE, azt hiszszük nem csalódott, mert 1876-ban, tizenöt évvel e beszéde után, harmincznégy évvel ez ideglenesnek vélt adó visszaállítása után, az *income-tax* még mindig fennáll. Igaz ugyan, hogy sokkal enyhébb kulcs szerint szedik, 2 pennyvel egy font sterling után,

* Ez adatot RENÉ DE LABOULAYE egy érdekes tanulmányából kölcsönözzük, mely a következő gyűjteményben jelent meg: *Bulletin de la Société de legistation comparée*, 1873, februári füzet.

vagyis alig egy százalékkal; igaz ugyan, hogy még így is sok ellenszenvvel találkozik: de azért eltörlését nem érjük meg egyhamar.

Igen fontos, hogy ez adó, melyet 1822 óta, a krimi háború idejét leszámítva, mindig csak igen kis kulcsban vetettek ki, mindannak daczára annyi ellenzéssel és elégedetlenséggel találkozik.

Vizsgáljuk mindenekelőtt, mit hozott ez adó e harmincznégy évi időköz alatt, és minők voltak különböző kulcsai. Azután beszéljünk majd behajtásáról.

1842—1876-ig soha nem volt ez adó kulcsa 10 százalék, mint a két első angol jövedelmi adónál. Minden font sterling jövedelem után egy pennyvel számítják ez adót. S minthogy a font sterling 20 shilling, és minden shilling 12 penny, az egy font sterling után egy pennyt követelő adó, a jövedelemnek $^1/_{240}$-részét képezi.

1842 óta folyton ragaszkodnak ahhoz az elvhez, hogy a kis jövedelmeket egészen föl kell menteni az *income-tax* alól. Sőt azonkívül gyakran, és ma is mérséklik ez adót a középnagyságú jövedelmeknél. 1843—1853-ig az *income-tax* megmelegedése előtt csak a 150 font sterlingnél (3750 franknál) nagyobb jövedelmeket vonták be ez adóba. A mivel tényleg adómentes maradt minden 4500—5000 frankig terjedő jövedelem. Az adó kulcsa pedig egyenlően 7 penny volt minden font sterling jövedelem után, vagyis a jövedelem $^7/_{240}$ része, más szóval a jövedelem 2·87 százaléka. Ily körülmények közt az adó jövedelme 140 millió franktól (5.607,798 font sterlingtől) 148 millió frankig (5.931,982 font sterlingig) váltakozott 1842/3 és 1852/3 közt. E tíz évi időszak alatt az adó nem terjedt ki Irlandra. Minden egyes százalék hozott

tehát magában Nagy-Britanniában körülbelül 50—51 millió frankot.

Az első tíz év alatt az állandó adó most egyszerre roppant változásokat mutat föl. 1853-ban kiterjesztették Irlandra, mely eddig nem fizetett *income-tax*-et. Azonkívül megváltoztatták a kivetés módját is. Adómentességet ezentúl csak 100 fontnál (2500 franknál) kisebb jövedelemnek adtak, s maga az adó is kétféle lett. Egy kisebb adó a 2500—3750 frankig terjedő jövedelemre, és egy magasabb minden többire. E szervezet fönnállt tíz évig, 1852/3—1862/3-ig. E korszak első öt esztendejében a 2500—3750 frankig terjedő kisebb jövedelmek adókulcsa 5 penny volt minden font sterling után, és megmaradt 7 pennynek a többi nagyobb jövedelmeknél. E két kulcs 2·05 és 2·87 százaléknak felel meg. Ily körülmények közt az *income-tax* 180 millió franknál többet (7.215,137 font sterlinget) hozott, vagyis 32 millióval többet mint az előző években.

Midőn a krimi háború alatt az angol kormányférfiak elhatározták, hogy semmi kölcsönhöz nem folyamodnak,* rendkívül föl kellett emelniök az *income-tax* kulcsát. 1854/5-ben fölemelték 10 pennyre minden font sterling után a 2500—3750 frankig terjedő jövedelmeknél, és 1 shilling és 2 pennyre minden font sterling után a magasabb jövedelmeknél. E két kulcs 4·10 és 5·74 százaléknak felel meg. Az adó hozadéka 359 millió frankra (14.358,091 font sterlingre) emelkedett.

A következő 1855/6-iki és 1856/7-iki két év alatt valami kevéssel ismét fölrúgtatták az *income-tax* kulcsát. $11^1/_2$ pennyre szabták a 2500—3750 frankig terjedő jöve-

* De azért mégsem kerülhették ki a kölcsönt, mint azt e munka második részében látni fogjuk.

delmeknél és 1 shilling 4 pennyre minden font sterling után a magasabbaknál, vagyis 4·80 és 6·60 százalékra. Ez volt az adó legmagasabb kulcsa mióta 1842-ben visszaállitották. Az adó hozadéka 414 millió frankra (16 millió 545,508 font sterlingre) rúgott 1855/6-ban, és 423 millió frankra (16.915,332 font sterlingre) 1856/7-ben. Ez utóbbi számot tekinthetjük mintegy azon maximumnak, melyet az *income-tax* válságos időkben és oly országban szolgáltathat, mely igen gazdag, s melyben azonkívül a gazdagság kevés kézben központosúl. Jelenleg a húsz év óta még jobban fölgyarapodott gazdagság következtében, Anglia kétségtelenül 600 millió frankot is remélhetne az *income-tax*-ból. De Franczia országban ugyanazon adóviszonyok és ugyanazon magas kulcs mellett ez összegnek valószinüleg csak felét vagy három ötödét várhatnók, mert a kis jövedelmek adómentessége nálunk a nemzeti vagyon jóval nagyobb részét vonná ki az adó alól.

A krimi háború után természetesen enyhítettek az *income-tax*-en. 1857/8-ban leszállitották a 2500—3750 frankig terjedő jövedelmek kulcsát a korábbi 5 pennyre minden font sterling után, a magasabb jövedelmekét pedig szintén a korábbi 7 pennyre, minek következtében az ismét 2·05 és 2·87 százalékot képviselt mint 1853/4-ben. Az adó hozadéka 197 millió frankra (7.905,525 font sterlingre) ment, 17 millió frankkal többre, mint négy évvel korábban ugyanazon adóviszonyok mellett.

1858/9-ben egyenlővé tették az adót minden 2500 franknál magasabb jövedelemre nézve, de csak 5 pennyre, vagyis 2·08 százalékra szabták. A hozadék nem volt több 144 millió franknál (5.758,905 font sterlingnél), úgy hogy az adó minden egy százaléka 68—69 millió frankot adott az 1842-iki 50 millió helyett.

1859-ben ismét változott az *income-tax*. A jövedelmek felosztását két kathegoriára visszaállították s a kulcsot meglehetősen fölemelték, valószinüleg az olasz háború okozta aggodalmak következtében. 6½ pennyt fizettettek a 2500—3750 frankig terjedő jövedelmeknél minden font sterling után, és 9 pennyt minden magasabb jövedelemnél, vagyis 2·67 és 3·70 százalékot. A hozadék 260½ millió frankra (10.424,887 font sterlingre) emelkedett. 1860/1-ben a kulcs még magasabb, 7 penny a 2500—3750 frankos jövedelemnél minden font sterling után és 10 penny a magasabb jövedelmeknél, vagyis 2·87 és 4·10 százalék, a mi már igen súlyos teher. A hozadék majdnem 291 millió frankot (11.627,231 font sterlinget) ért el. 1861/2-ben, és 1862/3-ban leszállították a kulcsot 6 pennyre a 2500—3750 frankos jövedelemnél, és 9 pennyre a magasabbaknál, vagyis 2·46 és 3·70 százalékra. A hozadék 275 millió frank (10.990,103 font sterling) 1861/2-ben és fölemelkedik 281 millió frankra (11.248,641 font sterlingre) a következő évben.

1863/4-ben ismét megváltoztatják az adó kivetését. Egyforma kulcs szerint fizet minden 2500 franknál magasabb jövedelem, míg az azon alúl levő adómentes marad, de a 2500—5000 frankig terjedő középjövedelmek, mérséklés czímén, nem fizetnek adót az első 1500 frank után, hanem csak az ezen összeget meghaladó jövedelmek után. E rendszer tartott 1872-ig, midőn ismét megváltoztatták a középvagyonú adózók előnyére. Az adó kulcsa különösen ezentúl és minden évben változik. 1863/4-ben 7 penny minden font sterling után, vagyis 2·87 sterling és hoz 225 millió frankot (9.001,432 font sterlinget). 1864/5-ben leszáll 6 pennyre vagyis 2·46 százalékra és hoz 206½ millió frankot (8.258,518 font

sterlinget). 1865/6-ban még lejebb száll, 4 pennyre, vagyis 1·64 százalékra, és még így is hoz 144½ millió frankot (5.928,495 font sterlinget). 1866/7-ben ugyanaz marad, és hoz 148 millió frankot (5.928,495 font sterlinget). 1867/8-ban fölemelik 5 pennyre vagyis 2·05 százalékra, és hoz 191 millió frankot (7.641,368 font sterlinget). 1868/9-ben ismét fölebb emelik valamivel 6 pennyre, 2·46 százalékra, és hoz 215 millió frankot (8.618,000 font sterlinget).* 1869/70-ben leszállítják 5 pennyre, 2·05 százalékra, és hoz 251 millió frankot (10.044,000 font sterlinget), a mi elég jelentékeny szaporodás a megelőző évhez képest, melyben pedig a kulcs magasabb volt. 1870/1-ben leszállítják (1·64 százalékra), és hozadéka leszáll 159 millió frankra (6.350,000 font sterlingre). 1871/2-ben fölemelik ismét 6 pennyre 2·46 százalékra, és hozadéka szintén felszáll 227 millió frankra (9.084,000 font sterlingre).

1872/3-tól fogva ismét változik az *income-tax* kivetési módja, 2500 frankon fölül ezentúl is egyforma kulcs szerint minden jövedelem, de a középjövedelmeknek adott levonások nagyobbak lesznek. A 2500—7500 frankos (100—300 font sterling) jövedelemnél egészen adómentes az első 2000 frank, úgy hogy a 2500 frankos jövedelem csak 500 frank után és a 7500 frankos jövedelem csak 5500 frank után fizeti az *income-tax*-et. Azelőtt a levonás csak 1500 frank volt 2000 frank helyett, és csak a 2500—5000 frankig terjedő jövedelem élvezte e

* 1868/9-ig a következő munkából vettük az *income-tax*-re vonatkozó adatokat: *Report of the commissioners of the Inland Revenue.* Azontúl a *Statistical Abstract* volt forrásunk. Ez évkönyv adatait azonban csak bizonyos óvatossággal lehet elfogadni. Nem mindig pontosak.

könnyebbítést. Láthatjuk, mennyivel szelídebb lett a jövedelmi adó. Semmit sem terheli a szegény és munkás osztályt, és csak igen kis mérvben a közép osztályt. Hasonló nagy levonások majdnem egészen meddővé tennék ez adót oly országban, mint Franczia-ország, hol az ipar és gazdagság annyira szétforgácsolt.

E jelentékeny levonások mellett a kulcs is igen alacsony. 1872/3-ban 4 penny, 1·64 százalék is még mindig szépen hoz, mert 188 millió frankot (7.500,000 font sterlinget) hajt kerekszámban. 1873/4-ben leszáll 3 pennyre, 1·23 százalékra, és hoz 143 millió frankot (5.691,000 font sterlinget). 1874/5-ben még lejebb száll, 2 pennyre minden font sterling után, vagyis 0·82 százalékra, és hoz 107½ millió frankot (4.306,000 font sterlinget). 1875/6-ban megmarad változatlanúl, és valamivel kevesebbet hoz, t. i. 102 millió frankot (4.109,000 font sterlinget).

E számok, melyek persze csak megközelítők, minthogy a *Statistical abstract* nem érdemel annyi hitelt, mint a *Report of the commissioners of Inland Revenue*, melyet 1868-ig használhattunk — e számok igen érdekesek. Látjuk, hogy ez adó termékenysége rendkívül fokozódott mindannak daczára, hogy a középjövedelmeknél engedett levonások annyival nagyobbak lettek. 1842/3-ban az adó minden százaléka csak 50—51 millió frankot hozott. Az igaz, hogy akkor csak a 3750 frankot meghaladó jövedelem fizetett *income-tax*-et, míg ma habár nevezetes levonások mellett is, minden 2500 frankot meghaladó jövedelem fizeti az *income-tax*-et. 1863/4-ben ez adó minden százaléka 78 millió frankot hozott; akkor, midőn az adó már minden 2500 frankot meghaladó jövedelemre kiterjedt, de 1500 franknyi levonásban részesül a 2500—5000

frankig terjedő jövedelem. 1873/4-ben az adó minden százalékja 116 millió frankot hozott, noha 2000 franknyi levonást engedtek minden 2500—7000 frankig terjedő jövedelemnél. 1874/5-ben 130 millió franknak felelne meg ez adó egy százalékja.

Jelenlegi alakjában tehát igen könnyű a jövedelmi adó Angliában, noha még így is jelentékeny összeget szolgáltat a kincstárnak. Az egészen kicsiny jövedelmek, a 2500 franknál kisebbek, teljes adómentességet élveznek. A 2500—7500 frankig terjedő középjövedelmek, a 2000 franknyi levonás mellett, majdnem semmit sem fizetnek. Így az az ember, kinek 5000 frank jövedelme van, a mi már bizonyos jó móddal jár, 1873/4-ben csak 7000 frank után fizetett 1·23 százalékot, vagyis 36 frank 90 centime-ot 5000 frank után, a mi ez utóbbinak 0·73 százaléka. A nagy jövedelmek végre nem fizetnek többet 1·23 százaléknál, a mi igen könnyű teher. 1874/5-ben az az ember, kinek 5000 frank jövedelme volt, csak 3000 frank után fizetett 2 pennyt minden font sterling után, vagyis 0·82 százalékot. Egészben véve tehát nem fizetett többet 24 frank 60 centime-nál, vagyis összes jövedelmeinek alig egy fél százalékát. Az adózók nagy többsége tehát nem fizetett többet jövedelme 0·82 százalékánál. Alig lehet ennél enyhébb adót képzelni, legalább az adózótól követelt összeg nagyságát tekintve, mert a behajtás szempontjából sok ellene a panasz.

A fönnebb közlött számok egy más körülményre is figyelmeztetnek. Azon harmincznégy év alatt, melyet vizsgálódásunk tárgyává tettünk, az *income-tax* kulcsa és kivetési módja mindig változott. Leszámítva az első tizenegy évet, melyben a kulcs állandóan 7 penny volt minden font sterling után, vagyis 2·87 százalék, azóta

alig volt két évig is egyforma. Majd fölemelték, majd leszállították, a mint a viszonyok épen kívánták vagy engedték. Ha valami financiális reformra törekedtek, ha el akartak törölni valami vámot vagy fogyasztási adót, fölemelték az *income-tax* kulcsát 1 vagy 2 pennyvel, azaz 0·41 vagy 0·82 százalékkal. Ha valami rossz termés fenyegetett s félni lehetett a közvetett adók jövedelmeinek csökkenésétől, ismét csak az *income-tax* említett fölemeléséhez fordúltak. Ugyanehhez folyamodtak akkor is, ha háborús hírek keringtek a szárazföldön; és ha háború ütött ki és dühöngött, mint 1854-ben, 1855-ben és 1856-ban, akkor háromszorosára is felcsigázták ez adót. Fölemelték 6·60 százalékra a nagy jövedelmeknél, közel 5 százalékra a közép jövedelmeknél és 423 millió frankot söpörtek be vele a kincstárba. Ha ellenben kedvezők voltak a viszonyok, ha a közvetlen adók az előirányzatnál többet adtak vagy igértek, akkor ismét leszállították ez adó kulcsát ama szerény 0·82 százalékos arányra, s még e mellett is nagy levonásokat engedtek.

Az *income-tax* tehát 1842-től fogva eleinte ideiglenes adó volt, mely csak a pillanatnyi szükséglet kielégítésére szolgált, majd ismét a reformnak szolgált eszközül s mintegy biztosító adó vagy pótadó szerepelt, mely folyton változott, a pillanat szüksége szerint. Ha nem félnénk a trivialitástól, azt mondanók, hogy ez adó hézagtöltő és mindenes volt egy személyben, a mennyiben ezzel pótoltak minden pillanatnyi hiányt és ezzel teremtették elő mindig az összegeket, melyeket baj vagy késedelem nélkül máshonnan nem tudtak volna megkapni. Arra soha nem gondolt senki, hogy azt az állam egyik legfontosabb és állandó jövedelmi forrásává tegye. Az *income-tax* jövedelme mindig jóval kisebb volt mint a

vámok vagy a fogyasztási adók jövedelme, sőt rendesen kisebb mint akár a bélyeg jövedelme.

Tekintsük most a kivetés és beszedés módozatait. Láttuk, hogy Angliában a jövedelmi adó tulajdonképen öt külön adó, melyeket csak egy gyönge kötelék fűz egybe: az adózó ama joga t. i. hogy az adózó, bárminő legyen is jövedelme, 2500 frankon alúl egészen adómentes, 2500—7500 frankig pedig 2000 frank levonására tarthat igényt. E közös kapocstól eltekintve az *income-tax* öt czédulája egymástól teljesen független önálló adónak tekinthető. Ez öt czédula közül az első, az *A* czédula a házakat és földet, szóval az ingatlan birtokot terheli; második *B* czédula magában foglalja a föld megmunkálásától vagyis a bérlettől folyó jövedelmet; a harmadik *C* czédula tartalmazza az államadósságok kamatait; a negyedik *D* czédula az ipari és kereskedelmi nyereséget; az ötödik *E* czédula végre a fizetéseket és nyugdíjakat.

Lássuk már most a *Report of the Commissioners of Inland Revenue* és René de Laboulaye fönnebb idézett tanúlmánya * alapján, az adó kivetésének és beszedésének mechanismusát. Az adót elvben az adózó írott bevallása alapján szedik, melyet ez az *income-tax* biztosának, egy helyi és az államtól független közeghez benyújt. A folyó évi adó kiszámításánál a múlt évi adó szolgál alapúl. A kivetést és beszedést helyi közegek viszik, kik gyakran mindkét functiót gyakorolják. E közegekre felügyelnek s munkájokat ellenőrzik az *inspector* és *surveyor* nevezete alatt 1842-ben fölállított állami közegek. Az ipart és keres-

* *Bulletin de la Société de législation comparée* 1873. február.

kedelmet magában foglaló *D* cédulára 1842 óta külön biztosokat alkalmaznak, kiket leginkább a bélyeg- és illeték-kiszabó hivataloktól *(stamping departement)* kölcsönöznek, és a kik föl vannak hatalmazva azon adózók bevallásainak meghallgatására, kik nem akarják szomszédjaikat üzleti vagy vagyoni viszonyaikba beavatni.

Mihelyt az *income-tax*-et elrendelő törvényt bizonyos kulcsban a folyó évre megszavazták, a *controlor* állami közeg kiszolgáltatja a kivető helyi közegeknek a bevalló formulákat; mire a kivetők egy az *A* és *B* cédulák szerint szerkesztett formulát küldenek a község minden házába, melyben az évi jövedelem meghaladja a 10 font sterlinget vagy 250 frankot, és a *D* cédula szerint szerkesztett bevalló formulát minden üzletbe, műhelybe vagy bankházba megküldi. Azonkívül tartoznak egy felszólítást intézni a lakosokhoz és azt minden templom ajtajára kifüggesztetni. Miuden polgár, ki a törvényes idő alatt nem teljesíti bevallását, 1250 franknyi birságot fizet.

Minden háztulajdonos köteles bevallani háza lakóit, minden gazda a szolgálatában alkalmazott személyek számát és lakását, minden társulat igazgatója ügynökeinek számát és azok fizetését. Az *A*, *B* és *E* cédulánál közvetlenül a kivetők előtt történik a bevallás, a *D* cédulánál a bevallásokat írásban teszik és lepecsételve elküldik az *income-tax* biztosok titkárának.

Az adózók bevallásait természetesen nem fogadják el föltétlenül. A kivetők különböző módon ellenőrködnek. A házaknál és földeknél összehasonlítják e bevallott jövedelmet az illetők által fizetett és az ingatlan birtokot különösen terhelő helyi adókkal. Ez utóbbi adatok segélyével igen könnyű a hibák kiigazítása s az eltitkolások kikutatása. A kivetők által megállapított adótételeket

ezután átnézik s gyakran meg is igazítják a *controlor*-ok, kik állami közegek s végűl helyben hagyják és végrehajtják a rendes adóközegek.

A *D* czédulára nézve vagyis a kereskedőknél és iparosoknál, az adókivető polgárok, kik az adózó szomszédai, sőt gyakran versenytársai lehetnek, csak ideiglenes adótételt állíthatnak föl. Külön e czélra kirendelt állami közegek állapítják meg azokat véglegesen, a bevallások újabb megvizsgálása után. Ebből láthatjuk, mennyire nem helyes vagy legalább nem szabatos azt állítani, hogy Angliában a bevallás alapján vetik ki a jövedelmi adót. Az igazságnak megfelelően azt kell mondanunk: Angliában a jövedelmi adó alapja az adózónak a kincstár által fölülvizsgált bevallása.

Midőn az egyes adótételeket megállapították, az adókivető bizottság titkára tudósítja arról az adózókat, mire a rendes adóközegek, az adóról netalán fölmerülő fölszólamlásai alapján, azonnal végérvényesen megállapítják az adótételt.

Ez a rendes eljárás. A *D* czédula adózóinak vagyis a kereskedőknek és iparosoknak kívánságára azonban el lehet attól térni. Ha ezek nem akarják bevallani üzleti viszonyaikat és jövedelmeiket a helyi adókivetők előtt, joguk van e bevallást a kerületi vagyis községi biztos helyett, ki szomszédja vagy versenytársa lehet, a különös vagyis állami biztos előtt tenni. A bevalló iratot ez esetben lepecsételve átadják a *controlor*-nak, és az egész eljárás a korona tisztviselői előtt történik, kik lelkiismeretök sugallata szerint állapítják meg az adózó tételét. Ha ez nincs megelégedve a rá kiszabott adóval, követelheti, hogy az állami biztos őt személyesen is kihallgassa. Mind az adózó, mind a controlor egy felsőbb kincstári

hatósághoz, a *Board of Inland Revenue*-hez fölebbezhetik az említett biztosok itéletét.

Csak igen kevés adózó vette igénybe azt a jogot, hogy a helyi kivető közegek helyett az állami közegek előtt vallhatja be jövedelmét. 1868/9-ben a *D* czédula 399,000 adózója közül 9638 folyamodott a titoktartást biztosító eljáráshoz.

Az *A* czédulánál, mely a földeket, házakat, kastélyokat foglalja magában, a legnagyobb pontossággal történik az adó kivetése, s itt az eltitkolás majdnem lehetetlen. Az adót a bírlaló fizeti, ki aztán visszatarthatja a föld jövedelmére szintén igényt tartó személyekre eső részt. Így a bérlő fizeti a tulajdonost terhelő adót, de aztán levonhatja a haszonbérből. Ha a tulajdonost jelzálogkölcsön terheli, a kamatokból levonhatja azt a részt, mit ezért akár közvetlenül akár bérlője által fizetett.

A *B* czédulánál, mely a föld megmunkálásából folyó jövedelmeket tartalmazza, különös vélelemhez fordúltak. Fölteszik, hogy Angliában a haszonbér fele, Skóczíában annak harmada felel meg a haszonbérlő jövedelmeinek. E vélelem sok esetben nem felel meg a valónak. A tévedések kiigazítására 1851 óta minden haszonbérlő, kinek jövedelme nem felelt meg az említett vélelemnek, az év végén adójának részleges vagy teljes elengedéséért folyamodhatik; de ez esetben természetesen fölszólamlásának igaz voltát tartozik ki is mutatni. A föld megmunkálásából eredő jövedelmet nemcsak a valódi haszonbérlő tartozik megfizetni, köteles azt megfizetni a tulajdonos is, ha nincs bérlője és önmaga míveli földét, s ez esetben hozzácsatolják ahhoz a jövedelmi adóhoz, melyet a tulajdonos magáért a telekért fizet.

Az állampapírok osztalékait és kamatait tartalmazó

harmadik *C* czédulánál nincs szükség bevallásra. Itt az adókivetés hivatalból történik, minden tekintet nélkül az adózó vagyonára. Adómentességre csak az tarthat számot, ki bebizonyítja, hogy jövedelme nem éri el az adóköteles minimumot, 2000 frankot, vagy levonásra tarthat igényt, azaz 2500—7500 frank között mozog. Minthogy ennek bebizonyítása nem mindig könnyű és gyakran sok formalitást és időveszteséget igényel, sok ember van, a ki, noha joga van az adómentességre, mégis megfizeti az adót, midőn az nem haladja meg az 1—2 százalékot.

A *D* czédulára nézve láttuk minő biztosítékokra tarthat igényt az adózó, ki titokban akarja tartani üzleti viszonyait.

A fizetéseket, nyugdíjakat és évdíjakat tartalmazó *D* táblánál végre majd szükséges a bevallás, majd fölösleges. A közhivatalnokokat hivatalból adóztatják meg, előre levonva a fizetésöket terhelő részt. Az egész vagy részleges adómentességre följogosító körülményeket azonban, hogy t. i. fizetésök nem haladja meg a 2500 vagy 7500 frankot, ők tartoznak bebizonyítani. Az első esetben semmi adót nem fizetnek, a második esetben 2000 frankkal kisebb jövedelem után adóztatnak meg. A magánalkalmazottak fizetését főnökeik vallják be.

Az *income-tax* ez öt alosztálya tehát öt külön adót képez, egészen különböző behajtással és kivetéssel, s egyedüli kapcsuk abban áll, hogy mindegyiknél teljes vagy részleges mentességet igényelhet az adóköteles, ha jövedelme bizonyos meghatározott összeget meg nem halad.

Ez *income-tax*, mely elvben igen igazságos adó, mert ki akarja egyenlíteni a közvetett adók okozta egyenlőtlenségeket, és mintegy kipótolja azt, hogy a gazdag

osztályok aránylag nagyon kevés terhet viselnek a fogyasztási adóknál — ez *income-tax*, mondjuk, mindennek daczára igen sok fogyatkozást tűntet föl a gyakorlatban. Kétségtelen például, hogy a különböző czédulák adókötelezettjei nagyon is különböző sorsban részesülnek. A *B* czédula adókötelezettjeit vélelem alapján adóztatják meg, mely vélelem gyakran nagyon távol áll a valóságtól, míg a *D* czédula adókötelezettjeit saját vallomásuk alapján adóztatják meg. Midőn az állam hivatalból adóztatja meg a *C* czédula adókötelezettjeit s rájok rójja annak bebizonyítását, hogy jövedelmök kisebb az adóköteles minimumnál, határozottan kedvezőtlen helyzetbe juttatja őket. S végre az adó kulcsa egészen ugyanaz a szerzett jövedelemből folyó állandó vagyonra nézve, mint a személyes foglalkozásból vagy járandóságokból folyó mulandó jövedelmeknél, a biztos és koczkázatos, a minden fáradság nélkül előálló és a nehéz munkából eredő jövedelmeknél.

Ezek bizony igen komoly fogyatkozások. Az adó jelenlegi csekély kulcsa mellett ez egyenlőtlenségek elviselhetők, de nagyon is nyomasztókká válnának, ha a kulcs igen nagy volna, s ha az adó a jövedelem 5—6 százalékát is igénybe venné.

A mióta csak visszaállították az *income-tax*-et, mindig sok volt ellene a panasz. 1844-ben Mac-Culloch szerint 82,854 folyamodványt adtak be részleges vagy teljes adóelengedésért, s ezekből 75,000-nek kellett kérését teljesíteni. E szám nem igen nagy, ha meggondoljuk, milyen töméntelen sok adófelszólamlással kell a mi prefekturai tanácsainknak vesződniök. Az 1869-re szóló *Report of the Commissioners of Inland Revenue* szerint, az adófelszólamlások és adóvisszatérítések száma 112,877 volt ez

évben, és 176,241-re emelkedett volt 1857-ben, midőn az adó kulcsa a legmagasabban állott.

Ugyanez okmány felsorolja az *income-tax* jelenlegi fogyatkozásait, különösen az iparosokat és kereskedőket tartalmazó *D* czédulára nézve: «Már volt alkalmunk méltóságtoknak (a kincstár lordjainak) figyelmét — mondá ez okmány — ama nagy eltitkolásokra felhívni, melyek a *D* czédulánál szokásos csalások következményei. Sok bevallót érünk minden évben tetten és mindig új meg új visszaélések bizonyságaira bukkanunk minden felé, a mennyiben minden nap kapunk *conscience money*-t vagyis névtelen pénzküldeményeket, melyeket a kincstárt csalárd bevallásuk által megkárosított adózók lelkiismeretök furdulása következtében küldenek be. E réven egyetlen egy személytől 11,000 font sterlinget (275,000 frankot) kaptunk néhány év előtt, míg 1865-ben egy más személy 10,500 font sterlinget (262,500 frankot) küldött ugyanez okból. De csak legközelebb szerezhettünk némi fogalmat arról, mennyit veszít ily módon a kincstár. Az utóbbi időben a közmunkák fővárosi hivatala sok házat romboltatott le, a minek következtében sokan folyamodtak adómentességért. Közegeink kétszáz ily esetet vizsgáltak meg és kilenczven esetben adófölemelést ajánlottak, melyeket a második folyamodásban is megerősítettek. Az *income-tax* alá tartozó korábbi bevallások tettek 73,642 font sterlinget (1,841,075 frankot) és a későbbi vizsgálatunk folytán hamisnak bizonyult kisajátítás alá eső jövedelem 171,370 font sterling (4.280,240 frank), vagyis 97,728 font sterlinggel, azaz 2.443,000 frankkal több mint az *income-tax* alá eredetileg bevallott jövedelem. Az általunk megejtett különböző vizsgálatokból kitűnik, hogy az adózók negyven százaléka vallott be a valódinál jóval csekélyebb jövedel-

met. És ez adózók alatt nem értünk csupán magánosokat. A nagy társulatok és bankok semmivel sem jobbak, vagy lelkiismeretesebbek.

«Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e tapasztalat csak az ipari és kereskedelmi jövedelemre szól; mert a földekre, házakra, állampapirok kamataira, fizetésekre és nyugdíjakra vonatkozó *income-tax* az utolsó pennyig befoly a kincstárba.

«Még szomorúbb azonban, hogy a vétkesek megfenyítése igen gyönge, mert a büntetések elégtelenek, a legtöbb esetben még kisebbek az eltitkolt adónál, s a mellett a kincstári bíróságok eljárása roppant hosszas és költséges. Sokkal helyesebb volna az ily ügyek elbirálását is a grófság rendes törvényszékei elé utasítani.»*

Az egyetlen *D* czédulánál előforduló eltitkolások és csalárd bevallások által okozott károk számbavételével a biztosok az ezen czédulára tartozó jövedelmet 1864/5-ben a tényleg bevallott 2753 millió frank helyett 4184 millió frankra teszik, míg a kincstár által e réven szenvedett kárt, a 6 pennys adókulcs (2·46 százalék) mellett, 36 millió frankra becsülik.** E 36 milliónyi veszteség megfelelt azon összegnek, melyet mind az öt czédula után egy penny adó hozott volna, mindig a font sterlinget véve alapúl.

Réné de Laboulaye a *Société de législation comparée* ülésén tartott fölolvasásban *** meglehetős behatóan tárgyalta az *income-tax* eltörlésére törekvő mozgalmat Angliában. Az izgatás valóban igen zajos volt, sőt erőszakossá kezdett válni az utóbbi években, midőn az állam képes

* *Report of the Commissioners* stb. I. köt. 130, 131. lap.

** U. o. 134. l.

*** *Bulletin de la Société de Législation Comparée* 1873. februári füzet.

levén több adót megszűntetni, az adózók minden osztálya amaz adók eltörlése mellet szónokolt és izgatott, mely neki nem volt inyére. Meetingeket tartottak, melyeken meglehetős szenvedélylyel keltek ki az *income-tax* ellen. Egy birminghami gyülésen nevezetesen a szónok egyenesen azt mondta: «ha állandóvá teszik e gyülöletes adót, még a forradalomtól sem szabad visszarettennünk».

1872. deczember 12-ikén Londonban a *Guildhall*-ban a lordmayor elnöklete alatt tartottak egy rendkívüli ünnepélyes meetinget ugyanebben a tárgyban. A résztvevők közt volt Massey, korábbi indiai miniszter, ki mint Tiverton képviselője, választóinak megigérte, hogy az *income-tax* eltörlését fogja sürgetni, minden kedvező alkalommal, a parlament egész tartama alatt. Ott volt Charles Dick az angol republikánusok feje; ott számos nagykereskedelmi és ipari empóriumnak: Brimingham, Bath, Worcester, Bristol, Wolverhampton, Southampton, Exeter stb. városának küldöttsége.

Egyik szónoklat a másikat követte. Massey a volt indiai miniszter a következő határozati javaslatot ajánlotta: «az *income-tax* inquisitorius természeténél fogva, igazságtalan alkalmazásában és demoralizálja a nemzeti jellemet.» Még szenvedélyesebb és részben nem is alaptalan elkeseredettséggel szólt Sir John Bennett: «Ez ország törvényeinek alapja, mire minden angol jogos büszkeséggel gondol, abban rejlik, hogy minden embert ártatlannak kell tartanunk, míg vádlója bűnösségét be nem bizonyította. Az *income-tax*-nél azonban a kormány lábbal tapodta ez elvet, s minden embert a kincstár megcsalójának tekint, míg csak ártatlanságát be nem bizonyította. (Dörgő helyeslés.) Vagy talán elfogadhatóbb ez adó kivetési módja? Az sem, mert ugyanoly arányban sújtja a tőkepénzest, ki

minden gond és aggodalom nélkül szedi fel jövedelmét, mint az ügyvédet, iparost, kereskedőt, ki verejtékével keresi bizonytalan kenyerét és a ki nem tudhatja három hónapra előre, hol fogja lehajtani fejét, lesz-e betevő falatja. Mert ez adó ép azt sújtja, a mi az emberben legnemesebb, agyát, értelmét és munkaerejét.» Alig szükséges mondanunk, hogy e meeting egyhangulag megszavazta az *income-tax* eltörlését.

Nem hunytunk szemet ez adó fogyatkozásai előtt, a mint azok mai szervezete mellett Angliában mutatkoznak. A szenvedélyes kifakadásokat mindazáltal túlzottaknak kell tartanunk oly adóval szemben, mely a jelen pillanatban kevesebb a jövedelem egy százalékánál, fölment minden kis jövedelmet és levonásokat enged a közép nagyságúaknál. Az angol közvélemény joggal igen szigorú volt eme mozgalom szervezői iránt. «Mindenütt sürgetik, úgymond a *Spectator*, az *income-tax* vagy legalább a kereskedőket terhelő *D* czédula eltörlését. Mindenkinek van joga azt mondani: az *income-tax* rossz adó és ennél fogva eltörlendő, de senkinek nincs joga azt mondani, mit Wolverhamptonban kívántak, hogy töröljük el a *D* czédulát és tartsuk fönn a többit, s hogy ezzel nem sértik senki jogát. Ellenkezőleg ez lopás, oly tiszta lopás, mintha akár a parlament azt határozná, hogy ezentúl mindenki, kit Brown-nak hívnak, vagy mindenki, kinek kék szeme van, e meghatározott jelek következtében duplán tartozik fizetni az *income-tax*-et.» A *Saturday Review* szintén kárhoztatta e mozgalmat. Végre a *Times* egy valóban hatalmas czikkben tört fölötte pálczát. «Miért panaszkodhatnék azért, úgymond, az angol polgár, hogy köteles jövedelmét egy közhivatalnok előtt bevallani, midőn ez titoktartásra van szorítva és a titok szentségével eddig csakugyan soha semmi visszaélés nem történt? Meg vagyunk róla győződve, hogy ha behoznák az ingó hagyatékra

vonatkozó örökösödési illetéket, ép oly felháborodással beszélnének a magán vagyoni titok szentségének megsértéséről. . . . Csak egy komoly és súlyos érvet hoztak föl az *income-tax* ellen, és ez az, hogy egyrészt csalásra csábítna és másrészt igazságtalan és jogos terhet róna az adózóra. De e két vád kölcsönösen megczáfolja egymást. Nem tudjuk, igaz-e, hogy az *income-tax* csalásra csábítja az embereket; de igenis tudjuk azt, hogy az *income-tax* közegei sok csalóra bukkannak, a mi persze egészen mást jelent. Még egy utolsó érv érdemel talán szintén valamivel komolyabb figyelmet. Nagyon igaz, hogy a *D* czédula jövedelmeit, a kereskedelmi és ipari nyereségeket, nem szabadna ugyanazon kulcs szerint megterhelni, mint az *A* czédula tőkepénzeseinek kamatait. Az egész ország erkölcsi érzéke mindig tiltakozott ez igazságtalanság ellen, melyet semmi tetszetős okoskodással sem lehet elütni.»

E szavak sokkal inkább felelnek meg a józanság és méltányosság elveinek, mint az *income-tax* elleni kifakadások. Anglia őrültséget, sőt szerintünk erkölcstelenséget is követne el, ha túladna oly adón, mely 0·82 százalékos gyönge kulcs mellett, oly jelentékeny mentességekkel és levonásokkal, 102 millió frankot hoz ma, és válságok idején 400—500, sőt talán 600 millió frankot is könnyen tudna kiteremteni. Mindig jó szolgálatot tesz a a budgetben olya nadó, mely könnyen hozván, nehéz viszonyok közt, tetemesen többet is, igen hasznos kisegitő.

A *Times* az imént felhozott igen helyes megjegyzések mellett egy jóval kevesbbé helyes észrevételt is tett. «Megfelelő arányban a kisebb jövedelmekre is ki kellene róni az adót, így aztán az *income-tax*-et mindenki adórendszerünk lényeges és állandó kiegészítő részének tekintené.» Ez ajánlatot vissza kell utasítanunk. Vissza kell

utasítanunk mindenekelőtt az igazság érdekében, de meg aztán a gyakorlati kivihetőség szempontjából is. Az *income-tax* mindenekfölött kiegyenlítő, kárpótló adó, mely csak a jómodú és gazdag embert sújthatja. De meg aztán csak igen nehezen lehetne a kis jövedelem után behajtani. Anglia legilletékesebb pénzügyi tekintélye, GLADSTONE, kereken elismerte ez igazságot, midőn az 1863/4-iki budget-év folyamán a 2500—5000 frankig terjedő jövedelmek első 1500 frankjának teljes adómentessége mellett következő szavakkal szállt síkra: »Az *income-tax* szervezetében a 2500—5000 frankig terjedő jövedelmek képezik a legkényesebb pontot *(the sore place)*. A kormány előterjesztése, mely teljes adómentességet biztosít e közép fajta jövedelmek első 1500 frankjának, tetemesen csökkentené ama nehézségeket, melyekkel a kivetés és behajtás ma a kis jövedelmeknél, nevezetesen a 2,500—3,750 frankos jövedelmeknél, e legkényesebb helyen találkozik.» Az *Inland revenue* biztosai tanúsága szerint több évi tapasztalat nagyon is alaposnak bizonyította GLADSTONE állítását, mert a mióta e levonást megengedték, jelentékenyen apadnak nemcsak azok, kik az *income-tax* alól, jövedelmöket a valónál kisebbnek állítva, kibújnak, hanem a felszólamlások is, melyek ugyancsak a jövedelem csekélységének ürügye alatt, a már kivetett *income-tax* megszüntetését sürgetik.*

Az *income-tax* valódi reformja abban állna, ha enyhébb tarifát állítanának föl az egyéni munkásságból eredő múlékony és személyi jövedelmekre, mint a szerzett vagyonból, úgyszólván magától folyó jövedelemre. Méltányos volna mérsékelni a *B*, *D* és *E* czédulák adóját, mely a

* *Report of the Commissioners* stb. I. kötet. 126. l.

föld mívelőjét (nem annak tulajdonosát), az iparosok és kereskedők (de nem a részvénytársaságok) nyereségét, a fizetéseket, nyugdíjakat s a szabad foglalkozások keresetét sújtja. Ha csak 1 százalékra emelnék föl e három osztály adóját, míg a másik kettőét, az ingatlan tulajdonból és értékpapirok kamatjaiból folyó *A* és *C* czédula adóját pedig 2 százalékban állapítanák meg, megfelelnének az igazság és méltányosság elvének és jelentékenyen nagyobb jövedelemre is tennének szert, mint most. Jelenleg a három *B*, *D* és *E* czédula az összes adóköteles jövedelmeknek körülbelül három ötödét foglalják magokban. De ha a *C* czédulába tennők át a részvénytársaságok jövedelmét, követve azt a példát, melyet Francziaország az ingó értékekre vagy helyesebben az értékpapirokra vetett adónál szolgáltat, akkor körülbelül egyenlő formán oszlanék meg az összes adóköteles jövedelem a következő két csoport között. Az egyik csoportban volna a három *B*, *D* és *E* czédula, mint a személyes munkásságból folyó múlékony vagy koczkázatos jövedelem képviselője; a másik oldalon az *A* és *C* czédula, magába foglalva minden szerzett vanyonból eredő jövedelmet. Ha 2 százalékra rúgtatnák föl az *A* és *C* czédulák adókulcsát, és csak 1 százalékra emelnők föl a *B*, *D* és *E* czédulákét, igen könnyen nyerhetnénk 180 millió frankot. Nagy nemzeti szükség idején minden nagyobb baj nélkül megháromszorozhatnók az eredeti kulcsot, a mikor a szerzett vagyonból folyó jövedelem még mindig csak 6 százalékot, a személyes munkásságból eredő pedig csak 3 százalékot tenne, míg az összes adójövedelem 540 millió frankra rúgna, a mostani adómentességek és levonások föntartása mellett. Sőt lehet, hogy a jövedelem még nagyobb is volna, mint azt az imént kiszámítottuk, mert a *B*, *D* és *E* czédulák adójának

viszonylagos leszállítása apasztaná a csalásokat és eltitkolásokat, s a részvénytársaságok kamatainak és osztalékainak áttétele a *D* cédulából a *C* cédulába jóval pontosabbá tenné az adó kivetését.

E reformok kissé változott alakban már kétszer is magokra vonták az angol parlament figyelmét. A képviselőház két bizottsága foglalkozott e tárgygyal 1851-ben és 1861-ben. Az első alkalommal egy igen tekintélyes képviselő, Humf, azt kívánta, hogy az *income-tax* kivetése előtt minden jövedelem tőkésíttessék a következő alapokon: 1) a föld értéke, 2) a birlaló által alkalmazott mívelési mód és 3) a bírlaló kora szerint. E terv kivitele persze igen sok nehézséggel járt volna. Hubhard terve 1861-ből, sokkal egyszerűbb volt, és a következő három tételből állott: 1) A valódi tiszta jövedelem legyen az adó alapja, de ezt a tiszta jövedelmet nem kell holmi aprólékos számítások által kikutatni, hanem bizonyos általános, minden osztályban az átlagnak megfelelő levonások által megállapítani. 2) Osztassék föl a jövedelem két nagy osztályra, melyek közül az egyik tartalmazzon minden önként folyó jövedelmet, a második minden személyes munkásságból eredőt; s az előbbi a teljes jövedelem, az utóbbi csak annak két harmada után fizesse adóját. 3) Különböztessék meg bizonyos esetekben az elhelyezett tőkék valóságos kamatját a kamatokkal fizetni szokott törlesztési hányadoktól, s az adó csak az elsőt terhelje, de nem a visszafizetett tőkerészleteket.

E javaslatokat a bizottságok 1851-ben úgy mint 1861-ben el nem vetették, de meg sem erősítették, hanem a halogatásnál maradtak s majd a parlamentáris időszak rövidségére, majd a kérdés kényes voltára, majd meg arra hivatkoztak, hogy az *income-tax*-re vonatkozó birálatok igen nagy része inkább az adó lénye-

gét és természetét, mint annak valamely különös alakját támadja meg.

Az Inland revenue biztosai sokkal határozottabb alakba öntötték azokat az okokat, melyeknél fogva az *income tax* jelenlegi szervezetének megváltoztatását nem tanácsolják: «Bármily meggyőzőnek lássék is ez elméletek nagy része, igen komoly gyakorlati kifogásokat kell ellenök támasztanunk. Semmi kételyünk sincs az iránt, hogy csak azt a jövedelmi adót lehet fentartanunk, mely a lehető legegyszerűbb és legkézzelfoghatóbb elveken nyugszik. A bonyolítások és csiszolások *(intricacies and refinements)* gyakorlati alkalmazása nemcsak hogy igen nehéz, sőt talán a legtöbb esetben lehetetlen is volna, hanem hihetőleg a közönséget sem elégítené ki. Szóval tizenhárom évi tapasztalatunk után semmi okunk megváltoztatni az első jelentésünkben adott véleményünket, hogy a fönnálló rendszer az egyetlen mód, melyen Angliában a vagyont a jövedelem utján megadóztathatjuk.»*

A tapasztalt adóközegek e megjegyzése egy nagy igazságot tartalmaz, hogy t. i. csak az egyszerű adó alkalmazható könnyen és csak az egyszerű adót viselik el türelemmel. A közönség nem szereti, nem érti vagy nem akarja megérteni a bonyolításokat és csiszolásokat, különösen oly általános adónál, mely édes mindnyájunkat terhel. De az általunk javasolt módosítások, és a melyek szerint az *A* és *C* czédula teljesen a *B*, *D* és *E* czédulák pedig fele vagy pedig két harmadrészben fizetnék az adót, nem okoznának nagy bonyodalmat. Egy egyszerű és igazságos gondolat diadalmaskodnék az által, ha a személyi munkásságból eredő múlékony és koczkázatos jövedelem kisebb

* *Report of the Commissioners* stb. I. kötet. 126. lap.

adót fizetne, mint a szerzett vagyonból önként és állandóan folyó. És senki nem tagadhatja, hogy ez igazságos eszmét a lehető legkönnyebben lehetne megtestesíteni.

Igen érdekes tudni, hogyan fejlődött Angliában az *income-tax* köteles jövedelem. Roppantul öregbedett 1842 óta mind a gazdagság valódi gyarapodása, mind a nemes érczek értékcsökkenése, mind a bevallások nagyobb őszintesége, mind a kincstári ellenőrzés szigorúbb volta következtében. Az adókulcs leszállítása s a középfajta jövedelmeknél újabban engedett levonások szintén nem maradtak befolyás nélkül, az adóköteles összeg növekedésére.

1842/3-ban az öt czédulán megadóztatott jövedelmek összege, magában Nagybritanniában (Irlandra csak 1853/4-től fogva terjesztették ki az *income-tax*-et) 5122 millió frankot (204.868,035 font sterlinget) tett. A következő évben csak lassú és gyönge volt a gyarapodás, 1852/3-ban elért 5362 millió frankot (214,473,968 font sterlinget). A növekvés nem volt több 240 millió franknál, 5 százaléknál kevesebb tíz év alatt. Ez tehát alig nyom valamit. Az adókulcs mindig ugyanaz maradt, 7 penny minden font sterling után, vagyis 2·87 százalék az egész idő alatt. Végre nem szabad felednünk, hogy az adó nem terjedt ki akkor a 150 font sterlinget (3750 frankot) meghaladó jövedelmekre, a mi lehetetlenné tesz minden összehasonlítást a korábbi évekkel.

1853/4-től az *income-tax* kiterjed Irlandban csakúgy mint Angliában 2500 frankon fölül minden jövedelemre, noha a középfajta jövedelmek majd adómérséklésben, majd bizonyos összegig adómentességben részesültek. 1853/4-től 1874/5-ig már van helye az összehasonlításnak.

1853/4-ben a megadóztatott jövedelem 6,668 millió frank (266.724,379 font sterling). A gyarapodás nem volt

nagy 1859/60-ig. Ez utóbbi időszakban a megadóztatott jövedelem 7481 millió frank (299.232,878 font sterling). A gyarapodás tehát 813 millió frank vagyis 12 százalék hat év alatt, tehát 2 százalék évenkint. Ez időszaknak legnagyobb része alatt az adókulcs a krimi háborúk következtében igen magasan állott, a mi sok eltitkolásra, csalásra csábított. 1853/4-től 1856/7-ig csakugyan alig érezni valami növekedést.

1860-tól ellenkezőleg egyszerre megizmosodik a gyarapodás. 1864/5-ben a megadóztatott jövedelmek összege 8732 millió frank (349.301,654 font sterling), a növekvés tehát 1251 millió frank, azaz 16.85 szazalék öt év alatt, vagyis 3.37 százalék évenkint. Azontúl még nagyobb lesz az évi gyarapodás. 1867/8-ban az adóköteles jövedelem összege 9664 millió frank (386.542,366 font sterling). A növekvés 932 millió frank, 10·40 százalék 3 év alatt, vagyis 3·45 százalék évenkint.*

A *Report of the Commissioners of Inland Revenue* nem terjed ki az utóbb következő évekre. Az így támadt hézagot csak gyöngén pótolják a *Statistical Abstract* adatai. E munka szerint az adóköteles nyers jövedelem 1871/2-ben 12,060 millió frankra (482.338,317 font sterlingre) rúgott. De e számot nem lehet a korábbiakkal egybevetni, mert ez a nyers jövedelemre vonatkozik, míg amazok az adó által sújtott tiszta jövedelemről szólnak. Az adóbiztosok által megállapított jövedelem** 1867/8-ban 10,760 millió frankra (430.368,971 font sterlingre) rúgott, míg a valóban megadóztatott jövedelem csak 9664 millió

* *Report of the Commissioners* stb. II. kötet. 197. lap.

** Az adóbiztosok által megállapított és a valóban megadóztatott jövedelem közt mutatkozó különbség, a felszólamlások következtében megadott leszállításokból ered.

frank volt. 1873/4-ben az *income-tax* biztosai által igazolt nyers jövedelem 13,575 millió frankra (543.025,761 font sterlingre) emelkedett. 1868-tól 1874-ig a megadóztatott jövedelem tehát legalább $2^1/_2$ milliárd frankkal gyarapodott. Mostan már az *incoma-tax* által megadóztatott jövedelem, a felszólamlások következtében megengedett levonások után, körülbelül 13 milliárd frankra nőtt, s ez összeg 3—$3^1/_2$ százalékkal gyarapszik, évenkint.

Az *income-tax* tehát azon egyenes adók közé tartozik, melyeknél évről évre a legnagyobb izmosodást tapasztaljuk, és a melyeket e részben akár a közvetett adókkal is összehasonlíthatunk. E körülménynyel már foglalkoztunk és azért nem is akarunk rá visszatérni. Csak azt akarjuk mondani, hogy fejlődő, virágzó nemzetnél a jövedelmi adó termékenysége megduplázódik, minden harmincz-harminczöt évben, a nélkül, hogy azért kulcsát emelni kellene. Ez kétségenkívül nagy előny.

Részünkről nem is hiszszük, hogy Anglia valaha lemondana ez adóról, és nem is tudnók azt ajánlani.

A jövedelmi adó fennáll Anglián kívül sok más országban is. Találkoztunk már vele az Egyesült-Államokban, a polgárháború alatt. Azon adók közé tartozott, melyeket leghamarabb hoztak be és leghamarabb szüntettek meg. És itt bizonyos mérvig ugyanazt a vagyoni elemet sújtotta másodszor, melyet a legtöbb szövetséges államban fennálló *tax on the real property*, a látható vagyis ingatlan vagyoni adó, már úgy is megadóztatott.

Az európai szárazföldi országokban, hol t. i. ez adó egyáltalában előfordúl, rendesen egy már fennálló töredékes egyenes adórendszerrel találkozott. A jövedelmi adónak e már korábban fennálló egyenes adókkal való egyeztetése nagy nehézségekbe ütközött mindig és ütközik

még ma is. Ha eltörlik a korábbiakat és csak az új jövedelmi adót állítják helyébe: akkor föláldozták a kincstár bizonyos jövedelmét, oly bizonytalan jövedelemért, melynek nagyságát bajos előre megmondani és a melynek kivetése és beszedése, mint minden új adóé, meglehet kellemetlenebbek lesznek az adózókra nézve. Nem maradt tehát más hátra, mint vagy az eddigi adókra alapítani az új adót, járúlékos adó gyanánt, vagy valamikép az eddigi adókkal összeolvasztani.

Az első alternativára Poroszország szolgáltatja a példát. Ez országban van földadó, a mi pátens-adónkhoz hasonló, ipari, kereseti adó s végre házadó. Mindannak daczára nem riadtak vissza egy általános jövedelmi adónak behozatalától sem, melyet két részre osztottak. Az egyik, a *Classensteuer*, a 3750 franknál kisebb jövedelmeket sújtja; a másik, az *Einkommensteuer*, a 3750 franknál nagyobb jövedelmeket terheli. Már szóltunk ez adószervezetről fönnebb. * Elég lesz tehát, ha csak néhány kiegészítő adatot hozunk föl.

Az adókivetésnek, mint tudjuk, három módja van: az adózó bevallása, a törvényes vélelem s a hivatalból eszközölt megállapítás. Ezek közúl Poroszországban a második egészen hiányzik, a harmadik az uralkodó elem, s az első csak mint az előbbinek correctivuma szerepel. Tényleg a hivatalból eszközölt megállapítás a döntő.

A porosz állam, úgy az *Einkommensteuer*nél mint a *Classensteuer*nél, lemondva a teljesen szigorú arányosságról, csak megközelítő arányosságra törekszik, tudván, hogy ezt jóval könnyebb elérni, s hogy jónak nincs nagyobb ellensége mint a jobb. Az *Einkommensteuer* adó-

* I. kötet 413—416. l.

zóit vagyis mindazokat, kiknek adója meghaladja a 3750 frankot, harmincz osztályba sorozzák. Az elsőbe tartozik a 3750—4500 frankig terjedő, a másodikba a 4500—5250 frankig, a harmadikba az 5250—6000 frankig terjedő jövedelem. Így megy ez tovább, hasonló lassú emelkedésben, úgy hogy a huszadik osztályba tartozik a 150,000—195,000 frankig s a harminczadik és utolsó osztályba végre a 900,000 és annál több frankra terjedő jövedelem.

Ámde hogyan sorozták az adózókat a különböző osztályokba? A kormány elejtette az adózó bevallását, mert nem akarta az adózó lelkiismeretét és önérdekét egymással szembe állítani. Az osztályozást egy bizottság teljesíti, mely harmadrészben a *Kreis*-nak (a franczia arrondissement-nak megfelelő porosz közigazgatási kerület) képviseletéből és két harmadrészben az *Einkommensteuer* alá vetett adózókból áll. E becslő bizottság készíti elő az osztályozást, azután tudósítja erről az illető adózókat, kik a bizottság határozatai ellen fölebbezhetnek egy felsőbb bizottsághoz, mely az egész *Regierungsbezirkre* (fensőbb porosz közigazgatási kerületre) kiterjeszkedő másodfoku hatóság. Ugyanezen bizottsághoz fölebbezhet a *Kreis* becslő bizottsága is, ha kevesli az adózóra rótt terhet.

A *Regierungsbezirk* bizottsága jelentékeny adatokkal rendelkezik. Törvényszék módjára jár el, tanúkat hallgat ki eskű alatt, akármilyen kérdéseket intézhet az adózóhoz, követelheti tőle papírjainak, szerződéseinek, kereskedelmi könyveinek előmutatását. Ha az adózó a kitűzött idő alatt nem mutatja be a kivánt okmányokat, fölszólamlását nem tekintik alaposnak. A bizottság esküt is ajánlhat az adózónak. Ez utóbbi megjelenhet személyesen vagy szakértőkhöz is folyamodhatik, kiket azonban előbb vagyoni helyzetébe be kell avatnia. Ha csalás vagy

eltitkolás bizonyúl az adózóra, megnégyszerezik adóját. Valamint Angliában az *income-tax*, úgy az *Einkommensteuer* is czédulákra, lapokra oszlik. Az első tartalmazza az ingatlanból folyó jövedelmet: a földek, házak, gyárak, hámorok, bányák jövedelmét. Alapúl szolgálnak a haszonbéri szerződések vagy az utolsó három évi jövedelem. A bérbe nem adott házakat és jövedelmet az az időszerint megfelelő bérérték alapján adóztatják meg. Az ingatlanra nehezedő terhek vagy adók, a jelzálogos vagy leveles adósságokat levonják a tiszta jövedelemből, ha az adózó bebizonyítja azok valóságát és megnevezi hitelezőjét.

A második czédula vagy lap tartalmazza a tőkejövedelmet, vagyis a magánosoknak vagy az államnak adott hiteleket, a közpénztárakat, részvénytársulatokat, járadékpapírokat, kötvényeket stb. Alapúl szolgál a kikötött jövedelem, vagy változó jövedelemnél a három utolsó év eredménye. Az adósságok levonását ugyanazon föltételek mellett engedik meg, mint az ingatlanból folyó jövedelemnél, tudniillik az adózónak be kell bizonyítania azok valóságát és meg kell neveznie hitelezőjét.

Az utolsó czédula vagy lap magában foglalja a kereskedelem, ipar és szabad foglalkozások jövedelmét; szóval mindazon jövedelmeket, melyek személyesek, melyeket a személyes munka állít elő vagy fokoz és a melyek nem folynak önként valamely már létező vagyonból. Az állandó, fix jövedelmeknél a teljes jövedelem, a változóknál a három évi eredmény átlaga szolgál alapúl.

Miben állanak a porosz *Einkommensteuer* előnyei és hátrányai? Leginkább szembeötlik a kivetésnek roppant fogyatékos volta.

1. Nem törekszik szigorú arányosságra és így nemcsak a gyakorlatban, de már elvben is egyenlőtlen.

2. Az *Einkommensteuer* mellett van még egy *Classensteuer* is, mely a szegényebb osztályt legalább is annyira sújtja, ha nem jobban, mint az *Einkommensteuer* a jobbmódu vagy gazdag osztályt. S így nem találjuk föl ez adónál azt a sajátságot, mely az angol *income-tax*-et leginkább ajánlja. Angliában az *income-tax* kárpótló és kiegyenlítő adó, mely csak a jómódú és gazdag osztályokat sújtja, és így egyensúlyozza azt az adómentességet, melyet ép ez osztályok a szegényebbekkel szemben a közvetett adóknál élveznek. A porosz *Einkommensteuer*nek nincs meg ez az igazolása.

3. Nem tesz semmi különbséget az állandó és mulandó jövedelmek közt; a kikölcsönzött vagy elhelyezett tőkékből, szóval a szerzett vagyonból folyó és a személyes munkásságból eredő jövedelem közt.

4. Igen keveset hoz, mert csak a 3750 frankot meghaladó jövedelmet adóztatja meg, a mi, oly szegény országban mint Poroszország, igen magas határvonal. Igaz ugyan, hogy e fogyatkozás inkább látszólagos mint valódi, mert a *Classensteuer* vagyis a 3750 frankon alul maradó jövedelmet terhelő jövedelmi adó, elég szépen hoz. Az 1875-iki budgetben az *Einkommensteuer* 3 százalékos kulcs mellett 35 millió frankkal szerepel, míg a *Classensteuer* 52 millió frankkal, a kettő együtt tehát 85 millió frankkal. Csakhogy a *Classensteuer* alá tartozó szegényebb osztály aránylag sokkal jobban van megterhelve, mint a 3750 frankot meghaladó jövedelemnek örvendő s az *Einkommensteuer* alá tartazó gazdagabb osztály.

5. Nagyon is faggató. E szempontból különösen mögötte áll az *income-tax*-nek. Csak oly nép tudja elviselni, melynek a felsőbbség előtt való meghunyászkodás s az alázatos engedelmesség természetévé, vérévé vált.

Az utóbbi időben mindazáltal még Poroszországban is sok panaszt emeltek a *Classensteuer* ellen, a mi ez adórendszer teljes átalakítására vezette a porosz kormányt és törvényhozást.

Ausztriában, hol 1849 óta honosították meg a jövedelmi adót, több igyekezetet tanúsítottak az igazság elérésére. Nem feledkeztek meg a már létező egyenes adókról, hanem azon voltak, hogy ezekkel összeolvasszák és így a kettős megterheltetés hibáját lehetőleg elkerüljék, s e részben különösen az ipari kereseti adót, vagyis az *Erwerbsteuert* kellett számba venniök. A jövedelmi adó szervezete Ausztriában, Parieu szerint, a következő négy részre oszlik:

1. Az ingatlanból s a jelzálogi hitelből folyó jövedelem adója.

2. Az ipari és kereskedelmi jövedelem adója.

3. A személyes munkából vagy foglalkozásból folyó többi ingó jövedelem, nevezetesen a fizetések, nyugdíjak, haszonbérleti nyereségek és szabad foglalkozásokból eredő jövedelmek adója.

4. A nem munkából eredő kamatok és járadékok adója.

Az ingatlanból folyó jövedelemre nézve a jövedelmi adó csak a föld- vagy házadó pótléka, és ezek harmadát képezi. A mely ingatlanon jelzálogi teher nyugszik, levonhatja az adósság 5 százalékát.

Az adó kulcsa 5 százalék a második és negyedik osztályban; és 1—10 százalék közt váltakozik a harmadik osztályban.* Adómentesség igen sok fordúl elő és pedig

* L. E. de Parieu, *Traite des Impôts.* I. kötet 156. és következő lapjait.

úgy egész tartományok mint egyes osztályok érdekében. Adóköteles minimum csak a harmadik és negyedik osztályban fordúl elő. A harmadik osztályban 600 forint az adóköteles minimum. A negyedikben 700 forint az adóköteles minimum és itt ez összeg mindig levonandó az adóköteles jövedelemből és mindig egészen adómentes marad.

Minthogy a második osztályba tartozó jövedelem már úgy is fizet jövedelmi adót, akár ipari kereseti adó *Erwerbsteuer*, akár bányaadó *Bergfrohne* czímén, az osztrák törvényhozás combinálta egymással e két adót.

Az adókivetés az adózó bevallása alapján történik. Ha kétség merül föl a bevallás alapossága iránt, az adózó tartozik számolni jövedelmének és kiadásainak különböző nemeiről, szükség esetén tartozik fölmutatni üzleti könyveit is. Csalás vagy eltitkolás esetén az adót megháromszorozhatják.

Melyek ez adó előnyei és hátrányai? Arányosabb igyekszik lenni mint Poroszországban; inkább számba veszi a létező egyenes adókat és törekszik elkerülni a kettős megterheltetést; kevesbbé önkényes. De szörnyen bonyolult és nem igen sokat hoz. 1855-ben, Parieu szerint, 19.382,292 forinttal vagyis mintegy 49 millió frankkal szerepelt a budgetben. E 19.382,292 forinttól 10 millió 821,359 forintot a földbirtok fizetett, pótadó alakjában; 2.109,232 forintot fizettek a házak szintén pótadó alakjában, a tőkékből eredő és minden más ingó jövedelem terhe csak 6.651,700 forintra rúgott. Azóta, az igaz, nagyot nőtt a jövedelmi adó hozadéka e monarchiában. 1868-ban magában Cislajthaniában vagyis Ausztriában 13 millió forintot 32½ millió frankot hozott. 1869-ben 13.924,000 forintot, közel 35 millió frankot, 1870-ben

17.922,000 forintot vagyis 44 millió frankot, 1871-ben végre 21.915,000 forintot vagyis 55½ millió frankot.* A jövedelem tehát ha nem is nagy, mégis elég jelentékeny. Cislajthania vagyis Ausztria lakossága mintegy 20 millió lelket foglal magában és így egy-egy fejre esik mintegy 2 frank 75 centime (1 forint 10 krajczár). Láttuk azt is, hogy évről-évre nagyobb jövedelmet ad. Újabban egyébiránt változásokon ment át ez adó tarifája. Az állampapirok kamatai nevezetesen 16 százalékos adó alá kerültek. S bármily gondosan és óvatosan járt el a törvényhozó hatalom, a közvélemény mégis arról panaszkodik, hogy a jövedelmi adó kettős teherrel jár és pedig nem annyira a föld- vagy házadónál, mint különösen a kereseti adónál. Parieu több ily bírálatot hoz föl, hasonlókat találunk Mulinen gróf munkájában is.

A kettős megterhelés vádját nem veszszük számba. Komolyabb bajnak tartjuk azt, hogy ez adó igen bonyolult, hogy nem ad adómentességet minden kis jövedelemnek, mert ennek következtében ez adó megszűnik correctivum lenni, a mi oly adórendszerben, mely a közvetett adóknak annyire tág tért enged, mindig elkerülhetlenül szükséges.**

* Comte de Mulinen, Les Finances de l'Autriche 1875. 33. lap.

** Eltekintve attól, hogy jövedelmi adónknak Parieu munkájából idézett szervezete utóbb igen sok változáson ment keresztül, meg kell még említenünk, hogy a korábbi osztrák időkből átvett kereseti vagy helyesebben jövedelmi adó mellett 1876 óta egy újabb általános jövedelmi pótadó is terheli nálunk az adózó közönséget. Leroy-Beaulieu vádjai ez adónemünk ellen tehát ezáltal még több alapot nyernek, míg a mellette fölhozott érvek viszont sokat vesztenek erejökből.

Fordító.

Olaszország szintén azon európai országok közé tartozik, melyekben a jövedelmi adót meghonosították. De itt csak az ingó jövedelmet sújtja, mert az ingatlan adóterhét máris igen nagynak tartják. Olaszország egyesülése után sajátságos helyzetnek örvendett, mely nagyon megkönnyítette az általános jövedelmi adó behozatalát. Az egybeolvadt államok eddigi adórendszere igen eltért egymástól. Volt ebben a chaosban minden képzelhető adó: személyes-, ingó-, pátens- vagy iparadó, fizetéseket és jelzálogi kölcsönöket terhelő adó.

Az olasz kormány nem indúlt ki ugyanazon szempontból, mint az angol kormány. A helyett, hogy az egyensúly helyreállítására törekvő kiegyenlítő adónak tekintette volna a jövedelmi adót, mely a közvetett adóknál élvezett előnyök fejében terheli meg a jómódu és gazdag osztályt, az olasz kormány csak arra nézett, hogy a kettős megterhelés vádját elkerülhesse. Nem akart egymásra fektetni oly adókat, melyek látszólag ugyanegy természetűek. A földbirtokot és háztulajdont, mint a melyet már megadóztatott a föld- és házadó, fölmentették ez adó alól. Olaszországban tehát csakis a bármely eredetű ingó jövedelmet érinti ez adó. Eltöröltek azonkívül minden személyes adót, tőkekamat-adót, pátens- vagy ipari adót, és csak a két nagy közvetlen adót tartották fenn: a földet és házat terhelő ingatlan adót, és az ingó tőkékből vagy személyes munkásságból folyó jövedelmet terhelő ingó adót. Van ugyan holmi kereseti adó-féléjök is, de ez csak bélyeg- és illetékadó. E rendszer következetesebbnek, egyszerűbbnek és igazságosabbnak tűnik föl. De a jövedelmi adó modern jellegét, melynél fogva a correctivum szerepét játszsza adórendszerünkben, nem találjuk föl e szervezetben.

Az ingó vagyoni adót először mint fölosztásos adót honosították meg Olaszországban, és csak egy szerény összeg: 30 millió frank erejéig. Láttuk a korábbi fejezetekben, hogy az adó fennállásának első idejében s különösen nehéz viszonyok közt, a fölosztás rendszere igen elfogadható. Útját egyengetheti a hányados adónak, mely végleg az egyedül jogos eljárás.

Az olasz törvényhozás egyes részleteknél nagyon rajta volt, hogy az adóügyben elérhető legnagyobb igazságot és méltányosságot honosítsa meg. Nem adóztatja meg egyformán a különböző természetű ingó jövedelmet, hanem megkülönbözteti azokat eredetök szerint. Teljes nagyságukban terheli meg az állandó jövedelmet; csak $^6/_8$ részben a kevert jellegűeket, melyek tudniillik részben a befektetett tőkéből, részben a személyes munkásságból erednek, nevezetesen az ipari keresetet; végre csak $^5/_7$ részben a tisztán személyes jövedelmet, melyek pusztán a munkából erednek, minők a fizetések s a szabad foglalkozások keresete. E tekintetben tehát az olasz törvény igazságosabb mint az angol. Megengedi az adósságok levonását. S végül minimumot is állapított meg, de ez a minimum annyira alacsony, 250 frank évi jövedelem, hogy a törvény betűszerinti alkalmazása mellett minden oly polgárnak kellene ez adót fizetnie, ki ingatlan adót nem fizet, vagy egyenesen nem koldus. Azonkívül azok, kiknek ingó vagyoni jövedelme 250 frankon alul marad, 2 frankos fix adót fizetnek, a mi valóságos fejadó. Az értékpapírokból folyó jövedelem nem élvezi a minimum adómentességét.

Az adókivetés alapja az adózó bevallása, de e bevallás ellenőrzés alatt áll. Csakhogy a csalás és eltitkolás megakadályozására fentartott eszközök elégtelenek.

Az egyik eszköz Mulinen gróf szerint * abban állna, hogy az állam évenkint közzéteszi a kereskedők névsorát, melyben azokat adójok nagysága szerint sorolja föl. Az ily eljárás egyenesen elvetendő, mert arra vezetné az embereket, különösen azokat, kik rossz üzleteket csinálnak, hogy a jogosnál nagyobb terhet vállaljanak magokra. Ez ép az ellenkezője volna az angol eljárásnak, mely a *D* cédulánál annyi gondot fordít az üzleti titok megőrzésére.

A jövedelmi adó Olaszországban megszűnt felosztásos adó lenni, ma már valóságos hányados adó. Hozadéka igen tetemes. 1874-ben 193 millió frankra rúgott, a korábbi évekről felmaradt hátralékokkal egyetemben. 166 millió frankkal szerepel az 1878. budget előirányzatában. A csalás és eltitkolás mindazáltal nagy arányokat ölt. Nagy hozadéka tehát egyedül annak tulajdonítható, hogy kulcsa roppant magas, 13·20 százalék; s hogy a hazai és idegen állampapíroknál a kivetés hivatalból történik. Ez adót még az idegenek kezében levő állampapírok kamataiból is levonják. Hasonlag levonják az adót az állami fizetésekből. Elég volna tehát, hogy az olasz államadósság s az értékpapírok kamatai és osztaléka, meg az állami hivatalnokok fizetése és nyugdíja 1600—1700 millió frankra emelkedjék, és még akkor is elérnék a jelenlegi eredményt, ha a többi ingó jövedelem egy batkával sem járulna ez adóhoz.

Az olasz jövedelmi adó legnagyobb részét tehát az állampapírok s a részvénytársulatok elsőbbségi kötvényei és részvényei s az állami fizetéseket terhelő levonások födözik. Következéskép ez adó igen igazságtalan, alkalmazásában. Az ipari kereset s a szabad foglalkozások jöve-

* Comte de Mulinen, *Finances de l'Autriche.* 30. lap.

delme nagyon enyhén van megterhelve, mert sehol sem oly könnyű az eltitkolás és csalás mint épen itt. Az állami hivatalnokok és tőkepénzesek ellenben nagyon is meg vannak terhelve, mert nincs módjok az adót kikerülni vagy legalább enyhíteni. Ez egyenlőtlenségek nem volnának oly sértők, ha az adó kulcsa gyöngébb lenne s az ipari és kereskedelmi nyereséget már terhelné valami korábbi adó, minő a pátens-adó.

Szerintünk igen sok szó fér az egész olasz ingó adózási rendszerhez. Már elvben hibás, mert úgy szedik mint az ingatlanból folyó jövedelem társát, holott mi kiegyenlítő, kárpótlásos adónak tartjuk, melynek csak a középfajta vagy nagyobb vagyont szabadna sújtania. Pedig ha van ország, melyre ráférne az *income-tax* behozatala, az bizony Olaszország. Itt a közvetett adók megterheltek minden elsőrendű szükségletet; a sót, lisztet, húst, italokat, szóval minden élelmi szert. Nagyon is elkelne tehát oly adó, mely megterhelné a középfajta és nagyobb vagyont, de egészen érintetlenül hagyná a kicsinyt. Az olaszok azonban csak arra néztek, hogy egy igen termékeny adót kapjanak, és nem tévesztették el szem elől, hogy hazájokban, hol kevés a nagy vagyon és korlátolt számú a középfajta, az angol *income-tax* minden méltányossága daczára vagy jobban mondva, épen méltányossága következtében igen keveset hozna.

Francziaországban nincs jövedelmi adó. Többször volt ugyan szó arról, hogy behozzák, de a kamarák mindig hevesen ellenezték ez adó meghonosítását, mely annyi más országban fennáll. Azok a népek, melyeknél a forradalom gyakran köszönt be, rendesen legkevesebbé tudnak megbarátkozni a liberalis reformokkal, mert itt a közvélemény folytonosan és ösztönszerűen idegenkedik minden ujítástól.

A kettős megterheltetés, önkényesség és faggatás vádja több viszhangra találtak Francziországban, mint bárhol másutt. S a jövedelmi adó behozatalára czélzó törekvések rendesen válságok és politikai zavarok idején merültek föl, tehát ép akkor, midőn a nagy közönség leginkább aggódik.

1848-ban Goudchaux, az akkori pénzügyminiszter adót akart vetni az ingó jövedelemre, melyből 60 millió frankot remélt. Egy fennálló adót sem törült volna el, s az új mint hatodik járult volna a meglevő öt egyenes adóhoz. A 60 millió frankos adót felosztásos adónak tervezte, melyet a departementek és községek közt a személyi vagy fejadó, az ingó vagyoni adó s az ajtó- és ablakadó főtétele arányában vetettek volna ki; míg az egyes adózók közt való felosztást, az adózó bevallásának mellőzésével, egy bizottság teljesítette volna, mely a maire elnöklete alatt hat tagból áll vala. E kivetési mód közel jár a porosz rendszerhez. A departement tanácsa meghatározta volna az adóköteles minimumot, melyet a legalább 5000 lakost számláló községben 600—1200 frankban, az 5000—25,000 lakost számláló községben 1000—2000 frankban, és a 25,000-nél többet számláló községben 1500—3000 frankban állapítottak meg.

E tervnek egy igen nagy hibája volt: nagyon tág tért engedett az önkénynek. S ha azonkívül az adómentességet oly magasan hagyják, mint azt a javaslat akarta, úgy az adó kétségtelenül nagyon súlyosan terhelte volna Franczia-országot, melyben a vagyon annyira szét van forgácsolva.

A törvényhozás bizottságot küldött ki a javaslat megvizsgálására. E bizottság, mely Parieut választotta előadóul, sokat változtatott az eredeti szövegen. Mindenekelőtt fölmentette ez adó alól a föld megmunkálásából folyó jövedelmet. Ez igen egyoldalú kedvezmény volt elvi szem-

pontból, de gyakorlatilag nem bírt semmi jelentőséggel, minthogy a haszonbérlet, már csekély terjedelménél fogva is, igen keveset jövedelmez Franciaországban. Ez adómentesség után négy neme maradt az adóköteles jövedelmeknek, melyek az *income-tax* három utolsó czédulájának feleltek meg. Nevezetesen:

1. Az ipar és kereskedelem tiszta nyeresége.
2. A hivatali és szabad foglalkozások keresete.
3. A nyúgdíjak, járadékok, jutalmak, köz- és magánfizetések.
4. A magán- és állampapirok osztalékai, annuitásai és kamatai.

Az adóköteles jövedelemből le lehetett vonni az adósságok kamatait és minden különös adót, beleértve még a személyes adót és az értékpapirokra vetett adót is. Ez által legalább közvetve egyenletesebbé tették az adót. A felosztásos rendszert, igen helyesen, mellőzték és hányados kivetés mellett 3 százalékban állapították meg az adó kulcsát.

Az adóköteles minimum gyanánt megállapított összeget elég csekélyre szabták; 400 frankra, oly községekben, melyekben nincs a szeszes italon kapuadó; 600 frankra azon községekben, melyekben van kapuadó, de a lakosság száma nem haladja a 25,000-et; 800 frankra minden nagyobb községben. A bizottság itt a kormányjavaslattal szemben ép az ellenkező hibába esett. E minimumok nagyon is csekélyek voltak, a mi rendkívül megnehezítette volna az adó behajtását, minthogy így a legalsóbb osztályokig kellett leszállni. Sokkal helyesebb lett volna egyformán fölmenteni az adó alól minden 1500 franknál vagy épen minden 2000 franknál kisebb jövedelmet is.

Az adózó jövedelmének megállapítását a bizottsági módosítás is egy juryre ruházta, csakhogy a jury nem

annyira helyi, közvetlenül vagy közvetve választott tagokból, hanem főleg közigazgatási közegekből állott volna. A jury tagjait képezik vala: 1. a békebiró mint elnök, 2. az egyenes adók ellenőre, 3. az illeték kiszabási közeg, 4. a közvetett adók egy közege, 5. a kereskedelmi törvényszék egyik tagja, 6. minden község községi tanácsának egy-egy tagja, 7. az egyenes adók beszedője. E közigazgatási bizottság illetékesség, méltányosság és részrehajlatlanság tekintetében jóval több biztosítékot nyújtott volna, mint bármily választott jury. A cantonalis bizottság tette az ajánlatot, az elhatározás a prefektusi tanács körébe tartozott. Az adózó bevallását csak felszólamlás esetén követelhették, de ez esetben ő tartozott a bizonyítékot is szolgáltatni. Esküt, könyvek felmutatását nem kívánhatták, s még büntetés sem érte az eltitkolást, azon egyszerű okból, mert az adóbecslés hivatalból történt.

E javaslat legfőbb hibája abban rejlett, hogy elvetette az adózó bevallását. A cantonalis és prefektusi tanács csak hallomásra vagy gondolomra járhattak el; más megbízhatóbb adat nem állván rendelkezésökre. A bevallás csak mint correctivum szerepelvén, igen sok egyenlőtlenségnek kellett előállnia. Mindazáltal voltak e javaslatnak jó részei is, nevezetesen az adóügyi bizottság összeállítása.

Visszavonta e javaslatot Passy, Goudchaux utóda a pénzügyminiszteri széken, a ki 1849-ben egy új általános jövedelmi adótervezetet nyújtott be. Ez adó egy százalékot vett igénybe mindennemű jövedelem után, még az ingatlanból származót sem véve ki. Ez 1 százalék $^1/_{10}$-részszel növekedett volna minden cseléd után, úgy azonban, hogy az egy-egy cseléd után számított növekedés 20 frankot meg nem haladhatott. Kiterjedt ez adó minden, a szemé-

lyes vagy fejadónak alávetett adózóra. Adómentességgel járó minimum nem létezett, csak a szegénynek nyilvánított volt adómentes.

Az adóbevallás a maire-i hivatalban történt. A hiányos bevallások helyreigazítását, szóval az adólajstrom összeállítását egy bizottság végezte, melynek tagjai voltak: a maire, az egyenes adók ellenőre és egy a prefektus által kijelölt polgár. A prefektus által megállapított adótétel ellenében a fölebbezés ugyanazon módon történt, mint bármely más egyenes adónál. 6 milliárd frankban véve föl Franciaország összes nemzeti jövedelmét, 60 millió frankot vártak ez adó után. Valójában azonban 8—9 milliárdra kellett volna a nemzeti jövedelemnek rúgnia, hogy ennyit hozhasson ez adó, mert számba kell venni a szegényeket, csalásokat és eltitkolásokat. Csakhogy Franciaország nemzeti jövedelme már akkor is meghaladta a 8—9 milliárd frankot.

E tervezet előnye a korábbiak fölött abban áll, hogy szélesebb alapot adott a jövedelmi adónak, mert kiterjedt az ingatlanból folyó jövedelemre is, és e kibővítés szükséges volt, mert e nélkül nem lehetett volna valami termékeny ez adó. Hátránya viszont abban rejlett, hogy a kis jövedelmeket is bevonta, a mi megfosztja ez adót egyedüli igazolásától, kárpótlásos jellegétől; s másrészt gyarapítja a beszedés nehézségeit s az adózók ellenállását. Mert semmi sem bizonyosabb mint az, hogy igen bajos a kis jövedelmet más uton, mint a lakbéradóval megadóztatni. Még egy más hátránya abban állott, hogy az adókivető bizottság nem volt oly jól összeállítva, mint ama bizottság tervezetében, melynek Parieu volt az előadója. Igen kevés tagból állt, és ezek közt is nagy szerepet játszott a helyi elem, míg a hatósági és adóhivatali elem nagyon

csekély volt, sőt az utóbbi egészen elenyészett. Nem vonjuk kétségbe, hogy ez adó meghozta volna a remélt 60 millió frankot, de igen sok baj és ellenállás árán.

Passy tervezetét visszavonta utódja Fould. Azóta többször is került szóba a kamarákban a jövedelmi adó behozatala, nevezetesen 1855-ben, 1862-ben 1863-ban, 1871-ben és 1872-ben egyes képviselők javasolták, de a kormányok mindig ellenezték, túlságos aggodalomból és félve a népszerűtlenségtől, melylyel bizony az ilyen javaslat az adózóknál, legalább kezdetben, találkozott volna.

Mit bizonyítanak mindezen javaslatok, melyeket az imént vizsgálat alá vettünk? Egy kárpótlásos vagy kiegyenlítő adónak jogosultsága, mely kizárólag, de aránylag sújtja a középfajta és nagy jövedelmet, és csupán egyrészt az egyéni és múlandó s másrészt a szerzett vagyonból folyó és állandó jövedelem közt tesz bizonyos különbséget — az ily adó jogosúltsága minden kétségen fölül áll. Minél nagyobb szerepet játszanak valamely nemzet adórendszerében az akár országos, akár helyi közvetett adók, annál nagyobb szüksége van egy correktivumra. De e correktivum nem lehet oly adó, mely kivétel nélkül mindenkit terhel, hanem csak oly adó, mely egyedűl a jómódú és gazdag osztályt sújtja.

A kis jövedelmet tehát egészen föl kell menteni ez adó alól, de a minimum határa természetesen változik a nemzeti vagyon megoszlásának aránya szerint. Oly nemzetnél, hol a gazdagság, ipar és birtok nagyon szétforgácsolt, bizony alacsonyabbra kell szabni a minimum határát, mint egy másiknál, hol a gazdagság, ipar és birtok kevés kézben összpontosúl. Angliában csak a 2500 frankot meghaladó jövedelem adóköteles, Franciaországban legfölebb 2000 frankban állapíthatnók meg a minimumot.

Angliában a középfajta jövedelmeknél engedett levonások igen nagyok, Franciaországban jóval kisebbeknek kellene lenniök, s ha a 2000—4000 frankig terjedő jövedelmet csak $^2/_3$ részben adóztatnók meg, elmentünk azon határig, mely a kincstár és méltányosság érdekeit kiegyenlítheti. Nagyon jó volna még különbséget csinálni egyrészt a múlandó és személyes és másrészt az állandó és szerzett vagyonból folyó önkéntes jövedelem közt. Az elsőt elég ha $^1/_2$ vagy $^2/_3$ részben adóztatjuk meg. Óvakodni kell azonban minden bonyodalmasabb felosztástól vagy megkülönböztetéstől. Az eddig említettek teljesen eleget tesznek az igazságnak.

Az adókulcs igen csekély legyen, hogy az adózó könnyen elviselhesse és csalásra vagy eltitkolásra ne ösztönöztessék. Leghelyesebbnek látszik 3 százalék az állandó és önkéntes folyó jövedelemnél és 2 százalék a múlandó és személyes jövedelemnél, egy harmadrész levonást engedve mindakettőnél a 2000—4000 frankig terjedő középfajta jövedelmeknél.

Az Angliában divó czédulás rendszer megérdemli a utánzást, és ez esetben az adózó csak akkor vallaná be egyszerre jövedelmét, ha azt a kikötött minimumnál kisebbnek állítja, vagy ha élvezni akarja a középfajta jövedelmeknek engedett levonást vagy részleges adómentességet. A kettős megterhelés vádját nem kell komolyan venni, minthogy ez adó kiegyenlítő vagy kárpótlásos adó, melynek czélja helyreállítani a szegényebb osztálynak nagyobb megterheltetése által megzavart egyensúlyt. A közigazgatási és kincstári közegekből összeállított jury, mint azt a Parieu-féle parlamenti bizottság 1848-ban ajánlotta, legtöbb biztosítékot nyújt a lehető legnagyobb részrehajlatlanság, illetékesség és titoktartás dolgában.

Ily föltételek mellett, azt hiszszük, érdemes volna a jövedelmi adót Francziaországban is meghonosítani. Az kétségtelen, hogy eleinte igen heves ellenzéssel fog találkozni, de végül mégis csak belátják annak igazságos voltát, s idővel mindenesetre bele fognak nyugodni. Angliában a 2500 frankot meghaladó *income-tax* köteles jövedelmek összege ma mintegy 13 milliard frank, * Francziaországban a vagyon sokkal kevesebb kézben összpontosúl. De ezért viszont jóval magasabbra teszszük az adókulcsot és lejebb, 2500 frankról 2000 frankra szállítjuk az adóköteles minimumot. S mindent összevéve, Francziaország van olyan gazdag mint Nagybritannia. Ily föltételek mellett 7—8 milliard frankra becsülhetjük a Francziaországban ez adó alá tartozandó jövedelmet, a mi az *income-tax*-köteles angol jövedelemnek mintegy $^3/_5$ részét képezi. Az adókulcs 3 százalék levén az állandó és 2 százalék a mulandó jövedelmeknél, az adókulcs egy harmadrészig terjedő enyhitésével a 2000—4000 frankig terjedő jövedelmeknél, valószínüleg mintegy 140 millió frankra becsülhetjük a jövedelmi adó hozadékát. Leszámítva ebből azt a 36 millió frankot, melyet az értékpapírokra vetett adó már is hoz: 104 millió frankkal gyarapodnék a kincstár bevétele. S ha fölveszszük is, hogy eleinte az összes jövedelem a minden új adónál kikerülhetetlen eltitkolások és csalások következtében nem is rúgna többre 115—120 millió franknál, még mindig 80—85 millió frankkal jutnánk nagyobb összeghez, mint a mennyit az értékpapir-adó ma nyújt. 80—85 millió frank pedig nem gyerekség.

* Az *income-tax* alá tartozó jövedelem 543.025,761 font sterlinget (körülbelül 13,575 millió frankot) tett 1873—4-ben. Az *income-tax*-köteles jövedelmek összege évenkint 300—500 millió frankkal gyarapszik. *L. Statistical Abstract for 1875.* 17. l.

Társadalmi szempontból végre a legjobb befolyást gyakorolná ez adó. Szétoszlatna igen sok előítéletet, melylyel ma a gazdagság megoszlása s különösen a nagy vagyonok jelentősége dolgában találkozunk. Legalább azok a tervkovácsok, kik nem zárkóznak el az ész és tapasztalás tanúságai elől, meggyőződhetnének arról, mily lidércz-tűz után futkosnak, midőn akár micsoda fajta egyetlen egyenes adóval akarják egy sok adóssággal megterhelt és nagy hadsereg tartására kárhoztatott nemzet háztartását kielégíteni.

Hátra van még, hogy a jövedelmi adóval összefüggőleg nehány szót mondjunk a tőkeadóval tett kisérletekről. Nem akarunk itt arról vitatkozni, vajjon a jövedelmi vagy a tőkeadó-e a helyesebb. E kérdést részünkről megoldottuk már az első javára e munka elején, az adókról szóló könyvnek III. fejezetében. Némely országokban, mint az Éjszakamerikai Unió egyes államaiban, mindazáltal többre becsülik a tőkeadót, mint a jövedelmi adót. De azért van azonkívül jövedelmi adójok is, csakhogy ezt nem az egyes államok, hanem maga a szövetség hozta be a polgárháború okozta nagy költségek fedezésére. E tőkeadó *tax on the real visible property* kulcsa igen változó a különböző országokban. Gyakran összeolvad a *poll-tax*-szal vagyis a fejadóval. Gyakran fölmentik a tőkeadó alól a szükséges szerszámokat, vagy akár az olyan kis birtokot is, mely egy család szerény eltartására okvetetlenül szükséges. Így New-York állam törvényei szerint adómentességet élveznek a butorok *(household forniture)*, az illető foglalkozásához tartozó könyvek, gépek és szerszámok *(tools and implements)* 1250 frank, 250 dollár erejéig, valamint a család által mívelt és lakott föld és épületek *(the land and buildings occupied and held as a homestead by a family)*

5000 frank, 1000 dollár, erejéig; s végül egy tehén, két sertés, tíz birka és egyéb apróságok. * Mily kevés embert lehet az ilyen adóval érinteni, legjobban mutatja az a körülmény, hogy New-York 927,000 lakosából 1870-ben David Wells szerint csak 20,000 esett az adó alá. Ugyanez író, midőn utal az adózók e csekély arányára, egy igen említésre méltó megjegyzést tesz. Mielőtt David Wells szavait idéznők, tudnunk kell, hogy a *Tammany ring* nevezete alatt ismeretes municipalis tanács csúfosan meglopta New-York városát. «Ha ez adó nem terjed el gyorsan a népesség tömege közt, New-York 900,000 lakosa, ki nem fizetett egyenes adót, semmi személyes kárt nem szenvedett volna a municipalis corruptió s a közpénzek elharácsolása miatt. Ellenkezőleg érdekökben állott volna minél magasabbra emelni az adó kulcsát, hogy ez adó minél jobban födözze a közszükségleteket, mert hiszen ez adó csak a maroknyi 20,000 gazdagabb embert terhelte.» Így szól igen találóan David Wells, és szavai még nagyobb igazságot foglalnának magokban az esetre, ha e tőkeadó egy szövetséges állam vagy város korlátoltabb szükségletei helyett az egész Unió vagy egy nagy nemzet szükségleteinek kielégítésére szolgálna. Sokat panaszkodnak az Egyesült-Államokban e rosszul kivetett nehéz adók miatt, melyek ha nem is kizárólag, de legnagyobb részben mégis csak a tőkét terhelik, és pedig úgy az álló, mint a forgó tőkét. A kivetést, és beszedést választott *assessor*-ok teljesítik. A legtöbb igaztalanságot azonban, mint mondják, az alkalmazásnál követik el. Némely tőke há-

* David Wells: *A curious chapter in politico-economie history a Cobden Club-Essays*-féle gyűjtemény 1871/2. évi folyamának. 498. és következő lapjain.

romszor, négyszer, sőt ötször annyit is fizet mint egy másik.*

Az Éjszakamerikai Szövetségben a különböző államok, grófságok és községek adórendszere roppant bonyodalmas és változatos. Adjuk itt Horn *Annuaire international du Crédit public* című munkájából ez adóknak főleg Massachussetsben előforduló kivetési és beszedési módozatait, mint a mely tárgyat e szerző különös gonddal tanúlmányozott:

«A legnevezetesebb adóközegeket *assessor*-oknak nevezik és évenkint választják minden községben és grófságban. Ezek a községek és városok a grófságok és államok közszükségleteire szükséges összegeket összeadják és azokat azután adókép fölosztják s kivetik a lakosságra minden egyes adózó vagyoni helyzetéhez képest.

«Ez összegnek csak egy kis részét vetik ki fejadó *(polltax)* alakjában, mely minden felnőtt férfit egyenlően terhel, de a különböző községekben $1-1\frac{1}{2}$ dollár vagyis 5 franktól egész 7 frank 50 centime-ig változó. Egynehány városban ez összegnél alacsonyabb, míg másokban magasabb ez adó. Minden adó közt ez a leggyöngébb. Fizetésére köteles mindenki, akár van vagyona, akár nincs, csak tudjon valamit fizetni. Az adóösszeg többi részét kivetik a birtokra, értéke arányában.

«Hogy az adóközegek ismerhessék mindenkinek vagyonát, a tulajdonos köteles azt az assessoroknak leírni. E bevallásnak magában kell foglalnia mindennemű tulajdont, földet, házat, raktárt, boltot, csűrt, istállót és minden más épületet, bútorokat, kereskedelmi

* L. az *Economiste Français* 1874. november 28-iki számában egy az Éjszakamerikai Szövetséges Államok községi adózásáról szóló angol jelentés ismertetését.

árúkat, nyers anyagokat, iparczikkeket, gépeket, őstermékeket, marhát, lovat, kocsikat, kölcsönadott tőkéket, a mennyiben meghaladják a tartozást, mindenféle részvénytársulatok, bankok, vasútak, biztosító társulatok, továbbá mindennemű testületek részvényeit vagy elsőbbségi kötvényeit, hajókat, dereglyéket, csónakokat és minden 1000 dollárt meghaladó élelmi készletet, — szóval be kell vallani minden ingó és ingatlan, minden látható és láthatatlan vagyont. Egyszer magától az adózótól követelik az adatok összeállítását; másszor legalább nyomtatott mintákat küldenek, melyeket csak kitöltenie kell, s a melyek a törvény rendeléseit is tartalmazzák; mig másszor a hatóság nyilvános falragaszok útján szólítja föl erre a lakosokat. Ha a tulajdonosok nem vallják be a megfelelő értéket, az *assessor*-ok megváltoztathatják a becslést. A legtöbb esetben a tulajdonosok egyszerűen leírják tárgyaikat, az *assessor*-okra hagyva azok megbecslését. De a becslést — mint mindjárt látni fogjuk — ki is lehet igazítani.

«A *farmer* bevallja földjei terjedelmét, azok különböző minőségét, épületeit, csűreit, istállóit, lovainak, birkáinak és sertéseinek számát, a birtokában levő széna és sarjú mennyiségét és mindezeknél kijelöli a megfelelő értéket is.

«A kereskedő tartozik leírni üzletét, raktárait, az azokban levő jószágokat, megjegyezve, hogy azok sajátját vagy más tulajdonát képezik-e; tartozik egyszersmind feltüntetni ez árúk természetét és értékét, valamint elhelyezett tőkéinek nagyságát.

«A lakatos tartozik bevallani házát, műhelyét, s az abban találtató földolgozott és föl nem dolgozott vas mennyiségét.

«Ugyanígy kell eljárnia minden más mesterembernek és mindegyik a maga mesterségéhez tartozó jószágokon kívül, természetesen minden más az ő tulajdonában levő értéket is köteles bevallani. Rendesen azonban nem kívánják tőle szerszámainak és a boltjában levő kisebb mennyiségű tárgyaknak bevallását. E tárgyak kibújnak az adó alól.

«Az ingatlant, földet vagy házat terhelő adó a tulajdonost sújtja és nem a bérlőt vagy lakót, hacsak az utóbbi szerződésileg nem kötelezte magát erre, de ez esetben tudósítani kell e körülményről az *assessor*-okat. Ily esetben tehát a bérlő vagy lakó viseli az adó terhét, de ha ez nem tudna fizetni, mégis a tulajdonoson veszik meg az adót.

«Minden ingó és ingatlan jószágot ott kell megadóztatni, a hol találják. De a kamatra kikölcsönzött tőkék, a bankok és társulatok értékpapírjai csak ott adóztathatók meg, hol bírlalójok lakik. Így az a kereskedő, kinek üzlete Bostonban van, de maga Dorchesterben lakik — üzlete és árúi után Bostonban; lakása, kertje, értékpapírjai, elhelyezett tőkéi és a tengeren levő hajói után Dorchesterben fizeti az adót.

«S noha a törvény azt követeli, hogy az adózó pontosan és részletesen valljon be minden tulajdonában levő tárgyat, annak természetét és értékét: mégis sokan vannak, kik e kívánságnak nem tesznek eleget. Ez esetben az *assessor*-ok önmagok becsülhetik meg az illetők vagyonát és önmagok vethetik rá a megfelelő adót. Ezt nevezik ítéletnek *(dooming)*. E hivatalos becslésnél az adóközegek minden adatot felhasználhatnak, melyet csak megkeríthetnek, sőt gyakran a láthatatlan vagyonnál puszta conjecturákból is indúlhatnak ki. Ez esetben persze az

adózó, annak teszi ki magát, hogy nagyon is magasra becsülik vagyonát. De ilyenkor ismét azzal segíthet magán az adózó, hogy eskü terhe alatt teljesen pontos leírását adja vagyonának, és ezt az *assessor*-oknak, hacsak nincs okuk csalásra következtetniök, számba kell venniök, vagyis tartoznak eredeti becslésöket az utólagos becslés szerint megigazítani.

«Igen nagy azok száma, kik megnyugszanak a hivatalos becslésben és csak kevesen vannak, kik az által magokat vagyonukban sértve érzik, kik túlságos megterheltetésről panaszkodnának vagy adójok leszállításáért folyamodnának.

«Annak a veszteségnek tehát, melyet a kincstár az adózók hiányos bevallása következtében szenvedhetne, némileg elejét veszik az által, hogy az *assessor*-ok magok teljesíthetik az adóköteles vagyon becslését és következőleg annak megadóztatását, s e becslés és adókivetés elég magas is lehet arra nézve, hogy az adózót vagyonának pontos bevallására ösztönözze. Másrészt az adózó érdekeit is megőrzik, mert a túlságos megadóztatás ellen még akkor is védheti magát vagyonának pontos bevallásával, midőn az adót már tényleg kivetették rá.

«Mindazáltal általánosan el van terjedve az a nézet, hogy ép a leggazdagabb polgárok közt vannak olyanok, kik nincsenek kellőleg megadóztatva, minthogy vagyonuk legnagyobb része láthatatlan vagyis elhelyezett tőkékben fekszik. De az ingatlan földek és házak, nem kerülhetik el az adóközegek figyelmét, s a birtok csakugyan kellőleg meg van adóztatva.

«Mi több, Massachussetsben minden bank, vasút, nagyobb iparvállalat vagy biztosító társaság nem külön-

ben minden, az állam által fölállított vagy engedélyezett közkereseti vagy részvénytársaság hivatalnoka, titkára és pénztárnoka köteles minden részvényes vagy üzlettárs nevét és lakását nyilvántartani. S az eme föladattal megbízott társulati hivatalnoktól a törvény azonkívül megköveteli, hogy bejelentsen minden egyes részvényest vagy üzlettársat az illető községi vagy városi hatóságnál, megjelölve egyszersmind az általok bírt részvények, papírok vagy értékek mennyiségét vagy nagyságát. Ez eljárás következtében az adóközegek tudják mily nagy része van minden állampolgárnak az említett ipari vállalatok vagyonában és e vagyonnak semmi töredéke nem bújhat ki az adó alól.

«A vagyoni helyzet e különböző becslési módjainak fölhasználásával, minők: az adózó törvénykövetelte bevallása, a társulati hivatalnokok kimutatása, az ingatlan jószágok látható természete, a köztudomás és végre az *assessor*-ok azon hatalma, melynél fogva hivatalból is megbecsülhetik a hallgatag adózók vagyonát, — mindezen különböző becslési módok fölhasználásával, mondjuk, legalább megközelítőleg megállapíthatják minden polgár vagyonát. Ez egyes polgárok vagyonbecslésének összege képezi aztán az egész község vagy város vagyonbecslésének összegét.

«Ezután megállapítják az államok, községek és városok szükségleteinek fedezésére szükséges adóösszeget, levonják belőle a személyes vagy fejadó összegét és a maradékot felosztják az egyes vagyonok arányában. E maradék aránya az összeséghez, vagyis az adókulcs megállapítása egyszerű számtani kérdés, melyet igen könnyű megoldani. Így ha Dorchester község összes vagyonbecslése 1859-ben 11.000,000 dollár, az adók összege

75,000 dollár, miből 2000 személyes vagy fejadó, a többi pedig vagyoni adó — akkor az adó kulcsa 6 dollár 60 cent 1000 dollár után vagyis mintegy $^2/_3$ százaléka a vagyonnak; ez arányban tartozik fizetni az adót mindenki, bármily nagy vagy kicsiny legyen is vagyona.

«A törvény megengedi, hogy az *assessor*-ok az adó egy részét a *jövedelem*-re is kivethetik. Vagyis ha valakinek 1000, 2000, 3000 vagy 5000 dollár fizetése van, vagy vagyonától függetlenül annyit keres munkájával — e jövedelmet hasonló hozadékot nyújtó tőkének lehet tekinteni és ugyanoly módon megadóztatni. A jövedelmet mindazáltal nem veszik föl rendesen a becslésbe és kivetésbe és a mennyire tudomásom terjed, minden község és város a fejadó, *poll-tax*, kivételével, minden adóját csak a vagyon arányában veti ki.» *

Az utolsó megjegyzés nem áll egészen, mert mindjárt e sorok után maga a szerző mondja, hogy az útvámot rendesen természetben szedik vagyis az adózók és lovaik közvetlen munkájában.

Szándékosan adtuk e hosszú és érdekes idézetet. Láthatják már most mi az az Észak-Amerikában fennálló tőkeadó. Kell-e még mondanunk, mennyi a fogyatkozása? A modern törvényhozás terén alig találunk hozzá fogható esetlen adószerszámot. Hogy némileg eleget tegyenek az igazságnak s ne mentsék föl teljesen az adó alól a polgárok vagyis választók nagy részét, összeköttetésbe hozták a fejadóval és egy jövedelmi adóval azokra nézve, kiknek csak jövedelmök van. De biz' azért mégis csak durva egy adószerszám marad az! Mert hiszen nemcsak azt terheli,

* L. I. E. Horn, *Annuaire international du crédit public* harmadik évfolyam, 1861, 26—30. lapjait.

mit némely franczia theoretikus álló tőkének nevez vagyis az ingatlant; hanem sújtja még az ingóságot is, a kereskedelmi árúkat, az élelmi szereket, sőt még a háztartási készletet is, ha bizonyos értéket meghalad. Az élelmi szereket, nyersanyagokat ez állhatatlan és romlékony jószágokat is leltárba kell fölvenni. Alig szükséges mondanunk, hogy a kereskedő üzletében fölhalmozott portéka a legtöbb esetben nem képezi tulajdonát, gyakran tetemesen meghaladják vagyonát és mégis a kereskedő tartoznék érte az adót fizetni? Igaz, hogy az adót a vevőre fogja áttolni. De már akkor csak helyesebb volna kapuadót vetni némely portékákra, a mi a köztárházak rendszerével könnyebbítéseket is lehetővé tenne. Ez a tőkeadó bizony nagyon egyenlőtlen és bonyolúlt egy adó. Nagy előnyöket juttat egyeseknek de egyszersmind nagy áldozatokat követel másoktól. S mindannak daczára nem igen termékeny. Jó magasra kell fölcsigázni kulcsát, hogy csak valami szerény kis pénzt lehessen belőlök kisajtolni. Dorchester községében a tőkeérték $^2/_3$ százalékára rúg. Ha ezzel az adóval akarnák födözni a községek, városok és államok összes szükségleteit, legalább négyszer oly magasra kellene azt felrúgtatni, a mivel az adó a tőke-érték $2^3/_4$ százalékára emelkednék, nemcsak az álló vagy ingatlan de minden ingó-bingó vagyonnál, minő a kereskedő portékája, az élelmiszerek, háztartási készletek.

Érdemes elolvasni, mit ír e tárgyban az angol külügyminisztérium küldötte hivatalos jelentésében: «Sajátságos anomáliákra, különös visszaélésekre vezet úgy a törvények fogyatkozása, mint az *assessor*-ok zavara az Unió és az egyes államok és községek papirjainál, a magánosok adósleveleinél, a kereskedelmi könyveknél, a kamatra kölcsönzött tőkéknél, s a könnyen eltitkolható

vagy átruházható s készletben tartott értékeknél (cash in hand). Így ha egy Massachussetben lakó polgárnak New-york területén van majorja és marhája, az első állam adóközegei azt vitatják, hogy a major ugyan New-Yorkban fekszik, de a marhák Massachussethez tartoznak, mert tulajdonosuk itt lakik s az ingóság követi tulajdonosát, minek következtében a marhákat az ő lajstromaikba iktatják. De ha egy new-yorki lakosnak marhája van egy massachusseti majorban, úgy ugyanezen közegek, az imént idézett elv megvetésével, ismét saját lajstromaikba iktatják a marhákat, mert a major, a hova tartoznak, Massachussetben fekszik».*

A tőke-adó fennáll más országokban is, mint járulékos adó, de mindig igen szerény segélyforrását képezi a budgetnek. Sveiczban például található *Vermögensteuer* az *Einkommensteuer* mellett. A sveiczi kantonok legnagyobb részében a tőke-adó és jövedelmi adó egymás mellett áll fenn. Az olvasó e részben elég adatot találhatott a progressiv és arányos adókról szóló fejezetben (I. 214—227 lapjain). S csak annyit akarunk megjegyezni, hogy sok sveiczi kanton mind a tőke mind a jövedelmi adó alól fölmenti azt, a mi a létfentartásra okvetlenül szükséges; nevezetesen fölmenti a tőke-adó alól a szerényebb háztartás berendezését s a munkaszereket. Némelykor még a kisebb értékű földeket vagy papirokat is fölmentik a tőke-adó alól. Még máskor számba veszik a gyermekek számát és elég tetemes adómentességet nyújtanak az özvegyeknek.

Genfben réges-régtől fogva van egy tőke-adó, vagyis inkább vagyoni adó, ez az úgynevezett *taxe des gardes.*

* *Les charges locales aux Etats-Unis*, az *Économiste Français* 1874. november 28-iki számában.

Kulcsa $^1/_{20}$ százalék az 5000—50,000 frankig terjedő vagyonnál és $^1/_{10}$ százalék a nagyobb vagyonnál. Adóköteles minden ingóság is az adózó bevallása alapján, a szerszámok, a művészeti és tudományos gyűjtemények, és házi bútorok egyedüli kivételével. Jövedelme igen csekély.

A következtetések, melyeket e fejezetből vonnunk kell, csak megerősítik azon sokszor megtámadott igazságokat, melyeket e lapokon annyiszor fejtegettünk. A jövedelmi adó jobb mint a tőke-adó. De mind a ketten csak mérsékelt jövedelmi forrását képezhetik az államnak. Mind a kettő csak járulékos és kárpótlásos adó. Correctivuma a közvetett adóknak. Az *income-tax*, úgy a mint az Angliában fennáll, némely részben kikerülhetetlen fogyatkozásai daczára, eléggé igazságos eszköz e czélra. És e fogyatkozását is lehetőleg megjavítanók, ha különbséget tennénk egyrészt a meglevő vagyonból, ingatlanból vagy tőkéből folyó önkéntes és állandó, s másrészt a személyes munkásságból eredő múlandó jövedelem közt.

XI. FEJEZET.

A TULAJDON ÁTSZÁLLÁSÁRA ÉS ÁTRUHÁZÁSÁRA VETETT ADÓ. — ILLETÉK ÉS BÉLYEG.

Miután eléggé vizsgáltuk azokat az adókat, melyek egyenesen és nyiltan terhelik meg az adózó vagyonát, ideje hogy áttérjünk ama különböző adónemekre, melyek abban a pillanatban ragadják meg és vetik adó alá a vagyont, midőn az a tulajdon változásában vagy valamely szerződésben előtérbe lép. Ama különböző és számtalan adónemek, melyek bélyeg és illeték neve alatt szerepelnek, majdnem kimeríthetetlen tárgyat szolgáltatnak a tanúlmányozásnak. Részünkről csak néhány általánosabb megjegyzésre szorítkozhatunk.

Mi az eredetök, mi a jogosultságuk ezen különböző közvetett adóknak, melyek — nevezetesen a hagyatéki illeték — sok tekintetben közel állanak az egyenes adókhoz? Némelyek közülök nagyon régiek, majdnem oly régiek mint maga a világ, ilyenek a hagyatéki s még az ingatlanokat terhelő átruházási vagy adás-vevési illeték is. Mások ismét nagyon újak, s a modern adórendszer pallérozott szülöttei; ilyen a bélyeg.

Ha a törvényhozás csak az évenkint rendszeresen visszatérő egyenes adókkal és az élelmi szerekre vetett

fogyasztási adókkal akarná beérni, gyakran zavarba jöhetne az állami budget egyensúlyának helyreállításánál. Mert csakugyan nehéz a fogyasztási adókat bizonyos pontnál magasabbra emelni, ha csak elkeseredést, csalást s gyakran a fogyasztás korlátozását nem akarjuk előidézni. Másrészt az egyenes adókat szintén nem könnyű bizonyos mérven túl megfeszíteni. Gyors és jelentékeny fölemelésök szintúgy ellenállásra és eltitkolásra vezethet. De azon kívül igazságtalanság is volna, csak ezt a két adónemet használni, mert akkor az adózók egy egész osztálya igen keveset fizetne vagyonához képest; és ez nevezetesen az az osztály, mely meggazdagszik, melynek vagyona épen keletkezőben van. Ez utolsó érvet, az igazat megvallva, nem tartjuk valami különösen jónak, mert az általános jövedelmi adó, a lakbéradó, a kereseti adó s végre a fogyasztási adó utóvégre is ezeket az adózókat ép úgy érintik mint másokat, s ha részesülnek is némi előnyben, tevékenységök, vállalkozó szellemök bizony megérdemli ezt a szelídebb bánásmódot.

Van egy más érv, mely elvben jobban igazolja az illetéket és bélyeget. Az állam adja meg minden társadalmi ügylet biztosítékát. Az ő támogatásának, az ő rendőrségének, az ő törvényszékeinek köszönhető, hogy a haldokló apa fiára, az eladó birtokos a szerző tőkésre bizton származtathatja át vagyonát. Ő neki köszönhetjük azt is, hogy a szerződéseket tiszteletben tartják, s így csak természetesnek és jogosnak tarthatjuk, hogy az állam e különböző átruházások vagy ügyletek után bizonyos adót szed, mely valóságos biztosítási díj természetével bír. E díj egy nagy kiváló és csakis egyedül az állam által nyújtható szolgáltatás ára. Átruházásnál a szerződő felek, örökségnél az örökös megfizetik az államnak e biztosítást és az esetleges

támogatást, melyre számíthatnak, ha valaki őket a szerződés vagy örökség adta jogaikban háborgatni merészelné.

Ha tehát az illeték és bélyeg könnyű, úgy megvan a lehető legszigorúbb s legkevesbbé megtámadható igazolása. De ajánlják azt gyakorlati okok is. Ez adókkal könnyen s az adózó minden fölingerlése nélkül gyakran igen jelentékeny összegeket is gyüjthet a kincstár. Az illeték és bélyeg jövedelme minden civilisált országban az állam egyik legfőbb forrását képezi. Francziaországban 1874-ben 582 millió frankot hoztak, 1875-ben még növekedett a jövedelem, mert 607 millió frankra emelkedett. Az összes budgetjövedelemnek körülbelül egy negyedét szolgáltatják ez adónemek. Angliában kisebb e jövedelem, de mégis 300 millió frank körül jár. 263 millió frankot hozott 1874/5-ben s 276 millió frankot 1875/6-ban. Ez adónem jövedelme azonkívül követi a közvagyonosság fejlődését, sőt annál gyorsabban is halad, a mennyiben civilizált országban az átruházási ügyletek száma jobban gyarapszik, mint maga a gazdagság.

Noha tehát mind elvben mind gyakorlatilag elég igazolásra lel a bélyeg és illeték, mégis igen sok országban s nevezetesen a mi hazánkban gyakori s kiáltó visszaélésekre adtak alkalmat, melyek nem egyszer fellázították a közvéményt. Hogy ez adók ártalmatlanok legyenek, ahhoz két föltétel szükséges: nagy mérséklet az adó kulcsában; óvatosság és kímélet amaz alakokban, melyeket a kincstár ez adók beszedésére alkalmaz. A mérséklet annál szükségesebb, mert az adónemek legnagyobb része nem állhat kellő szigorú arányban akár az adózók vagyonához, akár a megterhelt üzletekhez. Sok esetben az illeték és bélyeg egyenesen az állam javára kobozhatja el az egyesek vagyonát. A kímélet a formában ép oly szükséges, hogy időt s

haladékot engedhessünk az adózónak és ne döntsük szükségtelenül zavarba. E két föltét híján, az illeték és bélyeg, bármily jogos és hasznos legyen is elvben, a legigazságtalanabb lehet az életben.

Ez adónemek kivetésénél és beszedésénél kerülni kell mindent, a mi faggatásra, motozásra vezethetne. Azon kell lenni, hogy az áthágások magoktól derüljenek, ki a kincstári közegek minden kutatása nélkül. Ez eredményt igen egyszerű módon lehet elérni. Az illeték- és bélyegadók legnagyobb része oly okiratokat terhel, melyek előbb utóbb kétségbe vonatva a törvény szemei elé kerülnek, minthogy ez okiratok szerződést képeznek, mely az azokban rejlő jogok és kötelezettségek egyedüli vagy legjobb bizonyítéka. Ha tehát az állam megtagadja a bizonyító erőt amaz okiratoktól, melyek kibújtak akár a bélyeg-, akár az illeték-kötelezettség alól: a kár, melynek magokat a szerződő felek kiteszik, ha a törvényes alakszerűségeket mellőzik, oly nagy, hogy mérsékelt bélyeg vagy illeték mellett senki nem fogja azt koczkáztatni. Ezt a rendszert, melynélfogva a bélyeg nélküli okiratok nem bírnak semmi bizonyító erővel, elfogadták több országban, nevezetesen Angliában. * Ez mindenesetre igen hatásos biztosíték, de igen szigorú és sok kifogásra szolgáltat okot, és szerintünk nem is alkalmazandó. Mert mondhatják, hogy a büntetés nem áll arányban az elkövetett bűnnel, minthogy a büntetés fölér azon egész összeg elkobzásával, melynek átadásáról vagy más hasonló rendelkezésről az illető okirat tanúskodik. Ez a rendszabály azonkívül rossz és erkölcstelen következményekre vezethet. Jogtalan nyereséget juttat egyik vagy másik szerződő félnek, mely maga is hozzá

* L. E. de Parieu, *Traité des Impôts* III. kötet 92. lapján.

járúlt az áthágáshoz. Ez esetben tehát az állam, habár csak közvetve is, előmozdítja egy nem tisztességes ember gazdagodását, ösztönöz a lopásra, csalásra, melyet meggátolnia kellene. A leghumánusabb országokban nem is tagadnak meg minden bizonyító erőt a bélyegtelen vagy vagy be nem lajstromozott okiratoktól, hanem megelégszenek azzal, hogy igen jelentékeny bírságot vetnek az áthágóra, mely a különböző esetekben az adó dupláját, háromszorosát, ötszörösét, sőt néha tízszeresét is megköveteli az illető féltől, ha az általa felmutatott és bizonyítékúl felhozott okirat nélkülözi a megkívántató törvényes formalitásokat. Az áthágót esetleg fenyegető kár még így is elég nagy arra, hogy a szerződő felek nagy része óvakodjék magát annak kitenni. Ne feledjük továbbá azt sem, hogy az adó kulcsának mérsékelt volta mindig a legjobb biztosíték minden csalás ellen.

Az illeték- és bélyegadók közös természettel bírnak, annyira, hogy némely osztályban az előbbiek helyettesítik az utóbbiakat. Természetök közössége abban rejlik, hogy mind a kettőt a polgári vagy törvénykezési élet legfontosabb okiratainak megadóztatására, vagyis arra használják, hogy bizonyos díjakat szedjenek a felmerülő ügyletek és szerződések után. Másrészt azonban nagy különbség is van a bélyeg és illeték közt, az utóbbinak nagy előnyére. A bélyegadó rendszerint sokkal fiscalisabb jellegű, egyszerű sarcz a kincstár érdekében, mely nem jár semmi közvetlen és kézzel fogható szolgáltatással. Elhalasztott és esetleges szolgáltatás még ez esetben is van ugyan, a mennyiben t. i. az állam kötelezettséget vállal magára, hogy tiszteletben fogja tartatni ama szerződés rendelkezéseit, melyre a bélyeget alkalmazták. De még több szolgáltatást nyújt az illeték. Itt az államnak a magánosok bizonyos fize-

tésére cserében adott szolgáltatása sokkal láthatóbb, közvetlenebb. Ez adók csakugyan társadalmi érdeket képviselnek. Midőn az állam lajstromba vezeti az illeték alá vetett részleteket vagy okiratokat; midőn e lajstromokat megőrzi és biztosítja amaz ügyletek vagy okiratok tartalmának fenmaradását még azon esetre is, ha azok elvesznének: ez által ez ügyleteknek vagy okiratoknak határozott keltet és kétségbevonhatatlan hitelességet is biztosít, a mi sok esetben nélkülözhetlenül szükséges és minden körülmény közt hasznos. S azon országban, hol ily nyilvános lajstromok vannak, az ügyletek mindig hasonlíthatatlanúl bíztosabbak s könnyebben történnek, mint ott hol azok hiányoznak. A nyilvános lajstromok a tulajdon körüli nyomozást sokkal gyorsabbá teszik, a kétségbevonást ellenben jóval ritkábbá. A szó szoros értelmében biztosítás módjára használnak a szerződő feleknek és azok ügyvivőinek. Ez esetben az államnak fizetett összeg nemcsak adó, hanem jól megszolgált díjazás. De még ez esetben is szükséges, hogy ez a díjazás ne legyen túlságos és Franciaországban bizony senki sem tagadhatja, hogy nem az.

A bélyeg- és illeték-adók még más tekintetben is különböznek egymástól. Az illetékek ugyanis a legtöbb esetben a leggyakrabban, habár nem mindig, arányban állnak a szerződések vagy átruházások tárgyát képező összeggel. A bélyeg-adó csak kivételkép áll azzal arányban. Világos, hogy az előny az első részén van. Az illetékek bevallást, az illető ténynek a kincstári közegek által való ismeretét igénylik. A bélyegadó kivetése ellenben a kincstári közegeknek minden beavatkozása nélkül történik. Ez ismét a második előnye. Szóval az illeték jobban megfelel az egyenlőség elvének, a bélyeg a szabadság követeléseinek.

Az illeték, már mondtuk, régibb mint a bélyeg és két nagy részre oszlik. Az egyik az ingó és ingatlan vagyon átszállását terheli. A másik a törvénykezési okiratok bizonyos nemét. A tulajdonátszállását terhelő adó egyike a világismerte legrégibb adóknak. Teljes erőben találkozunk vele már Rómában, mindenütt meghonosodott a római uralom alatt, átment a hűbéri törvényekbe. Az egész középkoron át fennállt a legkülönbözőbb nevek *(lods, ventes, rachat, relief)* alatt, a szerint a mint az átszállás halál vagy élők közti átruházás útján történt, és a szerint a mint az átruházott földnek más más hűbéri jellege volt. Ez adót a hűbérúr szedte, kit a föld tulajdonosának tekintettek. Csak az allodialis javak voltak az alól fölmentve. Fennálltak 1779-ig.

A királyi hatalom megszilárdúlása hasonló adókat honosított meg a kincstár érdekében a *contrôle, insinuation, centième denier* neve alatt, melyeket utóbb a fönnebb említett hűbéri adókkal összeelegyítettek. A *contrôle* nevezet alatt bizonyos díjat követeltek azért, hogy egyes tényeket nyilvános lajstromokba vezettek. Az *insinuation* hasonlag a nyilvános lajstromokba történt feljegyzés díja volt, de ez különösen az ajándékozásra és helyettesítésre vonatkozott. Utóbb azonban több rendeletben alája vetettek minden ingatlan átruházást, melyre még a *centième denier*-t is kiterjesztették.

Ez utóbbi adó 1 százalékos illeték volt, mely minden ingatlan átszállását terhelte, hacsak házassági szerződés alapján egyenes ági öröködésből vagy egyenes ági ajándékozásból nem származott. Voltak ezenkívül még hasonnemű más illetékek is, melyek szintén a királyi kincstárba folytak és gyakran az előbbiekhez még hozzá járúltak. Ilyenek voltak a *droit d'ensaisinement*, az iktatási

vagy statutionalis illeték; a *droit de sceau* a birói pecsétek után fizetett díjak; továbbá más törvénykezési illetékek; a *droit d'amortissement*, a holtkézi birtok után fizetett illeték; a *droit de nouvel acquet*, a nem nemes által nemesi birtok megszerzésénél fizetett illeték stb. stb.

E bonyolult adótörvényhozás sok és éles panaszra adott okot. Malesherbes abban a jelentésben, melyet a *Cour des Aides* (akkori időben a legfőbb adótörvényszék) nevében 1775-ben a királyhoz fölterjesztett, maga is panaszkodik az adók bizonytalansága miatt. «A bérlő, úgymond, souverain törvényhozó oly ügyekben, melyek személyes érdekét képezik. Hallatlan visszaélés, mely soha sem kaphatott volna lábra, ha ez adók bármily törvényszék alá tartoznának. Mert a hol biró van, ott állandó és biztos törvények is vannak .... Azok az illetékek, melyeket a törvénykezési cselekedetek nagyobb hitelessége, a pörök kikerülése és más tetszetős érvek ürügye alatt hoznak be, gyakran arra kényszerítik Fölséged alattvalóit, hogy lemondjanak ama tényeknek a nyilványkönyvekbe való bevezetéséről és az által oly pörökbe döntik a családoknak nagy számát, melyek csak romlásukra vezethetnek.» S a *Cour des aides* hozzátette: «Ideje, hogy segítsünk a népen, melyet ez a borzasztó gazdálkodás tönkre tesz». Ez éles bírálat igen igazolt volt annak idejében, és igazolt még ma is.

Az 1790. deczember 5—19-iki törvények eltöröltek minden régi adót s a *droit d'enregistrement*nek a lajstromozási illetéknek vagy egyszerűen illetéknek csak két nemét tartották fenn, melyek közül az egyik az okmányokat, a másik a tulajdon változásait terheli.

A tulajdon változásait terhelő illetékek azok, melyek élők közt az ingatlan, sőt némely esetekben az ingók tulajdonának, haszonélvezetének és haszonvételének átszál-

lását, halál esetén pedig mindennemű javak átszállását sújtják.

Az okmányokat terhelő illetékek viszont, melyek bármely oly okmányt sújtanak, mely nem tartalmazza a javak élők közti vagy halál esetén történt átszállását.

Van még egy más felosztás, melynél az illetéki díj természete szolgál alapúl. Az illetékek ugyanis vagy állandóak, azaz fixek, vagy pedig a szerződésekben előfordúló összegekhez arányosok. Állandó, azaz fix illeték alá vannak vetve az oly okmányok, melyek nem tartalmaznak kötelezettséget, fölmentést, elmarasztalást vagy átruházást, szóval melyek nem szólnak semmi értékváltozásról, hanem egyszerűen valamely jog vagy birtokállapot kijelentésére szorítkoznak. Arányos illetéket fizetnek mindazon okmányok, melyek kötelezettséget, fölmentést, elmarasztalást, átruházást, szóval értékek átszállását, jogoknak vagy birtokállapotoknak változását tartalmazzák. Nem tagadhatjuk, hogy e megkülönböztetés szellemes és bizonyos fokig szerencsés.

Nem lehet feladatunk részletesen ismertetni az illetékek végtelen és változatos seregét, különböző kivetési módjokat s a formalitásokat, melyeknek a szerződő feleket alávetik. E tárgyról igen sokat lehetne is írni és kifogásolni. Van igen sok formalitás, melynek semmi behatása sincs az illetéki díjak befolyására s a melyek mégis nagyon faggatók vagy alkalmatlanok. Igen nehéz volna több haszontalan izgágát okozni, mint a mennyit a franczia adóigazgatás csinál. Hogy egy példával is szolgáljunk, az illetéket vagy egyenesen az illeték alá vetett fél tartozik fizetni személyesen, vagy pedig megbizottja, kitől azonban rendes közjegyzői felhatalmazást is követelnek. Ime még fölösleges hercze-hurczákra, sőt költekezésekre is kárhoztatják az

adózót, holott az illeték befolyása ezek nélkül semmit sem vesztene biztosítékaiból. Nagyon is köztudomású egy igazság az, hogy a hivatalos közegek nem tudnak vagy nem akarnak az adózó közönség igényeihez alkalmazkodni. Föntartanak mindenféle ócska intézkedéseket, melyek annak idején helyén lehettek, de az üzleti és polgári élet mai fejlődött viszonyai közt igen sok egyszerűsítést kívánnának.

Francziaországban a fix illeték 10 centime és 120 frank, az arányos illeték $^1/_{10}$ és 9 százalék közt váltakozik főtételében. Most a VI. évi prairial óta egy *decime de guerre* nevű tizedes pótilletéket is csatoltak hozzá, melynek persze eredetileg csak ideiglenesnek kellett volna lennie. De azért ez a pótilleték nemcsak hogy fenmaradt napjainkig, hanem 1855-ben egy újabb hason nagyságú pótilletékkel gyarapodott, melyet hol eltöröltek hol visszaállítottak, hol ismét felére leszállítottak.

A franczia adóigazgatás szokásaihoz tartozik nemzeti válságok idején pótadókat csatolni a fogyasztási adók, az illetékek, bélyegek, sőt olykor még a vámok eredeti tételéhez is. Azok egy tizede, fél tizede, sőt egy negyed tizede erejéig is. Ha e pótadók csakugyan ideiglenesek maradnának és elenyésznének az eseményekkel, melyek adókat előidézték, az adóknak ezzel járó kettős felosztása nem okozna valami nagy bajt. Mikor azonban a legtöbb ilyen ideiglenes pótadót megörökítik, sokkal helyesebb volna azt egyszerűen a főtételbe beolvasztani. Elkerülnők a fölösleges bonyodalmakat, s a közönség legalább tisztában volna az adó igazi nagyságával.

Pedig már az is nagy igazságtalanság, hogy az illetékekhez csatolnak ideiglenes pótadókat, múlandó túlkiadások érdekében. Mert hiszen van igen sok illeték, mely

nem a jövedelmet, hanem a tőkét sújtja. Ilyenek különösen az ingatlan tulajdonában beálló változásokat és ajándékozásokat terhelő illetékek, főleg midőn ezek oldalagi rokonok vagy nem rokonok közt történnek. Ez illetékek kulcsa gyakran 5, 7, 8, 9 sőt 10 százalékra is emelkedik. Ha egy vagy két tizedes ideiglenes pótilletékkel öregbítjük a tulajdon eme változásainak terhét háború vagy más közínség idején, úgy igen súlyos pótilletékkel terhelnők azon csekély számú személyeket, kik ezen idő alatt örökölnek vagy ez év alatt kénytelenek eladni ingatlanaikat — míg polgártársaik hasonlíthatatlanúl nagyobb része, szóval mindazok, kik az előtte vagy utána következő években örökölnek vagy adják el ingatlanaikat, teljesen föl vannak mentve e pótilletékek alól. Az illetéknek ugyanis az a sajátságos természete van, hogy egy-egy esztendőben nem sújtja az adózók összegét, hanem azoknak csak egy bizonyos részét, azokat t. i., a kiket ez évben valami rendkívüli esemény ér, a kik örökölnek vagy ingatlanukat eladják. Szóval az ideiglenes pótilletékek igazságtalanok. Nem mondhatjuk ugyanezt a közvetett vagyis fogyasztási adókról. Ezeket minden polgár minden évben, minden hóban, sőt minden nap kénytelen fizetni. Ezekre tehát lehet vetni pótadókat a nélkül, hogy azért az adó egyensúlya szenvedne. Ha egyeseknek van is némi készletök azokból az élelmi szerekből, melyekre pótadót vetünk, ezek a készletek nem tarthatnak sokáig, és az így előálló kis egyenlőtlenség csakhamar megszűnik. A nagy és kis kereskedőknél levő készleteket pedig szükség esetén épen alája is vethetjük az új pótadónak. De azután az ideiglenes fogyasztási pótadók mindig igen szelid arányban állanak az adózók összes jövedelmével; míg az ideiglenes pótilletékek gyakran igen nagyok azon egyes adózók jöve-

delméhez képest, kik az ideiglenes pótilletékek behozatalakor örökölnek vagy ingatlanaikat eladni kénytelenek.

A fix-illetékeket, noha nem állnak mindig arányban az állam szolgáltatásával, a kincstár a nyújtott szolgálatok díjául tekinti, s azért a fix-tételeknél visszatérítésnek nincs helye. Az arányos illetékeknél ellenben, ha tévedés történt volna, van helye a visszatérítésnek. De az idevonatkozó igények érvényesítésére igen szűk időt szabtak, mert két év mulva megszűnik minden ebbeli igény. Ez ismét egyik rossz szokása a mi adóközigazgatásunknak, hogy az elévülés dolgában érdekeinek jóval kedvezőbb föltételeket octroyál, mint a minőket a *Code civil* és *Code de commerce*, a polgári és kereskedelmi törvénykönyv hasonló esetekre a magánosok közt fölállít.

Az illetékek ellen, az adóigazgatás hibája következtében, igen sok kifogást lehet támasztani. Gyakran a vagyonkobzás nyilvánvaló vagy legalább is igen rosszúl palástolt példái. Sok a panasz az iránt, hogy sokszorosak, túlságosak, gyakran minden arány nélkül az adózó vagyonához. Hogy sokszorosak, az kétségtelen. Ha az illetékekkel járó bejegyzés csakugyan közszolgálat volna, úgy facultativnak kellene lennie, azon egyes esetek kivételével, midőn a harmadik személyek vagy a társadalom általános érdeke követeli bizonyos tények megörökítését, hitelesítését. Minthogy azonban e kötelezettséget a kellő határokon túlterjesztették, az illetékek gyakran egészen haszontalan, sőt épen csak huza-vona formalitásokra kényszerítik az adózót. Az illetékek ez igazolatlan szaporítása s a kiszabó hivatalok rendkívüli szigora következtében, az illetékek az adózóra nézve valóságos labyrinthust képeznek, melyben még magok az adóközegek sem tudnak mindig eligazodni. Mondják, hogy 1790. óta nem kevesebb, mint 2500

utasítást adtak a központból ez egy tárgyban az adóközegeknek. PARENT képviselő egy törvényjavaslatban 210 törvényhozási rendelkezést állít össze az illetékek dolgában 1873—1876-ig. A pénzügyi törvények ennél barbárabb bonyodalmát már képzelni sem lehet. * Hogy az illetékek túlságosak, az szintén nem szenvedhet kétséget, minthogy 1/10—9, sőt 10·8 százalék közt váltakoznak póttizedeikkel együtt, a mihez aztán sok esetben még külön bélyegadó is járúl. Továbbá nem veszik tekintetbe a változások számát, melyek ugyanegy tárgynál előfordúlnak. Mert ha ugyanaz a jószág ugyanegy évben három-négy kézen megy át, csak úgy fizeti az illetéket, mintha száz évben csak egyszer változtatná urát. Végűl az illetékek nem állnak arányban az adózó vagyonával, különösen az örökösödésnél, hol megadóztatják az activumot a nélkül, hogy levonnák belőle a passivumot.

Noha tehát az illeték-adónak igen jogosúlt alapja van, a mennyiben az okmányok megőrzése által valóságos szolgálatot tesz a társadalomnak, s így mintegy ára ama biztosítéknak, melyet az állam az ügyleteknek nyújt, mindazáltal ez adót részben elterelték jogos alapjáról, korlátlan tért nyitva a kincstár kapzsiságának. S e visszaélés egyszerű magyarázata az, hogy az illeték igen termékeny és igen könnyen szedhető.

Vegyünk szemügyre nehányat az illeték legkiválóbb nemeiből. Egyike a legigazságosabb és legjogosabb illetékeknek — ha kellő korlátok közt marad — az, mely az élők közti ajándékozást vagy a halál esetében való örökösödést terheli. Ez adónem meg volt minden országban és

* L. az *Economiste français* 1876. április 29-iki számában, az illeték és bélyeg codificatiójáról szóló czikket.

minden időben, noha az egyenes ági örökösödést gyakran fölmentették alóla. Az a jog, melynél fogva valaki vagyonát életében másoknak átengedhette és halála esetére végrendeletileg barátjaira vagy *ab intestat* családjára hagyhatta — ezt a jogot minden civilisált társadalomban a tulajdon folyományának tartották. A socialista iskolák mindenkép erőködnek ugyan annak bebizonyítására, hogy a munkából eredő személyes tulajdon semmi szükségképi összeköttetésben nem áll azzal a joggal, melynélfogva ugyanezen tulajdont halála esetén egy herére hagyhassa, a ki semmi munkával nem járúlt annak előállításához. Munkánk kerete nem engedi, hogy bővebben czáfolgassuk ez állítást. De ha csak a legegyszerűbb közgazdasági álláspontra helyezkedünk, arra, melyet a társadalmi termelés gyarapodása előír, nem fogjuk kétségbe vonhatni, hogy az elhaló vagyonának átszállása családjára vagy kijelölt örököseire a tőkék szaporodásának elengedhetetlen kellékét képezi. Semmi nem ösztönöz jobban a takarékosságra, mint az a kilátás vagyis inkább az a tudat, hogy szeretteinkre hagyhatjuk szorgalmunk gyümölcseit. Ez ellen ugyan azt hozzák föl, hogy a munka nélkül elérendő vagyon reménye csökkenti a valószínű örökösök termelő erélyét, de ez ellenvetésnek távolról sincs az a hordereje, melyet annak tulajdonítani szoktak. Már a tapasztalás is azt bizonyítja, hogy a törvény által idővel örökségre hivatott személyek legnagyobb része nem él tunya tétlenségben. Ezek is munkára vetik magokat, hogy addig is, míg szüleik után örökölhetnének, saját fáradságukkal keressék meg kenyeröket. Sőt dolgoznak azután is, midőn már örököltek, hogy gyarapítsák vagyonukat és kedvezőbbé tegyék gyermekeik sorsát. Ha az örökség kilátása egy-két ezer herét nevel a társadalomnak, az mindenesetre baj. De ez

a baj elenyészik ama nagy munkagyarapodással és takarékosság ama nagy izmosodásával szemben, melyet a gyermekeik és örököseik iránti gondoskodás jogos vágya az emberek legnagyobb részénél maga után von. Végre a civilisatio legmagasabb szempontjából az irodalom, tudomány és művészet érdekében jogos és szükséges, vagy legalább kívánatos, hogy legyen az embereknek egy nagy osztálya, mely nem kénytelen mindennapi munkával keresni kenyerét; mert ettől az osztálytól függ a társadalom értelmi és erkölcsi haladása.

Az örökösödés tehát a közgazdaság egy legjótékonyabb mozzanata, a társadalmi civilisatio hatalmas tényezője. Magok az örökséget nélkülöző szegény osztályok is nyernek általa, legalább közvetve, mert a nemzeti vagyon minden gyarapodása a munkabér emelkedését biztosítja számukra. Ámde noha az államnak tiszteletben kell tartania az örökösödést, joga van azt megterhelni, adó alá vetni. Mert hiszen az állam adja meg az elhaló végakaratának biztosítékait. Ő kezeskedik arról, hogy az apa vagyona csakugyan átszáll az ivadékra. S így csak jogosan cselekszik, midőn e fontos szolgálatért jutalmat, mintegy biztosítási díjat követel. De már ebből is kitűnik, hogy az örökséget terhelő adónak vagyis illetéknek nagyon könnyűnek kell lennie. $^1/_2$ legfölebb 1 egész százalék, ez az a határ, a meddig az észszerű örökségi adó terjedhet. Ma ellenben ez adó, a különböző esetekhez képest, közel 11 százalékra is terjed. Midőn ily magasságra hág, elveszti a biztosító díj természetét. A megváltás jellegét ölti föl, s a hűbéri investitura vagy beiktatás maradványa gyanánt tűnik föl.

Hogy az örökségi illeték megőrizze a biztosító díj természetét, egyenlőnek kell lennie, bármily kötelék fűzze is

a túlélőt az elhunythoz. De az életben az ellenkezőt találjuk. Az örökösödési illeték mindenütt különböző és fokozatos, és pedig annál nagyobb mérvben, minél távolabbi rokonságban áll a túlélő az elhunyttal, legyen az örökösödés akár végrendeleti, akár *ab intestat*. Nagyobb az oldalági örökösödésnél mint az egyenes ágban megnyiltnál. Még nagyobb a távolabbi oldalági örökösöknél, vagy épen a nem rokon személyeknél. Csakhogy el kell ismernünk, miszerint az örökösödés imént fölállított elméletében semmi nem indokolja e fokozatot, a kulcsnak e nagy eltéréseit. Legfölebb a végrendeleti és az ab intestat szükségképi örökösök közt lehetne némi különbséget fölállítani, a mennyiben a törvény által feljogosított örökösöknél kevesbbé jut kifejezésre az elhunytnak vagyonátruházó akarata, mint a végrendeleti örökösöknél. De ez a megkülönböztetés ismét kifogásokra adhatna okot. Mert mondhatnák, hogy az elhunyt, ismerve az *ab intestat* örökösödés törvényeit és rendjét bizonyos tekintetben csak szentesítette ez intézkedést, midőn a maga hozzájárulását azzal fejezte ki, hogy semmi végrendeletet nem csinált.

Nagy ritkaság, hogy adótörvények minden részleteikben alkalmazkodnának valamely bölcseleti vagy társadalmi elmélethez. Olykor legalább azok elveiből indúlnak ki, de a legtöbb esetben hátat fordítanak nekik, és csak az adó hozadékának gyarapodása s a beszedés könnyebbsége iránt mutatnak érzéket. Hogy minden törvényhozás erősebben terheli az oldalagi örökösöket és a nem rokonokat, mint az egyenes ági és rokon örökösöket, az csak onnan van, mert tapasztalták, hogy a távolabbi örökösök inkább hajlandók többet fizetni, mint a közeliek. Az oldalági örökös, és még inkább a nem rokon, véletlen nyereségnek, talált vagy égből pottyant jószágnak tekintheti az örökséget,

melyre rendes körülmények közt nem számíthatott. Hamarabb megnyugszik tehát abban, ha a kincstár is busásabban markol bele. Egészen másképp gondolkozik a közvetlen ivadék, ki apja örökségét kapja. Ennek a lelki állapota nagyon is eltérő. Ez bizony jól rá néz a kincstár kezére, midőn ez is kiveszi a maga részét az örökségből, és igen könnyen hajlandó kétségbevonni ez osztozkodás igazságos voltát, még ha ez bizonyos korlátok közt marad is.

Nagy fontosságú a kincstár jövedelmeinek, de magának az ország gazdasági fejlődésének és a társadalmi stabilitásnak szempontjából is ama rokonsági határnak megállapítása, melyen túl az *ab intestat* örökség kiadását az állam megtagadhatja. Az uralkodó szabálynak e részben annak kellene lennie, hogy a törvény a lehető legnagyobb engedékenységet tanusítsa. A míg a rokonság elég közeli arra, hogy minden nagyobb nehézség nélkül bebizonyítható, meg kell engedni az örökség kiadatását. Franciaországban a tizenkettedik ízben állapították meg azt a határt, a melyen túl nincsen *ab intestat* örökösödés, hacsak az elhunyt házastársat nem hagyott maga után. Tizenketted fokú rokonok hiányában az *ab intestat* örökség az államra háramlik. E szabályt helyesnek tartjuk, mert a mi modern társadalmunkban, hol a családok költözése és társadalmi állásának változtatása oly gyakori, a tizenkettedik fokon túl rendesen már igen nehez és bizonytalan az oldalági rokonság megállapíthatása, az örökség folyóvá tétele fáradságos és, az igényt tartók nagy száma következtében, sok perre is szolgáltat alkalmat.

1848-ban az *ab intestat* örökösök egy egész seregét akarták eltörölni, az államnak engedve át minden oly hagyatékot, melynél nincsen hatod vagy nyolczad fokú

oldalrokon vagy túlélő házastárs. Felhozták, hogy az ennél távolabbi rokonok között már igen lazák, nemcsak a vonzalom, de még a puszta ismeretség kötelékei is; s hogy azonkívül, ha csakugyan léteznék ily vonzalom az elhaló és túlélő távoli rokonai közt, semmi nem akadályozza őt abban, hogy végrendeletileg hagyja e távoli s mindazáltal szeretett rokonaira vagyonát. Ha ily körülmények közt nem csinál végrendeletet, az csak azt bizonyítja, hogy nem sokat törődik e távoli rokonokkal, hanem hallgatag előnyt ad felettök az államnak. Ha elfogadják e tervet, az állam kétségtelenül jelentékeny összegekhez jutott volna évenkint, de mindazáltal nem oly roppant nagyokhoz, mint azt a javaslat védelmezői és szerzői gondolták, mert ily törvény behozatala csakhamar arra vezette volna az embereket, hogy hasonló körülmények közt végrendeletet csináljanak. Mert hiszen természetes, hogy bárki is jobban vonzódik akárkihez, barátjához, szolgájához vagy valami testülethez, születési vagy lakhelyéhez, mint ama nagy lényhez, melyet államnak nevezünk.

De a javaslatot, igen helyesen, visszavetették. — Nem volt igazságos, mert gyakran csakugyan vannak baráti, vonzalmi kötelékek oly távoli rokonok közt, kiket kizárt volna az *ab intestat* öröklésből. De veszélyes is lett volna. Mert hol állapodtak volna meg ezen az úton? Utoljára nem hagyták volna meg az *ab intestat* öröklést más oldalági rokonoknál, mint a testvéreknél s a nagybátya vagy nagynéne unokaöcscseinél és unohahugainál. S még közgazdasági szempontból is káros lehetett volna. Mert az adónak a jövedelmek levonásából kell táplálkoznia, de soha az egyes polgárok teljes vagyonának fölemésztéséből. Pedig ebben az esetben a társadalmi tőke egy

részét, vagyis a termelés szerszámait fogyasztotta és pusztította volna el az állam, oly czélokra, melyek rendszerint a társadalmi vagyonnak csupán fentartását, de nem javítását vagy gyarapítását illetik.

Ha egy futó pillantást vetünk örökösödési illetékeinkre, látni fogjuk, hogy az imént kifejtett elvek általában érvényre emelkedtek, noha azért van igen sok ország, melyben nagyon is fájdalmas törekvés mutatkozik ez illetékek túlcsigázására. Mac-Culloch szerint a legrégibb örökösödési illeték a *vicesima hereditarum*, az Augustus császár által minden örökségre vetett és annak huszadrészére terjedő adó. Dionysius Cassius szerint fizetni tartozott azt minden örökség, hagyaték, halál esetére történt ajándékozás, azok kivételével, melyek a szegényekre vagy a legközelebbi rokonokra szálltak. Plinius igazolni törekedett ez utóbbi kivételét, s a *vicesima hereditarum*-ról szólva, a következőket mondja: «Tributum tolerabile et facile haeredibus duntaxat extraneis, domesticis grave.» S hozzá teszi: „*Itaque illis* (az idegeneknek és távoli rokonoknak) *irrogatum his*, (a közel rokonoknak) *remissum, videlicet quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent, distringi aliquid et abradi bonis, quae sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent, quaeque nunquam ut aliena et speranda, sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittendo, cepissent.*“ * Ezek a megjegyzések igen helyesek voltak, oly adóval szemben, mely minden örökség 5 százalékát vette igénybe.

Vajjon igazságos és hasznos-e az egyenes ági örökség megadóztatása, e kérdést többször vitatták. Felhány-

* L. Mac-Culloch, *On taxation and funding system*, a 283. l.

ták, hogy, az örökösödési adót, ez alakjában, épen akkor szedik, midőn az adózó legkevesbbé képes azt megfizetni. A családfő halála a családot megfosztja keresetének egy részétől, vagyonának gyakran terhes folyóvá tételére kényszeríti, és ebben a pillanatban lép föl a kincstár is követelésével, még szaporítva az életben maradottak csapásait.

Ez elveket nem tartjuk egészen helyeseknek. Elvben jogos az adó, mert az állam kétségtelen és jelentékeny szolgálatot tesz az örökösnek, midőn megvédi minden támadás ellen, fentartja vagy belehelyezi abba a birtokba, melyet az örökhagyó ráruházott, jogosan igényelheti jutalmát, a biztosítási díjat vagyis az adót, melyet ez esetben illetéknek nevezünk. Továbbá rendesen nem az történik, hogy a család, minden fő nélkül maradva, csupán nőkből és gyermekekből állana. Rendesen a korosabb személyeket szólítja el a halál, s a hátramaradottak már felserdültek. Annyi azonban bizonyos, hogy már a humanitás is azt követeli, hogy ez az adó igen alacsony legyen s hogy beszedésénél a legnagyobb könnyebbítéseket s legtágabb halasztásokat engedjék.

Még egy másik ok is van, mely hasonló értelemben kötelezi az államot. S ez az, hogy az igen magas örökségi illetéket az örökös rendesen magából a hagyatéki tőkéből fizeti, a nélkül, hogy azt takarékossága által valaha megpótolni igyekeznék. Ha 100,000 franknyi örökség után 10,000 vagy 12,000 frankot követel az állam örökségi illeték fejében: úgy az örökös, nem lévén képes ez összeget hamarjában megpótolni, úgy veheti, mintha csak 90,000 vagy 88,000 frankot örökölt volna. Az ország tőkéje, a nemzeti termelés szerszámai ez esetben 10,000 vagy 12,000 frankkal szegényebbek lettek. Az állam tehát ez esetben a

nemzeti tőke egy részét emészti föl az adóban, a mi mindig baj. Ricardo, a hírneves angol közgazda, fölhozza hogy egeszen más hatása van a fogyasztási adónak, melyet mindenki jövedelméből fizet, mint a terhes örökségi adónak, melyet rendesen a tőkéből vonnak el. Ha az adó könnyű, nem halad meg 1 vagy $1^1/_2$ százalékot, vagy ha 2—3 százalékos is, de hosszabb, 2—3 évi, halasztást enged az adózónak, akkor még valószinű, hogy a jövedelemből fizetik, a mennyiben az örökös az első időben megvonhatja magától az örökség jövedelmének vagy kamatainak egy részét, vagy egész teljét is. Nem szabad azonban felednünk, hogy Francziaországban és sok más országban, az örökségi adó nagyobb, mint a minőnek látszik, és pedig nemcsak azért, mert az illeték főtételén kívül annak tizedes pótlékait is kell fizetni, hanem azért is, mert az illetékhez még bélyeg is járúl, mely különösen a kis és közép örökségeknél igen jelentékeny.

Angliában igen eredeti intézkedést foganatosítottak, melyet némi változtatással igen érdemes volna másutt is meghonosítani. Bizonyos esetekben az angol örökösödési adónál, az illeték kivetése és az az alá vetendő tárgy értékének megállapítása alkalmával, tekintetbe veszik azt az időt is, melynek tartamáig az örökös a hagyatékot élvezheti. Vagyis a szerint vetik ki az illetéket, hogy az örökös minő korban van, s ennek következtében mennyi ideig valószínű, hogy a hagyaték az örökös kezén maradhat. Mindenesetre igazságos és hasznos volna ez elemet is számba venni az örökségi adó kivetésénél. Mert kétségtelenül igazságtalan az agg örököstől igen magas örökségi illetéket követelni, midőn valószínű, hogy az illetéket rövid idő múlva ismét megveszik ugyanattól a hagyatéktól. Minden nagyobb bonyodalom nélkül is képzelhetünk e

tekintetben méltányos megoldást. Csak annyit kellene megállapítani, hogy ha az örökös hatvan éves, a rendes illetéknek csak két harmadát fizeti; ha hetven éves, csak felét, ha nyolczvan éves csak harmadát. Hasonló elvből kiinduló és hasonló következményekre jutó ajánlatot tett az 1870-iki mezőgazdasági enquête bizottsága Franciaországban. E bizottság azt kívánta, hogy az egyenes ági örökségre vetett illeték leszállíttassék azon esetben, ha oly ingatlant terhel, mely a legközelebbi három előző évben már fizetett ily illetéket. E kívánság igen indokolt. S mi azt szeretnők, ha ily esetben nemcsak az ingatlannál, hanem az ingóknál is leszállítanák az örökségi illetéket. Ez intézkedést minden nehézség nélkül egyeztethetnők meg a korábbival. Az örökségi illetéknek, ugyanegy vagyontól, ily rövid időközökben követelt fizetése, kimerítheti, megtámadja magát a tőkét.

A mi franczia törvényünk kiáltó igazságtalanságokat követ el azon esetben, ha a birtok tulajdonúl marad az örökösök egy részének és haszonvételűl az örökösök egy más részének. Ez esetben ugyanis az előbbiek tartoznak megfizet niaz egész illetéket, s az utóbbiak még azonkívül az illeték felét. Ez a törvényes rablás egy neme. Midőn az örökösödés oldalági, vagyis magasabb illetekkel jár; midőn azonkívül a haszonvevő fiatal és a tulajdonos ellenben idős, mi gyakran megtörténhetik: akkor oly áldozatra kényszerítik az utóbbit, melyet valószínűleg soha nem fog megpótolhatni. Sok esetben előnyösebb volna rá nézve az örökséget egyszerűen visszautasítani. Ily esetben tehát az illetéknek semmi szín alatt sem szabadna másnak lenni, mint olyankor, midőn a hagyaték a teljes tulajdonosoknak nyílik meg. Az illetéket előlegesen a haszonélvezőnek kellene fizetnie, a ki aztán e költségeit, a haszonvétel lejár-

takor, a főtulajdonosnak felszámíthatja. De a közhatalommal való visszaélés s az igazság lábbal tapodása tekintetében ahhoz fogható igazán nincs, a mit a franczia adóigazgatás az örökségi illetéknél akkor követ el, midőn az adósságot nem engedi a hagyatékból levonni. Ennél monstruosabb visszaélést nem képzelhetünk. Igérik is a reformot mindennap, csakhogy még mindig nem váltották be szavokat.

Ha a mi illeték-törvényhozásunk gyűlöletes az adózók nagy része előtt, úgy ezt egyenesen annak tulajdoníthatja, hogy sok esetben csakugyan fosztogató. Valóban emelnők a közerkölcsiséget, elejét vennők sok csalásnak: ha illetékeinket valamivel jobb összhangba hoznók az igazsággal és észszerűséggel.

Lássuk, milyenek Franczia országban a legkiválóbb örökségi illetékek. 1 százalék az egyenes ági örökösödésnél minden ingó és ingatlan után, a mihez járúl még 2 tized pótilleték, összesen 1·2 százalék. Hozzájárul még azonkívül a bélyeg, mely, mint mondtuk, birói liquidatió esetében igen jelentékeny a kis és közepes hagyatékoknál. Ez 1·2 százalékos illeték nem volna súlyos, ha valamivel hosszabb halasztást, például 2 évet, engednének a fizetésnél. Ez esetben még valamicskével fölebb is lehetne rugtatni, például 1·5 százalékra. De most, mikor az örökös azt hat hó alatt tartozik lefizetni, igen súlyos és uzsorás kölcsönökre vagy elhirtelenkedett eladásokra, kótyavetélésre kényszeríti az adózót.

A testvérek, nagybátyák és nagynénék, továbbá ezek és unokaöcscseik és unokahugaik közt, tehát a legközelebbi oldalas rokonoknál 6·5 százalék az illeték, a mihez hozzá adva 13 tizedet, lesz az egész illeték 7·8 százalék, a mihez ismét még a bélyeg járúl, mely az örökség nagysága és

főleg a birói liquidatió elmaradhatása vagy elkerülhetetlensége szerint, kisebb vagy nagyobb is lehet. És ez a bélyeg aránylag annál súlyosabb, minél kisebb a hagyaték.

A nagyszüle testvére és a nagyszüle unokája, továbbá két testvér gyermekei közt az illeték 7 százalék a főtételben, 14 tized a pótilletékben, összesen 8·4 százalék, a mihez jön még természetesen a bélyeg is.

A negyedik fokon túl, de a tizenkettedik fokon, az *ab intestat* örökösödés határán innen levő rokonok között az adó 8 százalék a főtételben, 9·60 a pótilletékkel, a mihez jön még a bélyeg.

Nem rokon személyek közt az illeték főtétele 9 százalék, a pótilletékkel 10·8 százalék, azonkívül a bélyeg.

Végre házastársak közt az illeték 3 százalék főtételében és 3·6 a pótilletékekkel együtt, de a bélyeg itt is azonkívül számít.

Az élők közti ajándékozást hasonló illetékek terhelik, melyek körülbelől egyenlő magasak, azzal a sajátságos anomaliával, hogy valamivel súlyosabbak az egyenes ágban történt ajándékozásnál mint az egyenes ági örökösödésnél, és valamivel enyhébbek az oldalas ágban történt ajándékozásnál mint az oldalas örökösödésnél.

Mondhatjuk általában, hogy mindezen illetékek, az egyenes ágban és a házastársak közt történő örökösödés és ajándékozás egyedüli kivételével, igen magasak. Ha már egyszer erre az útra lépett a törvényhozás, nem láthatjuk be, miért állapodott meg a 11 egész 12 százaléknál, mit a bélyeg olykor 15 egész 20 százalékra is fölemel. Miért nem vesz mindjárt 25 egész 30 százalékot? Hogy kikerüljük az önkényt, valami határozott elvben kell megállapodnunk. Ezt az elvet azonban igen könnyü megtalálni. Az örökségi

illetéknek soha nem szabadna a hagyaték egy évi jövedelmét vagyis 5 százalékot meghaladnia, minden néven nevezendő pótlékaival egyetemben. 5 százalékos maximummal és két három évi haladék mellett, mérsékelt, igazságos adót nyernénk és állandó szabályt is teremtenénk, mely nem engedné, hogy a kincstár mellékutakon az adózók tőkéjének jelentékeny részét elkobozza.

Közöljük Vignes adóügyi munkájából a következő táblázatot, mely a Franciaországban 1868-ban élők közti ajándékozásokat és halál okozta vagyonátszállásokat és az azok után szedett illetékeket mutatja:

	Az illeték alá vetett vagyon értéke frankokban	Az illeték-jövedelem nagysága frankokban
1. Élők közti ajándékozás egyenes ágban . . .	866.038,000	13.164,000
2. « « « házasok közt	3.818,000	105,000
3. « « « oldalrokonok közt . .	34.408,000	2.300,000
4. « « « nem rokonok közt . .	19.046,000	1.715,000
5. Halál okozta vagyonátszállás egyenes ágban	2,303.183,000	25.340,000
6. « « « házasok közt	338.088,000	11.142,000
7. « « « oldalrokonok közt . .	681.271,000	49.752.000
8. « « « nem rokonok közt . .	132.473,000	13.114,000
Összesen	4,378.325,000	116.632,000

Az illeték alá vetett vagyon nagysága tehát 4,378 millió frank, az illetékjövedelem összege pedig 116.632,000 frank, vagy 2·7 százalék átlag. Ha alkalmazni akarnók az általunk ajánlott elvet, le kellene szállítanunk legfölebb 5 százalékra mindennel egyetemben az oldalas rokonok és nem rokonok közti örökösödésre vetett adót, a mivel 30 vagy 35 millió frankot vesztene a kincstár.* Ha azon-

* 1868-ban, a közlött kimutatás szerint, az oldalas rokonok és nem rokonok közti örökösödés és ajándékozás következtében az illeték alá vetett vagyonok összege 867.198,000 frankot tett. Ha ezekre átlag 4 százalékos illetéket vetnek, 34.687,000 frankot szednek be. A jelenlegi illeték 66.881,000 frankot hozott. A kincstár vesztesége tehát 32 millió frank lett volna.

kívül levonnók még az adósságokat, a mi jelenleg nem történik, még húsz millió frankot veszítene a kincstár, úgy hogy az örökösödési és ajándékozási illeték nem hozna többet 60 vagy 65 millió franknál. Ha tehát alkalmazkodunk ez elvekhez, minden esetre jelentékeny volna a veszteség, de egyszersmind megvolna az érdemünk, hogy nem követnénk el semmi igazságtalanságot. Ha másrészről 1·5 százalékra emelnők föl az egyenes ági rokonok közt történő örökösödés és ajándékozás illetékét, mely most 1·2 százalék; pedig ez nem járna valami nagy bajjal, ha ugyanekkor 2—3 évi haladékot engednénk a fizetésnél: úgy 7—8 millió franknyi jövedelmi többlethez jutnánk. Továbbá föltehető, hogy a mostani nehéz illetékek mellett igen sok az eltitkolás és csalás, különösen oldalas rokonok és nem rokonok közti örökösödésnél és ajándékozásnál. Ez eltitkolás enyhébb illetékek mellett mindenesetre korlátoltabb lenne, úgy hogy mindent összevetve, az állam vesztesége e változások mellett 50 vagy 55 millió frank helyett mintegy 25—30 millió frankra rúgna.

Nagyon kevés reményünk van egyébiránt arra nézve, hogy az állam egyhamar lemondana az oldalágban és nem rokonok közt történő vagyonátszállásokat terhelő magas illetékekről. Ezt az adót igen könnyen viseli a polgárok nagy többsége, kik semmi oldalas örökséget vagy ajándékozást nem remélve, nem is érzik az oly vagyonátruházási illeték szükségét, mely egyenlőn terheljen minden lakost pusztán az illető vagyon arányában. Mindazáltal kötelességünknek tartottuk az oldalas örökséget és ajándékozást terhelő nagy illetékekre a figyelmet fölhívni, mint a mely megszegi azt a nagy elvet, hogy az adó a polgároknak csupán jövedelmét érintse és soha magát a tőkét.

Némely országban az igen kicsiny egyenes ági örö-

kösödést fölmentették ez adó alól. Igy illetékmentes az ily örökség Olaszországban, Belgiumban és Hollandiában, ha nem halad meg 1000 frankot. Nem helyeseljük ez adómentességet. A kis örökség is fizethet 1·5 százalékos illetéket; de föl kell azt menteni a bélyeg és a többi most nem említett illetékek alól. Majd megmondjuk lejebb, mit kelljen tenni, hogy megóvjuk a szegény ember örökségét és ne engedjük azt a kincstár és a prókátorok által fölemésztetni, mint az most, fájdalom, történik.

Angliában, az anomaliák országában, az illeték rendkívül bonyolult és rendkívül igazságtalan. Nem szedik lajstromozási illeték alakjában (Angliában nincs lajstromozás), hanem bélyeg formájában. Ez az első igazságtalanság; mert a míg az illeték mindig szigoru arányban állhat a megadóztatandó tárgygyal, a bélyeg csak megközelítheti az arányosságot, mint azt mindjárt látni fogjuk.

Az örökösödési illeték három csoportra oszlik Angliában, ezek: 1. a bizonyítási illetékek, *probate duties*, 2. a közigazgatási levelek, *administrations letters*, 3. a hagyatéki illetékek, *legacy duties*, 1853-ig e három illetéknek megvolt az a közös vonásuk, hogy csak az ingó örökséget terhelték. De az emphyteutikus haszonélvezetet, örökbérletet (leasehold) szintén ingónak tekintették.

A *probate duties* az ingó örökségre vonatkoztak, ha végrendelet alapján történt. Az *administrations letters* az ingó örökösödésre *ab intestat*. A *legacy duty* minden ingó örökségre, de az ingót szélesebb értelemben véve mint a *probate duty*-knál. Némely örökség csak egyet fizet ez illetékek közül, mások többet egyszerre. Réné de Laboulaye szerint * az ingó örökség «első sorban *legacy duty*-t fizet,

* L. a *Bulletin de la Société de la législation comparée* 1873. márcziusi füzetét.

másod sorban *probate duty*-t, mely az örökség nagysága szerint $1^1/_2$—2 százalékra emelkedik, szóval megháromszorozza az ingó vagyon terhét». Ez állítás nem egészen helyes, legalább egyik részletében. A *probate duty* úgy mint az *administration letters* nem alkalmazkodnak szoros arányban az örökséghez. Ezek fokozott fix tételek, vagyis változik ugyan az örökség nagysága szerint, de nem szorosan arányos módon, hanem bizonyos ugrásokkal.

Igy a *probate duty* 2 százalék 1500—2000 font sterlingig terjedő örökségnél; de aztán az arány lejebb száll azon mérvben, a mint az örökség nagyobb lesz. Ez tehát egy megfordított progressiv-adó.

A *legacy duty* tarifája ellenben az örökhagyó és örökös rokonsági foka szerint változik, de ezen a körön belül, minden egyes rokonsági foknál, szoros arányban áll az örökség nagyságával. Ez illeték 1 százalék egyenes ágban; 3 százalék testvérek közt, továbbá a szülők, nagybátya testvérei és gyermekei közt; 6 százalék a közeli oldalas rokonoknál; és végre 10 százalék a távoli rokonok és idegenek közt. Ezek a csoportok és tarifáik sokban hasonlítanak a Francziaországban elfogadott csoportokhoz és tarifákhoz, azzal a kivétellel, hogy Angliában az illeték jóval enyhébb a testvérek, továbbá a szülők testvérei és gyermekei közt; de ép oly súlyosak mint Francziaországban az idegenek és távoli oldalas rokonok közt.

Az örökösödési adózás rendszerét jelentékenyen módosította Gladstone 1853-ban. Kiszélesbítette a *legacy duty*-k hatályát, melyek idővel úgy látszik az általános szabályt fogják képezni. Alája vetette ugyanis az ingatlan örökséget is, de azzal a megkülönböztetéssel, hogy az ingatlannál az örökös kora, a *living interest* szerint állapítják meg az illetéket. E sajátos eljárás indoka, több szerző

és ezek közt Parieu szerint is, a helyettesítés rendszere, mely Angliában az ingatlan igen nagy részét terheli s az ingatlan tulajdont időlegessé teszi. De azért kétségtelen, hogy az ezen számításban mutatkozó elv helyes. Ha nem szállítjuk le az idős személyekre 60, 70, 80 éves aggokra háramló örökségek terhét, igen könnyen elkobozhatjuk az oly vagyonnak tetemes részét, mely, kevés év alatt, többszörös halálozások folytán, gyakran változtatja urát.

Réné de Laboulaye közöl egy táblázatot, mely kimutatja minő más-más értéket sújt az örökségi adó Angliában az örökös különböző korához képest. E szerint egy 100 fontos ingatlan jövedelemnél:

ft sterlingre										
1906	becsülik az illeték alá vetendő tőkét, ha az örökös 1 éves									
1644	«	«	«	«	«	«	«	«	30	«
1242	«	«	«	«	«	«	«	«	50	«
541	«	«	«	«	«	«	«	«	75	«

Igen érdekes az ok, melynél fogva 1853-ig semmi örökségi adót nem fizetett az ingatlan tulajdon. Ez egyik legkiáltóbb bizonyítéka amaz arczátlan önzésnek, melyet a parlamentáris kormányzat néha felmutathat. Midőn Pitt 1796-ban újjá alakította a *legacy duty*-kat, két törvényjavaslatot terjesztett be. Az egyik az ingó vagyonra szólt, a másik az ingatlanra. Az első keresztül ment minden ellenzés nélkül. A második roppant ellenszenvet idézett elő, úgy hogy a kormány jónak látta visszavonni. Az akkori parlament legalább mezei birtokosokból állott.

Az angol örökösödési illetékekre nagyon ráférne az átalakítás. Nincs bennök semmi összefüggés és roppant egyenetlenek. Jobban terhelik az ingó mint az ingatlan vagyont. S igen gyakran jobban még a kicsiny vagyont is mint a nagyot. A távolabbi oldalas rokonok és a nem

rokonok közti örökösödést terhelő illetékek szerintünk nagyon is súlyosak. Egyenes ágban elég mérsékeltek, és Gladstone ajánlotta, hogy 2 százalékra emeljék föl. Ezt a kulcsot még bizony el lehetne fogadni, ha kellő haladékot engednek a fizetésnél, és ha általánossá teszik azt a szabályt, hogy ez illetéket az örökös korához képest kell megállapítani. A nélkül, hogy külön számításokba bocsátkoznánk minden egyes esetre, meg lehetne elégedni azzal, hogy — mint fönnebb is mondottuk — leszállítanák az adót egy harmaddal a hatvan éves örökösnél, felével a hetven évesnél és kétharmadával a nyolczvan évesnél.

Úgy a mint van, valamivel többet hoz ez adó Angliában mint Francziaországban. 1874-ben a végrendeletet sújtó *probate duty* kerekszámban 51.630,000 frankot (2.065,210 font sterlinget) hozott; a *legacy* és a *succession duty* pedig 85.350,000 frankot (3.413,712 font sterlinget); vagyis összesen az egész örökségi illeték 137 millió frankot, 99 millió frank ellenében Francziaországban 1868-ban. Igaz, hogy 1868 óta legalább is 20 milló frankkal növekedhetett ez adó hozadéka nálunk, minthogy az e fajta adók jövedelme évenkint szaporodni szokott.

Az örökösödési adózás egyik legkényesebb pontja az ingatlan megbecslése. Régebben a jövedelemnek csupán 20-szorosát vették a tőke értékéül. Ma már a jövedelem 25-szörösét vették alapul.

Az örökösödési illeték után, föltéve, hogy mérsékelten alkalmazzák, az ingatlanok vagy ingók átruházására nehezedő illeték képezi az egyik legjogosultabb adót. Az adó jogszerüsége ez esetben kétségbevonhatatlan, mert az állam nyilvánvaló szolgálatot tesz a szerződőknek, midőn őket minden megtámadás ellen biztosítja, a mennyiben karhatalmat nyújt szerződésök megvédésére és a mennyi-

ben lajstromba vezeti s következésképp megőrzi az okmányt, úgy hogy az a tulajdonnak bizonyos keltet, határozott hitelességet és rendes jogczímet ad.

De az államnak nem szabad ez előnyöket drágán megfizettetnie. Franciaországban az adásvevési illeték az ingatlanoknál roppant nagy. A vételár 5·5 százalékát éri el főtételében; a két póttizeddel fölmegy annak 6·6 százalékára; ehhez járúl még a bélyeg s a hivatalos közegek díja, mely nálunk főleg a hivatalnokok megvesztegethetősége következtében szintén igen nagy. Szóval, a szerződő felek által fizetendő illetékek rendszerint a vételár 10 százalékára rúgnak és csak a nagy átruházásoknál szállnak le kivételkép $8^1/_2$ százalékra. Ez az illeték igazán monstruosus.

Az ilyen eljárás visszás volta szembeszökő. Valóságos elkobzása az ingatlanban fekvő nemzeti tőke egy jelentékeny részének. Két-három évig is kell takarékoskodnia a birtokosnak, mig visszaszerezheti azt az összeget, melyet adásvevési illeték képében a kincstár részére fizetnie kellett.

Gyakran kérdezték, kire háramlik tulajdonkép ez az illeték. Rendesen azt mondják: az eladóra. Az eladó, mondják, jobban siet az eladással mint a vevő a vásárlással, s így ő viseli a kincstár által végrehajtott levonást, a mely az eladási árt is leszállítja. Ez az állítás nagyon általános. Az ily nagy adásvevési illeték leszállítja az ingatlan értéket minden kézben. Ugyanannyit árt a vevőnek mint az eladónak. Az eladás után mindketten rosszabb helyzetben vannak mint azelőtt, legalább bizonyos szempontból. A ki megveszi az ingatlant, jól tudja, hogy nem birja azt úgy eladni, hogy előbbi kiadásait megtérithesse. És a ki eladja, tudhatja, hogy — természetesen egészen hasonló körül-

mények közt — nem birja azt visszavásárlani ugyanazzal az összeggel, melyet az eladáskor érte kapott.

Az ily magas illetékek természetével jár, hogy korlátolják az ingatlan forgalmát, piaczát, ha szabad e kifejezést használnunk; s hogy egyszersmind szaporítja a titkos és csupán magán aláirással megerősített adásvevést. Az ingatlan eladása és vásárlása roppant bajossá lesz, a mire csak igen fontos okok mellett szánja el magát az ember, minthogy a vevő nem volna képes visszanyerni pénzét, ha a vett jószágot el akarná adni, s az eladó viszont nem tudná visszaváltani jószágát azzal a pénzzel, mit érte cserébe kapott.

Ingatlant tehát csak a legvégső esetben adnak el az emberek, s nem is vásárolják máskép mint hosszas latolgatás után. Különösen nem vásárol senki azért jószágot, hogy később újra eladja s a vételáron valami más jószágot vegyen. A földbirtok tehát mintegy mozdulatlan, a mi kétségtelenül árt a jobb mívelésnek. Senki nem birván földet vásárolni abból a czélból, hogy azt jobb karba helyezze s aztán nyereséggel eladja, mint ez Amerikában oly sokszor történik, a földbirtok gyakran a legrosszabb kezekben marad.

Hogy a föld élénk forgalom tárgyát képezhesse és többször mehessen egy kézből a másikba, arra nézve szükséges volna, hogy a kincstári s egyéb közjegyzői stb. díjak együttvéve ne haladják meg az 1 vagy $1^1/_2$ százalékot. 2 százalék már sok volna. Angliában az állami kincstár részére szedett illeték nem több $^1/_2$ százaléknál. Ha a föld adás-vevési költségei $^1/_2$ vagy 1 százalékra szállanának le, a forgalom csakhamar még egyszer, háromszor, négyszer, sőt talán idővel még ötször vagy hatszor akkora is lenne. Igaz ugyan, hogy a kincstár még ez esetben sem érne el

oly jövedelmet, mint ma a 6·6 százalékos adás-vevési illetékkel. De igen rövid idő alatt elérné annak felét, két harmadát. A magán aláirás mellett kötött adás-vevési szerződések, melyek ma oly nagy számúak, elenyésznének. A földmívelés gyorsabban haladna. A nemzeti gazdagság tetemesen gyarapodnék. A kincstár más úton, átlagos kárpótlással, például az által, hogy vagy tíz százalékos pótadót csatolna a mostani földadóhoz, helyrehozhatná azt, a mit az adás-vevési illetéknek 1 százalékra való leszállítása által veszít. Ez a rendszer sokkal jobban kedvezne úgy a földbirtoknak mint az államkincstárnak.

A következőkben adjuk Vignes munkájából, mit hoztak az arányos adás-vevési illetékek 1868-ban:

	Az illeték alá tartozó vagyon értéke frankokban	Az illeték jövedelme frankokban
Ingók adás-vevése	702.659,000	13.696,000
Értékpapirok adás-vevése	5.887.722,000	8.476,000
Külföldi értékpapirok adás-vevése	1,604.945,000	2.118,000
Ingatlanok adás-vevése	2,410.781,000	139.016,000

163 millió franknyi jövedelem $10^1/_2$ milliard franknyi forgalom után. És ebből, mint láthatjuk, több mint négy ötödöt szolgáltatja az ingatlanok adásvevése, mely pedig alig képezi az összes forgalomnak negyedrészét.

Az ingatlan értéke Franciaországban, hozzászámítva a városi ingatlant is, nem lehet kevesebb 100 milliard franknál, sőt valószinű, hogy még több is ennél. A megadóztatott ingatlan adásvevések nem képviselnek nagyobb értéket 2419 millió franknál, tehát alig negyvened részét az összes ingatlan értéknek. Bizonyosra foghatjuk, hogy az adásvevési illetéknek egy százalékra való leszállítása mellett, a forgalom rövid idő alatt megkétszereződnék és hogy az ingatlanok átlag legalább is minden húsz évben

cserélnének urat. S ha a mezei tulajdon nem is mutatna ily forgalmi átlagot, a napról-napra nagyobb fontosságot nyerő városi tulajdon bizony jóval élénkebb kereskedelmet tűntetne föl mint ma. Végre az eltitkolások az adásvevési árnál, melyek ma oly gyakoriak az okmányokban, eltűnnének és magán aláírás mellett alig kötne még valaki adásvevési szerződést. Az 1 százalékos adásvevési illeték tehát 5—6 milliard értéket érintene, a mi 60 millió frankot hozna. A földadóhoz csatolt s az adásvevési illeték veszteségeit kárpótolni hivatott tíz százalékos pótadó 17 millió frankot adna. Összesen tehát 77 millió frankot kapna az állam a mostani 139 millió frank helyett, melyet 1868-ban az ingatlanok adásvevéséből kapott. Mindenesetre áldozat volna az állam részéről, de oly áldozat, melyet az ország mezőgazdaságának és általános gazdasági fejlődésének hoz. A földmívelés javulása s a föld értékének emelése következtében évenkint kisebb és kisebb mérvben érezné meg az állam ez áldozatot.

Az adó kis mérvű leszállítása, mint azt a tapasztalás annyiszor bizonyította, mit sem használna. Csökkentené a kincstár jövedelmét és nem igen gyarapítaná a forgalmat. Minghetti egyik nagy financzialis beszédében, melyet mint az olasz kormány elnöke tartott, 4 százalékra kívánta emelni az ingatlant sújtó adásvevési illetéket, mely akkor 3 százalék volt. És e szándékát következőkép indokolta. Az adásvevési illeték 5 százalék volt. Leszállították 4 százalékra 1861-re, később 2·75 százalékra, de ismét fölemelték 3 százalékra 1866-ban. Minghetti megjegyezte, hogy az illeték leszállítása semmivel nem öregbítette a jövedelmet (vagy talán azt akarta mondani, hogy nem öregbítette a forgalmat), és minden aggodalom nélkül nézett az 1861-iki illetékek visszaállításának hatásai

elé, minthogy az új tarifa még mindig 1 százalékkal enyhébb volt mint a régi piemonti tarifa, mely, mint mondá, semmi nehézséget vagy bajt nem csinált és jóval alacsonyabb mint a franczia, belga vagy svájczi tarifa. *

Tisztán fiscalis szempontból Minghetti-nek mindenesetre igaza volt. A fogyasztást vagy forgalmat terhelő közvetett adók tarifájának változtatása csak úgy gyakorolhat nagy befolyást az adózók magatartására s az egész gazdasági mozgalomra, ha az a változtatás gyors és igen tetemes. Mikor 5 százalékról 4 százalékra szállítjuk le az illetéket, bizony nem elevenítjük valami nagyon a forgalmat. Ha azt akarjuk, hogy az eddigi szokások megváltozzanak s az ingatlan birtok mozgékonyabb legyen, úgy 1 százalékra kellene leszállítanunk az illeték kulcsát. Sőt még az is ritka, hogy az adó akármily jelentékeny leszállításának rögtönös és mélyre menő hatása legyen. Csak bizonyos számú évek multán mutatkozik minden természetes következményök.

Van még sok más illeték, melyen kivetni valót találunk. A kereskedelmi árúraktárakat terhelő és 2 százalékra rugó illetékek szintén roppant nagyok. Az ingóságok, termések, hajók eladását terhelők szintén 2 százalékosak. Ezek is túlságosak. Menteni tudnók azokat, melyek a bérleti szerződéseket terhelik, noha az mindig némi megsértése a szabadságnak, midőn az állam lajstromozásra kényszerít minden szerződést, még az olyat is, mely harmadik személyek jogát nem érinti. Csakhogy a bérleti árak pontos ismerete bizonyos társadalmi és fiscalis jelentőséggel bir,

* L. az *Économiste français* 1875. február 6-iki számának *Les finances italiennes et l'Exposé de M. Minghetti* czímű czikkét Minghettinek 1875. január 19-kén tartott beszéde alkalmából.

amennyiben ez szolgáltatja a föld- és házadó kivetésénél a kellő alapot.

Az illetékek jövedelme virágzó társadalomban mindig gyarapszik. A jövedelem e folytonos öregbedését igen sok körülmény mozdítja elő. Az illetékek legnagyobb része arányban áll az átruházások jelentőségével; és ezek az átruházások gyarapodnak számban és nagyságban. A jelen társadalom sajátsága, hogy mindenben mozgékonyabb mint a régi társadalmak. A birtok s minden érték gyakrabban cserélnek urat mint régebben. S a mozgalom még jóval élénkebb lenne, ha az adásvevési illeték nem volna oly szerfölött magas. Nemcsak hogy több lesz az átruházások száma, de az egyes átruházások is nagyobbak lesznek a szerint, a mint a társadalmi gazdagság, az álló úgy mint a forgó tőkék felhalmozása, a mezőgazdaság és ipar fejlődése mind nagyobb mérveket ölt. Azonkívül a pénzül szolgáló nemes érczek folytonos értékcsökkenése szintén évről-évre növeli az átruházási összegeknek legalább névleges nagyságát. Mindezen okok oda hatnak, hogy az illeték jövedelme, még változatlan tarifa mellett is, gyorsabban izmosodik mint az ország vagyonossága. E szempontból nagyon is megérdemli az illeték, hogy föntartsák. De a méltányosság szempontja ismét azt kívánja, hogy átalakítsuk és nevezetesen leszállítsuk, sőt, sok esetben, egyenesen megszűntessük. Még így is jelentékeny jövedelmet szolgáltatna ez adónem.

A következőkben láthatjuk, mit hozott az illeték Franciaországban, különböző időben:

Év	Összeg frankokban	Év	Összeg frankokban
1830	154.165,000	1850	203.540,000
1835	166.504,000	1855	267.516,000
1840	190.596,000	1859	272.146.000
1845	213.502,000	1868	366.118,000
1847	223.790,000	1869	373.815,000
1848	169.682,000	1874	430.464,000
1849	185.472,000	1875	452.852,000

Ez adó hozadéka tehát szinte megháromszorozódott 1830 óta. Az igaz, hogy azóta sok oly okmányt vetettek alája, mely azelőtt föl volt mentve alóla. Mindamellett mondhatjuk, hogy ez adó hozadéka, a tarifa változtatása és az illetéknek kiterjesztése nélkül is, minden tíz évben 25—30 százalékkal gyarapszik. Ha megvalósítanók ez adónál mindazon változtatásokat, leszállításokat és megszüntetéseket, melyeket a helyes közgazdasági elvek követelnek, még mindig 300 millió frank jövedelmünk maradna, mely azonkívül igen hamar fölemelkednék 350 millió frankra.

A bélyeg minden valószinüség szerint sokkal újabb eredetű mint az illeték. Vannak ugyan kik Justinianusig viszik föl, de a nélkül, hogy erre nézve kellő adatokat mutatnának elő. Rendszerint azt mondják, hogy a bélyegadót egy hollandus találta föl 1624-ben, midőn a Generalis Statusok pályadíjat tűztek ki oly adóra, mely lehető termékeny legyen és mégis igen kevés faggatásnak vesse alá a polgárokat. Meg kell vallani, hogy ennek a hollandusnak az eszméje igen genialis, s hogy kevés találmány terjedt el oly hamar mint az övé.

A bélyeg-adó roppantul elterjedt. Majdnem olyan már mint a spanyol *alcavala*, mely minden jószág adás-vevését sujtotta. Mondhatjuk, hogy a készpénzzel fizetett

mezei termékek és általában a détaileladás kivételével, semmi vagyonátruházás nem kerüli ki ez adót. De azért ez az *alcavala* mégis kevesbbé faggató, kevesbbé sujtó mint a régi.

Helyes-e adó alá vetni minden okmányt, szerződést, ügyletet? Elvben persze senki nem állíthatja, hogy ez megegyeznék a méltányossággal és igazsággal. Az emberek vagyona semmi szükséges arányban nem áll a kötelezvényekkel, melyeket aláír, — a nyugtákkal, melyeket lefizet, — s a szerződésekkel, melyekre magát kötelezi. De azért általában mégis igaz, hogy a bélyeg alá vetett okmányok száma az illetők vagyonának arányában gyarapodik. Van valami, ha nem is szigorú, de legalább megközelítő arány, az ezen úton fizetett adó s annak vagyona közt, ki ez adót fizeti. Szegény ember nem igen fizet máskor bélyeget mint örökség esetén, a mikor ez adó, az igaz, borzasztó nagy rá nézve. Általában mondhatjuk, hogy a bélyegadónak ha könnyű és jól van kivetve, az az előnye van a fogyasztási adók fölött, hogy kiméli a dolgos osztályt és a kis jövedelmet.

A bélyegadót Franciaországban XIV. Lajos alatt hozta be az 1673. márczius 16-iki ediktum. Ugyanez ediktum köteles formulákat állapított meg bizonyos okmányokra nézve. Valamivel később, 1674-ben egy ediktum a formulákat bizonyos bélyegnyomással vagy jegygyel helyettesítette, mely a különböző tartományok szerint más meg más volt. Az 1791. február 18-iki törvénynyel az *assemblée nationale* eltörölte a jegyeket és megteremtette a bélyeges papirt, vagyis egy a rendesnél jóval vastagabb papirt, melynek már anyagában vannak bizonyos az évszámmal ellátott jelek. Ez utóbbi körülményt különösen meg kell említenünk, mert ez némi viszonylagos hitelességet kölcsö-

nözhet az okmányoknak. Ez új találmány czélja volt adó alá vetni a tőkék és jogok minden átruházását.

A bélyeg-adó azóta rendkívüli hódításokat mutathat föl. Egy VI. évi vendémiaire-i törvény bélyeg alá vetette a hírlapokat és falragaszokat. A hírlapokra vetett bélyeg politikai rendszabály is volt, nemcsak pénzügyi, mert arra is czélzott, hogy lehetőleg korlátolja a politikai sajtó terjedését. A VII. évi brumaire-i törvény fölállította azt az elvet, hogy a bélyeg alá tartozik: «minden magán és törvénykezési okmány, egyedül azok kivételével, melyeket a törvény ez alól egyenesen fölment». Ez a törvény azonkívül igen nagy gondot fordít arra, nehogy két okmány is jusson ugyanegy lapra; sőt arra, hogy nagyon sok sor ne juthasson a törvény által kiszabott helyre. Megszabja a birságokat áthágás esetén; megszabja a lajstromok, a bélyeges papir alakját, és végül a díjakat, melyek azóta többször változtak. 1817 óta fölmentették a bélyeg adó alól a könyvkereskedői s általában a tudományra és művészetre vonatkozó hirdetéseket.

1822-ben bélyeg alá vetették a váltókat, és azóta súlyosbitották az eredeti taksát.

1850 óta kiterjesztették a bélyeget a részvénytársaságok és más ipari vállalatok részvényeire és kötvényeire. A névleges részvénytőke minden 100 frankja után 50 centime a bélyegadó, ha a társaság tartama nem haladja meg a tíz évet; 1 százalék vagyis 1 frank, ha a társulat hosszabb időre keletkezett. Ez adó kifogás alá eshetik. Olybá vehetjük, mint a mely előnyt ad a magán vállalkozásnak, minthogy csupán a társulatokat terheli.

1863-ban bélyegadó alá vetették a hazai és külföldi állampapirokat, 50 centime-ot követelve a névleges érték minden 100 frankja után. Egy 1864-iki törvény 1 frankra

emeli a hazai és külföldi állampapirok bélyegadóját. Ez adó úgy mint a megelőző, kilépett a bélyegadó keretéből. Szigorú arányban akar lenni az adó alá vetett tőkével és roppant magas. Védvám gyanánt remélt hatni a franczia járadékra a külföldi állampapirokkal szemben.

A bélyeg fokozatosan egy egész csomó okmányra és iratra terjedt ki. A vasúti társulatok által kiadott szállítási elismervényekre, a fuvarlevelekre, a biztosító bárczákra, a kereskedelmi számlákra, a 10 frankot meghaladó összegekről szóló nyugtákra, stb. stb.

A bélyegadó Francziaországban tarifájának fokozata szerint kétféle. Az egyik neve: *timbre de dimension*, terjedelmi bélyeg; a másiké: *timbre proportionnel*, arányos bélyeg.

A *timbre de dimension* tarifájának az okmányokra alkalmazandó papir megszabott alakja, terjedelme szolgál. Jelenleg a bélyeges papirnak öt osztálya van terjedelméhez képest. A VII. évben a bélyegadó 25 centime-tól 1 frank 50 centime-ig terjedt. 1816-tól a nagy lajstrom lapja 2 frankba került, a nagy papir egy lapja 1 frank 50 centimeba, a közepes papir 1 frank 25 centimeba, a kis papir 70 centimeba, a kis papir fél lapja 35 centimeba. E bélyeget fölemelte az 1862. jul. 2-iki törvény 3 frankra, 2 frankra, 1 frank 50 centimera, 1 frankra, 50 centimera. Az 1870-iki csapás óta e tarifákat fölemelték 2 tizeddel, úgy hogy az e fajta bélyeg most 3 frank 60 centime, 2 frank 40 centime, 1 frank 80 centime, 1 frank 20 centime és 60 centime, vagyis közel még egyszer oly magas mint az 1816-tól 1862-ig fennállott tarifa.

E korszakonkint bekövetkezett emeléseket igazolni lehet némileg a közvagyonosság fejlődésével és a nemes ércznek folytonos értékcsökkenésével. Két ok, melynek kö-

vetkeztében az átruházások mindig nagyobb összegekre szólnak. Az ily magas bélyegadó mindazáltal nagy teher a kisebb ügyleteknél, kis örökségeknél és kis átruházásoknál. E tekintetben a reform elkerülhetetlenül szükséges. Majd szólunk róla lejebb.

Az arányos bélyeg, *timbre proportionnel*, a terjedelmi bélyeg, *timbre de dimension*, ellenlábasa, de nem érdemli meg egészen azt a nevet, melyet neki adtak. Az u. n. arányos bélyeg ugyanis nem szigorúan, hanem csak megközelítőleg arányos adó. Fokozatos osztályadó, *Classensteuer*, mint a németek nevezni szokták. Mert a helyett, hogy egyenletesen emelkednék és folyton egyenlő arányban állana az illető okmányban szereplő összeggel: csak bizonyos fokozatok, osztályok szerint emelkedik. Ime egy példa a váltókról. Az 1850-iki törvény szerint a váltó fizet 5 centime-ot 100 frankig, 10 centime-ot 100 franktól 200 frankig, 15 centime-ot 200 franktól 300 frankig, 20 centime-ot 300 franktól 400 frankig, 25 centime-ot 400 franktól 500 frankig, 50 centime-ot 500 franktól 1000 frankig, 1 frankot 1000 franktól 2000 frankig, 1 frank 50 centime-ot 2000 franktól 3000 frankig és így tovább 50 centime-ot minden újabb 1000 frank után. Ez adó tehát nem áll szoros arányban minden összeggel, hanem csak minden osztály legmagasabb összegével. $1^1/_{20}$ százalék volt az említett 1850-iki törvény szerint azon váltó-összegeknél, melyek egy-egy osztályt befejeztek s következésképp valamivel súlyosabb minden közbülső összegre nézve, mely nem érte el a határvető legmagasabb összeget. Ma az aránosnak nevezett bélyegadót fokozatosan fölemelték 0·1, sőt 0·15 százalékra.

A kincstár visszariadt ez adó szigorú arányosságától, mert az igen sok gyakorlati bajjal járt volna. Nagyon is kis törtszámokig kellett volna menni a fizetésnél, s még

több és bonyolultabb számításokat kellett volna csinálni. Inkább elfogadták tehát az egyenlőtlenséget bizonyos fokig, mint a túlságos bonyolúltságot.

A terjedelmi bélyeg, *timbre de dimension*, sújt minden oly papirt, melyet törvénykezési czélokra, nevezetes bizonyítási eszközül használnak.

Az arányos bélyeg, *timbre proportionnel*, sújtja a kereskedelmi élet bizonyos okmányait, nevezetesen a váltót, utalványt, stbit.

Láttuk azonkívül, hogy egy egészen szigorúan arányos bélyegadó terheli a hazai iparvállalatok és részvénytársaságok értékeit, továbbá a bel- és külföldi állampapirokat. Tulajdonképen tehát három bélyeg van: a terjedelmi bélyeg, *timbre de dimension*; a fokozatosan arányos vagy megközelítőleg arányos bélyeg, *timbre proportionnel*; és végre a szorosan arányos bélyeg. Minthogy az utolsó nagyon magas, rendesen évi átalányban szedik 5 centimemal a részvény vagy kötvény névleges értékének minden 100 frankja után.

Az 1870/1-iki háború óta átalakították a bélyegadót Francziaországban. Alája vetettek igen sok okmányt, mely azelőtt föl volt mentve alóla. Fölemelték a tarifákat igen különböző módon és gyakran roppant mérvben. Feltalálták a 10 centimeos változatlan fix bélyeget minden 10 frankot meghaladó összegről szóló nyugtákra és számadásokra. Ez az adó oly egyenetlen, a milyen csak lehet, de termékeny és kényelmes. Ajánlották, hogy ennek a bélyegnek kulcsát fölemeljük, a számlákban és nyugtákban foglalt összegek arányában. Ez a rendszabály megfelelt volna ugyan a szigorú igazság elveinek, de megrövidítette volna a kincstárt és nagyon faggató lett volna az adózókra. A mindig egyenlő fix bélyeg alkalmazása könnyű. A fokozatos

bélyegről alig mondhatná valaki ugyanezt. Vannak esetek, hol az adó egyszerűsége fontosabb szempont magánál a szigorú igazságosságnál. A csalás kétségkívül jóval nagyobb mérveket öltött volna, ha ezt a bélyeget a számlák összegéhez képest fokozzák. Míg így a közönség nagyon könnyen alkalmazkodott ezen egyforma bélyeghez, mely mintegy 13—14 millió frankot hoz az államnak. 13.647,000 frankot hozott 1874-ben. Mindazáltal talán lehetne ezen bélyegnemnél három osztályt felállítani. 10 centime-ot az 500 franknál kisebb számlákra, 20 centime-ot 500—2000 frankig és 50 centime-ot a nagyobb összegekre. De tarthatunk tőle, hogy az ily átalakítás nem igen fogná növelni a kincstár jövedelmét.

Bélyeget vetettek a chèque-ekre, fölemelték a biztosító bárczákon. Ez utóbbi különösen kifogásolható és csak abban lel némi igazolást, hogy igen nehéz egy tetemes jövedelmet nyujó közvetlen adórendszert behozni. A biztosító bárczákra vetett bélyeg egyébiránt mostani kulcsa mellett sem akadályozza a biztosító ügyletek forgalmát. Csak azt lehet ellene felhozni, kogy terhet ró oly szerződésre, melyet a társadalom érdekében föl kellene menteni minden adó alól. Angliában létezik ehhez hasonló bélyeg. 1869-ben azonban eltörölték az életbiztosításnál, de különös anomaliaként még ma is fenmaradt a tengeri biztosításnál.

A tulajdonképen lajstromozási illetékhez járul még az iktatási illeték, *greffe*, s a jelzálogok nyilvántartásáért fizetett illeték, *droit d'hypotheque*, melyek részben a régi *épices* * nevezetű illetékeket pótolják. Ez illetéket az iktatá-

* *Épice*, szórul-szóra fűszer vagy bizonyos czukorkák. A régibb franczia törvénykezési szokás szerint a nyertes fél czukrot

sért és szétküldésért szedik, az iktató és irodahivatal személyzetének dijazására szolgálnak s azonkívül elég jelentékeny jövedelmet is szolgáltatnak az államnak.

A jelzálogi illetékek különfélék: részben változatlanok, fixek; részben arányosak. Az elsőket az állam megérdemelt dijául tekinthetjük azon fáradságért, hogy közbenjárásával biztosítja az ingatlanok jelzálogi hitelét. Az utóbbiak azonban alig kerülhetik ki Sismondi vádját, ki e bélyeget az adós adósságára vetett adónak nevezte.

A bélyegadó jövedelme természetszerűleg növekedett évről-évre, ép úgy mint az illetéké, sőt talán még gyorsabban. Ez állandó növekedésnek négy oka van. Ilyen mindenekelőtt a tarifák fölemelése 1862-ben és 1871-ben; másodszor a bélyeg kiterjesztése egy egész sereg azelőtt bélyegmentes okmányra; harmadszor a vagyon és gazdagság folytonos növekvése, mely természetesen befolyást gyakorolt az arányos bélyegadó gyarapodására; és végre negyedszer a kis, közepes és nagy ügyletek számának szintén folytonos szaporodása. Mily aránybau járultak az egyes tényezők az államkincstárba folyt meglehetős bélyegjövedelemhez — azt igen bajos volna megmondani. De annyit talán mégis lehet állítani, hogy a negyven év lefolyása alatt mutatkozó roppant jövedelmi szaporodás egyharmada a tarifák fölemelésének tulajdonítható, melyek részben majdnem megkészereződtek és egyes esetekben megháromszorozódtak. A jövedelmi szaporodás egy másik harmadát a bélyegadó újabb eddig bélyegmentes okmányokra való kiterjesztésének róhatjuk föl; s végre az utolsó két harmadot a többi két okból a gazdagság gyara-

vagy fűszert ajándékozott a birónak. Innen az azon időben keletkezett, de ma már nem létező illeték neve. *Fordító.*

podásából s az ügyletek számának szaporodásából származtathatjuk.

A bélyeg jövedelme különböző időkben		A bélyeg jövedelme különböző időkben	
Év	Jövedelem frankokban	Év	Jövedelem frankokban
1830	27.959,000	1850	39.876,000
1835	30.298,000	1855	51.462,000
1840	34.473,000	1859	53.524,000
1845	39.306,000	1868	84.986,000
1847	41.692,000	1869	89.316,000
1848	30.920,000	1874	152.092,000
1849	32.739,000	1875	154.184,000

A növekvés tehát roppant nagy e negyvenöt év alatt, minthogy a hozadék hatszor akkora lett. A terjedelmi bélyeg, *timbre de dimension*, természetesen kisebb jövedelmi szaporodást tüntet föl mint az arányos bélyeg, a *timbre proportionnel*. 1840-től 1868-ig a *timbre de dimension*, a terjedelmi bélyeg jövedelme 30.964,000 frankról 61.629,000 frankra ment. Időközben a tarifát fölemelték, nevezetesen a leghasználatosabb fél lapnál 35 centime-ről 50 centime-ra. Tehát a bélyegadó e nevezetes részének jövedelme e 28 év alatt alig hogy megkétszereződött, noha a tarifát 40 százalékkal emelték. Ugyanazon idő alatt a *timbre proportionnel*, az arányos bélyeg jövedelme 3.509,000 frankról 23.357,000 frankra emelkedett, a bélyegnek különböző, azelőtt egészen bélyegmentes, okmányokra való kiterjesztése s az ügyletek számának szaporodása következtében. Mondhatjuk — de ez inkább csak valószínű mint bizonyos — hogy azon esetre, ha a bélyegadót nem alakítják át s a bélyegkötelezettség terjedelmében szintén nem történik változás, még úgy is megkétszereződnék ez adó jövedelme minden húsz-harmincz évben.

A bélyeg azon adók közé tartozik, melyek a jelenlegi pénzügyi szervezetben, társadalmi szempontból, a leg-

kellemetlenebb következményeket vonják magok után. Igen sokat lehetne mondani a váltóbélyeg háramlásáról. Még többet hozhatnánk föl a törvénykezési okmányokat terhelő bélyegről. A bélyeg fölemészti a kis hagyatékok nagy részét. Nagyon is megdézsmálja a kis örökséget és elnyeli a szükségből történő kisebb eladások hozadékát. Fölötte megszaporítja a törvénykezési költségeket, még a középfajta pereknél is. Gyakran visszatartja az embereket attól, hogy a törvénynél keressék igazaik védelmét. Ezt magok az adóközegek is beismerik. Így szól maga az igazságminiszter, *garde des sceaux*, az 1873-iki polgári és kereskedelmi törvénykezésről szóló jelentésének bevezetésében:

«Igen bajos általánosan megjelölni a polgári és kereskedelmi törvénykezési ügyletek számában mutatkozó változások okait. Mindazáltal némi jogunk van az 1873-ban tapasztalt hanyatlást ama hirtelen beállott pangásnak tulajdonítani, mely 1870-ben és 1871-ben az ügyletek forgalmában mutatkozott, s a mely 1872-ben a visszahatás egy nemét vonta maga után, a mennyiben ez évben a perek száma a korábbi 1870. év színvonalára emelkedett. S ha másrészről az időközi törvényhozásban e változás okai után fürkészünk, bátran mondhatjuk, hogy az adótörvények, melyek az illeték és bélyeg fölemelése által költségesebbekké tették a pereket s következésképp több kiadást róttak a felekre, nem maradtak befolyás nélkül a változásra. E törvények mindenesetre visszatartóztattak sokakat attól, hogy vitás ügyekben a törvényszékekhez folyamodjanak».* Így szól Dufaure igazságügyminiszter. Lehetetlen ennél találóbban kimutatni, hogy az illeték és bélyeg

* L. e jelentést az *Economiste Français* 1878. évi deczember 18. számában.

jelen kulcsával és jelen alakiságaival akadálya az igazságszolgáltatásnak. A nép alsó osztálya úgyszólván kénytelen vitás ügyeiben a törvény átalmáról lemondani, mert jobb, ha némán tűri megkárosodását, mint ha oly pörökbe bocsátkozik, melyek költségei tönkre tehetnék. Nem roppant fogyatékos-e az ilyen adórendszer?

A bélyegadó túlzott voltának egy más kellemetlen következését mutatják az 1873. birói árverésekről szóló adatok. Ismét az igazságügyminiszter jelentéséből idézünk: «A következő táblázat az 1873. évnek jelentőségük szerint osztályzott 24,302 birói árverését tünteti föl, és egyszersmind összehasonlítást enged tenni minden osztálynál az eladási ár és a költségek közt:

A birói végrehajtások az eladási ár szerint	A birói végrehajtások száma	Az eladási ár átlaga	A költségek átlaga	A költségek átlaga 100 frankos eladási ár után
500 frankig	1,307	286 frank	353 frank	123 frank 29 centime
501—1,000 «	1,814	764 «	388 «	50 « 76 «
1001—2,000 «	3,326	1,480 «	417 «	28 « 15 «
2001—5,000 «	6,479	3,390 «	477 «	14 « 08 «
5001-10,000 «	4,768	7,112 «	564 «	7 « 92 «
10,000 frankon túl	6,608	43,702 «	979 «	2 « 24 «
Összegek v. átlagok	24,302	14,457 frank	609 frank	4 frank 21 centime

Az igazságügyminiszter e táblázatot a következő megjegyzésekkel kiséri: «Fölösleges bármit is hozzátenni ahhoz, mit a kis eladások és az azzal járó költségek aránytalanságáról a fönnebbi jelentésekben mondottam. Csak azon reményemnek adhatok újból kifejezést, hogy meg fognak valósulni azon méltányos reformok, melyek a törvényhozás figyelmét immár magára vonták.»

Ez adatokból láthatjuk, hogy a franczia törvénykezés költségei is nagyok, de a bélyeg- és illetékadók valóságos zsarolások.

Dufaure igazságügyminiszter és Leon Say pénzügyminiszter megegyeztek egy törvényjavaslat benyujtásában, mely legalább a legújabb keletű visszaélések megszüntetésére törekszik. A bélyeg, a lajstromozási, iktatási és jelzálogi illeték, szóval mindazon adók, melyek bármely természetű okmányt a végrehajtás előtt vagy alatt terhelnek és a melyeket csupán az illető ingatlan eladása szempontjából vetettek ki, vissza fognak téríttetni: 1. *teljesen*, ha a végrehajtási ár mindent összevéve nem halad meg 500 frankot; 2. *háromnegyedrészben*, ha az ár nem halad meg 1000 frankot; 3. *felerészben*, ha az nem halad 1500 frankot; 4. *egynegyedrészben*, ha az ár nem halad meg 2000 frankot. A felek által a visszatérítés czéljából teljesítendő föltételeket és felmutatandó bizonyítékokat egy közigazgatási szabályzat alakjában kiadandó rendelet fogja megállapítani. Ugyanez a rendelet részletesen megállapítandja a 2000 frankot meg nem haladó ingatlanok birói eladásával járó törvénykezési költségeket. A tarifa kidolgozásánál szem előtt tartják, hogy a költségek összege, a bélyeg, lajstromozási, iktatási, jelzálogi és hirdetési kiadásokon kívül, 15 százaléknál magasabb, de 40 franknál alacsonyabb se legyen.

E reform nagy enyhítés volna a birói végrehajtással fenyegetett kisbirtokos osztályra nézve. De azért még ez is igen súlyos terheket hagyna fönn számukra. Vegyük csak oly birtokos helyzetét, kinél a birói végrehajtásnál elért eladási ár 764 frankot tesz. Ez t. i. az 500—1000 frankig terjedő eladási árak átlaga. Ha birói úton adják el a 764 frankos birtokot, a jelenlegi költségek 388 frankot tesznek. Ebből a kincstár, az új törvény életbeléptetése után, vissza fog adni három negyedrészt, vagyis 291 frankot. A végrehajtás tehát kerülne 97 frankba vagyis közel 13 százalékba. Tényleg azonban jóval magasabb lesz a

költség, mert hiszen a kincstár csak a végrehajtást megelőző okmányoknál téríti meg a bélyeg, lajstromozási, iktatási és jelzálogi illeték három negyedét; míg a többi költség 15 százalékra is emelkedhetik. Tehát az 500—1000 eladási árak után a birói végrehajtás költségei még ez esetben sem lesznek alacsonyabbak 20—25 százaléknál.

De nemcsak a birói végrehajtással járó költségek képeznek ily fiscalis rablást. Igen sok ügylet van, mely hasonló látványt nyújt, noha valamivel szelídebb kiadásban. Az illeték és bélyeg átható reformja, s igen sok alakiság egyenes megszüntetése elengedhetetlenül szükséges, ha vissza akarjuk állítani az igazságot törvényhozásunkban, a jog- és vagyonátruházás terén; s ha másrészt véget akarunk vetni annak az általános felfogásnak, mely a kincstárt mindnyájunk közös ellenségének és pedig könyörtelen és oktalan ellenségének tekinti.

A bélyegadó elve jogos, alkalmazása azonban nagyon sok gáncsra ad okot. A bélyeg ma 150 millió franknál többet hoz. Ha helyre akarnók állítani a fiskalis törvényhozásunk által oly vakmerően megsértett igazságot, meg kellene elégednünk 60—70 millió frank jövedelemmel. A terjedelmi bélyeget, *timbre de dimension*, felére vagy két harmadára is le kellene szállítani; a leghasználatosabb alakban, a féllapnál, nem szabadna 20 vagy 25 centimenél magasabbnak lennie. A kereskedelmi értékekre vetett bélyegnek semmi esetben sem szabadna $^1/_{20}$ százalékot meghaladnia. A mindennemű szállítmányok után kiadott feladási elismervényeknél egyelőre ideiglenesen föl lehetne még tartani a bélyeget, ha azt leszállítanók 10 centime-ra. Meg lehetne tartani a 10 frankot meghaladó összegekről szóló nyugtákat jelenleg terhelő 10 centime-os bélyeget. De felére kellene leszállítani a külföldi állampapirok s

a bel- és külföldi társulatok papirjai után átalányban szedett bélyegadót. E módosítások, ha nem tennék is az adót szorosan arányossá, legalább elviselhetőbbé és méltányosabbá változtatnák terhét.

Ha összevetjük ez intézkedéseket azzal, mit az illetékre nézve mondottunk: a hagyatéki adósságok levonása, az oldalas rokonok és nem rokonok közti örökség után fizetett illeték leszállítása 5 százalékos maximumra, a visszteherrel járó ingatlan-átruházások leszállítása 1 százalékra stb. — lehetőleg megegyeztetnők egymással az igazság s a kincstár követeléseit, s némileg helyreállítanák a lakosságnak adófizetés dolgában annyira megingatott erkölcsi érzületét. E reformok keresztülvitele azonban kétségtelenül áldozatokat róna a kincstárra.

A bélyeg és illeték jelenleg 600 millió franknál többet hoz a kincstárnak. — 452.852,000 frankot az illeték és 154.184,000 frankot a bélyeg. Ha el akarnók törölni ez adók zsaroló és közgazdaság-ellenes jellegét, melyet azok most igen sok esetben mutatnak, mintegy 300 millió frankkal kellene beérnünk az illetéknél és vagy 70 millió frankkal a bélyegnél, a mi által a kincstár mintegy 230 millió frankot veszítene az 1875-iki eredményhez képest. E veszteséget bizony nehéz volna helyrehozni. A nagy államadósságok és nagy hadseregek egyik kijátszhatatlan, elkerülhetetlen következménye, hogy az általok okozott nagy költségeket szinte lehetetlen egy gazdaságos és észszerű adórendszerrel födözni. E könyv végén mindazáltal kutatni fogjuk, hogyan lehetne e sürgős reformokat fokozatosan megvalósítani, a nélkül, hogy azért a budgetet deficitnek tegyük ki. Nagy társadalmi érdek kívánja, hogy a nép ne tekintse a kormányt ezentúl is zsarnoknak, ki pénz dolgában nem is hederít az igazságra.

EGYETEMI KÖNYVTÁR

XII. FEJEZET.

A LEVELEZÉSRE ÉS SZÁLLÍTÁSRA VETETT ADÓ.

Minden civilisált országban állami monopoliummá változtatták a levélszállítást. Még alig nehány év előtt nem volt e szabály kivétel nélkül. Még emlékezni fognak a hírneves Thurn-Taxis családra, e herczegi iparosokra, kik a levélszállítást a legtöbb német államban monopolizálták. De a kormányok nemcsak hogy monopoliumot csináltak ebből, hanem majdnem mindegyik jövedelmi forrásul is igyekezett azt felhasználni. Legfölebb az Egyesült-Államokat idézhetnők, mint olyat, melyre nézve a levélszállítás valóban áldozattal jár. Grant elnöknek 1875. végéről szóló utolsó jelentése szerint az Unió sokkal többet költött e czélra, mint a mennyit e réven bevett, a mit jórészben a terület roppant nagysága magyaráz meg. Sok országban a távirdát is az állam állította föl vagy vette meg és ebből is állami jövedelmet teremtettek. Végre igen sok állam adót vetett a fuvarszállítmányokra, különösen azokra, melyeket a vasút közvetít. Mindez adók sok tekintetben összefüggnek egymással. Mindnyájan érintik közvetve a forgalmat, az ipart. Vizsgáljuk meg egyenkint jogosságukat és hasznosságukat, és lássuk, mit tanácsol ez adókkal szemben az eddigi tapasztalás.

Helyes-e, hogy az állam monopolizálja a postát?

E kérdésre nem felelhetünk igenlőleg bizonyos föltételek nélkül. A jó postai szolgálatnak két föltétele van: a levelek gyors és gyakori elszállítása a terület minden irányában; az indulások és érkezések s a kiszedések és kihordások szigorú pontossága. Az egyetemesség és pontosság e két föltételének nagy társaság, mint az állam, kétségkívül jobban megfelelhet mint több kisebb magán társaság, vagy akár egy nagy magán társaság, akár van monopoliuma, akár nincs. Ha magán vállalatnak engedik át a postát, valószinű, hogy bizonyos helyek szenvednének ez által, többé-kevesbbé elhanyagoltatnának; a mi politikai és erkölcsi bajokat vonhatna maga után. A postai szolgálat azonkívül igen egyszerű lehet, csak kevés elemi és egyöntetű elvre szorítkozva. Nincs benne semmi bonyodalom vagy valami nagy változatosság. Következőleg az állam e részben illetékesebb és alkalmasabb e föladat teljesítésére, mint az egyes elszigetelt polgár vagy akár egy nagy társulat. Valahányszor — mondják — a verseny lehetetlen valamely iparágban, s az illető ipar szigorú szervezete elengedhetetlen az ország közgazdasági fejlődésére nézve: mindannyiszor az állam helyesen cselekszik, ha azt az iparágat monopolizálja. E tétel támogatására felhozzák mindazon panaszokat, melyeket a magán vasutak kezelése ellen felhánynak. Nincs elég időnk arra, hogy bővebben foglalkozzunk e kérdéssel, mely különben is meghaladja munkánk keretét. Nem vagyunk elvi barátjai annak, hogy az állam kezeljen minden vasutat. Csakhogy a vasutak igazgatása igen bonyolúlt s csak úgy hemzseg a sok aprólékos részlettől. A postáé ellenben igen egyszerű, úgy hogy e részben nehány általános utasítás teljesen megfelel a czélnak. És ebben rejlik annak magyarázata, hogy míg a közgazdák nagy része hibáztatja a vasutak

állami kezelését, a posta tekintetében mindnyájan egyetértenek az állami kezelés szükséges voltában.

Miután elismertük, hogy ez iparágnak az állam kezében való összpontosítása helyes, azt a kérdést kell fölvetnünk, vajjon igazságos és hasznos-e az országra nézve, ha az állam e szolgáltatás fejében külön adót szed. Mindenekelőtt kétségtelen, hogy az államnak joga van arra, hogy előlegeit megtéríttesse, s a levelek szállítása és kiosztása okozta költségeit megfizettesse. Azt nem lehet tőle kívánni, hogy a munkát ingyen végezze. Ez őrültség volna. Szintúgy nem lehet tőle követelni, hogy e szolgáltatás mellett veszítsen. A jó adórendszer eszménye abban állana, hogy egyenesen és közvetlenül azzal fizettetnők meg minden szolgáltatás árát, ki azt élvezi. Csakhogy ez, szerencsétlenségünkre, a legtöbb esetben kivihetetlen, mint azt fönnebb (I. 181—187) már bővebben kifejtettük. Megpróbálták az utaknál, kövezésnél, világításnál. De általában sehol nem sikerült. A postánál azonban ép az ellenkező áll; itt nincs ennél könnyebb. Elég ha akár a föladóra, akár a czímzettre vetjük ki az adót. A levelezés megadóztatása tehát, azon határok közt, melyeket a költségek előszabnak, a legjogosabb és lehető legegyszerűbb dolog a világon.

S most előáll az a másik kérdés: Vajjon csak termelési költségeit, kiadásainak puszta megtérítését követelje az állam? Vagy pedig jövedelmi forrást csináljon a postából, úgy hogy az e réven szedett adó nemcsak kiadásait fedezze, hanem azonkívül még bizonyos fölösleg is maradjon, melyet aztán más czélokra fordíthat? E kérdés soha nem képezte volna vita tárgyát, ha az állam követi az iparos példáját, ki költségeinek 10, 20 vagy 25 százalékát elég nyereségnek tartja. Az állam azonban gyakran rop-

pant hasznot vont a postából. Voltak e században idők, midőn a franczia és angol állam nyeresége a postánál üzleti költségeinek 500—700 százalékára emelkedett. Franczia országban még ma is közel 150 százalékot tesz.

Igen nagy fontosságú érveket hoznak föl a mellett, hogy a posta díja ne haladja meg az üzleti költségeket, vagy legalább is igen mérsékelt legyen. Ilyenek a posta nagy szerepe a kereskedelmi és ipari fejlődésben, a családi és egyéni érzületek kielégítésében s általában az értelmi haladásban. S ezek igen kitünő érvek. A levelek a kereskedelem egyik közvetítőjét képezik. Elég ok arra, hogy a postadíj ne legyen nagyon magas. A drága postabér az ország erkölcsi és anyagi hátramaradásának bizonysága. Grant tábornok egy 1875-diki izenetében, melyet a haladás manifestumává és politikai programmjává igyekezett tenni, e szavakat mondá: «A szabad iskola után a posta a nép legnagyobb oktatója.» Ez elv nem teljes. A posta egyszersmind nagy vigasztaló, és minden reform, mely annak gyakori használatát lehetségessé teszi mindenki számára, nemcsak anyagi haszon, hanem egyszersmind erkölcsi jótétemény.

A kincstárnak nagy jövedelmet biztosító magas postabér érdekében arra hivatkoznak: mily könnyű ez adó beszedése; hogy népszerű, vagy, jobban mondva, legalább nem népszerűtlen; s végül mily szükséges és nehéz egyszerre a mai államok nagy kiadásait másképp födözni.

Két szempont áll itt egymással szemben. A kincstár közvetlen haszna s a civilisatió általános és fensőbb érdekei. Mi az utóbbira szeretünk helyezkedni. A levelezés könnyüsége és gyakori volta, a világ értelmi fejlődése s az emberi társadalom szétszórt tagjainak erkölcsi szükségletei szempontjából épen nem közönyös, ha az ország belse-

jére vagy a külföldre szóló levelek és sürgönyök bérét felére leszállítják. A levélbér leszállítása nagy jótétemény sok homályban élő családra nézve.

Az eddig mondottak következése, hogy az állam igen is húzhat bizonyos tiszta hasznot a levelek szállításából; csakhogy e haszonnak nem szabad valami nagynak lenni. Legalább soha nem szabadna meghaladnia a kezelési költség 100 százalékát, a mibe a postahajóknak adott segélyt is beleértjük. A postát első sorban és főleg társadalmi szolgáltatásnak kell tekintenünk, és csak másod sorban és mellékesen kincstári jövedelemforrásnak.

Kezdetben nem a kincstár szempontjából, nem is a magánosok érdekében, hanem csakis annak kedveért teremtették meg a postát, hogy a kormány rendesen szállíthassa a távoli tartományokba rendeleteit és utasításait, s ép oly rendesen kaphassa onnan tudósításait. Az adó a monopoliumból bujt ki lassankint; mert az állam minden szolgáltatást, mit körmei közé kaparít, csakhamar arra használ, hogy nagy adókat vessen ki s egy új jövedelmi forrást teremtsen.

A történelem legnagyobb fejedelmeit, Dariust, Cyrust, Augustust, Trajant, Nagy Károlyt, egymásután a posta megteremtői gyanánt emlegették. E nézetek hibásak. A postának, mint rendes és időhöz kötött szolgáltatásnak, szervezete sokkal újabb. Magában Franciaországban sem régibb négyszáz évesnél.

A középkorban a párisi egyetem, mely az akkori időben nemcsak Franciaország, de egész Európa szellemi tűzhelyét képezte, futárokat küldött szorosan meg nem határozott időközökben a legfőbb városokba, kik magukkal vitték a tanulók leveleit szüleikhez, és viszont meghozták ezek feleleteit s a holmikat és pénzeket, miket a szülők

gyermekeiknek viszont küldöttek. Ugyanezen futárok a magánosoktól is fogadtak el megbízásokat. Lassankint az egyetem e szokása a levél- és pénzközvetítés monopoliumává nőtte ki magát.

A valóságos postát, mint közérdekű szállító közeget, azonban tényleg csak XI. Lajos állította föl, másfél századdal az egyetemek kezdetleges szervezete után. Egy 1464-iki királyi edictum honosította meg a futárokat (maitres coureur). A szervezet költségeinek leszállítása érdekében a királyi futároknak csakhamar magán levelezéseket is szabadott elfogadniok. De még ez a szervezet is nagyon alaktalan és kezdetleges volt. Ilyen maradt még XIII. Lajos alatt 1627-ig. De ettől fogva a futárok már több irányban közlekedtek s határozott napokon jöttekmentek. Rendes és törvényes tarifát hoztak be, míg addig a küldő és futár alkuja határozta meg a bért; s megszabták, hogy pénzt is lehet küldeni, személyenkint 100 livre erejéig.

1672-ben Louvois bérbe adta a postát évi 1.200,000 livre-ért. 1703-ban fölemelték e bért 3.200,000 livre-re. 1788-ban, a forradalom előestéjén, a posta bérlete 12 millió frankra emelkedett, midenesetre nagy összeg, minthogy csak a tiszta haszonnak felelt meg.

1627-től, vagyis behozataluk óta, természetesen igen sok változáson mentek keresztül a postai tarifák. 1848-ig két elven nyugodtak e tarifák Franciaországban. A díj növekvésénél ugyanis egyrészt a távolság, másrészt a súly volt az irányadó. Látszólag e két elv igen jogos, de tényleg jóval kevesebbé az. A postabér emelkedésének csakugyan nem szabad szorosan követnie sem a súlyt, sem a távolságot, minthogy a kezelési költség, mely az egész postaüzemnél a legtöbb költséggel jár, majdnem teljesen egyenlő minden levélnél.

Ime, Parieu nyomán, a levélbér nagysága különböző korszakokban Franciaországban:

1676-iki tarifa.

Távolság	Egyszerű, dupla.	Egy unciánál súlyosb levél	
25 lieuig	2 sou	3 sou	4 sou
25—60 «	3 «	4 «	5 «
60—80 «	4 «	5 «	8 «
80 lieu-n túl	5 «	6 «	10 « *

(1 sou = 5 centime).

Igen érdekes, hogy e régi tarifa elég mérsékelt és elég logikus volt. A postabér nem duplázódott sem a súly, sem a távolság szerint. Ennyiben különb sok újabb tarifánál. Csakhogy később sok változáson ment keresztül.

A forradalomnak volt föntartva e részben jóval kevesebb liberalismust és jóval kevesebb ügyességet tanusítani, mint akár a régi franczia monarchia. Az 1791. augusztus 17—22-iki törvények egy központot vettek föl a 86 departement mindegyikében, s ettől számították a távolságot. Ebből kiindulva minden egyszerű, boríték nélküli, egy uncziánál csekélyebb súlyú levél ugyanazon departement határai közt 4 sout, a departement határain túl 20 lieuig 5 sout, 20—30 lieuig 6 sout, 30—40 lieuig 7 sout, 40—50 lieuig 8 sout, 50—60 lieuig 9 sout, 60—80 lieuig 10 sout, 80—100 lieuig 11 sout, 100—120 lieuig 12 sout, 120—150 lieuig 13 sout, 150—180 lieuig 14 sout, 180 lieun túl 15 sout fizetett.

E tarifa tételei roppant magasak voltak, s a melyek később helyökbe jöttek, azok meg épen nevetségesek. Az 1795. deczember 27. törvény 2 livre 10 sou, 5 livre, 7 livre

* Parieu, *Traite des Impôts* III. kötet, 285. lapon.

10 sou és 10 livre magasságra emelte a postabért a távolság szerint. Egy német közgazda, kit többször említettünk már e munkában, Rau, a következőkép nyilatkozik e tarifáról: «A IV. évi nivôse-i esztelen törvény, mely 2 frank 50 centime-ra emelte Francziaországban a posta bérét, majdnem tönkre tett minden levelezést, úgy hogy hat hónappal utóbb, a IV. évi messidor-i törvénynyel kénytelenek voltak azt ismét eltörölni.» Akkor aztán 3, 5, 7 és 9 centimera szállították le a postabért a különböző távolság szerint.

Az ilyen és hasonló őrültséggel teljesen felforgatták a postát. 1791-ben még közel 12 millió frankot hozott az államnak, de csakhamar semmire olvadt le, sőt a kiadás meghaladta a bevételt. 1793-ban 4 millió frank volt a pósta deficitje, melyet a levelezések bére már nem födözött. A magán postaszekerek roppant számban szaporodtak. A forradalmi zavargások, a levéltitok megsértése a hivatalnokok által, ugyanoly mérvben járultak ahhoz, hogy a levelek a magán közvetítést keresték föl, mint akár a magas postabér. *

A magán posta a kincstár ellen elkövetett csalást képez. Eleinte politikai okokból tiltották meg, midőn azonban a postát bérbe adták, akkor e tilalom a bérlet egyik természetes föltételét képezte. A monopolium teljességét egyébiránt már az adó beszedhetése is kívánja.

A consulatus, a császárság s a restauratio helyreállították a postát. Fontos javításokat tettek az ezüstneműek szállítása s különösen a mezei posta érdekében. Az 1827-diki törvény újabb haladást jelez. Ettől az időtől

* Bővebb adatok iránt lásd Parieu, *Traité des Impôts*, III. kötet, 288. s köv. lapjait.

1848-ig a távolságot egyenes légvonalban, s nem az út kerülői szerint számították, s az átlagos levélpostabért mintegy 50 centime-ban állapították meg. Az 1827-iki törvény továbbá kétnemű progressiót hozott be. Az első a távolság és súly összevetésén alapúlt, s szólt oly levelekre, melyeknél a feladó és rendeltetési hely különböző postaigazgatás területén feküdt. A második csak a súlyra volt tekintettel, s ez oly levelekre szólt, melyeknél a feladó és rendeltetési hely ugyanegy postaigazgatóság területén feküdt.

A fokozat a távolságnál zonák szerint haladt. Felállitottak tizenegy zonát, a következő postabérrel egyszerű levél után:

40— 80	kilometerig	. . . . .	30	centime
80—150	«	. . . . .	40	«
150—220	«	. . . . .	50	«
220—300	«	. . . . .	60	«
300—400	«	. . . . .	70	«
400—500	«	. . . . .	80	«
500—600	«	. . . . .	90	«
600—750	«	1	frank	
750—900	«	1	« 10	«
900 kilometeren túl		1	« 20	centime

40 kilometerig csak 20 centime volt a postabér egyszerű levelek után. Mindezen tételek még igen magasak voltak. Marseilletől Dunkerque-ig, vagy Antibestól Rennes-ig 1 frank 20 centimeba került egy egyszerű levél. Pedig a súly is igen csekély volt: $7^1/_2$ gramm. A súly szerinti fokozat még nagyobb és még esztelenebb volt mint a távolságon alapuló. $7^1/_2$—10 grammig a postabér már az eredeti $7^1/_2$ grammos postabér $1^1/_2$-szeresére emelkedett. 15—20 grammtól az eredeti $2^1/_2$-szeresére, s így tovább minden 5 gramm után az eredeti bér felével több és több.

Ma már szörnyűnek tetszik az ilyen tarifa. S bizony az is volt, még pedig a lehető legoktalanabb. Mert egy 15 grammos levéltől nem kellett volna még egyszer annyit követelni, mint egy $7^1/_2$ grammostól; minthogy a súly növekvése, kivált míg ily korlátok közt marad, nem gyarapítja a kezelési és szétosztási költségeket, melyek pedig, mindent összevéve, a postai költségek legnagyobb részét alkotják. Egy 15 grammos levél Pautól Dunkerque-ig, mely jelenleg 25 centime-be kerül, a mi még mindig igen sok, akkor kilenczszer annyit, 2 frank 40 centimeot, fizetett, pedig akkor a pénznek még jóval több értéke volt mint mai napság.

Mondottuk, hogy oktalanság az ilyen fokozat, mely hasonló gyorsasággal követi a súly öregbedését. Mert a szállítás kivált napjainkban, a vasutakkal kötött szerződések mellett, csakugyan alig számit valamit a postai költségek közt. A legfőbb költségek: a központi igazgatás, a hivatalok lakbérei, az osztályozás és kihordás. A súly szerinti gyors fokozat gátja a kereskedelmi levelezésnek, és semmi hasznot nem hajt a kincstárnak, minthogy a közönség kijátszsza azzal, hogy nagyon vékony papirosra ír.

A távolság szerinti gyors fokozással járó igazságtalanság, noha kevesbbé súlyos, szintoly kétségtelen, mint az, hogy a szállítás költsége nem sokat nyom a latban. Az 1844. postareform-bizottság elismerte, hogy a legköltségesebb levél nem okoz az államnak 5 centime-mal több kiadást, mint a legolcsóbb. * A különbség tehát, mely a

* Lássuk, miként nyilatkozott a bizottság: «Az a levél, mely 40 kilometerre megy és $9^3/_4$ centime költséget okoz a központi és szállítási kiadásokban együttvéve, 20 centime-ot hoz; következésképp $10^1/_4$ centime adót fizet. Az a levél viszont, mely

különböző távolságok szerint a posta költsége és a postabér közt mutatkozott, roppant nagy volt. Tegyük hozzá, hogy napjainkban, midőn a posta a vasutakkal szállítási szerződéseket köt; midőn a levelek száma az általános költségekhez képest oly nagy: még jóval kisebb, sőt valóban jelentéktelen és számba nem veendő az a különbség, mely a legdrágább és legolcsóbb levél költségei és postabére közt fönnáll.

A súly és távolság szerinti gyors fokozat igazságtalan volta, a különböző bajok, melyek vele jártak, oly ismeretesek voltak az állam előtt is, hogy végre hozzá kellett fognia a reformhoz. 1845-ben a belföldi levelekre szabott postabér egyformasága csak azért ment füstbe, mert az ezen intézkedést tartalmazó törvény zárhatározatai fölött egyenlően oszlottak meg a kamara szavazatai. 1846-ban a kormány feladta a postabér egyformaságát, melyet egy évvel korábban hiába igyekezett keresztülvinni, és átmeneti intézkedésül négyre szállította le a zonák számát, 20, 30, 40 és 50 centime-ban állapítva meg azokban a levelek postabérét. A közel 100 millió darab újság, betűnyomású vagy kőnyomású árjegyzék már akkor is egyenlő díjat fizetett Francziaország egyik végétől a másikig.

A törvényhozás a különböző méltányos, de tökéletlen reformtervekkel szemben, főleg azért tanusított annyi tartózkodást, mert félt, hogy nevezetes jövedelemtől fosztja meg a kincstárt. Minden financialis reform első föltétele a jó financialis helyzet, szóval olyan budget, a melyben a

a legmesszebb távolba megy, és a melyre $14^3/_4$ centime-ot költ a postaigazgatás, 1 frank 20 centime-ot hoz. Szóval, tizenegyszer nagyobb adót fizet, mint az első. Parieu, *Traité des Impôts* III. kötet, 296. lapon.

bevétel meghaladja a kiadást. A júliusi monarchia helyzete 1840-ben, fájdalom, nem volt ilyen. Minden hasznos adóleszállítás másik elkerülhetetlen föltétele pedig abban áll, hogy alig érezhető módon hasson a közönségre, s így a fogyasztás szaporítása által, ha egészen nem is, de legalább jó részben pótolja az egyes fogyasztások után fizetett adó leszállítását.

Az 1848-iki kormány természetesen nem maradhatott közönyös a postai reform iránt, mely az utolsó kormányok alatt annyira foglalkoztatta úgy a közvéleményt, mint a kamarát. Bastiat, a hirneves közgazda, azt kívánta, hogy a postabért egyformán 5 centime-ra szállítsuk le, kötelező bérmentesítés mellett. Egy más parlamenti indítvány azt kívánta, hogy az egyszerű levél súlyát $7^1/_2$ grammról 10 grammra emeljük. A második kívánság igen észszerű volt, az első rendkívül túlzott. Nagy, sőt roppant kárt tett volna az állam postai jövedelmében, annál inkább, mert a levelek szállítása akkor még nagy költséget okozott az államnak, míg ma semmijébe nem kerül.

Az 1848. augusztus 24-iki törvény kimondta, hogy 1849-től fogva a $7^1/_2$ grammot meg nem haladó levél egyik postahivatal területéről a másikra, de mindig Franczia-ország határán belül, egyformán 20 centime-ot fizet, föltéve, hogy bérmentesítik. Ugyanezen törvény egy másik pontja elrendeli a levélbélyegek használatát. Eddig ugyanis a czímzett fizette mindig a postabért. Lassankint hozzá szoktunk a bérmentesítéshez, s ma már egészen általánossá vált a levélbélyegek használata.

A belföldre szóló postatarifa 1848. óta napjainkig nem ment át semmi nagyobb változáson. Kétszer mindazáltal fölemelték 25 centime-ra a postabért. 1850. július 1-sejétől 1854. július 1-sejéig 25 centime-ot fizetett min-

den levél. 1854. július elsejétől 1871-ig ismét a régi 20 centime-ra szállt le a postabér. De a nemzeti csapások után 1871-ben újra fölemelték 25 centime-ra. Ugyanegy postahivatal vagy Páris városa határán belől 10 centime volt a postabér 1853-tól fogva. De ezt is fölemelték 15 centime-ra 1871-ben, midőn a többi levelek postabérét fölemelték 25 centime-ra. Mindezen tarifák csak a bérmentesített levelekre szóltak, a melyek postabérét tudniillik a feladó előre leteszi. A bérmentetlen levelekre magasabb tarifák nehezednek. 1862-ben az egyszerű levél súlyát $7^1/_2$ grammról 10 grammra emelték föl. 1876-tól fogva már 15 gramm lesz. Történtek más örvendetes változások is ez idő alatt. Például a mezei tíz centime eltörlése, melyet a mezei lakosok a rendes postabéren kívül a levelek házhoz hordatásáért fizettek. A tengeri pótlékos tíz centime eltörlése, melyet a Francziaország és tengeren túli tartományai, Corsica és Algir közt forgó levelek fizettek. Lejebb majd adunk és tanulmányozunk egy táblázatot, mely némi fogalmat szolgáltathat arról, minő változásokat vonnak magok után az ily reformok a levelek számában s a postai bevételekben.

A rendes levelek szállításán kívül a posta újságokat, árjegyzékeket, mintákat is szállít mérsékelt árakon; továbbá szállít még ajánlott leveleket, pénzzel vagy értékpapirral megterhelt leveleket, sőt egyenesen pénzt postai utalványok által. Végre az utolsó időkben, Wolowski ajánlatára behozták Francziaországban a levelező-lapokat, csakhogy igen magas árban, mert 10 és 15 centime-ot fizetnek, a szerint a mint Párison belül vagy a departementok közt forognak. Ép annyiba kerül egy levelező-lap Páristól Neuillybe (a Szajna-departementben), a mi alig van egy-két kilometerre, sőt esetleg egy-két méterre, mint Páristól

Szt-Pétervárra. Különböző országokban, nevezetesen Németországban, a posta nagyon kiterjesztette működését. Kisebb terjedelmű s egy-két kilogramm súlyú terheket is szállít mérsékelt árakon.

Angliából eredtek a legfontosabb postai reformok. A postabér egyformasága az egész országra nézve és egy mérsékelt 10 centime-os póstabér elfogadása első sorban; továbbá a levélsúly tetemes fölemelése másod sorban. S azért ebben az országban fogjuk is kutatni e rendszabályok hatását.

Angliában, mint mondják, IV. Eduárd találta volna föl a postát azon alkalomból, midőn Skotiával hadakozott. Eleinte egészen politikai jelleggel bírt ez intézmény s pusztán a kormány czéljainak szolgált. Jelentékeny fejlődésnek csak Cromwell protektoratusa alatt indult a posta. Ekkor lett a monopolium is végleg megállapítva. De ez csak lassan és nehezen ment végbe. A londoni kereskedők testületét meg kellett akadályozni abban, hogy versenyt ne támaszszanak az állami postának. Macaulay írja, hogy a Stuartok alatt egyszerű magán ember szervezett egy postaszolgálatot, 10 centime-ot kérve minden levélért London falain belől. Anna királyné alatt a távolság szerint váltakozott a tarifa 3—14 penny közt (30 centime-tól 1 frank 40 centime-ig).

A posta nyers hozadéka 500 font sterling volt 1644-ben, 43,000 font sterling 1674-ben, 111,000 font sterling 1710-ben, 235,000 font sterling 1744-ben, 418,000 font sterling 1788-ban, 1.670,000 font sterling 1807-ben, 1.277,000 font sterling vagyis 32 millió frank tiszta jövedelemmel ugyanezen időben. 1838-ban a nyers hozadék 2.346,278 font sterling (59 millió frank volt), s a tiszta jövedelem 1.659,510 font sterlingre vagyis kerekszámban 42 millió

frankra emelkedett. E jövedelemből csak a segélyzett tengeri postahajókra fordított költség nincs még levonva.

1837-ben tette Rowland-Hill hírneves reformindítványat, mely abban állott, hogy egyenlő, 1 pennys (10 centime-os) adót vagy postabért kivánt minden levéltől minden távolságra Nagybritannia határán belől, ha tudniillik a bérmentesítés előlegesen történik. Noha a terv szerzője csak egyszerű magán ember volt, a kormány nem habozott ajánlatát elfogadni. 1839. deczemberében tették az első kísérletet. Leszállították 4 pennyre (40 centime-ra) az ország határán belől azon levelek bérét, melyek súlya nem haladta meg a fél obont, 15·55 grammot. Azelőtt a postabér átlaga 7—7½ penny (70—75 centime) volt. E kísérlet után, mely nem tartott tovább egy hónál, az egyszerű vagyis 15·15 gramm súlyos levél bérét leszállították 1 pennyre (10 centimera) egész Angliára bérmentes levélnél, és annak duplájára bérmentetlennél. Egyszersmind eltörülték a parlamentnek azt a kiváltságát, melynél fogva minden tagja naponkint 15 levelet kaphatott és 10 levelet írhatott bérmentetlenül.

Rowland-Hill reformja hírnévre emelkedett az egész világban. Az angol nép nemzeti jutalmat szavazott az egyszerű polgárnak, s utóbb szobrot emelt emlékének. Neve azok közé tartozik, melyet tisztelettel fog említeni az utóvilág, mint olyat, mely elválhatatlan kapcsolatban van századunk egyik leghatalmasabb társadalmi haladásával. Rowland-Hill reformja valóban bámulatos mérvben mozdította elő a levelezés növekedését, szóval a tudósítás és ismeretterjesztés eszközeinek gyarapodását és fejlődését. A kincstár szempontjából mindazáltal nem fogják föl mindig helyesen e reformot. Mert bizony az épen nem gyarapította annak jövedelmét, hanem teteme-

sen csökkentette azt több mint húsz éven át. Nem bírálatot akarunk itt írni. Csak azon nagyon is elterjedt balhit ellen kelünk ki, mintha az adó minden leszállítása azonnal a kincstári jövedelem szaporodására vezetne.

Ime itt láthatjuk a *Postmaster general* huszonegyedik (1875. évi) kimutatása nyomán, minő eredményeket vont e nagy angol reform maga után.

Év	Levelek száma	Évenkinti szaporodás százalékokban	A posta nyers bevétele font sterlingekben	A posta tiszta jövedelme font sterlingekben*
1839. (a reform előtt)	76.000,000	122	2.390,763	1.633,764
1840. (a reform után)	169.000,000	122½	1.359,466	500,689
Évi átl. 1841—1845.	227.000,000	9½	1.658,214	656,809
« 1846—1850.	327.000,000	5	2.143,717	838,944
« 1851—1855.	410.000,000	5¾	2.569,836	1.128,502
« 1856—1860.	523.000,000	4¼	3.135,587	1.349,676
« 1861—1865.	648.000,000	5½	3.891,568	1.817,380
« 1866—1870.	800.000,000	4	4.618,146	2.198,220
1871.	867.000,000	2⅓	4.900,454	2.340,657
1872.	885.000,000	2	5.208,922	2.454,158
1873.	907.000,000	2½	5.348,040	2.501,333
1874.	967.000,000	6⁷/₁₀	5.751,600	2.742,012

Elég egy pillantást vetnünk e táblára, hogy láthassuk, mik voltak Rowland-Hill nagy reformjának következményei a társadalom és a kincstár szempontjából. Mindjárt behozatala után, egyetlenegy év alatt, 1839-től 1840-ig a levelek száma megkétszereződött Angliában, mert 76 millióról 169 millióra emelkedett. Csakhogy az adót,

* A tiszta jövedelem megállapítása érdekében levonnak a nyers jövedelemből, a postahajóknak adott subventió kivételével, minden más kiadást. Tudjuk különben is, hogy e subventiókat a legtöbb országban nem a jó postakezelés, hanem más érdekek kedvéért adják. 1874-ben e subventiók 916,000 font sterlingre és némi mellékes költségekkel, 1.736,000 font sterlingre vagyis 44 millió frankra szállították le a tiszta jövedelmet.

vagyis a postabért, átlag a régi tétel hetedére szállítottak le, mert 70 vagy 75 centimeról 10 centimera szabták. A postai reform életbeléptetése előtt a levelek postabére általában magasabb volt Angliában mint nálunk. 1839. óta a levelek száma folyton gyarapodott és 1874-ben már közel egy milliárdot, egészen pontosan 967 milliót ért el, vagyis tizenháromszor nagyobb számot mint 1839-ben. Természetesen túlzás volna e roppant gyarapodást, az utolsó harminczöt év alatt egyedül Rowland-Hill reformjának tulajdonítani. Közreműködtek itt más okok és tényezők is, melyeket iziben föl fogunk sorolni. De a postabér leszállítása képezi azon főfeltételt, mely nélkül ezek a többi föltételek legnagyobb részt meddők maradnak vala. Angliában ma évenkint 30 levélnél több esik a lakosság minden egyes fejére. 1839-ben csak 3 jutott egy-egy főre. Mennyit köszönhet ennek a kereskedelem, a forgalom könnyüsége, az élet kényelme, a családok nyugalma és öröme, a baráti összeköttetések kellemes és gyakori volta, a tudományok és hasznos ismeretek terjesztése!

Kincstári szempontból mindazáltal rosszul értelmezték Rowland-Hill reformját, s az ide vágó következtetések legnagyobb része hamis vagy túlzott. A posta nyers hozadéka tizenhárom éven át kisebb maradt mint a reform behozatala előtt. S a tiszta jövedelem még tovább sinylette az újítást. Csak huszonkét vagy huszonhárom év mulva érte el az eredeti színvonalat, melyet a reform előtt elfoglalt. Hogy a nyers hozadék meg fog csappanni az adónak $^1/_7$ részére való leszállítása által, az előre látható volt. Senki sem gondolhatta, hogy a levelek száma hétszer akkorára fog nőni egy év alatt vagy csak egy-két év mulva is. A tiszta jövedelmet szükségkép még jobban meghúzta a reform, minthogy már a levelek szaporodása is előmozdí-

totta a költségek izmosodását. Nagyobb személyzetet kellett tartani a levelek osztályozására és kihordására, több hivatalt kellett felállítani a levelek elfogadására. Szóval, a személyi, dologi és szállítási költségek évente nagyobbak lettek. * S csakugyan huszonkét vagy huszonhárom év kellett ahhoz, míg a tiszta jövedelem elérte a reform előtti eredményt.

Öreg hiba tehát azt állítani, hogy az angol postai reform, legalább közvetlenül, jövedelmező lett volna a kincstárra nézve. 1840-ben az angol kincstár 29 millió frankot vesztett e réven. A következő években enyhült valamit a veszteség, de még a reformot követő kilenczedik évben is közel 20 millió frank volt. S ha mindent összeveszünk, láthatjuk, hogy abban a 22 vagy 23 évben, a meddig tudniillik a postajövedelem a reform behozatala előtti színvonalát újra elérte, a kincstár körülbelől 400 millió frankkal vett be kevesebbet, mint ha a régi magas tarifáknál megmarad. Ma nagyobb a posta tiszta jövedelme, mint harminczöt év előtt, midőn tarifája hatszorhétszer akkora volt. 1874-ben, a postahajóknak adott sub-

* A *Postmaster général* 1875-iki kimutatása szerint következőkép alakultak a postai szolgálat költségei, a postahajóknak adott segélyt nem számítva:

Év	Font sterling
1839. (a reform előtt)	756,999
1840. (a reform után)	858,676
Évi átlag 1841—1845.	1.001,454
« 1846—1850.	1.304,772
« 1851—1855.	1.441,334
« 1856—1860.	1.785,900
1872.	2.754,766
1873.	2.846,707
1874.	3.009,588

ventiótól mindig eltekintve, 69 millió frankra emelkedett, s igy 28 millió frankkal haladta meg az 1839-iki jövedelmet. De, jegyezzük meg jól, ehhez az eredményhez 35 év és sok kedvező körülmény találkozása volt szükséges.

Mindazáltal lehet-e azért azt mondani, hogy a kincstár épen annyit vesztett ezen idő alatt, mint a mennyivel a posta jövedelme alábbszállt; hogy a kincstár semmi kárpótlást nem kapott e veszteségért más úton? Részünkről azt hiszszük, hogy a levelezés olcsó fuvarbére sokat lendíthetett a kereskedelem fejlődésén, és sokat könnyített az ipar emelkedésén, mi a régi tarifák mellett mind elmaradt volna; s hogy igy a kincstár ezer kerülő csatornán keresztül más adók izmosodásában jutott annyi jövedelemhez, mely teljesen kipótolta vagy legalább részben enyhítette azt a csökkenést, melyet a posta jövedelme annyi éven át feltüntet.

Még gyakorlati szempontból sem helyes eljárás, teljesen elkülöníteni az egyes adóbeli tüneményeket. Minden adóleszállításnak megvannak a maga közvetlen és közvetett hatásai, szembeszökő és mélyebben rejlő következményei. Midőn a munka és termelés egy egyetemes eszközét terhelő adót leszállítunk, annak hatását az egész társadalom gazdasága megérzi. A postareform, a vasúttal, a gőzhajóval, távirdával, Ausztrália és Kalifornia aranyával együtt, azokhoz a hatalmas és változatos tényezőkhöz tartozik, melyek oly fényesen gyarapították a forgalmat ez utolsó harminczöt év alatt.

Igen-igen számosak az okok, melyek minden országban a levelezést s következésképen a posta nyers jövedelmét öregbítik. A legfőbbek az öt következő: 1. A népesség gyarapodása. E gyarapodás kisebb-nagyobb, de mindig feltalálható a dolgos népeknél. 2. A közoktatás fejlődése. Nincs

ország Európában, hol a közoktatás ne mutatna valami haladást és ne terjedne ki a lakosságnak mindig szélesebb körére minden egyes évben. Ámde nagyon is szembeszökő, hogy minél több az olyan ember, ki irni-olvasni tud; minél több az olyan ember, ki némi durva, kezdetleges ismeretekre tesz szert. annál terjedelmesebb lesz a levelezés is. 3. A lakosság lakváltoztatása. Midőn az emberek nem tapadnak többé házuk küszöbéhez, különösen az iparos országokban, hol az ilyen költözködés gyakori, a levelek számán természetesen szintén megérezni ez új szokás hatását. 4. A szállítás nagyobb könnyebbsége, nagyobb gyorsasága. Midőn a közútak és vasútak egész hálózata fedi az országot; midőn a gyorsabb helyváltoztatás eszközei nagyon elterjedtek; midőn csak nehány óra alatt juthatunk el oda, hova máskor napokon, heteken át kellett utaznunk: a levelezés szintén tetemes arányban fog gyarapodni. 5. Végre a kereskedelem és forgalom emelkedése. Ez utóbbi ok egyébiránt részben már a korábbiak okozata.

Tagadhatatlan, hogy ez utóbbi okok, a postabér alacsony volta mellett, szintén közreműködtek arra, hogy a levelek száma tizenháromszor akkora lett Angliában az 1874. évben mint 1839. előtt.

Midőn a postáról beszélünk, mindig meg kell különböztetnünk a nyers jövedelmet a tiszta jövedelemtől. Ez utóbbi a legtöbb országban az elsőnek csak igen csekély részét alkotja. Némely országokban meg, mint Amerikában, nincs is még a postának tiszta jövedelme. A tiszta jövedelem aránya a nyers jövedelemhez annál csekélyebb, minél alacsonyabb a postabér. Midőn a postabér ugyanegy színvonalban marad, különböző okok működnek oda, hogy a kezelési költségek mindig lejebb szálljanak. Ez okok a következő körülményekben rejlenek. 1. Vannak

bizonyos kiadások, mint a berendezés s a lakbér költségei, melyek nem állnak szoros arányban a forgalom nagyságával, vagyis a levelek számával. Mert az utóbbi növekedhetik a nélkül, hogy azért az előbbi költségek mindjárt valami tetemes mérvben öregbednének. 2. Mindinkább hozzászoknak az emberek ahhoz, hogy bérmentesítsék leveleiket, s ez által elenyészik sok hivatalos alakiság, megtakarítunk sok időt. 3. Sok állam, nevezetesen Franczia-ország, a posta ingyenes szállítását kötötte ki a vasútak engedélyezésénél. Minél terjedtebb lesz tehát a vasúti hálózat, annál kevesbbé terheli az államot a levelek szállítása. 4. A gőzhajózás fejlődése s a tengeri verseny következtében lehetővé fog válni a postahajóknak adott subventiókat leszállítani. Mi egyébiránt nem vonjuk le a posta nyers jövedelméből a postahajóknak adott subventiót, minthogy azok az államok, melyek ily subventiókat adnak, azt egészen más czélból teszik és nem a postai forgalom emelkedése érdekében. E részben politikai szempontok, az ország általános kereskedelmi fejlődése, szolgálnak irányadóul. Anglia példája mutatja, mily csekély a postai költségeknek egy egyes levélre eső része. Láttuk, hogy nálunk 1844-ben egy-egy levélnél a posta költsége $9^3/_4$—$14^3/_4$ centime közt váltakozott a különböző távolság szerint. Angliában az egyszerű (28 gramm súlyos) levél egyforma postabére 10 centime, s a tiszta jövedelem mégis a nyers jövedelemnek majdnem felére rúg, a miből világos, hogy a posta költsége egy-egy levélnél átlag nem igen több 5 centime-nál.

Igen érdekes a postai szolgálat költségeit közelebbről szemügyre venni. Eltekintve a postahajók subventiójától, a posta költségei 3.009,588 font sterlingre vagyis 75.250,000 frankra emelkedtek Angliában 1874-ben. Ez

összes költség következőkép oszlik meg a különböző fejezetek közt: 1.874,000 font sterling (46,850,000 frank) a személyzet jutalmazására, fizetésére, nyugdíjaztatására; 650,000 font sterling (16.250,000 frank) a vasúti szállításra; 157,000 font sterling 13.925,000 frank) a tengelyen való szállításra; *(for conveyance by coaches carts and omnibus)*; 169,000 font sterling (4.225,000 frank) építkezésre, tatarozásra. Már e számok is mutatják, mily kis helyet foglal el az igazgatás költségei közt a szállításra kiadott összeg. Alig kerül 20 millió és egynehány százezer frankba, 75 millió frank kiadás és 144 millió frank összes bevétel mellett. Ez a legjobban mutatja, mily képtelen és igazságtalan volt a régi rendszer, mely a távolság és súly szerint fokozta a postabért és csak igen csekély súlyt fogadott el egyszerű díj mellett.

Beszéltünk azon változásokról, melyeket Franciaországban a posta szervezete újabban felmutathat. Az 1848. évben nálunk is a Rouland-Hill reformjához hasonló ujítás történt, de sokkal enyhébb alakban. Hatása persze szintén csekélyebb volt, úgy a kincstári jövedelem mint a forgalom szempontjából. E reform különben oly időre esett, midőn belső villongások dúltak az országban és pangás uralkodott az egész kereskedelmi és pénzvilágban.

E reform veleje abban állott, hogy egy 20 centime-os egyforma postabért hoztak be. Lássuk már most hatását a levelek számára s a kincstár jövedelmére:

Év	Bérmentes levelek száma ezerekben	Bérmentetlen levelek száma ezerekben	Bérmentes levelek aránya	Bérmentetlen levelek aránya	Levelek száma ezerekben	Jövedelem ezer frankokban
1847	12,648	113,832	10%	90%	126,480	45,048
1849	23,740	134.527	15	85	158,268	32,186
1850	31,900	127,600	20	80	159,500	35,622
1853	40,819	144,722	22	78	185,542	42,899
1855	198,489	35,027	85	15	233,516	45.835
1857	222,790	29,663	88⅔	11⅓	252,453	48.041
1860	237,150	26,350	90	10	263.500	53,470
1862	253,730	29,270	89⅔	10⅓	283,000	58,000
1863	261,000	29,000	90	10	290,000	60,776
1864	276,048	24,495	91.12	8.88	300,543	61,611
1865	289,556	23,950	91.73	8.27	313,506	65,096
1866	301,326	22,198	92.64	7.36	323,525	67.208
1867	320,787	21,229	93.39	6.61	342,017	70,919
1868	329,555	19,100	94.18	5.82	348,655	72,403
1869	344,765	19,981	94.53	5.47	364,746	75,745
1870	265,164	16,187	93.89	6.10	281,351	56,845
1871	293,329	11,785	95.94	4.01	305,114	74,709
1872	322,581	14,484	95.70	4.30	337,066	82,090
1873	322,752	11,942	96.43	3.57	334,694	82,874
1874	332,598	11,209	96.80	3.20	343,808	83,239

Elég egy pillantást vetnünk a fönnebbi táblázatra, hogy megitélhessük a postai reform hatását Francziaországban. 1848 előtt a levelek száma nálunk sokkal jelentékenyebb volt mint 1840 előtt Angliában. 1839-ben ez utóbbi országban csak 76 millióra emelkedett a levelek száma, 1847-ben Francziaországban 126 millióra. A postabér leszállítása a további díjnak körülbelül felére 25 százalékkal gyarapította a levelek számát még abban az esztendőben. Valószinű, hogy e gyarapodás 40 százalékra is emelkedik, ha a viszonyok nem lettek volna oly kedvezőtlenek. 1857-ben, teljes nyugalom idején, tíz évvel a reform behozatala után, a levelek száma megkétszereződött. 1857-től 1869-ig, az egyforma 20 centime-os postabér utolsó évéig, a levelek gyarapodása nem volt nagyobb 40 százaléknál.

Számuk nem rúgott magasabbra 364 milliónál, míg Angliában ugyanakkor 800 milliót is meghaladt. Szóval, a levelek száma megkétszereződött ama tíz év alatt, mely a postabérnek felére való leszállítása után közvetlenül következett; és újabb 50 százalékkal gyarapodott az első korszakot követő tíz év alatt. Ez maga elég bizonyság arra, mily befolyást gyakorol a tarifák leszállítása a levelezés gyarapodására.

Az 1870/1-iki háború után a postabért fölemelték 25 centime-ra az ország belsejében egy postahivataltól a másikhoz menő levelekre és 15 centime-ra a Páris falain belől vagy ugyanegy postahivatal határain belől forgó levelekre. A fölemelés 50 százalékot tett az utóbbi esetben és 25 százalékot az előbbiben. A postabér e megdrágításának hatásait igen nehéz megállapítani, mert e részben közreműködtek más körülmények is, mint Elzász-Lotharingia elvesztése, a háború okozta károsodások, a lakosság jövedelmének csökkenése a nagyobb adók folytán, s végül a levelező lapok behozatala 1873-ban. Szóval, csak conjecturákra vagyunk utalva. Mindazáltal kétségtelennek tartjuk, hogy a postabér fölemelése azon tényezők közé tartozik, melyek a levelezést leapasztották. 1869-ben 364 millió levelet írtak Franciaországban, 1874-ben már csak 343 milliót, vagyis kevesebbet mint 1869-ben, sőt kevésebbet mint 1868-ban. Igaz, hogy elvesztettük Elzász-Lotharingiát vagyis lakosságunk $^1/_{20}$ részét, s már e tartomány elveszte is megmagyarázhatná e megfogyatkozást, mert Elzász-Lotharingia népe a legtanúltabbak és legiparosabbak közé tartozott. De az 1864-től 1869-ig terjedő öt év alatt a levelek száma évenkint átlag 13 millióval szaporodott. Nem számítva tehát a két gyászos 1870. és 1871. évet, 1869-től 1874-ig mégis 35—40 millióval kellett volna a

levelek számának szaporodniok. Hogy a szaporodás nem következett be, azt nézetünk szerint leginkább a postabér fölemelésének kell tulajdonítanunk. Mert vasútaink kilometrikus jövedelme minden csapásaink daczára tetemesen fejlődött 1869-től 1874-ig; külkereskedelmünk gyarapodott, a közoktatás sokat haladt. Nagyon valószínű tehát, hogy a levelek száma nagyon szaporodott volna, ha nem emelik föl a postabért.

A levelezések növekedése dolgában Franczia-ország példája megerősíti az Angliában e részben szerzett tapasztalatokat. Egy kevesbbé átfogó reform nálunk kevesbbé átfogó, de hasonnemű következményeket vont maga után mint Angliában.

A kincstárra vonatkozó következtetések szintén ugyanazok. Lássuk mindenekelőtt a postabér nyers jövedelmét. 1847-ben 45 millió volt. 1855-ig, vagyis a postabér leszállítását követő első hat évben jóval kisebb volt ennél. A veszteség az első években a kedvezőtlen körülmények daczára sem volt nagyobb 13 millió franknál, vagyis a korábbi nyers jövedelem 28 százalékánál. Ez onnan ered, hogy az új és régi tarifa közt mutatkozó különbség jóval kisebb volt Franczia-országban mint Angliában. A mi a tiszta jövedelmet illeti, ez valószínűleg csak 1860-ban vagy 1861-ben, szóval tizenegy vagy tizenkét év multán érte el az eredeti magasságot.

Ha most a postabér 1871-iki fölemelésének hatásait vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy a kincstár jövedelme gyarapodott ugyan ennek következtében, de jóval csekélyebb mérvben, mint a mily mérvben a postabért fölemelték 1869-ben a posta nyers jövedelme 75.745,000 frank volt. 1874-ben fölemelkedett 83.239,000 frankra, vagyis $7\frac{1}{2}$ millióval többre. Pedig a postabért 25 százalékkal emelték

föl mindazon leveleknél, melyek nem maradtak ugyanegy postahivatal vagy Páris városa határain belül, és 50 százalékkal az utóbbi két nemű leveleknél. A postabér hozadékának tehát mintegy harmadrészszel kellett volna növekednie, a mi által a jövedelemnek 100 millió frankra kellett volna emelkednie. De ezen 1864-től 1869-ig terjedő időszak azonkívül 14 millió jövedelmi szaporodást is tüntetett föl, a miből minden évre közel 3 millió frank esik. Ez egyszerű jövedelmi többletnek, mely minden tarifafölemelés nélkül következett be, az 1870/1-es szerencsétlen éveket nem számítva, 1874-ig 9 millió frank emelkedést kellett volna eredményeznie az 1869-iki jövedelemhez képest, vagyis egymagában többet mint a mennyit a postabér fölemelése hajtott.

Láttuk, hogy tekintetbe kell venni Elzász-Lotharingia elvesztét; 1873. óta a levelező-lapok behozatalát, melyek egyébiránt igen kis mérvben használatosak; végre a vagyoni károsodást, melyet a háború az országnak okozott. A különböző okok e keresztezése csak conjecturákat enged meg az 1871-iki tarifafölemelés dolgában. Mindazáltal azt hiszszük, nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy csak igen csekély jövedelmi szaporodást hozott a kincstárnak 1872-ben és 1873-ban; s hogy kevesbbé magas tarifák mellett a levelezés természetes fejlődése három év múltán majdnem annyi szaporodást biztosított volna a kincstárnak, mint a mennyit most a fölemelt tarifák mellett elért.

Ha egyébiránt segíteni akarnánk a közönségen és tetemesen emelni óhajtanók a levelezést, 25 centime-ról 15 centime-ra kellene leszállítanunk a belföldi postabért. Ez meglehetős veszteséget okozna a kincstárnak két-három éven át; de valószinű, hogy öt év múlva a levelek száma Francziaországban meghaladná az 500 milliót, sőt talán a

600 milliót is, úgy hogy a nyers jövedelem előbbi színvonalát elérhetnők. Sőt ha azt az állam pénzviszonyai megengednék, le lehetne menni 10 centime-ra a belföldi postabérrel. De akkor kétségtelenül vagy tíz évre volna szükség, míg a nyers jövedelem s kivált a tiszta jövedelem a mai színvonalra jutna. Az 1876-iki képviselőház egyik tagja Jules Lecesne ajánlotta, hogy 15 centime-ra szállítsák le minden belföldi levél postabérét, a mi által a Páris falain vagy ugyanegy postahivatal területén belül forgó levelek postabére mit sem változnék. Lecesne következőleg számított. Az eddig 25 centime-ot fizető levelek 37.600,000 frankot hajtottak 1874-ben, ugyanannyi levél tehát ha 15 centime-ot fizetne, két ötöddel kevesebbet, vagyis 23.000,000 frankot hozna. Csakhogy, Lecesne szerint, az előzmények arra a föltevésre jogosítnak, hogy a levelezés gyarapodása a postabér ezen leszállítása következtében 25 százalékra fog rúgni már az első évben. A 15 centime mellett befolyandó 23 millió frankhoz tehát hozzá kellene még csatolni 8.340,000 frankot, s a veszteség ennek következtében nem volna több 14.700,000 franknál az első évben s mindig kevesebb a következő években, úgy hogy nyolcz-tíz év alatt valószinűleg egészen elenyésznék. Lecesne képviselő e számítása igen higgadt és mérsékelt, főleg, ha az ország folyton virágzásban marad s a közoktatás továbbra is fejlődik.

Mulinen gróf Ausztria financziáiról írt munkájában oly példát hoz föl, mely gyorsabb jövedelmi szaporodást és ezzel a korábbi eredmények hamarabbi elérését engedi remélni. 1865 végével felére, 5 krajczárra ($12^1/_2$ centime-ra) szállították le a postabért az osztrák-magyar monarchia s egész Németország területére. E reform előtt a posta Cislajthaniában, vagyis:

Ausztriában jövedelmezett	9.273,230 forintot
1868-ban ugyanott	8.905,879 «
A veszteség tehát nem több mint	367.351 forint.

S e veszteségből csakhamar jövedelmi szaporodás lett, mert a cislajthán vagyis az osztrák posta bevett:

1869-ben	10.027,447 forintot
1870-ben	10.657,011 «
1871-ben	11.814,731 « *

Tehát azután hogy három évig a reform behozatala után kisebb volt a jövedelem mint annak előtte, a negyedik évben elérte az eredeti színvonalat. 1871-ben 2.540,000 forinttal, 6.350,000 frankkal vett be többet az osztrák posta mint hét évvel azelőtt. Jegyezzük meg mindazáltal, hogy itt mindig a nyers jövedelemről volt szó, s hogy azonkívül mindenféle postajövedelmet fölvettünk s nem csupán a levelek után járót. Megengedtük, hogy Franciaországban a levél postabérének 25 centime-ról 10 centime-ra való leszállítása által a levèldíjak korábbi jövedelmét csak tíz év múlva fogjuk elérni. De az összes postajövedelem eredeti színvonalát hamarabb érnők el. Talán már hat-hét esztendő multán is, a postai szolgálat egyéb ágainak jövedelmi szaporodása következtében.

A posta jövedelmét valóban nemcsak a levélbér szolgáltatja. A postai szolgálatnak több más ága is járúl ahhoz, noha kisebb mérvben. Ilyenek 1. a levelező-lapok, az ujságok, mindenféle nyomtatványok, minták, kereskedelmi jelentések stb. díjai. Ez osztályozás nagyon fogyatékos, mert egybefoglalja a különféle dolgokra vetett postadíjakat. Helyesebb volna a levelező lapok postadíjait elkülönítve feltüntetni, mert ezek közelebb állnak a levelekhez

* Le comte de Mulinen, *Les finances de l'Autriche.* 43 lap.

mint az ujságokkoz és mintákhoz. Sőt egyáltalában kivánatos volna mindezen különböző tárgyak postadíjait különkülön feltüntetni. 2. A postához tartoznak és szorosan véve leveleknek nem tekinthetők a pénzküldeményekre vetett postadíjak postai utalványok alakjában. 3. A bevallott értékek után fizetett postadíjak. 4. A külföldi államokkal való leszámolások. 5. Különböző bevételek, nevezetesen azok, melyek a postai szabályok áthágása és megsértése folytán birságokból és más fizetésekből származnak.

1874-ben a franczia posta 113.659,369 frank nyers jövedelme a következő alkatelemekből állt:

1. Levélbér	89.643,891	frank
2. Levelezőlapok, ujságok és nyomtatványok postabére	16.295,281	«
3. Pénznemüek postabére	1.368,629	«
4. Értékküldemények postabére	1.781,271	«
5. Külföldi leszámolásokból	1.482,001	«
6. Különböző bevételek	88,296	«
	113.659,369	frank

E bevételek első csoportja a most közlött táblázatban 89.643,891 frankkal szerepel, míg fönnebb 83.239,732 frankkal fordul elő. Ez onnan van, mert a korábban közlött összegben csak a közönséges leveleket vették föl, míg a táblázat első csoportjában, a közönséges levelek postabérén kívül, a pénzzel vagy értékkel terhelt és ajánlott levelek postabérét is fölvették. Mindannak daczára azonban van egy külön 4. csoport az *értékküldemények postabére*. Meg kell adni, hogy a posta ezen hivatalos statisztikai adatai a lehető legconfususabbak. Az ugyanegy elnevezés alatt előforduló csoportok oly kevéssé felelnek meg egymásnak, hogy bizony alig lehet bennök eligazodni. Ily fogyatékos gyarló statisztikai adatokból még a legnagyobb

gond mellett a legjobb esetben is csak megközelítő következtetéseket vonhatunk.

A különböző jövedelmi csoportok közt igen szép fejlődést mutathat föl az utolsó években a pénzzel és értékkel terhelt és az ajánlott levelek csoportja. 1852-ben csak 437,000 ily levél fordúlt meg a postán s hozadékuk nem ment többre 322,000 franknál. 1861. 1.997,000 volt számuk és 837,000 frank hozadékuk. 1865-ben már 3.774,000-re emelkedett számuk és 2.014,000 frankra hozadékuk. 1869-ben meg 5.356,000 volt a számuk és 3.335,520 frank hozadékuk. 1874-ben végre az ily levelek száma 6.785,000-re rúgott és hozadékuk 6.404,159 frankra, vagyis körülbelül még egyszer annyira mint 1869-ben és vagy húszszor annyira mint 1852-ben.

Az ujságok, mindennemű nyomtatványok, minták és kereskedelmi körlevelek stb. hozadéka hasonló roppant arányokban gyarapodott. Szolgáljon tanúságúl e pár szám.

Év	Ujságok, nyomtatványok, minták, kereskedelmi körlevelek stb. és 1873-ból levelező-lapok száma	Hozadék frankokban
1851	33.967,500	1.019,025
1855	123.647,266	3.709,418
1861	188.930,000	5.611,233
1865	275.285,920	6.882.148
1869	367.186,800	10.216,235
1872	305.915,861	13.279,915
1873	331.785,728	14.635,410
1874	368.781,945	16.295,281

Minthogy 1873-tól fogva a levelező-lapokat is ebbe a csoportba vették föl, igen bajos az utolsó éveket a korábbiakkal összehasonlítani. De láthatjuk, minő a haladás 1851-től 1869-ig, úgy a küldemények számában mint az ez évben befolyó jövedelemben. 1870-től ellenben, a

minták és nyomtatványok postabérének meggondolatlan fölemelése leszállította a küldemények számát. S ha nem jönnek hozzá a levelező-lapok, könnyen megeshetik, hogy a jövedelem minden tarifa-fölemelés daczára sem haladja meg az 1869-iki eredményt.

A pénzküldemények vagy pos ai utalványok hozadéka igen sovány. Csak 1.315,689 frank 1874-ben. Az ezen úton küldött pénzek összege 131.425,562 frank. A postabér 1 százalék volt, mit 1871-ben és 1872-ben rövid időre 2 százalékra emeltek. De a postabér e túlságos felrúgtatására jelentékenyen megcsappant az utalványok száma, noha a posta-hozadék valami csekélylyel magasabb volt mint 1874-ben 1 százalékos postabér mellett. Ez 1 százalékon kívül minden 10 frankot meghaladó utalvány fizet 25 centime bélyeget. Ha tehát 11 frankot akarok postán küldeni, már eddig 36 centime-ot kell fizetnem s ezenkívül még az egyszerű levél postadíját 25 centime-ot, vagyis összesen 61 centime-ot. Az utalványokra teendő bélyegből 592,000 frank folyt 1874-ben. De ez összeg a bélyeg és illeték hivatalok kimutatásaiban szerepel, a postai jövedelmekből hiányzik. A pénzküldeményekre vetett tarifák bizony roppant kezdetlegesek. El kellene törölni az utalványokra vetett bélyeget, és azonkívül meg kellene engedni, hogy ezek az utalványok boríték nélkül forogjanak; s végre le kellene szállítani a postabért $^1/_4$ százalékra 10 centime-os minimummal a kisebb küldeményekre. Ily formán csakhamar nagy változást idéznénk elő a közönség szokásaiban. Öt-hat év alatt a küldemények száma négyszer akkora, tíz év alatt tízszer akkora lenne, s a kincstárt legfölebb az első években érné némi veszteség.

A postának, különösen Franciaországban, még igen sok teendője van mellékes ágainak fejlesztése körül. Szeré-

nyebb tarifákkal, nagyobb súlyú tárgyak elfogadásával, nem mondjuk, hogy több tiszta jövedelmet tudna fölmutatni, hanem minden esetre nagyobb szolgálatokat tenne a közönségnek; és a mi magát a tiszta jövedelmet illeti, némi rövid idejű hanyatlás után az is csakhamar visszanyerné eredeti színvonalát. Az ujságok, minták, pénz és értékküldemények, s az ajánlott levelek postabére nagyon magas. Oly demokratikus országra nézve mint Franciaország, hol azonkívül az ipar túlnyomólag a kisipar jellegét viseli, a tarifa igen magas. Virágzásunkat mi nagy részben fényűző és divatiparunknak köszönhetjük. Azonban e iparok elterjedésére a külföldön semmi sem használ annyit mint az árjegyzékek és minták szétküldözése. A hirdetés ez új nemének köszönheti sok párisi ház, hogy a külföldön állandó vevőközönségre tett szert. Ez árjegyzékek, de különösen a minták, a legtevékenyebb és legcsábítóbb *commis-voyageur*-ök. Világos szabatos nyelven beszélnek, minden kellemetlen szószátyárkodás nélkül. A postabér leszállítása e tárgyaknál igen helyes eljárás volna. A franczia postának különösen nagy oka volna utánozni a német postát, mely az 1873. május 17-iki törvénynél fogva igen alacsony áron (75 kilométerre 31 centime-ért és távolabbra 62 centime-ért) szállítja az 5 kilogrammnál könnyebb tárgyakat, és csak valamivel drágábban a súlyosabbakat.

A következőkben adjuk a franczia posta nyers bevételét, kezelési költségeit (a postahajók segélyét bele nem számítva) és tiszta jövedelmét 1865-től:

Év	Összes nyers jövedelem frankokban	Kezelési költség (a postahajók subventiója nélkül) frankokban	Tiszta jövedelem frankokban
1865	78.727,472	37.702,505	41.024,967
1866	81.853,929	38.286,762	43.566,767
1867	86.488,361	38.359,201	48.129,160
1868	89.479,782	38.991,581	50.488,201
1869	94.199,359	39.802,553	54.396,806
1872	107.827,286	44.791,002	63.036,284
1873	110.416,355	44.975,034	65.441,321
1874	113.659,369	44.975,034*	68.684,335

E táblázat mutatja, hogy a kezelési költségek (a postahajók subventiója nélkül) a franczia posta nyers bevételének mintegy 40 százalékját veszik igénybe. Ha még hozzáveszszük a postahajók subventióját, mely a multban 22—28 millió frank közt váltakozott s a jövőre 20—26 millió frank lesz, akkor a költségek a nyers jövedelem 65 százalékára rúgnak. Észrevehettük, hogy a kezelési költségek távolról sem nőttek abban az arányban mint a nyers jövedelem. 1865-től 1869-ig ugyanazon tarifák uralma alatt a költségek csak 2.100,000 frankkal vagyis 6 százalékkal gyarapodtak. A nyers jövedelem ugyanazon idő alatt $15^1/_2$ millió frankkal vagyis 19 százalékkal szaporodott; s a tiszta jövedelem, szintén ugyanazon idő alatt, 13 millió frankkal vagyis 32 százalékkal. Hogy a franczia posta költsége ennyivel kisebb mint az angolé, az főleg onnan van, hogy Franczia országban az állam semmit sem fizet a vasútaknak a postai szállításokért. A posta tehát igen szép jövedelmet hoz nálunk az állam-

* Ez utolsó szám csak megközelítő, mert 1874-re a kezelési költségek csak a postahajóknak adott subventióval együtt fordulnak elő a kimutatásokban. Ez évre tehát csak a korábbi év kezelési költségeit ismételnők, noha körülbelől 200,000 frankkal nagyobbaknak kell lenniök.

nak. A tarifa változatlansága mellett 3—4 millió frankkal szaporodik évenkint a nyers jövedelem és 2—3 millió frankkal a tiszta jövedelem. A jövedelem e folytonos szaporodása módot nyújt az államnak reformok behozatalára s a szervezet tökélesítésére. S nem is ajánlhatjuk eléggé a franczia kormánynak, hogy bátrabban és több bizalommal lépjen a haladás ösvényére, mint azt eddig e téren tapasztaltuk. Mert a hivatalos routine sehol nem vert oly mély gyökeret mint a franczia postaigazgatásban, úgy hogy 20 év óta folytonosan jobban és jobban elmarad az angol és német haladással szemben. Még azon szabályok nagy része is, melyeket a haladás jele gyanánt üdvözölnek, ép az ellenkező természettel birnak. Így a pénzügyminiszter egy 1876-iki törvényjavaslata 5 százalékra akarja leszállítani az értékküldemények postabérét, csakhogy egyszersmind kötelezővé teszi azok bevallását. De a törvényjavaslat tárgyalásakor kimutatták, hogy biztosító társulatok 100 frank bankjegy után csak 2 centime és 100 frank értékpapir után csak $1^2/_3$ centime fizetésért biztosítják az elveszett pénz- vagy értékküldemények megtérítését. Az állítólagos reformmal tehát az állam sokkal többet követelt volna a polgároktól, mint a mennyiért magánosok e szolgálatot tényleg teljesítik.

Ez utóbbi időben sokkal több haladás történt a nemzetközi postánál mint a mi belföldi franczia postánknál. A franczia forradalom előtti időkben már volt postaconventió Franczia ország és a külföld közt. A forradalom elvetette a szerződéseket. Az V. évi nivôse 5-ikéről szóló törvény egy új conventió elveit tartalmazza. E törvény szerint először is a nemzetközi postabérnek a belföldi postabéren kívül magában kellett foglalnia a külföldi postabért is, más szóval a nemzetközi postabér a két illető

ország postabérének összegéből állott. Másod sorban vannak aztán még hosszadalmas intézkedések arra, miként kell minden postaév végével leszámolni s az egyes országokra eső részt megállapítani.

Mind a két elv rossz volt. Az első igazságtalan, mert a nemzetközi postabérnek nem szabad oly nagynak lennie mint a két ország postabérének együttvéve. Midőn a levél ugyanazon országban marad, melyben keletkezett az elindításnál szükséges osztályozás, a szállítás s végre a megérkezésnél szükséges osztályozás kezelési költségei mind ugyanezen egy országot terhelik. Midőn azonban nemzetközi levélről van szó, az illető országok postahivatalai nem teljesítik külön-külön mind a három foglalkozást. Az első és a harmadik művelet csak egyet terhelhet az illető országok közül. Nagyon méltányos tehát, hogy az olyan levél, mely Francziaországból Poroszországba megy vagy onnan hozzánk jön, kevesebb postabért fizessen mint két oly levél együttvéve, melyek Francziaország és Poroszország határán belül forognak.

A mi a másik elvet illeti, melynek alapján bonyolult számadásokat tettek minden posta-év végével, hogy az illető országokra eső részt megállapítsák — e másik elv, mondjuk, nem volt igazságtalan, de gyakorlatilag helytelen, mert sok haszontalan irka-firkára vezetett. Sokkal egyszerűbb abban megállapodni, hogy mindegyik ország megtartja azt a postabért, melyet a bérmentes levelek a feladásnál, a bérmentetlen levelek a kiosztásnál fizetnek. A Francziaországból Poroszországba menő levelek számának körülbelül egyenlőnek kell lennie a Poroszországból Francziaországba jövők számával. Ha van is a kettő közt némi eltérés, az nagyon gyönge és változó lesz. Sokkal okosabb az ily csekélységet számba nem venni, mint a

miatt nagy bonyodalmat teremteni a két postahivatal közt.

Az utolsó nemzetközi conventiók s különösen az annak tetőzetét képező berni postai szerződés, diadalra juttatták a haladó postai politikát. Az egész szárazföldi posta unióban, Angliába és Egyptomba és néhány melléktartományba a franczia levél nem fizet többet 30 centimenál, vagyis alig 5 centime-mal többet mint a belföldön. A különböző országok postái közt azelőtt fennálló leszámolásokat eltörölték. Újabb könnyítéseket nyújtottak a terhelt és ajánlott leveleknek stb. S mindezen megállapodásokat még fogják követni mások, melyek azokat még jobban kifejtik.

A posta bevételei, az elfogult bürokraták ijesztgetései daczára, mit sem szenvedtek a reformok által, a mint nem csorbultak meg az által sem, hogy az egyszerű levelek súlyát 15 grammra emelték. Mert az 1876. év első felében, a mely évben a berni conventió határozatait alkalmazni kezdték, a posta nyers jövedelme 300,000 frankkal haladta meg az 1875. év megfelelő időszakának jövedelmét, midőn még a régi nemzetközi tarifa állott fenn, s az egyszerű levél súlya 10 grammot képezett. Bármint legyen, Franciaországnak jó ideig nem szabad arra törekednie, hogy postája tiszta jövedelmét öregbítse. Ma 65—70 millió frankra rúg, a postahajók subventióját le nem vonva. Ennél többre nem kell vágyódni, mert minél előbb le kell szállítani a postabért két ötödrészszel, sőt idővel három-ötödrészszel is, azonkívül mérsékeltebb tarifát kívánnak a terhelt levelek, pénzküldemények, az ujságok, minták; s végül szükséges volna a személyzetet is szaporítani és jobban elosztani. S ha így hét-nyolcz év múlva meg is haladná a régi magaslatot a posta nyers jövedelme,

a posta tiszta jövedelme bizony alig lenne magasabb a mainál.

A posta jövedelme azonban — mint azt már korábban kijelentettük — csak mellékesen tekinthető állami jövedelem-forrásnak. A kormányoknak nem szabad feledniök, hogy monopóliumot csináltak a magok javára oly iparból, melynek szakadatlan tökéletesbítése a legnagyobb szolgálatot teszi az emberiség anyagi és erkölcsi fejlődésének. Demokratikus és iparos társadalomban, hol a munkás népesség gyakran változtatja lakhelyét, a magas postabér súlyos adóteher gyanánt nehezedik a családi érzelmekre s a legnemesebb erkölcsi szükségletekre. Igen sokat lehetne írni a postabér háramlásáról is, mert nagyon különböző módon terheli a kereskedelem különböző nemeit.

Egy más, a postánál sokkal újabb ipar, mely azonban annak segédét és kiegészitőjét képezi, a táviró sürgönyzés, szintén állami monopólium igen sok országban. Angliában egészen a legújabb időkig magán kezekben volt a távirás. A kormány megváltotta, s igen jól tette, habár azt hányják szemére, hogy a magán társulatok idejében mutatkozott tiszta jövedelem ma elenyészett s helyette kiadási többletek álltak elő.

A táviró közlekedés ma még csecsemő korában van. Csak üzleti emberek s a magasabb osztályok használják. A még mindig igen magas árak nem engedik, hogy a közép osztály vagy éppen a szegény ember is igénybe vegye a levelezés ezen módját. Idővel, ha a távirás díját, mely ma 1 frank 40 centime és 70 centime, felére leszállítják; ha a jólét és közoktatás nagyobbat halad: a távirás is adhat majd oly jövedelmet, mely nagy arányokban növekedhetik. Azonkívül idővel a vonalok felállítása mind kevesebb költséget fog igénybe venni, mert rövid idő múltán min-

den valamire való helyet bevonnak már a hálózatba és nem igen lesz más költség, mint a mai meglevő munkák jó karban tartása, vagy a sodronyok szaporítása egyes fő forgalmi vonalokon.

Cochery urnak egy jelentése szerint, melyet 1875. deczember 9-kén nyújtott be a képviselőháznak és a következő év január 26-ikán tett közzé a *Journal Officiel*, következő képet tűntet föl a távirás Francziaországban:

Az állami távirda hivatalok által az 1875. év három negyedére befizetett összeg	11.509,362	frank	92	centime
A negyedik évnegyedre várható összeg	4.100,000	«	—	«
A minisztériumok és a vasut-társulatok számlái alapján várható összeg	400,000	«	—	«
Összesen	16.009,362	frank	92	centime
Ebből nemzetközi leszámolásokra levonandó	600,000	«	—	«
Marad	15.409,362	frank	92	centime
Ehhez hozzáadandó a vasútak által ellenőrzés fejében fizetendő	570,000	«	—	«
Egyes magántársulatok által fizetendő	80.000	«	—	«
A jövedelem összege	16.059,362	frank	92	centime

Kiadás czímén szerepel a budgetben				
személyi kiadás .	9.810,750 frank			
Dologi	4.686,750 «			
A magán távírás különös kiadásai	185,000 «			
Összes kiadás	14.682,500	frank	92	centime
Marad jövedelmi többletkép	1.376,862	frank	92	centime.

A távirás tehát még keveset hajt az államnak, s így alig mondhatjuk, hogy a sürgönyök ára a nyújtott szolgáltatás árán kívül valami adót is tartalmazna. De jön idő, midőn a levelezés e becses szerszáma régibb lesz, midőn jobban hozzáférhet a nagy közönség, midőn csekélyebb lesz az új munkákra fordítandó költség, a mint hogy le is fog az szállani a mostaninak talán felére — és akkor nem lehetetlen, hogy az állam jóval mérsékeltebb tarifával is 10 vagy 15 millió frank tiszta jövedelmet húzhat a távirásból. Nagybritannia és Irland egyesült királyságában a távirás 1874-ben 29 millió frankot (1.160,000 font sterlinget) hozott; a kiadás tett 26½ millió frankot (1.051,000 font sterlinget), maradt tehát valamivel több 2½ millió franknál a magán távirók megvételére kötött kölcsönök kamataira. Láthatjuk ebből, hogy a távíró díjak Angliában sem képezik az állam jövedelmi forrását. Az idő, a közoktatás fejlődése, a tarifák leszállítása mindazáltal azzá fogják tenni a jövőben.

A levelezésre vetett adókkal egy osztályba sorolhatjuk azt az adót is, mely a szállítást és pedig úgy a személyek mint a jószágok szállítását terheli. A szállításra vetett adó eszméje elég régi. Könnyen alkalmazhatóvá és valóban termékenynyé azonban csak a vasútak elterjedése óta lett. Attól fogva mi sem könnyebb mint 5—10, sőt 20 százalékos adót vetni a személyek vagy jószágok fuvarjára. A kivetés és beszedés igen egyszerű. Az állam nem kénytelen költekezni, előlegezni, nincs szüksége személyzetre, nem kell munkákat teremteni, vagy fentartania. A vasúttársulatok természetesen ingyenes, sőt hű közvetítők, mert a részvénytársaságok számadásainak köteles nyilvánossága mellett a csalás majdnem lehetetlen.

Francziaország az 1870/1-iki háború óta tetemes

összegeket húz ez adóból. E háború előtt csak a gyorsvonatok személy- és jószágfuvara fizetett 10 százalékos adót. Azóta ez adót fölemelték még egyszer akkorára, s mi több 5 százalékos új adót vetettek a közönséges jószágfuvarra is, és csupán a kivitelre szánt fuvart hagyták adómentesen. Azonkívül még fölemelték a fuvarlevelek bélyegét is. 1875-ben a gyorsszállítmányra és személyszállításra vetett 20 százalékos adó, a korábbi évnél fenmaradt csekély összeg levonásával, 76 millió frankot jövedelmezett. A közönséges szállítmányra vetett 5 százalékos adó hasonló körülmények közt $22^1/_2$ millió frankot jövedelmezett. Az egész vasúti szállítási adó hozott tehát $98^1/_2$ millió frankot. S ez összegnek évenkint gyarapodnia kell, mert virágzó országban a kereskedelem és forgalom folyvást öregbedik.

A szállítási adó, de különösen a jószágokra vetett, igen jogos panaszokra és megtámadásokra ad okot. A beszedés könnyüsége nagy előnye ugyan egy adónak, de még nem elég arra, hogy azt teljesen igazolja. Terhet vetni a vasúti szállításra, midőn a tengelyen vagy vízen való szállítás adómentes — már ez magában is igazságtalanság. Azonkívül nagyon egyenetlen is az adó, mert semmi arányban nem áll a jószágok értékével, s igen különböző módon nehezedik a különböző iparokra. Az ország belsejében lévő vashámorok és gépgyárak például sokkal kedvezőtlenebb helyzetbe jutnak ez által mint azok, melyek a tenger partján vagy csatornák közelében fekszenek. Az elsők tehát sokkal nehezebben versenyezhetnek az utóbbiakkal, mint különben, rendes viszonyok közt. Az állam így elpalástolt védelmet nyújt bizonyos telepeknek másokkal szemben. A jószágfuvarra vetett adó azonkívül megnehezíti a kivitelt is. Mert bizony hiába mondják ki,

hogy a kivitt jószágok után visszaadják a szállítási adót. Ez az enyhitő intézkedés legtöbbször igen keveset használ. Igen keveset használ pedig azért, mert mindig kellemetlen alakiságokat és bevallásokat követel az üzletembertől. S azonkívül ha visszakapja azt a szállítási adót, melyet a jószág a teleptől a határig fizetett: nem kapja vissza azt, melyet az annak előállításához szükséges nyers anyagok fizettek. S így elég világos, hogy az ily intézkedés hátrányba hozza a hazai termelőt a külföldivel szemben. Az átmeneti árúknál, melyek valamely idegen országból hazánkon keresztül, megállás nélkül más idegen országba mennek, szintén ártalmasan hat a szállítási adó. Ha egészen fölmentjük az átmeneti szállítást az adó alól, megbotránkoztatjuk a hazai közvéleményt, mely nem tudja felfogni, miért legyen előnyben az idegen árú a nemzeti fölött, miért fizessen kevesebbet az a jószág, mely egyik határtól a másikig megy, mint a mely az ország határain belül marad. De még az átmeneti szállítás teljes adómentessége esetén se remélhetjük azt, hogy e forgalom nem fog megcsökkenni. Mert igen sok idegen jószág, iparczikk vagy nyers termék van, mely egyik-másik kikötőből az ország valamelyik kereskedelmi központjába, például Havreból Párisba vagy Marseilleből Lyonba megy s némi idő múlva innen ismét a külföldre vándorol, ha vevőre talált. Midőn a szállítási adó arra kényszeríti kereskedőinket, hogy csak azon árúkat szállítsák nagy kereskedelmi városainkba, melyek ott közvetlenül fogyasztóra találhatnak, jelentékenyen megcsorbítjuk e nagy kereskedelmi központok jelentőségét.

A jószágokra vetett szállítási adó tehát elvetendő és pedig nemcsak a közönséges, de a gyorsfuvarnál is. Igen könnyű látszólag, de azért távolabbi hatásaiban igen káros következményeket von maga után.

A személyszállításra vetett adót, ha igen mérsékelt volna, sokkal könnyebben igazolhatnók. Angliában van ily adó, mely nem haladja meg az öt százalékot. Ily kulcs mellett az ezen adóval járó bajok nem nagyok. Oly nehéz, igazságos és könnyen behajtható adókat találni, melyek ne akadályozzák a kereskedelem szabadságát, ne járjanak faggatással, hogy egy öt százalékos személyszállítási adóval szemben elnézők lehetünk, kivált oly országban, melynek annyi terhei vannak. De a 20 százalékos adó mindenkép roppant nagy. Nem kell feledni, hogy nem mindenki utazik időtöltésből, mulatságból. Sokan kényszerűségből, kötelességből, vagy családi okokból járnak vasúton. Az ilyenekre nézve gyakran maga az egyszerű fuvar is nagy kiadás. Azt még 20 százalékkal fölemelni, sok esetben embertelenség volna. Az ily magas adó azonkívül árt a vasúti üzlet fejlődésének. Megakadályozzák őket abban, hogy a közlekedés tökéletesbítésére törekedjenek, azt kényelmesebbé vagy gyorsabbá tegyék.

Ez öt százalékos személy-szállítási adó menthető volna és mintegy húsz millió frankot hozna Franciaországban, a mi szintén valami, s a mellett nem akadályozná a forgalmat. Még némileg igazságos kárpótlásnak is tekinthetnők azon kiadásokért, melyeket az állam subventiók alakjában a vasútak keletkezésére fordított.

Tudjuk egyébiránt, hogy a szállítási adó nem az egyetlen haszon, melyet az állam, akár közvetlenül is, a vasútak építéséből húz. Jóval nagyobb összegeket nyer az állam azon különböző adókból, melyek a társulati papirok tőkeértékét és kamatjait terhelik, azon különben is roppant magas bélyegekből, melyeknek az árú- és fuvarlevél minden mozdulatát aláveti, továbbá azon körülményből, hogy ingyen szállítja a vasútakon és postán a dohányt, a

lőport, és csak igen mérsékelt díjakat fizet a hivatalnokokért és katonákért. 9000 frankra becsűlik kilométerenkint azt a hasznot, melyet az állam akár közvetlenül, akár közvetve a vasútakból évenkint és átlag von.

A postai és táviró levelezés s a vasúton, vízen vagy tengelyen való szállítás olcsósága, könnyűsége, gyorsasága és biztossága nagyban előmozdítják a kereskedelmet, sőt még az értelmi fejlődést is. Az kívánni, hogy a posta, távíró és vasút semmi tiszta hasznot ne hozzon az államnak, csak abban az eszményi világban lehetne, hol az államoknak igen csekélyek terheik, s a hol nem kénytelenek azon törni a fejöket, hogyan találjanak oly adókat, melyekkel legégetőbb szükségleteiket fedezhetik. Mindazáltal csak igen óvatosan és tartózkodva szabad a közlekedést és szállítást megadóztatni. Francziaországban nem hallgattak e szabályra, midőn magasra csigázták a postabért és távíró díjt, adót vetettek a jószágok fuvarjára és minden mértéket meghaladó magas adóval sújtották a személyszállítást.

XIII. FEJEZET.

A HATÁRVÁM.

Miután kimerítettük azokat az adókat, melyek a jószágok forgalmát és az üzleti életet általában terhelik, áttérhetünk azokra, melyek a fogyasztást sújtják. E fogyasztási adók kétfélék, olyanok, melyeket a belföldön szednek, és olyanok, melyeket a határnál szednek. Ez utóbbiak képezik a határvámot.

A határvám önálló *sui generis* fogyasztási adó, mely igen elterjedt és igen régi eredetű. Nincs állam, mely többé-kevesbbé ne fordúlna eme jövedelmi ághoz.

A külföldi árúknak a határon való megadóztatása igen régi gondolat; olyan, melyre az emberi természet mindig nagyon is hajlandó volt. A vámokat különböző szempontból tekinthetjük, majd a külföldi árúknak adott védelem árának tekintették, majd ismét kiegyenlítőül alkalmazták azon terhekkel szemben, melyek a hazai termelést sújtják s a külföldit állítólag nem érintik; majd ismét oly adó gyanánt alkalmazták, melyet igen kényelmesen lehet szedni bizonyos általános fogyasztású s a belföldön nem létező külföldi jószágok után. Majd ismét egészen ellenkező szempontból indultak ki, s a nemzeti ipar előmozdítóját látták a vámban, mely által megkímélhetjük a hazai ipart a külföldi versenytől és a hazai termékeknek bizto-

síthatják a belföldi piaczot. Ez esetben a vám elveszti fiscalis jellegét és védvámmá lesz. Az utóbbi neme a vámoknak uralkodóvá lett Európa legtöbb államában, s csak e század második felében kezd enyhűlni, tünedezni.

A vámokat tehát két nagy osztályba sorolhatjuk. Tisztán pénzügyi vagy fiscalis vámok, melyeknek nincs más czéljok, mint az állami kincstárnak jövedelmet biztosítani; a védvámok, vagy félig véd-, félig pénzügyi vámok, melyeket mind nem annyira a kincstár érdekében állítanak föl, hanem azért, hogy a termelésnek bizonyos irányt adjanak.

A vámokkal a legérdekesebb kérdések vannak összekapcsolva. Vannak itt tisztán pénzügyi kérdések, például a magas vagy alacsony vámok hatása azok jövedelmére. Vannak viszont közgazdasági kérdések, milyen például az, hogy minő befolyást gyakorolnak a nemzeti gazdagság fejlődésére és termékenységére a védvámok, melyek meggátolják a külföldi versenyt, és minő hatást gyakorol ismét egy szabadelvű tarifa, mely e versenyt megengedi. Az előbbiekhez csatlakozik még egy másik kérdés, hogy t. i. hasznos és méltányos-e, ha a belföldi mezőgazdára, iparosra és kereskedőre nehezendő terhet vámokkal egyenlítjük ki azon portékákkal szemben, melyek egy kevesbbé megadóztatott országból jönnek.

Igen terjedelmes s e könyv keretét messze túlhaladó fejtegetésekre kellene magunkat adnunk, ha kissé részletesebben akarnók összehasonlítani a védvám és szabad forgalom rendszereit. Vegyük sorra röviden úgy az egyik, mint a másik mellett felhozott érveket.

A védrendszer és a vele járó magas vámok érdekében hivatkoznak arra, hogy minden ország legnagyobb gazdagsága a munka, s hogy ennélfogva a kormányok soha nem

fordíthatnak elég gondot arra, hogy a nemzeti munkát minden irányban tevékenységre serkentsék, más szóval, hogy megvédelmezzék a hazai termelést a kedvezőbb viszonyok közt dolgozó, olcsóbban termelő külföldi termeléssel szemben. Hozzáteszik, hogy nagy országnak kötelessége önmagát kielégíteni, hogy különösen a legfontosabb és általános szükségletü czikkeknél nagy eszélytelenség volna teljesen a külföldre bízni magunkat. Nagy országnak, mondják, kell, hogy legyenek saját kőszénbányái, vashámorai, pamut- és gyapotszövői, kell hogy legyen nagy tengeri hajó serege. Ha nem bírja a virágzás és élet mindeme kellékeit, jön egy előre nem látható esemény, háború vagy külföldi kereskedelmi válság, mely megszakíthat minden nemzetközi összeköttetést, s akkor aztán majd meglátják, minő zavarokba dől az az ország, mely megszokta a külföldről beszerezni elsőrendű szükségleteit.

Ez elvekből kiindúlva s azokat minden egyes esetre alkalmazva odajutunk, hogy teljesen eltiltunk minden idegen jószágot vagy legalább is igen magas védvámot vetünk rá. Így tettek még nem régen, húsz, harmincz, negyven, ötven év előtt. E pár szóban fekszik az egész okoskodás. Nagy országnak meg kell termelnie a maga szükségletére való gabonát. Tehát el kell tiltani a külföldi gabnát, mely alacsony árával versenyt támaszthatna a hazai gabnatermelésnek. Tessék megnézni Magyarországot, Oroszországot, Észak-Amerikát, mondják ők, ez országok rendkívül kedvező helyzetben termelnek. Mindenekelőtt kevesebb adót fizetnek. A parasztosztály legalább a két elsőben szegényebb mint nálunk, s következéskép kevesebb bérrel elégszik meg. Szóval a magyar, orosz és amerikai gabna termelési költsége csekélyebb, s míg Havreba vagy Marseilleba ér, nem képvisel többet 12, 13 vagy 14 frank-

nál hektoliterenkint, míg a franczia gabnát nem lehet 20 frankon alúl adni, ha azt akarjuk, hogy a gazda megélhessen. Következésképp — teszik még hozzá — ha a törvényhozás szabadon engedné bejönni a magyar, orosz és amerikai terméket, nemzeti gabnánk nem bírja el a versenyt, gabnatermelésünk hanyatlani fog és mezőgazdaságunk tönkre megy. Ezzel az okoskodással akarták igazolni a külföldi gabna kitiltását, vagy legalább azon magas vámokat, melyekkel azt a franczia határon sújtották.

Ugyanazon okoskodást alkalmazták minden más mezei terméknél vagy iparczikknél. Nemcsak a gabnát akarták a mezőgazdaság érdekében megvédeni. Védeni akarták a hús, a gyapju, de még a selyem termelését is. Ismeretes Bugeaud marsall híres mondása, hogy jobban szereti az orosz kozákok invasióját, mint a magyar ökrökét. A mi pedig az *öreg franczia birkát* illeti, mindenki tudja, mily érzékeny párhuzamot vont oly hírneves államférfi, mint Thiers ez érdekes hazai termék és Ausztrália meg Laplata fiatal, pajkos birkái közt. E különböző majd érzelmes, majd prózai okoskodások végső következményei a többé-kevesbbé magas marhavámok, gyapjuvámok és selyemvámok.

A mi pedig az iparczikkeket illeti, azok egészen ugyanazon gondozásban részesültek. Itt van például a kőszén. Nincs-e Franciaországnak elengedhetetlen szüksége kőszénre, kiáltottak föl az illetők. Igen ám, de az angolok és belgák természetes előnyeik következtében olcsóbban tudják termelni a kőszenet, mint mi. Széntelepeik bővebbek, jobban központosúltak, közelébb vannak a felszínhez, könnyebben kiaknázhatók, közelebb vannak a tengerhez és csatornákhoz. Ha tehát szabadon engedjük be az angol és belga kőszenet, a mi kőszénbányáink, melyek nagyobb

költséggel dolgoznak, nem fogják kibírni a versenyt. Pangani fognak, és majd végleg bezáratnak. Ily szerencsétlenség érheti a nemzeti munkát a béke idején. Mennyivel nagyobb lenne még a verseny, ha ez háború idején következnék be. S a következés: emeljük a kőszénvámokat.

Ugyane panaszokban törnek ki a vas barátai. Az angolok nagy előnyökkel rendelkeznek. Vas-rétegeik gazdagabbak, közelebb fekszenek a felszínhez, maga az ércz jobb minőségű, s végül a vasat kőszénnel állítják elő, s a kőszén nálok olcsóbb. Svédország, mondják, szintén előnyben van felettünk a vastermelésnél. Nincsenek-e roppant erdei, hol a fának alig van értéke? A végkövetkeztetés mindig ugyanaz: az idegen termékek eltiltása vagy legalább is magas behozatali vám.

A szövőiparoknak ugyanannyi szószólója van, kik szintén védeni akarják azt a külföld ellen. Elismerik ugyan, hogy az angoloknál a kézi munka drágább, mint nálunk. Csakhogy — teszik hozzá — munkásaik ügyesebbek, a gyárosok olcsóbban jutnak a tűzelőszerhez és gépekhez, a tőkék kamata sokkal alacsonyabb, s némely nagyon fínom és könnyü fonalak előállítására nézve éghajlatuk sokkal kedvezőbb. De tessék megnézni Sveiczot is, mondják még. Igaz, hogy nincs olcsó kőszene és vasa, mint Angliának, sőt kedvezőtlen helyzetben van élelmi szerek dolgában is. De cserében mennyi vizesése van, a mi mindmegannyi ingyenes mozgató erő! A mi szövőszékeink nem állhatják ki a versenyt Angliával és Sveiczczal. És ebből kiindúlva eleinte egészen eltiltották, utóbb magas behozatali vámokkal sujtották az idegen fonalakat és szöveteket.

Midőn a tengeri hajózáshoz érünk, még több erélylyel és szenvedélylyel halljuk ismételni ugyanez általá-

nos használatú érveket. Sőt hozzájok fűznek még politikai szempontokat is, s minthogy így a szónoklat kevesbbé prózai téren mozog, a törvényhozótestület hazafiságát törekszenek értelmes pathószszal megejteni. A kereskedelmi hajózás a tengeri hadsereg csírája, nevelője. S lehet-e képzelni nagy államot hatalmas hadi flotta nélkül? És itt fölkeltik egykori tengeri győzelmeink, elvesztett gyarmataink emlékét stb. A franczia kereskedelmi flotta nem képes versenyezni az angol kereskedelmi flottával, de még a kisebb görög, olasz, norvég vagy akár az osztrák flottával sem. Hogy e tekintetben hátrább állunk mindeme népeknél, az a napnál is világosabb. Nincsen-e az angoloknak több tengerpartjok, tőkéjök, gyarmatuk? Nem terjedelmesebb-e kereskedelmök? Nem kapják-e olcsóbban a vasat, mely a hajógyártás egyik legfőbb eleme? Nem kapnak-e azonkívül fát Canadából? Nem szolgáltatják-e bányáik olcsóbban a kőszenet? S a mi végre a kisebb flottákat illeti, az osztrák és olasz, de különösen a görög és norvég hajózás nem bír-e világos előnyökkel velünk szemben? Norvégiában, Dalmátiában hatalmas erdők terűlnek el; a fa úgyszólván pénzbe sem kerűl. Azonkívül e népek józanok, munkabirók és edzettek. Matrózaik többet dolgoznak és kisebb bérrel elégesznek meg, mint a franczia matrózok. Sőt feltámasztottak halottaiból egy régenten a megdönthetetlenség hírében álló érvet is. Nekünk nincs elég kiviteli terhünk, vagyis Franciaország nem visz ki nagy teriméjü jószágokat. A miket mi kiviszünk, azok fényűzési tárgyak, borok, finom és kis terjedelmű dolgok. Hajóink tehát sokszor kellő teher nélkül vitorláznak el kikötőinkből. Angliának ellenben sok a kiviteli terhe: kőszén, vas, szóval nagy súlyú jószágok. Norvégia pedig fát szállíthat külföldre. Görögország, Olaszország és Ausztria

tekintetében persze nehéz lett volna hasonló bizonyítékokat felhozni, itt tehát csak azt állították, hogy ezek az országok még más előnyökkel rendelkeznek felettünk. S a következés az volt, hogy ha egyenlő föltételek mellett hagyjuk kikötőinkbe jönni e külföldi, angol, norvég, görög, olasz, osztrák hajókat és franczia hajóinkat, akkor ez utóbbiak nem állhatják ki a versenyt és tönkre fognak menni. Ez elegia gyakorlati megoldását a *sartaxe de pavillon*-ban vagyis azon magas adókban láthatjuk, melyek az idegen hajók lobogóit sújtják s a franczia kereskedelmi hajózást nem érintik.

De a tengeri lobogó megadóztatása még ez eszme hívei szemében sem volt elegendő a franczia kereskedelmi hajózás védelmére. Mert csakugyan mi akadályozná hajóinkat abban, hogy más európai kikötőkben, Liverpoolban vagy Antwerpenben keressék az idegen árúkat, ott a hol azokat a kereskedők felhalmozzák: és nem hazájokban, ott hol azokat előállítják. Nagy veszélynek tennők ki magunkat, mondják, ha megengednők franczia hajóinknak, hogy az európai kikötőkben szedjék föl terhöket. Hosszújáratú hajózásunk tönkremenne, mert a kereskedelemre nézve előnyösebb volna a gyapjút és pamutot Liverpoolban, a kávét és czukrot Antwerpenben, Rotterdamban és Amsterdamban összevásárolni mint a messze tropikus égalj alatt. Ámde mi fontosabb Franciaországra nézve? Kétségkívül a hosszujáratú hajózás. Mert egyedül az teremt jó tengerészeket. Arra kell tehát kényszeríteni a franczia hajókat, hogy minden czikket eredeti termőföldén szedjen össze. Hogyan juthatunk ez eredményhez? Úgy, ha a *sartaxe d'entrepôt* vagy raktári vagy kikötő adó neve alatt ismét terhet vetünk azokra a tropikus termékekre, melyek nem közvetlenül eredeti hazájokból, hanem vala-

mely európai kikötőből érkeznek hazai kikötőinkbe. Például ha egy franczia hajó olyan pamuttal kötne ki Havreban, melyet Liverpoolból vagy Amsterdamból hozott, kikötő vagy raktár-adót fizet; míg azok a franczia hajók, melyek a termelés helyén Amerikában, Indiában, Egyptomban vagy Braziliában rakodtak föl, föl vannak mentve ez adó alól. Ezen *sartaxe d'entrepôt* által kedveztek s kedveznek még ma is a hosszujáratú hajózásnak.

De még tovább is mentek és azt mondták: Arra, hogy tengerészetünk legyen, nem elég, hogy ma vannak hajóink; kell, hogy azokat önmagunk előállítsuk, és ne a külföldről vásároljuk. A hajógyártás sokkal fontosabb iparág, úgy a kereskedelmi mint a hadi tengerészet szempontjából, semhogy azt veszélyeztetni szabadna. De a mi hajógyárosaink — folytatták — nem képesek az angolokkal versenyezni. Nekünk nincs oly olcsó anyagunk: fánk, vasunk, rezünk, kenderünk. Munkásaink nem oly ügyesek, pénzünk sincs oly bőven. Mindez érvek természetesen oda lyukadnak ki, hogy el kell tiltani ez idegen hajók megfranciásítását; más szóval meg kell akadályozni, hogy a francziák franczia lobogó alatt járassanak külföldön készült és ott vásárolt hajókat. S midőn később megszüntették is a tilalmat, legalább magas vámokat alkalmaztak.

Ez röviden a védrendszer foglalatja. Valahányszor valami mezei vagy ipari terméket összehasonlítottak a hasonló külföldivel, az okoskodás mindig oda irányult, hogy a hazait kedvezőtlenebb körülmények közt termeljük, következésképp vagy egészen el kell tiltani a külföldi árút, vagy legalább igen magas vámmal megterhelni.

Ez az okoskodás annál több tetszésben részesült és annál több súlyt nyert, mert rendesen főleg vagy épen kizárólag azokhoz fordult a vám behozatala érdekében,

kik e kérdésben közvetlenül érdekeltek voltak. Ha például a külföldi gabna megadóztatásáról volt szó, a mezőgazdákhoz fordúltak és tőlük kérdezték: mi a véleményök e tárgyban. És ők természetesen egyhangulag azt felelték: A külföldi gabna versenye megkárosít s előbb-utóbb tönkre tesz bennünket. Épúgy, ha a tengerészetről volt szó, főleg a hajógyárosokhoz fordúltak; ha a fonalakról és szövetekről volt szó, csak e czikkek gyártóihoz folyamodtak. És így aztán persze mindenütt ugyanazt az egyhangú feleletet kapták: Nem tudjuk elviselni az idegen versenyt, vessetek magas vámokat az idegen jószágra.

Ilyen az a vámpolitika, mely a legújabb időkig minden európai nemzetnél uralkodott. Az első gyakorlati megtámadást e század első negyedének vége felé intézték ellene. Azóta mindig gyöngült, s ha ma nem is tűnt le egészen, mégis azon a ponton van már, hogy legalább a nyugati nemzeteknél teljesen elenyészszék.

Nem a közgazdaság rendszerével foglalkozunk itt, s azért nem is akarjuk a védrendszerrel szemben az ellenkező rendszert is kifejteni. A védrendszer ellenei épenséggel nem tagadják, hogy a munka a nemzeti gazdaság egyik eleme, és ők csakúgy buzognak a nemzeti munka fejlesztéséért mint akárki más. De maga a munka nem elég, szükséges azt jól is alkalmazni. S azt állítják, hogy a védvámok egész gépezete, mely terhet ró minden külföldi árúra, föltartóztatja a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem általános fejlődését, gátolja a nemzeti gazdagság haladását.

Nem állapodunk meg e tételnél, mely ma eléggé be van bizonyítva, hanem csak azon fokozatos átalakulásokat fogjuk pár szóval jellemezni, melyeken a védrendszer Európa nyugati részében az utolsó harmincz s különösen az utolsó húsz év alatt átment.

A védvámos tarifák ereje, mint említők, főleg abban rejlett, hogy valahányszor szőnyegre kerültek, mindig csak azok tanácsát hallgatták meg, kiknek érdekei e tarifák föntartását követelték, szóval azon czikkek termelőit, kiket e tarifa a külföldi verseny ellen megvédett.

Idővel azonban előállott egy csomó ember, kik panaszkodtak, hogy az erre vagy arra a külföldi jószágra vetett védvám árt az ő iparuknak. Vegyünk pár példát az idő sora szerint.

Az első védett czikk a gabna volt, mint a nemzeti gazdaság elengedhetetlen föltétele. Francziaországban, Angliában és majdnem mindenütt kitiltották egy időben a külföldi gabnát. E tilalom mindazonáltal nem lehetett teljes, mert hiszen szántszándékosan nem dobhatták oda a lakosságot az éhségnek. Még barbárságnak se járta volna meg, ha nagy szükség idején is eltiltották a külföldi gabna vásárlását. Így keletkezett aztán az a szellemes rendszer, melyet mozgó skálának neveztek. E rendszer a vámtételek egész fokozatát tartalmazta, melyek magas vámmal sujtották a külföldi gabnát, midőn a hazai gabna ára a belföldi piaczon alacsony volt; kevesbbé magas vámokkal sujtották az idegen gabnát, midőn a hazai gabna ára a belföldi piaczon rendes középszerű áron kelt; és végül alacsony vagy semmi vámot sem vetettek a külföldi gabnára, midőn a hazai gabna ára igen magas volt a belföldi piaczon, vagyis midőn a nemzeti termés nem födözte a hazai szükségletet. Így aztán, azt hitték, minden érdeket kielégítettek: magas árt is biztosítottak a termelőnek, meg az éhséget is megakadályozták.

Lassankint azonban, kivált Angliában, panaszkodni kezdettek a gyárosok és iparosok, hogy a mezőgazdaságnak adott védelem megdrágítja a legfőbb élelmi czikket. A ki-

kötővárosok, a kereskedelem, a hajótulajdonosok csatlakoztak hozzájok. A mozgó skála, mondták, nem engedi, hogy a gabnakereskedelem rendessé váljék. Mert a hajós vagy kereskedő, ki hajóit gabnáért küldi Amerikába, a dunai tartományokba, Oroszországba, soha nem tudhatja előre, mily vámot kell majd fizetnie, ha hajóival hazája kikötőibe ér. A mozgó skála tehát egy ujabb bizonytalansággal szaporítja az amúgy is annyi esélyekkel küzdő gabnakereskedelmet. Más részről ismét a gyárosok attól tartottak, hogy a magas gabnaárak következtében föl kell a munkabéreket emelniök. Így a kereskedők és iparosok szövetkezése következtében, idővel állandó tételt állítottak a mozgó skála helyébe, míg végül minden gabnavámot eltöröltek.

A hogyan történt a gabnával, úgy történt később egyéb védett czikkekkel is. Vámot vetettek volt a gyapjura, selyemre, pamutra, vasra s minden nyers anyagra. S mi történt? A gyártott czikkek előállítói panaszra fakadva így szóltak: Hiszen ha mi drágábban fizetjük a nyers anyagot, mint külföldi versenytársaink, akkor gyártott iparczikkeink versenyezhetnek velök a külföldi piaczokon. Következéskép térítsék meg nekünk iparczikkünk kivitelénél azokat a vámokat, a melyeket mi nyers anyagaink behozatalakor fizettünk. Ez a panasz sokkal alaposabb volt, semhogy el lehetett volna némítani. Mert nagyon is világos, hogy megöljük nemzeti iparunkat, ha igen magas adókkal sujtjuk az általok feldolgozott nyers anyagot, és semmit nem térítünk meg nekik akkor, midőn e megadóztatott nyers anyagokból készült iparczikkeiket a külföldi piaczokra kiviszik.

Ekkor találták ki azon rendszert, melyet az angolok *drawback* (Magyarországon a fogyasztási adóknál *restitu-*

tió), vámvisszatérítés neve alatt ismernek, s a melynél a külföldre menő iparczikket megvizsgálják, mennyit tartalmaz a vám alá vetett nyers anyagokból, hogy aztán megtéríthessék azon összeget, melyet a nyersanyag behozatalakor fizetett.

Nagyon is érthető, hogy az ilyen eljárás sok bajjal jár. Bajjal jár a kincstárra nézve, bajjal jár az egyesekre nézve. A kincstárra nézve, mert gyakran igen nehéz megállapítani a kiviendő czikkben foglalt vám alá vetett nyersanyag mennyiségét és minőségét. Igen nehéz pontosan megmondani, mennyi nyers selymet vagy pamutot emésztett föl egyik-másik selyem- vagy pamutszövet. A legtöbb esetben igen bizonytalan mennyi vámot kelljen megtéríteni, és gyakran megtörtént, hogy a kincstárt megcsalták, hogy t. i. a készítés bizonyos fogásaival többet vettek meg rajta a kivitelnél, mint a mennyit a gyáros a behozatalnál fizetett. Egyideig a kincstár büszke volt ezekre a veszteségekre, mert azt hitte, hogy csakugyan érdekében áll bizonyos jószágok kivitelét előmozdítani. Már pedig mikor többet adott vissza a kivitelnél, mint a mennyit a behozatalnál kapott: akkor csakugyan előmozdította e privilegizált czikkek kivitelét. A kincstár tehát egyideig abban a különös helyzetben volt, hogy minél jobban meglopták, annál jobban örvendett.

Végre azonban mégis csak megunta ezt a mulatságot s érezte, hogy bolonddá tartják. De azonkívül a *drawback* habár kedvezett is a nem igen kényes lelkiismeretü iparosnak, sok bajt okozott a kereskedelemnek általában. Az első ilyen baj abban állott, hogy a kereskedőnek a behozatalnál előlegeznie kellett az illető anyagokra vetett vámot. Ezt a költségét megtérítette ugyan később a kincstár a kivitelnél. De azért a kereskedő mégis elvesztette az

időközi kamatokat. Szóval a kereskedőnek öregbítenie kellett forgó tőkéjét, a mi mindig költséges és bajos.

Igyekeztek tehát valami jobb rendszert kitalálni, és így jutottak az *admission temporaire*-hez az ideiglenes vagy föltételes vámmentességhez, melyet Németországban *Veredlungsverfahren*-nek, Ausztria-Magyarországon *appreturá*-nak neveznek, s a mely mindenütt háttérbe szorítja már a *drawback*-et, *restitutió*-t vagy a vámvisszatérítést. A *drawback* ugyanis mint tudjuk abban áll, hogy a kivitelre szolgáló iparczikkeknél az azokban feldolgozott és behozatali vámmal sújtott nyersanyagok vámját a kivitelnél visszaszolgáltatják. Az *admission temporaire* ellenben abban áll, hogy vámmentesen engednek bejönni bizonyos nyersanyagokat vagy félgyártmányokat, mint a pamutfonalakat vagy nyers pamutszövetet, vasat és más érczeket, de csak azon föltétel mellett, hogy bizonyos idő alatt kész iparczikkek alakjában ismét ki fognak vitetni. Az *admission temporaire* fölénye a *drawback* fölött abban áll, hogy a kereskedő nem kénytelen a költségeket előlegezni, nagyobb forgó tőkét tartani; mert vámmentesen kapja a nyers anyagokat, ha kötelezi magát arra, hogy bizonyos idő multán a nyers anyagot feldolgozva kiviszi, vagy ellenkező esetben a vámot utólag megfizeti. E szerződéses viszonyt nevezték el utólag *acquit à caution*-nak, kezesség melletti elengedésnek.

E föltételes vámmentesség minden erősebb védrendszer elengedhetetlen correctivuma. Mert valóban mi történik akkor, midőn vám alá vetnek minden nyersanyagot vagy azon iparczikkeket is, melyek más iparczikkek nyersanyagául szolgálhatnak? Az, hogy némely iparágak teljesen képtelenek czikkeiket a külföldre kivinni, hacsak tetemesen nem mérséklik a vámokat. Mi lesz abból pél-

dául, hogyha 20 egész 30 százalékos behozatali vámot vetnek a vasra? Az, hogy minden gépgyáros panaszkodni fog, hogy nem képes a kivitelnél az angolokkal, belgákkal, németekkel versenyezni, miután ezek nem fizetnek ily vámot. Követelni fogják tehát, hogy a vasvám leszáll ttassék legalább azon czikkeikre nézve, melyeket külföldre visznek. Hasonlókép fognak beszélni a shawlok és más finomabb szövetek készítői e fonalakra vagy nyers szövetekre vetett vámokról.

A föltételes vámmentesség tehát a védrendszer kinöveseinek természetes elengedhetetlen orvoslata. De ez a föltételes vámmentesség igen heves vitákra szolgáltatott alkalmat. S e viták különösen a körül forogtak, vajjon teljesen *ugyanazon* nyersanyagot kell-e kivinni az iparczikkben, melyet a föltételes vámmentesség mellett behoztak, vagy pedig csak annak *egyenértékét*. S hogy még jobban értsük ez igen komoly kérdést: vajjon ha én vasból készült gépet viszek ki, az abban foglaltató vasnak ugyan annak kell-e lennie, mint a melyet én föltételes vámmentesség mellett behoztam? Vagy megelégedhetik-e azzal is a kincstár, ha abban a gépben csak a vámmentesen behozott vasnak megfelelő mennyiségű és értékü vas találtatik? Az ugyanazon vagy csak egyenértékű reexportatió kérdése valóságos viharokat támasztott.

A kincstár igen sokáig az ugyanazon reexportatió mellett harczolt. Megbélyegezte a föltételes vámmentesség mellett behozott vasat és megkivánta, hogy a bélyegzett vasat a gépben megtalálja. Ugyanígy jártak el a shawloknál a megbélyegzett nyers szövetekkel. Mindenki átláthatja, mily károsan hathatott az ily intézkedés az iparra.

Egy másik kérdés, vajjon e föltételes vámmentesség mellett behozott nyersanyagokból készült iparczikkeket

ugyanaz a gyáros viheti-e csak ki, mint a ki a nyersanyagot behozta; és csakis annál a vámhivatalnál, melynél behozta; vagy ellenkezőleg átengedheti-e az a személy, ki a nyers anyagot föltételes vámmentesség mellett behozta, a kezeskedésére kiszolgáltatott *acquit à caution*-t másnak is, ki aztán az engedélyeket, meghatározott időn belül, megfelelő mennyiségű kiviteli czikkeknél használhatja, bárhol is lakjék az országban? Az utóbbi esetben az *acquit à caution* elenyészik, vagyis az értte kezességet vállaló behozó fél fel van mentve kötelezettsége alól, ha valamely gyáros, bizonyos időn belül, az ország akármelyik határvámjánál ezen *acquit*-k felmutatása mellett oly iparczikkeket visz ki, melyek az ezen iratokban fölemlített és föltételes vámmentesség mellett behozott nyersanyagoknak megfelelnek. Ez az, a mit Franczia országban káros üzérkedésnek *(trafic des acquit à caution)* neveztek s a mit mi igen helyes és ártatlan dolognak tartunk.

Az a számtalan vám mindazáltal, melyet minden nyersanyagra és minden iparczikkre vetettek, mely iparczikkek közül némelyek ismét más iparczikkeknek nyersanyagául szolgálnak, a *drawback* és az *admission temporaire* minden enyhítése daczára, igen sokat ártott a kivitelnek a velök járó sok alakiság, időfecsérlés, nehézség és perlekedés következtében. A kivivő üzletemberek s a kikötői kereskedők mindenkor ellenségei is voltak a védrendszernek. A közvélemény lassankint a közérdeket is kezdte latra venni, és nem volt nehéz belátnia, hogy mindeme akadályok és terhek nehány kevés szájasabb iparág kedvéért kölönczöt vetnek egy csomó szerényebb és kevesebbé szembeötlő iparág nyakába. A tudomány emberei felfogták, hogy mindezek a mesterséges rendszabályok, az élelmezés és ellátás szabadságának mindezen békói rossz

irányba terelik a nemzeti munkát és megbénítják a nemzeti termelés erejét, mely mindezen akadályoktól menten kétségtelenül többet tudna fölmutatni. Kezdték méltányolni a fogyasztó érdekét is, melyet a védrendszer minden habozás nélkül feláldozott. Kezdték belátni, hogy a legfőbb kincs nem maga a nemzeti munka, hanem a javak bősége és olcsósága; s hogy a nemzeti munka csak azon esetben szolgáltatja a cserejavak vagy értékek lehető legnagyobb mennyiségét, ha a nemzeti munka arra a foglalkozásra adja magát, mely az országra és népességnek legalkalmasabb, és elhanyagolja azokat, melyeknek az ország természeti viszonyai vagy a lakosság hajlamai nem felelnek meg. S végre észrevették, hogy a külföldi verseny elengedhetetlen sarkantyúja az iparnak, pótolhatatlan előmozdítója a haladásnak. A nagy tőkéket kívánó nagyiparoknál, a szövészetnél, bányászatnál, kohászatnál a belföldi verseny igen korlátolt, sok esetben csak látszólagos, mely mindig megköveteli a külföldi verseny ösztökélő erejét. Ez igazságokat eleinte csak sejtették, utóbb tudományosan bebizonyították, majd általánosan megértették, s így lassankint megváltoztatták a védrendszert, egymásután eltörölték legkirívóbb visszásságait, míg végre némely országban alig maradt más mint fiscalis jellege.

Úgy a fiscalis vagy pénzügyi mint a közgazdasági vagy védvámokat négy osztályba lehet sorolni, melyek azonban, ma már kivált, igen különböző jelentőséggel birnak. E négy osztály: a kiviteli, átmeneti, behozatali és hajózási vámok.

A kiviteli vámok nem igen ismeretesek az észak- és nyugateurópai népeknél. Franciaországban még fennállanak némely tárgyaknál, s mintegy 200,000 vagy 300,000 frankot hoznak a kincstárnak. Olyan jelentéktelen összeg,

a miért nem érdemes vámokat behozni. Olaszországban, hol a borra és kénre vetették, kivételkép nagyobb jövedelmet ad a kiviteli vám. Vannak ellenkezőleg országok, melyek roppant jövedelmet merítenek a hazai termékre vetett kiviteli vámból. Így Brazilia a kávé, még inkább Peru a guano és nitrat, és India az opium kivitelét sújtó vámokból.

A kiviteli vámok elvben rosszak, kivált midőn oly jószágot terhelnek, melyben az ország nem bír valami kiváló előnyt vagy épen monopóliumot más ország fölött. Ez utóbbi esetet leszámítva, a kiviteli vám gátolja a hazai mezőgazdaság vagy ipar fejlődését és megnehezíti rá nézve a külföldi piaczokon való versenyt. Nagyon világos, hogy az olasz bortermelés sokkal nagyobb tért foglalna el, s így az olasz nemzeti gazdagság jelentékenyen gyarapodnék, ha a borra vetett kiviteli vámot eltörölnék.

Egészen más a helyzet, ha az országnak kétségtelen előnye, valóságos monopóliuma van bizonyos czikkek előállításában. Ily viszonyok közt a kiviteli vám, föltéve hogy mérsékelt, nem ellenkezik a közgazdaság elveivel. Peru jól teszi, midőn vámot vet a guanóra, sőt a nitratra is. Olaszország minden nagyobb baj nélkül vethet kiviteli vámot a kénre, China talán a theára. A fődolog ilyenkor csak az, hogy lehetőleg oly alacsony tételben szabjuk meg a vámot, mely nem igen korlátozhatja annak külföldi keletét és nem vonhatja maga után más országok kedvezőtlenebb viszonyok közt előállított termékeinek vagy valamely surrogatumnak versenyét. Így a perui guano vagy nitrat túlságos megadóztatása arra vezethetne, hogy hasonló anyagok után kutassanak más országokban, például Egyptomban, hol állítólag volna guano, vagy Boliviában hol ismét nitrat találtatnék. Mert ha túlságos a kiviteli vám

könnyen megeshetik, hogy csakugyan alkalmaznak ily surrogatumot, melyek ha nem egészen azonosak is, de mégis hasonneműek és így egészben véve hasonló hatást gyakorolhatnak. S így megtörténhetnék, hogy a guanó kiviteli vámjának fölemelése arra vezetné az európai országokat, hogy más akár természetes akár mesterséges trágyát keressenek és használjanak mezőgazdaságukban.

Ugyanezt lehet mondani a kénre vetett olasz kiviteli vámokról. Ha Olaszország monopóliuma a kéntermelés terén szilárd alapokon nyugszik, helyesen teszi, hogy e czikket megadóztatja. De vigyáznia kell, hogy azt ne emelje túlságos magasra, nehogy az emberek másutt is hajhászszanak kénbányákra vagy pedig surrogatumokkal igyekezzenek magukon segíteni.

Bármint legyen is, annyi bizonyos, hogy midőn valamely nemzet nagy előnyökkel bir, bizonyos jószágok s nevezetesen a mindig korlátolt mennyiségben található érczek termelésében, rendesen igen helyesen cselekszik, ha megadóztatja azok kivitelét. Ez adó terhének legnagyobb részét a külföld viseli s másrészt megkönnyebbíti azt a terhet, melyet az adózónak a belföldi adóteherben viselni kell. Lesz talán ki kétségbe vonja, hogy csakugyan a fogyasztó viselné az adót, s arra fog utalni, hogy ez adó nélkül a nemzeti termelés bizonyosan nagyobb lendületet venne s a hazai termelő következéskép nagyobb haszonra tenne szert. Csakhogy ez az okoskodás nem állja meg a sarat, mert azon jószágok kiviteli adója, melyek előállításában az illető ország nagy előnyökkel, valóságos monopóliummal bír, végleg csakugyan a külföldi fogyasztót terheli. Ugyanaz történik itt, mit minden más fogyasztási adónál tapasztalunk. A termelő nem marad érintetlenül, mert az adó korlátolja a fogyasztást s vele a termelést. De

azért végül mégis csak a fogyasztó viseli a tehernek aránytalanúl legnagyobb részét, mert a termelő bizonynyal abbanhagyná azon bizonyos jószág művelését, ha nem kapná meg ennél is tőkéjének és munkájának ugyanazon jutalmát, melyet a hazai termelés más ága nyújt. Ugyanez történik a kiviteli vámoknál is. Azzal a kettős különbséggel, hogy itt az, ki az adót megfizeti, idegen és szabadon keresheti a megadóztatott tárgyhoz hasonló jószágot vagy legalább annak megfelelő surrogatumot, melyeket nem terhel adó.

Azért tehát a kiviteli vámok csakis oly tárgyaknál nem járnak komolyabb bajjal, minők a guano, nitrat, kén, thea, opium, melyekben egyik-másik ország monopóliumot bírhat. De ez adónak még ebben az esetben is igen mérsékeltnek kell lenni, mert különben igen jelentékenyen leszállíthatnák a külföldi fogyasztást.

Ellenben károsak a kiviteli vámok, midőn oly jószágot terhelnek, melyet sok más országban is lehet termelni. Igy hibásan cselekszik Olaszország, midőn kiviteli vámot vet borára s valószinűleg Peru is, midőn kávéját megadóztatja, a mint Anglia bizony rosszúl tenné, ha kőszenére vetne kiviteli vámot. Ez utóbbi esetben azonban más okokat lehetne felhozni. Például azt, hogy megóvjuk a kőszénrétegeket, melyek igen korlátolt mennyiségben állnak rendelkezésünkre és rövid idő multán egészen kimerülhetnek; hogy védelmet biztosítsunk a nemzeti iparnak, mely így annál olcsóbban fogja kapni a tüzelőszert, minthogy az angol kőszéntermelés egyedűl az angol piaczra volna szorítva. Bármily tetszetősek is legyenek azonban ez érvek, még sem szabad rájok hallgatni. Először is bizonyos, hogy a szénrétegek igen gazdagok, s hogy magában Angliában két száz milliárd tonnát kell magokban foglalniok. Ez pedig a

mai fogyasztás mellett elég kétezer esztendőre, sőt, fokozatosan növekvő használat mellett is nyolczszáz esztendőre. De másrészt az angol kőszénre vetett kiviteli vámok ártanának is igen sok iparnak. Nevezetesen a hajózásnak, mely e czikkben igen becses kiviteli terhet bír. Azonkívül visszatorlásra is vezethetne a külföldön, mely ennek következtében vámokat vethetne az angol termékekre. Az ilyen adó tehát mindig többet ártana mint használna.

Ha a kiviteli vámadót csak kivételes esetekben lehet és kell alkalmazni, akkor t. i. midőn az illető ország valamely jószág előállításában természetes monopóliumnak örvend: a behozatali vámokról bátran mondhatjuk, hogy azok minden körülmény közt elvetendők. Minden országnak nagy érdeke az átmeneti forgalmat, szóval a hazai és külföldi jószágok ki- és bejövetelét előmozdítani. S ez az előny nemcsak abban fekszik, hogy a területén keresztül menő jószágok szállítása és kezelése fuvart és egyéb munkabért juttat a lakosságnak. Nagyon kicsinyes felfogás volna e haszonnak csak eme közvetlen alakját tekinteni. Mert a tapasztalás azt bizonyítja, hogy az az ország, mely nagy átmeneti forgalmat mutathat föl, előbb-utóbb olcsóbban is jut a javak legnagyobb részéhez, mint az, mely csak saját árúit közvetíti. Midőn a javak egész áramlata vonúl keresztül valamelyik országban: élénk, fejlődő, mindig gyarapodó vásárt fog előidézni. Mindenféle ellátás, adás-vevés sokkal könnyebben történik, az üzleti élet minden szerszáma tökéletesedik. S azért minden civilisált nemzet le is mondott már az átviteli vámokról. De e század első felében ellenkezőleg igen számosak és súlyosak voltak ez adók, sőt olykor egyenes tilalmak is nehezedtek az átmenetelre.

Az európai vámok legfontosabb osztályát ma a be-

hozatali vámok képezik. Illő tehát, hogy ezekkel komolyabban foglalkozzunk.

A behozatali vámok tárgyai lehetnek a mezőgazdasági termékek, az ipari feldolgozásra szolgáló egyéb nyers anyagok, az érczek, s végül magok a kész iparczikkek.

A föld termékeire vetett behozatali vámok egészen pénzügyi természetűek, midőn oly javakat sújtanak, melyeket az országban nem termelnek vagy csak surrogatumokkal pótolnak. Ilyenek a theára, cacaora, kávéra s egykor a czukorra és dohányra vetett behozatali adók. Pénzügyiek vagy fiscálisak e vámok akkor is, ha az országban is előforduló czikkeket érintve, csak épen oly magas adót vetnek a külföldire, mint a minőt a hazai termék visel. Ellenben védvámos ez adó, midőn oly jószágokat terhelnek, melyeket itthon is termelnek, vagy legalább surrogatumokkal helyettesítenek, föltéve, hogy e hazai termékek és surrogatumok vagy épen semmi adót vagy legalább a vámnál kisebb adót fizetnek. Így például védvám, midőn behozatali adót vetünk a külföldi gyapjúra és semmi adót nem vetünk a hazaira. Ez esetben védelmezzük a hazai gyapjút; fölemeljük árát az összeg teljes erejéig, vagy legalább körülbelül azzal az összeggel, melyet a külföldi gyapjúra behozatali vám képében vetettünk. Az adó, melyet ez esetben a gyapjú fogyasztása visel, jóval nagyobb mint az, melyet a kincstár e réven kap. A kincstárba csakugyan nem folyik más mint a külföldi gyapjúra vetett behozatali vám. Minthogy azonban ez a behozatali vám minden gyapjú árát fölemeli, nemcsak a külföldiét de a belföldiét is: a belföldi gyapjú fogyasztója valóságos adót fizet nem ugyan az államnak, hanem a hazai termelőnek. Ez esetben igen könnyen megtörténhetik, hogy az állam igen szerény nyereség, például 10 millió frank kedvéért három-

szor négyszer, sőt olykor tízszer akkora áldozatot ró a fogyasztóra. Megkárosít sokakat azért, hogy meggazdagítson néhányat ; a mi ellenkezik minden igazsággal. S ez történik ma Francziaországban a kőszénnel. Az államkincstár ez adóból 12 vagy 13 millió frankot vesz be. A kőszén fogyasztói azonban háromszor ekkora adót fizetnek Francziaországban. Mert ez a behozatali vám nemcsak a megadóztatott külföldi kőszén, de az adómentes hazai kőszén árát is fölrúgtatja. Ezeket a védvámokat el is kell itélni és törölni minden könyörület nélkül.

Az iparczikkeket sújtó behozatali vámok szintén lehetnek pénzügyiek vagy védelmiek, de leginkább az utóbbi jelleggel bírnak. Fiscálisok vagy pénzügyiek midőn a hazai termék a vámnak megfelelő adóterhet visel. De fiscálisok lehetnek még más föltételek mellett is, és pedig még olyankor is, midőn a hasonló nemzeti terméket semmi megfelelő adó nem terheli. Tegyük föl, hogy behozatali vám sújtja a gyapjút és pedig nem valami csekély 1—2 százalékos, hanem jóval súlyosabb. Ily esetben csakugyan kell valami kiegyenlítő vámot vetni a gyapjúszövetekre is, hogy a gyapjúvámot megfizető hazai iparos versenyezni tudjon a gyapjúvámot nem fizető külföldi iparossal. A gyapjúipar elköltöznék Francziaországból vagy legalább nevezetesen megfogyatkoznék, nem munkásaink és gyárosaink ügyetlensége vagy tehetetlensége folytán, hanem a kormány hibája következtében, mely a külföldön ismeretlen terheket rótt a hazai termelőre. Csakhogy a nyers anyagot sújtó adó és a megfelelő iparczikk által igényelhető adó helyes arányát rendkívül nehéz megállapítani. — Minél jobban előrehaladt, minél tökéletesebb valamely iparág, annál bajosabb ez arányt megállapítani. Így a kevert fonalú szöveteknél szintén lehetetlen megállapítani, mily arányban fordúl elő

a szövetben a gyapjú, pamut, és selyem. Midőn tehát ez iparczikkek érdekében kiegyenlítő vámot hozunk be, annak teszszük ki magunkat, hogy vagy nagyon alacsonyra szabjuk, a mivel a külföldi gyárost legyezzük; vagy nagyon magasra szabjuk, és akkor kedvezünk és védelmet adunk a hazai termelőnek. Ez elkerülhetetlen és megoldhatatlan nehézség elég ok arra, hogy tartózkodjunk a nyers anyag vagyis a nem közvetlenül fogyasztott, hanem előbb még feldolgozandó anyag megvámolásától.

Az iparczikkekre vetett e kiegyenlítő vámok többékevesbbé mindig védelmiek. A törvényhozás részint attól váló félelmében, hogy tévedésével megkárosíthatná a hazai termelőt, részint szántszándékkal is magasabbra teszi az iparczikkek behozatali vámját, mint a minő a nyers anyagra vetett vám, mely a hazai gyárosokat sujtotta s a külföldi gyárosokat nem érintette. Oly magasra teszik, hogy rendesen védelmet is adjon a hazai iparnak.

A védrendszerben a törvényhozás akkép fokozza a vámokat, hogy a mint magasabbra emelkedünk az ipar lajtorjáján, minden egyes fokozat magában foglalja a korábbi fokozatoknak nyujtott védelmet és még azonfölül némi újabb védelmet magának az illető iparágnak.

Tudjuk, mennyire meg van oszolva jelenleg az ipar. Vegyünk csak egy shawlt. Ugyanebben az egy szövetben a különböző iparműveleteknek egy egész serege egyesül, melyek lehet, hogy egy nagy telepről kerültek, de lehet, hogy különböző kisebb telepekről is veszik eredetöket. Mind e különböző műveletekre a behozatali vámok egész serege súlyosodhatik.

A shawlhoz kell mindenekelőtt pamut, ez a nyers anyag. Tegyük föl, hogy a pamutra határvámot vetettek. Az első ipari feladat a nyers pamut átalakítása fonallá. Az

első ipar-termék tehát a pamutfonal. Már most a pamutfonal következő vámot fog fizetni a behozatalnál: 1. kiegyenlítő vámot, mely megfelel a nyers pamutért fizetett behozatali vámnak; 2. ezen kiegyenlítő vám mellett fizet még védelmi vámot, mely arra szolgál, hogy a hazai, franczia és a külföldi angol, sveiczi, német stb. fonalgyáros közt állítólag létező különbséget elsimítsa. A pamutfonal azonban rendesen nem kerül közvetlenül fogyasztásra, hanem szövetek készítésére szolgál. Hogyan fogják már most védvám mellett a pamutszöveteket a határon megadóztatni? Ismét két adóval állunk szemben, melyek egymásba folynak ugyan, de a melyeket mindazáltal meg kell különböztetni. Az egyik a kiegyenlítő vámot képviseli, melyet a hazai pamutgyárosnak a pamutfonalban meg kellett fizetnie. A másik a szorosan vett védelmi adó, mely a hazai pamutgyáros és külföldi versenytársa közt állítólag létező különbség kiegyenlítésére szolgál. Végre a szövet ismét olyan czikk, melyet olykor közvetlenül fogyasztanak, olykor meg festenek. Hogyan fog már most alakúlni a festett szövet behozatali vámja a védrendszer mellett? Mindig ugyanazon módon. A külföldi festett szövet előbb magában foglalja a festetlen szövetért fizetett behozatali vám kiegyenlítését, s aztán másodsorban azt az adót, mely a hazai és külföldi szövetfestők közt állítólag fennálló különbséget van hivatva eltörölni.

Ilyenek a vámok a védrendszer alatt. Egyik védelem a másikat vonja maga után. Mert a hazai fonalgyárosnál csakugyan tekintetbe kell venni, hogy vámot fizetett a nyers anyagért. De azonkívül még védeni is akarjuk, a mi csak úgy történhetik, ha újabb adót csatolunk az előbbihez. A szövetgyárosnál ismét tekintetbe kell venni, hogy vámot fizetett a pamutfonalnál, mert nemcsak a hazában, de kül-

földön készült pamutfonalat is használhatott. De azonkívül védeni is akarjuk őt a külföldi szövetgyáros ellen. Kell tehát, hogy egy újabb adót is csatoljunk a régiekhez. Végre a hazai szövetfestőnél tekintetbe kell venni, hogy a szövetet külföldön vásárolhatta s azon kiegyenlítő adón kívül a megfizetett vámért kell, hogy külön is kapjon valami vámot, mely őt a külföldi festőkkel szemben megvédje.

Minden más iparnál ugyanezt a litániát találjuk. Minden ipar egy csomó más ipart foglal magában, s minden egyes művelet külön védelem tárgyát képezi. Persze világos, hogy az ilyen bonyolult, az eligazodást majdnem lehetetlenné tevő rendszer nem állhat fenn, bizonyos enyhítések nélkül oly népnél, mely világkereskedelmet akar űzni. Ez enyhítések a közraktáraknak adott vámmentesség *drawback*, *restitutió* vagy vámvisszatérítés, s az *admission temporaire*, *appretura* vagy föltételes vámmentesség. A közraktárak vámmentessége, melynélfogva a kereskedők bizonyos föltételek mellett vámmentesen hozhatják be és vihetik ki az idegen árúkat, nagy tengeri kikötőink elengedhetetlen életföltételét képezik. A vámvisszatérítés és az ideiglenes vagy föltételes vámmentesség szintúgy szükséges gyárosainkra nézve, hogy a kivitelnél megszabadúljanak mindazon vámterhektől, melyek az illető iparczikkben tényleg meglevő vagy legalább előfordulható külföldi termékeket sújtják.

Hogy ezen a bonyolúlt s annyi sok alakisággal járó rendszeren végre rést törtek, azt nem lehet csodálni. Majdnem mindenki inkább önérdekét tekinti, mint a közérdeket. S mi történt ennek folytán a védrendszer uralma alatt? Az, hogy minden gyáros, ki vámokkal akarja sújtatni a maga által gyártott czikkek külföldi hasonmásait: szabad behozatalt sürget mindazon tárgyakra nézve, me-

lyek iparához megkívántatnak. A fonalgyárosok például erős védelmet kívánnak saját gyártmányuk, a fonal részére; de legnagyobb részök egyszersmind azt is kívánja, hogy fonalaik nyersanyaga a pamut, gyapjú, len, selyem szabadon jöhessen be az országba. A szövetgyárosok védelmet kérnek szöveteik részére; de igen nagy számuk azt sürgeti, hogy a fonalak, iparuk nyersanyaga, vámmentes legyen. — A szövetfestők végre szintén védeni akarják a magok gyártmányát, de mind azt óhajtja, hogy az idegen szövet szabadon jöjjön be az országba. 1870-ben nehány akkor még mind Francziaországhoz tartozó iparos város: Tarare, Calais, Mulhouse, hol a szövetfestést nagyban üzik, fellázadt a fennálló védrendszer ellen. S így van ez más iparágakban is. A hajógyárosok magas vámokat vagy épen tilalmat is akarnának alkalmazni a külföldön készült hajókkal szemben; de másrészt azt kívánják, hogy a hajóépítéshez szükséges anyagok a fa, vas, kender szabadon jöjjenek be hozzánk. Másrészt a hajótulajdonosok és fuvarosok azt kívánják, hogy minden, Francziaországba jövő hajó megfizesse a lobogó-vámot *(surtaxe de pavillon)*; de a magok részére viszont azt követelik, hogy vámmentesen hozhassák be az idegen hajókat. S végül jönnek a kereskedők és bizományosok, kik rendesen semmi néven nevezendő vámot nem kívánnak, hanem a kereskedelem teljes szabadsága mellett kardoskodnak.

Így oszlottak meg lassankint az iparosok. Szövetségök szétfoszlott, s a védrendszer kudarczot vallott. A mint fölebb emelkedünk a termelés lépcsőzetén, mindig több oly iparosra akadunk, kik panaszkodnak a vámért, mely az általok feldolgozott vagy tökéletesbített külföldi jószágokat sújtja. Mert csakugyan minden védelem, melyet a belföldi gyapjúnak nyújtunk, teher az iparosra, ki azt a gyapjút,

fonallá dolgozza és kiviszi. Minden védelem, melyet a gyapjufonalnak nyujtunk, teher arra az iparosra, ki azt szövetté dolgozza és kiviszi. Minden védelem, melyet a gyapjuszövetnek adunk, teher a ruhakészítőkre, kik iparuk termékét talán szintén kiviszik. Igaz ugyan, hogy sok esetben majd a *drawback*, majd az *admission temporaire* által enyhíteni igyekeznek a kivivő eme terhét. Olykor sikerül is e törekvés, de nem mindig. Annyi kétségtelen, hogy úgy a *drawback* mint az *admission temporaire* mindig sok bajt okoznak. Erős védvámok mellett azért nem is fejlődhetik ki soha nagy külkereskedelem. Innen van, hogy minél magasabbra emelkedünk az ipar hierarchiájában, annál inkább bukkanunk oly iparosokra, kik nem barátjai a régi védrendszernek. Mert midőn védünk bizonyos iparokat, csakugyan ártunk minden utána következőnek.

A nyerstermékekre és iparczikkekre vetett vámokon kívül vannak még hajózási vámok, mik a tengeri hajózást törekszenek védeni. E vámok, mint láttuk, háromfélék. Először azt tartják föltétlenül szükségesnek, hogy a hajókat otthon gyártsák. Ennek következtében vámot vetnek vagy eltiltják az idegen hajókat, melyeket a tulajdonosok meg akarnának francziásítani. Ez adók vagy vámok neve Francziaországban *droits de francisation*.

Másodsorban azt tartják szükségesnek, hogy a franczia hajófuvarost megvédjük a külföldi hajófuvaros ellen. Következnek a lobogó-vámok s a differentiális tonna-vámok *(surtaxe de pavillon, droit de tonnage differentiel)*.

Harmadsorban aztán arra a gondolatra jönnek, hogy nem minden franczia hajónak van egyenlő joga a védelemre; hanem úgy vélik, hogy e védelmet csak a hosszujáratú hajók igényelhetik. Ez elvből indúlva vetik

ki a raktári vámot, *sartaxe d'entrepôt*, melynél fogva minden franczia hajó, mely franczia kikötőbe érkezik, de árúit nem közvetlenül a termelés helyén, hanem valamelyik nagy európai közraktárban, Londonban, Liverpoolban, Antwerpenben, Amsterdamban stb. szedte föl, külön adót fizet, melytől minden, közvetlenül a termelőhelyről, Indiából, Jávából, a Jóremény-Fokáról, Buenos-Ayresből, Észak-Amerikából, Braziliából stb. jövő franczia hajó föl van mentve.

Sőt van végül még egy neme a hazai tengerészet védelmének, mely azonban nem nyilatkozik vámban, hanem tilalomban. E negyedik neme a tengerészet védelmének abban áll, hogy a franczia, illetőleg hazai parti hajózást *cabotage*, vagyis az egyik hazai kikötőből a másik hazai kikötőbe menő forgalmat kizárólag csak franczia hajóknak engedik meg.

Ilyen a védvámrendszer összeségében. E rendszer virágzott minden európai nemzetnél, bizonyos ideig. Igen enyhített alakban fönnáll még ma is az európai szárazföldön. S egyszerre nem is lehet azt megszüntetni. Bizonyos mérséklet elengedhetetlen az átmenethez, mert némi időt is kell adni az eddig védett iparosnak, midőn azt egyszerre a korlátlan versenynek kiteszszük.

A védrendszer enyhítései és átalakításai kétfélekép történtek: 1. a hazai törvények által, melyek leszállítottak bizonyos tarifákat, és 2. a külfölddel kötött kereskedelmi szerződések által, melyek hosszabb vagy rövidebb időre szólhattak.

Már ebből is látható, hogy némely országokban, nevezetesen Francziaországban kétféle vámtarifa van. Az egyik az általános vámtarifa, a másik a szerződéses vám-tarifa.

Az általános vámtarifa mindazon adók összege, me-

lyek alapján valamely országban a határvámot szedik, és a melyet minden oly országgal szemben alkalmaznak, melylyel különös vámszerződést nem kötöttünk. A szerződéses vámtarifa ellenben azon vámok összesége, melyeket egyes országokkal külön szerződésekben, s az általános vámtarifa tételeitől eltérőleg, megállapítottunk.

Az általános tarifa Franciaországban jelenleg holt betü. Egy azon törvények közül, melyeket nem töröltek el annak rendje és módja szerint, mely azonban annyira elavult, hogy ma már senki nem akarná többé alkalmazni. Ez általános vámtarifa az 1860 előtt fönnállott tarifa, mely azonban jogilag még fönnáll, minthogy a különböző kereskedelmi szerződések nem törölték el, hanem csak felfüggesztették. *

A vámtarifák gyakorlati alkalmazását illetőleg két igen különböző eljárás létezik: a tilalom s a behozatali vámok. Mit jelent e szó tilalom, azt nem kell magyarázni. Ez a védrendszer legbiztosabb fegyvere. Minthogy azonban a tilalom nem hoz semmi hasznot a kincstárnak, nem is tekinthető pénzügyi intézkedésnek. A behozatali vámok ellenben hoznak jövedelmet a kincstárnak, mert be engedik jönni a külföldi árukat, ha t. i. bizonyos vámot fizetnek. Ez a vám lehet könnyü, mérsékelt, vagy túlságos. Ez utolsó esetben tilalmi vámnak nevezzük őket, mert tényleg megakadályozzák a külföldi árúk bejövetelét, noha névleg megengedik azt. A tilalmi vámok ép oly kevéssé képeznek pénzügyi intézkedést, mint a nyiltan kifejezett őszinte tilalom.

Más szempontból ismét, ha azt tekintjük, mikép vetik

* A conseil supérieur du Commerce, de l'Agriculture et de l'Industrie 1876-ki üléseiben igyekezett az általános tarifát megújítani a helyébe lépett szerződéses tarifák alapján.

ki a vámokat az egyes árúkra, megkülönböztethetünk értékvámokat *(ad valorem)* és specifikus vámokat. Az elsők a jószág bevallott, föltételezett vagy bebizonyított értékéhez viszonylanak, s ez érték bizonyos hányadában fejeztetnek ki. A specifikus vámok fix tételek, melyeknél a jószág súlyának, hosszúságának vagy terjedelmének bizonyos egysége szolgál alapúl. Ezek tehát nem állnak szoros arányban az értékkel.

Vegyünk egy példát a vámok e két fajának megkülönböztetésére. Tegyük föl, hogy a posztóra 20 százalékos értékvámot vetnek. Ha most megérkezik a posztó, s a kereskedő és vámhivatalnok közt vita támad annak értéke fölött, szakértő vizsgálathoz kell fordúlni, vagy eshetőleg alkalmazni kell a vámhivatal azon jogát, melynélfogva a bevallott érték alapján elővásárlási joggal bír. Mind megannyi formalitás és bizonytalanság. Megakadályozza a jószág gyors szállítását. Kárba döntik a kereskedőt, ha a szakértők a jószágot magasabbra becsülik. Megrövidítik a kincstárt, ha a kereskedő kelleténél alacsonyabb értéket vall be, s a vámhivatal nem veszi észre a csalást. Ha ellenben azt mondjuk, minden méter posztó fizet 1 frankot: ez specifikus vám. Hogy az ilyen eljárás kevesebb bajjal jár, az világos. Az értékvámok sok visszásságot vonnak magok után, mert nehéz az értéket kellőleg meghatározni, s mert az ilyen alap sok csalásra adhat okot a kereskedő részéről, s ugyanannyi önkénykedésre a vámhivatalnokok részéről, a mi perpatvarral és beláthatatlan idővesztegetéssel jár. A specificus vámok ellen fölhozhatják ugyan mindenekelőtt, hogy e vámok nem állanak ugyanazon arányban a jószágok árával, mihelyt az akár fölebb emelkedik, akár lejebb száll. Ez mindenesetre igen komoly baj, mert az eredetileg szerény specifikus vámok a jószágárak hullám-

zása mellett idővel vagy igen túlságosakká vagy igen jelentéktelenekké válhatnak. Egy másik baja a specifikus vámoknak az, hogy legtöbbször csekélyek a nagy értékű s a gazdagabb osztály által fogyasztott czikkeknél, míg ellenben súlyosak a közönséges, olcsó s a munkás osztály fogyasztására szolgáló jószágoknál. E fogyatkozásokat mindazáltal enyhíthetjük, habár tökéletesen meg nem szüntethetjük. Az első sorban említett bajok megelőzésére elég, ha átalakítjuk e specifikus vámokat mindannyiszor, midőn valami nagy és tartós változás következik be az árakban. A második helyen említett bajt pedig úgy enyhíthetjük, ha minden jószágnál nem egy, de annak minőségéhez képest három vagy négy specifikus vámot hozunk be. Szükséges ezenkívül, hogy mindezen vámok igen enyhék legyenek, nehogy túlságosan terheljék az alsóbb osztályok fogyasztását. Gyakran csak azért cserélik föl az értékvámokat specifikus vámokkal, hogy nevelhessék a legtöbb hazai terméknek nyújtott védelmet. S ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a specifikus vámokat vissza kell utasítani mindannyiszor, midőn nem nagyon csekélyek, s midőn például meghaladják a legközönségesebb javaknál az érték 8 vagy 10 százalékát.

E technikai magyarázatok után lássuk már most, hogyan alakúlt át a védrendszer Francziaországban és Európában.

Majdnem a véletlen műve, hogy a magas védrendszer Francziaországban megalakúlt. Colbert egy részben pénzügyi, részben védelmi vámrendszert alapított meg, mely úgy betüjében mint szellemében, lényegesen eltért a mi általános tarifánktól. A régi monarchia utolsó napjaiban, 1786-ban, Francziaország oly szellemű kereskedelmi szerződést kötött Angliával, mely teljesen megfe-

lelt annak, melyet háromnegyed századdal utóbb, 1860-ban, kötöttünk. Az *Assemblée Constituante*, nagy fiscalis reformjaiban föntartotta ugyan a vámokat, de mérsékelt tarifákkal. A háborúk, melyeket a köztársaság és a császárság Angliával folytatott, megváltoztatták ez irányt. Az 1786-iki szerződést eltörölték. A kereskedelem terén akarták tönkretenni Angliát. S a politikai vagy strategiai eszme oly föltétlen tilalmi rendszerre vezetett, melynek Colbert-ben sehol nem találjuk nyomát. E szigorú, közgazdaságellenes rendszabályok nem béke idején, hanem a legelkeseredettebb harczi zajban keletkeztek. *

A restauratio s az 1830-iki monarchia alatt a magasra fölcsigázott census mellett a kamarák legnagyobbrészt meglehetősen elmaradt földbirtokosokból s oly iparosokból állottak, kik csak azon voltak, hogy saját érdekeiket érvényesítsék. S ekkor keletkezett darabonkint és pedig a kormány vagy legalább a restauratio és Lajos Fülöp fölvilágosodottabb miniszterеinek folytonos ellenzése mellett, az a túlzó védrendszer, mely ma is él még általános tarifánkban.

Ez általános tarifát három sajátság jellemzi. 1. A roppant nagy tér, melyet benne a föltétlen tilalmak elfoglalnak. 2. Minden ipari nyersanyag megadóztatása. 3. A tarifák eligazodhatatlan bonyolultsága. Mert nemcsak hogy a megadóztatott tárgyak száma legió, hanem még az egyes tárgyakat is különfélekép adóztatja meg, s e részben a minőség vagy összetétel oly részleteit veszi alapúl, me-

* A védrendszer meghonosodása és fejlődése Franczіaországban, lásd a következő munkákat. Michel Chevalier: *Examen du système protecteur.* Amé: *Etudes sur les tarifs de douane et les traités de commerce. Le comte de* Butenval: *De la formation du tarif général de la France.*

lyek a legtöbb esetben igen megnehezítenek minden eligazodást.

A különböző jószágok átmeneti és kiviteli forgalmát, e rendszer mellett, megadóztatták vagy eltiltották. Így például nem lehetett Franciaországon keresztül szállítani oly jószágokat, melyek fogyasztása tiltva volt. 1845-től fogva az átmeneti vámokat és tilalmakat eltörölték. Az átmeneti tilalom mindazáltal egy ideig ezentúl is fönnállott egyes tárgyakra, minők voltak: élő állatok, friss hal, friss hús, rongyok, tisztított czukor, kocsik, fegyverek, lőpor.

A kiviteli vámok rendszere egyszerűbb képet mutat. Volt egy általános kiviteli vám, mely 25 centime-ot követelt minden 100 kilogrammtól és 1/4 százalékot az *ad valorem* megvámolt tárgyaktól. E vámok természetesen megnehezítették a franczia árúk kivitelét külföldre. Ez volt kivitelünk általános helyzete 1841-től fogva. De még azután is maradt egy csomó tárgy, melynek kivitelét vagy tilalmi vámok vagy valóságos tilalom gátolta. Hock egyenkint fölsorolja azokat, a franczia pénzügyekről szóló munkájában. *

A behozatal rendszere sokkal érdekesebb mint az átmeneté vagy kivitelé. Ezt sokkal bonyolultabbá is tették. Az általános tarifa számtalan behozatali tilalmai közt voltak olyanok, melyek az állam jövedelmeinek megóvását, a közbiztosságot és közegészséget tartották szem előtt. Ilyenek voltak például a dohánylevelek és dohánygyártmányok, az utánnyomatott könyvek, a játékkártyák s a lőpor behozatalára nehezendő tilalmak. A tilalmak legnagyobb része azonban oda irányult, hogy a franczia ipart

* Hock: *L'administration financière de la France* 268. lap.

minden versenytől, sőt minden haladási ösztöntől megszabadítsa. *

Oly rendszer uralma alatt állottunk tehát, mely megzsibbasztotta a hazai ipart, s azonkívül megakadályozta egy csomó ipar keletkezését, melyeknek érdekeik azt követelték, hogy külföldről olcsón szerezhessék be nyersanyagaikat, melyeket e vámrendszer eltiltott. A vas, kőszén és egyéb érczek behozatalát nem lehetett teljesen eltiltani. De az eme czikkekre nehezedő vámok legnagyobb része majdnem egészen tilalmi természetű volt, és nem is enyhültek komolyan előbb, mint a második császárság alatt, sőt még a jelen pillanatban is esztelenül magasak.

A hazai iparnak szolgáló nyers anyagokat terhelő vámok roppant túlzók voltak, s jelentékeny módon akadályozták a kereskedelmi forgalom élénkségét. A mezőgazdaság nevezetes védelemnek örvendett, épen a nyersanyagokra nehezedő vámok következtében. A mozgó skála, melynek szervezetét fönnebb nagyjában már megmagyaráztuk, oly kedvezmény volt rá nézve, melyre igen nagy súlyt fektetett. A gabna behozatalát, kivitelét nem terhelte semmi tilalom; csakhogy a behozatali vám azon arányban emelkedett, s a kiviteli vám azon arányban csökkent, a mely arányban a gabna ára Francziaországban bizonyos rendesnek tartott árnál lejebb szállt. És viszont a kiviteli vám abban az arányban csökkent, s a behozatali vám abban az arányban emelkedett, a melyben a gabna ára e rendesnek tartott árnál magasabbra hágott. A többi szemes életre s a lisztre vonatkozó vámok pedig mindig szorosan követték a gabnára vetett vámokat.

* Hock: *L'administration financière de la France* 260-dik lapon.

S mindaddig, míg a belföldi árak nem voltak igen magasak, a franczia tengerészet differentiális vámvédelemben részesült, a mennyiben az idegen lobogó alatt behozott gabna minden hectoliterje 1 frank 25 centime-ot fizetett.

De mi sem fogható ahhoz a bonyolult szövevényhez, melyet az iparra vetett behozatali vámok föltüntetnek. Az az osztrák közgazdasági iró, kinek munkáját többször idéztük, Hock báró, elég számos példát hoz föl e részben. Az épületfát és asztalos műfát tizenegy fő- és huszonhárom alosztályra szakították. A kő- és földneműeket, ide számítva a kőből készült tárgyakat is, tizennyolcz fő- és harminczegy alosztályra. Nem volt czikk, melyet vagy húsz tarifa szerint ne adóztattak volna meg, különböző minősége és földolgozása alapján. Növelte még az ily rendszerrel járó bajokat a vámhivatalok illetékességére nézve fölállított számtalan fokozat, a mennyiben csak nehány, kevés vámhivatal engedhetett bejönni minden czikket, míg mások csak bizonyos meghatározott czikkeket bocsáthattak be az országba. A nehézségek és zavarok egy újabb forrását képezték a csomagolásra nézve fönnálló szabályok. Az intézkedések e részben oly részletesek voltak, hogy például nem volt szabad egy csomagba foglalni a különböző finomságú fonalakat.

A hajózási vámok teljessé tették a rendszert. Az idegen hajók lobogó-adót fizettek kikötőinkben. Magok a franczia hajók sem kerülték ki az u. n. raktár-adót, sőt fizetik azt ma is, valahányszor oly árút hoznak, melyet nem magán a termelés helyén szedtek föl. A parti hajózás kizárólag a franczia hajóknak volt és van ma is föntartva. Franczianak tekintették pedig azt a hajót, ha legalább fele részben francziák tulajdonát képezte, s ha a tisztek egészen s a legénység két harmada francziák voltak, s ha azonkívül

a hajó Franciaországban készült. Az ily franczia hajó differentiális tonna-, kikötő- és vesztegzári adókat élvezett.

Végre a *colonialis pactum* neve alatt ismeretes gyarmati rendszer betetőzte a korlátozások ez egész rendszerét. Franciaország és gyarmatai közt csak franczia hajók közvetíthették a kereskedelmet. A gyarmati árúk nem fizettek kiviteli vámokat, midőn az anyaországba indultak, s itt megérkezve különböző kedvezményekben részesültek. De másrészt viszont tiltva volt áruikat legalább közvetlenül máshová szállítani, mint az anyaországba, s a gyarmatok nem vásárolhatták iparczikkeiket másutt, mint az anyaországban.

Ez az egész mesterkélt és bonyolult szervezet jóval kevesebbet törődött a kincstár jövedelmével, mint inkább az egyes iparágak védelmezésével. Az nem jutott senkinek eszébe, hogy mindezek a különböző, különös és kölcsönös kedvezmények megsemmisítik egymást és csak akadékoskodásra és időveszteségre vezetnek.

Igen érdekes jelenség — a mi egyszersmind bizonyítja azt is, mily kevéssé kedvezett a rendszer a kincstár érdekének — az, hogy majdnem mindig a kamarák kényszerítették a kormányokat a tilalmak szigorítására vagy föntartására. Majdnem minden leszállítása a vámoknak a kormány kezdeményezéséből eredt, s rendesen igen hideg, majdnem ellenséges fogadtatásban részesült a kamarák részéről.

Vámtarifánk története a XIX. században váltakozva majd új tilalmakat vagy legalább a régi vámok szigorítását tartalmazza, melyeket a kamarák a kormány többékevesbbé félénk ellenzése mellett erre ráerőszakoltak; majd ismét reformterveket, melyek majdnem mindig a kormányoktól eredtek, de a kamarák ellenállása következ-

tében legtöbbször meghiusúltak, és csak államcsinyek segélyével diadalmaskodtak. *

Lássunk nehány történelmi példát. A restauratio kormánya kiadásainak födözésére, az egyenes adók tetemes fölemelésén kívül belföldi adót akart kivetni különböző gyártott czikkre, a vasra, rézre, posztóra, vászonra, bőrre, papirra. E kétségtelenül rossz adót a kamara elvetette; de a kormány által ajánlott vámadót nemcsak elfogadta, hanem még öregbítette is. Ugyancsak a restauratio kezdetén, 1814-ben, a kormány Berenger, a közvetett adók egyik főnöke által azt ajánlotta, hogy bizonyos vám mellett engedjük bejönni a fínomított czukrot. A kamara visszautasította e tervet, azon ürügy alatt, hogy védenie kell a franczia gyarmatok érdekeit. Szintúgy kívánta a kormány, hogy bejönni engedjük a vas bizonyos nemét *(fers en massicaux)*, a kamara azonban visszautasította ezt a kivánságot is, mert attól tartott, hogy keletkezhetnének a kikötők mellett kisebb vashámorok, melyek a vasat földolgozhatnák és olcsóbban termelhetnének, mint a meglevő hazai telepek.

Ez időtől fogva a kormány s a képviselők kamarája közt állandó volt a harcz, minthogy az első nem hallgatott önérdekére és fölvilágosodottabb volt, következőleg nem is oly védvámos, mint a kamara. A kormánynak már akkor megvolt az a joga, hogy a vámtételeket lejebb szállíthatta. De akkor e jog sok megtámadásban részesült.

Lássunk még egy-két példát, mennyire buzgólkodott a kamara a tarifa fölemelésében. 1822-ben a kormány tizszeresére, 3 frankról 30 frankra akarta fölemelni a barom be-

* Amé munkája: *Études sur les tarifes de douane* stb. igen tanulságos és igen sok bizonyítékot szolgáltat e részben.

hozatalivámját. A kamara még tovább ment és 50 frankra e melteazt, a kért 30 frank helyett. A kormány és a kamara e küzdelmét a vámok dolgában igen jól világítja meg Audiffret marquis,'a királyhoz intézett egyik jelentésében, 1830-ban. «Ma, ugymond, a törvényhozás a nemzetnek határozottan és állhatosan kifejezett akaratán alapszik. Alig van benne lényeges rendelkezés, melyet a kamarák meg nem szavaztak, sőt egyenesen nem követeltek volna. Így, midőn a kormány vámot ajánlott a szemes életre, a kamara módosításai sok esetben tilalommá változtatták. Így a vas behozatali vámját 20 frankról 25 frankra emelte a kamara módosítása. A gyapjú behozatali vámját pedig hasonló módon 30 frankban állapította meg. Minden intézkedés egy általános nagy áramlat befolyása alatt állott, melynek a kormány csak kifejezést adott. Midőn ez utóbbi csak egyetlenegy vám eltörlését, a kasemir-vám megszüntetését, ajánlotta, igen rossz fogadtatásban részesült, mert a kamarák habozást láttak ez intézkedésben, mely az ő szemeikben veszélyeztette az elért biztositékok fönmaradását. A vámrendszert nem egy törvényhozás alapította, hanem mindazon törvényhozások egész sora, melyek e tárgygyal 1814. óta foglalkoztak.» *

E sorok igen szabatosan jellemzik a restauratio kormánya és az akkori kamarák viszonyát a vámok dolgában. Mint egy szabadelvü követ, Benjamin Constant, mondta, a kamarák lelkesedéssel fogadták a jószágok minden megdrágulását. Ugyanigy történt a következő kormány alatt. 1834-től fogva a kormány olykor megkísérlette, nem lehetne-e szabadelvübb irányban haladni. Enquéte-ot hívott össze a nevezetesebb tilalmak nagy részének megszünte-

* *Système financier de la France*, II. 116.

tése érdekében. 1836-ban csakugyan meg is szüntették azokat, a melyek a kasmir-shawlokat, a china-héjat, rhumot, czukrot, pálinkát és más jelentéktelen tárgyakat terhelték. 1841-ben eltűnt a nyers gyapjúfonal tilalma, 1845-ben a lenvászoné, 1847-ben az Európán kívüli selyemé. De legtöbb esetben s a fontosabbaknál mindig hajótörést szenvedett a kormány. Így 1845-ben a kormány 2 frank 50 centime-ra akarta leszállítani a zezammag vámját, mint a mennyit elegendőnek tartott a hazai szegfű-olaj védelmére. A kamara módosítása megnégyszerezte a miniszteri előterjesztés számát, 10 frankra emelve a vámot 100 kilogramm után. 1847-ben Cunin Gridaine, mint miniszter, egy liberalis vámtarifát javasolt, mely sok tekintetben hasonlít az 1860 óta fönnállóhoz. E javaslatban a következők fordultak elő: 1. 17 tilalom megszüntetése és védvámok által való helyettesítése; 2. némely kevesebbé jelentős tárgyak védvámjainak átalakítása; 3. 666 vámköteles tárgyból 298 tárgynak teljesen szabaddá tétele, a mi nem okozott volna 3 millió franknál nagyobb apadást a vámjövedelemben; 4. a hajóépítésre szükséges vas, vaspléh, vaslemezek, horgany és fa, kender és len, szóval az e czélra szükséges mindennemű tárgyak vámmentessége.

E vámtarifa-javaslat igen szabadelvü volt. Eltörölt minden tilalmat; egyszerüsítette a tarifát a nélkül, hogy megrövidítette volna a kincstárt vagy megkárosította volna az ipart; és bevezette az *admission temporaire*, a föltételes vámmentesség elvét. Hosszas és igen heves viták után, a képviselők kamarája elvetette a javaslatot.

A februári forradalom kormánya 1848-ban szintén mutatott némi reformatori hajlamot. Így az ideiglenes kormány megszüntette a nankint, a czinezetlen vagy tü-

kör-üveget, a finomított jódot terhelő tilalmat. Habár csak félénken is, minden kormány a liberalismus ösvényén haladt; de a kamarák mindig útjokat állták.

Minő volt a kamarák nézete e tárgyban a császárság elején, azt igen jól fejezi ki Audiffret marquis egykorú munkája: «A bölcseség törvényei s az ország valóságos érdekei egyiránt követelik, hogy a nemzeti munka és gazdagság legfőbb forrásait, minők a mezőgazdaságban a gabna, bor, baromtenyésztés és kőszén-bányászat, az iparban a pamut, gyapjú, selyem- és vas-gazdasági fölényünk elnyeréséig kétségtelenül biztosított elégséges védelem által minden megtámadástól és bizonytalanságtól megmentsük. E nyolcz czikk a lakosságnak több mint nyolczadrészét foglalkoztatja. Szükséges tehát, hogy azokat megvédjük, s általok biztosítsuk minden család nyugalmát.» * Mindent összevéve, mint láthatjuk, a parlamentek igen távol állottak attól, hogy újabb haladást sürgettek volna, ellenkezőleg szerették volna eltörölni azt a pár apró-cseprő reformot is, mit az előző kormányok megalkottak. A nagyfokú védvámos, sőt részben egyenes tilalmi rendszer, melyet a franczia kamrák, a restauratio és Lajos Fülöp idejében, részben az akkori kormányok ellenére, megalkottak, teljesen meghamisította a franczia nemzetnek Colbert által inaugurált vámpolitikai hagyományait. Colbert elfogadott két elvet, melyet az 1814-től 1860-ig terjedő törvényhozás mindig lábbal tapodott. Az első elv az volt, hogy teljes tilalomnak nem szabad előfordulnia. A második elv az volt, hogy a legfőbb nyers anyagokat nem szabad vám alá vetni; így a gyapjú az 1669-iki királyi rendelet szerint, vámmentesen jöhetett be Franciaországba.

* *Système financier de la France*, I. 122.

A császárság diktatori uralma előtt, 1851. előtt, Sainte Beuve képviselő a vámtarifák mélyremenő átalakítását ajánlotta. E javaslat öt részre oszlott: 1. Minden tilalom eltörlése és helyettesítése egy 20 százalékot meg nem haladó védvám által. 2. Vámmentesség minden élelmi szernél és ipari nyersanyagnál, 10 százalékos vámok a félgyártmányokra és 20 százalékos vámok a teljes gyártmányokra. A vasvámnak leszállítása négy év alatt 1 frankra 100 kilogramm után. 3. A franczia kereskedelmi tengerészetnek adott kiváltságok eltörlése. Az idegen hajók szabad behozatala és szabad francziásítása. 4. A gyarmatok és az anyaország közti kereskedelem teljes szabadsága. 5. Egy jövedelmi adó behozatala az e reformok által a vámbevételekben előállandó bevételi kevesbletek födezésére.

E terv hasonlított Cunin Gridain 1847-iki javaslatához s az 1860-iki kereskedelmi szerződéshez, csakhogy sok esetben radikálisabb mint ezek. Így a vas vámját annak harmadára szállította le, mit az 1860-iki szerződés megállapított; és eltörülte a hajózási vámokat, mi tényleg csak 1866-ban történt meg. E tervnek legnagyobb hibája az volt, hogy olyankor jött, midőn a financziák a legroszszabb helyzetben sínlődtek. Elvetették, de mégis 200-nál több szavazatot nyert.

A szabadelvű közvélemény, sőt a kormány felfogása is, mint láttuk, több év óta nem igen kedvezett a tilalmaknak a nyers anyagokra vetett vámoknál általában és különösen a némely általános szükségletű iparczikkekre, mint pl. a vasra, vetett igen magas vámoknál. A császárság ez irányban indult meg, eleinte óvatosan és csöndesen, majd bátran és merészen. Egy 1853-ki rendelet leszállította a nyers és öntött vas, az aczél és kőszén behozatali vámjait. Az 1854- és 1855-iki rendeletek kiterjesztették a vámmentes behozatalt egy csomó

nyersanyagra és több a határszéli forgalomban kelendő árúk előállításához szükséges tárgyakra. Több 1854-iki rendelet némely vasutaknak bizonyos időre megengedte, hogy igen alacsony vám mellett hozzanak be vaslemezeket és vaspléht, s azonkívül leszállították az olajra, zsírneműekre és olajtartalmú magokra vetett behozatali vámokat. Egy 1854-ki rendelet megszűntette a bizonyos szeszes folyadékokat terhelő tilalmakat, és egy 1856-iki a festett gyapjúfonalat sújtó tilalmakat.

Mindez intézkedések vezéreszméje az volt, hogy meggyöngítsék azon gátakat, melyek különböző iparokat fejlődésökben feltartóztattak. Így a vas behozatalát terhelő vámok felcsigázták a franczia vasutak előállítási költségét, s következésképp megnehezítették az olcsóbb fuvart, és fokozták kivétel nélkül minden franczia ipartermelési költségeit.

A mezőgazdaságnak korábban élvezett védelmén szintén nagy rést ütött több rendelet, mely hasonlag a császárságnak már első idejében keletkezett. Ilyen volt a mozgó skála eltörlése s a gabna vámmentes behozatala, a borra és szeszes folyadékokra, a hüvelyesekre, rizsre, kölesre és árpára vetett behozatali vámok leszállítása. Ez intézkedések hármas czélt tűztek magok elé: 1. olcsóbbá akarták tenni így az általános fogyasztású czikkeket; 2. meg akarták könnyíteni az oly szembeszökőleg közhasznú iparágak — mint a vasútak — építését és ezáltal leszállítani minden más ipar termelési költségeit; 3. nagy lendületet akartak adni a franczia kereskedelemnek az által, hogy megkönnyebbítették részben egészen eltiltott, részben csak magas vámokkal sújtott külföldi czikk behozatalát.

Mindezek azonban csak aprólékos dirib-darab intézkedések voltak, korlátolt hatással. A reformok egy egész

összegét tervezték, mely meghaladja azt, mire Cunin Gridain Lajos Fülöp alatt és Sainte Beuve a köztársaság idejében törekedett. 1856-ban a kormány egy ily irányú de egészben véve a Sainte-Beuve-féle tervezetnél mégis jóval kevesebbé radikális javaslatot terjesztett a *Corps législatif* elé. A nyersanyagokra vetett vámok érintetlenül maradtak, és csak a különböző külföldi czikkeket terhelő tilalmakat cserélték föl rendkívül magas behozatali vámokkal. Lássuk hogyan nyilatkozik egy osztrák magas hivatalnok, Hock báró, e javaslatról: «A behozatali vámok, melyek a tilalmakat felváltanák, még mindig magasak, sőt rendkívül magasak, s a javaslat későbbi módosítása szerint még ennél is magasabbakká lettek. A kormány szándéka szerint e vámoknak magokban kellett foglalniok először a bennök foglalt nyersanyagok behozatali vámját, és azonkívül a jószág 30 százalékáig terjedő védelmet kellett nyújtaniok az illető jószág iparosainak. De tényleg ennél többet is adtak. Száz perczentnél nagyobb védelmet nyújtanak a nagy forgalomra alkalmas jószágoknak, és a beosztásnak sok oly hibája van, melyet már többször felhoztunk a franczia tarifák ellen. Igen sok és egymástól nehezen megkülönböztethető osztályokra szakad, nagyon is tekintetbe veszi a jószág értékét, és igen részletesen intézkedik a csomagolásról. De győzelmet arattak oly elv fölött, mely eddig feltartóztatott minden javitást, s így megnyitotta a haladás utját».

E tervezet tehát igen félénk volt. Ez volt mindenesetre az elengedhetetlen reformok minimuma. S habár a tilalmak megszüntetése most már harmadszor került a kamara elé, ismét rossz fogadtatásban részesült. A javaslatot visszavetették vagy legalább a kormány kénytelen volt azt visszavonni.

Ekkor történt, hogy a császári kormány, mely önkényesebb volt minden elődjeinél, megemlékezett az 1852-iki alkotmány ama czikkéről, mely őt felhatalmazta kereskedelmi szerződéseket kötni, a nélkül hogy arra nézve a *Corps législatif* hozzájárulása szükséges lett volna. A kormány ez előjoga magában rettenetes volt. De el kell ismernünk, hogy a kamarák makacssága, melylyel negyvenöt év óta még a legszelidebb vámreformoknak is ellenszegültek, igazolták annak alkalmazását.

Michel Chevalier kezdeményezésére, ki e tekintetben előbb Cobden-nel, az angol reformpárt fejével, megállapodott, s aztán a franczia kormányt nézeteinek megnyerte, kereskedelmi szerződést kötöttünk Angliával. Egy 1860. január 5-ikéről keltezett császári levél az államminiszterhez kifejtette az új vámrendszert, mely a következőket foglalta magában: Eltörlése minden vámnak, mely az ipari feldolgozáshoz szükséges nyersanyagokat terheli. Leszállítása a czukor- és kávé-vámnak. Javítása a közlekedési eszközöknek. Általános leszállítása a csatornák és vasutak tarifáinak. Kölcsönök az ipar és mezőgazdaság fölsegélésére. Nagyszámú hasznos közmunkák. Eltörlése minden vámtilalomnak. Kereskedelmi szerződések kötése a külföldi hatalmakkal.

E programm három részre osztható. A leglényegegesebb a tilalmak s a nyersanyagokat terhelő vámok megszüntetése s a kereskedelmi szerződések kötése. A második rész magában foglalta az átmenet enyhítésére vonatkozó intézkedéseket, melyek a hazai ipart abba a helyzetbe akarták juttatni, hogy könnyebben viselhesse el a külföld versenyét. A harmadik rész tartalmazta végre a némely exotikus tárgyakra, a kávéra, és czukorra vetett vámok leszállítását.

Az Angliával kötött kereskedelmi szerződés nem állapított meg tarifákat. Csak elveket állított föl s a vámok bizonyos maximumát. Utólagosan egy enquête nyomán hozott szerződések kimondták, hogy a tarifák 25—30 százaléknál alantabb fognak maradni. Midőn Francziaország eltörölte a tilalmakat s a nyersanyagokat terhelő vámokat, Cobden nyomdokaiba lépett. Az 1860-iki szerződés sok tekintetben hasonlít az 1786-ikihoz. Egész sereg törvény egészítette ki e reformot. Így nevezetesen az 1861-iki törvény, mely megszüntette a gyarmati egyezségeket; s az 1866-iki tengerészeti törvény, mely kimondta, hogy három évvel e törvény kihirdetése után a lobogó vám, *surtaxe de pavillon*, megszünik, hacsak idegen országok nem vetnek oly adót a franczia hajókra, melyek alól hazai hajóikat fölmentik. Az idegen országban készült hajók behozatalára vagyis *francisatió*-jára vetett adók leszálltak egy jelentéktelen összegre: két frankra, minden tonna után. A tonnadíjak tekintetében pedig teljes egyenlőséget hoztak be a franczia s a külföldi hajók közt. Megszüntették azon előnyöket, melyekben az igen távoli országokból, mint például a Tanda-szorosan túlról, jövő hajók részesültek. A Társas-szigetekről jövő czukor régebben csak 50 frankot fizetett, míg a Martinique-szigetbeli, a távolság kiegyenlítésére, 60 frankot. A régi védrendszer legtöbb mesterséges intézkedése teljesen eltűnt.

A vámintézkedések e nagy összege képezi a legnagyobb financziális és közgazdasági reformot, melyet Francziaország a nagy forradalom óta megért. De még nincs befejezve. Oda szükséges, hogy lassankint minden védvámot eltörüljünk. Ez azonban az idő és részletek dolga.

E reform nagyon szerencsésen mozditotta elő az ország vagyonosságát. A kereskedelem és forgalom, szám-

talan akadályától megszabadúlva, gyarapodott. A különböző iparágak legnagyobb részét megfeszített munkásságra ösztönözte a verseny, melylyel meg tudtak küzdeni, mely azonban nagyobb erőkifejtésre, gyorsabb haladásra ösztönzött. Egy csomó ipar nagyra nőtt és virágzott, melyeket azelőtt eltiport vagy elfojtott a termelés alacsonyabb fokán álló iparoknak adott védelem. Voltak, az igaz, oly iparok is, melyek szenvedtek. Néhány rosszul elhelyezett vashámor eltűnt. De ez egyes és helyi szerencsétlenségek kikerülhetetlenek voltak, s az ország bő kárpótlást nyert értök a jólét általános fejlődésében. Az új kereskedelmi rendszer jótékony hatásait növelte a vasutak és egyéb közlekedési eszközök haladása.

Egy európai nemzet előzte meg Franciaországot kereskedelmi rendszerének reformjában. Ez ország Anglia. Minden más csak követett bennünket többé-kevesbbé lassú léptekkel. Adam Smith, a nemzetek gazdagságáról szóló nagy hirű munkájában, 1776-ban, azt írta: ne várjuk soha, hogy a teljes kereskedelmi szabadság eszméje megvalósuljon Angliában; ez ép oly nagy ábránd, mint Utopia vagy Oceana köztársaságainak álma. — A nagy közgazda nagyon is bizalmatlan volt és nem vette számba a társadalmi haladás gyorsaságát. Midőn a tudomány kimutatta egy elv alaptalanságát, s a gyakorlat által egyszer rést tört rajta, akkor meg vannak számlálva perczei.

Nem feladatunk itt Anglia vámreformjának történelmét vázolni. E reform ma teljes. Az angol vámtarifában alig van már a védelem legkisebb nyoma. 1820-tól 1852-ig a parlament minden ülésszakában nagy szerepet játszottak a vámpolitikai viták, s minden év egy pár elavult vámtételt látott eltünni. Három korszakot lehet e reformaerában megkülönböztetni. 1822-től 1830-ig enyhítettek

majdnem minden védvámot. E korszak legfőbb hőse: Huskisson, a nagy reformminiszter. 1830-tól 1845-ig folyt le a manchesteri liga nagy agitatiója a gabnatörvények eltörlésére. Sir Robert Peel miniszterségе alatt tényleg el is törölték azokat s a mezőgazdaság elvesztette minden védelmét. 1845-től 1860-ig a nagy mű teljessé válik a hajózási akta megszüntetése, a védvámok folytonos leszállitása és végleges eltünése által. Kezdődik a kereskedelmi szerződések aerája.

A kereskedelmi rendszer gyökeres változása ha nem is termékenyebb, de olyan termékeny volt mindenesetre Angliában is mint Franeziaországban. A legtöbb európai ország, mely a szabadság ösvényére lépett, szintén hasznot vont belőle. Valamennyi európai hatalmasság közt Poroszországban volt e század elejétől fogva a vámtarifa a legszabadelvűbb. S ugyancsak ennek az országnak vámtarifája a legszabadelvűbb a jelen pillanatban is, midőn e sorokat írjuk, az egész európai szárazföldön.* Az éjszakamerikai államok, melyek 1860 óta a szabadelvű vámtarifát igen magas védvámokkal cserélték föl, nagy válságban szenvednek.

Eddigi fejtegetéseinkben inkább közgazdasági mint financziális szempontokból beszéltünk a vámokról. Bajos is az egyiket a másiktól egészen elválasztani. Lehetetlen volt a vámadóról szólni a nélkül, hogy egy futó pillantást ne vetettünk volna annak multjára.

Jöjjünk már most vissza a fiscalitás terére. Mely föltételek biztosítanak a vámadónál magas jövedelmet? Minő ez adó lehető legjobb szervezete?

* Poroszország régibb vámtarifájára nézve lásd Richelot, *Histoire du Zollverein.*

Nem felejtettük el, hogy a vámadók kétfélék: tisztán fiscalisak vagy pénzügyiek, vagy fiscalisak és védelmiek egyszerre. Az elsők azon exotikus termékeket terhelik, melyeknek vagy nincs megfelelő hasonmásuk a belföldön; vagy azon exotikus termékeket, melyeknek van ugyan hasonmásuk a belföldön, mely azonban hasonló mérvben van megadóztatva. Az utóbbiak a hazában termeltekhez hasonló s itt adó alá nem vetett nyersanyagokat sujtanak, vagy oly iparczikkeket, melyek a hazaiaknak versenyt támaszthatnának.

Ez két igen különböző osztálya az adóköteles tárgyaknak. Az első majdnem kizárólag meleg klima alatt termelt czikkeket, délövi gyarmati árúkat foglal magában, minők a kávé, kakao, pamut s egykor a czukor. A második magában foglalja földjeink minden termékét: a gyapjút, lent, kendert, gabonát, bort és minden iparczikket: a kőszenet, vasat, minden érczet, szövetet stb.

Melyik termékenyebb e két adónem közül? Európában legalább mindig az első, mely a gyarmati árúkat foglalja magában.

A vámrendszer termékenysége mindig igen sok körülménytől függ, melyeket részletesen szükséges elemezni.

Függ mindenekelőtt a vám alá vetendő tárgyak mennyiségétől és jelentőségétől. Nagyon természetes, hogy midőn vámot vetünk a gyapjúra, gabonára, kőszénre, oly jövedelemhez jutunk, melyet az ilyen vámokat nem alkalmazó nemzetek nem élveznek. Csak az a kérdés, vajjon helyesebb-e az idegen árúkat vámokkal terhelni, vagy pedig a belföldi akár egyenes, akár közvetett adókat fölemelni. A fő ellenvetés az említett s az ahhoz hasonló tárgyak megvámolásával szemben az, hogy az ilyen vámok sokkal nagyobb áldozatra kényszerítik az országot, mint a mennyi

jövedelmet abból a kincstár húz. Így a gabnára vagy gyapjúra vetett határvám nemcsak a külföldről bejövő gabnát és gyapjút drágítja meg a vám arányában, hanem minden az országban termelt és vámadó alá nem vetett gabnát és gyapjút is.

Igen nagy különbség van tehát azon veszteség közt, melyet a fogyasztók összesége e vám folytán szenved, és azon jövedelem közt, melyet a kincstár a jószágok egy csekély részének megvámolásából nyer.

Bármint legyen is, a vámrendszer termékenysége mindenekelőtt a vám alá vetett tárgyaktól függ. Nem lehet mondani, hogy a fiscalis jövedelem maximuma képezné a jó adóigazgatás netovábbját. És soha nem szabad felednünk, hogy valahányszor valamely czikket a határon adó alá vetünk, oly áldozatot rovunk a fogyasztóra, mely semmi arányban nem áll a kincstár jövedelmeivel, minthogy a fogyasztó áldozata olykor úgy aránylik ez utóbbihoz mint négy, öt, nyolcz, tiz — az egyhez.

A vámrendszer termékenysége függ másodsorban a vám magasságától, melyet a belföldön nem termelt külföldi fogyasztási czikkekre vetünk. Láttuk, hogy a vámjövedelem legnagyobb része a gyarmati árúk, czukor, kávé, kakao, thea, dohány stb. vámjából folyik. A jövedelem tehát annál nagyobb lesz, minél magasabbak e vámok, bizonyos mérsékelt határig. Mert azontúl a túlságos magas vám a fogyasztás korlátozására vezethetne. Alkalmilag már többször érintettük e munkában a magas és alacsony adók viszonyos termékenységének e kényes kérdését. Részletesebben fogunk vele foglalkozni a következő fejezetben. Addig csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy általában, midőn nem lépünk ki a mérsékelt tarifa keretéből, a csak valamivel magasabb adó után nem igen remélhetünk

több jövedelmet, mint a mennyit a valamivel alacsonyabb adott.

Harmadik sorban függ a vámrendszer termékenysége az égaljtól s az ország geografiai fekvésétől. Így Európában a vámjövedelem nagy része a gyarmati árúkból folyik. Ha valamely európai ország éghajlata megengedi, hogy talaján hasonló vagy legalább hason czélra szolgáló czikkeket termeljen: vámjövedelme ennél a czikknél természetesen csekélyebb lesz mint azon országokban, melyek éghajlata azt nem engedi meg. Hasonlítsuk össze például vám tekintetében Francziaországot és Angliát. Anglia kívülről hozza mindazt a czukrot, melyet elfogyaszt. Francziaország ellenben önmaga gyártja a fogyasztására szükséges czukor két harmadát. Ez onnan van, mert Francziaország éghajlata és talaja kedvezőbb a czukorrépa termelésére mint Anglia éghajlata és talaja. A miből már most az következik, hogy habár a czukor vámja teljesen egyenlő volna a két országban s mindenütt egyenlő mennyiségű fogyasztás esnék is minden fejre: a czukorvám mégis többet hoz Angliában mint Francziaországban; minthogy Angliában minden elfogyasztott czukor kívülről jön és vámot fizet, míg ellenben Francziaországban a fogyasztott czukor legnagyobb része otthon készül és a közvetett adóknál fizet, nem pedig a vámon. Ez kétségtelenül igen közönyös a kincstárra nézve, minthogy az megtalálja az egyik zsebében azt, mi a másiknál hiányzik; de ennek kell tulajdonítani, hogy a vám jövedelme csekélyebb Francziaországban mint Angliában, noha a kincstár mit sem veszít a jövedelmi hiány által, melyet kiegyenlít a közvetett adók fokozott jövedelme. Például vettük a czukrot, noha Anglia legutóbb eltörölte már e vámot. De ép úgy vehettük volna például a bort, a mely czikkből Francziaország majdnem

egész fogyasztása hazai termék, míg Anglia külföldről hozza minden borát. Ugyanez áll körülbelől a szeszes italokról is. Sőt ezt mondhatjuk a dohányról is, melynél Francziaország fogyasztását részben hazai termékkel födözi, míg Anglia semmi dohányt nem termel. Ebben az esetben azonban inkább fiscalis mint természeti okokból.

Negyedik sorban jórészt a lakosság szokásaitól és izlésétől is függ valamely vámrendszer jövedelme. Francziaországban általában a lakosság fő italát a bor képezi, mely hazai termék. Angliában főleg meleg és exotikus italokat isznak, nevezetesen a theát, mely azonkívül sok czukrot kíván, a mi Angliára nézve ismét exotikus termék. A theát, mint exotikus terméket, a vámon adóztatják meg. A bort ellenben mint hazai terméket, a közvetett adózásnál. A miből ismét az következik, hogy Angliában a vámjövedelemnek nagyobbnak kell lennie mint Francziaországban, a nélkül, hogy ezért a franczia kincstárnak okvetlenül vesztenie kellene. A mit az angol kincstár a thea után a vámon szed, ugyanazt, és pedig még bővebb mértékben a franczia kincstár a bor után szedi a közvetett adózásnál. Hasonlókép Francziaországban benn termesztenek majdnem minden szeszes italt, részint közvetlenül egyes gabnanemekből, részint borból. Angliában máskép van, itt a szeszes italok legnagyobb részét külföldről hozzák. A miből következik, hogy Angliában jóval nagyobb a vám jövedelme mint Francziaországban, a mi azonban semmi tekintetben sem hátrány Francziaországra, sem nem kár a franczia kincstárra nézve; hanem csupán azt jelenti, hogy mi francziák többet veszünk be belső, közvetett adóinkból és kevesebbet a vámokból, mert megadóztatott fogyasztási czikkeinkből többet termesztünk saját földünkön és kevesebbet hozunk be külföldről.

Ötödik sorban függ még valamely vámrendszer a pénzügyi közigazgatás szervezetétől is. Mert némely országokban a vámkezeléshez tartoznak oly dolgok, melyeket más országokban máskép és más közegek végeznek. Így a dohányt minden országban megadóztatják és pedig meglehetős súlyosan. Nagy szerepet játszik minden budgetben. Sőt ha kevesebbet hoz Angliában mint Francziaországban, mégis igen nagy tétellel szerepel az angol vámjövedelemben, és kis tétellel a franczia vámjövedelemben. E sajátságos körülmény oka abban rejlik, hogy a fiscalis szabályok egészen eltiltják a dohány termelését Angliában s következkezéskép minden, a dohányból folyó jövedelem a vámnál szerepel. Francziaországban ellenben a fiscalis szabályok állami monopóliumot csinálnak a dohánygyártásból és következkezéskép a belső fogyasztási adókra viszik át a dohányból folyó kincstári jövedelemnek majdnem egész összegét. Mit kell tehát abból következtetni, hogy az angol vám 175 vagy 180 millióval szed be többet a dohányból mint a franczia vám? Szorosan véve semmit. Mert ez csupán alaki kérdés. A mit a franczia kincstár a dohány tekintetében a vámon elveszít, azt, még pedig busásan, megtalálja a belföldi közvetett adóknál. Tegyük föl, hogy Francziaországban megváltoztatnák a czukoradó beszedési módját, s hogy a nyers czukor helyett a finomított czukrot vennék alapúl. A franczia vám, mely még most is vagy ötven millió frankot nyer a czukorból, nem venne be talán semmit. Lehet-e azért mondani, hogy a kincstár vesztene? Semmi esetre. A vámhivatal helyett a belföldi közvetett adók közegei szednék az adót, s meg volna a kiegyenlítés.

A részletekből, melyeket a vámjövedelemre befolyást gyakorló s különböző országokban különböző eredménye-

ket szülő öt fő okról adtunk, mindenki előtt világossá lehetett, hogy valamely ország vámjövedelme semmi biztosat nem tartalmaz, hogy abból nem lehet semmi komoly következtetést vonni; s különösen hogy két különböző ország vámjövedelmét nem lehet egymással összehasonlítani a nélkül, hogy igen beható részletekbe ne bocsátkoznánk. Mert a vámjövedelem alkatrészei nem mindenütt egyformák, úgy hogy némely kincstári jövedelmek, melyek az egyik országban a vámnál szerepelnek, a másiknál a belföldi közvetett adózásnál fordulnak elő.

Ha tehát össze akarjuk hasonlítani Francziaországot és Angliát fogyasztási adóik tekintetében, össze kell foglalnunk mindkét országban a vámokat és a közvetett adókat. Ezt a két adónemet nem igen lehet egymástól elválasztani. Ha külön-külön hasonlítjuk össze egymással Anglia és Francziaország vámjait vagy közvetett adóit, csak igen bizonytalan fogalmunk lesz róluk és semmi megbízható következtetést nem vonhatunk. Ugyanígy kell tennünk, ha ugyanegy országban akarjuk összehasonlítani a fogyasztási adót, különböző idők szerint.

Még más megjegyzést is kell tennünk a vámokra. Rendesen a vámok jövedelme, a mint azokat általában idézik, nyers jövedelem. E szót jól meg kell értenünk. E jövedelem nyers nemcsak annyiban, hogy le kell belőle vonnunk a kezelési költségeket, hanem különösen annyiban is, hogy még abból igen jelentékeny összegeket kell levonni a vámvisszatérítések *drawbacks*, sőt gyakran kiviteli díjak fejében is. Rendesen ugyanis nem vonják le előre ez összegeket. E hanyagság következménye, hogy először is kelleténél többre becsülik e jövedelmet s másodszor, hogy teljesen lehetetlenné válik azt, különböző idők vagy népek szerint, összehasonlítani.

E vámvisszatérítések és kiviteli díjak, melyek olykor 50 millió frankra is emelkedtek, nagyon távol vannak attól, hogy mindig és mindenütt a vámjövedelem ugyanazon hányadát vennék igénybe. Ez arány ellenkezőleg végtelenül váltakozik, a vámok és bizonyos fiscalis intézkedések különfélesége szerint.

Angliában a vámjövedelem tiszta jövedelem, annyiban legalább, hogy nem kell belőle levonni sem a restitutiókat, sem a kiviteli díjakat. Ez onnan van, hogy Angliában a vámrendszer igen egyszerű, csak nehány széles körben fogyasztott czikkre szorítkozik, nem sújt semmi nyersanyagot és nem tartalmaz semmi védelmi intézkedést. Franciaországban ellenkezőleg 1860-ig roppant nagy szerepet játszottak a restitutiók és kiviteli jutalmak. Az aktivum mellett volt egy nagy passivum is. És ennek oka az volt, hogy behozatali vám alá vetették a nyersanyagokat s a *drawback* által az iparczikkek kivitelénél visszaszolgáltatták az azon jószágban foglalt vagy foglalhatott nyersanyag vámját. Ennek a szervezetnek, mely látszólag annyira felpuffasztotta a vámjövedelmet, igen könnyű a nyitjára jönni. Az idegen gyapjút 10, 15, 20 százalékos behozatali vámmal adóztatták meg. Minden az országba bejövő gyapjú tehát megfizette e behozatali vámot, és mindezen összegek a jövedelem közt szerepelnek. De a kivitt gyapjú megkapta e vám restitutióját. Ha tehát tudni akarjuk, mi volt ez időben a vámok igazi jövedelme, nemcsak azt kell tudnunk, mennyit jövedelmezett a vám a behozatalnál, hanem azt is, mennyit fizettek a kivitelnél; s az utóbbit le kell vonni az elsőből. De ezt a vámkimutatások nem tették. Vagy legalább a hivatalos kimutatásokban mindig két egészen különböző és egymástól messze eldobott táblázat szerepelt, melyek közül az első a

behozatalnál szedett vámjövedelmet tartalmazta, mig a másik, néhány száz lappal hátrább, a kivitelnél fizetett visszatérítéseket.

E jutalmak és visszatérítések, mint mondtuk, nincsenek állandó arányban a vámjövedelemmel. Változnak nemcsak a megvámolt czikkek természete, hanem némely fiscalis intézkedések szerint is. Utaltunk már arra a két módra, mely által megakadályozni igyekeztek, hogy a nyersanyagokra vetett behozatali vám a kivivő hazai iparost is sújtsa. E két mód a *drawback* vagy vámvisszatérítés is az *admission temporaire* vagy föltételes vámmentesség. A *drawback* rendszerében a kincstár előbb megkapja az adót, aztán meg visszaszolgáltatja. Az *admission temporaire* rendszerében azonban nem szedi be a vámot oly czikkeknél, melyek kivitelre szánvák. A vámjövedelem tételei sokkal nagyobbak a *drawback* mellett, mint az *admission temporaire*-nél. De ez csak látszólagos. A tiszta jövedelem ugyanegy, úgy ennél mint amannál a rendszernél. Minthogy azonban a *drawback*-nál minden vám alá vetett nyersanyag megfizeti a behozatali adót, habár később a kivitt iparczikk restitutiót is kap; míg ellenben az *admission temporaire*-nél a kiviteli iparczikkek gyártására szánt nyersanyag nem fizet vámot, és így nem is követelhet semmit a kivitelnél: világos, hogy a *drawback*-nál a vámjövedelem látszólag nagyobb, ha tudniillik, mint ez fájdalom általában szokás, nem veszszük számba a restitutiókat vagy kiviteli díjakat, s az utóbbiakat nem vonjuk le a vámbevételekből. Franciaországban azelőtt csak *drawback* mellett vitték ki a finomított czukrot, ma az *admission temporaire* mellett folyik a kivitel. S ezért az 1859-iki és 1869-iki vámkimutatások sokkal nagyobb eltéréseket mutatnak látszólag mint tényleg.

Ez általános megjegyzések után lássuk, mi volt Franczia-ország vámjövedelme ötven vagy hatvan év óta. A vámadókat felosztjuk beviteli vámokra, kiviteli vámokra, hajózási vámokra és esetleges jövedelmekre. Gyakran a sót is hozzá veszik a vámok jövedelméhez. A sóadót ugyanis két helyütt szedik Franczia-országban. A vámnál és a közvetett adóknál. Az elsőnél az idegen só adóját szedik. A másodiknál nemcsak a külföldre jövő idegen sóét, hanem azon belföldi sóét is, melyet bizonyos határkerületekben termelnek. Mi mellőzni fogunk minden sóadót, mint zavaró elemet, minthogy azt két különböző hivatalnál is szedik.

Egy táblázat szerint, melyet AUDIFFRET nagy munkájából veszünk, következőleg alakult a vámjövedelem a *restauratio* alatt.*

Év	Jövedelem	Év	Jövedelem
1816	51.458,590 frank	1824	98.022,511 frank
1818	67.055,531 «	1825	92.363,722 «
1819	63.325,180 «	1826	105.122,389 «
1820	77.403,826 «	1827	98.668,618 «
1822	83.988,866 «	1828	109.282,157 «

A mi e számokban legfeltűnőbb, az csekélységök. Pedig ez nyers jövedelem volt, melyből még le kell számítani a kivitelnél fizetett jutalmakat. E jutalmak AUDIFFRET marquis szerint a következők voltak:

Év	Jutalom	Év	Jutalom
1820	971,218 frank	1825	9.307,063 frank
1821	3.165,761 «	1826	9.437,223 «
1822	9.625,015 «	1827	10.149,433 «
1823	2.133,173 «	1828	10.311,199 « **
1824	5.662,599 «		

* *Système financier de la France* II. 326.

** *Système financier de la France* II. 330.

A tiszta jövedelem tehát 88—99 millió frank közt ingadozott a *restauratio* utolsó évei alatt. Tiszta jövedelem annyiban, hogy már levontuk belőle a restitutiókat, de a vámkezelési költséget még nem.

Ha nézzük most, minő volt a vám jövedelme — a sót ide nem számítva — Lajos Fülöp alatt, úgy azt látjuk, hogy valami kevéset gyarapodott. 1830-ban 104½ millió frank; a miből még levonandó a kiviteli jutalom; 1840-ben 122 millió frank, a miből ismét levonandó 15 vagy 20 millió frank kiviteli jutalmakért. 1847-ben 144 millió frankra emelkedik a nyers vámbevétel. 1850-ben 134 millió frank, a miből azonban 25 millió frankot kell levonni kiviteli jutalmak czímén. Menjünk át a kereskedelmi szerződést közvetlenül megelőzött 1859. évre. A szorosan vett vámjövedelem 200 millió frank, a miből 189½ millió frank esik a behozatali vámokra. A növekvés különösen a czukorra és kávéra esik. De a restitutiók és kiviteli jutalmak 50 millió frankra emelkednek, úgy hogy a tiszta jövedelem nem több 150 millió franknál.

Ha még tovább folytatnók a részletezést, igen találó példákat nyernénk arra nézve, mily kevés eredményt tudnak felmutatni az oly exotikus tárgyakra vetett vámok, melyek hasonmásait magában az országban is termelik. 1850-ben a gyapjú 10 millió frankot hoz a behozatali vámnál, de 7 millió frankkal szerepel a gyapjúból gyártott czikkek kiviteli visszatérítéseinél. 1859-ben a gyapjú a behozatalnál 7½ millió frankot fizet és 6 millió frankkal fordúl elő a kiviteli jutalmaknál. Ebből láthatjuk, mily csekély a különbség a behozatalnál szedett s a kivitelnél visszatérített vámok közt. Ilyen csipetnyi nyereségért vetettek a forgalom nyakába oly nagy kölönczöt; ezért drágítottak meg az országban minden gyapjút. Az is megtör-

KÖNYV

tént a gyapjúnál, az igaz hogy kivételkép, hogy a kivitelnél adott visszatérítés nagyobb volt, mint a behozatalnál nyert jövedelem.

1861-ben, a kereskedelmi szerződés után, a vámjövedelem, a só nélkül, 135 millió frankot tett, miből 126 behozatali vám volt. A kiviteli jutalmak és restitutiók nem emelkedtek már többre 23 milliónál, úgy hogy a tiszta vámjövedelem 112 millió frank volt, az 1859-iki 150 helyett. E különbség magyarázatát majdnem kivétel nélkül a kávé- és czukorvám lejebb szállítása képezte. 1860-ban a tiszta jövedelem 120 millió frankra emelkedett. Az összes nyers jövedelem 159 millió frank volt, miből 152 millió behozatali vám, de ez összegből le kellett még vonni a jutalmak fejében kifizetett 40 millió frankot. 1869-ben a nyers jövedelem 122 millió frank volt, a miből 120 jutott a behozatali vámokra. S ebben az esztendőben nem volt többé levonásra szükség, minthogy a nyers anyagokat terhelő behozatali vámok eltörlésével a kiviteli jutalmak is megszüntek, s a restitutiókat az admission temporaire, a föltételes vámmentesség, foglalta el.

Tehát a legnagyobb tiszta jövedelem a reform előtt 150 millió frank volt; az 1860-iki reform után pedig 122 millió frank. Csakhogy a különbséget a kávé- és czukorvám leszállítása képezte, mit nem kellett szükségkép a kereskedelmi reformnak egyidejűleg végrehajtani, hanem igen jól lehetett volna későbbre is halasztani, a nélkül hogy azért a nagy reform akármit vesztett volna jótékony hatásából. Azonkívül 1859-től 1869-ig mintegy 10 millió frankkal szállt lejebb a vám kezelési költsége, minthogy a nagy vámreform következtében a személyzetet tetemesen megapaszthatták. Mindezt tekintetbe véve, a vámok néhány

évvel a kereskedelmi reform után ugyannyi tiszta jövedelmet hoztak mint annak előtte. A kincstár tehát nem vesztett vele s a kereskedelem nagy előnyökre tett szert. Lássuk csak mily jelentékeny vámok estek el: a nyers gyapjú 19 millió frankkal, a feldolgozott gyapjú $7^1/_2$ millió frankkal, az olajos magok 1.200,000 frankkal, a gabnaneműek 800,000 frankkal, az indigó 600,000 frankkal, a kender 600,000 frankkal, a nyers bőr 500,000 frankkal; mindent összevéve 30 millió frank, melynek egy részét a kivitelnél visszaszolgáltatták. Az a nagy előny egyébiránt, melyet az ipar e reformból vont, nemcsak a vámok eltörlésében állott, hanem és még inkább ama hosszadalmas alakiságok megszüntetésében, melyek úgy a behozatalnál mint esetleg a kiviteli visszatérítésnél a forgalmat annyira zavarták.

A tapasztalás mutatja, hogy az európai nemzeteknél csak azok a vámok hoznak a gazdasági fejlődés nagyobb sérelme nélkül nagyobb jövedelmet, melyek a gyarmati árúk neve alatt ismeretes exotikus jószágokat terhelik; s hogy ellenkezőleg mindazon vámoknak, melyek tárgya akár az ipari nyers anyagok, akár az oly idegen mezőgazdasági termékek, melyeknek hasonmása a belföldön is előfordúl, akár végre iparczikkek, három nagy bűnök van: 1. szerény sőt olykor nagyon is csekély jövedelmet adnak, 2. sok terhet rónak az iparra és kereskedelemre és 3. megdrágítják az egész belföldi termelést.

A védvámos rendszer legragyogóbb napjaiban a gyarmati árúkra vetett vámok, a czukrot is beleértve, 71.650,471 frankot hoztak. Az itthon is termelt mezőgazdasági árúkra vetett vámok 32.420,000 frankot. Az iparczikkekre vetett vámok pedig 20.570,628 frankot.* A két

* L. Audiffret marquis *Le système financier de la France*, I. 208. lapján, az 1850-iki vámjövedelemek táblázatát.

utóbbi osztály tehát együttvéve sem jövedelmezett többet az első osztály két harmadánál.

Az 1870/1-iki csapások óta rendkívül fölemelték a gyarmati árúkra vetett, de nem változtatták az ipari czikkekre vetett vámokat. A franczia vámok jövedelme 1873. évben 257.193,793 frankra emelkedett. E számból le kell vonni 25.924,559 frankot, a vámhivatalokra eső sóadó fejében. Tisztán a vámokra marad tehát 231.269,234 frank. Ez összeg öt részre szakad: 1. a birságokból, bélyegből stbiből folyó járúlékos jövedelem 2.852,083 frank, 2. a hajózási vámok 4.420,957 frank, 3. az u. n. *droit de statistique*, statisztikai vám, egy minden darabot egyformán 10 centimemal sujtó fix vámtétel, 5.500,064 frank, 4. a kiviteli vámok 342,117 frank, végre 5. a behozatali vámok 218.154,013 frank. Némelyek azt hitték az utolsó években, hogy ez adóknál 50, 60 sőt 80 millió frankkal is lehetne többet nyerni, mint 1873-ban, a nélkül, hogy azért az ipar érdekei ellen vétenénk. Ez nagy tévedés volt, melyben ugyanannyi része jutott a tudatlanságnak mint a könnyelműségnek. Csak az ipari nyers anyagokra vetett vámok hozhattak volna ilyen fajta jövedelmet, de ezek is csak úgy, ha egy csomó bonyolult alakisággal, rettenetes hoszszadalmas időpazarlással oly terhet vetünk a hazai iparra, melyért semmi kárpótlást nem tudtunk volna neki adni, a külföldi versenynyel szemben.

Ha vizsgáljuk, hogyan oszlik meg ez a 218 millió frank behozatali vám, azt látjuk, hogy ez összeg legnagyobb része nehány igen kevés tárgyból ered. Van vagy hat czikk, melyek magokban az összes behozatali vámok három negyedrészét képezik. Ez a hat czikk a következő jövedelmet szolgáltatta 1873-ban:

A kávé	67.600,000 frank
A gyarmati czukor . . .	37.500,000 «
A külföldi czukor	31.900,000 «
A kő- és pala-olaj . . .	12.400,000 «
A kőszén	9,000,000 «
A kakao	7.400,000 «
Összesen	165.800,000 frank

E hat czikktől eltekintve, a behozatali vámok 1873-ban nem jövedelmeztek volna többet 52.400,000 franknál. Eme 52½ millió frank nagy részét az élelmi czikkek: gabna, bors és rizs szolgáltatják. Az iparczikkekre vetett vámok igen magasak. 8—15 százalék közt váltakoznak átlag és egész 30 százalékig emelkednek a vasnál. S mindamellett nem jövedelmeztek többet 1873-ban mint 22 millió frankot. Ebből 6.100,000 frankot hoztak a pamutszövetek, 5.900,000 frankot a gyapjúszövetek, 2.600,000 frankot a pamutfonal, 1.800,000 frankot a gépek, 1.300,000 frankot a len- és kenderszövetek, 1.000,000 frankot a szerszámok, 600,000 frankot az aczél, 400,000 frankot a len- és kenderfonal, 300,000 frankot a selyemszövetek, 100,000 frankot a nyers kalapok és végre 1.891,000 frankot egyéb gyártmányok.*

Ebből láthatjuk, hogy minden ipari gyártmányra vetett vámot tetemesen le lehetne szállítani, a nélkül, hogy azért a kincstár valami érzékenyen megkárosodnék. Még e vámok teljes eltörlése sem okozna a mi nagy budgetünkben olyan űrt, melyet a legkisebb jövedelmi szaporodás ki ne tölthetne.**

* L. Az *Economiste francais* hetilap 1875. április 24-diki számát.

** 1876-ban az igaz növekedett a gyártmányok behozatali vámjának jövedelme, minthogy ez árúk behozatala maga is gyarapo-

A civilisatióban annyira előhaladott államokban, minő Franczia-ország, a vámoknak csak a jobbmódú osztály által fogyasztott u. n. gyarmati árúkat szabadna sújtani. Semmi kifogásunk egy magas kávé-vám ellen, mert hazánkban, hol bor és csiger a szokott italok, a kávé fényűzési czikk. Egy magas czukorvámot, föltéve hogy nem megy túlságba, szintén nem lehetne komolyan megtámadni, minthogy e czikk egyike azoknak, melyek fogyasztása leginkább áll arányban a vagyonnal, mint azt egy korábbi fejezetben kimutattuk. A kakaóra, borsra stb. szintén jogosan vethetünk magas vámot. A míg az eladósodott és nagy hadseregeket tartó államoknak szükségök lesz közvetett adókra, a most említetteket a legártalmatlanabbak, legjobbak vagy, ha úgy tetszik, a legkevesbbé rosszak közé kell sorolnunk.

Ellenben vissza kell utasítanunk, mint károsakat és veszedelmeseket, mindazon adókat, melyek a mezőgazdasági termékeket vagy közhasználatú élelmi szereket sújtják, minők a gabnát, rizst, gyümölcsöt stb. terhelő vámok. Mert ezek megdrágítják a népesség élelmezését és pedig sokkal nagyobb összeggel, mint a mennyit a kincstárnak jövedelmeznek. Apró-cseprő jövedelem kedvéért ok nélkül bonyolulttá teszik a vámkezelést, és még jobban akadályozzák a forgalmat. A gabnavám, akármilyen csekély legyen, gátolja a liszt és tésztafélék kiviteli forgalmát. Ugyanezt mondhatjuk azon behozatali vámokról is, melyek más nyersanyagokat sújtanak, minők a kőszén, pala és szurok, az öntött és nyers vas, a fa, bőrök stb. Minden

dott. A jövedelem, mely e czikkek után a kincstárba folyt, 30 millió frankra tehető. Még ez sem sok, és mi mindig azt hiszszük, hogy lassankint és fokozatosan el kellene törölni minden vámot, mely az iparczikkek behozatalát terheli.

olyan czikket, mely más jószág előállításához szükséges, föl kellene menteni minden vám alól. A mi pedig a gyártott czikkek vámját illeti, annak a jövedelme oly csekély, hogy pénzügyi szempontból csakugyan nem érdemli meg a fentartást. A haladásnak fokozatosan kellene végbemennie. Először is azon jószágokat kellene teljesen felszabadítani, melyek sok iparnál nyers anyagkép szerepelnek, vagy a termelés legfőbb szerszámait képezik, minők a vas, aczél, gépek, eszközök, bőrök és a fa. Ez első lépés után tetemesen le kellene szállítani s aztán eltörölni eleinte a fonalakat s utóbb a szöveteket terhelő vámokat. A vámtarifa ez által elvesztené védvámos jellegét s pusztán pénzügyi intézménynyé válnék. Ez üdvös reformokkal karöltve át kellene alakítanunk belföldi adóinkat is, hogy minden tekintetben lehetővé tegyük hazai iparunknak a külfölddel való sikeres versenyt.

A vámok közt gyakran a legkisebbek a legboszantóbbak. Azért lehetőleg az egyszerűsítésre kell törekednünk. Az 1870/1 óta föltalált vámok közt van egy, mely látszólag jelentéktelen, de tényleg a legtöbb kárt okozza a kiviteli forgalomnak. Ez az u. n. statisztikai vám, mely $5^1/_2$ millió frankot hoz a kincstárnak.

«Csekélység — mondá a pénzügyminiszter, ki feltalálta. Az ember megérkezik a határra, fizet 10 centime-ot a málhája után, és még észre sem veszi!»

A mi igaz lehet, mikor egy-két málháról van szó, az nem áll a nagy kiviteli és átmeneti kereskedelemnél. És ez adó, mely szabad szemmel alig látható, mikroskopikus teher egy láda indigónál vagy egy vég selyemnél, nagy teher, sőt egyenesen tilalom gyanánt hathat a kis értékű jószágokkal szemben.

A chemiai termékeknél, például az extraktumoknál,

melyek ládánkint vagy 20 frankot képviselnek, ez a 10 centime-os adó 1/2 százalék. A Spanyolország és Portugallia belsejébe exportált megőrölt szantalfa csomagjánál, melynek értéke 10 frank, 1 százalék a statisztikai adó a kivitelnél; nem is számítva a behozatálnál fizetendő statisztikai vámot. S ilyen példát számtalant lehetne fölhozni.

Tudnánk oly chemiai gyárat nevezni, melynek ez a nyomorult 10 centime-os statisztikai vám 8000 frankjában van évenkint. Ez összeget teljesen lehetetlen a külföldi vevőre áttolni, úgy hogy az a gyáros valóságos megadóztatása.

E vám igazságtalan, mert a külfölre dolgozó gyáros kénytelen ezt a látszólag csekély, de sok esetben igen súlyos adót megfizetni; míg a hasonló czikket gyártó, de a belföldre dolgozó iparos nem veszít semmit, mert ő a behozatalnál fizetett statisztikai vámot átadhatja a hazai vevőre. Ha valaki azt hiszi, hogy ennek következtében a külföldre kivívő gyáros is fölemelheti portékája árát, az nagyon csalódnék. Az árak meg vannak szabva, az amerikai és angol verseny igen erős, úgy hogy e vám következtében sok gyáros elveszti vevőit az angolok és amerikaiak javára. A statisztikai vám csak 5 vagy 6 millió frankot hoz az államnak; súlyosan terheli mindazokat, kik a külföldre dolgoznak; és zavarja, sőt el is tereli részben az átmeneti forgalmat. Ez az adó sokkal károsabb és botorabb Francziaországban mint másutt, mert a franczia kivitel leginkább apró darabokból áll. A mit a chemiai iparról fölhoztunk, az áll húsz más iparágról is.

Ha csak az u. n. gyarmati árúkra szorítkoznék is a vám, még mindig jelentékeny jövedelmet, vagy 150 millió frankot hozhatna a kincstárnak. Az angolok kitűnő példát szolgáltattak arra, mint lehet fokozatos átalakítások

által a vámrendszert tökéletesbíteni s a mellett az államkincstár érdekeit is megóvni. Régebben az angol vámtarifa is oly bonyolult volt, mint a mi tarifánk 1860. előtt. Ma már csak egy féltuczat fontos tárgy fizet vámot, és még egy tuczat jelentéktelen czikk, a melyeket ép azért rövid idő múlva kétségtelenül el is fognak törölni.

Negyven év óta alig folyt le egy év a nélkül, hogy Anglia egy csomó vámot leszállított vagy eltörölt volna. Igaz ugyan, hogy a vámok jövedelme a korábban gyakran elért 600 vagy 700 millió frankról 500 vagy 510 millió frankra szállt le; de az országra ebből folyó haszon bőven fölér az 1874-iki s az 1860-iki vagy 1850-iki vámjövedelem közt mutatkozó különbséggel. Azonkívül csak Angliától függ, hogy gyarapítsa vámjövedelmét, a nélkül hogy azért szaporítania kellene a vámköteles tárgyakat. Csak újra föl kellene emelnie a czukor, kávé és thea behozatali vámját husz év előtti magasságára. Ez maga 200 vagy 250 millió frankkal szaporítaná a vám jövedelmét. Anglia egészen eltörölte a czukor vámját és leszállította a theáét, mert e két czikk amaz országban az általános fogyasztás tárgyát képezi, és ép úgy szolgál a köznép mint a közép osztály táplálékául.

1873—4-ben az angol vám jövedelme 510 millió frank (20.323,325 font sterling) volt. Ebből 46½ millió frankot (1.842,178 font sterlinget) szolgáltatott a czukor, melynek vámja már akkor is igen csekély volt és a következő évben egészen eltöröltetett. 81 millió frankot (3 millió 248,446 font sterlinget) a thea. Alig 5 millió frankot (191,415 font sterlinget) a kávé. 134 millió frankot (5.329.630 font sterlinget) a szeszes italok. 45 millió frankot (1.789,855 font sterlinget) a bor. 183 millió frankot (7.305,607 font sterlinget) a dohány, és végre 14½ millió

frankot (573,126 font sterlinget) a többi kevesebbé fontos czikk; és 1.070,000 frankot (42,628 font sterlinget) egyéb különböző vámjövedelmek. Ha megszüntetnék e két utóbbi fejezetet, még mindig vagy 500 millió frank marad, és a czukoradó teljes eltörlése után is 460 millió frank, a mi egyedül öt vámköteles czikk után folyik az angol kincstárba.

Elismerjük, hogy e négy czikk: a thea, szeszes italok, bor és dohány, nem adhatnak hasonló nagy jövedelmet a franczia vámnak. Az első azért nem, mert nem igen felel meg nemzeti szokásainknak. A második és harmadik azért nem, mert benn a hazában is termeljük, és következőkép keveset hozunk be belőle. Az utolsó végre azért nem, mert jóval gyümölcsözőbben adóztattuk meg a belföldön, a gyártás állami monopoliumában. De a czukor, kakao, a nálunk jóval nagyobb mérvben fogyasztott kávé s néhány más gyarmati árú magokban is még mindig jelentékeny jövedelmet biztosíthatnának a franczia vámnak, és fentarthatnák azt a 150 millió frankot.

Egy korábbi fejezetben (II. könyv IV. fejezet) szóltunk már a vám kezelési költségeiről. Mondtuk, hogy Franczia-országban igen magasak, de hozzá tettük, hogy nem szabad azokat elszigetelten venni, minthogy a vámok a belső közvetett adózás elengedhetetlen segítségét képezik. Egyesíteni kell tehát a két közigazgatási ág költségeit, s így együtt összehasonlítani a vámok és belső közvetett adók összegének jövedelmével, mert csak így tudhatjuk pontosan, minő arányban állnak a kiadások a bevételekkel. Pusztán a vámok kezelési költsége 30.240,000 frank volt 1875-ben, 267 millió frank jövedelemmel szemben. Szóval a jövedelem $11^1/_2$ százaléka. Léon Say egy jelentése szerint a kiadások minden 100 frank jövedelem után tetemesen

lejebb szálltak 1860 óta. Közöljük a táblázatot, melyet a jelentés tartalmaz.

A vámkezelés kiadásai minden 100 frank bevétel után:

Év	Kiadások	Év	Kiadások
1860.	25 frank	1867.	18 3/4 frank
1861.	23 1/4 «	1868.	19 «
1862.	22 1/2 «	1869.	19 1/3 «
1863.	23 1/2 «	1870.	18 1/3 «
1864.	23 1/4 «	1871.	15 1/2 «
1865.	20 3/4 «	1872.	16 1/2 «
1866.	19 1/2 «	1873.	11 5/8 «

A kiadások arányának utolsó nagy csökkenése a gyarmati árúkra vetett vámok tetemes fölemelésének tulajdonítandó. A Léon Say ugyanazon jelentéséből a következő táblázat még tanulságosabb, és mutatja mily haladást idéz elő a szabadelvű vámpolitika:

A franczia vámközegek száma:

Év	Vámközegek száma	Év	Vámközegek száma
1858.	27,791	1867.	22,084
1859.	27,851	1868.	22,073
1860.	29,438	1869.	22,084
1861.	28,076	1870.	22,165
1862.	28,084	1871.	22,156
1863.	27,771	1872.	22,932
1864.	26,758	1873.	22,924
1865.	25,982	1874.	22,902
1866.	22,809	1875.	22,924

1860—1869-ig tehát a vámközegek száma 7354-gyel apadt. 1869. óta növekedett 840-nel, minthogy némely vámok fölemelése még inkább éleszti a csempészetet, s következésképp nagyobb felügyeletet is igényel. Mindazáltal 6514 emberrel csökkent a vámközegek száma 1860. óta. E nagy gazdasági és társadalmi reform 6—7000

hivatalnokot adott vissza a polgári életnek, az ipari foglalkozásnak. 6—7000 emberrel szaporodott azok száma, kik a nemzeti vagyonosodás nagy munkájában közvetlenül közreműködnek. Ha még egyszerűbbé tennék a vámokat; ha eltörölnék a csekély jövedelmet hozó különböző jelentéktelen vámokat; ha idővel odajutunk, hogy nem terhelik vámok az iparczikkeket: a vámközegek számát még 3—4000 emberrel lehetne leszállítani. S most kérdjük, nem volna-e az nagy társadalmi jótétemény, ha a termelő foglalkozásoknak visszaadhatnánk 10,000 olyan embert, ki azelőtt csak gátolta annak fejlődését.

Csak akkor itélhetjük meg igazán a vámadót, ha legalább sommásan ismerjük azon majdnem kikerülhetetlen formalitásokat, melyeknek ezek a határszéli vidékek kereskedőit és lakosságát általában alávetik, kivált ha bonyolultak és sok tárgyra terjednek ki. Minden adó a polgárok szabadságának megszorításával jár. Még az egyenes adók is, bár ha méltányosan vetjük is ki azokat. Csakhogy az ezen megszorítással járó kutatás, faggatás és önkény fokozatában igen érezhető különbségek vannak.

A vámszabályok igen szigorúak minden országban. Francziaországban 1860-ig szigorúbbak voltak mint bárhol másutt. Azóta enyhültek ugyanazon mérvben, a mint a tarifa egyszerűbb és szabadelvűbb lett. A vámrendszer szabályokat foglal magában, melyek zavarják a külföldre menő és onnan jövő jószágok forgalmát. S azonkívül szükségessé teszi, különösen némely határszéli területeken, a lakosság szabadságának korlátolását, úgy hogy az utóbbiakat megfosztja sok oly jogtól, mely másutt minden polgárt megillet.

Nagy országot nem lehet kőfallal körülvenni, mint egy kis várost. De aztán a vámközegek felügyelete igen csalékony

valami volna, ha nem terjedne túl azon a keskeny és eszmei vonalon, melyet határnak nevezünk; ha e vonalon átmenve minden jószág végkép kibujhatna az adó alól. Hogy tehát jobban biztosítsuk a vámadó befolyását, az országos területnek a határhoz közel eső nagy és széles szalagja, a forgalom és polgári szabadság tekintetében ugyanazon szigorú rendszernek van alávetve, mint maga a határszél. E szalag 20 kilométer a határtól, sőt, ha a terület alakzata úgy kivánja, 25 kilométer is. A patakok, folyók és csatornák partjain, ha azok tengeri kikötőhöz vagy belső kikötőhöz vezetnek, a határszél csak 10 kilométer. A határszél tehát sokkal szélesebb a szárazföldön, s a polgárok szabadságát korlátoló intézkedések itt sokkal szigorúbbak, mint a tengerrel határos vidéken. Mindenki természetesnek fogja találni, hogy egy szigettel szemben nem szükséges a vámnak oly szigorunak lenni, mint a szárazföldön.

A szárazföldi határon két iránya van a vámkezelésnek. Az egyik a külső, mely magát a határt érinti. A másik a belső, mely a határ mögé esik. A tengernél ellenben csak egy iránya van a vámkezelésnek. Minden vámhivatal el van látva tarifákkal és vámszalagokkal. Azonkívül állítottak föl nehány vámhivatalt a fontos belső városokban is. A hivatalokba a határszéli vámhivatal plombja (ólomja, illetőleg pecsétje) alatt egyenesen is lehet a külföldi árúkat szállítani.

A határszéli területek s különösen a szárazföldi határszéli területek lakosai folytonos gyanú alatt állnak. A törvény előre is fölteszi rólok, hogy csempészkednek, vagy legalább arra csábíthatók. Mint gyanúsokkal bánik velök. A két vámvonal közt tehát, elkobzás és birság terhe alatt, semmi néven nevezendő jószágot nem szabad

szállítani, ha arra nézve fölhatalmazást nem lehet fölmutatni. E fölhatalmazás lehet a vám nyugtája, ha a vámot befizették; vagy egy *acquit à caution* föltételes nyugta, ha az illető bizonyos esetre a vám fizetésére kötelezi magát, mint nevezetesen a közraktári vagy átmeneti árúknál; vagy végre egy fuvarlevél, midőn a jószág vámmentes. Minden jószágot, melyet nem kisér a feladás és rendeltetés helyét, a jószág minőségét, mennyiségét és súlyát, s a szállítási idő szükséges tartamát feltüntető fuvarlevél, dugárúnak vélelmeznek. E fuvarlevél kényszere alól csak azokat a személyeket mentették föl, kik országos vagy heti vásárok napjain mennek a városokba és oda meghatározott élelmi szereket és mezőgazdasági termékeket visznek eladásra, melyek névszerint a következők: hal, kenyér, bor, csiger, sör, hús, baromfi, vad, vaj és zöldség; továbbá azon személyeket, kik saját használatukra és még azon nap folyamában szállítanak a határszéli területen vásárolt élelmi szereket a piaczról lakásukba; az olyan szövetdarabokat, melyek a szerint a mint gyapjú vagy más anyagból készültek, 5, illetőleg 8 méter hosszuságot meg nem haladnak; 3 kiló czukor és kávé stb. stb. Nem szükséges fejtegetni, mily zavarók az ilyen szabályok. A vízpartokon jóval kevesebbé szigorúbbak az intézkedések. Ott nappal minden árú szabadon foroghat a vámhivatal minden különös fölhatalmazása nélkül; éjjel meg csak a szövetek, pamutfonalak, sózott hal, dohány és gyarmati árúk forgalma tilos, elkobzás és 500 franknyi birság terhe alatt.

A szárazföldi határszéleken a szabadság korlátolásai még nagyobbak. A határszélen fekvő és 2000 tömören együtt lakó léleknél kevesebbet számláló községekben, szorosan eltiltottak minden olyan raktárt, mely iparczikkeket, vagy bármilyen más jószágot, melyet kiviteli vám,

tilalom vagy 100 kilogramm után 20 franknál magasabb behozatali vám terhel. E szabályok áthágását elkobzással és 100 frank birsággal büntetik. Az ily községek kereskedői egy általok vezetett s a vámhivatalok részére szolgáló könyvben kötelesek nyilvántartani minden boltjokban létező árút. Végre ugyanazon területen nem szabad a városon kívül különös engedély nélkül malmot, gyárat vagy ipartelepet fölállítani, s a kincstár a már fönnállókat is becsukathatja, ha itélet alapján kimutathatja, hogy azok a csempészetet előmozdították. A határszéltől $2^1/_2$ kilometerre fekvő száraz és vízimalmokat a kincstár beszüntetheti pusztán közigazgatási úton, ha egyszerű jegyzőkönyvi kivonat alapján kijelenti, hogy azok a csempészetnek kedveztek. A határon csak nappal, a kijelölt útakon és a vámhivatal előtt való megjelenés mellett szabad átmenni.

A tengerparti határszélen semmi ehhez hasonló szigorú szabály nem létezik. De a vámfelügyelet kiterjed 4 kilometerre a tengerparttól és az ott fekvő hajók különös felügyelet alatt állnak.

Ily korlátok terhelik a polgári szabadságot a határszéli területeken. Szóljunk most néhány szót azon alakiságokról, melyek a külföldre menő vagy onnan jövő árúkat terhelik, akár legyenek azok vámkötelesek akár nem. E tekintetben igen szigorúak a szabályok. Vannak szabályok, melyek egyformán sújtják a kivitelt és behozatalt. Vannak, melyek csak erre vagy arra szólnak, és még mások, melyek csak a tengeri vagy csak a szárazföldi kivitelt illetik. Vegyük először az általános szabályokat. Minden szárazon vagy vizen kimenő vagy bejövő jószágot be kell vallani a vámhivatalnál, akár fizet vámot akár nem. A bevallásnak ki kell terjednie a jószág minőségére, mennyiségére, súlyára, számára, föladási és rendeltetési helyére stb. A bevallás után

megvizsgálják az árúkat a vasuti vagy hajózási közegek jelenlétében. Ezután, ha vámköteles a jószág, következik a fizetés. Ha a vizsgálatnál kiderül, hogy az ilyen jószág $^1/_{20}$ részszel, vagy másnemű jószág $^1/_{10}$ részszel nagyobb súlyú, mint a bevallás állítja, akkor a többlet duplán fizeti a vámot. Minden csomagot, ládát, hordót stb., mely nincs benn a bevallásban, vagy meghaladja az abban foglalt számot, elkobzanak s a bevalló azonkívül 100 frank bírságot fizet. Ha a bevalló és a vámhivatal közt vita merül föl a jószág származási helye, neme vagy minősége iránt, birói itélethez folyamodnak. A kereskedelmi miniszter mellett van három szakértő biztos, a kik mellé adnak minden ügyben két kereskedőt, de ezek csak tanácskozó szavazattal bírnak. Ez a bíróság dönt ilyen esetekben. Ha itélete hamisnak tünteti föl a fél bevallását, elkobzást és bírságot alkalmaznak. Ha ellenben a jószág értékére vonatkozólag merül föl vita a bevalló és a vámhivatal közt, akkor az eljárás még egyszerűbb. A vámhivatal visszatarthatja a jószágot, ha a bevallott értéket és annak egy tizedét lefizeti. Ez az mit a vám elővásárlási jogának neveznek. Ez elővásárlást 1848-ig a vámközegek javára, de azóta a kincstár javára gyakorolják.

Fölösleges volna itt fölsorolni a tengeri behozatal részletes vámszabályait, melyek a megérkezésre, a kapitányok fuvarleveleire s a felrakodás alakiságára vonatkoznak. Bizonyos árúk az ellenőrzés érdekében csak bizonyos vámhivatalnál érkezhetnek meg. Mások ismét csak bizonyos kikötőknél. Míg mások ismét csak 40 tonnánál kisebb súlyú hajókon.

A franczia tengerpart mentén fekvő szigetek hosszú ideig hasonló szigorú zár alatt álltak. Mindezekről föltették, hogy a csempészkedésnek szolgálnak, s azért idegen

hajónak nem volt szabad nálok kikötni, ha csak valami szerencsétlenség nem forgott fenn. Csak a Francziaországból jövő franczia hajók közlekedhettek e szigetekkel. Még Corsica is hasonló korlátolásnak volt alávetve. E kivételes, igazságtalan és káros rendszert elhagyták az Oléron és Ré szigeteknél, később Corsicánál, Belle-Isle és Noirmoutiers szigeteknél.

A vámrendszer egy más baja, hogy csupán kevés vámhivatalt lehet felállítani, úgy a jószágok behozatalára mint azok kivitelére nézve. E korlátolásnak, mely gyakran hosszú kerülőkre és sok időfecsérlésre kényszerít, oka részben a tarifa bonyolultságában, részben abban rejlik, hogy lehetetlen nagyszámú oly vámközegeket tartani, kik képesek a vámot kivetni s a jószágok értékét meghatározni. Cliffle Leslie egy, a *Cobden-club* által kiadott tanulmányában, melyről már fönnebb (II. könyv. IV. fej. I. köt. 365. s k. l.) emlékeztünk, kimutatta, mennyit ártanak e korlátolások egy csomó, különben a legnagyobb természeti előnyökkel fölruházott helyeknek. A haladás abban áll, hogy minél egyszerűbbé tegyük a tarifát. Ezt tette az 1860-iki szerződés, melynek következtében tetemesen le lehetett szállítani a vámhivatalnokok számát. Hock báró joggal veszi éles birálat alá azon számtalan és részletes alakiságokat, a melyeknek a mi vámunk a jószágok csomagolását aláveti.

E néhány körülmény, melyet fölhoztunk, eléggé mutatja, mennyi bajt s kellemetlenséget okoz a vámadó. E bajok és kellemetlenségek megvannak még akkor is, ha a tarifa a lehető egyszerűbb és lehető legmérsékeltebb, mint Angliában. De roppant nagyok akkor, ha a tarifa, mint a mienk, számtalan tárgyat, és nevezetesen számtalan iparczikket, karol föl. Az ezen tárgyakra súlyosodó

vámok leszállítása, a specificus vámoknak érték-vámok által való fölcserélése, minden csekély vámjövedelmet nyujtó jószágoknak teljes vámmentessége, visszaadná a határszéli lakosoknak és kereskedőknek polgári szabadságuk azon részét, melyet a vámrendszer eddig elkobzott.

De lehet-e azt remélnünk, hogy lesz idő, midőn a vámokat teljesen eltörlik? E haladást természetesnek kell tartanunk, de annyi bizonyos, hogy ideje nem egyhamar fog bekövetkezni. A vámokat mindaddig nem lehet eltörölni, míg a belső, közvetett adókról le nem mondunk. Hogyan lehetne a bor-adót, szesz-adót, dohány-adót az országban beszedni, ha vámmentesen bocsátanók be külföldről a dohányt, szeszt és bort? Ez által kétségtelenül feláldoznók a belföldi termelést a külföldinek. Mindaddig, míg budgetünk a fogyasztási adókat nem nélkülözheti, a belső fogyasztási adóknak fentartása nélkülözhetetlenné teszi a a hasonló s külföldről jövő tárgyaknak vám-adó alá vetését. Ha csak azt nem teszszük föl, hogy a világ, vagy legalább is egy continens minden állama megegyezik egymással az iránt, hogy belső fogyasztási adóik teljesen egyenlők legyenek, s így közös vámszövetséget, egy megnagyobbított *Zollvereint* képezzenek, melyben minden jószág szabadon forog. De az országok különböző politikai helyzetéből, különböző financiális szükségleteiből, különböző szokásából és ízléséből egy csomó természetes akadály folyik, melyek még hosszú ideig lehetetlenné fogják tenni a legkiválóbb népek vám-egyesülését. Legfölebb egy korlátolt vám-szövetségre lehetne gondolnunk, a minőt Léon Faucher ajánlott a latin népeknek. De még ez a terv is hibás volt. Lehetséges volna ugyan, hogy Franczia-ország vámszövetségre lépjen Belgiummal, Hollandiával, Svájczczal és Olaszországgal. S ez mindenesetre nagy ha-

ladás volna. Minthogy azonban Francziaországra és Olaszországra sokkal nagyobb financiális terhek súlyosodnak, mint a többi három országra, jóval magasabb belső fogyasztási adókat kellene fentartaniok, a mi egyszersmind arra kényszerítené őket, hogy megmaradjanak külön vámvonalaiknál. *

Van még a vámokkal kapcsolatban egy utolsó kérdés, melyről szintén kell néhány szót szólanom. Midőn kétségtelen, hogy valamely országban a mezőgazdaság és ipar sokkal súlyosabb adóknak van alávetve, mint a szomszéd országokban, gyakran fölmerül az a kérdés, nem helyes-e ily esetben kiegyenlítő vámokat *droits compensateurs* vetni a külföldi árúk behozatalára. Sokan igennel felelnek e kérdésre. S habár látszólag igazuk is van, tényleg nagyot tévednek.

Midőn az ország belsejében valami speciális adó terheli a mezőgazdasági terméket vagy ipari gyármányt; midőn p. o. a gyapjú 1 frankot vagy 50 centime-ot fizet kilogrammonkint, a bor 2 vagy 3 frankot hektoliterenkint — ily esetben semmi kétség nem foroghat fönn az iránt, hogy a külföldről jövő hasonló jószágokat, hasonló nagyságú vám-adó alá kell vetni, midőn az ország határát átlépik. Ellenkező esetben megbénítanók a hazai termelést és közvetve kiváló kedvezményekben, valóságos privilegiumban részesítenők a külföldi termelést. Ugyanez az eset

* Lehetne ugyan állítani, hogy a belső fogyasztási adók különböző természete és kulcsa nem akadályozza teljesen a szomszéd népek közt fönnálló vámok eltörlését. E részben utalni lehetne a német birodalom különböző államaiban fönnálló eltérő ital-adókra. Mindazáltal majdnem lehetetlennek tartjuk a vámok megszüntetését több oly ország között, melyeknek belső fogyasztási adóik teljesen eltérők.

forogna fönn akkor is, ha valami speciális és rendkívül nehéz adó sújtaná nem ugyan közvetlenül a belföldi fogyasztás czikkeit, hanem a földet, mely azokat szolgáltatja, és midőn ez az adó nem közvetlenül a földtulajdonosok jövedelmét, hanem a fogyasztókat terhelné az által, hogy magasabbra emeli föl ez élelmi czikkek árát. Tegyük föl például, hogy eltörölnék a belső fogyasztási bor-adót, s hogy azt egy 50, 100 vagy 150 frankos adóval pótolnák, melyet hektáronkint vetnének ki s a közönséges földadókhoz csatolnának. Ily esetben igen világos, hogy a törvényhozó, ki a fogyasztást akarja megadóztatni, elévesztené czélját, ha nem vetne ki egyenlítő adót a külföldről az országba jövő idegen borra. Mert az idegen bor nem fizetné meg azt a roppant speciális adót, mely a hazai szőlőtermelést terheli, s következésképp a franczia termelő ha az idegen jósággal versenyezni akar, nem bírná fölemelni saját termékének árát, hanem tönkre menne azon adó súlya alatt, melyet neki magának kell elviselnie.

Ugyanez érvelést lehet alkalmaznunk azon esetben, midőn ily speciális adó egy vagy más gyártott czikket, vagy pedig az ipari gyártmányokban feldolgozandó nyers anyagot, vagy akár az ipari termeléshez szükséges eszközöket sújtja. Kiegyenlítő vámra csak akkor van szükség, ha az adó speciális és rendkívül súlyos egyszersmind.

Egészen más az az eset, midőn az ingatlant, az iparüzést, vagy szállítást és közlekedést általában sújtó adókról van szó. Az ilyenek semmikép nem igazolják azt, ha a külföldi termékekre kiegyenlítő vámot vetünk. Az általános vagyoni adók, mint p. o. a földadó, a tulajdonos vagy a birtokos jövedelmét akarja megadóztatni, nem pedig a fogyasztót. De ha kiegyenlítő vámot vetünk a külföldi

mezőgazdasági termékek behozatalára, akkor a fogyasztóra hárítjuk e terhet. Ha ez általános adók súlyosabbak az egyik országban, mint a másikban, úgy ez két oknak tulajdonítható. Vagy annak, hogy az illető ország közigazgatási és politikai hibákat követett el. Vagy annak, hogy többet költött közhasznú munkákra: vasutakra, közutakra, csatornákra. Egyik esetben úgy mint a másikban, a birtokosnak kell viselnie az egyenes adó egész súlyát.

A mi azokat az adókat illeti, melyek közvetlenül az ipart sújtják, mint p. o. a pátens-adó, ezeknél ép úgy világos, hogy a törvényhozás általok az iparost és nem a fogyasztót akarta sújtani. A gyakorlati életben, az igaz, igen különböző és sok különféle októl függ a háramlás. De ezek az indirect adók mindig igen csekély részét képviselik a termelt jószágok értékének, és sohasem lehetnek oly nagyok, hogy a külföldi jószágok behozatalára vetett kiegyenlítő vámokat igazolhatnák. Ugyanezt mondhatjuk azon adókról, melyek a szállítást, a közlekedést és az okmányokat az ország belsejében terhelik. Elismerjük, hogy ez adók elvben igen rosszak. De nem ismerjük el, hogy a külföldi jószágok behozatalára vetett kiegyenlítő vámokat igazolnák. Mindezen adók, bármennyi bajt okozzanak is, ismételjük, csak igen csekély, majdnem eltünő részét képezik az ipari jószágok értékének, Részben magok a külföldről jövő árúk is viselik e terhet. Így viselik a szállítási adót, midőn az országot egyik végétől a másikig átszelik, a mint nem bújhatnak ki a levelezésre s az okmányokra vetett adók alól sem.

Minden vámadó, akár kiegyenlítő, akár nem, igen sok bajjal jár, mihelyt nem okvetlenül szükséges. Bonyolítja, megdrágítja, késlelteti a kereskedelmet és forgalmat

s különösen akadályozza azon iparok fejlődését, melyek a termelés legmagasabb fokára hágtak.

Tegyük föl, hogy azon terhek egyensúlyozására, melyek a hazai fonó- és szövőipart a patens-adók, a levelezésre és forgalmi értékekre vetett adók alakjában terhelik, vámokat hoznak be vagy fölemelik a külföldi szövetekre már kivetett vámokat. Ez esetben használunk talán a fonó- és szövőiparnak, de még jobban megterheljük és akadályozzuk a kiviteli ruhakészítő ipart, mely külföldön vásárolt szöveteket dolgoz föl. A bizonyítás még szembeszökőbb volna, ha oly elsőrendű termékről volna szó, minő a vas, mely ezer meg ezer iparnál játszik különböző alakban kisebb-nagyot szerepet.

E kiegyenlítő vámoknak, ha igazságosak akarnak lenni, kivétel nélkül minden jószágot kellene sújtaniok. Különben kedveznek egyik vagy másik iparágnak. De az ily minden külföldi jószágot sújtó kiegyenlítő vámok viszont igen bonyolulttá tennék a vámtarifát, úgy hogy senki sem tudna rajta eligazodni. S a különböző iparágakra mindazáltal még sem nehezednék egyenlő arányban e kiegyenlítő vámoknak állítólagos jótékony és méltányos terhe. Azok az iparágak, melyek termékeik legnagyobb részét kiviszik, semmi hasznot sem húznának a kiegyenlítő vámokból, és a mellett az áttolás lehetőségének minden reménye nélkül kellene viselniök minden belföldi adót, a melyet a kiegyenlítő vámok egyensúlyozni akarnak. Azok az iparágak ellenben, melyek leginkább a belföldi piaczra dolgoznak, e kiegyenlítő vámok által, termékeik emelkedő ára mellett, visszanyernék mindazon adókat, melyek a belföldön az iparüzést s a kereskedelmet terhelik.

Mindent összevéve, nagy és fontos érdekek kívánják, hogy ne tegyük még bonyolultabbá a vámokat; hogy a

mennyire lehetséges, vámmentesen engedjünk bejönni minden jószágot, különösen a nyers anyagokat s az újabb feldolgozás tárgyát képező iparczikkeket. A kiegyenlítő vámok egy újabb terhet képeznek mindazon iparokra nézve, melyek idegen jószágokat dolgoznak fel. Nem használnak semmit azon iparoknak, melyek kivitellel foglalkoznak. Majdnem lehetetlenné teszik annak kiszámítását, mily arányban terhelik a különböző foglalkozásokat. Legjobb tehát, ha lemondunk rólok, kivéve azon esetet, midőn a belföldön specialis és rendkívül súlyos adóval terheltek valamely mezőgazdasági vagy ipari terméket. De soha nem szabad kiegyenlítő vámokat vetnünk a külföldi czikkek behozatalára azért, hogy az általános adók terhét egyensúlyozzuk, sujtsák bár ez adók akár az ingatlant, akár az ipart, akár a szállítást, akár a levelezéseket és okmányokat.

Soha nem szabad felednünk, hogy a nemzeti ipar a hazai piaczon mindig bizonyos előnynek örvend az idegen árúkkal szemben. Ez előny már a versenyző országok távollétében fekszik. S mi különben is határozott hivei vagyunk annak az iskolának, mely minden szállítási adónak eltörlését s minden, a levelezéseket és okmányokat terhelő adónak mérséklését kívánja. Még a hol nagyok is ezek az adók, ott is a nemzetbelieknek kell azt viselni. Csak még rosszabbá tennők a helyzetet, ha a meglévő súlyos adók következtében még kiegyenlítő vámokat is vetnénk a külföldi árúk behozatalára.

Az 1860-ban megkezdett nagy reform a legkedvezőbb gazdasági eredményeket szülte. Franciaország úgynevezett speciális forgalma (más szóval a ki- és beviteli nemzetközi forgalom, az átviteli forgalom nélkül) 3907.000,000 frankról 1859-ben, 7342,000,000 frankra

emelkedett 1873-ban. Új piaczok nyiltak meg áruinknak a külföldön. Iparok, melyeket eddig az általok eszközöt vagy nyersanyag képében szükségelt külföldi czikkekre vetett vámok megbénítottak, nevezetes fejlődésnek indúltak. Igaz, mind e fényes eredmények nem tulajdoníthatók egyedül a vám-adók leszállításának. Az új vasúti összeköttetések nagyban előmozdították a sikert. — De annyi kétségtelen, hogy az 1860-ki szerződés nélkül Franczia ország termelő ereje nem haladott volna ily nagyot.

Az 1870/71-ki háborút közvetlenül követő napokban kísérleteket tettek arra nézve, hogy visszadobják Franczia országot, s újra felállítsák az 1860 előtt fennálló szigorú védrendszert. E kísérletek egyelőre hajótörést szenvedtek. A pillanatban, midőn írunk (1876), a retrograd szellem megújítja erőködését, hogy a védrendszer bélyegét nyomja tarifánkra. A *Conseil Supérieur du Commerce*, mely legnagyobbrészt érdekeltekből áll, egyik bizottságának kitűnő jelentése daczára, több vámemelést ajánlott, és egy csomó oly vámot akart behozni, melyet az 1860-iki tarifa bölcsen eltörölt. Ez igen rossz politika. Raoul Duval nak a szövőipari bizottság nevében tett jelentése elismeri, hogy a pamut-árúk termelési költsége Franczia országban nem kedvezőtlenebb 3%-al mint Angliában, s hogy a csomagolási, szállítási stb. költségek rendesen fedezik e különbséget. Ezek a tekintetek azonban nem diadalmaskodhattak a magánérdekeken, melyek oly nagy szerepet játszanak a *Conseil Supérieur du Commerce* kebelében.

Egy találomra vett példa mutathatja, mily éles ellentétben állnak gyakran e magánérdekek a közérdekkel. Egy közhasználatú czikket, a varrógépet, 100 kilogrammonkint 6 frankkal vámolta meg az 1860-iki tarifa.

Megtörtént azonban, hogy egy Jura-hegységbeli nagyiparos, ki vagy ezer varrógépet gyárt évenkint, azt kívánta, hogy e vámot 24 frankra, vagyis 4-szer akkorára emeljék. A *Conseil Supérieur du Commerce* ipari bizottságai nevében Gaston Bazille elismerte, hogy e követelés hallatlan. A kérdéses gyáros évenkint 1000 gépet állít elő, Francziaország pedig 100,000 ily gépet vásárol évenkint a külföldön. Hogy tehát ez az iparos 10,000 frankot nyerjen évenkint, 1.000,000 frankkal kellett volna megadóztatni a fogyasztókat, és pedig az igen szegény fogyasztókat. A bizottság mindannak daczára még sem rettent vissza a kívánság teljesítésétől, s a varrógép vámjának fölemelését ajánlotta. Ebből következtethetünk a többi vámok érdemére. Ez a bizottság egyébiránt lelkesedni látszott a drágaságért, mint azt Benjamin Constant mondá egykor. Vámokat akart vetni egy csomó eddig vámmentes jószágra, a téglára, jódra, bromra stb.

Reméljük, hogy Francziaország mentve marad ily botor törvényektől. Két nagy ország mutatta be az imént a védrendszer s a szabad forgalom kölcsönös érdemeit: Éjszak-Amerika és Francziaország. Mindkettőre borzasztó háborúk csapása nehezedett. De az első egy igen magas vám-tarifában kereste üdvét, míg a második megmaradt a viszonylag szabad forgalom mellett. Az elsőt újabb, mélyebb és gyakori válságok pusztítják. A második bámulatba ejtette Európát iparának és kereskedelmének hatalma által.

Minden fölösleges akadályok eltörlése; a statisztikai vámoknak, a kiviteli vámok utolsó nyomainak megszüntetése; minden elsőrangú ipari nyers anyag, kőszén, bőrök, épület- és műfa, olajak és gabona vámjának rögtöni elvetése; a vas, gépek, fonalak s általában minden

iparczikk vámjának fokozatos enyhítése és idővel eltörlése — ezek azon rendszabályok, melyek leginkább alkalmasak a nemzeti munkának nagy lendületet adni. Némely iparok, mint a fonóipar és a fémipar, melyeknek élén befolyásos emberek állanak, oly panaszokra fakadnak, melyeket minden kormány és minden törvényhozás a franczia kereskedelem egyetemes közvéleményének tart. De e mellett a néhány ipar mellett, van ezer más, melyeket mélyen sújtanak az előbbieknek adott kedvezmények. Csak az a baj, hogy ezek az iparok el vannak szórva, hogy nem állanak élükön nagy és gazdag gyárosok, hogy nincs hatalmas közegök és nem képesek fölemelni szavukat. A gondviselés, mely a franczia nemzetet oly nagy kézbeli ügyességgel, oly finom ízléssel, oly találékony szellemmel áldotta meg, arra rendelte e népet, hogy e sajátságai által fölülhaladjon minden más fajt azokban a munkákban, melyekben e tulajdonok döntő szerepet játszanak. De, fájdalom, a reactionárius törvényhozás egész a legújabb ideig megakadályozta, hogy a franczia munkás vámmentesen hozhassa be a külföldről a munkájához szükséges nyersanyagot és szerszámot.

E fejezet végső következtetése tehát az, hogy a vám Franciaországban sohasem hozhat valami igen nagy jövedelmet; hogy az ország jól felfogott érdeke azt kívánja, miszerint a vám csak öt-hat fogyasztási czikket terheljen, minő a kávé, czukor, kakao stb., a melyek mintegy 150.000,000 frank jövedelmet adhatnak; s végül, hogy óvakodnunk kell minden állítólag kiegyenlítő vámtól. A vámkérdésekben a kincstár érdeke mindig mellékes. Igen sovány jövedelmet nyújtó vámok olykor borzasztó sokba kerülnek az országnak. Csak igen fölvilágosodott és igen önzetlen törvényhozók állíthatnak fel jó vámrendszert.

XIV. FEJEZET.

A BELSŐ FOGYASZTÁSI ADÓK.

Általánosságban már e munka korábbi fejezetében is beszéltünk a fogyasztási adókról, és összehasonlítottuk azok előnyeit s hátrányait az egyenes adók előnyeivel s hátrányaival.*

A fogyasztási adókat az adóügyi gyakorlatban s még a közönséges beszédben is közvetett adóknak szokták nevezni. E kifejezés megérdemli, hogy szabatosan értelmezzük.

Láttuk, hogy a közvetett adók azok, melyek névleg nem irányulnak arra a személyre, melyet a törvényhozás megadóztatni akar, s a melyeket tehát közvetlenül nem az fizet, a kit a kincstár sújtani szándékozik. Mondottuk fönnebb, hogy a közvetett adókat két nagy osztályba lehet sorolni. Az elsőbe tartoznak azok, melyeket bizonyos okmány vagy tény alkalmából szednek; ilyenek a bélyeg és illeték. A másodikba azok tartoznak, melyek a fogyasztásra szánt bizonyos termékeket sújtják. Nagy hiba ugyanegy elnevezés alatt összekeverni az oly adókat, melyeknek természete és háramlása annyira különböző. A bélyegadó például gyakran arányos, ha nem is az adózó összes

* Lásd e könyv IV. fejezetét.

vagyonához, de mégis azon előnyhöz képest, melyet az illető az adóra alkalmat szolgáltató okmányból vagy tényből von.

A fiskális nyelv, fájdalom, nem ismeri a szabatosságot és pontosságot. S azért a közvetett adó kifejezésnek Franciaországban két értelme is van: egy tágabb és egy szűkebb. Tágabb értelemben véve értjük közvetett adók alatt mindazokat, melyeket nem vetnek ki névszerinti és rendes jegyzékek alapján. Magokban foglalják tehát még azokat is, melyek, mint a hagyatéki adók, tulajdonkép egyenes adók. Szűkebb értelemben közvetett adók alatt értik azokat, melyek a vámadóval ellentétben az illetéken és bélyegen kívül minden belső fogyasztást terhelnek. Megfelel tehát a belga *accise*-nak, az angol *excise*-nak s az olasz *dazi*-nak.

Elég bőven kiterjeszkedtünk e munka első felében a fogyasztási adók természetére általában, semhogy szükséges volna itt azokra újabban bőven visszatérni.*

A fogyasztási adók nem állanak oly szoros arányban az adózók jövedelmével, mint az egyenes adók. Magokban véve igen rossz és igazságtalan adórendszert képeznének. Mindazáltal elengedhetetlenül szükségesek a nagy modern államokban, melyek roppant adósságok alatt görnyedeznek, és nagy, állandó katonaságot tartanak. Kitöltik a XIX. század nagy budgetjeiben azt a roppant ürt, mely minden vagyonnak, s nevezetesen a kis vagyonnak bevonására képtelen egyenes adók kizárólagos alkalmazása mellett azokban mutatkoznék. S van végre egy igen nagy előnyük is, mely kipótolja, vagy legalább enyhíti, hibáik legnagyobb részét, s ez az, hogy jövedelmök szüntelenül

* Lásd e könyv IV. fejezetét.

növekszik, az adókulcs állandósága, sőt leszállítása mellett is a nemzeti vagyonosság puszta haladása folytán.

A mi azon hibájokat illeti, hogy nem állanak szoros arányban az adózó képességével, ez kétségtelenül nagy fogyatkozás. De azért túlzásba esnek azok, kik azt mondják, hogy a fogyasztási adók valóságos fej-adók. Ez csak egynehány fogyasztási adóról, és pedig a legkevesbbé termékeny s legkevesbbé használatos fogyasztási adókról áll, nevezetesen a só-adóról és őrlési adóról. A többi fogyasztási adók legnagyobb része, a czukor-adó, a kávé-adó s a gyarmati czikkekre vetett adók, ha nem is vetnek az adózóra vagyonával szoros arányban álló terhet, mindazáltal távolról sem követelnek egyenlő összeget a gazdag és a szegény adózótól. Komoly embereknek óvakodniok kell a túlzásoktól, melyek e tárgyban oly gyakoriak. Gyakran mondják, hogy Francziaországnak 2,672.000,000-nyi budgetje mellett (1877-ben) csak 450.000,000-ja származik egyenes adókból, vagyis olyanokból, melyek az adózó jövedelmével legalább némi arányban állanak. Míg a többi 2222 millió frank közvetett adókból, vagyis fej-adókból kerül be. E számításban nagy része van a könnyelműségnek és az elfogúltságnak. E 2222.000,000 frankból mindenekelőtt le kellene vonni az államerdők és államjószágok jövedelmét, s azonkívül a közvetett adók, a szó tágabb értelmében, oly adókat is foglalnak magokban, melyek szoros összeköttetésben állanak az adózó vagyonával, vagy az adóra közvetlenül okot szolgáltatott valamely körülménynyel. Ez az eset forog fönn az öröklési adóknál s a legtöbb illetéknél. Azonkívül magokban foglalnak a széles értelemben vett közvetett adók még más adókat is, mint a szállítási és posta-adót, melyek bizonyos viszonyban vannak az adózó vagyonával, a mennyiben a helyváltoztatások

és levelezések száma rendesen gyarapszik a jövedelem növekedtével. De magokban foglalnak az adók még más adókat is, melyek, mint a gyertyára és stearynra, a papirosra, a czukorra, kávéra és csokoládéra vetett adók, bizonyos pontig arányosak a gazdagsággal járó eleganczával és kényelemmel. És magokban foglalnak még más adókat is, melyeknek fizetése facultativ, a mennyiben a megadóztatott tárgyak nem felelnek meg a természeti szükségletnek, és inkább ártanak, mint használnak az embernek; ilyenek a dohány- és a szesz-adó. Tehát a közvetett adóknak csak igen kis részét, a só- és őrlési adót, s a borra, csigerre, sörre, szóval a legszokásosabb italokra vetett adókat lehet fej-adóknak tekintenünk.

A fogyasztásra és néhány gyártott czikkre vetett belső közvetett adók a legrégibb idő óta léteznek és a legkülönbözőbb alakban előfordúlnak még ma is minden népnél. A különbség csak a megadóztatott tárgyak számában s az adókulcs nagyságában mutatkozik. Egyetlen egy kisérletet tettek a fogyasztási adók eltörlésére. Ez a franczia forradalom idejében történt, midőn a *gabelle* (sóadó) és *aide* (ital-adó) teljes megszüntetésével csak az egyenes adókat, a vámot és illetéket tartották meg. E merész kísérlet, mely talán sikerűlhetett volna, ha a forradalom kormánya mindig csendes és rendszerető maradt volna, nyomorúlt kudarczot vallott. Már a consulatus előtt visszaállítottak némely közvetett adókat, a consulatus azután visszaállította a többieket.

Micsoda elvek, micsoda eszmék vezették a törvényhozást ez adók behozatalánál? Micsoda indokok vezérelték egyik vagy másik tárgy kiválasztásában?

A fogyasztási adók vagy az ország termelésének egészét, vagy a termékek nagy részét, vagy csak néhány, ke-

vés kiválasztott tárgyat sújthatnak. Ez utóbbi eset áll akkor, ha van néhány oly tárgy, melyeknél nagy jövedelmet és igen kevés kiadást remél a kincstár. Továbbá a megadóztatás ténye történhetik akkor, midőn a jószágokat gyártják; vagy akkor, midőn a termelésből kikerülve kész terméket képeznek; vagy akkor, midőn az illető czikket árúba bocsátják; vagy akkor, midőn az illető czikk bizonyos városokba vagy helységekbe belép. Végre a megadóztatás történhetik akár úgy, hogy a jószágok termelését és előállítását a nagy közönségnek megengedjük; vagy úgy, hogy a jószágnak előállítását vagy eladását az állam részére föntartjuk s az államnak termelési és eladási monopóliumot adunk, melyet az vagy közvetlenül maga gyakorolhat vagy egyes magánosoknak átengedhet.

Az országban termelt minden jószágnak megadóztatását többször megkisérlették a múltban. Minden, az országban nem mezőgazdaságilag termelt, hanem iparilag gyártott czikkeknek megadóztatását megkisérlette legújabban egy nagy nép, az Éjszak-amerikai Szövetség.

Midőn az állam akár a termékek összeségét, akár a termékek egy nagy részét, nevezetesen az ipari, gyártott czikkeknek nagy részét megadóztatja, és pedig lehetőleg értékök arányában: akkor az állam nemcsak kincstári jövedelemre, hanem bizonyos tekintetben az igazság megalapítására is törekszik. Mert ha sikerülne az adózókat a legtöbb esetben kiadásaik arányában megadóztatni, akkor legtöbbször adóképességök arányában érintené őket. Hiszen csaknem minden országban van bizonyos átlagos arány az egyesek és családok kiadásai és jövedelmei között, melyet a lakosság nagy része meglehetősen tiszteletben tart. Igaz ugyan, hogy találkozunk kivételekkel is. Vannak pazarok és vannak pillanatnyi szükségben szen-

vedők. Mind a két osztály olyan, mely jövedelméhez képest sokat költ: az egyik könnyelműségből és hiúságból, a másik szükségből. Vannak azonkívül fösvények is, vagy legalább takarékosok, kik kevesebbet költenek, mint a mennyire jövedelmök átlag rúg. Mindazáltal, egészében tekintve egy nemzetet, mégis csak igaz marad, hogy az az adó, mely arányban áll a kiadásokkal, arányban áll a jövedelmekkel is.

Az ország összes termékeinek megadóztatására két adó szolgáltat példát Európában: az *alcavala* és *bolla*. Az első minden ingóság és élelmiszer eladását terhelte. A második magokban a gyárakban sújtotta a termelt jószágokat. E rendszer hátrányai szembeszökők. Tömérdek adóközeg, roppant kezelési költségek, irtóztató csalások s az ipar borzasztó és állandó terhelése, s végül egy csomó elővigyázati intézkedés a kincstár részéről, mely megakadályoztat minden ipari haladást, minden változtatást az üzemi eljárásban. E két oknak tulajdonították a spanyol ipar romlását. Ha nem is voltak a hanyatlás egyedüli okai, mindenesetre nagy részök volt benne. Nagy Izabella királynő végrendeletében ajánlotta utódainak az *alcavala* eltörlését.

Az *alcavalához* hasonló adót hoztak be Franciaországban 1640-ben, de mindig rosszúl alkalmazták.

Az *alcavala* és *bolla* rendszerét, korlátoltabb formában, visszaállitották Amerikában, a polgárháború ideje alatt. Igen sokszor ajánlották Franciaországban, különösen a legkiválóbb iparczikkek megadóztatására. A mezőgazdasági termékek mind a két esetben adómentesek maradtak. Lássuk röviden, minő volt Amerikában ez az adórendszer, mely minden gyártott czikkre kiterjedt. Századunk folyamában itt alkalmazták az *accise* vagy *excise* nevezete

alatt ismeretes adókat a legnagyobb kiterjedésben. S ez csakugyan érdekes fejezete a modern világ pénzügyi történelmének: *a curious chapter in politico-economic history*, hogy azt a pikáns és találó kifejezést alkalmazzuk, melyet David Wells az éjszak-amerikai fiscális rendszer kicsapongásairól írt tanúlmányában használt.

A gyártott czikkek összegére kivetett adó dolgában oly szigorral jártak el Amerikában, melynek alig lesz példája a történelemben. A polgárháború kezdetén nem akartak a belső adóhoz fordúlni, mert hiányoztak a behozásukra szükséges eszközök. A congressus tehát beérte azzal, hogy fölemelte a behozatali vámadót. Négy hónappal az ellenségeskedések megkezdése után 20 millió dolláros (100 millió frankos) egyenes adót és egy 3%-os jövedelmi adót hozott be a 800 dollárnál (4000 franknál) magasab jövedelmekre. A háború második évében mindazáltal az összes *Inland Revenue*, vagyis az *excise*, a jövedelmi adó és bélyeg, kevesebb volt 42 millió dollárnál (200 millió franknál) ugyanakkor, mikor a kiadások 60 millió dollárra (300 millió frankra) emelkedtek havonkint.

Ekkor kapott lábra az a hirhedt elv: a hol találtok egy fejet, adóztassátok meg: „*Wherever jou see a head, hit it,*“ más szóval, hogy meg kell adóztatni minden olyan tárgyat, a melyből kincstári jövedelmet lehet kicsikarni. A jövedelmi adót magas kulcsban, 5%-ban állapították meg. A nyers pamutot, hazai terméket, 2 centtel adóztatták meg fontonkint, a sót 6 centtel (30 centimemal) 100 fontonkint, a dohányt 15—35 centtel (75 centimetól 1 frank 85 centime-ig); szintúgy súlyos adót vetettek a szeszfélékre. A pamut kivételével mind e felsorolt adókban nincs semmi különös, egyik sem ment túl az európai népek által követett gyakorlaton. — A legérde-

kesebb és legbonyolultabb adókat vetették ki azonban a közönséges kézmű-iparra. Az adó ugyanis először magát a nyers anyagot sújtotta, azután növekedett mindannyiszor, valahányszor újabb kézi munka finomította a terméket, és pedig azon értékszaporodás arányában, melyet minden egyes kézi munkának tulajdonítottak.

Minden gyárosnak évre szóló licentiát kellett váltania. A termelt czikkek azonkívül, ha nem a termelő gyáros utján kerültek forgalomba, egy újabb, értéköknek $^1/_{10}$%-át tevő adót fizettek. Ez volt az az adó, melyet Franciaországban Thiers elnöksége alatt az üzleti forgalomra vetett adóval akartak utánozni. A gyártott czikkekre vetett adót néhány kevés tárgy kivételével eleintén 1864-ben átlag 5%-ban, utóbb 1865-ben 6%-ban állapították meg.

E fiskális törvények alapján az állam minden teljesen elkészített gyártmány értékének 8—15, sőt olykor 20%-át szedte. Egy esernyő- vagy napernyő-gyáros például először fizetett külön adót a fáért, melyből a nyél állott; azután ugyanazon fáért vagy elefántcsontért, ha azon vésetek, vagy más ékesítő munkálatok voltak; azután a halcsontért, vagy aczélbordákért, a szövetért, a kaucsukért, melylyel az esernyőt bekötik, a gombért, melyre a kaucsukot erősítik, végre az egész esernyőért. A könyvekért hasonló változatos adókat kellett fizetni. A new-yorki könyvkiadók egyesülete kimutatta, hogy egy kész könyv 20 különböző adót fizet: a papirosért, keményítőért, bőrért, a bekötés előtti festésért, a nyomdai betűkért stb. stb. S mindeme részletes adók után a kész könyv még 5%-ot fizetett, és pedig nem az előállítási költségek, hanem az eladási ár után.

Mindent összevéve, úgymond David Wells, az adó-

igazgatás mintegy kerítést vont minden egyes termék körül, és azon volt, hogy valahányszor az illető jószág e kerítésen túllép, újabb adót vethessen rá. Ez adó-rendszerben volt valami még különösebb. Minden gép, kocsi és más hasonló jószág javítására is vetettek adót, valahányszor e javítás értékének 10%-ával emelte az illető jószágot. Azonkívül 6% o-os adót vetettek minden értéknövekvésre „*increased value*", melyet a külföldről bejött, s a behozatali vámmal már megadóztatott, vagy a belföldön termelt és itt megadóztatott jószág mindannyiszor fizetett, valahányszor azt «csiszolták, festették, fényezték, mosták, olajozták, aranyozták, galvanizálták, vésték, vagy máskép ékesítették stb.»

A törvény azt követelte, hogy minden munkás vagy iparos két különböző jegyzéket vezessen. Egyet az általa egészben gyártott czikkekről, egy másikat azokról, melyeket csak javított. Ez adók kivetése roppant kicsinyes részletességgel történt, kivetésök a legnagyobb nehézségekkel járt, megállapításuk roppant bajos volt, és nagyon gyakori, olykor igen nevetséges vitákra szolgáltatott okot. Ha például egy bognár egy kereket vagy akármely más tárgyat javított, mely 5 frankot ért, s melynél a javítás 50 centime értéket képviselt: úgy e javitásért adót kellett fizetni, mert az értéknövekvés 10%-ot képviselt. Ha azonban ugyanaz a munkás egy 2500 frankos hintón végzett 150 vagy 200 frank értéket képviselő javítást, akkor semmi adót sem tartozott fizetni. Ha valaki egy tárgyat egymásután előbb egy kovácscsal, azután festővel s utóbb más díszmű-iparossal javíttatott, és minde javitások együttvéve meghaladták ugyan a jószág értékének 10%-át, de külön-külön nem rúgtak annyira : perpatvar támadt a kincstár és az adózók között, a fölött, hogy kell-e a javí-

tásért adót fizetni, vagy sem. Sok más hasonló apró-cseprő dolog foglalkoztatta az adószedők és adóbirák figyelmét. Mint David Wells mondja, bizonyos, hogy a XI. és XII. század scholasticus, philosophiája óta hasonló képtelenségek soha nem foglalkoztattak felvilágosodott embereket.

Az éjszak-amerikai Egyesült-Államok lakossága mindazáltal morgás nélkül tűrte e sajátságos adórendszert. Sőt hazafiúi érzelmében még lelkesedéssel is üdvözölte. A belföldi adójövedelem, mely 1863-ban még 210.000,000 frank volt, 1864-ben 585,000,000 frankra, 1865. évben 1055,000,000 frankra s 1866-ban végre 1550,000,000 frankra emelkedett. Az Unió mindennemű adóinak összege ugyanebben az évben 2795.000,000 frankra rúgott. Minde számok azonban nem oly jelentékenyek a valóságban, mint látszólag, mert az akkor igen értéke vesztett papirpénzre vonatkoznak.

Mindaddig, míg a háború tartott, kevés csalás fordult elő. A hazafiúi érzelem nem engedte. Mi több, magok a gyárosok az adók fölemelését és újabb papirpénz kibocsátását követelték; mert az adók minden újabb fölemelése, a papirpénz minden újabb szaporítása nevelte a meglevő jószágok értékét, úgy hogy ez által minden kereskedőnek készlete tetemesen gyarapodott értékében. *

A béke megkötése után azonban igen szembetünő változás állott be a lakosság kedélyállapotában. A gyártott czikkekre vetett adók képtelen volta elégedetlenséget kezdett kelteni az iparosoknál és kereskedőknél. Csakhamar

* Lásd a *Cobden-club Essays* gyüjteményének 1871—72-ki folyamában David Wells érdekes tanúlmányát *A curious chapter in the economico-political history*, s különösen annak 479, 482 és 494. lapjait.

el is törölték mind e kicsapongó és faggató adókat. Ma már nevezetesen és örvendetesen egyszerűsítették az Egyesült-Államok belső adóit. Az Unió minden kiadását vámjaival, melyeknek tarifája egyébiránt igen nagy, továbbá a szeszre, dohányra, bélyegre s a bankokra és a bankárokra vetett adójával födözi. Mindez adók közül egyik sem terheli közvetlenül a munkát, egyik sem szaporítja közvetlenül a gyártott czikkek előállítási költségeit. A tőkeadó azonban, mely az Unió némely államában fönnáll, mint azt egy korábbi fejezetben láthattuk, hemzseg a kereskedést faggató bonyodalmaktól.

Amerika egyesült államai után Anglia ment történelmének egy korszakában s a háborúk okozta költségek nyomása alatt legtovább az *excise* adók terén, a mennyiben igen sok jószágot vetett ez adó alá. Az *excise*-adók 1626-ra vezethetők vissza, a mikor egy népszerűtlen kormány hozta be ez adókat, melyeket a parlament elvetett. Tulajdonképen csak 1643-ban fejlett ki az *excise* rendszere, midőn a polgári háború javában dühöngött. Ugyanezt a jelenséget mutatta Amerika, hol a lakosság republikánus elragadtatásában lelkesedéssel üdvözölte ez adót. S ez adók túlélték a háborúkat. Pitt alatt, a Franciaország ellen folytatott harczok idejében, az angol kormány nagyon visszaélt e belső közvetett adókkal. Az 1815-ki béke után lassankint eltörölték a sóra, bőrre, gyertyára, sörre vetett adókat. De azon időben, midőn Mac Culloch írt, 1843-ban még meg vott a téglára, üvegre, papirosra, szappanra, komlóra, az árverésre, az eczetre, a malátára, a szeszre és czukorra, valamint a licentiákra vetett adó. Mindezek között az utolsó négy s különösen a maláta-adó hozott legtöbbet. 12.634,850 font sterlinget jövedelmezett tisztán Angliában 1843-ban az *excise*. Ebből 9.432,176

font sterling esett a négy utóbbira. * A többi különböző adók tehát együttvéve nem jövedelmeztek többet 3,200,000 font sterlingnél, vagyis 80.000,000 franknál. Mindezen, a gyártott czikkekre vetett s imént fölsorolt adók igen sok kárt okoztak. Akadályozták az ipar fejlődését, mely különben nagyobb lendületet vehetett volna. S különben is a háború befejezése után igen könnyü lett volna ez adókat más adókkal fölcserélni.

A papir-adót 1712-ben hozták be. 1836-ig rendkívül magas volt s kivetése sok bonyodalommal járt. 30 centime-ra, 3 pence-re rugott angol fontonkint a jobb papirosnál, s 15 centime-ra a közönségesnél. Az első adót alkalmazták minden a nyomtatásnál és könyvkészítésnél használt papirosra, s ez ezen anyag értékének 20—150%-ját képviselte. Az adó-szabályzatok azonkívül szintén tetemesen korlátozták az ipar szabadságát. 1836-ban átalakították ez adót és leszállították általában 15 centime-ra fontonkint. De még ez is roppant nagy adó volt. Az iparczikkekre vetett adók káros hatását naivul elismeri az *Inland revenue* biztosainak egy jelentése, noha e biztosok igen buzgólkodtak ez adó föntartása mellett: «mindazon adóknál, melyek az iparczikkeket a gyártás folyamában *(in process of manufacture)* érintik, a közönség izlésének kielégítésére irányuló új munka-rendszerek, anyagok és találmányok meghonosítása megfelelő változásokat követel az adó kivetésében. És e gyakori változtatásoknak szüksége sehol nem vált érezhetőbbé, mint épen a papirosadónál.» Néhány sorral odább ezt mondja ugyanaz a

* A czukorra vetett *excise* igen keveset jövedelmezett, minthogy az e jószágra vetett adót főleg a vámon szedték. S így a malátára, szeszre és licentiákra vetett adók szolgáltatták az excisenek mintegy $^3/_4$ részét.

jelentés: «Minden újabb haladás újabb nehézségeket, ujabb reclamatiókat vont maga után. És igen óvatosaknak kellett lennünk, hogy a papir-ipar előnyösebb helyzetbe ne jusson, mint más megadóztatott ipar.» *

A papiros-adó a mi szemünkben elvetendő adó, ipari, értelmi és kereskedelmi szempontokból. A fönnebbi nyilatkozatok után semmi kétség nem foroghat fönn az iránt, hogy tetemesen akadályozza a gyárosokat, kik ez adó nélkül jóval inkább változtathatnák és tökéletesíthetnék termelési eljárásukat s ezzel magát a terméket. Megdrágítja a könyveket, újságokat, értesítőket, szóval a tudósítás és tanítás minden szerszámát. Végűl fokozza egy csomó ipar termelési költségeit, melyeknél a papiros az ipari nyers anyag szerepét játszsza, és megdrágít számtalan kereskedelmi foglalkozást, melyeknél a papirt csomagolásra nagy mértékben fogyasztják. A papir-adó hírneves ellenfele Gladstone egy sereg ipart hozott föl, melyekre ez adó semmikép nem kárpótolható terheket ró. Franczia országban az egész kiviteli kereskedelmet, különösen Páris kereskedelmét, mely számtalan apró tárgyat indít a külföldre, súlyosan terheli e látszólag jelentéktelennek látszó adó. A papir-adót 1861-ben törölték el Angliában. Végűl igen nevezetes jövedelmet, 37½ millió frankot, (1.506,112 font sterlinget) hozott 1860—61-ben, eltöröltetése évében. A kezelési költség 715,000 frank volt körűlbelől, és az emez adó ellenőrzésére alkalmazott közegek száma 183.

Francziaországban a papir-adó, melyet az 1870. és 1871-iki csapások óta hoztak be mérsékelt adókulcs mellett,

* *Report of the Comissioners of Inlandrevenue*, 1870. I. 42—43. ll.

mintegy 12.000,000 frankot hoz az államnak. Ez adó 6 franktól 25 frankig váltakozik 100 kilogrammonkint. Az újságpapiros a rendes papir-adó háromszorosát fizeti. A rendes papir-adó a papir gyári értékének 12%-át. Ez adó mindenesetre azok közé tartozik, melyek, habár látszólag meglehetősen ártalmatlanok, a valóságban igen károsak oly országban, melynek kivitele igen sok kis terjedelmű jószágból áll.

Az üvegekre és tükrökre vetett adó sokáig, majdnem a legújabb időig állott fönn Angliában. A legutóbbi időben Francziaországba is be akarták hozni. Mac Culloch azt mondja, hogy egyike a legrosszabbaknak a korabeli adók között: „*most questionable of those at present under the management of excise.*“ Az e jószágokra vetett adót többször fölemelték, míg végre 1813-ban elérték tetőpontjokat. 98 shillinget fizetett centnerenkint* a *flint and plate glass*. E roppant adó következtében az üveg-fogyasztás, annak daczára, hogy a vagyonosság és a lakosság 1794. óta tetemesen megszaporodott, csekélyebb volt 1813-ban, mint az imént idézett évben, a melyben az üveg-adó csak 32 shilling volt. Semmi kétség nem forogh fönn az iránt, hogy az adó-törvényhozás korlátoló intézkedései megakadályozták az ipar haladását, melynek czikkei mind szélesebb körben terjednek el valamennyi czivilizált népnél. Mac Culloch joggal mondhatta, hogy helyesebb volna pótadót vetni az ablakokra és a házakra. 1873-ban ez adó Nagy-Britanniában, Irland kivételével 14½ millió frankot (572,063 font sterlinget) jövedelmezett.

A szappan-adót igen sok czivilizált országban alkalmazták, Angliában nevezetesen sok századon át, s alkal-

* A *centner* 50 kilogramm 80 gramm.

mazzák ma Francziaországban. A szappan-gyártás igen egyszerű, nem olyan változatos, mint a különböző alakokat fölvevő üvegek és tükrök gyártása. Ez anyag megadóztatása tehát nem jár annyi bajjal az iparra nézve, mely azt előállítja. Csakhogy a szappan egyike azon tárgyaknak, melyeknek minél szélesebb körben való elterjedését a tisztaság és közegészség érdekei kivánják, s a melyeket egy csomó ipar igen sokféleképen használ. Midőn tehát valamely országban megadóztatják a szappant, legalább azon szappanra nézve kell a terhet enyhíteni, melyet ipari czélokra használnak, különben a szappan-adó súlyos teherkép fog nehezedni különféle iparokra. Angliában a szappan-adó sokáig roppant nagy volt. 1833 előtt 3 penny (30 centime) angol fontonkint a leghasználatosabb szapanneműekre *(hard-soap)*. Ez az adó egyenlő nagy volt a jószág értékével, mert az e fajta szappannak már az adó megfizetése után 60 centime-mal árulták fontját. Azonkívül megadóztatták már a szappanban földolgozott különböző anyagokat, a faggyút, terpentint és szódát, úgy hogy az adó végűl, Mac Culloch szerint, a jószág értékének 120%-ját képviselte. Az ipari czélokra használt szappan nem volt adómentes, a mi roppant csalásokra is vezetett. Az 1832-t megelőző öt évben e megadóztatott czikk fogyasztása teljesen vesztegelt az ipar és közvagyonosodás minden fejlődése daczára. Az adó-fölemelés által fölkeltett csempészetnek, az igaz, rendkívül kedvezett az a körülmény, hogy ez adó Irlandra nem terjedt ki. 1833-ban felényire szállították le, 3 pennyről $1^1/_2$ pennyre fontonkint a *harp-soap* adóját, és $^2/_5$-el $1^3/_4$ pennyről 1 pennyre a többi szappanfajok adóját. A megadóztatott szappan fogyasztása ennek következtében nagy lendületet vett, úgy hogy a kincstár vesztesége nem volt több 25%-nál akkor,

midőn az adó leszállításának arányában 40—45%-ra kellett volna emelkedni. 1843-ban ez adó közel 23.000,000 frankot (892,263 font sterlinget) jövedelmezett. Franciaországban, még csapásaink daczára is, sokkal szelidebb kulcs mellett hozták be ez adót, és egészen fölmentették alóla az ipari czélra szolgálót. Csakhogy ez adómentességet a gyakorlatban nem lehet teljesen keresztülvinni. Sok kisebb iparos, ki csekélyebb mennyiségű szappant fogyaszt, csak nagy ügyel-bajjal nyeri el az adó elengedését. Ily körülmények között az adó 5.744,000 frankot jövedelmezett 1875-ben, 1.256,000 frankkal kevesebbet az előirányzatnál. Rossz adó, melyet csak a legnagyobb szükség igazolhat.

Egy más, szintén igen extravagans adó a tégla-adó, mely azonkívül igazságtalan is, minthogy a követ nem adóztatták meg. A szerény épületeket tehát oly adó terheli, mely bántatlanúl hagyja a gazdagok lakát. Ez adó 5 shilling 10 pennytől egész 10 shillingig terjedt ezer tégla után, a különböző minőséghez képest. Jövedelme 1843-ban 9 millió frankra (355,281 font sterlingre) emelkedett. 1833. előtt még a cserépzsindelyre is nehezedett adó. Az oly adókkal, melyek, mint a téglára és cserépzsindelyre vetett adók, állandó értéket, házat vagy más épületet terhelnek, még az a baj is jár, hogy tőke-adóképp sújtják mindazokat, kik az illető értéket az adó behozatala után vásárolják meg, míg azok, kik annak már birtokában vannak, a tehertől mentek maradnak. Azt, a kinek már fölépített háza van, nem érinti a téglára, cserépzsindelyre, palakőre vetett adó. Azt a másikat azonban, ki az adó behozatala pillanatában épít házat, valóságos tőke-adó sújtja, mely megtámadja a háza építésére fordított értéket. Nem áll elő ez a baj oly adók be-

hozatalánál, melyeknek tárgyát rövid idő alatt lehet elfogyasztani, melyeknek tárgyaiból következésképp mindig igen korlátolt a készlet. A helyett, hogy a téglára és zsindelyekre vetettek adót, mennyivel egyszerűbb lett volna valamivel fölebb emelni a házadót. S ez sokkal igazságosabb is lett volna.

Angliában régtől fogva van bőr-adó. Volt Franciaországban is a régi monarchia idejében bőr-bélyeg, *marque des cuirs* neve alatt, és Turgoté az érdem, hogy ez adót eltörölte. 1812-től 1822-ig ez adó 30 centime (3 penny) fontonkint. 1822-ben leszállították felére, 1830-ban eltörölték teljesen. A leszállítás előtt 15 millió frankot jövedelmezett, a leszállítás után 10 milliót. Ez adó igen sok kifogás alá eshetett, azon terhek következtében, a melyeket ez annyira használatos és annyi mindenféle módon alkalmazott nyersanyag földolgozására vetettek. Kevesebbet ártott azon összeg által, melyet a közönségtől követelt, mint ama alakiságok által, melyeknek a gyárosokat alávetette. Egyébiránt ez a közös jellemvonása mindazon adóknak, melyek az ipari czikkeket, vagy azok nyers anyagát terhelik.

1710-től 1831-ig volt Angliában faggyú-, stearyn- és viaszgyertya-adó is. Nálunk azonban senkinek sem jutott eszébe a faggyugyertyát megadóztatni, mely különben is kevéssé használatos. Mindenesetre szerencsétlen gondolat lett volna. Minden oly fogyasztási tárgyat, mely nagyon elterjedett, s a melyet igen könnyen lehet magánál a háznál előállítani, soha nem szabad a kincstárnak megadóztatni. Az angolok eleget okultak e részben a faggyugyertyára vetett adójokon, s mi részünkről eleget tanulhatunk a mi nyomorult gyufa-adónkból. Az ilyen adókkal mindenféle bajok járnak. Minthogy a mindennapi haszná-

latra szolgálnak, s belső értékök igen könnyen megbecsülhető, minden pillanatban kihívják magok ellen a nép ellenszenvét. Faggató rendszabályok, inquisitorius eljárás nélkülözhetetlenül szükséges arra nézve, hogy a kincstár ne veszítse el ez adó legnagyobb részét. A csalás még az ily szigorú eljárás mellett is mindig igen nagy. Angliában igen szigorú büntetéseket szabtak az adózókra, bármily szegények voltak is, kik zsírból vagy faggyuból gyertyát mártottak, a nélkül, hogy előbb az *excise* hatóságát arról értesítették és eskü alatt be nem vallották volna az általok készíteni szándékolt gyertyák mennyiségét. Francziaországban, tudjuk, mily nehéz szívvel viseli el a lakosság a gyufa-adóra nézve önnálló szigorú intézkedéseket. $12^1/_2$ millió frank, ez volt a gyertya-adó jövedelme Angliában, ama adóé, mely, Mac Culloch szerint, leginkább mozdította elő a csalást, a hamis esküt s az örökös faggatásokat. Francziaországban 16 millió frankot szed az állam a gyufa-adóból. De az a társaság, mely ez összegért a gyufa-adót bérbe vette, közel van ahhoz, hogy megbukjék, és az állam, melynek kisajátítani kellett az eddigi gyufa-gyárakat, oly összeggel tartozik ennek fejében, mely ez adó egy évi jövedelme háromszorosának felel meg. * A stearynra és viaszgyertyákra vetett adó, mely Francziaországban $6^1/_2$ milliót hozott 1875-ben, kevesebb bajjal jár. A stearyn és viaszgyertya fényüzési czikk, s előállítása nagy gyárakban

* Azon pillanatban, midőn e sorokat írjuk, törvényjavaslatot terjesztett a kormány a képviselőház elé, mely leszállítja a gyufa-adót bérlő és félig-meddig tönkrejutott társaság évi járandóságát. E társaságnak ezentúl csak mintegy 8 milliót kellene fizetnie évenkint, pedig az állam 40 milliót adott ki a kisajátított gyárosok kárpótlására. Alig képzelhetni nagyobb baklövést, mint a minőt a francziai kormány a gyufa-adó behozatalával elkövetett.

történik. Ennél az adónál nem fordulnak elő mindazon hátrányok, melyek az iparczikkekre vetett adóknál különben előfordulnak.

Ma egy sem létezik azon adók közül Angliában, melyekről az imént emlékeztünk. Az *excise*-adók most a lehető legegyszerűbbek. Csak négy nagy osztályt foglalnak magokban: a szeszféléket, a malátát, a licentiákat és néhány egyéb kisebb jövedelmet, *other receipts*. Miben állanak ez utóbbiak? Nem hoznak többet 27 millió franknál az összes *excise*-jövedelem 687 millió frankja mellett. Csak az 5 százalékos és minden közönséges és vasúti kocsi által fizetett szállítási adó, a bérkocsi-adó, ló-adó stb. tartozik ide. Az ipari termelést tehát csakis a szeszes italoknál és a sörnél adóztatják meg még ma Angliában.

A közgazdasági és financialis ismeretek haladása adórendszereik tökéletesbítésére vezette a czivilizált nemzeteket. A helyett, hogy mint egykor vámtarifáik legtöbb számú tételét minél magasabbra emelnék, csak egy-két általános fogyasztású s könnyen kimutatható tárgyat választottak ki, s csak e néhányat vetették adó alá.

Minden országban az italokat, a sót, a czukrot, dohányt és némely helyütt a lisztet és húst adóztatták meg leggyakrabban és legsúlyosabban. Ezekhez az általános fogyasztási tárgyakra kivetett adókhoz járul még mellékesen néhány licentia nevezetű könnyű adó, melyek a megadóztatott tárgyak gyártóit és eladóit terhelik. Végül gyakran a szállítás is adóknak van alávetve, de erről már szólottunk.

Micsoda indokok vezettek arra, hogy mások mellőzésével bizonyos, meghatározott jószágokat vetettek adó alá? Ez okok igen bonyolultak, s inkább a kincstár, mint a közgazdaság és méltányosság érdekein alapulnak. Ren-

desen majdnem mindig ugyanazon jószágokat adóztatták meg a különböző országokban, egyszerűen azért, mert fogyasztásuk igen nagy volt, s mert a kincstár könnyen fért hozzájok. Ez képezi a bizonyos jószágokra vetett fogyasztási adók behozatalának és föntartásának két legfőbb okát. Ez áll különösen a sóról, melyet csak meghatározott viszonyok között, pl. tengerpartokon, vagy bányákban lehet termelni. Ez áll a czukorról, melyet egykor csak Európán kívül termeltek. Ez áll a dohányról, mely szintén a délövi tartományokból eredt. E szempontokhoz olykor mások is járultak, mint némely fogyasztásoknak az egészségre vagy közerkölcsiségre gyakorolt káros hatása. Ez eset forog fönn a dohánynál és pálinkánál. Itt tehát a törvényhozó a közegészség és közerkölcsiség őrének szerepére vállalkozik. Ezek a szempontok azonban igen mellékesek, és az adók behozatala után jóval később keletkeztek. A törvényhozás fölhasználja azokat a nyers erőszak palástolására. Mert ezeket a jószágokat bizony csak azért adóztatta meg, minthogy termelési viszonyaik igen megkönnyítették a megadóztatást.

E belföldi adókat különféleképen szedik. Főleg négy rendszer ismeretes. A gyárak zárlat alá helyezése *(exercice)*, az átalány *(abonnement)*, az illető jószágot termelő talaj különös megadóztatása, s végre a jószág termelésének vagy eladásának monopoliuma, melyet az állam vagy közvetlenül maga gyakorol, vagy pedig magánosoknak átenged.

A zárlat *(exercice)* abban áll, hogy a kincstári közegek részletes és igen beható fölügyeletet gyakorolnak a megadóztatott tárgy termelésére és eladására. A pénzügyi közegek rendesen benn laknak magában a gyárban, követik a termelési műveleteket, ellenőrzik a bejövő nyers anya-

gokat s a kivitt gyártmányokat, hogy így minden termékre azonnal kivethessék az adót. A zárlatot a detailkereskedésre is lehet alkalmazni, mint nevezetesen az italméréseknél. Ez esetben a kincstár föl van jogosítva az illetők pinczéibe behatolni. A bejött árúkat s a hiánylatot fölvenni, s következésképen az utóbbiakat megadóztatni. Sőt irányulhat a zárlat magára a mezőgazdasági termelőre is, mint a mezőgazdasági szeszfőzésnél. A közvetett adó beszedési módjai közűl a zárlat legelőnyösebb az adózóra nézve. Mert az adó alá vetendő mennyiséget sokkal jobban meglehet állapítani ezen, mint akármely más uton, következésképen itt lehet a csalást leginkább megakadályozni. De másrészt a zárlati rendszernek meg van az a hátránya, hogy egy légió adó-közeg tartására kényszerít s azonkívül gátolja az ipart, s föltartóztatja annak fejlődését. S végűl minthogy folytonosan szembeállítja egymással az adóközegeket és az adózókat, mint felügyelőket és gyanúsokat, a lakosság egy igen nagy részét gyülölségre ösztönzi a hatóság iránt. A zárlati rendszer fogyatkozásai egyébiránt változnak a különböző országok s a jószágok különböző természete szerint. Sokkal kisebbek és sokkal kevesbbé érezhetők oly országban, hol a mezőgazdaság és ipar nagyon központosúl, mint ott, hol az ipar és mezőgazdaság nagyon szétforgácsolt. Angliában még a legszigorúbb zárlatot is könnyebben viselik el, mint Francziaországban, mert az elsőben alig terhel néhány tuczat gyárost, míg a másodikban ezer meg ezer embert.

A második eljárási mód az átalányrendszer *(abonnement)*. Ez távolról sem oly szabatos, de egyszersmind nem is oly bonyolult, mint az első. Igaz, hogy kevesebbet jövedelmez az államnak, de egyszersmind kevesbbé terheli az ipart is. Az átalány egyezség, melyet a kereskedők vagy

gyárosok a kincstárral vagy egyes városokkal kötnek. A gyárosoknál megvizsgálják gépeiket, termelési eszközeiket; kiszámítják, mennyit termelhetnek e fölszereléssel: és e vélelmezett alapon vetik ki az adót, bármily nagy legyen is különben a tényleges termelés. Ez esetben, mint mondtuk, vélelem alapján szedik az adót, míg az első esetben tényleges kimutatás szolgáltatja az alapot.

Az iparosra nézve sokkal előnyösebb az átalány. A helyett, hogy föltartóztatná az ipar fejlődését, ösztönzi a haladásra, hogy többet termeljen azon átlagnál, a mely után gépeihez és munkaszereihez képest az adót fizeti. A Mac Culloch által adott és munkánk korábbi fejezeteiben idézett példa világos bizonysága ez igazságnak. Csak az a baj, hogy az átalányt rendesen csupán nagy gyárosokra lehet alkalmazni. Mindazáltal van annak módja, hogy az átalányt mindenkire kiterjeszszük. Nem magát a jószágot, hanem a termelés szerszámait kell megadóztatni. Például nem az előállított, vagy eladott szeszmennyiséget, hanem a párolló készülékeket kell adóalapúl venni. Lehet alkalmazni még egy eljárást, ez azonban igen ritka, t. i. a mechanikai mérőkészülékeket, melyek a termelt mennyiséget megközelítőleg feltüntetik. Így tesznek Olaszországban az őrlési adónál. Mindent összevéve, az átalány nem oly nagy teher az iparosra nézve, de egyszersmind nem is oly igazságos, mint a zárlat.

Az átalányt lehet alkalmazni az eladással szemben is, pl. a pálinkamérésnél. Az állam köthet átalány-szerződéseket a városokkal vagy községekkel. Ez esetben az utóbbiak fölmentik lakosaikat a zárlat alakiságai alól, és az adót saját átalános adójövedelmi forrásaik igénybevételével fedezik. Történik ez nevezetesen Franciaországban, a kapu-adó vagy más kevesbbé kellemetlen adók

alkalmazása által, melyeket a városok természetesen saját felelősségökre és veszélyökre vetnek ki.

A közvetett adók egy harmadik beszedési alakja abban áll, hogy akár egy állandó fix adót, akár egy fokozatos adót vetnek arra a földre, melyen a megadóztatott czikket termelik. Emez állandó és különös adót a rendes földadó mellett külön alkalmazzák. Ez eljárási mód igen egyszerűnek látszik, és csábítólag hat sok emberre. Így gyakran halljuk mondani: «A helyett, hogy egy csomó nehézkes adót vetnénk ki, melyeknek beszedése és méltányos kivetése igen sok bajjal jár: miért nem vetnénk egy specziális adót a rendes föld-adó mellett, külön a szőlőkre, a czukorföldekre vagy dohányföldekre?» E rendszert gyakorolják Németországban a dohány tekintetében. Itt a dohány gyártása és eladása teljesen szabad, csak a dohánytermelő föld fizet egy külön adót.

Ez eljárásnak nagy előnyei vannak, csakhogy azok inkább látszólagosak, mint valók. Mindenekelőtt roppant egyszerű, különösen ha az adó egyenlő, vagyis ugyanaz minden szőlőre, minden czukor- vagy dohányföldre. Ugyanezt mondhatjuk akkor is, ha az adónak csak három-négy fokozata van, vagyis, ha minden szőlőnél, minden czukor- vagy dohányföldnél csak három-négy fokozatot különböztetünk meg, a talaj eredeti vagy mesterséges termékenysége, vagy a termékek szokásos sajátságai szerint.

A mellett, hogy az adó e kivetési módja oly egyszerű, vannak igen komoly fogyatkozásai is. Mindenekelőtt az adó mindig igen egyenlőtlen lenne; mert senki sem állapíthatná meg pontosan a földek termékenységét. Az egyik hektár szőlő nem termel többet 10—15 hektoliternél, egy másik termelhet 200 hektolitert. Ámde lehe-

tetlen ezt a speciális adót oly módon fokozni, hogy az a különböző termelő-erővel arányban legyen. Az oly adónál pedig, mely gyakran eléri, sőt olykor meghaladja a terméknek értékét, a legkisebb egyenlőtlenség is roppant komoly következményeket vonhat maga után. Így délvidéki boraink gyakran nem érnek többet 10—15 centime-nál literenkint. A borra súlyosodó adók összege meghaladja a jószág ez értékét. Ily körülmények között a különböző bor-adók helyett a szőlőkre vetett speciális adók egyenlőtlen volta igen kedvezne némely szőllőtulajdonosnak, míg másokat koldúsbotra juttathatna. Az ily eljárás mellett az állam, vagy inkább a fogyasztó közönség, jelentékeny ajándékot nyújtana némely földek szerencsés birtokosainak.

Az ez adóval járó tévedéseket és igazságtalanságokat nem szabad összehasonlítanunk azokkal, melyek a föld-adónál a kataszter régi kelte mellett mutatkoznak. A föld-adónál előforduló egyenlőtlenségek, az igaz, botrányosak. De csak igen csekély befolyást gyakorolnak a mezőgazdaságra, mert a földadó a föld nyers jövedelmének csak igen csekély, $^1/_{15}$ vagy $^1/_{20}$, nagy ritkán $^1/_{10}$ részét képezi. A szőlőkre, vagy czukorföldekre vetett adó ellenben gyakran elérné vagy meghaladná az összes nyers termék értékét; minthogy a helyettesítendő bor- vagy czukor-adó gyakran meghaladja, és a legtöbbször eléri a termék értékét. S ennek következtében a szőlőkre vagy czukorföldekre kivetett speciális adókban mutatkozó egyenlőtlenségek tízszer, tizenötször vagy húszszorta komolyabb közgazdasági és társadalmi következményeket vonnának magok után, mint a jelenlegi földadó mellett mutatkozó mai egyenlőtlenség.

Ezt az adót, mely a bor helyett a szőlőt, a czukor

helyett a répaföldet terhelné meg, csak az olyan állam léptethetné életbe, mely csupán mérsékelt összeget követelne a fogyasztási adóktól. Igen, ha ezt a bor- és czukor-adót vagy $^4/_5$ részszel leszállítanánk, akkor lehetne arra gondolni, hogy a termékek helyett a szőlőket és czukorföldeket adóztassák meg.

A fogyasztási adóknak e fölcserélése különös telekadók által még azzal a komoly bajjal is járhatna, hogy árthatna a kivitelnek, vagy nélkülözhetetlenné tenné az adóvisszatérítést a kivitt bornál és czukornál, kivéve azt az esetet, ha ez adó igen könnyű volna, vagy minden népnél elfogadásra lelne. Ma a czukor-adó, szesz-adó, bor-adó minden országban csak a belföldön fogyasztott terméket sújtja; a kivitt jószágot nem érinti. Az illető termékek, az ingatlan tulajdont s az iparűzést általában terhelő adóktól eltekintve, adómentesen lépik át a határt. Semmi nem akadályozza tehát azokat abban, hogy az idegen árúval versenyezhessenek. Ha ellenben egy speciális adót vetnénk a szőlőkre vagy czukorföldekre; s különösen ha ez adó magas volna, a mint azt a mai bor- és czukor-adók magassága mellett a kincstár érdeke elkerülhetetlenül követeli: nagyon tarthatnánk tőle, hogy hazai termelőink nem állhatnának meg az idegen piaczokon; mert a hazájokban rájok kirovott speciális szőlő- vagy czukorföld-adó mellett lehetséges, hogy még egy külön beviteli vám-adót vagy fogyasztási adót kellene fizetniök az idegen országokban. Vissza kellene tehát téríteni a hazai bor vagy czukor kivitelénél az adó azon részét, melyet a termelő e jószágok arányában speciális szőlő- vagy czukorföld-adó képében fizetett. Ezt a visszatérítést azonban igen nehéz volna méltányos alapon keresztűlvinni. Töménytelen nehézségek keletkeznének a hasonló speciális szőlő- vagy

czukorföld-adót nem fizető, külföldről jövő hasonló termékek kiegyenlítő vámjának megállapításánál is. Mind e bajokat csak abban az esetben lehetne elkerülni, ha ez a specziális adó igen szerény volna, és nem haladna meg például 20—25 frankot a szőlő hektárjánál. Ebben az esetben azután nem volna szükség vámvisszatérítésre a kivitelre szánt árúknál.

A fogyasztási adók negyedik beszedési módja végre a gyártás vagy eladás állami monopoliuma. Ez két különböző monopolium, noha gyakran egyesítik őket, mint nevezetesen Francziaországban a dohánynál. Mindazáltal lehetséges, hogy az állam valamely czikknek csupán gyártásánál tartja fönn magának a monopoliumot, míg eladását szabadon hagyja, a mennyiben minden kereskedőnek megengedi az általa gyártott czikkek eladását, ha az a rendes üzleti föltételeknek eleget tesz. Így van gyártási monopoliumunk a gyufára nézve, de nincs eladási monopoliumunk. A sónál viszont régebben a *gabelle* uralma idejében az eladás volt állami monopolium, de nem a gyártás. A dohánynál mind a kettő az.

A monopoliummal járó bajokat ismeri az egész világ. A verseny hiánya meghonosítja a slendriánt és renyheséget. A kezdeményezés szelleme kihal, s a gyártás nem tökéletesedik. Semmi törekvést nem tanusítanak a közönség változó ízlésének kielégítésére. Semmi kisérletek nem történnek e vágyak megelőzésére. Mind ennek daczára néhány igen kivételes esetekben mégis lehet a monopoliumot védelmezni. Így a dohánynál Francziaországban. Nem hiszszük, hogy legyen ily kényelmes, ilyen kis mértékben faggató adónem, mely hasonló roppant jövedelmet szolgáltathatna. Francziaország tudjuk, közel 300 millió frank tiszta jövedelmet húz a dohányból. Nincs

ország, a melyben ezt az összeget megközelítenék. Ámde tudjuk, mily nehéz oly országban, melynek nagy szükségletei vannak, oly adót találni, mely ne sújtsa a termelést. Ez az oka, hogy a jelen körülmények között a dohány monopoliumát Francziaországban még közgazdasági szempontból is kitűnő intézménynek tartjuk. Lehetetlen volna az államnak azt a 300 millió frankot, melyre oly nagy szüksége van, kevesebb baj nélkül, a termelés általános föltételeinek és viszonyainak csekélyebb korlátolása mellett s a polgári szabadság nagyobb kimélésével beszerezni. A financziális nyomor, a melyekbe a háborúk egész sora s oktalan pazarlások döntöttek sok államot, arra kényszeríti ezeket, hogy oly eszközökhöz forduljanak, melyek magokban véve rosszak lehetnek, de mégis a legkevesebbé rosszak azok közül, melyeket okvetetlenül alkalmazni kell, ha az államnak nagy jövedelmeket akarunk biztosítani.

Van azonban minden monopoliumnak egy nagy hibája. S ez az, hogy minden olyan kormány, mely már valamiben monopoliumot űz, annyira hozzászokik, hogy nagyon is hajlandó azt minél több újabb iparágra kiterjeszteni s így a magánszorgalmat megkárosítani. Francziaországban például csakugyan egy csomó, egészen új monopoliumot akartak behozni. A dohány és lőpor tekintetében már meg volt a monopolium. Behozták a gyufamonopoliumot, sőt egy ideig monopoliumot akartak csinálni a dynamit gyártásából is. Így lassankint egy csomó fontos és haladásra képes ipar került volna a kincstár kezei közé. A monopolium minden alakja között a legrosszabb, s a modern népek szokásaival leginkább ellenkezik, midőn nem közvetlenül maga az állam gyakorolja a monopoliumot, hanem egy magánbérlő-társulat. A mi Francziaországban a

gyufa-monopolium körül történt, elég bizonyíték e részben. A közönséget sérti az a gondolat, hogy az általa fizetett adó magántársulat nyereségét szaporíthatja. Ez utóbbit még nagyobb ellenségének tekinti, mint az államot, sokkal követelőbb vele szemben, és sokkal hajlandóbb a csempészetre. Az állam az ily magántársulat közegeit terjedelmes hatalommal kénytelen fölruházni, hogy üldözhesse és kimutathassa a csempészetet. Az adózók igen rossz szemmel nézik a közhatalom ily átruházását egy magán pénzszerző-intézet közegeire. Az általános adóbérlők régi, szinte végkép elfeledett emlékei ujból feltámadnak. A gyufa-monopolium terén Franciaországban szerzett tapasztalatok el fogják venni az államok kedvét attól, hogy magántársulatokra ruházzák át a monopoliumot. A gyufa-monopolium behozatala egyébiránt a modern finánctörténelem legnagyobb ügyetlenségei közé tartozik. Másrészről azonban meg kell engedni, hogy az olasz dohány-monopoliumot részben kibérlő társaság úgy látszik sikerrel oldja meg feladatát és sokkal jobban hasznosítja ez adót, mint a midőn a kormány saját számlájára űzte a monopoliumot.

A fogyasztási adó e négy beszedési módja: a zárlat, átalány, a bizonyos jószágot termelő földekre vetett specziális adó, s végre a gyártás vagy eladás monopoliuma mellett van még egy eljárási mód, melyet némely esetekben nem ugyan első helyen, de legalább mellékesen alkalmaznak. Ez eljárás abban áll, hogy bizonyos állandó vagy osztályok szerint fokozott adóval sújtjuk az illető czikket gyártó vagy eladó személyeket. Ez az, mit közönségesen licentiának nevezünk. E rendszer termékeny bizonyos mérvben; de nem vezetne kedvező eredményre, ha azt túlságosan kifejlesztenők, ha t. i. min-

den egyéb adó eltörlésével csupán az illető czikkek gyártóit és eladóit terhelő licentiákkal akarnók azokat helyettesíteni, vagy pótolni. Gyakran mindazáltal a jószágokat terhelő számtalan adó közül egyiket vagy másikat sikerrel lehetne pótolni az eladóra vagy üzletére vetett licentia emelésével. Így az italok kicsiben való eladására vetett adót, mely némely országban fennáll, könnyen el lehetne törölni, és a korcsmákra vetett adó fölemelésével pótolni. Ez egyszerűsbítené az adókezelést.

Ez általános megjegyzések után menjünk át a legszokásosabb fogyasztási adók tanúlmányozására. A legtöbbször, mint mondtuk, a következő jószágokat adóztatják meg: a sót, az italokat, a czukrot és a dohányt. Kezdjük el a sóval. Ez a legáltalánosabban megadóztatott fogyasztási jószág. Sok országban mindazáltal eltörölték a reá vetett adót. Többek között Anglia, s legújabban Belgium. A só-adó a legszerényebb kulcs mellett is meglehetősen termékeny, mert nem lehet képzelni jószágot, melynek használata szélesebb körökre terjedne ki, s mert kezelése roppant egyszerű. A sót csak bizonyos viszonyok között termelik némely tengerpartokon és bányákban. A csalás tehát igen nehéz. Nem is fordúl elő mindaddig, míg ez adó mérsékelt. E fiscális előnyök mellett vannak azonban a sóadónak kétségtelen fogyatkozásai is. Igen egyenlőtlen adó; fej-adó, mondják igen sokan. Pedig még annál is rosszabb; mert kétségtelen, hogy a szegény nép több sót használ, mint a gazdag osztály, mert főleg több sózott húst és sózott halat eszik. Egy másik fogyatkozása ez adónak abban rejlik, hogy a sót egy csomó ipari és mezőgazdasági czélra alkalmazzák, s hogy ennek következtében a só-adó megakadályozza a só alkalmazását sok oly esetben, hol annak használata kitűnő eredményekkel

jár, nevezetesen a marhatenyésztésnél. És végre, ha ez adó nem népszerűtlen a legtöbb országban, mindenesetre népszerűtlen, és pedig igen sok vidéken, hol sóstavak fordúlnak elő. Az ily vidék lakosságát sérti és fölingerli, midőn nem tudja kénye-kedvére fölhasználni a természet által szabad rendelkezésére bocsátott értéket.

Francziaországban a só-adó a *gabelle* nevezete alatt régebben rendkívül súlyos és egyenetlen volt. Szomorú emlékeket, kiirthatatlan ellenszenvet hagyott maga után, különösen a tollforgató emberek között. Lássuk tehát röviden, mi volt az a régi *gabelle*, melyre annyiszor hivatkoznak a törvényhozásokban, a só-adó minden legkisebb fölemelésének elvetésére.

A történészek 1342-re, Valois Fülöp idejére, viszik vissza a só-adó behozatalát. De csak VI. Károly idejétől fogva lesz végleges és állandó. Már akkor megvolt a neve, *gabelle*, mely, mint mondják, a német *Gabe* (ajándék) szótól ered. A *gabelle* törvényhozása gyakran változott. Nem is volt egyenlő az egész területre nézve. Négy zónát különböztettek meg: a nagy *gabelle* vidékét, a kis *gabelle* vidékét, a megváltott vidéket s az adómentes vidéket.

A nagy *gabelle* vidéke, *pays de grande gabelle*, Necker szerint $^1/_3$-a Francziaországnak, magában foglalta Francziaország közép tartományait, nevezetesen Páris, Orléans, Tours, Bourges, Moulin, Dijon, Chalons, Soissons, Amiens, Rouen, Caen, Alençon generalatusait. Noha e kerületek bensejében voltak egyes szabadalmazott helyek is, a nagy *gabelle* vidéke egy maga az egész adó $^2/_3$ részét szolgáltatta. Az adóbérlők monopóliumot gyakoroltak itt a só nagyban való eladásánál. Bevásárlásaikat a sóstavaknál tették, s azután elosztották a sót az egyes raktárak között, honnan a lakosoknak sószükségleteiket venniök

kellett. A sóraktárak két osztályra szakadtak: az önkénytes eladású sóraktárakra és az adó-sóraktárakra. Az elsőkben a lakosok szükségletök s kényök-kedvök szerint látták el magokat sóval, csakhogy meg volt állapítva bizonyos minimális évi fogyasztás: 7 font minden 17 évnél idősb személynél *pour pot et salière*, minden egyes fazék és sótartó után. Ez volt az, a mit gabelle-kötelezettségnek neveztek. Ezt az év első hat hónapja alatt kellett teljesíteni, ha csak szigorú büntetéseknek nem akarták magokat az illetők kitenni. Roppant súlyos teher, melytől utóbb föl is kellett menteni a szegényeket.

Az adó-sóraktárakat a tergerpartok közelében vagy az adómentes vidékeken állították föl. A hatóság megállapította azon adómennyiséget, melyet minden ilyen adósóraktár a környező kerületektől követelhetett. Ez adót a a kerületi felügyelők s a rendes só-adóközegek osztották fel a városok és falvak között. Az adó-jegyzékek elkészítése ismét más adóközegekre tartozott, kik minden negyed év első hetében beszedték a községek által szolgáltatott sót és minden következő héten szétosztották azt azok lakosai közt. A *gabelle* kötelezettségből eredő adót tilos volt hús vagy más ételneműek besózására használni. Ezekben a kerületekben tehát a *gabelle* fölosztásos adó volt.

A nagy *gabelle* vidéke 8.300,000 lakost foglalt magában, kik 40 millió frankot fizettek e czímen az államnak. Az állami raktárakban eladott só ára 62 livre volt 100 fontos quintalonkint. Az egyéni fogyasztás $9^{1}/_{16}$ rész volt, vagyis több, mint a *gabelle*-kötelezettség.

A *grande gabelle* vidékén, hol ez adó roppant súlyos alakot öltött, voltak személyes és helyi szabadalmak. Az elsők *francs salés*, az utóbbiak *lieus privilégiés*, szabadal-

mazott helyek, neve alatt szerepeltek. A *francs salés*, szabad sófagyasztók, neve alatt bizonyos hivatalos személyeket értettek, kik föl voltak mentve a *gabelle*-adó alól.

A szabadalmazott helyek száma töméntelen volt. A legtöbben *quart bouillon* neve alatt fordultak elő és kiterjedtek Normandia nagy részére, Avranches, Domfront, Coutances, Mortain, Carentan, Saint-Ló, Valognes, Vire kerületekre és Bayeux nagy részére. Kezdetben a nagy *gabelle* vidékén szokásos adó $^1/_4$-ét fizették e helyeken. Később fölemeltek ez adót és akkor a nagy *gabelle* vidékén szokásos *gabelle* adónak $^2/_5$ részére terjedt. A személyes fogyasztást ugy fejenkint, mint a nagy sózásokra való tekintettel bizonyos korlathoz kötötték s rendesen 25 fontban állapitották meg, hogy igy megakadályozzák a fölösleges készletek tartását, melyekkel azután az ide való lakosok a nagy *gabelle* vidékén csempészetet üzhettek volna. A személyes fogyasztás tényleg $19^1/_2$ fontra emelkedett fejenkint, tehát még egyszer annyira mint a nagy *gabelle* vidékén. A kis *gabelle* vidékét, *pays vagy province de petite gabelle* képezték Lyon, Forez, Beaujolais, Macon, Velay, Vivarais, Bresse, Bugey, Valromey, Provence, Comtat, Dauphiné, Languedoc, Roussillon, Rouergue generalatusai és Auvergne egy része. E tartományok 4.600,000 lelket foglaltak magokban. A sófogyasztás itt sem képezte kényszer tárgyát, de mindenki csak a királyi raktárakból szerezhette be szükségletét. A só ára körülbelül felével volt kisebb, mint a nagy *gabelle* vidékén, 33 livre 10 sou quintalonkint. A fogyasztás $11^3/_4$ fontra emelkedett fejenkint. A külföldi sózott hust tilalom terhelte és a külföldi sózott hal váltságdíjat fizetett.

A megváltott vidék *pays rédimés*, mely magában foglalta Poitou, Saintonge, Limousin, Périgord, Bor-

deaux stb. generalatusait, 4.625,000 lelket foglalt magában. Itt csak igen csekély adót fizettek a sóért. De a kincstár elővigyázati intézkedései, melyek által a szomszéd tartományokkal űzött csempészetet megakadályázni igyekezett, mindazáltal sok faggatással és boszantással jártak a lakosokra nézve. Meg volt tiltva a sóból készletet tartani. Meg volt határozva, mily nagy lehet a személyes sófogyasztás fejenkint *pour pot et salière* és a nagy sózásokra nézve. A só átvételénél az illetékes lelkész által kiállított származási bizonyítványt kellett felmutatni. A fogyasztás fejenkint 18 fontra emelkedett.

Az adómentes vidék, *pays exempts*, Bretagnes, Artois, Cambresis, Hainaut és Flandre, mint már neve is mutatja, semmi só-adót nem fizetett. Csak a többi vidékekkel határos területeken korlátozták a fogyasztást fejenkint. Hat hónapnál hosszabb időre szóló készleteket itt is tilos volt tartani. Ez az egész törvényhozás a lehető legbonyolultabb volt, végrehajtása pedig rendkívül szigorú. A nagy *gabelle* vidékét sújtó kötelezettség, melynél fogva mindenki fejenkint egy meghatározott mennyiséget tartozott fogyasztani, azon szabályok részletes és szigorú volta melyekkel a házi *pour pot et salière* használatra és sózásra szolgáló sót szigorúan el akarták különíteni; az eme szabályok legkisebb áthágását súlyosan fenyítő s az elkövetett bűnnel semmi arányban nem álló büntetések; a gyűlölet, melyet a magántársulatok által kezelt s magánemberek nyereségét szaporító adóeljárás mindig maga után von; az egyes emberek és helyeknek adott privilegiumok — mind e körülmények méltán népszerűtlenné tették az egész fiscális rendszert. 40 millió frankot jövedelmezett a nagy *gabelle* vidékén, mely csak 8 millió lakost számlált. Tehát 5 frankot fejenkint abban az idő-

ben, midőn a pénz értéke a gabona értékéhez viszonyítva legalább felével nagyobb volt, mint e század elején. A gabona ára 1814-től 1829-ig átlag 20 frank 33 centime volt hektoliterenkint, ebből kiindúlva 31 frank 71 centime volna a setier vagy 240 font ára. Ámde XV. Lajos alatt 19 frankon és XVI. Lajos alatt 21 frankon árulták a setiert, más szóval: azon a pénzen, melyen három setiert lehetett vásárolni XVI. Lajos alatt, a Restauratio alatt csak kettőt lehetett kapni. Következésképen ugyanazon pénzösszeget képviselő adó a gabona árához képest felével nagyobb teher a régi monarchia idejében, mint a Restauratió alatt. Foville tudós számításai szerint, melyeket az e századbeli árak hullámzásáról közzétett, a mezőgazdasági munkás átlagos napszáma 1788-ban 60 centime volt, s így egy egész hasonló család évi jövedelme, az ünnepek és egyéb munkaszünetek mellett 200 frankot képviselt. Minthogy a családok akkor több tagot számláltak mint ma, fölvehetjük, hogy mindegyik 5 fejből állt, s ez esetben a só-adó a nagy *gabelle* vidékén 20—25 frankra rúgott, 200 frank évi jövedelem mellett. A só-adó tehát a mezőgazdasági családok jövedelmének $^1/_{10}$ vagy $^1/_8$ részét foglalta le, nem is számítva még a többi adókat, minők voltak a *taille*, a nem nemest sújtó egyenes adó, az *aide*, az ital-adó, a királyi tized, a hűbéri szolgáltatások stb. stb. 1872-ben, mindig Foville szerint, a mezőgazdasági munkás átlagos napszáma 2 frank s egy ily család évi jövedelme 800 frank. * Egy, fejenkint öt frankra rugó kényszer-adó 1788-ban egyenlő volna egy 20 frankos adóval 1872-ben. Jelenleg a só-adó kevesebb 1 franknál fejenkint

* Lásd Foville: *Les Variations des prix en France* az *Économist Français* hetilap 1876. január 8-iki számában.

és legmelegebb szószólói sem akarták magasabbra emelni 2 frank 70 centime-nál fejenkint. Ez még mindig igen messze fekszik a régi rendszer túlzásaitól, erőszakosságától, faggatásaitól és mindennemű egyenetlenségeitől,

A só-adó, a mint az ma Francziaországban e század eleje óta fennáll, nagyon különbözik a *gabelletól*. Mindenekelőtt a só eladása nem képez többé monopoliumot. Kereskedelme egészen szabad. Az adó kulcsa végre mindig szerény volt. Ma körülbelül csak tizedrész akkora, mint egykor a nagy *gabelle* vidékén. Végül ma senki sem köteles abból meghatározott mennyiséget vásárolni. Ma a legnagyobb könnyűséggel szedik a só-adót, és nem tömi meg, mint egykor rabokkal a börtönöket és gályákat.

Lássuk most, minő változásokon ment keresztül hazánkban a só-adó e században. A forradalom eltörölte. Egy 1806-ki rendelet 10 centimere szabta kilogrammonkint. Néhány hónappal később 20 centimera emeltetett, 1813. évben 40 centime-ra kilogrammonkint. Ez volt a legmagasabb tétel. Ez még a fele sem volt annak, a mit a só-adó a nagy *gabelle* vidékén egykor képviselt. 1814-ben leszállították a só-adót 30 centime-ra, s igy maradt változatlanúl 1848-ig. 1848-ban leszállították $^2/_3$-ával, 10 centime-ra kilogrammonkint, s így maradt egészen az 1870-ki háborúig. Nagy csapásaink óta többször szóba hozták a só-adó megduplázását. De ez a terv soha nem tudott megvalósulni. Csak nagy ügygyel-bajjal birták ez adót, úgy mint a többi indirect adót, egy negyedrészszel fölemelni, úgy hogy most $12^1/_2$ centime a só adó kilogrammonkint. A külföldre szánt só adómentes. 1868-tól fogva adóvisszatérítést adnak a sózott vaj kivitelénél. A mezőgazdasági czélokra és a baromtenyésztésre fordított só, bizonyos föltételek mellett, melyek a sónak emberi hasz-

nálatra való alkalmazását lehetetlenné teszik, adómentes. Csakhogy e föltételeket nem igen lehet teljesíteni. 1862-ben fölmentették az adó alól a szóda-gyártásra szolgáló sót.

Ennyi szelidítő változáson ment keresztül a só-adó. Ma már a lehető legenyhébb. Lássuk, minő hatást gyakoroltak e változások a fogyasztásra. A só-adó tetemes leszállításának 1848-ban nem volt valami nagy következménye.

Év	Elfogyasztott kilogramm	Adókulcs	Adójövedelem frankokban
1830.	196.679,000	30 centime kilogrammonkint	58.677,000
1840.	218.279,000	« «	64.981,000
1847.	235.800,000	« «	70.408,000
1850.	256.547,000	10 centime kilogrammonkint	25.623,000
1859.	390.957,000	« «	36.982,000
1868.	319.975,000	« «	31.954,000 *

Tehát 20 évvel azután, hogy ez adót $^2/_3$-ával leszállították, alig 35 százalékkal növekedett a fogyasztás. Minek kell ezt tulajdonítani? Hogy a só nem olyan, mint egyéb hasznos és kellemes fogyasztási czikk. A só oly fűszer, melynek használata bizonyos, majdnem áthághatatlan korlátokhoz van kötve. Még a legszegényebb ember is alig fogyaszt egy vagy két fonttal több sót a só-adónak $^2/_3$-dal való leszállítása óta, míg a jobb módú osztálynál semmi változást nem idézett elő az adó e mérséklése. Több, mint valószínű, hogy a fogyasztásnak 1847-től 1868. között mutatkozó 35—40 százalékos emelkedése részben a lakosság szaporodásának, s még nagyobb részben annak tulajdonítandó, hogy sokkal több sót alkalmaznak azóta a baromtenyésztésnél. De a kilogrammonkint

* A megadóztatott mennyiségek és az adójövedelem hanyatlása 1868-ban 1859-hez képest a szódasónak engedett adómentességnek és több hasonló intézkedésnek tulajdonítandó.

10 centime-os adó mindig elég nagy arra, hogy a sónak akár ipari, akár mezőgazdasági alkalmazása jelentékeny fejlődésnek induljon.

Az 1870—71-ki háború után azt a hibát követték el, hogy kilogrammonkint $12^1/_2$ centime-ra emelték a só-adót. Ez a csekély $2^1/_2$ centime-os adófölemelés ép oly mérvben drágítja meg a sót a kiskereskedésben, mintha kilogrammonkint 10 centime-mal emelték volna föl az adót. Azt is tapasztalták, hogy azon idő óta, a só fogyasztása valami keveset apadt. A só-adónak e látszólag jelentéktelen fölemelése talán nem maradt minden befolyás nélkül a fogyasztás korlátozására.

E számokból azt a következtetést vonhatjuk, hogy a só-adót egészen el kellene törölnünk, ha annak mezőgazdasági használatát általánossá akarnók tenni. Másrészről azonban az is igaz, hogy ez adó eltörlése kétségtelenül hasznos volna, de egyáltalában nem sürgős. Igen sok javításon kellene még keresztül menni adórendszerünknek, mielőtt a só-adó eltörléséhez jutnánk.

Angliában a só-adó sokáig igen nagy volt, közeledett a mi régi *gabelle*-adónkhoz, de utóbb eltörölték. A nélkül, hogy nagyon messzire mennénk vissza a történelemben, csak azt mondjuk, hogy az amerikai háború idejében bushelenkint (bushel = $36^1/_3$ liter) 5 shilling volt a só-adó Nagy-Britanniában. Így maradt egészen 1798-ig, a mikor 10 shillingre emelkedett. Ez adófölemelés sok panaszra adott okot. 1801-ben a képviselőház egy bizottsága egy enquête után kijelentette: «hogy a só-adó oly következményeket von maga után, melyek sokkal jelentékenyebb kárt okoznak a lakosságnak, mint a mennyi hasznot abból a kincstár húz.» A bizottság azt kívánta, hogy kevesebbé rossz adót állítsanak helyébe. Ezzel ellentétben Pitt bushelen-

kint 15 shillingre (literenkint 50 centime-ra) emelte az adót 1805-ben. Így maradt az adó egész 1823-ig, de Skóciában az alatt is csak 10 shilling volt. Ez adók 100 kilogrammonkint 75 és 50 franknak felelnek meg, és Mac Culloch szerint háromszor oly nagyok, mint a megadóztatott jószág értéke. Ha meggondoljuk, hogy Franciaországban az 1848 előtti só-adó 30 frank, az 1848. utáni pedig épen csak 10 frank, akkor láthatjuk, mily roppant nagy az angol só-adó. 1821-ben Skóciában és Angliában 1.625,000 font sterlinget, vagyis 40 millió franknál többet jövedelmezett a só-adó. A fejenkinti fogyasztás 4 kilogramm 8 gramm volt. Az adót leszállították 10 centime-ra kilogrammonkint, vagyis 10 frankra 100 kilogrammonkint 1823-ban. A fogyasztás csak igen csekély arányban szaporodott 1824-ben; 584,300 métermázsát tett a korábbi magas adó mellett fogyasztott 572,737 métermázsa helyett, a fejenkinti fogyasztás 4 kilogramm 17 grammra emelkedett a korábbi 4 kilogramm 8 gramm helyett. Az adó jövedelme azonban 5.843,000 frank lett 40.642,000 frank helyett. Ezt a kísérletet nem folytatták elég sokáig arra nézve, hogy a mérsékelt és magas adók hatását kellőleg össze lehetne hasonlítani. 1825-ben teljesen eltörölték az adót. Azóta kétségtelenül roppant mérvben növekedett a só fogyasztása, különösen a mezőgazdaságnál. 1844-ben Popper szerint 19—20 kilogramm volt fejenkint, az 1821-iki 4 kilogramm 8 grammal és az 1824-ki 4 kilogramm 17 grammal szemben. Mac Culloch, Audiffret marquis egy nézetét czáfolva, szintén azt állítja, hogy a só fogyasztása több mint háromszor akkora volt 1840-ben, mint a mennyi sóért 1822-ben adót fizettek. Részünkről szivesen elfogadjuk ez állítást. A só-adó teljes eltörlése kétségtelenül rendkívül fogja annak alkalmazását előmoz-

dítani különösen a mezőgazdaságnál. Attól a pillanattól azonban, melyben adót vetünk e jószágra, mezőgazdasági használatát igen megnehezítjük, és a fogyasztás nem igen változik, akár 10, akár 20 centime lesz az adó kilogrammonkint.

A só-adó fönnáll majdnem minden európai országban. Eltörölték újabban Belgiumban és Németországban. Olaszországban, Ausztria-Magyarországban tekintélyes összegeket jövedelmez. Olaszországban 77 millió frankot 1874-ben, Ausztria-Magyarországban körülbelől 32 millió forintot, vagyis 80 millió frankot. Csakhogy úgy Olaszországban, mint Ausztria-Magyarországban monopolium alakjában szedik a só-adót, úgy, hogy mind a két monarchiában az adó tetemes hozadékából le kell vonni a jószág termelési költségét, mintegy 12 vagy 15 millió frankot. Mondjunk még egy pár szót a kezelésről. Zavarja, mint minden más közvetett adó kezelése, a megadóztatott jószág termelését s még inkább annak földolgozását. De azért semmi tekintetben nem lehet azt a régi *gabelle*-adó szigorúságával összehasonlítani. A só-adót a határos területeken a vámközegek, az ország belsejében a közvetett adóközegek szedik. Mind a ketten fölügyelnek annak termelésére és szállítására. Sógyárakat vagy sófőzőket csak közigazgatási engedély mellett lehet fölállítani. A sóbányákat, sósforrásokat vagy tavakat csak az államtanács által kiadott rendelet alapján lehet művelni. A gyárak zárlat alatt állanak. Minden gyár vagy sótelep termelésének évenkint legalább 500,000 kilogrammra kell emelkednie, s a hiányzó mennyiség után szintén kivetik az adót. 15 kilometernél nagyobb távolságra minden sószállítás csak bizonyos alakiságok mellett történhetik. Mind e szabályok együttvéve nem valami nagyon fagga-

tók. Nem is keltenek panaszt a lakosságnál. Mióta a szódagyártásra alkalmas sót fölmentették az adó alól, a só-adó azon fogyasztási adók közé tartozik, melyek legkevesbbé károsítják meg a nemzeti munkát és termelést.

De van egy nagy hibája is. S ez az, hogy fej-adó. Csakhogy nem minden fej-adót lehet föltétlenül elitélni, különösen ha van mellette kárpótlásúl egy jövedelmi adó, mely a kis jövedelmeket nem érinti. Azt mondják, hogy a só-adó különösen a mezőgazdaságot terheli. Ez igaz. De meg kell jegyezni, hogy Francziaországban a mezei lakosság sok adó alól föl van mentve, nevezetesen a kapu-adó alól. S minthogy legnagyobb részök birtokos, nem fizetnek adót a saját termésü boruk és alma-csigerök után. S minthogy kevés czukrot és kávét fogyasztanak, az e jószágokat terhelő adókat is csak igen kis mértékben viselik. De mindez nem igazolná a só-adó föntartását oly országban, melynek terhei csekélyek. Igazolják azonban ott, hol a kiadások igen nagyok.

A legtöbb országban a legfőbb fogyasztási adó, az ital-adó, vagy helyesebben mondva a különböző italokra vetett adók összege.

Francziaországban ez adók mintegy 100 millió frankot hoztak 1830-ban. Ez összeg állandó maradt egészen 1850-ig. 1859-ben már 174 millió frankra emelkedett, 1868-ban 243 millió frankra, 1875-ben 386 millió frankra. Ehez hozzá kell még csatolni körülbelől 100 millió frankot a kapu-adó fejében, s néhány millió frankot a külföldi szeszes itatalokra vetett vám-adóért. Mindent összevéve körülbelül 500 millió frankot húznak az állam s a községek együttvéve az ital-adókból. A kávéra és czikóriára vetett adókkal együtt az ital-adók összege 590 millió frankra rúg.

Angliában az ital-adó hozadéka még sokkal jelentékenyebb. Magok a szeszes italok 1874/75-ben 20½ millió sterlinget hoztak, a miből 14,894,000 font sterling *excise*, vagyis belső fogyasztási adó és 5.681,000 font sterling vám-adó. A maláta-adó hozott 7.746,000 font sterlinget. A borra vetett vám hozott 1.709,000 font sterlinget. Mindent összevéve kerekszámban 30 millió font sterlinget. Ha még hozzáveszszük a licentiákat, melyeknek legalább is fele a szeszes italokban folytatott kis kereskedelmet, nevezetesen a bor- és pálinkaméréseket stb. terheli, úgy 32 millió font sterlingre, vagyis közel 800 millió frankra terjed e különböző ital-adók összege. Ha ehhez még hozzá veszszük a kávéra s theára vetett vámokat, újabb 3½ millió font sterlinget nyerünk. Szóval az angol kincstár évenkint összesen 35½ millió font sterlinget, vagyis 900 millió frankot vesz be a különböző hazai és külföldi italokból. Ez angol budgetnek felét magok az ital-adók szolgáltatják.

Oroszországban az ital-adók 186 millió rubelt, vagyis 740 millió frankot jövedelmeznek, nem is számítva az italokra vetett vámokat. Egészen le az ausztráliai gyarmatokig nincs ország, melynek nem az ital-adók képeznék legfőbb jövedelmi forrását.

Az ital-adók általában sokkal termékenyebbek s beszedésök sokkal könnyebb éjszakon, mint délen. Angliában nevezetesen az ital-adó többet jövedelmez a kincstárnak, mint Franciaországban, noha nem jár annyi faggatással, s nem is oly gyűlöletes, mint nálunk. E részben azonban több ok működik közre, melyeket jó lesz kellőleg megállapítani. Először is az éjszaki népek nem oly józanok, mint a déliek. Ez kétségtelen. Sokkal több visszaélést követnek el a szeszes italokkal, melynek adója vala-

mennyi ital-adó között mindenütt a legmagasabb. Továbbá az éjszaki népek, s különösen az angolok, leginkább oly italokat fogyasztanak, melyek vagy exoticusak, vagy néhány nagy gyárban készülnek. Az elsőre a thea szolgáltatja a példát, a másodikra a sör. Nincs oly hazai termékök, mint a bor, melyet majdnem minden ipari előkészület nélkül lehetne termelni. Angliában különösen a nagy gazdaság s a nagy ipar uralkodik. Az adó-ellenőrzés alá vetett ipartelepek száma igen csekély: alig néhány nagy serfőző, alig néhány nagy szeszgyár.

Francziaországban ép az ellenkező viszonyokkal találkozunk. A legkiválóbb nemzeti ital a bor, termelőinek száma több százezerre megy. Ezek közül akármelyik igen könnyen készíthet szeszt is, melyet a kincstár a legszigorúbban adóztatott meg. A bor értéke azonkívül igen változó. Némely fajták százszorta többet értek, mint mások, noha a kincstár akár hanyagságból, akár tehetetlenségből egyenlő adóval terhel minden szeszes folyadékot. A következmény az, hogy a szeszes italok adója Francziaországban tűrhetetlen és gyűlöletes. Száz meg százezer gazdát vet számtalan alakiság, gyötrő faggasztás alá. Megbotránykoztatja a közvéleményt az adó egyenlőtlen volta által, mely ugyanegy lévén az oly termékekre nézve, melyeknek értéke 1 és 100 között váltakozik, sokkal súlyosabban terheli a szegényt, mint a gazdagot, Ha el lehetne törülni az ital-adókat általában, vagy legalább azokat, melyek a közhasználatú italokat, mint a bort, almacsigert és sört terhelik, és ha csak egy mérsékelt szesz-adót és kávé-adót tartanánk föl: mindenesetre nagy szolgálatot tennénk az országnak. Kiengesztelnők a kormánynyal mindazon osztályokat, melyek ma csak ellenségeiket látják benne. Angliában nagy mozgalom indult meg a vég-

ből, hogy fölmentsék ez adó alól mindazon fogyasztási czikkeket, melyek a munkás asztalára kerülhetnek. Franczia országra nézve e programmot a jelen pillanatban túlságosnak tartanók. A kávé, a czukor könnyen viselhetnek el magas adókat, de a bor, csiger és sör megérdemelnék az adómentességet. Franczia országban, kincstári szempontból az italok három osztályát különböztetjük meg: 1. a bort, alma- és körtecsigert és méhsert, mely utóbbi majdnem egészen eltünik; 2. a pálinkát, szeszt és liqueuröket; 3. a sört. Az exoticus szeszes italok, mint a kávé és thea, nem fordúlnak elő ebben az osztályozásban, mert ezeket a vámnál adóztatják meg. A czikóriát, a kávé surrogatumát mindazáltal a kávé vámjának megfelelő belföldi vámmal terhelték meg.

Az italok e három osztályát különböző rendszerek szerint adóztatják meg. A bort, alma- és körtecsigert és méhsert nagykereskedelmi, kiskereskedelmi és vám-adó alá vetették, a nélkül azonban, hogy e három adót egyszerre alkalmaznák, ugyanegy termékre halmoznák. Ez nem szokott megtörténni. A nagy kereskedelmi adót *(droit de circulation)* azok a magánosok fizetik, kik nagyban látják el magokat ez italokkal. A kiskereskedelmi adó *(droit de détail)* a kicsiben való ellátást terheli. Ugyanaz az ital sohasem viseli mind a két adót. A belépti adó *(droit d'entrée)* a kapu-adó alá vetett helyeken az előbb említett két adók egyikével vagy másikával kapcsolatban fordúl elő. 1875 óta egy szerencsés reform eltörölte a szeszes italoknak a kiskereskedelmi adót *(droit de détail)* minden 10 ezernél többet számláló községben, hol már most egyedül a szeszes italokra vetett belépti adó *(droit d'entrée)* áll fönn.

A pálinka, szesz és liqueur csak fogyasztási adót

fizet, melyekhez még a belépti adó *(droit d'entrée)* jár a 4 ezer léleknél többet számláló községekben.

Végre a sör csak gyártási adót fizet, és semmi vámadót, midőn a községekbe lép. Az államkincstár részére szedett adókon kívül vannak még némely jelentékeny községi adók, milyenek a borra, csigerre, sörre és némely szeszes italokra vetett városi kapu-adók.

Különböző törvények licentiák, vagyis oly hányados adó alá vetették a szeszes italok nagy és kiskereskedőit és termelőit, mely fokozatos ugyan a különböző községek lakosságának száma szerint, de állandó fix tétel az ugyanegy városban lévő minden kereskedőre és termelőre nézve.

Páris azonkívül egészen külön rendszernek van alá vetve, melyről lejebb fogunk pár szót szólani. Ez volna nagy vonásokban az ital-adók jellemzése Franciaországban. Egy író, ki mindig nagy érdeket tud kölcsönözni az általa védett eszméknek, Émile de Girardin, az adókról írt könyvében azt állítja, hogy nálunk 16 adó sújtja a szeszes italokat. Sok túlzás van ebben az állításban. Az általa fölhozott adók nagy része nem speciális ital-adó, mások ismét soha nem halmozódnak. Egyébiránt lássuk a jegyzéket. Az italokat Girardin szerint a következő tizenhat adó terheli: «1. A föld-adó; 2. a szabad forgalom adója a határszéleken *droit de passavant;* 3. a föltételes vámmentességnél fizetett adó, *droit d'acquit à caution;* 4. a nagykereskedelmi adó, *droit de circulation;* 5. a kiskereskedelmi adó, *droit de détail;* 6. a nagykereskedő által fizetett licentia; 7. a kiskereskedő vagy kimérő által fizetett licentia; 8. a borát kimérő termelő által fizetett licentia; 9. a szeszfőző által fizetett licentia; 10. a borát

szeszszel keverő termelő által fizetett licentia; 11. a városokba való bevitelnél fizetett adó, *droit d'entrée;* 12. a folyamokon űzött forgalom fejében fizetett adó, *droit de circulation sur les rivières;* 13. a csatornákon fizetett adó, *droit de navigation sur les canaux;* 14. a háborúi pót-adó, *decime de guerre;* 15. a kapu-adó; 16. a kapu-adó, melylyel némely városok a személyi és lakbér-adót megváltják.» Csak egy tekintetet kell vetnünk e sorozatra, hogy láthassuk, mennyire túlburjánzó és téves. A föld-adó ép úgy nem sújtja a szeszes italokat, mint a gabonát. Semmiben nem károsítja meg a fogyasztót, s csak a tulajdonos jövedelmének egy részét veszi igénybe. A határszéli szabad forgalom adója, *droit de passavant;* és a föltételes vámmentesség fejében fizetett adó, *droit d'acquit à caution,* mint De Vignes igen helyesen megjegyezte,* nem léteznek. Ez két olyan alakiság, melyek épen arra szolgálnak, hogy bizonyos esetekben adó-, illetőleg vámmentességet biztosítsanak a jószágoknak. A nagykereskedelmi és kiskereskedelmi adó nem halmozódik soha. A licentiák ötféle változatai, melyekről Girardin beszél, szintén nem találkoznak mind egyszerre. Némelyek egyenesen kizárják egymást. A folyam- és csatornahajózásra vetett adók csak azokat a szeszes italokat érintik, melyek ezt a közlekedési eszközt választották, s azonkívül nem csupán az ital-adóknál, hanem minden más jószágnál is előfordúlnak, s a csatorna-adók mindenesetre egy nyújtott szolgáltatás egyenértékét képezik.

Látjuk, mennyi tévedés van ebben a sorozatban. Lehetett volna azt egyébiránt még szaporítani is, ha következetesen folytatta volna az alkalmazott rendszert.

* *Traité des Impôts en France* II. 172.

Így felhozhatta volna még a gyorsszállítmányra vagy közönséges fuvarra vetett adót (az utolsó, az igaz, még nem létezett akkor, midőn GIRARDIN könyvét megírta), a vasúti fuvarlevelekre vetett bélyeget; az elismervényekre vetett 10 centime-os adót. Ez és más hasonló adók ép oly joggal szerepeltek volna e felsorolásban, mint a legtöbb, melyet fölemlített.

Franciaországban mindig érezték, mily nagy bajjal jár az ital-adót úgy kivetni, hogy a lehető legkevesebb elégedetlenséget idézze elő, de egyszersmind a lehető legnagyobb jövedelmet biztosítsa a kincstárnak. Midőn ez adót e század elején visszaállították, távolról sem volt oly bonyolult, mint ma. A XII. évi ventôse 5-iki törvény (1804) egyetlen igen könnyű adóval sújtotta az italokat, mely a bornál és csigernél *droit d'inventaire*, a sörnél és szesznél, *droit de fabrication* szerepelt. Az 1806-iki törvény már bonyolultabbá tette a rendszert. Két új érték-adót csatolt az előbb említett adóhoz. Az első minden nagyban történt adás-vevés huszadrészére emelkedett, s ezt mindannyiszor kellett fizetni, valahányszor az ital helyet cserélt, még ha nem is ment át más tulajdonos kezébe. A másik új adó a kicsiben történt adás-vevés tizedrészére emelkedett. Itt van a jelenlegi rendszer csirája.

Ez adórendszert ismét megváltoztatta az 1808. novemberi törvény. Eltörülte a borra és csigerre vetett *droit d'inventaire* nevű adót, és a nagyban történt adás-vevés arányos adója helyett egy állandó fix adót hozott be, melyet minden helyváltoztatás után kellett fizetni. A kicsiben történt adás-vevésre vetett adót az érték 10 százalékáról 15 százalékra emelte föl. A 2000 lakosnál többet számláló városokba való bevitelnél behozta a belépti adót, *droit d'entrée*. Végre összefoglalta a sörre eddig

nehezedett különböző adókat egy egyetlen, a gyártásra vetett adóba.

E törvény legfőbb intézkedéseit ismételte a 1816-iki törvény, mely a jelen adónak alaptörvényét képezi. Az 1817-iki törvény megváltoztatta a *droit de circulation* természetét, de meghagyta annak nevét. Eddig a szeszes italok minden helyváltoztatásnál megfizették az adót, valahányszor azok a nagykereskedőtől a kiskereskedőhöz, vagy akár egyes magánosokhoz mentek. Ez az intézkedés rendkívül megnehezítette a kereskedelmi forgalmat. Azonkívül igen egyenlőtlen is volt az adó, mert a kiskereskedés, szóval a szegény ember fogyasztása mind a nagykereskedés, mind a kiskereskedés adóját megfizette, míg az a magánember, ki nagy készletét a nagykereskedőtől vásárolta, csak a nagykereskedelmi adót fizette. Ezentúl a nagykereskedelmi adót csak az a jószág fizette, melyet a nagykereskedők magáncsaládoknak közvetlen fogyasztásra adtak el. A kereskedelmi forgalmat fölmentették alóla.

Az 1824-ki törvény egyetlen fogyasztási adónak nevezett tételben egyesítette azt a két adót, mely eddig együttesen terhelte a szeszes italokat, t. i. a *droit de circulationt* és a kiskereskedelmi 15 százalékos adót. Egy 1812-ki rendelet ez utóbbi 15 százalékos adót kiterjesztette a nagyban történt adásvevésre is, hogy véget vessen a kiskereskedők igen nagy mérvben űzött csalásának, kik az által bújtak ki a kiskereskedelmi adó alól, hogy a nagykereskedelmi adó alá nem vetett magánosoknál vásárolták be nagyban készleteiket.

E különböző, egymást követő átalakítások teremtették meg az ital-adóknak mai, három csoportra szakadt rendszerét. Miért hagyták el a *droit d'inventaire* látszólag

oly egyszerű rendszerét, s miért cserélték fel azt e roppant bonyolult eljárással? Azért, mert az említett adó igen sok bajjal járt. A franczia birtok szétforgácsolt volta igen nagy akadálya volt. 10 ezernél több adó közegre volt szükség, hogy minden egyes termésnél az adóköteles jószág mennyiségét kimutathassák. Ezt a roppant kényes feladatot napdíjasokra kellett bízni, kiknek nem igen lehetett 3 franknál többet fizetni naponkint. 3 milliónál több házkutatás és 100 milliónál több adókivetés volt szükséges. Sokkal könnyebb a bort a fogyasztáshoz minél közelebb megadóztatni az által, hogy adót vetünk akár a nagyban kereskedésre akár a kicsiben való kimérésre.

Tekintsük meg a jelenleg fennálló törvényeket. Láttuk, hogy Franciaországban három csoportja van az italoknak, melyeket különböző rendszer szerint adóztatnak meg. Ezek: 1. a bor, alma- és körtecsiger és méhser; 2. a szeszfélék; 3. a sör. Miért nem alkalmaznak ugyanegy rendszert valamennyi italra? Azért, mert a szeszféléket és a sört rendesen más körülmények között termelik, mint a bort és csigert. A szeszfélék és a sör rendszerint nagy ipartelepeken készülnek.

Az italok első csoportját, a bort, alma- és körtecsigert egy vagy kettő terheli az említett három adó, a nagykereskedelmi adó, kiskereskedelmi adó és belépti adó közül. A két elsőt soha nem halmozzák egymásra. Az utolsó az elsőhöz vagy másodikhoz járul a 4000—10,000 lakost számláló községekben. A külön fölemlített egyetlen belépti adó 1875 óta fennáll minden 10 ezernél több lelket számláló községben. A nagykereskedelmi adó, *droit de circulation* beszedésének biztosítására az ital-adók forgalmát vagy szállítását bizonyos alakiságoknak vetik alá, melyek abban állanak, hogy a föladó tartozik az adóközegeknek

bevallani a szállítandó jószág mennyiségét, nemét és minőségét, a föladás és a rendeltetés helyét, a feladók, szállítók és címzettek nevét és lakását. Az adót nem kell többé minden helyváltozásnál fizetni. De a bevallás kötelezettsége ma is minden helyváltozásra kiterjed. A feladó a bevallásnál egy elismervényt, expedition kap, a mely nélkül bort, alma- és körtecsigert vagy méhsert nem lehet szállítani. Csak az uti készlet (legfölebb 3 palaczk személyenkint) van e szabály alól kivéve. A gyakorlat folytán mindazáltal az a mennyiség, melyet a fogyasztó maga vásárol kicsiben és kezében visz lakására, szintén fel van mentve ez alakiság alól. Az elismervény neve *congé*, *acquit à caution* vagy *passavant* a szerint, a mint a jószág a feladásnál, a megérkezésnél fizeti az adót, vagy pedig föl van mentve alóla. Az *acquit à caution* szerződést képez, melynél az adóköteles az adót vagy egy harmadik személy által biztosíthatja, vagy birói letétbe helyezi. Midőn a föltételek teljesítve vannak, az érkezés helyén levő adóhivatal fölmentő elismervényt ad. Vannak azonkívül bizonyos szabályok, melyek meghatározzák, mily idő alatt teljesítendő a szállítás, és megtiltják a tehernek bárminő lerakását, ha az adóközegeket arról nem értesítik. Az említett elismervény nélkül szállított italokat elkobozzák s tulajdonosukat azonkívül 100—600 frankig terjedő birsággal büntetik. A nagykereskedelmi adót, mint láttuk, nem szedik többé minden helyváltoztatásnál, csak az egyenesen a fogyasztóhoz szállított, s legalább 25 litert meghaladó italoknál. A kisebb mennyiségek a kiskereskedelmi adót fizetik.

A nagykereskedelmi adó alól négy esetben adnak fölmentést. 1. Midőn a nagykereskedők kiskereskedőknek, vagy bármely más, licentiával ellátott személyeknek

szállítanak italokat. Az ilyen szállítást azonban *acquit à caution*-nal kell kisérni. Ez esetben az adóközegek egyelőre a nagykereskedő terhére irják a szállított mennyiséget, és a kiskereskedőn megveszik az adót a hiányzó mennyiségért, vagyis azért a mennyiségért, mely nincs meg raktárában, vagy nem fordul elő a kisérő levélben. 2. Fölmentést adnak a nagykereskedelmi adó alól a bornál és csigernél, melyet a termelő a sajtótól pinczéibe vagy raktárába hordat — továbbá azon liqueurnél, melyet a feles munkás vagy a bérlő szállít a tulajdonosnak. A termelőnek adott eme kedvezményeket azonban csak ugyanegy canton, vagy két szomszédos község határai közt lehet igénybe venni. Az ily helyváltozáshoz elég a *passavant*. 3. Fölmentést adnak a nagykereskedelmi adó alól azon italoknál, melyeket Párizsba vagy az ital-adójokat általánynyal megváltó városokba, vagy végre a külföldre és a gyarmatokra szállítanak. Ez esetben *acquit à caution*-nal kell kisérni a szállítást. 4. Föl van még mentve a nagykereskedelmi adó alól az a bor, melyet eczetgyáros saját ipari czéljaira vásárol.

A nagykereskedelmi adó, *droit de circulation*, nem ugyanegy az alája vetett különböző folyadékokra nézve, s nem ugyanegy Francziaország különböző vidékein. Az adótétel csak a csigerekre nézve egyenlő, 1 frank hektoliterenkint. A borra nézve ellenben változik a különböző départementok szerint, melyek négy osztályra szakadnak. Az adót minden egyes osztályban az ezen osztályhoz tartozó départementokban kicsiben eladott borok átlagos értéke arányában vetik ki. Így igyekeztek némileg az osztó igazság elvének megfelelni. A nagykereskedelmi adó alacsony azon départementokban, hol a bor ára csekély, magas azokban, hol a bor ára nagyobb. De ez az

arányosságra való törekvés meglehetősen durva és tökéletlen. Mert a bor értéke ugyanegy départementban rendesen 1 és 3, 1 és 4, sőt gyakran 1 és 10 és olykor 1 és 100 közt is váltakozik.

Az 1870-iki háború előtt a nagykereskedelmi adó, *droit de circulation*, a négy osztály szerint 60 centime, 80 centime, 1 frank s 1 frank 20 centime volt hektoliterenkint. A katasztrófa óta megduplázták az adót, úgy hogy az ma 1 frank 26 centime, 1 frank 60 centime, 2 frank és 40 centime a különböző départementok szerint. Ha megengedjük, hogy a bor legalacsonyabb és legmagasabb ára 10 és 50 frank hektoliterenkint Franciaországban, noha olykor e két szélső számot is meghaladják, a mennyiben olcsóbban is adnak és drágábban is vesznek egyes borokat: úgy a nagykereskedelmi adó a jószág értékének $^1/_2$—12 százaléka közt váltakozik.

A kis kereskedelmi adó, *droit de détail*, a nagy kereskedelmi adó pótléka. Csak akkor vetik ki, ha ez utóbbit nem alkalmazzák. Sújt minden kicsiben eladott, azaz 25 litert meg nem haladó mennyiséget, egy 1852-iki rendelet óta. Az előtt minden oly bormennyiséget, mely hordóban egy hektoliternél kevesebb, palaczkokban 25 liternél kevesebb volt, kis kereskedés alá tartozó mennyiségeknek tekintettek. A változás democraticus tekinteteken alapult és arra czélozott, hogy a szegényebb osztály szerény készlete kevesbbé legyen megterhelve. Ez haladás volt, de igen jelentéktelen.

A kis kereskedelmi adók kulcsa az érték 10—18 százaléka között váltakozott. 1852. óta 18 százalék a pótcentime-okkal együtt. Ez az egyetlen ital-adó, mely érték-adó, de ez általában csak a meglehetősen közönséges fajta borokra szól. A kiskereskedelmi adó kezelése sokkal ne-

hezebb, mint a nagykereskedelmi adóé. A fönnebb említett két eljárási módok közül, a zárlatot vagy az átalányrendszert alkalmazzák. A bormérőket, korcsmárosokat, szóval mindazon személyeket, kik egy-egy napra, hónapokra vagy egész esztendőre italt szolgálatnak, a kiskereskedőkkel egy csoportba veszik. A nagykereskedő sem menekszik meg a zárlat alól, melyek őt a nagykereskedelmi adó, a nagy városokban a bevitelnél fizetett vámadó, *droit d'entrée*, és a nagy városok falain belül fizetett kapu-adó érdekében alávetik. A kiskereskedők, üzletök megkezdése előtt, kötelesek a kincstári közegek előtt bejelenteni üzletök megnyitását, az eladás helyét, az italok faját és mennyiségét. Ez alakiságok a titkos eladások elkerülésére szükségesek. Végre a közigazgatási fölhatalmazás szükséges mindazoknak is, kik bárminemű ételneműekkel kicsiben kereskednek. Ha az ily üzlet helye egyszer ismeretes, két dolgot kell kimutatni a kiskereskedelmi ital-adó beszedhetése érdekében: az eladási árak és az eladott mennyiségek kimutatását. A bor-, alma- és körtecsiger és méhser árát a kincstári közeg előtt kell bevallani. Ez árakat a helyiség legszembetünőbb helyén kifüggesztik. A mi az eladott mennyiségeket illeti, erre nézve fölveszik az üzletbe érkezett mennyiségeket és az abból hiányzó mennyiséget. Az első műveletet, *prise en charge*, fölrovásnak nevezik. E kimutatás bevallás alapján történik, melynek az illető szeszes ital behozatalát mindig meg kell előznie, továbbá a kincstári közegek ellenőrzése alapján, kik följogosítvák a pinczéket megtekinteni, s így minden csalásról magoknak tudomást szerezni. A fölrovott szeszes italokat tartalmazó hordókat a kincstári közegek megjelölik. Minden újabb vizsgálatnál a korábbi fölvétel óta érkezett újabb mennyiségeket, valamint a föltételes adómen-

tességről szóló fölhatalmazásokat, *acquit à caution*, és a nagy városokban történt bevitelnél fizetendő vám-adóról, *droit d'entrée*, szóló nyugtákat föl kell mutatni. Ha e részben valamely mennyiség vagy okmány hiányzik, azt csalási kisérletnek tekintik. Hogy az ellenőrzést még könnyebbé tegyék, megtiltották a kiskereskedőknek, hogy a szeszes folyadékokat 1 hektoliternél kevesebb és 5 hectoliternél nagyobb hordókban vásárolják. Hasonlólag tiltva van három hordónál többet egyszerre megkezdeni ugyanegy folyadékból, vagy palaczkokban tartott borokat a kincstári közegek szemei elől eldugni. A kiskereskedők számolni tartoznak a korábbi fölvételekben kimutatott mennyiségekről. A hiányzó mennyiséget fölveszik és az adót e mennyiségre vetik ki, levonva abból: 1. a nagyban történt eladásokat, melyekről a kiskereskedő *congét* vagy *acquit à caution* mutat föl; 2. az elromlott vagy elvesztett folyadékokat, és 3. az illető mennyiség 3 százalékát elpárolgás és a család fogyasztása fejében. Az így megállapított adót minden negyedév végén szokás fizetni, de a kincstár megkövetelheti, hogy azt az eladott mennyiségek arányában is fizessék. *

Azok a kiskereskedők, a kik a zárlatot elviselhetetlennek tartják, átalányozást, azaz szerződést kérhetnek és kaphatnak. Az átalányozás lehet egyéni vagy társas. Az egyéni átalányozás ismét két osztályra szakad: vagy csupán az eladási árt, vagy úgy az eladási árt mint az eladott mennyiségeket veszi alapúl. Midőn az átalányozás csupán az eladási árt veszi alapúl, csak az eladási ár kimutatása alól menti föl a kiskereskedőt, de nem egyszersmind az

* Bővebb részletek iránt lásd Vignes: *Traité des Impôts en France*, I. 112. sk. ll.

eladott mennyiség eladásának kimutatása alól. A teljes átalányozás rendszere mellett azonban egészen meg van szüntetve a zárlat. Az eladott jószágok ára és mennyisége szerint kivetett adót egy szerződéses összeg váltja föl, melyet az előbbi egyenértékének tartanak. Az átalányozás tartama nem terjedhet tovább egy évnél. Ha az adózó kéri ez eljárási módot, nem lehet azt tőle megtagadni. Ha vita támad a szerződésileg kikötött ár fölött, a prefektus dönt a prefektusi tanácsban. Az adót ez esetben havonkint s előre kell fizetni.

Társas átalányozás fordúl elő a kincstár és valamely község lakosainak összege között a kiskereskedők $^2/_3$-ának kivánatára, ha azt a municipális tanács helybenhagyja, és pedig vagy valamely barátságos úton megállapított összeg, vagy pedig, vita esetén, a prefektus által a prefektusi tanácsban megállapított összeg alapján. Ez összeget egy külön bizottság osztja föl a kiskereskedők között, kik egyetemlegesen felelősek az összeg befolyásáért. A fizetés tizenkettedrészekben történik. E rendszer egyébiránt igen ritka.

Nem szabad összetéveszteni a társas átalányozást, *abonnement collectif*, a rendes községi átalányozás, *abonnement général par commune*, igen eltérő rendszerével, melynél a kiskereskedelmi adót, *droit de détail*, a municipális pénztár váltja meg. Ez általányozáshoz kikérendő a kincstár beleegyezése. E rendszer megváltoztatja az adó háramlását, a mennyiben minden lakosra veti azon adóterhét, mely rendesen csak a szeszes italokat kicsinyben fogyasztókat terheli. Az ezen adó megváltására szolgáló összeget félhavi részletekben kell fizetni. Végre még egy más eszközt is alkalmazhatnak a községek a zárlat megszüntetésére, ha t. i. a kiskereskedelmi és a községbe tör-

tént beszállításnál fizetendő belépti adót egyetlen ily vámadóvá alakítják át. E jogot azonban csak a 4 ezernél több lakost számláló községek élvezik. Midőn ily kérdésben a municipális tanács határozni akar, be kell vonnia a pátens-adó által legjobban megadóztatott nagy és kiskereskedőket, és pedig oly számban, mely a szavazó-tanácstagok felével egyenlő. Az 1875. adó óta az egyetlen belépti-adónak rendszere és a kiskereskedelmi adók eltörlése kötelező minden 10 ezernél több lakost számláló városban. A harmadik-adó, mely nem ugyan mindig, de a legtöbb esetben sújtja a bort, az alma- és körtecsigert és méhsert, az a belépti adó. Ez adót a kincstár javára szedik, s azért nem tévesztendő össze a kapu-adóval, mely a község pénztárába foly. Ez adó minden, legalább 4 ezer lakost számláló városban terhel minden szeszes italt és erjedő folyadékot, melyet a község határában termeltek, vagy helyi fogyasztásra oda behoztak. Tarifája sokszor változott. 1852 óta 35 centime-tól 2 frank 40 centime-ig váltakozik hektoliterenkint a bornál, 25 centime-tól 1 frankig a csigernél, a szerint, a mint a város lakossága kisebb vagy nagyobb és a départementok egyik vagy másik osztályába tartozik. A 4—10 ezer lakost számláló városokban a belépti adó a nagykereskedelmi vagy a kiskereskedelmi adóhoz járúl. A 10 ezernél több lakost számláló városokban egyedül a belépti adó áll fönn. Csak a nagyobb tömegben együtt lakó népesség fizeti a belépti adót. A belépti adó fizetésére kötelezett községbe érkező szeszes italokat a községbe vitel előtt be kell vallani a községi sorompóknál levó adóhivatalnál. Tiltva van szeszes italokat éjjel bevinni bevallás mellett is. Azokat a szeszes italokat, melyek csak keresztűlvonulnak a belépti adó fizetésére kötelezett községen, szintén be kell vallani, s az értök járó

adót vagy letétbe adni, vagy máskép biztosítani. A szeszes italok behozója kap egy erről szóló elismervényt, *passe-debout*, s midőn a községet ismét elhagyja, visszakapja a letétbe adott összeget, megszüntetik az adott biztosítékot. Ha a szeszes italok 24 órán túl maradnak ugyanegy községben, úgy ezt átmenetnek, *transit* nevezik, mit ismét be kell vallani, és a rá vonatkozó kisérőleveleket és egyéb adóügyi iratokat a kincstári közegnek benyújtani, ki azokat csak az elindulás pillanatában s az italok megvizsgálása után szolgáltatja vissza. Az adó fizetése a belépésnél rendesen a bevalláskor történik. A nagykereskedők mindazáltal valóságos vagy fiktiv raktározási joggal bírnak. Hogy e jogot élvezhessék, bizonyos meghatározott mennyiségeket kell behozniok, és pedig előlegesen 9 hektoliter bort, vagy 18 hektoliter csigert. A kiskereskedőknek és magánosoknak nincs raktározási joguk, és csak a kincstári közegek engedelmével gyakorolhatják azt. Az italok második osztályának, a pálinkának, szesznek és liqueuröknek adója nem oly bonyolult, de igen sok esetben szintoly faggató, mint a bor-adó. Ez osztály egy egyetlen adónak van alávetve, mely a nagykereskedelmi és kiskereskedelmi adót pótolja. Ez az u. n. általános fogyasztási adó, *droit général de consommation*. Azelőtt 75 frank volt főtételében, a pálinkában és szeszben foglalt alkohol hektolitere után, ha ezek hordókban foglaltattak. A palaczkokban foglalt pálinka és a hordókban vagy palaczkokban foglalt liqueur úgy fizetett, mint a tiszta alkohol. Ez által az adó valamivel arányosabb lett, mert a liqueur és a palaczkokban foglalt pálinka átalában magasabb értéket képvisel, mint a hordókban foglalt pálinka. Hogy lehetőleg kevés kárt okozzanak az alkoholt használó különböző iparoknak, a denaturalisált pálinkát és az alkoholt fölmen-

tették az általános fogyasztási és a belépti adó alól, de egy külön denaturalisáló adónak vetették alája. Teljesen adómentes a Francziaországból kivitt alkohol. Kereskedelmi érdekeink igazolják az eljárást, noha sok tudatlan és meggondolatlan ember kikelt ellene. Vidéki lapokban nem egy tiltakozást olvastunk az ellen, hogy a kivitt franczia alkoholt minden adó alól fölmentik. Ezzel, ugymondják, kedvezünk az idegen fogyasztónak, s oly előnyökben részesítjük őt, melyeket a hazai fogyasztótól megtagadunk. Szánalmas és különös értelmi gyarlóságra mutató okoskodás. Mintha bizony megadóztathatnók a külföldet oly jószág után, melynek termelését nem monopolizáljuk a világon. Világos, hogy azon esetre, ha kivitelre szánt czikkeinket nem mentenők föl egészen vagy legalább legnagyobb részben az adó alól, a külföldi fogyasztók máshonnan szereznék be szükségletöket és nem Francziaországból. Francziaország termelése csökkennék nemzeti gazdagságunk nagy kárára.

Egy 1824-iki törvény fölmentette az adó alól a borok erősbítésére szolgáló alkoholt. Ez eljárás igen hasznos, sőt elengedhetetlen némely borok fentartására nézve. E tekintetben a törvényhozás sokszor változott, ma nagyon korlátozó, s így komolyan megkárosítja a borkereskedelmet.

Lássuk röviden, hogyan történik a szeszfélékre kivetett általános fogyasztási adók beszedése. A kincstári közegek felügyelnek a szeszfélék gyártására, hogy megállapíthassák a termelt mennyiségeket. A szeszfőzéssel iparszerűleg foglalkozó személyek, üzletök megnyitása előtt, kötelesek bevallani legfőbb munkaidejöket. A kincstári közegek bármikor megjelenhetnek a gyári helyiségekben. A gyártulajdonosok számadással tartoznak a termelt mennyiségről és igazolniok kell a hiányzó mennyisége-

ket, vagy le kell fizetniök az azok után járó fogyasztási adót.

A mezőgazdasági szeszfőzőket rendesen fölmentették a zárlat vagyis a kincstári közegek fölügyelete alól, de ők is tartoznak adót fizetni. Az adót vagy a termelt szesz feladója vagy a címzett fizeti. Az első esetben *congé*, a második esetben *acquit à caution* kiséri az adóköteles jószágot. A mezőgazdasági szeszfőzőknek a zárlat tekintetében adott mentességet csapásaink után megszüntették, hogy annál biztosabbá tegyék az adók befolyását. De hogyan lehessen 5000 vagy 6000 kisbirtokost zárlat alatt tartani? A nehézség roppant nagy volt; az izgatottság, melyet e rendszabály okozott, még nagyobb. Kénytelenek voltak a mezőgazdasági szeszfőzőket ismét fölmenteni a zárlat alól. A nagy és kiskereskedő nem fizetik közvetlenül az általok vásárolt alkohol után az adót, de felelősek azért, és zárlat alá vetvék.

Az általános fogyasztási adóhoz a 4 ezer lakosnál többet számláló községekbe vitt pálinka, liqueur és alkohol után járúl még az államkincstár javára szedett belépti adó. E belépti adót nem szabad összetéveszteni a kapuadóval, melyet a községek javára szednek.

A szeszes italok harmadik osztálya egyedül a sörből áll, melynek adórendszere eltér a borra és alkoholra vetett adók rendszerétől. Kétféle sört különböztetnek meg: az erős sört és ficzkó sört, melyek közül az utóbbit legalább kétszer erjesztett malátával készítik. A sört 1871 előtt hektoliterenkint 2 frank 40 centime-os gyártási adó sújtotta az erős sörnél, és 60 centime-os adó a ficzkó sörnél, 1871 óta, a felforralás nélkül nyert sört leszámítva, minden más sört hektoliterenkint 3 frank 60 centime-os adónak vetettek alá, melyben azonban már a pót-centime-ok

is benne vannak. A serfőzőket bizonyos formalitások alá fogják. Az adót a pároló készületek tartama alapján vetik ki, és minden hónap végén a zárlatot teljesítő adóközegek által kimutatott mennyiség alapján, szabják meg. A fizetés készpénzben vagy kezességgel biztosított kötelezvényekben történik. A kincstár Páris és a 30 ezer lakosnál többet számláló városok serfőzőivel egyezségre léphet, s azoknak átalányozást engedhet. Az átalányozásban megállapított összeget felosztják a serfőzők között. A sör forgalma fel van mentve minden alakiság és adó alól. A rendszer tehát sokkal jobban kedvez a jószág szabad forgalmának, mint a borra és alkoholra vetett adók rendszere.

Hogy mindez adóktól megválhassunk, néhány szót kell még szólanunk a licentiákról. Minden oly személy, ki szeszes itallal kereskedik és ennek következtében előleges bevallásra köteles, licentiát tartozik váltani, melynek ára az illető község forgalma és lakossága szerint változik.*

Páris városa az ital-adó tekintetében egészen külön adórendszer alatt áll. Nagy városban csakugyan lehetetlen hathatósan ellenőrizni az italok forgalmát. S azért az adókat a város határán központosították. A pálinka- és szeszfőzés Páris falain belül tiltva van. Csak a sör- és csigertermelés szabad, de az is csak zárlat föltétele mellett. Az italok forgalma teljesen szabad Páris városa területén. A városba történő behozatalnál az államkincstár javára szedett adó, az u. n. *taxe de remplacement*, 1860 óta hektoliterenkint 8 frank a borra, 4 frank a csigerre, 91 frank a tiszta alkoholra. 1871 óta ez adót fölemelték hektoliteren-

* A licentiák iránt lásd e könyv VIII. fejezetét.

kint 8 frank 50 centime-ra a hordóban foglalt borra, 15 frankra a palaczk-borra. 141 frankra az alkoholra. Nem kell felednünk, hogy e számok az adónak csak főtételét alkotják. Ehez járúlnak még a pót-centime-ok és a városok részére szedett kapu-adó.

Kénytelenek voltunk az olvasót az ital-adók e hosszas felsorolásával fárasztani. Alig lehet képzelni valami bonyolultabbat. A szeszes italok termelési módja Francziaországban: a kis gazdaság, a házilag és kisebb telepeken üzött gyártás okozzák mindezen alakiságokat, nehézségeket és faggatásokat. Igen bajos nagy jövedelmet szedni az oly adó után, mely gyakran meghaladja a megadóztatott jószág értékét, midőn e jószágokat számtalan kis gazda termeli. Itt rejlik az oka annak, hogy az ital-adó bosszantóbb és népszerűtlenebb Francziaországban, mint bárhol másutt.

Az ital-adónak azonkívül még azon nagy hibája van nálunk, hogy rendkívül egyenetlen. A mezei gazda, ki a családja részére hordóban vásárolt bornál csak a hektoliterenkint 1 frank 20 centime-tól 2 frank 40 centime-ig váltakozó nagykereskedői adót tartozik megfizetni, rendesen ha nem is jelentéktelen, de igen mérsékelt adót fizet, mely közönségesen nem haladja meg a jószág értékének 5—6 százalékát. A munkás, ki nem képes magát hosszabb időre élelmi szerrel előre ellátni, vagy nem rendelkezik pinczével, és ennek következtében kicsiben vásárolja borát, az érték 18 százalékát fizeti adóban. Tehát 3-szor vagy 4-szer annyit fizet, mint a jobb módú gazda. Az 1863-tól 1865-ig terjedő időszakban a nagykereskedelmi adó hozadéka, mely a fogyasztó által közvetlenül vásárolt és 25 litert meghaladó mennyiségeket terheli, átlag 12—13 millió frankra emelkedett, 12 vagy 13 millió hektoliter

után. Az adó tehát 1 frank volt hektoliterenkint. Ugyanazon évek alatt a kiskereskedelmi adó hozadéka, melyet a 25 hektoliternél kisebb mennyiségben eladott szeszes italok fizettek, 60 millió frankra rúgott, 9 milliónál kevesebb hektoliter után, ez tehát több 6 frank 60 centime-nál hektoliterenkint. Vagyis $6^1/_2$-szer több, mint a nagykereskedelmi adó. Ámde igen kétséges, hogy a kicsiben eladott bor általában jobb minőségű volna, mint a nagyban eladott és a fogyasztó által közvetlenül vásárolt bor. Csakhogy az előbbieket a munkás vásárolja, az utóbbiakat a jobb módú osztály. Az utóbbi tehát sokkal kevesebbet fizet, mint az előbbiek. A különbség igen nagy, különösen a 25 liternél nagyobb mennyiségben közvetlenül a fogyasztó által vásárolt drágább boroknál. A hektoliterenkint 500 frankos bornál a jobb módú fogyasztó, ha nem lakik valami nagyobb városban, csak a 2 frank 40 centime-os nagykereskedelmi adót fizeti, vagyis az érték $^1/_2$ százalékánál kevesebbet. A kicsiben vásárolt délvidéki bornál a munkás az érték 15 százalékját fizeti az adó főtételében, nem is számítva a pót-centime-okat, tehát 30-szor többet, mint a gazdag ember.

Van ez adórendszernek még egy más nagy egyenetlensége. És ez az, hogy minden birtokos föl van mentve ez adó alól a mezőgazdaságilag termelt szeszes ital után, azzal az egy korlátozással, hogy csak úgy élvezheti ez adómentességet, ha nem szállítja borát továbbra, mint ugyanegy canton egyik községéből a másikba vagy az egyik canton határszéli községéből a másik határszéli községébe. Ebből az következik, hogy a franczia népesség egy nagy része fogyaszthat bort és csigert, a nélkül hogy azért bárminő adót kellene fizetnie. Több mint 10 millió személy van tehát azon adó alól fölmentve,

mely a legtöbb jövedelmet hozza az államnak. Ez adó mentesség teljes eltörlése lehetetlen. Mert ha még a termelő által közvetlenül elfogyasztott mennyiségeket is megakarnók adóztatni, minden termelőre ki kellene terjeszteni a zárlatot, és vissza kellene állítani a régi monarchiában fönnállott leltárrendszert, a mi rendkívül faggató egy eljárás lenne. Hyppolite Passy 1849-ben azt ajánlotta, hogy csak az ugyanegy községben maradó borra kellene az adómentességet korlátolni. Ez azonban sok bajjal járna, mert ugyanegy birtok két szomszédos község határában is fekhetik. Mindazáltal teljesen igaz, hogy a termelő által élvezett adómentesség egyenetlenné teszi ez adót, és egyike a legjobb indokoknak a mellett, hogy legalább a borra és csigerre vetett adót eltöröljük.

Egy újabb és pedig nem a legkisebb egyenetlensége ez adónak az, hogy a 4 ezernél több lakót számláló községekben belépti adót szednek az államkincstár javára.

Láttuk, hogy ez adóhoz még a nagykereskedelmi vagy kiskereskedelmi adó is járúl, s hogy független a városok által kivetett kapu-adótól. Semmi ok nem igazolja azt, hogy az állam külön adót vessen ki a városok borvagy csiger fogyasztására.

Az ital-adó mindez egyenetlenségei élénken hatnak a közvéleményre és nagyban táplálják az alsóbb osztályokban azt a nézetet, hogy a társadalom pártolja a gazdagot a szegény rovására.

Midőn látják, hogy a bor hektoliterje bármilyen minőségű legyen is, egyforma adót fizet, mely Párisban, a közönséges boroknál a kapu-adót is hozzászámítva, az érték 150 százalékára emelkedik, míg a finom boroknál 2, 3 vagy 5 százalékot tesz: hogyan ne zúgolódnának és panaszkodnának akkor az állami rablás ellen?

Nagy jótétemény volna, ha a közhasználatu italokat, a bort, csigert, sőt a sört is terhelő adókat el lehetne törülni, és némi határozottság és némi óvatosság mellett nem is volna az lehetetlen. A lakbér-adó átalánosítása és fölemelése, a bizonyos összeget meghaladó jövedelmek mérsékelt megadóztatása, egy a föld minősége szerint váltakozó, átlag 20 frankos, pót-adó minden megművelt szőlőföld hektárjára, melyet a földadóhoz lehetne csatolni — e három kárpótló intézkedés mellett bátran el lehetne törülni az említett szeszes italok adóját. Azonkívül fönn lehetne tartani azt az adót, mely az eme szeszes italokkal való kiskereskedelmet terheli.

A háború óta a legtöbb ital-adót fölemelték. A nagykereskedelmi adót megduplázta az 1871. szeptember 1-sei törvény, melynek következtében a szeszes italok adója a départementek négy osztálya szerint, 60 centime-ról 80 centime-ról, 1 frankról és 1 frank 20 centime-ról — 1 frank 20 centime-ra, 1 frank 60 centime-ra, 2 frankra és 2 frank 40 centime-ra emelkedett hektoliterenkint és hordókban. A palaczk-borra ugyanaz az adó egyformán 15 frankra emelkedett hektoliterenkint. Itt mindig csak az adófőtételekről van szó. A csigerre szintén megduplázták a nagykereskedelmi adót, mely így 1 frankra emelkedett hektoliterenkint. A Párisra vonatkozó belépti adót, az u. n. *taxe de remplacement*-t, mely a nagy és kiskereskedelmi adókat helyettesíti, 8 frank 50 centime-ra emelték hektoliterenkint a hordó-bornál, és 15 frankra a palaczk-bornál.

Az alkoholt sújtó általános fogyasztási adót, mely az előtt 90 frank volt, 125 frankra emelték az adó főtételében, vagyis 150 frankra a pót-centime-okkal együtt. Az alkohol fogyasztási adójának története Francziaországban

igen érdekes. 1850-ben csak 37 frank volt a pótcentime-okkal együtt, hektoliterenkint. 1855-ben fölemelték 60 frankra a pótcentime-okkal együtt. 1860-ban 75 frankra az adó főtételében, vagyis 90 frankra a pótcentime-okkal együtt. Az adó e folytonos fölemelése nem ártott az alkohol fogyasztásának. A belső adó által sújtott mennyiség 620 ezer hektoliterről 1850-ben, 976 ezer hektoliterre emelkedett 1868-ban. És az adó összes hozadéka, mely 1850-ben a 37 frankos adó mellett nem volt több 23 millió franknál, az utolsó, tudomásunkra jutott adatok szerint a 90 frankos adó mellett 88 millió franknál több volt. A kivitel 170,146 hektoliterről 1857-ben, 284,283 hektoliterre emelkedett 1869-ben.

Hogyan lehet azt megmagyarázni, hogy a fogyasztás az adók fölemelése daczára ennyira növekedet? A megfejtés igen egyszerű. A megadóztatott jószág termelési költségei nagyon csökkentek. A termés és különböző más körülmények befolyása szerint az alkohol piaczi ára 60 frank és 200 frank, sőt 240 frank között ingadozott. Régebben gyakran közeledett a két utóbbi számhoz. Ma már csak 55 és 70 frank közt ingadozik. A borból készült pálinka mennyisége tetemesen lejebbszállt, és a czukorrépából és melaszból készült alkohol mennyisége ugyanabban az arányban emelkedett. 1840-től 1850 ig az alkohol évi termelése Francziaországban 976,500 hektolitert tett; a miből 900,000 hektoliter esett a borból készült alkoholra, 500 hektoliter a czukorrépából készült alkoholra, 40 ezer hektoliter a melaszból készült alkoholra, és 36 ezer hektoliter a különböző gabnaneműekből készült alkoholra. Az 1870-t közvetlenül megelőző években az alkohol termelése 1.050,000 hektoliter volt, a miből csak 150 ezer hektoliter jutott a borból készült alkoholra, és 900

ezer hektoliter a melaszból, czukorrépából stb. készült alkoholra. *

A finomabb alkoholnak egy közönségesebb alkohol által való helyettesítése, a megadóztatott tárgy termelési költségeinek e jelentékeny leszállítása, jórészt kiegyentette az adóemelés hatását. Mindazáltal tény, hogy az alkohol termelése csak igen kis mérvben szaporodott Francziaországban 1850 óta; a minek okát természetesen az képezi, hogy az alkohol magas adója megakadályozza annak alkalmazását egy csomó kisebb iparban. Ha visszaemlékezünk e munka egy korábbi fejezetére (I. kötet 365. sk. l.), hol David Wells-nak az amerikai szeszadóra vonatkozó adatait közöltük, akkor emlékezni fogunk arra is, mennyit ártottak az alkoholra vetett magas adók némely iparágnak az Egyesült-Államokban. Az 1870—71-ben Francziaországra nehezedett csapások óta az alkohol-adókat hektoliterenkint 125 frankra emeltük az adó fötételében, vagyis 150 frankra a pótcentime-okkal együtt. E fölemelés következtében 57 millió frankkal vártak többet ez adóból. Igaz ugyan, hogy az első években nem teljesült egészen e remény, de néhány év múlva csakugyan majdnem annyival jövedelmezett többet az alkohol-adó.

Az alkoholra vetett adót nagyon is el lehet itélni ipari szempontból. Ha ez az anyag adó-mentes volna, egy csomó oly ipari czélra szolgálna, melyre ma magas ára következtében nem alkalmazható. ** Mindazáltal az alkohol-adó eltörlése mellett nem szólnak ugyanazok az okok, melyek a bor-, csiger- és sör-adó megszüntetését kivánják. Az is nagy tévedés azonban, midőn nálunk az alkohol-

* Lásd Bocher jelentését az 1871. szept. 1-sei törvényről.

** Lásd a II. könyv IV. fejezetében részletesebben fölhozott adatokat.

adóból oly tetemes összegeket remélnek nyerni, mint a mennyit Angliában és Oroszországban. A három ország lakosságának szokásai nem ugyanazok. Az éghajlat és hőmérséklet ösztönzése és kisértése igen különböző a három országban. Továbbá az a körülmény Francziaországban, hogy az igen kis mezei gazdaságokban is termelnek alkoholt, már magában lehetetlenné teszi azt, hogy Francziaországban oly nagy összegeket jövedelmezzen az alkohol-adó, mint a mekkorát az Angliában és Oroszországban tényleg szolgáltat. Végül azt sem szabad feledni, hogy Francziaországban az állam részére szedett alkohol-adókhoz még a kapu-adók képében a községek részére szedett alkohol-adó is járúl, mely gyakran megduplázza az állami tételt. A sör-adót 1871. óta 3 frank 30 centime-ra emelték hektoliterenkint, a pótcentime-okkal együtt az erős sörnél, és 1 frank 20 centime-ra a ficzkósörnél. A licentiákat hasonló erős arányban emelték.

Következők az összegek, melyeket az ital-adó összege az utolsó 45 év alatt Francziaországban hozott:

Év	Az adó jövedelme		Átlag fejenkint	
1830.	98.469,000	frankokban	3·02	frankokban
1840.	90.433,000	«	2·54	«
1850.	100 795,000	«	2 83	«
1859.	174.904,000	«	4·85	«
1868.	243.122,000	«	6·39	«
1874.	348.100,000	«	9·69	«
1875.	386.026,000	«	10·71	«

1830-tól 1850-ig körülbelől állandó maradt tehát az ital-adó hozadéka. Az utolsó 25 év alatt azonban majdnem négyszer akkora lett, mit három oknak, 1. a bort Francziaország minden részében olcsón szállító vasútaknak; 2. az általános jólét emelkedésének és 3. az adók emelkedésének kell tulajdonítani.

Íme az *Exposé comparatif de la situation économique et commerciale de la France pendant les quinze années de la Période 1859—1873.* hivatalos adatatai szerint a termelt, megadóztatott, fogyasztott és adómentes szesz mennyisége:

Év	Franczia termés	Adó alá került	Destillátió alá került	Eczetté feldolgozott	Adómentesen fogyasztott
			hektoliter		
1857.	35.410,000	—	—	—	—
1858.	53.919,000	—	—	—	—
1859.	29.891,000	—	—	—	—
1860.	39.558,000	17.053,000	1.325,000	143,000	—
1861.	29.738,000	18.534,000	4.665,000	211,000	—
1862.	37.110,000	20.617,000	2.934,470	241,187	—
1863.	51.372,000	22.339,000	4.139,185	279,655	—
1864.	50.653,000	22.638,000	5.301,100	316,323	—
1865.	68.943,000	25.279,000	8.645,668	34,4740	12.404,000
1866.	63,838,000	28.465,000	7.076,713	335,366	12.549,000
1867.	39.128,000	26.055,000	5.557,338	225,165	14.018,000
1868.	52.098,000	27.059,000	4 094,440	303,723	20.000,000
1869.	70.000,000	28.000,000	4.300,000	300,000	20.000,000
1870.	53.137,000	19.294,000	5.216,681	310,006	17.963,185
1871.	56.901,000	18.149,165	4.951,620	273,234	15.953,000
1872.	50.154,000	28.705,463	5.314,282	271,257	7.731,420
1873.	35.715,000	25.664,804	3.344,565	236,206	9.782,168

Ez öt számoszlop közül egyetlen egy, csupán a második, mely a megadóztatott mennyiségekről szól, tartalmaz teljesen biztos számokat. A többi négy csak megközelítő számokat ad, melyek, mint azt az olvasó észrevehette, még egymásközt sem egyeznek meg mindig. De azért lehet e táblából is következtetéseket vonni. A Franciaországban termelt bornak csupán fele fizet adót bor alakjában, $^1/_{10}$ vagy $^1/_8$ fizeti az adót alkohol formájában, $^1/_4$-ét vagy $^1/_3$-át körülbelül a termelők közvetlen fogyasztása veszi igénybe, a maradék kétségkívül kivitelre kerül. Ez adó egyik igen nevezetes és mindenesetre legna-

gyobb egyenlőtlensége, hogy az ország termelésének $^1/_3$ nem fizet adót, mert azt közvetlenül a termelő fogyasztja.* Minden adónak általánosnak kell lennie, és érintenie kell mindent polgárt, vagy legalább is mindazokat, kik a megadóztatott tárgyat fogyasztják. A borra és csigerre vetett adó nem felel meg e követelménynek, és azért el kell azt törölni.

Itt adjuk ugyanazon hivatalos okmány szerint az alkohol-, sör- és csiger-adó alá vetett mennyiségeket:

Év	Alkohol	Csiger	Sör
	hektoliter		
1859.	823,030	5.236,340	6.696,761
1860.	851,826	4.643,859	6.572,620
1861.	832,937	6.507,627	6.797,937
1862.	857,600	5.790,551	6.963,014
1863.	870,283	5.719,108	7.050,898
1864.	870,240	5.798,709	7.212,136
1865.	873,028	5.509,319	7.685,965
1866.	964,232	4.511,075	8.078,470
1867.	939,473	5.236,628	7.006,811
1868.	971,329	6.599,815	7.327,332
1869.	978,000	7.000,000	7.350,000
1870.	719,634	5.461,303	6.764,194
1871.	689,617	4.225,409	5.256,937
1872.	767,834	7.186,893	7.399,683
1873.	954,038	3.412,157	7.414,563

A mennyiség körülbelül vesztegelt. Csak az alkoholnál mutatkozott egy kis növekedési hajlam. Látjuk, hogy 1873-ban 90 frankról 150 frankra emelték az alkohol adóját hektoliterenkint, s az elfogyasztott alkohol-mennyiség mégis visszanyerte, sőt, ha levonjuk Elszász-Lotharingiát, meg is haladta a háború előtti magasságot.

* Az természetes, hogy a kivitelre került összegnek nem kell az adót megfizetnie.

Hogy teljessé tegyük ismertetésünket, közöljük Vignes munkájából azt a táblázatot, mely az ital-adó megoszlását mutatja 1868-ban:

	Mennyiség	Érték ezer	Adóösszeg
	hektoliterben	frankban	frankban
Nagykereskedelmi adó a bor után	16,234	—	13,329
U. az a csiger és méhser után	2,335	—	1,167
Ennek pótcentimejai	—	—	2,968
15 centimeos droit d'expedition 8.166,756 után	—	—	1,225
Kiskereskedelmi adó a bor után	6,018	303,029	44,103
U. az a csider és méhser után	3,785	53,568	7,794
A zárlat következtében nagy- és kiskereskedőknél szedett fogyasztási adó *(droit de consommation)*	357	—	26,101
Ennek pótcentimejai	—	—	15,619
Belépti-adó, s a belépti-adót és kiskereskedelmi adót helyettesítő adó a bor után	8,373	—	13,162
U. az a csiger és méhser után	2,614	—	1,862
U. az az alkohol és szeszes folyadékok után	276	—	2,868
Ennek pótcentimejai	—	—	3,636
Általános fogyasztási adó, *droit général de consommation*, az alkohol és szeszes folyadékok után	489	—	36,707
Ennek pótcentimejai	—	—	7,349
Gyártási adó, *droit de fabrication*, a sör után	7,327	—	13,733
Ennek pótcentimejai	—	—	2,747
Helyettesítő adó, *droit de remplacement*, Páris városánál a bor után	3,634	—	29,075
U. az a csiger és méhser után	113	—	452
U. az az alkohol és szeszes folyadékok után	124	—	11,299
Ezek pótcentimejai	—	—	8,149

E táblázat elég bonyolult. Mi csak egy megjegyzést akarunk rá vonatkozólag tenni. S ez az, hogy a legvilágosabban mutatja bor-adónk igazságtalan voltát. A munkásoknak eladott és a kiskereskedelmi adóval sújtott 6 millió hektoliter bor 44 millió frankot fizetett, vagyis 7 frank 35 centime-ot hectoliterenkint. Ellenben a közvetlenül a fogyasztónak eladott és így csupán a könnyű nagykereskedelmi adóval terhelt 16 millió hektoliter 13.329,000 frankot fizetett, vagyis 85 centime-ot hektoliterenkint. Ilyen fokozat mutatkozik ebben az adóban. A termelő-birtokos nem fizet semmit a maga fogyasztásáért, mely az ország összes fogyasztásának $^1/_3$-át teszi. A jó módú emberek, kik nagyban vásárolják borukat, és a kik szintén $^1/_3$-át fogyasztják az összes mennyiségnek, igen könnyű adót fizetnek. A munkások és kis fogyasztók végre, kik kicsiben veszik a bort, és a kiknek fogyasztása ismét $^1/_3$-a az összes mennyiségnek, 7-szer akkora adót fizetnek hektoliterenkint, mint azok, kik nagyban vásárolnak, pedig bizony nagyon valószinű, hogy a munkás ember rosszabb bort iszik, mint a jó módú osztály. A bor-adó tehát lázító igazságtalansággal jár.

Egy 1875-iki törvény, melyről már többször beszéltünk, enyhítette e kiáltó igazságtalanságot, legalább a 10 ezernél több lakost számláló községekben. Ezekben a községekben a kiskereskedelmi adót eltörölték s csak egyetlen belépti-adó terheli a borokat. Ez adó egyforma. Ezekben a városokban tehát a nagyban vásárolt bor nem fizet kevesebbet, mint a kicsiben vásárolt bor; a jobb módú osztály által vásárolt bor nem fizet kevesebbet, mint a munkás osztály által fogyasztott. Nincs köztük más különbség, mint a mi a borok különféleségéből és árából származik. Az e törvényt kisérő indokolásban Léon Say pénzügy-

miniszter néhány vonásban jellemezte a mi bor-adózásunkat:

«A mi a bort és csigert illeti — ugymond a miniszter — a jelenleg fönnálló adórendszert a következőkben lehet összefoglalni:

«A termelő a vidéken nem fizet semmi adót, a városokban fizet belépti adókat. Az egyszerű magánember, ki hordókban szerzi be készletét, a vidéken csak az igen csekély nagykereskedelmi adót fizeti, a városokban fizeti azonkívül a belépti adót. A kiskereskedő és következőleg a fogyasztó, ki nála szerzi be borát, mindenütt fizeti a kiskereskedelmi adót, mely meghaladja a jószág értékének 18—19 százalékát; a városokban azonkívül fizeti a belépti adót . . . .»

A miniszter továbbá leírja a kiskereskedelmi adóval járó tetemes bajokat:

«A legtöbb jelentékenyebb központban, úgymond, az italok kicsinyben való eladása nemcsak bizonyos ellenségeskedéssel, hanem nagy anyagi nehézségekkel is találkozik, úgy hogy a kincstár érdekeit csak igen tökéletlen mérvben lehet megóvni. Ily helyen az elszigetelt lakások csakugyan ritkák. Majdnem minden házban, hol ily kisebb borüzlet van, különböző családok laknak. Az ily házakban ez esetben a pincze több részre lévén osztva, az egyiket a bormérő, a többit a többi lakosok bírják. Ily körülmények között igen nehéz megakadályozni azt, hogy a bormérő lakó társaival meg ne egyezzék az iránt, hogy az ő nevökre vehessen s az ő pinczéjökbe helyezhessen el bort és csigert, melyet ő azután titkon kimér. S ez esetben csak a nagykereskedelmi adót viseli a kiskereskedelmi adó helyett, mely 5-szörte nagyobb az előbbinél. Szükséges végre e csaláson segíteni. Mert az már annyira elharapódzott,

még az oly iparüző városokban is, mint Creuzot, Montluçon, Rive de Gier, Givors és sok más, hogy a kiskereskedelmi adó az ugyanott nyert összes bor-adónak csak 4, 5, 6, 7 és 8 százalékára rúg, holott nagyon természetes, hogy az ily városokban a kicsiben való vásárlás képezi a fogyasztás legnagyobb részét.»

Így szól egy miniszter a kiskereskedelmi adó szörnyű igazságtalanságáról s az általa előidézett csalások kétségtelen voltáról. Ez adót eltörölték, vagy jobban mondva átalakitották a 10 ezernyi több lakost számláló községekben. El kellene azt törölni Francziaország egész területén. Ha már nem akarják egészen eltörölni a borra és csigerre vetett adót, legalább töröljék el a kiskereskedelmi adót, és szállítsák le a belépti adót, a mivel a közerkölcsiség és közegészség egy alapkivánalmának tennének eleget. A közegészségre hivatkoztunk, mert az utóbbi időben fölháborodva látta a közvélemény, minő terjedelmet vesz a borhamisítás. Nemcsak vizet kevernek az egészséges folyadékba, hanem káros, mérges festő anyagokat, többek között arsenicumot. Megtámadják a kereskedőket e bűnös csalásért, és ebben igazuk van. De a kereskedőknek van egy öntudatlan bűntársuk és bűnszerzőjök, és ez az állam, mely roppant adója által óriási csalásra ösztönzi a termelőt és közvetitőt.

Láttuk, hogy 1875-ben 386 milliót jövedelmeztek az ital-adók az államnak. Ehez kell még csatolni vagy 15 millió frankot, melyet a vámok hoztak ugyan e jószágok után. Az összes jövedelem tehát 400 millió frank. Ebből azonban le kell vonni az alkohol és a licentiák adóját. Marad tehát körülbelül 220 millió a borra, csigerre és sörre vetett adó fejében. Ennyibe kerülne az államnak a leghasználatosabb és legészségesebb italoknak az adó alól

való fölmentése. * A kiskereskedelmi adó eltörlése és annak a nagykereskedelmi adó által való helyettesítése meg épen csak 30 millió frankjába kerülne az államnak, a mit a nagykereskedelmi adó fölemelésével igen könnyen ki tudna pótolni.

Áttérhetünk már most a Francziaországban és a legtöbb czivilizált országban használatos fogyasztási adó két utolsó nemére, a czukor-adóra és dohány-adóra. Ezek ellen nem támasztunk semmi elvi kifogást. Teljesen bírják helyeslésünket. A kávéra és kakaóra vetett vám-adó mellett ezek azon fogyasztási adók, melyek eltörlése legutoljára jöhet szóba. Ezek a budget leggazdagabb jövedelmi forrásai. A czukor-adó 1875-ben 178 millió franknyi nagy összeget szolgáltatott a kincstárnak. A dohány-adó még jelentékenyebb, mert 312 millió frankot hozott, a miből ha levonjuk a gyártási költségeket, még mindig 270 millió franknyi tiszta jövedelem marad. E két nagy fogyasztási adó már magában közel 450 millió frankot hoz az államnak. Többet, mint valamennyi egyenes adónk főtételében.

Minden fogyasztási adónk között a czukor-adó áll leginkább arányban az adózó vagyonával, legalább oly országban, mint Francziaország, hol nem igen használatosak a meleg italok. Hogy az angolok eltörölték a czukor-adót, azt értjük. Budgetjök virágzó állapota megengedi nekik az ilyen nagylelküséget. Azután nálok a közönséges, általánosan használt ital a thea, mely a mi borunknak és csigerünknek felel meg. A thea Angliában mindennap ott van a munkás és iparos asztalán, s a theát nem lehet czukor nélkül fogyasztani. A czukor-adó tehát egy újabb meg-

* A bor, csiger és sör, azonkívül 90—100 milliót jövedelmeznek a községeknek kapu-adóban.

adóztatása volt az általános italnak. Francziaországban mások a viszonyok. Itt a czukor mindig csak kivételes és fényüző fogyasztás, mert a bor és a csiger a szokásos italok. Ebből következik, hogy a czukrot főleg a jó módú és gazdag lakosság fogyasztja, s ép ezért minden aggodalom nélkül vethető adó alá. Mondják ugyan, hogy a beteg is fogyasztja; s ez igaz. Csakhogy a betegség kivételes állapot az emberi életben, és a czukor kevés eledelben játszik szerepet. Következtetésünk tehát az, hogy Francziaországban, melynek oly nagyok a terhei, és a hol a lakosság oly kevés czukrozott folyadékot fogyaszt, nem lehet szó ez adó megszüntetéséről. Még leszállítása sem járna semmi előnynyel. Meg kell hagyni azzal a kulcscsal, mely a lehető legnagyobb kincstári jövedelmet biztosítja. E kulcs fölfedezése természetesen a tapasztalás és kisérlet dolga. *

Igen érdekes és sajátságos, hogy mindazok a fogyasztási czikkek, melyekre magas adók nehezednek, a czukor, dohány, kávé, aránylag igen új keletűek. Vagy három és fél száz év előtt a czukor még olyan gyógyszertári czikk volt, mint ma pl. a chinin. Csak a gyógyszertárakban lehetett kapni. A czukornád, mely Indiából eredt, s onnan a szaraczénok által került Szicziliába, majd Andaluziába s a spanyolok által Amerikába, különösen ez utobbi országban indult gyors fejlődésnek. E század folyamán végre megtanulták a répaczukor-termelést az egész európai szárazföldön.

A czukrot elejétől fogva minden országban kiváló adótárgynak tekintették. Három körülmény ajánlotta a

* Csak oly államról beszélünk itt, melynek igen súlyos terhei vannak, mert a répaczukor-adó megkárosítja mezőgazdaságunkat, a mennyiben apasztja Éjszak-Francziaország egyik legjövedelmezőbb termelési ágát.

kincstár figyelmébe. 1. Fogyasztása nem okvetlenül szükséges; 2. fogyasztása gyorsan növekszik; 3. egészen a legújabb s hozzánk igen közel eső időkig a legtöbb európai államban nem volt hazai termék, hanem tengerentúli vidékekről került az országba. E jószág megadóztatása tehát ártalmatlan volt, mert semmi lényeges szükségletet nem sújtott. Azonkívül előnyös is volt a kincstárra, minthogy hozadéka mindig szaporodott, s végül kezelése se járt semmi nehézséggel, mert a vámon lehetett szedni.

Alig mutatkozik valahol annyi izgalom és változatosság, mint a czukor-adónál. E szó *czukorkérdés* sokáig valóságos rémkép volt, s bizonyos tekintetben még ma is az. Olyan probléma, mely magába foglalja a közvetett adózás legkényesebb oldalait. Az adó e roppant bonyolultsága onnan ered, hogy behozatalánál nemcsak a kincstár érdeke volt az irányadó. Egy csomó más érdek is járult a kincstár jövedelemszerző vágyához. Az egykor mercantilismus és ma védrendszer nevezete alatt ismeretes kereskedelmi rendszer nagy befolyást gyakorolt a czukor-adó törvényhozására.

Midőn az állam e jószágot megadóztatta, nemcsak oda törekedett, hogy a termelő lehető legkisebb megterheltetésével a kincstárnak minél nagyobb jövedelmet szerezzen. Foglalkoztatta ezenkívül még néhány magánérdek is, melyet jónak tartott szabadalommal fölruházni. Értjük a gyarmati ültetvényesek érdekét, melyet igen sokáig védeni akartak az idegen ültetvényes ellen. Értjük a nemzeti tengerészet érdekét, melyet szintén védeni akartak más nemzetek tengerészetével szemben. Értjük végre az anyaország egy nagy iparágának, a czukorfinomításnak érdekét, melyet nemcsak az idegen verseny, de még a gyarmatok versenye ellen is meg akartak védeni.

AKADÉMIA KÖNYVTÁR

A törvényhozó törekvése így különböző irányokban forgácsolódott el, midőn majd együttesen, majd külön-külön akarta védeni a gyarmati ültetvényest, a hazai hajóipart és az anyaország czukorfinomitóját. Midőn ennyi minden féle törekvés vezette a törvényhozást, nem lehet csodálni, ha egy csomó mesterséges törvény keletkezett, melyek mohó gyorsasággal váltották föl egymást.

Fölösleges volna részletesen foglalkozni azon törvényekkel, melyek ideje lejárt és nem is jő többé vissza. Csupán arra szorítkozunk, a mi elengedhetetlenül szükséges az e tárgy körül folyton fölmerülő viták megértésére. Az első császárság idején a czukor Franciaországra nézve csak gyarmati árú volt, melyet a melegövi tartományokból hozott, hol azt a czukornádból termelték. A czukor előállítása két műveletet foglal magában. Az első a czukoranyagnak kivonása és átalakítása többékevesbbé sárga czukorporrá vagyis daraczukorrá. A második művelet e porok átalakítása egy szilárd jegeczes testté, a melynek az ismeretes süveg-alakot adják. Az a czukor, mely csupán az első műveleten ment keresztül, a mely tehát még por-alakban van, nyers czukor elnevezése alatt fordúl elő, míg a másik alakot *raffinirozott*, finomított vagy tisztított czukornak hívják. Az észszerűség azt kivánná, hogy a két műveletet ugyanegy helyen, ugyanegy ipartelepen, vagy legalább szomszédos ipartelepeken kellene végrehajtani. Az utolsó századok gazdasági törvényhozása nem így okoskodott. Hanem a czukor-ipar két osztályát állította föl: a czukorgyártókat és a czukorfinomitókat, kiket meglehetős messzire vetett el egymástól.

Az első művelet, t. i. a czukor kivonása a nádból és átalakítása porrá, természetesen csak a termelés helyén,

a gyarmatokban történhetett. De a védrendszer eltiltotta a gyarmatosokat a második művelettől, a czukor finomításától. Miért? Hogy kifejtse az anyaország czukorfinomító iparát, s hogy több fuvart biztosítson a hazai tengerészetnek. Ez is egyike azon absurdumoknak, melyektől csak úgy hemzseg a védrendszer. Ez az eredete az első műveletet végrehajtó gyárosok és a második műveletet végrehajtó finomítók elkülönítésének, melynek következtében az elsők mind a gyarmatokban telepedtek le, míg az utóbbiak a nagy tengeri kikötőkben, hol ma is megmaradtak. Nantes, Bordeaux, Marseille, Havre s még Páris is, szóval a tengeri kikötők estek legközelebb a termelés helyéhez, a gyarmatokhoz. A czukorfinomító ipar nagy lendületet vett, és érdekeit azonosították Franczia-ország e legkiválóbb városainak érdekével.

E körülmények között a czukor-adó beszedése nem járt sok bajjal. Az adót meglehetett venni akár a gyarmati termelőn, akár a kikötőbe történt bevitelnél, akár a finomitón. A gyarmati termelőn nem akarták az adót megkövetelni. Ez által súlyos előleget kivántak volna tőle, mely bénithatta volna foglalkozásában. Helyesebbnek tartották az adót a kikötőkbe történt bevitelnél szedni, a mi egyszersmind sokkal könnyebb is volt. Az adót tehát a nyers czukor vásárlója fizette. Az idegen czukrot eltiltották.

Az adószedésnek emez eredetileg oly egyszerű módját csakhamar igen bonyolulttá tette több előre nem látott körülmény: az anyaországban termelt répaczukor megjelenése és a czukorföldolgozás folytonos haladása.

I. Napoleon alatt megszakadt a tengerentúli tartományokkal való közlekedés s a chemikusok kerestek hazai anyagokat, melyek a czukornádat helyettesíthették. A czu-

korrépát tartották legelőnyösebbnek. S habár most a nyers terméket is az anyaországban, és pedig főleg az éjszakkeleti tartományokban állították elő: a czukor-ipar ezentúl is két ágra oszlott. A többé-kevesbbé tökéletesített czukorfinomítók megvoltak már a kikötő-városokban. Uj finomítók állítására senki nem gondolt. Az éjszakkeleti tartományokban tehát, mint azelőtt az Antillákon, csak por-czukrot, vagy dara-czukrot állítottak elő.

A répa-czukor első kisérletei lassúk és kínosak voltak. 1815-ben, midőn a tengerentúli tartományokkal ismét megnyilt a könnyű közlekedés, a hazai czukor termelése csak $3^1/_2$ millió kilogrammra ment. A gyarmati czukor újra elfoglalta helyét a fogyasztásban. Az 1816. augusztus 26-ki törvény 45 frankban állapította meg 100 kilogrammonkint a gyarmati czukor adóját. Senki nem gondolt a hazai czukor megadóztatására, melyről mindenki azt hitte, hogy csakhamar el fog tünni. Ez adómentesség szárnyai alatt a répa-czukor csakhamar fejlődni kezdett, kivált midőn éjszakon is keletkezett néhány czukorfinomító. A gyarmati ültetvényesek, a hajósok s a kikötőbeli czukorfinomítók látva a veszélyt, szövetségre léptek a hazai czukor ellen. S panaszaik jogosultak voltak. Az 1837-ki törvény megadóztatta a hazai répaczukrot is, de mérsékeltebb tételben, mint a gyarmati nádczukrot: 10 frankkal az első évben, 15 frankkal a következőben, s 25 frankkal, mindig 100 kilogrammonkint, 1840-től fogva. Még ez utóbbi adó sem érte el a gyarmati nádczukrot terhelő adót. Mindez adóknál a finomított czukor 100 kilogrammja képezte az alapot, de azért a nyers czukron vették meg az adót, mert nem akarták pénzügyi zárlat vagyis fölügyelet alá vetni a czukorfinomítókat.

Hogyan lehet a nyers czukornál szedni azt az adót,

melynél a finomított czukor képezi az alapot? Törvényes vélelem utján. Fölvették ugyanis, mennyi finomított czukrot lehet a nyers czukor egy bizonyos adott mennyiségéből előállítani. A nyers czukorban a czukron kívül más anyagok is vannak. Ha pontosan tudjuk, minő arányban áll a czukor e többi idegen anyagokkal, akkor méltányosan lehet szedni az adót már a nyers czukornál. De az a baj, hogy ez arányra nézve hiányzik minden biztos adat. 1840-ben mindazáltal a különböző minőségek szerint 70—73 százalékban állapították meg a nyers czukor tiszta czukor-tartalmát. Vagyis a nyers czukortól súlyának csakis 70—73 százalékáig szedték az adót, minthogy a finomító a különböző minőségek szerint csak 70—73 százalék finomított czukrot vonhatott ki a nyers czukorból, föltéve mindig, hogy a törvényes vélelem megfelelt a valónak. A hazai répaczukor-termelők azt állították, hogy az 1833-ki törvény, mely őket adó alá vetette, megöli iparukat. Iparuk azonban tovább is fejlődött. A gyarmatosok, hajósok és kikötőbeli finomítók ujabb jogos panaszokra fakadtak. Hogy a panaszoknak vége szakadjon, a kormány 1843-ban kiakarta sajátítani a belföldi répaczukor-termelést, elakarta tiltani annak újabb művelését mintegy 40 millió frankra terjedő és 5 év alatt fizetendő kárpótlást nyújtva a gyárosoknak. E valóban botor tervet, melyet mindazáltal Mac Culloch helyeselt, hála az égnek, visszautasították. Könnyen megtörténhetett volna, hogy Franciaországot megfosztják egyik mezőgazdasági iparától, mely ezen a földön jutott a legmagasabb virágzásra. Az 1843. julius 2-iki törvény sokkal észszerűbb volt. Azt határozta, hogy a hazai czukor-adót évről-évre fokozatosan emelni fogja, úgy hogy 1847-ki szeptemberben teljesen egyenlő lesz a gyarmati czukor adójával. Az ember

már most azt hihette, hogy a kérdés eldőlt. De ez a czukoradó-kérdés, úgylátszik, arra van kárhoztatva, hogy soha ne lépjen ki a provisoriumok és bizonytalanságok stadiumából. 1848-ban eltörlik a rabszolgaságot a gyarmatokban. Az ültetvényesek ismét panaszokra és vádakra fakadnak, s most már ők kérnek védelmet a hazai répaczukor ellen. E követelésök indokolására kettőt hoznak föl. Utalnak a rabszolgák fölszabadítása által okozott zavarokra, és a franczia piacz távolságára, melynél mást nem nyit meg előttök a gyarmati rendszer. 1851-ben egy újdonatúj tervezetet nyújt be a kormány az *Assemblée nationale*-nak. Eltörli a nyers czukorra vetett adót, és a finomított czukrot adóztatja meg. A törvényes vélelem eltűnik. Ez az a rendszer, a mit azóta fogyasztási adónak neveznek. A következmény az volt, hogy pénzügyi zárlatnak, vagyis kincstári felügyeletnek kellett alávetni a czukorfinomítókat, úgy mint a hazai nyers czukor előállítóit és a czukortermeléssel és finomítással egyszerre foglalkozó telepeket. A kincstár fölismerte, hogy a törvényes vélelem hibás, s hogy a nyers czukor, melyet rendesen 70 százalék finomított czukortartalom alapján adóztattak meg, 75 százalék finomított czukrot ad. De az 5 kilogrammú meg nem adóztatott czukrot a czukorfinomító természetesen ugyazon az áron adta, mintha adót fizetett volna utána. S így az új rendszer nevezetes előnynyel járt a kincstárra nézve.

Az 1851-iki törvénynek 1852-től fogva kellett volna életbe lépnie. Az időközben bekövetkezett kormányváltozás elhalasztotta e törvény alkalmazását. Csak a gyarmati czukor érdekében behozott adó-leszállítást tartották meg belőle, s a mely, noha eredetileg csak néhány évre szólt, többszöri meghosszabbítás következtében 1870-iki

január 1-ig állott fönn. Ez adóenyhítésre a gyarmatok távolsága s a rabszolgaság rögtöni megszüntetése következtében beállott zavarok szolgáltak indokúl. A törvényhozás, ez újabb alakjában tehát a gyarmati czukrot védte a hazai czukor ellen.

Eddig csak a hazai termelésről szóltunk, de a czukorfinomító-ipar rendkívül virágzott s immár kivitelre is dolgozott. Hogyan történt e kivitel? Az Antillákról jövő nyers czukrot a törvényes vélelem következtében 70 százalék tiszta czukortartalom alapján adóztatták meg. A kivitelnél 70 kilogramm finomított czukor után visszatérítették azt az adót, a mit 100 kilogramm nyers czukor fizetett a behozatalnál. Ez volt az adóvisszatérítés, *restitutió drawback*. De 100 kilogramm nyers czukor gyakran 75, sőt 80 kilogramm finomított czukrot is szolgáltatott. A következménye az volt, hogy a finomítónak a kivitelnél 5—10 kilogramm után oly adót is visszatérítettek, melyet a behozatalnál nem fizetett. Ez természetesen nagy nyereség volt rá nézve. Valóságos kiviteli jutalom.

Az 1856-ki törvény meg akarta szüntetni e visszaélést az által, hogy 75 százalékra emelte a nyers czukor adóköteles mennyiségét. De a czukorgyártás mindig haladt, úgy annyira, hogy még ez újabb törvényes vélelem sem felel meg a valóságnak, s a czukorfinomítónak még mindig térítenek vissza oly adót a kivitelnél, melyről felteszik, hogy megfizette, holott egynehány kilogramm után csakugyan nem fizette meg azt.

1860-ban egy más rendszerhez fognak. Az 1860. május 23-iki törvény majdnem felére szállítja le a czukoradót, 30 frankra 54 frankról. De azonkívül a csalások megakadályozására és az ipari fejlődés előmozdítására egyenlő adó alá vetnek minden nyers czukrot, tekintet

nélkül annak kisebb vagy nagyobb czukortartalmára. A belfogyasztásra nézve nem létezett többé a törvényes vélelem, s csak a külföldre való kivitelnél maradt még fönn. De 75 százalékról 76 százalékra emelik a nyers czukornak a törvény által föltételezett tiszta czukortartalmát. 1863-ban újra fölemelik ez arányt, s 79 százalékban állapítják meg. A gyártás és finomítás folyton haladó tökéletesbülése azonban folytonosan emelte a nyers czukorból kivont tiszta czukormennyiséget, úgy hogy az mindig meghaladta a törvényes vélelmet s következésképp a czukorfinomítóknak a czukor kivitelénél ezentúl is nagyobb mennyiség után térítették meg az adót, mint a mennyiért azt megfizette. Szóval most is kiviteli jutalomban részesült.

A kincstár tehát vesztett. De másrészt sok hazai gyáros, kinek gyári berendezése nem tarthatott lépést a haladásokkal, s a ki ennek következtében nem tudott hasonló gazdag tiszta czukortartalmu nyers czukrot előállítani, panaszkodott az egyenlő adó miatt, mely rá súlyos teherként nehezedett.

Így keletkezett az 1864-iki törvény, mely átalakította az eddigi törvényhozást. A restitutiókat eltörölték, s helyökbe behozták a föltételes adó- vagy vámmentességet, *admission temporaire*. Midőn a czukorfinomító gyártmányát kivinni készül, nem fizeti meg a nyers czukorra vetett adót, hanem a helyett kezesség által biztosított kötelezőt állít ki arról, hogy meghatározott idő alatt e nyers czukornak megfelelő mennyiségű finomított czukrot fog kivinni, vagy ellenkező esetben megfizeti az ezután járó adót, ha nem tud kiviteli elismervényt fölmutatni. Ez tehát az adó fizetésének egyszerű felfüggesztése. E mellett a kincstár soha nem lehet annak kitéve, hogy

többet szolgáltat vissza, mint a mennyit kapott. Az 1864-ki törvény legnagyobb változtatása azonban az adókivetés alapjául szolgáló különféle typusok fölelevenítése. A czukor tisztátalansága megsárgítja azt. Ennek következtében azt hitték, hogy a nyers czukornak gyöngébb vagy erősebb árnyalatu sötétsége alapúl szolgálhat a tiszta czukortartalom meghatározásánál. A hollandiaiak ez alapon 20 gondosan fokozott typust állítottak föl, a melyekkel az eladásra kerülő czukrot előbb összehasonlítják. Minél gyöngébb a sárga szín árnyalata, annál magasabb a typus száma, úgyhogy a húszas szám a legfehérebb, vagy is a legtisztább typust képviseli.

E fokozatot arra használják, hogy négy különböző osztályt állítsanak föl, melyek négy különböző, az illető czukor tartalmának többé-kevesbbé megfelelő, adóknak vannak alávetve. E négy typust következőleg nevezték el:

	Adó 100 kilogrammonkint
A 13. számon aluli czukor	42 frank
A 13—20. számú czukor	44 «
Fehér porczukor	45 «
Gyárakban finomított czukor	47 «

Hasonlag meg kellett állapítani a kivitelnél visszatérítendő czukortartalmat: hogy mennyi tiszta czukor után kapjon a finomító adóvisszatérítést, bizonyos mennyiségű tisztított czukor után. Hogy megszüntessék a kiviteli jutalmat, melyet a czukorfinomítók eddig annak következtében élveztek, hogy a nyers czukor tiszta czukor tartalma nagyobb volt a törvényes vélelemnél: értekezletet tartottak Kölnben, a melyen négy hatalom, Franczia-ország, Anglia, * Belgium és Hollandia vett részt. Kisér-

* Anglia azóta eltörölte a czukoradót.

leteket tettek a különböző színű nyers czukrok tiszta czukortartalmának megállapítására, és megegyeztek az u. n. nemzetközi czukortartalmakban, melyek a kivivő czukorfinomítóknak adott adóvisszatérítéseknél alapúl szolgáljanak. Nem akarjuk a fokozatos adókat részletezni és csak az e rendszer által okozott zavarokról szólunk. A czukor színe igen bizonytalan ismérve a tiszta czukortartalomnak. A mihez még hozzájárúl az, hogy a czukor színét igen meg lehet változtatni különböző chemiai eljárások által.

Ez utolsó körülmény csalásra is vezetett, noha az nem is vett valami nagy terjedelmet. De másrészt a nyers czukor-gyártás tökélesítése következtében oly nyers czukrot is tudnak már előállítani, melynek tiszta czukortartalma jóval magasabb a kölni értekezlet által megállapított nemzetközi törvényes czukor-tartalmaknál.

Így a kölni értekezlet megállapodása szerint leggyöngébb czukornem az, mely a 7. számnál alacsonyabb czukor neve alatt ismeretes. A kölni értekezlet szerint a nyers czukor e neme 67 százalék tiszta czukrot tartalmaz, a mi azt teszi, hogy a 67 kilogramm tiszta czukrot kivivő igényt tarthat azon adó visszatérítésére, melyet a 7. számon alul maradó 100 kilogramm nyers czukor után fizet. A 7. számnál alacsonyabb czukor azonban 67 százalék helyett gyakran 80 százalék tiszta czukrot tartalmaz. Mi történik már most? A 67 kilogramm tiszta czukrot kivivő finomítót fölmentik azon adó alól, a melyet a 7. számnál alacsonyabb 100 kilogramm czukor után kellene fizetnie. Minthogy azonban e 100 kilogramm nyers czukor nem 67 kilogramm, hanem 80 kilogramm tiszta czukrot tartalmaz: a finomító megtarthat 13 kilogramm tiszta czukrot, mely semmi adót nem fizetett és a

melyet ő ép oly áron adhat el idehaza, mint a megadóztatott czukrot. Megnyeri tehát azon 13 kilogramm czukor adóját, melyet meg kellett volna fizetni, de melyet tényleg nem fizetett meg. A kincstár elveszti ez összeget, mely egyes magánosok zsebébe foly. Az a kisérlet, hogy a czukrot színe szerint adóztassuk meg, nem vezethet sikerre. Ennek tulajdonítható, hogy két rendszer áll fönn: az egyik az u. n. *saccharimetria*, a másik a finomítók zárlata.

A saccharimetria rendszerében meg akarják tartani a különböző typusokat az által, hogy egy optikai szerszám, az u. n. saccharimeter, és szükség esetén chemiai elemzés segélyével meg akarják javítani az eddig tapasztalt hibákat. De még e rendszer mellett is sok a bizonytalanság. A czukorfinomitók zárlat alá vetése mellett ellenben a czukor-adót csakugyan a kimutatott és a fogyasztásnak átszolgáltatott mennyiségek után vetik ki.

Az olvasó meg fogja bocsátani, hogy e magyarázatba bocsátkoztunk, a melyet lehetőleg világossá igyekeztünk tenni.

A czukor-adó törvényhozásának ez örökös változása elég bizonyitéka ama bajoknak és majdnem legyőzhetetlen nehézségeknek, melyek a törvényhozás elé gördűlnek, valahányszor egy vagy más iparágat védeni készül. Mi sem könnyebb, mint a czukor megadóztatása, melynek termelése kevés helyen központosúl, s a melyet utánozni, vagy hamisitani nem egy könnyen lehet. Elég, ha a finomítókba vagy nyers czukorgyárakba néhány adóközeget állítunk az adó alá vetendő mennyiségek megállapitására. A törvényhozás azonban részletesebben akart intézkedni és roppant erőködött bonyolulttá tenni azt, a mi oly egyszerű. Midőn annyi ipar áll Francziaországban zárlat,

vagyis a kincstári közegek felügyelete alatt, miért ne lehetne az alá vetni a czukorfinomítókat is? Mivel érdemelnek ők több figyelmet és kiméletet mint a szeszfőzők, stearyn-, papir-, szappangyárak, s maguk a nyers czukorgyárak? A czukorfinomítók igen kis száma, mintegy 15 van hazánkban, igen könnyűvé teszi a pénzügyi zárlatot. Csakhogy a czukorfinomítók hatalmas emberek, kiknek panaszai viszhangoznak a kamarákban, viszhangzanak a kormánynál. Igen szomorú, de igaz, még mindig vannak Franciaországban egyes iparágak, melyeket nemeseknek tartanak másokkal szemben, melyeket mint nem nemeseket kényünk-kedvünk szerint szabad megadóztatni. Az elsőknek kedvezni akarnak, s ezek a czukorfinomítók, a pamutfonók és a vasipar. Az utóbbiakkal ellenben, mint az alacsony eredetű és számba nem jövő emberekkel, a lehető legmostohábbúl bánnak. Valóban valamennyi fogyasztási adónk közül egy sem volna már eredeténél fogva méltányosabb és egyszerűbb, mint a czukor-adó. És egyet sem tett bonyolultabbá, ingadozóbbá a törvényhozás hibája.

Lássuk, minő mennyiség czukor került a különböző időkben adó alá Franciaországban:

	1848	1850	1859	1868
Gyarmati vagy hazai	1000 kilogrammokban			
czukor behozatala	85,111	75,029	152,938	121,588
Belföldi czukor	25,698	65,092	121,255	154,210
Összesen	110,809	140,121	274,193	275,798

Ha az adó leszállítása daczára sem mutatkozik szembetünő haladás 1859-től 1868-ig, ennek oka leginkább annak tulajdonítandó, hogy az e korszakra eső évek elején a restitutió rendszere uralkodott, míg vége felé a föltétes adómentesség lépett életbe. A restitutió rendszere

megfizetteti a nyers czukorral az adót a behozatalnál, azon fentartással, hogy azt a kivitelnél visszatériti. A föltételes adómentesség, *admission temporaire*, ellenben fölmenti a behozót a nyers czukor-adó megfizetésétől, ha kötelezi magát arra, hogy tisztított czukrot visz ki, és e kötelezettségét meg is tartja. Ebből következik, hogy az adó által sújtott mennyiségek jelentékenyebbek a restitutió rendszerénél, csakhogy itt le kell azután vonni a kivitelnél visszatérített adókat. A föltételes adómentességnél ellenben nem adnak vissza semmit a kivitelnél, de kevesebbet is szednek a behozatalnál. Szóval a czukorfogyasztás folyton növekedett 1859-től 1869-ig Francziaországban. Több mint még egyszer oly nagy lett 1840-től 1868-ig. Itt adjuk másrészről az adó hozadékát a különböző évek szerint:

1840	38.351,000	frank
1850	73.075,000	«
1859	139.255,000	«
1868	111.013,000	«
1875	178.001,000	«

A két utolsó szám tiszta jövedelem, a mennyiben abból nem kell levonni semmiféle restitutiót. Az 1840. 1850. és 1859. évek összegeiből azonban még le kell előbb vonni a restitutiót.

A czukor-adó 54 frank volt 100 kilogrammonkint 1860 előtt. Akkor leszállították 30 frankra, majd 1862-ben ismét fölemelték átlag 42 frankra. Ekkor átlag a jószág értékének 70 százalékát képviselte. Közvetlenül a háború után az 1871. július 3-iki törvény 30 százalékkal emelte föl ez adót. Azóta újabban is súlyosbították. Ma a megadóztatott jószág értékének 120 százalékát képviseli. Érdekes, hogy a fogyasztás 1859-től 1868-ig az adó leszálli-

tása daczára kevesebbé növekedett, mint 1850-től 1859-ig. Ennek két oka van. A jószág termelési költségei jobban csökkentek az első időszak, mint a második alatt. Továbbá, minthogy népünk legnagyobb része nem fogyaszt rendesen meleg italokat, a czukor fényűzési fogyasztás, mely csak korlátolt és lassú mérvben fejlődhetik.

Ugyanezt a jelenséget tapasztaltuk a kávénál. 1816. évtől 1859-ig a kávé-adó 100 frank maradt 100 kilogramm után. Magas adó, mely a közönséges kávénál megfelelt az érték $^2/_3$-ának. A fogyasztás mindazáltal rendes módon gyarapodott. Az utolsó 10 évben, 1850-től 1859-ig, 66 százalék gyarapodást mutat. 1860-ban az adót leszállították 50 frankra 100 kilogrammonkint, vagyis az eredeti adó felére. A fogyasztás növekvése azonban semmivel sem haladta meg a korábbi arányokat. 1870. július 27-én, a háborúüzenet kimondásakor, föl is emelték újra az adót 100 frankra 100 kilogrammonkint. 1871 óta fölemelték 150 frankra, sőt azóta is emelték egy kicsit. Ma az adó a jószág értékének 100 százalékát képviseli, s a fogyasztás mind ennek daczára nem csökkent. Az adófölemelést közvetlenül követő két éven át igen nagy terjedelmet vett a csalás, melyen 1875 óta diadalmaskodni tudtak. 1820 előtt Francziaország 6—8 millió kilogramm kávét fogyasztott, vagyis átlag minden lakos 230 grammot. 1868-ban 28 millió kilogrammot fogyasztott, vagyis 783 grammot lakosonkint átlag.

A czukor-adó Angliában hasonló viszontagságokon ment keresztül, mint a minőkkel Francziaországban találkozott. Sokáig állott védvámos eszmék uralma alatt, és sokáig tartott fönn differentiális vámokat az angol gyarmatok javára. Mindazáltal három fontos különbség van e részben a franczia és angol törvényhozás közt. A nyers

czukor termelése soha nem fejlődött ki Angliában, a mi által egygyel kevesebb ok volt a bonyodalomra. Másodszor az angol nép különböző osztályai rendesen fogyasztanak meleg és czukrozott italokat, minek következtében a czukor az országban nem oly fényűzési czikk mint nálunk s következőleg fogyasztása gyorsabban is emelkedett. Végre az imént említett ok arra vezette a financziákban oly szerencsés helyzetnek örvendő Angliát, hogy teljesen eltörölje a czukorra vetett adót. Lássuk most minő haladásokat mutathat föl a czukor fogyasztása Angliában, a különböző adórendszerek alatt:

Év		Fogyasztás tonnákban
1844.	A szabad forgalom elvének meghonosítása, egyenlő adó az angol és idegen gyarmatok czukor ára	237,143
1864.	Nemzetközi szerződés Anglia, Francziaország, Hollandia és Belgium közt	529,919
1869.	10 és 10 frankos adó az 50 kilogrammos quintal szerint, a különböző minőség szerint	612,692
1870.	Az adó leszállítása felére 5 frank és 7 frank 50 centime-ra	695,029
1871.	Ugyanazon adók	697,392
1872,	« «	715,000
1873.	Az adó leszállítása májusban, 2 frank 50 centime-ra és 3 frank 75 centime-ra quintalonkint	779,000
1874.	Az adó eltörlése áprilban	830,000
1875.	Adómentesség	920,000

A czukorfogyasztás Angliában tehát háromszor akkora a jelen pillanatban mint Francziaországban. Ezzel nem mondjuk azt, hogy Francziaországban is elérné ugyanazon számot, ha teljesen eltörölnék ez adót. Az országban használatos italok természete hozza magával, hogy a czukor általános fogyasztás tárgyát képezi a csatornán túl, és kivételes fogyasztási czikk nálunk. Mily befo-

lyást gyakorol az adókulcs a kincstári jövedelemre, azt egy következő fejezetben fogjuk tanulmányozni.

A czukor-adó legtöbbet jövedelmezett Angliában az 1862/63. évben, a midőn 160 millió frankra, (6.427,923 font sterlingre) emelkedett. A mi jóval kisebb összeg, mint a mennyit a czukor-adó Francziaországban 1875-ben jövedelmezett (178 millió frank). 1869/70-ben a nagy adóleszállítások előtt, ez adó 135 millió frankot (5.396,561 font sterlinget) jövedelmezett.

Nézetünk rövid összefoglalására elég azt mondanunk, hogy a czukor-adó legalább oly országban, mint Francziaország, hol a lakosság nem fogyaszt rendesen meleg italokat, azon indirect adók közé tartozik, melyek a lehető leginkább állanak arányban, az adózó jövedelmével. S így egyike azoknak, melyek legkevesbbé károsítják meg a termelést és legkönnyebben szedhetők be.

Elérkeztünk az utolsó nagy fogyasztási adóhoz, a dohány-adóhoz. Ez ellen már igen nehéz kifogást támasztani. Még akkor is, ha kulcsa magas és beszedése az állam kezében fekvő monopolium alakjában történik. Rendkívül virágzóknak kellene az ország financziáinak lenni, hogy egy ennyire ártalmatlan, ennyire erkölcsös, ennyire termékeny s ennyire könnyen beszedhető adóról lemondhasson. A dohány nem képezi semmi iparnak nyers anyagát. S így midőn megadóztatják, nem sujtunk vele közvetve semmi ipart, a mit nem lehet mondani sem a szesz-adóról, sem a czukor-adóról. A dohány szorosan véve egyáltalában nem szükséges az embernek. Nem olyan, mint a czukor, melyet bizonyos körülmények között a betegeknek vagy gyermekeknek ajánlhatunk, sőt mondják, hogy a dohány árt az egészségnek, magának az értelmi erőnek. Legfölebb azt lehet mellette fölhozni, hogy némi szórako-

zást nyújt a szegény osztálynak munkája alatt. De sokan vannak, kik nélkülözik e szórakozást a nélkül, hogy ez kedélyökre valami hatrányos befolyást gyakorolna. Végre azt is lehet mondani, hogy a ki az utczán vagy nyilvános helyeken dohányzik, megtámadja polgártársai szabadságát, mert arra kényszeríti a szomszédait s a járókelőket, hogy szagolják az ő füstjét, mi nekik olykor kellemetlen is lehet. Mind e körülmények kimentik, vagy helyesebben mondva igazolják a dohányra vetett adót.

Azt persze nem fogadjuk el, hogy az állam súlyos adó alá vethet minden olyan jószágot, melynek túlságos használata vagy fogyasztása megtámadná az egészséget. Midőn azonban a nagy adóssággal megterhelt és sok katonát tartani kényszerült államok abban a szomorú helyzetben vannak, hogy fogyasztási adókat kell kivetniök, akkor azon szempont, hogy a jószág fogyasztása az egészségre káros, s hogy másrészt e fogyasztás nagy jövedelmet is hoz az államnak, — ily körülmények között, mondjuk, az ilyen két szempont bizony hatalmas befolyást gyakorolhat a törvényhozóra. Felhozzák még a dohány-adó javára, hogy önkéntes adó, úgy hogy mindenki könnyen visszatarthatja magát annak megfizetésétől. E munka egyik korábbi fejezetében (II. könyv IV. fejezet, I. kötet 387 sk. l.) vizsgáltuk már, vajjon csakugyan előny-e az, és majdnem az ellenkező eredményre jutottunk. Elvben igen nehéz azt fölállítani, hogy az önkéntes adó volna a legjobb adó. — Mert ha csakugyan mindenkinek akaratától függne magát ez adó megfizetésétől visszatartani, akkor nem hozna semmit. A dohány-adónál azonban eszünkbe se jut attól félni. Fogyasztása minden évben nagyobb és nagyobb mérveket ölt. S az az idő, melyben a fogyasztás csökkennék vagy épen elenyésznék, nincs közel kilátásban. Na-

gyon lehetséges, hogy az európai népek ízlése változni fog a messze, távol jövőben, s hogy dédunokáink le fognak mondani a dohányról, a mint mi lemondtunk a méhserről és más italokról, melyet őseink nem fogyasztottak mindig a legnagyobb mérséklettel. A tapasztalás mindazáltal azt tanítja, hogy csak az évek hosszú sora változtathat meg vagy enyésztethet el egy általános szokást. S addig, míg a dohány divatban van, lehet, sőt kell azt felhasználnunk, kivált midőn azzal oly hatalmas mérvben járulhatunk roppant budgetjeink megromlott egyensúlyának helyreállításához.

Foville-nek az *Economiste Français*-ban megjelent s az árak változásaira vonatkozó tudós tanulmányában van egy igen érdekes monographia a dohány-adóról és a dohányfogyasztásról.* Francziaországban ez adót vissza lehet vezetni 1621-re. Eleinte 40 sou volt 100 fontonkint. Csakhamar fölemelték 10 livre-re 100 fontonkint. 1674-ben behozták a gyártás és eladás kizárólagos szabadalmát. Az 1781-iki királyi rendeletek eltiltják a dohány termelését Francziaországban s csupán némely tartományok lakosaira nézve tesznek kivételt. 1789-ben már jelentékeny volt a tiszta jövedelem; 30 millió livre.

Egy 1791-iki rendelet, hódolva az idők szellemének, eltörölte a monopoliumot, megengedte a dohány termelését Francziaországban és csak az idegen dohányt vetette adó alá. Midőn azonban az állami háztartás egyensúlyának helyreállítása szükségessé vált, nem haboztak többé, és egy VII. évi törvény által újra adó alá vetették a dohánynak egyelőre csak gyártását, s később árulását is.

* Lásd az *Economiste Français* 1875. szeptember 4-iki számát.

S minthogy a csalás e mellett igen nagy mérveket öltött, egy 1810-iki decretum visszaállította az állam ide vonatkozó szabadalmait. Heves megtámadások következtek. Ösmerjük, minő érveket lehet felhozni minden monopolium, s különösen az állami monopolium ellen. A verseny hiánya meghonosítja a slendriánt. A hivatalnokok, nem lévén érdekelve a nyereségben, nem elég figyelmesek, nem igen erőltetik meg az eszöket. E roppant nagy szervezet nem igen igyekszik a közönség ízlését megelőzni. Az oly ipar, melyet nem ösztönöz sem a verseny szüksége, sem az egyéni önérdek, nélkülözi a haladás legfőbb tényezőit. Hogy ez mind igaz, azt bizony senki sem tagadhatja. Minthogy azonban lehetetlen más úton oly roppant jövedelmet előteremteni, minőt a dohány-adó nyújt; s különösen minthogy lehetetlen azt a körülbelül 260 millió frank tiszta jövedelmet hasonló ártalmatlan és kevés faggatással járó úton beszerezni: a monopolium, legalább ideiglenesen, igazoltnak tekinthető.

1835-ben nagy enquête-et hívtak össze, a mely végül oda nyilatkozott, hogy a dohány-monopoliumot egy meghatározott ideig fenn kell tartani. Azóta ezt a lejárt korszakot mindig meghosszabbították. A monopolium mindazáltal csak ideiglenes intézmény nálunk. De hiszen ideiglenes intézmény volt a jövedelmi adó is Angliában, habár fenmarad beláthatatlan időkre.

A dohány-adónál az állam monopoliuma nemcsak a gyártásra, de az elárusításra is kiterjedt, a miből következik: 1. hogy föltétlenül tilos idegen dohányt magánosoknak behozni, a mi alól legfölebb az egyéni kis fogyasztás tehet kivételt; 2. tilos dohányt a belföldön termelni máskép, mint vagy az állam számára, vagy kivitelre, de az állami kincstár felhatalmazása mellett.

Az anyagbeszerzést a kincstár végzi, úgy hazai mint exotikus dohányban. Az 1816-iki törvény kikötötte, hogy a felhasználandó anyagnak legalább $^5/_6$ része hazai legyen. Az 1835-iki törvény kiköti, hogy legalább $^4/_5$-e. E módosításra a fogyasztó érdeke vezette a kincstárt, minthogy az exoticus dohány finomabb, mint a hazai dohány. Franciaországban van 16 dohánygyár, 359 nagy raktár és 33 ezer nagy áruda. Mind ezen ipari és kereskedelmi szervek személyzetét a kormány nevezi ki.

Az 1816-iki törvény fölhatalmazta a kincstárt oly dohánynem, az u. n. *cantine*, gyártására, melynek ára nem haladja meg a 4 frankot kilogrammonkint. A kincstár arra használta e jogosítványt, hogy ellensúlyozza a határos départementokban űzött csalásokat. Egy 1834-ki királyi rendelet leszállította a *cantine* dohány árát majdnem a csempészett dohány értékére, a behozatalnak leginkább kitett helyeken. Ez u. n. zóna-rendszer azzal a bajjal járt, hogy változóvá tette az adót az ország különböző lakosaira nézve, nagyobb terhet rótt arra a belföldön, mint a határokon. Az a dohány, melyet kilogrammonkint 2 frank 50 centime-on, 3 frankon, 4 és 5 frankon vásároltak az éjszaki és keleti départementokban, nem különbözött lényegesen attól a dohánytól, melyet 10 frankon árultak az ország bensejében. Az 1870/71-iki háború óta leszállították a zónák számát ötről háromra, s így leszállították azon kedvezményeket, melyekben az ország lakosai a határszéli zónákban részesültek. A finomabb szivarok árát fölemelték.

A dohány-adó rendkívül magas Franciaországban. Jelentékenyebb, mint bárhol másutt. Átlag a jószág értékének ötszörösét képezi. Nagy baj különösen, hogy nincs mindig arányban a megadóztatott tárgy értékével. A rossz

dohányt szívó szegény ember aránylag sokkal nagyobb adót fizet, mint a finom szivarokat füstölő gazdag. S habár e hibát más fogyasztási adónál is föltaláljuk, azért az mégis igen sértő marad. A következő táblázatból láthatjuk, hogyan fejlődött Francziaországban a dohány fogyasztása s hogyan szaporodott folytonosan jövedelme:

Év	Elfogyasztott mennyiség kilogrammokban	Nyers jövedelem eladási ár frankokban	Tiszta jövedelme a kincstárnak frankokban
1830	11.169,560	67.149,673	—
1840	16.018,495	95.169,417	—
1850	19.217,283	122.117,863	—
1859	28.602,000	179.748,000	129.660,000
1865	30.122,000	237.212,000	177.921,000
1868	31.380,000	248.587,000	190.097,000
1869	32.574,000	255.707,000	197.211,000
1872	27.000,000	269.436,000	217.294,000 (1)
1873	28.250,000	291.900,000	—
1874	—	298.769,000	—
1875	—	312.440,000	—

1830-tól 1869-ig a fogyasztás majdnem háromszor akkora, a nyers hozadék majdnem négyszer akkora lett Francziaországban. A háboru után az adófölemelés egy ideig megbénította a fogyasztást. Jobban mondva a csempészet tért foglalt a megadóztatott dohány rovására. 1875-ben a fogyasztás már elérte az 1869-iki magaslatot, ha számba veszszük Elzasz és Lothringia elvesztését. Ez adó hozadékának rendes gyarapodása a háború előtt 4—5 millió frank volt évenkint. 312 millió frank nyers hozadék után a bevásárlási és gyártási költségek mintegy 60 vagy 65 millió frankot képeznek, a miből következik, hogy az adó átlag ötször akkora, mint maga a megadóztatott anyag.

Angliában szintén igen magas a dohány-adó. Ott is

igen szigorú módon, habár más alakban szedik az adót. A dohánytermelést egészen eltiltották a britt szigeteken, úgy hogy e jószágot csak a vámnál terheli az adó. 1874/75-ben ez adó Angliában kerek számban 186 millió frankot (7.421,256 font sterliget) jövedelmezett. Ne feledjük azonban, hogy ez tiszta jövedelem, míg a franczia kimutatásokban szereplő számok rendesen csak a nyers hozadékot tüntetik föl. Angliában a dohány-adó valamivel több, mint a Franciaországban adott dohány-jövedelem kétharmada. 1864-ben a dohány-adó Angliában nem hozott többet 150 millió franknál (5.984,000 font sterlingnél). Évenkint tehát körülbelül $3^1/_2$ millió frankkal növekedett a jövedelem.

A legtöbb országban kisebb-nagyobb adó terheli a dohányt. Olaszországban monopoliumot képez, melyet egy magántársulatnak adtak bérbe, s mely az államnak 75—76 millió frankot hoz. Oroszországban közvetlenül 40 millió frankot jövedelmez, s azonkívül elég jelentékeny összeggel szerepel a vámnál is. $58^1/_2$ millió forintot (145 millió frankot) hoz a dohány Ausztriában és $28^1/_2$ millió forintot (70 millió frankot) Magyarországban. A dohány-adó itt is monopolium alakjában jelentkezik.

Nagyon természetesnek és nagyan helyesnek tartjuk azt a nagy adót, melyet legtöbb ország a dohányra vetett. Legfőbb bajuk ez adóknak az, hogy csempészetet idéznek elő a határon. Ez ugyan kétségtelenül komoly baj, mert a bűntettek mesterséges teremtése, ha ugyan szabad e kifejezést használnunk, általában nagy bűne az államnak. Egy másik baja e magas adóknak, hogy korlátolják a fogyasztást. Csakhogy a dohány nem tartozik azon czikkek közé, melyeknél a fogyasztás gyarapodását egészségi vagy társadalmi okok követelnék. Részünkről tehát határozott hívei

vagyunk a magas dohány-adó fentartásának Franciaországban. S azt is hiszszük, hogy hosszú ideig kell még e czikkben a monopoliumot föntartani, mert ez az egyetlen mód arra, hogy tetemes jövedelmet nyerjünk belőle.

Nagyon valószínű, hogy a dohány-adó jövedelme még sokáig fog minden évben újabb és újabb gyarapodásokat feltüntetni. Franciaország még mindig azon országok közé tartozik, a hol keveset dohányoznak. A dohány átlagos fogyasztása hazánkban csak 85—86 kilogramm 100 emberre (1 kilogrammnál kevesebb fejenkint); Belgiumban 250 kilogramm 100 lakosra; Hollandiában 200 kilogramm; Németországban 150 kilogramm; Ausztriában 124 kilogramm; Norvégiában 102 kilogramm; Dániában 100 kilogramm; Magyarországban 94 kilogramm. Mindez országokban több mint nálunk. Azt fogják mondani, hogy ott az adó nem oly magas, mint nálunk. Ausztriában és Magyarországban mindazáltal meglehetős magas az adó. Oroszországban a dohány fogyasztása 83 kilogramm 100 ember után. Ez körülbelül ugyanaz az átlag, melyet Franciaországban találunk. Ellenben alacsonyabb az arány Angliában, 62 kilogramm 100 emberre; Olaszországban 57 kilogramm; Spanyolországban 49 kilogramm. Úgy látszik, hogy a népek faji természete is gyakorol befolyást a fogyasztásra. Franciaországban a városok és ipari départementek dohányoznak legtöbbet, a hegyes départementekban dohányoznak a legkevesebbet. A dohány fogyasztása Pas-de-Calais départementben 247 kilogramm 100 emberre; Nord départementben 212; Seine départementben 175; Bouches-du-Rhône départementben 158: Var départementben 134; 100 ember után 33 kilogrammra csökken a fogyasztás Dordogne départementben, 31 kilogrammra Haut-Savoie départementben;

30 kilogrammra Aveyron département-ben és 28 kilogrammra Lorère départementben. A mily arányban gyarapszik a városi lakosság, oly mértékben terjed a dohányzás. Az sem lehetetlen, hogy a katonai kontingens emelése szintén hozzájárult a dohányzás terjedéséhez. A kaszárnya a füstölés nagy iskolája.

Sorra vettük a legfőbb közvetett adókat. Igaz ugyan, hogy vannak olyanok is, melyeket elhallgattunk. Mert az emberi botorság és a törvényhozás phantasiája még oly tárgyakra is kiterjesztették azt, melyek a legkevesbbé alkalmasak a megadóztatásra. Elég példa erre a legújabb gyufaadó. Ez mutatja egyszersmind, micsoda hóbortokra vetemedhetnek azok a miniszterek, kik a védrendszer sophismájával táplálkoztak és semmi tisztelettel nem viseltettek a szabad forgalom iránt. E fogyasztási adókat nem lehet a mi nagy adósságokkal terhelt és sok katonát tartó államunkban eltörölni. A tapasztalás azt az elvet bizonyította helyesnek és igaznak, hogy csak igen kevés tárgyat szabad megadóztatni, hogy az adónak nem szabad gyártott czikkekre, és még kevesbbé ipari nyers anyagokra irányúlnia, különben feltartóztatja az ipari haladást. Ha ártalmatlanságuk érdeme szerint kellene osztályoznunk a fogyasztási adókat, azt mondanók, hogy a legajánlatosabb valamennyi között a dohány-adó; azután jönne a kávé-adó; azután a czukor-adó; negyedik helyen a só-adó, csak az ötödik helyen az alkohol-adó és hatodik helyen a sörre, borra, csigerre vetett adó. Az utóbbiakat már igen nehéz méltányosan szedni. A mi pedig a szövetekre, papirosra, szappanra stearynra, stb.-re vetett adókat illeti, azoknak felvilágosodott népnél sohasem szabadna előfordúlniok.

XV. FEJEZET.

A HELYI ADÓK.

Csak nagyan tökéletlen fogalmunk volna valamely ország adórendszeréről, ha csupán az állami adókkal foglalkoznánk. A helyi adók az állami budgetnek gyakran harmadára, olykor felére is emelkednek, sőt vannak igen decentralisált országok, a hol a helyi adók jelentékenyebbek, mint az általános budget.

A jó helyi adók rendszere minden országban nehéz problémát képez. Kevés nemzet van, mely azzal dicsekedhetik, hogy azt szerencsésen oldatta meg. Franciaországban mindenki ismeri a kapu-adókkal járó bajokat. Angliában a birtok olykor összeroskad a rosszúl kivetett helyi adók súlya alatt. És a helyi adók reformja egyike azon kérdéseknek, a mely leginkább foglalkoztatja szomszédainkat. Láttuk, mily absurdum a tőke-adó, melyet a nagy éjszak-amerikai Unió sok állama és sok városa szed. — A helyi adóknál, ép úgy mint az állami adóknál, a jó rendszer csak szigorú takarékosság mellett képzelhető. A hol a kiadások meghaladják a szükségest, vagy azt, a mi közvetlenül hasznos, akkor bizonyosak lehetünk a felől, hogy az adók túlságosak, nagy számúak, és faggatók.

A legtöbb európai országban abból a szempontból indúltak ki, hogy korlátozzák a helyi hatóságokat adóki-

vetési jogukban általában, vagy legalább azon tárgyakban, melyeket adó alá vonhatnak. Az állam financziális ellenőrzése a helyi adókkal szemben, a legnagyobb mérvben igazolt és üdvös. Illő, hogy az állam, mely a nemzet közérdekeit képviseli, mely azonkívül felvilágosodottabb, részrehajlatlanabb és előrelátóbb; illő, mondjuk, hogy az állam felügyelhessen arra, hogy az ország egy részét se meríthessék ki a helyi adók, és az ország egy része se váljék képtelenné az állami terhek viselésére. Angliában úgy, mint Francziaországban korlátozták a grófságok és départementok, a boroughk és municipalitások kölcsönkötési jogát, és megkövetelték, hogy a kölcsönök törlesztése rövid időszakra terjedjen.* Az állam tehát több bölcseséget, több óvatosságot tanusított alárendeltjeinél, mint saját eljárásában. Megtiltja ezeknek, hogy örökös járadékokat bocsássanak ki, míg a maga rovására bátran nyúlt a veszélyes eszközhöz. Az éjszak-amerikai Unió legtöbb államában szintén érezték a helyi kormányok megfékezésének szükségét. Itt a központi kormány nem gyakorol ugyan ellenőrzést; de a legtöbb állam alkotmánya csak bizonyos föltételek és megállapított törlesztés mellett engedi meg kölcsönök kötését.**

A mi már most magokat az adókat illeti, az európai kormányok igen bölcsen megállapították, minő tárgyakat adóztathatnak meg a különböző helyi hatóságok. A helyi szükségletek födözésére rendesen az egyenes adókhoz, a

* Lásd szerző munkáját *L'administration locale en France et en Angleterre.* Páris 1872. Guillaruin.

** Lásd Horn 1860-ra szólló *Annuaire des finances* munkájában egy kimutatást az éjszak-amerikai Unió különböző államainak financziális rendszeréről.

községi birtokok jövedelméhez vagy pedig bizonyos, a viszonyok által adott monopoliumokhoz, minők: a víz, légszesz stb. monopoliumához fordúlnak. Francziaországban nagyan kifejlesztették a helyi közvetett adókat, a minden kissé nagyobb városokban létező kapu-adó alakjában.

Egyedűl egyenes adókat használhatnak Francziaországban és Angliában az állam legfőbb tagolatai, t. i. a départementok és grófságok. Francziaországban az állami föld-adóra, személyi és lakbér-adóra, ajtó- és ablak-, továbbá a pátens-adóra kivetett pótcentime-okban szedik a départementok adóikat. Ez alak magában véve igen ajánlatos. Nagyan természetes egyébiránt, hogy a négy egyenes adó e függelékeiről ugyanazt kell mondanunk, mint magokról a fő-adókról. Ha a föld-adó főtétele rosszúl van kivetve, a hozzájáruló pót-adó szintén egyenetlenül fogja terhelni az adózót. Sőt a pótcentime-oknál még nagyobb lesz az egyenetlenség, mint a főtételnél, mert a főtétel évek óta meg van állapítva, míg a pótcentime-ok naponkint növekszenek, úgy hogy a kataszter hibái ennek következtében napról-napra súlyosabbak és károsabbak lesznek. Mindazt, mit a személyi és lakbér-adóról, az ajtó-, és ablakadó, továbbá a pátens-adóról mondottunk, az az azokhoz járuló pót-adókról is áll. E részben tehát munkánk korábbi fejezeteire utaljuk az olvasót, a melyekben megtálálja véleményünket egyenes adóink előnyeiről és hátrányairól. Bármint legyen is egyébiránt, helyeseljük, hogy a départementok jövedelmi forrását egyedűl a meglévő egyenes adók pótadóira és a kerületek szerény birtokainak hozadékára korlátolták. Nagyon veszélyesnek tartanók, ha a départementok és községeknek joguk volna jövedelmi adót kivetni, vagy meglevő jövedelmi adókhoz pótadókat csatolni. Igen tartanánk attól, hogy egyes helyi kerületek és

különösen egyes községek nagyon is túlságos, oktalan és részrehajló módon használnák e jogukat. A mi pedig a közvetett adókat illeti, azokat a départementok vagy grófságok nem alkalmazhatnák a nélkül, hogy vissza ne állítanák a régi tartományi vámsorompókat, melyek a régi monarchia alatt a közcsapások oly gazdag forrását képezték.

Noha az egyenes adók Francziaországban, úgy mint Angliában, majdnem egyedül képezik a legfőbb állami tagolatok, a départementok és grófságok jövedelmi forrását; s noha ez egyenes adók még a községi adórendszerben is nagy szerepet játszanak: megállapításuk és kivetésük módja mégis különböző a két országban. Francziaországban az állami egyenes adók főtételéhez csatolt változó pótadók szolgáltatják az e fajta jövedelmet. E pótadókat pótcentime-oknak nevezik közönségesen. Megszavazásuk joga, különböző törvények által előírt korlátok közt, a helyi tanácsokat illeti. A beszedést az állami adóközegek teljesítik. Egyenes adók dolgában tehát nem hozhatnak be valami ujítást a helyi kerületek Francziaországban. A helyi egyenes adók nem egyebek, mint az állami egyenes adók függelékei. Ugyanazon természettel bírnak, következésképen ugyanazon bajokkal járnak, és ugyanazon biztosítékokkal bírnak, mint az állami adók. Az egyenes adók rendszere tehát nagy egyformaságot tüntet föl Francziaországban. A kulcs változhatik a különböző területek szerint, de az adó természete ugyanaz marad. Így legalább megelőzik azon anomaliákat, melyeket a helyi közigazgatási közegek phantaziája szülhetne. A számvitel szintén lehetőleg egyszerű marad.

Egészen máskép van Angliában. Itt a helyi egyenes adók egészen különböznek az állami egyenes adóktól. Így

például a *county rate*, a *borough rate*, a *poor rate*, szegényadó, semmi összefüggésben nem áll a *land tax*-szel vagy a *house dutyval*, az állam által kivetett föld-adóval és házadóval. A helyi egyenes adókat magok a községi közegek szedik. E közegek fölött nem itél az *Audit office*, vagyis az állami közigazgatási bíróság, hanem az *auditorok*, kiket magok a községek neveznek ki. Egy ismert publicista, Mohl az államtudományok történetének, *Geschichte der Staatswissenschaften*, szerzője egykor a következő sorokat írta: «Ki gondolná, hogy Angliában és Walesben nem kevesebb mint huszonnégy különböző adót vet ki és szed be 173 különböző törvény rendelkezéseinek alapján 180 ezer, legtöbbször ingyenes tisztviselő; hogy ez adók legnagyobb részénél a kivetés alapja igen ruganyos és bizonytalan; s hogy a helyi kiadások roppant bőkezűségéhez még igen hiányos számvitel is járúl; hogy ugyanezzel az állapottal találkozunk Skóciában és Irlandban, noha valamivel csekélyebb mérvben; s végre hogy 12 millió font sterlinget, vagyis 300 millió frankot szednek be ily módon.» A német író számait azóta tetemesen meghaladták. Nem többé 300 millió frankot, hanem 688 millió frankot szednek az angol helyi közegek, e különböző adók alapján, és abból 571 millió egyenes adó. Ugyancsak az angol rendszerrel találkozunk Amerikában is. E két országban az állam soha nem kötelezi a helyi kerületeket az állami közegek használatára. Ellenkezőleg, egyes esetekben még az állami adók kivetésére is a helyi adóközegek közreműködését veszi igénybe, nevezetesen az *income tax*-nél.

Melyik jobb e két rendszer közül? Az angol és amerikai rendszer érdekében föl lehet hozni, hogy jobban megfelel a *self governement* elvének, hogy jobban kifejti a

helyi kerületek erélyét, s hogy csakis ez úton lehet azok teljes autonomiáját biztosítani. Másrészt joggal hozzák föl, hogy az állami főadókhoz járuló változó pót-adók rendszere egyeszerűsíti a számvitelt, már csak azáltal is, hogy az állami közegeket alkalmazza a helyi adók behajtására is; sokkal egyszerűbbé, világosabbá s olcsóbbá teszi a helyi financziák kezelését; és sokkal több biztosítékot nyújt az adózóknak mindennemű visszaélések, lopások és zaklatások ellen. Részünkről nem habozunk kimondani, hogy e rendszer hivei vagyunk. Ha az angol rendszer nem is járt sok visszaéléssel Angliában, Éjszak-Amerikában valóságos botrányokra vezetett. A new-yorki municipalitás hallatlan visszaélései, melyek a *Tammangring* neve alatt ismeretesek, nem történhettek volna meg, ha a helyi egyenes adók beszedése az állami közegek elszámolása s ellenőrzése alá tartozott volna. Tweed és társainak lopásait bizonyosan rögtön fölfedezték volna.

Mohl, az idéztünk sorokban, kétségkívül kissé túlozta az angol helyi adók bonyolultságát. Tudjuk, hogy az angolok a helyi adókra nézve a különös adók rendszerének hódolnak, melyet egy korábbi fejezetben (I. 181. s köv. ll.) vizsgáltunk és bíráltunk. Az angol helyi adórendszerben van egy *poor rate* szegények adója, *county rate* grófsági adó, *borough rate* városi adó, *watch rate* rendőri adó, *lighting rate* világítási adó, *sewers rate* csatorna-adó stb. stb. Könnyű volna e sorozatot folytatni. Párizsban szintén vannak olykor helyhatósági adóink, ilyen a *taxe de pavage* kövezési adó, *taxe de balayage* utczasöprési adó (Párisban), *taxe de pâtre* községi csorda-adó. Mondhatjuk azonban, hogy a különös adók nálunk kivételek, míg Angliában, úgy látszik, ezek képezik a szabályt.

Az angol rendszer mindazáltal sokat változott e te-

kintetben, húsz vagy harmincz esztendő óta. Az adók különös volta ebben az országban ma inkább látszólagos, mint tényleges. Az adók különös voltának érdeme főleg abban áll, hogy az adózó pontosan tudja, mire fordítják a rajta megkövetelt pénzt; s azonkívül, mint mondják, az is, hogy megakadályozza a tékozlásokat, mert nem enged átruházásokat (virement), a melyek segélyével a budget egyik fejezetéből egy másik fejezetbe visznek át bizonyos összegeket; s végül sokkal könnyebbé teszi az ellenőrzést. Ez érdemei daczára az adók különös voltát ma majdnem teljesen mellőzik. Ha az ember azt akarná, hogy e rendszert hatásosan gyakorolják, szükséges volna, hogy minden egyes külön adónak külön kivetési alapja legyen. Megkivántatnék, hogy minden egyes adózó a világítási, utczasöprési, csatornázási, rendőri stb. adóknál szorosan véve azon arányban adóztattassék meg, a melyben a világításnak, utczasöprésnek, csatornázásnak és rendőrségnek hasznát veszi. Ez azonban roppant bonyodalmas számításokra vezetne, melyek következtében majdnem lehetetlen volna a helyi adók rendszerében eligazodni. Az angolok fölfogták ezt, s azért választottak is egyet ezen adók közül, a szegények adóját, mely az összes helyi adóknak alapját képezze. Ehhez a szegények adójához járúl, mint Franczia-országban a négy egyenes adók főtételéhez, majdnem minden egyéb helyi adó, melyek tehát tulajdonképen szintén csak pótadók.

Az adók különös volta, vagy legalább némely adók hozadékának különös alkalmazása nem ismeretlen nálunk. Voltak Franczia-országban különös pótcentime-ok a kataszterhez, a mezei csőszök fizetéséhez, a kereskedelmi kamarák pénztárához, helyi közlekedési utakhoz, a népneveléshez. Az adójövedelmek ez elkülönített alkalmazása, az egy

vagy más czélra szolgáló centime-ok hovafordításának részletes megállapítása, mindenesetre igen helyes intézkedés. De ha szükséges is részletesen kimutatni, mire fordítottuk az adók jövedelmét, fölösleges és káros ez adókat természetök és kivetési módjok szerint egymástól elkülöníteni, s ennek következtében e helyi természetű adókból oly adókat teremteni, melyeknek nincs semmi közös kapcsolatjuk, s a melyek nem terhelik ugyanazon arányban a különböző birtokokat.

A helyi pótadók nem terhelik egyformán a mi négy egyenes adónkat. A *centimes ordinaires* és a *centimes facultatifs* név alatt ismeretes centime-ok, melyeket a départementok az 1838-iki törvényben fölhozott általános szükségleteik szervezésére szednek, csak a föld-adót, személyi és lakbér-adót terhelik. Az u. n. *centimes speciaux*, vagyis azon helyi adók, melyeket bizonyos elemi képzettség és a helyi utak költségeinek viselésére fordítanak, nem csupán a föld-adót, személyi és lakbér-adót, hanem az ajtó- és ablak-adót és a pátens-adót is terhelik. Minden rendkívüli centime-nak egyformán kell terhelni a négy egyenes adót. A départementi tanácsokról szóló 1866-iki törvény kifejtette ez elvet, a mennyiben kimondta, hogy az ez időben fönnálló rendes adókon kívül, minden rendes és rendkívüli pótcentime, minden egyenes adót terheljen. A törvényhozó tehát valamivel jobban akarta a départementok egyenes és ipari vagyonát megadóztatni, mint az előtt. Az 1867-iki zárszámadások szerint a départementi pótcentime-ok átlaga 45 volt a föld-adónál, és csupán 20 százalék az ajtó- és ablak-adónál, 22 százalék a pátens-adónál, a személyi és lakbér-adónál körülbelül ugyanolyan mint a föld-adónál.

Következéskép a birtokosok szolgáltatják a départementi költségek legnagyobb részét. Lehet ez állapotot iga-

zolni az által, hogy azt mondjuk, miszerint a départementi budgetben nagy szerepet játszó közmunkák költségei főleg a mezőgazdaságnak használnak. Ez igaz bizonyos pontig. Csakhogy a départementi kiadások budgetje nemcsak közmunkákat foglal magában. S azért ideje volt, hogy az 1866-iki törvény az iparosokat és kereskedőket, szóval a pátens-adót is alávetette a rendes és rendkívüli pótadóknak, melyeket az akkor már önnálló pótadókon kívül újabban kivetnek.

A községi pótcentime-okról körülbelül ugyanaz áll, mint a départementi pótcentime-okról. Az u. n. közönséges községi pótcentime-ok csak a föld-adót s a személyis lakbér-adót terhelik. A pátens-adóra csak egy 8 százalékban megállapított pótadót vethetnek a községek. A rendkívüli pótcentime-ok ellenben mind a négy egyenes adót terhelik. Ugyanez áll azon u. n. specialis pótcentime-okról, melyeket bizonyos törvények meghatározott célok szolgálatára, mint p. o. a helyi utakra és népnevelésre rendelnek. Mindent összefoglalva, a föld-adó és a személyi s lakbér-adó, úgy a községi mint a départementi pótcentime-okban, jóval nagyobb terhet viselnek, mint a másik két egyenes adó. Csak annál nagyobb baj, hogy, a mint ezt a munka korábbi fejezeteiben láttuk, e két adó nagyon rosszúl van kivetve. Ha e pótcentime-ok alapjai nem volnának oly régiek; ha t. i. a kataszteri megigazitásokat korszakonkint ismételnék; ha minden öt vagy tíz évben alaposan megújítanák az adóköteles lakbérek értékét: úgy e helyi egyenes pótadók ellen semmi kifogást nem lehetne támasztani. De midőn a kataszteri becslések változatlanok maradnak, s midőn a lakbérértékek korszakos megigazítására nézve sem történik semmi lépés: akkor a départementi és községi pótcentime-ok naponkint növekedő meny-

nyisége nagy igazságtalanságot von maga után. A kormány az utóbbi időkben nem akart az egyenes adók alapjainak megváltoztatásába elegyedni, hanem a községekre és départementokra bízta e dolgot, abból indúlva ki, hogy a bajnak folytonos növekvése majd csak erélyes határozatokra, azaz a kataszteri operátiók megigazítására vezeti a départementi tanácsot. De honnan vennének a helyi testületek több bátorságot és kezdeményezési erőt, mint maga a kormány? Az oly országban, melyben a mienkhez hasonló hagyományok és szokások uralkodnak, a központi kormány kötelessége akár a nemzeti, akár a helyi adók reformjának vagy javításának kezdeményezését megragadni. Angliában, a *self governement* classicus hazájában, a kormányhoz, vagyis a parlamenthez fordúl a közvélemény, a helyi adó visszaéléseinek orvoslására. S habár az angol parlament nem határozott e tárgyban, mégis minden ülésszak alatt foglalkozik e tárgygyal.

A pótcentime-ok mindig nagyobbak lesznek, noha számuk változik a különböző départementok és községek szerint. Az 1867-iki hivatalos zárszámadási adatok szerint a föld-adót terhelő pótcentime-ok összege meghaladott 100 százalékot tizenkét départementban; több mint huszonkét départementben 100-nál több pótcentime terhelte a személyi és lakbér-adót, s csak egy départementban 100-nál több pótcentime terhelte az ajtó- és ablak-adót s a pátens-adót.

Valószínű, hogy igen kevés év alatt az igen sok egyenes adók pótcentime-ja meg fogja haladni az adók állami főtételeit. Az 1877-iki budgetben 172.400,000 frankkal szerepel a föld-adó állami főtétele, míg ugyanazon adó pótcentime-jai 168.440,000 frankra rúgnak. A személyi és lakbér-adó főtétele és az állam részére szedett pótcentime-

jai 58½ millióval szerepelnek ugyanezen budgetben, míg ugyanazon adó pótcentime-jai 50 millió frankra emelkednek. Pedig tudjuk, hogy a személyi és lakbér-adót terhelő pótcentime-ok csak a lakbér-adóra irányúlnak, és nem a személyi adóra. Ha a személyi és lakbér-adóból levonjuk a személyi adót, úgy látni fogjuk, hogy az állam része a lakbér-adóban 41—42 millió frank, míg a községek része ugyanazon adóban 8—9 millió frankkal haladja meg az államra eső részt. Az ajtó- és ablak-adó főtétele és állami pótcentime-jai 40½ millió frankkal szerepelnek az 1877-iki budgetben, míg az ugyanez adót terhelő helyi pótcentime-ok nem jövedelmeznek többet 27½ millió franknál. A pátens-adó főtétele és általános pótcentime-jai ugyancsak az 1877-iki előirányzat szerint 117 millió frankot fognak jövedelmezni, ugyanazon adó pótcentime-jai csak 61½ millió frankot. Tehát már mostantól fogva nagyobb a községek része az állam részénél, a személyi és lakbér-adónál (eltekintve a személyi adótól); majdnem ugyanolyan magas, mint az állam része, és valószínűleg rövid idő mulva annál magasabb is lesz a föld-adónál. Az ajtó- és ablak-adó ellenben egyenlőtlenebb arányokban oszlik meg, a mennyiben annak több mint $^3/_5$-e illeti az államot, és kevesebb, mint $^2/_5$-e a községeket. A pátens-adónak végre több mint $^1/_3$-a az államé, és kevesebb mint $^1/_3$-a a helységeké.

A helyi egyenes adók reformja Franciaországban elválaszthatatlan az állami egyenes adók reformjától. Meg kellene igazítani a földjövedelem becsléseit, el kellene különíteni az épületi tulajdonra vetett adót, a mezei birtokra vetett adótól. Sokkal arányosabbá kellene tenni a lakbér-adót, el kellene törülni az ajtó- és ablak-adót és össze kellene azt kötni a lakbér-adóval, s végül, mint azt fön-

nebb láttuk, meg kellene javítani a pátens-adó kivetési alapjait. De akkor is helyeselni tudnók, hogy az ingatlanra és a lakbérre vetett adók tetemesen többel járúljajanak a départementi kiadásokhoz, mint a pátens-adók.

A községi adók problemája sokkal nehezebb, mint a départementi adók kérdése. A község, különösen a városi község, sokkal terjedelmesebb és változatosabb szükségletekkel bír, mint a département, vagy grófság. Míg a départementi budgetben az állami egyenes adókra vetett pótcentime-ok az összes jövedelem három negyedét teszik, és csak a fönmaradó utolsó negyed származik a départementi birtokokból, vagy a kormány által szolgáltatott közös alapból: a községekben az állami adókra vetett pótcentime-ok a községek jövedelmének csak egy harmadát vagy egy negyedét képezik. 1871-ben a tudomásunkra jutott legújabb hivatalos adatok szerint * a franczia községeknek Párison kívül 313 millió frank rendes és 212 millió frank rendkívüli jövedelmök volt. Ez utóbbi jövedelem csupán kölcsönökből és ingatlanok eladásából származott.

Ez összes jövedelmekhez az állami egyenes adókra vetett pótcentime-ok 101 millió frankkal járúltak, a miből 64 millió esik a rendes pótcentime-okra, és 37 millió a rendkívüli pótcentime-okra.

A községek jövedelmei folytak:

1. A községek birtokaiból, és pedig, mintegy 49½ millió frank;

2. Különböző, de nem a kapu-adó fogalma alá tartozó helyi adókból, mintegy 117½ millió frank. Ez adók egy részét a községi birtokok függelékének tekinthetjük,

* Lásd a *Journal Officiel* 1873. szeptember 25-iki számát.

így nevezetesen a piaczokra, temetőkre, vízre, világításra, utakra, kövezésre, iskolákra s egyesekre vetett adókat.

3. A községi kapu-adókból vagy helyi fogyasztási adókból. E kapu-adók 86 millió frankot jövedelmeztek 1871-ben. Ismételjük, hogy Páris városa nem szerepel e számokban. Ez összeg csekélységét annak kell tulajdonítani, hogy azon évben dühöngött a háború, azon évben tartotta megszállva az ellenség az ország területének nagy részét, és ugyanazon évben törölte el Lyon városának helyhatósága a kapu-adót. 1872-ben a községek kapu-adója 98.750,000 frankra emelkedett, 1875-ben a kapu-adók 116.912,000 frankot jövedelmeztek, Páris városát soha nem számítva.

És végre, hogy visszatérjünk a pótcentime-okra, a községi jövedelem folyt még :

4. Az állami adókra vetett rendes és rendkívüli pótcentime-okból, melyek 101 millió frankot jövedelmeztek 1875-ben.

Ha beveszszük a számításba Páris városát is, egészen más számokkal lesz dolgunk nemcsak az összegekben, de még az arányokban is. A kapu-adók része sokkal jelentékenyebbé válnék, minthogy maga Páris város kapu-adója 118 millió frankot jövedelmezett 1875-ben. A domaniális jövedelmek része ellenben sokkal kisebb lenne, valamint kisebb lenne a pótcentime-okra jutó rész is.

Tehát az egyenes adókra vetett pótcentime-ok Páris városát bele nem értve, a franczia községek jövedelmének nem egészen egy negyed részét alkotják. A községi birtokokból folyó jövedelem ugyanannak egy hatoda. A nem a kapu-adó fogalma alá tartozó különféle adók az összes jövedelem egy harmadát, a kapu-adó végre annak utolsó harmadát szolgáltatja. Ha most szemügyre veszszük az

angol helyi adókat, egészen más kép tárúl elénk. 1872—1873-ban a helyi kerületek (boroughk, grófságok és egyházkerületek) 1025 millió frankra emelkedtek kerekszámban (40.991,770 font sterlingre). Ez összegből, az igaz, csak 688 millió frank ered valóságos adókból. A többi jövedelem következő forrásokból ered: 1. a kormány subventiójából 53 millió frankig (2.087,592 font sterling); 2. kölcsönökből, mintegy 172 millió frank (6.899,460 font sterling); 3. a községi birtokok jövedelméből vagy elidegenítéséből (a *Statistical Abstract*, elég hibásan, nem különbözteti meg e két jövedelmet, melyek közűl az egyik rendes, míg a másik rendkívüli), 31 millió frank (1.239,000 font sterling); végre különböző, nem részletezett bevételekből 81 millió frank (3.253,000 font sterling).

A mi a szorosan vett adókból folyó 688 millió frankot illeti, ebből 571 millió frank (22.817,077 font sterling) az egyenes adókból ered, 117 millió frank pedig a különböző közvetett adókból és a piaczi és egyéb adókból, mert a kapu-adó ismeretlen Angliában, és legfölebb néhány város szed igen könnyű belépti adót a szélénél. E kivételek régi szokásokra vezethetők vissza Angliában.

A helyi adók ez összehasonlítása mutatja, hogy az egyenes helyi adók sokkal jobban ki vannak fejlődve Angliában mint Francziaországban. Megjegyzendő mindazáltal, hogy az állami jövedelmi adót semmi helyi adó nem terheli Angliában. Nem akarjuk egyelőre részletesen összehasonlítani Franczia- és Angolország helyi adóztatási rendszerét. Csak röviden akarjuk sorra venni a helyi adójövedelmek legfőbb ágazatait. A pótcentime-okra nézve nem teszünk semmi megjegyzést.

A birtokokból, némely iparágakból vagy monopoliu-

mokból folyó helyi adók nagyobb mérvben vonhatják magokra figyelmünket. Az olvasó e munka első könyvében láthatta, hogy, nézetünk szerint, az államok és községek birtoka a civilisatió fejlődésével nagyobb jelentőségre is emelkedhetik. Igaz, hogy sok községnek állana érdekében, ha mezei birtokát lakosai közt felosztaná, vagy eladná. A mezőgazdaság haladása s a termelés fejlődése tekintetében ez mindenesetre nagy haladás volna. Jegyezzük meg mindazáltal, hogy a községi javak, melyek Franciaországban mintegy 50 millió frankot jövedelmeznek a községeknek, nem azok, melyeket a közönséges nyelvben községi javaknak neveznek, tehát nem azon területek, a melyeknek élvezete a község minden lakosának közvetlenül meg van engedve. Még a tulajdonképeni községi javaknál is előnyös volna úgy financzialis mint gazdasági szempontból, ha azt a község egyes tagjainak 60, 80 vagy akár 99 évre szóló emphyteuticus haszonbérbe adná. A községi javak megtartása tehát nem ellenkezik a mezőgazdasági művelés haladásával. Sokkal helyesebbnek tartanók az emphyteuticus bérletek alkalmazását, mint a községi javak egyenes eladását.

De főleg a községek ipari vagyonának, ha ugyan szabad e kifejezést használnunk, van a jövőben nagy és növekvő jelentősége. Már érintettük e kérdést munkánk egyik első fejezetében. A piaczok és árúcsarnokok, a vízvezetékek és a gázvilágítás tetemes jövedelmek forrásait képezhetik. Fisco és Van der Straeten adatgazdag munkája Nagy-Britannia és Irland helyi közigazgatásáról és adóztatásáról, kimutatja azon összegeket, melyeket a vízvezeték és gázvilágítás alapján több nagy brit város húz. Akár községi monopolium, akár egyes magántársulatok útján történjék a városok világítása és vízzel való ellátása,

a városok mindig több jövedelmet húznak ez alapon, mint a mennyi e czélra tett kiadásaiknak szorosan megfelel. Bizonyos idő múlva az e czélra felvett kölcsönöket letörlesztik, de az azokon készült közmunkák fenmaradnak, és jövedelmök ezentúl is gyarapítja a községek közvagyonát. Midőn a gázvilágítást, mint az Párisban történt, privilégium utján egy magántársulatnak engedélyezték, a szabadalom egész tartama alatt a város valami állandó jövedelmet vagy a nyereségben való részesedést köt ki. Majd az engedély által előirt meghatározott idő múlva a város a megteremtett közmunkák teljes tulajdonát nyeri, és jövedelmének e forrása nagyobb lesz. A piaczra, árúcsarnokokra, temetőkre stb.-re vetett adók a nagy városokban szintén oly jövedelmi ágak, melyeket nem lehet kicsinyelni. A bérkocsikra, omnibusokra stb-re vetett adók szintén igen termékenyek. Gyakran azonban nagy hajlam mutatkozik ez adók túlzására és ez iparágak monopolizálására. A mi ellenkezik a lakosok érdekeivel.

Nem akarunk hosszasabban foglalkozni a községi jövedelmek e csoportjával, melyek részben ipari, részben domaniális jelleggel bírnak. Annyi azonban bizonyos, hogy idővel mind nagyobb terjedelmet fognak nyerni, s elősegíthetik a kapu-adók megszűntetését.*

A départementok domaniális javainak jövedelme szintúgy nem fog vesztegelni. Alig van département Franczia országban, melyben ne fordúlnának elő helyi érdekekben engedélyezett vasutak, melyek tulajdona háromnegyed század múlva a départementokra szálland. E vonalak között van sok olyan, mely ma még nem jövedelmez eléggé, de

* Lásd e munka I. könyvének VI. fejezetét, I. kötet 125—147. l.

vannak mások, melyek már ma szépen jövedelmeznek, és még több olyan, mely rövid idő múlva hasonló megfelelő jövedelmet fog nyújtani. Igen sok département csatornákat is ásatott, melyek szintén domaniális javaihoz tartoz nak, és a melyek tiszta jövedelmet fognak adni, ha egyszer az érdekökben felvett kölcsönök törlesztve lesznek. Bármint legyen is, a départementok domanialis vagyonának értéke és jövedelme csak igen lassan fog gyarapodni, és mindig igen korlátolt leend, mig a városok ipari domaniális javai s az azokkal kisebb-nagyobb összefüggésben álló adók jövedelmei nagy és elég gyors fejlődésre hivatvák.

Van Francziaországban egy községi adó, mely gyakran adott alkalmat igen heves vitákra. Értjük a helyi utak építésére és fentartására szolgáló, természetben teendő szolgáltatásokat, *prestations en nature*. Tudjuk, hogy 1789 előtt az utakat a földesúr tulajdonának tekintették, a ki azok építésére és jó karban tartására speciális adókat szedhetett, vagy robotot vethetett ki, s következőleg a parasztot ingyen kényszeríthette munkára. Fölösleges arra visszatérni, minő panaszokra vezettek az e rendszerrel járó visszaélések. A forradalom eltörölte, de nem állított helyébe semmi megfelelőt, úgy hogy a rendszer gyakorlatilag még azután is fenmaradt Francziaország igen sok részén. Az utak mindazáltal igen sok départementban a legsilányabb állapotra jutottak. A hálózat legalább is vesztegelt és mindinkább elégtelenné vált a folytonosan növekvő termelés és forgalom kielégítésére. Igen hosszadalmas volna fölszámlálni mindazon erőlködéseket és kutatásokat, a melyek által a törvényhozás a helyi utak fejlődését Francziaországban biztosítani igyekezett. Az előítéletek engedtek a szükségnek. A természetben szolgáltatások, vagyis a lakosok személyes közreműködése a helyi utak érdekében,

ismét érvényre vergődtek. Igyekeztek ugyan e kötelezettséget megfosztani minden gyűlöletes elemétől, s lehetőleg más alakba öltöztetni, mint a minőben a régi robot jelentkezett. Jelenleg a következő föltételek mellett szedik e speciális adót. Az 1836. május 21-iki törvény képezi e tekintetben az alapot. Az esetben, ha a község rendes jövedelmei nem elégségesek a helyi utak fentartására, a község akár természetben való munka, akár pótcentime-ok kivetése által segít magán. A természetben szolgáltatás maximuma 3 napi munka, míg a pótcentime-oknál, melyek a négy állami egyenes adó főtételéhez járúlnak, 5 százalék a maximum. A municipális tanács a jövedelmi források akármelyikét, vagy szükség esetén mind a kettőt is igénybe veheti, a nélkül, hogy e részben a legsúlyosabban megadóztatott polgárok hozzájárulása szükséges volna. Minden lakos, ki mint családfő vagy tulajdonos, üzletvezető vagy bérlő, valamely üzlet vagy gazdaság élén áll, s mint ilyen, az egyenes adózók jegyzékébe fölvétetett, köteles évenkint három napi munkával járulni a községi utak fentartásához és pedig 1. a maga személye után és minden 18 évesnél idősebb s 60 évesnél fiatalabb férfi után, ki akár családjához, akár üzletéhez tartozik és a községben lakik; 2. minden pár hámos ló után, azonkívül minden egyes igásbarom, igásló és hátas ló után, mely akár családjának, akár üzletének szolgál s a községbe tartozik. A munka szolgáltatása történhetik természetben vagy pénzben az adózó természete szerint. E czélból a départementi tanács az arrondissementi tanács ajánlatára évenkint egy tarifát állít föl, mely minden egyes munkanapnak pénzértékét minden egyes községre nézve részletesen meghatározza. Valahányszor az adózó bizonyos idő alatt, mely rendesen egy hónapra terjed, nem nyilatkozott az

iránt, mely alakban kívánja leróni adótartozását, m ndanynyiszor pénzben kérik tőle a szolgáltatást. Ha valamely helyhatósági tanács nem szavazta meg az e czélra kitűzött idő alatt a szükséges természetben való munkát és pótcentime-okat, a prefektus föl van jogosítva hivatalból kivetni az illető községre a megfelelő adót, a maximum korlátai között, vagy pedig közvetlenül követelheti a munkák teljesitését. Egy 1868-iki törvény az oly községeket, melyek rendkívüli terhei meghaladják az állami egyenes adók 10 pót-centime-át, fölhatalmazza arra, hogy a községi utak költségeinek fedezése tekintetében szabadon választhatnak egy negyedik munkanap, vagy az 1867. július 24-iki törvény által e czélra engedélyezett 3 rendkívüli pótcentime között.

E rendszert természetesen megtámadták. S ez adót csakugyan javítani kell. Nem áll arányban azon haszonnal, melyet az egyesek az utakból vonnak. Noha a község minden egyes lakosát terhelő szolgáltatás mellett ott vannak a lovak, kocsik és szolgák után teljesítendő személyes munkák, melyek kiválólag a gazdagokat és jobb módúakat terhelik. Másrészt azonban soha nem sérti meg a személyes szabadságot, mert választást enged egy igen csekély pénzbeli váltság és a személyes munka között. Igen sok départementban a mezei lakosra nézve nagy előny, hogy természetben is teljesítheti a szolgáltatást. Azt sem lesz fölösleges megjegyezni, hogy e természetben való szolgáltatás meg volt minden amerikai angol gyarmatban, s hogy rövid idő előtt még a brit anyaföld területén is fönnállott. Még fontosabb lesz megjegyezni azt, hogy az adóztatás e módjának köszönhetjük utaink legnagyobb részét, s hogy e nélkül nagyon is kicsiny volna hálózatunk. 1836-tól 1861-ig 66 ezer kilométer országos érdekű helyi

utat *(chemins vicinaux de grande communication)*, 38 ezer kilométer közérdekű helyi utat *(chemins vicinaux d'intérêt commun)* és 116 ezer kilométer közönséges helyi utat *(chemins vicinaux ordinaires)* építettek. Ugyan e forrásból építettek még 140 ezer vízvezetéket és 6 ezernél több hidat. A következő táblázat mutatja, minő szerepet játszanak az utak költségeinek fedezesére szolgáló jövedelmi forrásokban a természetben való szolgáltatások és a speciális pót-centime-ok:

Év	Természetben történt szolgáltatás, frank	Pénzben fizetett összeg, frank	Összesen, frank
1837—1841	109.442,612	133.606,319	243.048,961
1842—1846	163.576,308	133.763,311	297.339,619
1847—1851	178.999,690	171.557,397	350.556,487
1852—1856	188.714,765	200.127,299	388.842,064
1857—1861	218.356,025	219.544,600	437.900,625
Összeg	859.088,830	858.598,926	1,717.687,756

A természetben való szolgáltatások jelentősége nem csökkent 1861 óta, ellenkezőleg gyarapodott. Az ide vonatkozó hivatalos adatok szerint 1872-ben az e czélra szolgáló jövedelmek összege 224.244,517 frankra emelkedett, mely összeg következőképen oszlott meg:

Maradék a korábbi évekről	70.986,680
Községi jövedelmekből	90.209,368
Magánosoktól *	3.100,034
Départementok subventióiból	48.364,670
Az állam	11.583,765
Összesen	224.244,517

Ha már most azt kérdezzük, honnan ered az a 90 millió frank, melyet a községek a helyi utakra 1872-ben

* A magánosoktól származó jövedelem alatt értjük azt, melyet oly nagyobb gyáraktól és ipartelepektől követelnek, melyek rendkívüli mértékben rontják az utat.

fordítottak, úgy azt fogjuk látni, hogy ez az összeg négy különböző forrásból ered. Az 1836-iki törvény valóban a következőkre utal, a községi utak költségeinek községi födözésénél: 1. a községi jövedelmeknek egyéb kötelezett és facultativ kiadások födözése után fenmaradt részére; 2. pótlólag három munkanapra; 3. 5 pótcentime-ra a négy egyenes állami adóhoz, és végre a községek rendkívüli jövedelmére, nevezetesen kölcsöneikre, melyeket valamely, az állam által e czélra kijelölt pénztárnál fölvettek. 1872-ben a községi jövedelmek e négy ága, mint már mondottuk, 90.209,368 frankkal szerepelt a helyi utak költségeit fedező községi jövedelmek közt, és ez összeg ismét következőleg oszlott meg:

1. Rendelkezésre álló jövedelem	7.943,290	frank	94 centime
2. Természetben történő szolgáltatás .	51.168,322	«	84 «
3. 5 pótcentime	13.224,296	«	05 «
4. Rendkívüli jövedelem	17.873,458	«	25 «
Összesen	90.209,368	frank	08 centime

Ha el akarnók törölni a természetben való szolgáltatásokat, körülbelül 20 centime-os pót-adót kellene csatolnunk az egyenes állami adókhoz, s ezt a terhet a lakosság sokkal súlyosabban érezné, mint a jelenlegit. Nem szabad feledni, mily nagy jelentőségű a helyi utak fejlődése. Ebben rejlik az ország gazdaságának egyik legfőbb forrása. Francziaországban 1871. deczember 31-én 331 ezer kilométer helyi út volt átadva a forgalomnak. E számnak kétszer sőt talán háromszor akkorának kell lennie 10—15 év múlva, s az bizony több milliárd frankjába fog kerülni az országnak. Semmi okunk sincs tehát a pénzben különben is megváltható természetben való szolgáltatásokat eltörölni, habár javításukat nélkülözhetetlennek is tartjuk. Nagy előnye a természetben való

szolgáltatásnak, hogy az adózó közvetlenül látja, mire szolgál a társadalom részéről tőle követelt erőfeszítés. Belgium példájára azonban kétszer annyi munkanapot lehetne követelni a nagybirtokosoktól saját személyök, szolgáik, lovaik, barmaik után, mint a kisgazdáktól, minthogy a fogatok és szolgák száma nem áll szoros arányban a föld jövedelmével.

Komolyabb e tekintetben az az ellenvetés, hogy a természetben szolgáltatott munka nem oly hatásos, mint a fizetett napszámosak munkája. Rendesen azt mondják, hogy a természetben szolgáltatott munkanap a fizetett napszámos munkanapjának csak két harmad értékét képviseli. Ez mindenesetre baj, melyet azonban részben egyensúlyoz az a körülmény, hogy a természetben adott munkát olyankor szolgáltatja az adózó, midőn legtöbb ideje van, s midőn mind saját, mind barmai munkáját kevesbbé tudná alkalmazni. Azt hiszik egyébiránt, hogy a természetben szolgáltatott munkát csak szembeszökő, közérdekű czélokra kellene alkalmazni, például inkább új utak készítésére, mint a meglevők jó karban tartására. Az első esetben nagyobb buzgalmat fognak kifejteni, mint a másodikban, s időfecsérlésre is kevesebb lesz az alkalom. Végre kétségtelen, hogy gazdag országokban, hol a mezőgazdaság igen előhaladott, s a tőkék szaporák, mindig több és több adózó lesz hajlandó pénzben teljesíteni közmunka-kötelezettségeit, semhogy akár ő maga, akár csak cselédjei és barmai kénytelenek legyenek saját földjéről eltávozni. Mindent összefoglalva azt hiszszük, hogy a pénzben megváltható természetben való munkaszolgáltatás rendszerét, minden hibája daczára, fenn kell tartamunk a helyi utak építési érdekében mindaddig, míg annyi újabb út építésére van szükség.

Hivatalos adatok bizonyítják, hogy 100 adózó közül körülbelül 70 inkább természetben, mint pénzben rója le tartozását. Vagy 12 départementban, melyek mind hegyvidékiek, majdnem az egész szolgáltatást természetben végezték. A munkanap megváltásának átlagos ára a départementi tanácsok tarifája szerint 1 frank 25 centime.

Ideje, hogy áttérjünk a városi községek jövedelmének legfontosabb és legtöbbet vitatott ágára, a kapu-adók, *octroi*, nevezete alatt ismeretes fogyasztási adókra. Ez elnevezést egy romlott latin szótól származtatják. *Ottroium licentia vasallo data*, mondja Ducange glossator, a mi azt jelentené, hogy az *octroit*, vagyis kapu-adót, már régtől fogva, mint a souveraine hatóság engedményének tekintették. Találunk igen régi edictumokat, melyek fogyasztási adók szedésére jogosítják föl a községeket, melyekből azonban a királyi kincstár megtartott magának egy változó részt, például két harmadot 1323-ban, egy felet 1663-ban.* A XVII. században általában szokássá vált, hogy az állam a városi kapu-adók fele részét magának tartotta meg. Az állam és község e közös részesedésének nyomai fenmaradtak napjainkig. Így e század elején a kapu-adó tiszta jövedelmének egy tizedrészét a kincstár vette igénybe. E jövedelemről az 1852-iki budget összeállításánál mondott le az állam. Olaszországban a kapuadó jövedelmének igen nagy része, körülbelül egyharmada az állam zsebébe folyik. 1791-ben az *Assemblée constituante* eltörült minden városi fogyasztási adót. De ez intézkedés hatálya csak néhány évre szorítkozott. A directorium jött arra a szerencsétlen gondolatra, hogy visszaállítsa e régi adókat. Egy VII. évi vendémiaire-i törvény

* Parieu, *Traité des Impôts* IV. 9.

visszaállította Párisban az első kapu-adót, az u. n. *octroi municipal et de bienfaisence* adót. A VIII. évi frimaire-i törvény csakhamar megállapította minő módon kelljen visszaállítani a fogyasztási adókat az egymagokban egy kantont képező városokban. A helyhatóságok örömmel ragadták meg a csábító alkalmat. Alig két év múlva már 293 kapu-adót számláltak Francziaországban. E szám még azután is gyarapodott, és a XIII. évben, midőn Francziaország, az igaz, 108 département számlált, már 3262 kapu-adó létezett. A területi veszteségek, és a kapu-adó megszüntetése némely községekben, mintegy felére szállították le e számot. 1862-ben 157 millió frankot jövedelmezett a kapu-adó a különböző községekben, Párist is belefoglalva. 1872-ben 1508 város vetett ki kapu-adót, melynek jövedelme összesen 199½ millió frankra emelkedett, Párist mindig beleszámítva. 1875-ben 235 millió frankot jövedelmezett a kapu-adó Francziaországban.

Ez adó káros magában véve, minthogy akadályozza a forgalmat és a jószágok cserélését. Vannak visszaélések és bajok, a melyek oly elválhatatlanúl füződnek ez adókhoz, hogy teljes megszüntetésöket soha nem remélhetjük ez adók eltörlése nélkül. A legtávolabbról sem áll arányban ez adózók jövedelmével. S minden törekvésünk ez adó körül csak oda irányúlhat, hogy legalább bizonyos korlátok között tartsuk, nehogy egészen tűrhetetlenné váljék. Törvényhozásunk többször mutatott jó szándékot ez irányban.

Igen kényes meghatározni azon tárgyakat, melyek kapu-adó alá vetendők, annál is inkább, mert itt az önkénynek igen tág tere nyilik, minthogy semmi különös ok nincs arra, miért terheljük inkább az egyik, mint a másik fogyasztási czikket. Egy 1814-ki rendelet megtiltja

a «gabona és liszt, gyümölcs, vaj, tej, zöldségfélék és más különböző élelmi czikkek» kapu-adó alá vetését. Az említett rendelet öt osztályba sorolja a kapu-adó alá vethető jószágokat: 1. szeszes italok és folyadékok; 2. élelmi szerek; 3. tüzelő anyagok; 4. takarmány; 5. építési anyagok. Ez osztályozás megmaradt, és utólag még ma is érvényben van. Ámde bámuljuk törvényhozásunk logikáját. Ez az osztályozás nem kötelezett, ez csak a törvényhozás által ajánlott typus, mely nem szab áthághatatlan korlátokat az állami és helyi közigazgatás elé. A tarifák egy csomó, egymással benső összefüggésben nem álló tárgyakat ölelhetnek föl, melyeket csupán a hatóságok véletlen elhatározása, vagy az abc-rend köt össze. Mit jelent különben ez az épületi anyagoknak czímzett 5. osztály? Mit mindent nem lehet e nevezet alatt összefoglalni? Ez a tér roppant sikamlós, és a helyhatóságok igen könnyen ragadtatják el magokat merész kirándulásokra ily rosszúl körülírt terület mellett.

Az 1816. április 28-iki törvény általanosabb mint az 1814-ki törvény. Följogosítja a hatóságokat kapu-adókat kivetni minden «helyi fogyasztási czikkre». Ebből a ruganyos meghatározásból arra a következtetésre jutottak, hogy a lisztet és gabonát is szabad megadóztatni. Több helyhatóság, nevezetesen Páris városa, azt állította a császárság alatt, hogy még a helyi iparban alkalmazott tárgyakat is megadóztathatja, ha azok a városból kimenő s az országos kereskedelemben szereplő jószágok gyártására szolgálnak. Hogy ez az utolsó magyarázat tág és veszedelmes, az kétségtelen. De azért nem lehet bizonyosan mondani, hogy törvénytelen is volna. Az ebből származó bajokat ki lehet kerülni az által, ha e rendeletbe egy záradékot veszünk fel, mely egyenesen fölmenti a kapu-adó

alól «az országos kereskedelemben szereplő jószágok gyártására szolgáló anyagokat». E nélkül a záradék nélkül kapu-adó alá lehet venni a szenet, szódát, szóval minden ipari nyers anyagot. Kormányrendeletek és szabályok fölmentették a kapu-adó alól a következő anyagokat: 1. az állami hajókon elfogyasztott élelmi szereket; 2. a lőpor előállításához szükséges anyagokat; 3. a kormány által nyomatott papirokat; 4. a gyógyszereket; 5. a tőkehalat.

E korlátozásoktól eltekintve a kapu-adó a legkülönbözőbb és tényleg a legönkényesebb megadóztatásokra szolgáltat alkalmat. Elfogadott szokás, hogy a vám által megadóztatott jószágokat, mint a czukrot és kávét nem vetik kapu-adó alá. De ez csak szokás, mely alól van elég kivétel, különösen a czukorra nézve, melyet Franczia-ország közép és déli részein kapu-adó alá vetettek.

A közgazdaság általános elvei követelik, hogy a kapu-adó jellege csupán fiscalis legyen, és soha ne mutasson védelmi természetet. Más szóval a kapu-adónak sohasem szabad oda törekednie, hogy valamely község termékeit a nemzeti terület más részéből való termékeinek versenye ellen megvédelmezze. Vannak differentialis tarifák, melyeket e czélból állítottak föl némely városok. Az államtanács olykor komolyan vette a dolgot, és véget akart vetni e visszaélésnek, a mennyiben pl. visszautasította a mesterséges és természetes takarmányra, az ökrökre és tehenekre, az egy vagy más időbeli birkákra, egy vagy más helyről eredő borokra vetett differentiális kapu-adókat. De ezek az erőködések csak enyhítették a visszaéléseket, a nélkül, hogy azokat kiirthatták volna, mert azok összenőttek magával a rendszerrel, s csak azzal együtt enyészhetnek el. Minden község mindenekelőtt azon van,

hogy lehetőleg kedvezzen a vidékebeli termékeknek és annál sulyosabban adóztassa meg a más vidékekről jövő hasonló termékeket. Így délen jobban adóztatják meg a sört, és kevesbbé a bort. Másutt viszont a kőszenet adóztatják meg jobban, s alig érintik a fát, vagy viszont. Akármit csináljanak, a kapu-adó mindig belföldi vám lesz.

Rendesen a szeszes italok képezik a kapu-adó leggazdagabb és legtermékenyebb tárgyát. Láttuk fönnebb, hogy a kincstár a szeszes italoktól belépti adót szed, midőn azok a városokba érkeznek. Ennek következtében gondoskodott is a törvényhozás arról, hogy a kapu-adó bizonyos korlátok között maradjon e tárgyakkal szemben. Az 1816-iki törvény elrendelte, hogy e jószágok után nem lehet nagyobb kapu-adót kivetni, mint a minő adót vetett az állam az illető jószágra.

Ugyanaz a törvény mindazáltal megengedi, hogy e szabály alól királyi rendeletek kivételeket engedhetnek. Egy 1852-iki törvény felére szállítota le a kincstár javára szedett belépti adókat. Ennek következtében már most le kellett volna szállítani a községi pénztárak javára szedett adókat is. De egy 1854-iki pénzügyi törvény visszaállította az előbbi állapotot az által, hogy a szeszes italokra vetett kapu-adók maximumát a 4 ezernél több lakost számláló városokban az állam által szedett belépti adók kétszeresére emelte. E szabály alól csak speciális törvény engedhet kivételt.

Hogy nehezebbé tegye a csalást, az 1816-iki törvény megengedte, hogy a nagyvárosok határához tartozó kis községeket szintén alávessék a kapu-adónak, még akkor is, ha e kis községek ellenzik a kapu-adónak rájok való kiterjesztését, de ez esetben csak azon föltétel

mellett, ha a területökre eső kapu-adót az illető községek pénztárai kapják meg. Ez intézkedés nem képezi a fiscalis rendszernek legkisebb anomaliáját, de még legkisebb igazságtalanságát sem. Az 1814-iki rendeletek ellenére ma a városoktól egészen külön vált mezei községeket is alá lehet vetni a kapu-adónak.

A községek csak akkor vethetnek ki kapu-adót, ha egyéb jövedelmi forrásaik nem elégségesek költségeik fedezésére. Az 1816-iki törvény az adó alá vetendő tárgyak kijelölését, a tarifa megállapitását, a beszedés módjának és korlátainak meghatározását, a helyhatósági tanács körébe utasítja. A felsőbb hatóságok helyeselhetik, vagy megigazíthatják az adókat, de nem hozhatnak be ujakat. A prefektus saját jelentése kiséretében a belügyminiszternek szolgáltatja át a helyhatósági tanács határozatait. A miniszter azután az államtanács elé terjeszti az iratokat, melynek belügyi és pénzügyi osztálya azután beható tanácskozás után veszi a javaslatokat. Fölösleges volna itt részletesen felsorolnunk mindazon formalitásokat, melyek valamely kapu-adó behozatalát megelőzik. Ugyan e szabályokat kivánták meg korábban a kapu-adók eltörlésénél is.

A municipális tanácsokról szóló 1867-iki törvény megváltoztatta az ily esetekben követendő formák egy részét. Átalában rendelet szükséges mindannyiszor, midőn: 1. kapu-adót vetnek ki oly községben, hol az a kapu-adó még nem létezik; 2. midőn megváltoztatják a fennálló vámvonalakat; 3. midőn behoznak vagy megujítanak oly adót, melynek tárgya nem fordul elő az általános tarifában; 4. midőn behoznak vagy megújítanak ely adót, mely meghaladja az általános tarifában előirt maximumot. Ellenben elégséges a municipális tanács határoza-

tainak a prefektus által való megerősitése azon esetekben, midőn: 1. elnapolják a fennálló adók pót-adóit; 2. midőn egy tizeddel magasabbra emelik az eredeti adókat, a nélkül azonban hogy meghaladnák a tarifában megállapított maximumokat. Végre a municipális tanács határozatát egyszerűen végrehajtják a prefektus eltörlési jogának fentartásával ugyan, de a nélkül hogy a municipális tanács határozatait előlegesen eléje terjesztenék a következő esetekben: 1 midőn kapu-adókat eltörölnek vagy leszállítanak; 2. midőn fennálló kapu-adók érvényét meghosszabbítják; 3. midőn a meglevő kapu-adókat egy tized erejéig fölemelik. Valahányszor vita merül föl a maire és a municipális tanács között, a prefektus előleges hozzájárulása mindig szükséges a határozat életbeléptetéséhez. A szeszes italokra vetett pót-adók, ha meghaladják a belépti adók kétszeresét, ezentúl is csak különös törvény alapján léphetnek életbe.

Nem akarunk e helyütt az adószervezettel részletesebben foglalkozni. Csupán azt akarjuk még megjegyezni, hogy fogyasztási czikkek képezvén ez adó tárgyait, itt is a *passe-debout* és a raktározás *entrepôts* intézkedéseihez fordulnak a helyi fogyasztásra nem szolgáló jószágok átmeneti forgalmának és pillanatnyi időzésének megkönnyebbítésére. A kapu-adók száma és különösen azok jövedelme tetemesen gyarapodott e század eleje óta. Franczia ország hivatalos statisztikájából közöljük az ez állitásunk mellett szóló táblázatot:

Év	Kapuadós községek száma	Kapuadó alá vetett lakosok száma	Kapuadó tiszta jövedelme ezer frankokban	Kezelési költség ezer frankokban	Fejenkint egy lakosra frank centime	Kezelési költség százaléka nyers jöved. képest frank centime
1823	1,434	5.997,000	44,674	17,197	10.32	27.80
1833	1,448	6.306,378	50,019	15,918	10.46	24.14
1843	1,467	7.296,932	65,037	18,127	11.40	21.80
1853	1,475	7.329,782	81,605	18,818	13.16	15.37
1862	1,510	9.582,144	141,225	16,214	16.43	10.30
1866	1,530	10.121,031	176,123	15,743	18.96	8.21
1871	1,510	10.397,022	140,016	16,474	15.05	0.54
1872	1,508	10.662,670	181,922	17,607	18.71	8.83
1875	—	—	215,708	19,447	—	8.24*

E számok sok tekintetben érdekesek és sok tekintetben érdemlik meg a közelebbi vizsgálatot. Az utolsó ötven évben a kapu-adós községek száma folytonosan, habár nem valami nagy arányban növekedett. A kapu-adó sorompóiban foglalt lakosság már gyorsabban növekedett, minthogy alig 6 millió lélekről $10^1/_2$ millió lélekre emelkedett, a mit főleg a városi községek fejlődése magyaráz meg. A franczia népnek körülbelül egy harmada van e különös fogyasztási adók alá vetve. Leginkább gyarapodott a kapu-adók tiszta jövedelme. Majdnem ötször akkora 1875-ben, mint 1823-ban. E növekvés egyébiránt lépést tartott az általános fogyasztási adókkal, azzal a különbséggel, hogy az adóteher fejenkint nem lett egészen még egyszer akkora. 1872-ben 18 frank 71 centime volt átlag. Egy négy tagból álló családnál tehát 75 frankra emelkedett évenkint. Hozzá tehetjük még ez adók correctivuma gyanánt, hogy noha a legtöbb kapu-adó semmi arányban nem áll a megadóztatott tárgyak értékével és majdnem

* Az 1875-ről szóló adatokat közvetlenül a pénzügyminiszteriumból kaptuk.

mind a legközönségesebb fogyasztásu tárgyakat terhelik, vannak mégis egyesek, melyek a szegény osztály által nem igen használt czikkeket terhelik; úgy hogy a kapu-adók nem tekinthetők épen fejadóknak, habár nagyon is közelednek azokhoz.

Igen érdekes, hogy a kapu-adók kezelési költsége szinte vesztegel 1823 óta, noha a jövedelem ötször akkora lett. 17.197,000 frank volt 1823-ban, 18.127.000 frankra emelkedett 1843-ban, 17.607,000 frankra csökkent 1872. évben, s végre ismét 19.447,000 frankra emelkedett 1871-ben. A kezelési költségek aránya tehát a nyers jövedelemhez képest tetemesen lejebb szállt. 100 frank után 27 frank 80 centime-ról 1823-ban, leesett 8 frank 83 centime-ra 1872-ben.* És 8 frank 27 centime-ra 1871-ben. Még ez utolsó arány is kétségtelenül elég magas. De ez csupán az átlag, s a nagy városokban átalában sokkal kisebb a kezelési költségek aránya, nevezetesen Párisban, a hol alig haladja meg az 5 százalékot. Ez adatokból következik, hogy a publicisták nagy részének vádjai a kapu-adók ellen, s főleg azok, melyek a költségek aránytalan nagy voltára utalnak, sokkal kevesbbé felelnek meg az igazságnak ma, mint régebben. Az 1820 és 1830 közt író közgazdák használhatták ez argumentumot, mely azonban tetemesen vesztett erejéből ma, midőn a kezelési költségek 25 százalék helyett 9 százalékon alúl maradnak. Minthogy azonban ez utóbbi szám csak átlagot képez, nagyon valószínű, hogy vannak még kisebb községek, hol a kezelési költségek a nyers jövedelem 20—25 százalékát

* A *Statistique générale de France* 8·83 százalékban tünteti föl a kezelési költségek arányát a nyers jövedelemhez, a kapu-adóknál 1872-ben. A pénzügyminiszteriumtól nyert közvetlen értesülésünk nyomán az arány 1872-ben 8·92 százalék lett volna.

nyelik el. Gyakran még a nagy városokban is elég magasak, mint azt egy később közlendő tabellából látni fogjuk. Bordeauxban meghaladnak 16 százalékot, Marseilleben 14 százalékot.

A *Statistique Générale* egy más táblázata mutatja, hogy oszlottak meg a kapu-adók Franciaországban és Párisban, különböző jószágok szerint 1872-ben:

Kapu-adó alá vetett czikkek	Nyers jövedelem		Fejenkint		
	Párisban	más községekben	Párisban	más községekben	átlag
	frank		frank cent.	frank cent.	frank cent.
Bor	43.078,585	21.661,110	19.88	2.89	6.07
Csiger és méhser	132,669	1.366,298	0.06	0.19	0.14
Alkohol	5.092.209	3.536.644	2.35	0.47	0.81
Más folyadékok .	10.075,335	10.610.333	4.65	1.41	1.94
Élelmi szerek . .	15.309,195	33.558,905	7.07	4.48	4.58
Tüzelő anyag . .	11.982,686	11.191,186	5.53	1.49	2.17
Takarmány . . .	4.233,708	6.294,006	1.95	0 84	1.00
Épitési anyag . .	8.070,756	8.817,379	3.72	1.18	1.58
Egyebek	2.820,159	1.699,088	1.30	0.23	0.42
Összesen	100.795,302	98.735,049	46.51	13.18	18.71

E táblázatban mindenekelőtt szembeötlő a kapu-adó roppant nagy volta Párisban. 46 frank 51 centime volt fejenkint 1872-ben vagyis 187 frank egy négy tagból álló családra, nem is számítva a többi általános és helyi adókat. 1875-ben a kapu-adók jövedelme tetemesen növekedvén Párisban, az átlagos tétel itt ismét magasabb lett. Magában véve e szám nem volna még oly roppant nagy, ha a fogyasztási adók valamivel arányosabbak lennének a jövedelemnél, ámde tudjuk, hogy a fogyasztási adóknak úgyszólván minden jövedelme az élelmi szerek megterheltetéséből származik. Párisban 1872-ben 100 millió frankból 74 millió frank jutott az élelmi szerekre, mert a folyadékoknak nevezett osztály a lámpa-olajon kívül alig tar-

talmaz egyebet, mint italokat és fűszereket. E nagy városban a kapu-adók jövedelmének több mint 40 százaléka a borra vetett s annak különböző minőségeit számba nem vevő egyforma adóból ered. Mert minden hordó-bor ugyanegy adónak van alávetve, s csupán a palaczkbor fizet még valami pót-adót. És 1872-ben 3.882,151 hektoliter hordó-bor jött be Párisba, 18,376 hektoliter palaczk-bor mellett, a mi valóban jelentéktelen egy szám. A borra vetett kapu-adó Párisban s az állam által a borra vetett fogyasztási adók együttvéve meghaladják a közönséges bor piaczi árát a termelés helyén. Az alkoholra vetett kapu-adó hozadékba Párisban nem éri el a borra vetett adó egy nyolczadát.

Ha tudni akarjuk, hogyan oszlik meg a kapu-adó a népesség különböző osztályai között, mindenekelőtt el kell különítenünk azon tárgyakat, melyek nem tartoznak a közönséges fogyasztás alá. Így az építő anyagokat (8.070,000 frank), a takarmányt (4.233,000 frank), a különböző tárgyakat (2.820,000 frank), sőt még a tüzelő anyagokat (11.982,000 frank) és az italokon kívül minden egyébb élelmiszert is (15.309,000 frank). Mind e felsorolt osztályok oly czikkeket foglalnak magokban, melyeknek fogyasztása ha nem is áll szoros arányban a vagyonnal, mégis bizonyos összefüggést mutat azzal. Egy nagy palota építő anyagai több kapu-adót fizetnek, mintegy kisebb, 10—12 munkás-családot magában foglaló házé. A gazdag ember lova takarmánya után fizet, míg a szegény, kinek nincs lova, nem viseli ez adót, legfölebb azon elenyésző csekély teherben, mely a városi nyilvános bérkocsik és omnibuszok közlekedéseinek megdrágítása folytán reá háramlik. A meg nem nevezett élelmi szereket illetőleg a hús csak igen szerény adót fizet. A liszt telje-

sen adómentes, mig a legtöbb adót azok a czikkek fizetik, melyeket főleg a jobbmódu osztályok fogyasztanak, minők a halak, tojás, vaj, baromfi, pástétomok, szarvasgomba, stb. Az ez utóbbi czikkeket terhelő adókat tehát csakugyan nem lehet szoros értelemben vett fejadóknak tekinteni. Ugyanezt mondhatjuk valamivel csekélyebb mérvben a tüzelő szerekről. Mindenkinek, még a legszegényebb embernek is van szüksége tűzre, de a gazdag, ki nagy lakást tart, és egyszerre egy egész sereg szobát füttet, valamivel többet járúl ez adóhoz, mint a munkás, vagy szegény osztály. Ha összefoglaljuk mindez adókat, melyek nem tekinthetők fej-adóknak, összesen 42 millió frankot nyerünk Páris városában, vagyis 21 frankot átlag minden lakos után. Minthogy a gazdag többel járúl ez adókhoz, föltehetjük, hogy a munkás családok tagjai átlag felénél kevesebbel járúlnak ez adókhoz, úgy hogy terhök nem emelkedik többre 10 frank 50 centime-nál.

A másik osztály adója ellenben, t. i. a bor (43.078,585 frank), a csiger (132,000 frank), alkohol (5.092,209 frank), és egyéb folyadékok (10.075,000 frank) adói valóságos fejadók, melyek semmi arányban sem állanak az adózó vagyonával. Ez adók összege azonban többre rúg 58 millió franknál, a mi fejenkint felosztva 29 frankot ad. Egy munkáscsalád tagja tehát átlag 29 frankot fizet Párisban a szeszes italok és folyadékok fogyasztása fejében, azonkívül 10 frank 50 centime-ot a többi élelmi szerért, tüzelőanyagért stb., összesen tehát 39 frank 50 centime kapuadót, a mi egy négy tagból álló családnál tesz évenkint 158 frankot.

Ez adatok elégségesek a kapu-adó igazságtalanságának kimutatására. A leggazdagabb ember csak alig valamivel fizet többet ez adóban, mint a szegény kézi

munkás. A szó szoros értelmében nem képez fej-adót, de majdnem az. Ez adó következtében a lakosság egyrésze megfosztja magát az egészségét előmozdító italoktól, mert a rávetett kapu-adók és állami belépti adók megduplázzák azok árát. Miért látni némely párisi munkás-családnál oly kevés bort? S miért nem iszik a magános párisi munkás bort, erejének fentartására? Mert a kapu-adó és egyéb állami adók 20 centime-ot követelnek tőle minden liter után. Párisban minden egyes lakos átlag 180 liter bort fogyaszt. A Szajna-département egyéb községeiben 301 litert, a Seine- és -Oise községeiben 269 litert, a Loire-département községeiben 268 litert. Huszonöt département községeiben nagyobb átlag a bor fogyasztása mint Párisban, mert ott az adók nem oly magasak, mint a fővárosban. Ha nem volna kapu-adó, legalább felével emelkednék a bor fogyasztása Párisban, és 180 liter helyett 250 litert is tenne.

A kapu-adó igazságtalansága tehát igazán lázító. Helyettesíteni kell azokat arányosabb adókkal. A föld-adót és a lakbér-adót a természet jelöli ki e czélra. A lakbér-adó az egyetlen, mely a városokban némi arányban áll a lakosok jövedelmével. A jövedelemre vetett helyi-adók a legnagyobb bajokkal járnak. A jövedelmi adó igen kényes és veszedelmes szerszám, melyet az állam nem engedhet át a nagy városok hatóságainak.

Meg kellene engedni az ingatlan adójának fölemelését, hogy ez alapon lehessen eltörölni a kapu-adókat. És a kapu-adók megszűntetése csakugyan tetemesebb hasznára válnék a városoknak. A lakosság egy része, mely ma a város környékére özönlik ki, csakhogy megszabaduljon a súlyos helyi fogyasztási adóktól, visszatérne ismét a városok belsejébe. Semmi kétség pl. az iránt,

hogy a kapu-adók nélkül Páris lakossága 1.800,000 lélek helyett legalább 2 millió lelket számlálna.

Elismerjük, hogy a kapu-adók megszüntetését igen nehéz volna keresztül vinni. Húsz, harmincz esztendő óta a legtöbb város, különösen Franciaországban roppant kiadásokba döntötte magát, financziáik roskadoznak a nagy adósságok alatt, melyek terhe, hála az égnek, folyton csökken a törlesztés által, de azért még mindig súlyosan fog nehezedni gyermekeinkre és unokáinkra. Nem szabad eltitkolnunk, hogy a kapu-adók eltörlése legfőbb egyenes adóink nagy mérvű fölemelését tennék szükségessé. Párisban pl. a következő magasságra emelkedett a négy egyenes adó főtételében és pótcentime-jaiban 1874-ben.

Ingatlan adó frank	Ajtó- és ablak adó frank	Személyi és lakbér-adó frank	Pátens-adó frank
25.403,049	9.363,575	17.936,795	43.315,884

96.018,903 frank

Első tekintetre nem látszik nagyon nehéznek a reform. A négy adó 96 millió frankot hoz az adó főtételében és pótcentime-jaiban, míg a kapu-adó 120 millió frankot jövedelmez. Elég volna tehát az egyenes adókat 125 százalékkal fölemelni, hogy a kapu-adók jövedelmét pótolja. Tényleg azonban nem ily könnyű e kérdés. A négy egyenes adó között csak egy van, t. i. a pátens-adó, melyet nagyobb igazságtalanság és veszedelem nélkül fölemelni lehetne. Pedig még ez is nagyon súlyos, s azzal még csak csöbörből vödörbe jutnánk, ha a kapu-adót az üzleti forgalomra vetett adóval akarnók pótolni. A patens-adón kívül a többi három egyenes adó vagy 53 millió frankot hoz Párisban. Ha helyettesíteni akarnók a kapu-adót, legalább 120 millió frankkal kellene többet követelni ez

adóktól, következéskép legalább háromszor akkorára kellene azokat fölemelni. Jelenleg az ingatlan adója (pótcentime-jaival együtt) az adózó tiszta jövedelmének öt, legfölebb hat százalékát veszi igénybe Párisban. Mert az ingatlan adója 25½ millió frankra emelkedett főtételeiben és pótcentime-jaiban 1874-ben, és fönnebb (I. kötet 497. sk. l.) kimutattuk, hogy az épületek bérértéke Párisban nem kisebb 500 millió franknál. A jövedelemnek körülbelül 18 százalékára kellene tehát emelni az ingatlanból folyó jövedelem adóját, a mi mindenesetre igen magas arány volna, de még mindig sokkal kisebb, mint az, a melyet az éjszak-amerikai városok igen nagy része elfogadott. A mi a személyi és lakbér-adót, továbbá az ajtó- és ablak-adót illeti, melyeket mi egybeolvasztani szeretnénk, ezek legfölebb a lakás értékének 10 százalékát veszik igénybe. Az ipari és kereskedelmi helyiségek föl vannak mentve ez adó alól. Ez adókat háromszor oly magasra, 30 százalékra kellene emelni. A 30 százalékos lakbér-adó és a 18 százalékos ingatlan-adó roppant nagyok volnának? Megengedjük, hogy igen súlyosak lennének, de még mindig elviselhetők. S a mi a fő, a helyi terhek jobban oszlanának meg, az adómentesség a városok határainál egy csomó alakiságot, terhet és csalást szüntetne meg, a mi nagy előnynyel járna mind az üzleti élet fejlődésére, mind a közegészség javulására.

Nemcsak az ingatlan-adó emelésével akarnók a kapu-adókat helyettesíteni. És pedig a következő okokból. Noha a házakat terhelő ingatlan-adó végűl a virágzó városokban (lásd fönnebb I. kötet 490. sk. l.) a lakókat terheli, mégis, minthogy a tudatlan emberek nem veszik tekintetbe a háramlást, s másodszor minthogy bizonyos idő kell, míg az áttolás tényleg megtörténhetik, a nagy

városok tanácsosainak, kik rendesen a néppártot képviselik, igen könnyen kedvök kerekedhetnék tetemesen fölemelni a kiadásokat, abban a boldog hitben, hogy csak a birtokos fogja megfizetni a költségeket, míg a munkás nem járúl hozzá semmivel. Mi sem volna tévesebb e számításnál. De azért mégis valószínű, hogy igy okoskodnának. Ha azonban a munkásnak, mint minden más adózónak magas lakbér-adót kell fizetnie, a kapu-adók eltörlése fejében, akkor világos lesz előtte, hogy a községi kiadások minden emelkedése egy újabb teher rá nézve, s ennek következtében takarékosságot fog kivánni választottaitól. Kell, hogy minden országban bizonyos arány legyen az adók természete és a szavazati jog között. Azon országokban, a hol census létezik, minden nagyobb baj nélkül lehet a földet az adó alapjává tenni. Ez történik az angol grófságokban, boroughkban és egyházközségekben. Itt bizonyosak lehetünk a felől, hogy a birtokosok, kik a választók tömegét képezik, rajta lesznek, hogy túlságos terheket ne vállaljanak magokra. Oly országokban ellenben, hol a *suffrage universel* az általános szavazatjog uralkodik, oktalanság és igazságtalanság volna a birtokot venni az adó alapjául. És csakugyan kétségtelen, hogy a választók tömege, nem lévén birtokos, hajlandó lesz szaporitani a kiadásokat, melyeket nem fizet, vagy helyesebben mondva, melyekről azt hiszi, hogy azokat nem kell fizetnie, holott áttolás utján ő is viseli e terheket. Ezért akarjuk, hogy a lakbér-adó, mely bizonyos tekintetben középhelyet foglal el a fogyasztási és vagyoni adó között, nagy szerepet játszszék a jövőben, és egyike legyen a kapu-adót helyettesítő legfőbb adóknak. A financzminisztérium oly szives volt, egy igen tanúlságos táblázatot közölni velünk, a kapu-adó és ingatlan-adó hozadékáról Francziaország

20 legnevezetesebb városában 1875-ben. Adjuk a táblázatot:

Városok	Kapu-adó nyers jövedelme	Kezelési költség	Ingatlan adó		Összesen
			főtételben	községi pótcentime-okb.	
	ezer frankokban				
Páris	118,343	5,930	13,199	7,708	20,907
Lyon	9,492	447	1,496	742	2,238
Marseille	6,939	1,005	1,405	448	1,853
Bordeaux	4,191	691	1,088	374	1,462
Lille	3,642	272	505	142	647
Rouen	3,347	484	730	307	1,046
Toulouse	2,707	353	422	145	567
St.-Etienne	2,655	268	317	92	400
Havre	2,452	219	565	199	764
Nantes	2,233	278	377	146	523
Roubaix	1,260	83	194	75	269
Nizza	1,326	124	172	38	210
Nancy	1,222	107	151	58	209
Toulon	1,194	145	142	50	192
Versailles	1,158	164	198	56	254
Limoges	1,127	134	119	65	184
Rennes	1,085	82	175	60	235
Reims	1,051	117	180	71	251
Nimes	1,035	104	223	119	342
Grenoble	1,005	85	139	48	197

A fönnebbi számok csak a községi pótcentime-okat tartalmazzák s nem egyszersmind a départementi pótcentime-okat is. Innen van, hogy Páris városa 1875-iki ingatlan-adója 20.907,000 frank, kisebb azon összegnél, melyet fönnebb ugyanezen városnál 1874-re kimutattunk, a midőn ez adó 25½ millió frank volt. Tehát mintegy ötöddel kell az utolsó oszlop számait fölemelni, hogy az ingatlan adó teljes összegét nyerjük a különböző városokban. Továbbá a lakbér-adó és az ajtó- és ablak-adó együttvéve főtételében és pótcentime-jaiban a Párisban feltüntetett

eredmények alapján körülbelül egyenlőnek vehető a földadó összegével.

A fönnebbi táblázat mutatja, mily kevéssé használják a nagy városok a pótcentime-okat, s mily nagy visszaéléseket követnek el a kapu-adókkal. Mind e városokban el lehetne törülni a kapu-adót, ha megháromszoroznók a három első egyenes állami adót. A mint azt Páris városában kimondottuk. Így Lyonban a kapu-adó tisztán 8 millió 750,000 frankot jövedelmez. Az ingatlan-adó főtételében és községi pótcentime-jaiban 2.238,000 frankot. A départementi pótcentime-okkal ez adót egy ötöddel magasabbra, 2.700,000 frankra vehetjük. A személyi és lakbéradó, továbbá az ajtó- és ablak-adó együttvéve körülbelül ugyanazon összeget érik el, úgy hogy az egyenes adók összege 5.400,000 frankra emelkedik Lyon városában. Hogy megnyerjük azt a 8.750,000 frankot, melyet a kapuadó eltörlése következtében elveszítenénk, mintegy 160 százalékkal kellene fölemelnünk az említett hozadékot. Nem nagyon valószínű, hogy az ingatlan-adó főtételében és pótcentime-jaiban az ingatlan valóságos jövedelmének 6 százalékánál többet képviselne ma. Ha 160 százalékkal emeljük e számot, legfölebb 16 százalékra emelnők az ingatlan adót. Az ajtó- és ablak-adó, továbbá a lakbér-adó másrészt szintén nem haladhatják meg a lakás bérértékének 87 százalékát. Ha e számot ismét 160 százalékkal emeljük, a bérérték 24—25 százalékát kapjuk. A 16 százalékos ingatlan-adót s a 24 százalékos lakbér-adót, a melyekben azonban már benne van az állam, a département s a községek része, nem lehet elviselhetlennek nevezni, ha egyszer a fogyasztási adókat teljesen eltöröltük. Ellenkezőleg bizonyos tekintetben még mérsékelteknek is lehetne tekinteni.

A táblázat többi városai egészen hasonló helyzetben volnának mint Lyon. Legfölebb egy vagy két hátrányos kivételt lehetne tenni, nevezetesen Nizzánál. A kapu-adó e városban 1.200,000 frankot jövedelmez tisztán. Az ingatlan-adó a községi pótcentime-okkal együtt nem ad többet 210,000 franknál, s a departementi centime-okkal együtt talán 250,000 frankot. Ha ehhez hozzácsatoljuk a személyi és lakbér-adót, továbbá az ajtó- és ablak-adót, úgy körűlbelűl 500,000 frankot nyerünk mind a három egyenes adó fejében. E városban tehát 240 százalékkal kellene emelni az egyenes adók terhét, nevezetesen az ingatlan jövedelmének 21 százalékára az ingatlan adót, és a lakház értékének 31 százalékára a lakbér-adót, ha a kapu-adókat eltörölni akarnók. S noha e számok magasak, mégsem állíthatnók, hogy azok egészen elviselhetetlenek. A házbér emelkednék ugyan bizonyos arányban, de a táplálkozás olcsóbb volna Nizzában mint azelőtt. Különben is csak arról van szó, hogy ugyanezen egy adóösszeget jobban és méltányosabban oszszuk meg. Mindenki előnyöket von birtoka és vagyona arányában a nagy városok szépítéséből, és így meg is követelhetjük, hogy mindenki ugyanazon arányban járuljon terhei viseléséhez.

A legközelebbi jövőben egyébiránt ez egyenes adók alacsonyabbak lesznek. A nagy városok legnagyobb része e század utolsó negyedében valóságos bőkezűséggel emelt szebbnél szebb középületeket. Nagyon valószínű, vagy legalább nagyon kívánatos, hogy a legközelebbi félszázadon át ne ragadtassák el magokat hasonló költekezésekre a városok, hanem bizonyos mértéket alkalmazzanak e részben is, a nélkűl hogy azért a szépitésről és díszítésről lemondanának. Ámde mind e városok oly kölcsönöket kötöttek, melyek nem tartanak örökké, hanem a melyek idő-

szakos sorsolások által törlesztetnek. Húsz vagy harmincz év múlva e kölcsönök nagy része elenyészik, 75 év múlva mind vissza lesz már fizetve, és valószínű, hogy a régieket csak részben fogják új kölcsönök pótolni. A birtokra és lakbérre vetett egyenes adók, melyeket a kapu-adók helyébe állítanánk, egy negyed század múlva lejebb szállhatnának. Sőt valószínű, hogy előbb is csökkenhetnének, mert nagyon valószinű, hogy a városi vámsorompók eltörlése emelné a lakosságot, a lakosság beözönlése viszont emelné a telkek értékét, és ezzel a házak jövedelmét. S midőn így az adóköteles tárgyak naponkint növekednének értékökben, könnyü volna leszállitani azon arányt, melyben az ingatlan adója az ingatlan jövedelméhez, és a lakbér adója a lakbér értékéhez áll.

Az általunk ajánlott változások nagy előnye abban állana, hogy több szabadságot engedne az iparnak és a kereskedelemnek, kimélné a munkást és a kis polgárt, a kiket ma főleg terhel a kapu-adó; s nagyobb mérsékletre ösztönözné a kiadásokban a helyhatósági tanácsokat és azok választóit, a mennyiben az ingatlanra és lakbérre vetett egyenes adók fölemelése által, érzékenyebbé tenné a helyi terheket.

A kapu-adók kezelési költségéről már beszéltünk. Mondtuk, hogy átlag 8·27 százalék volt 1825-ben. A költségek aránya igen változó a különböző városok szerint, a mint arról meggyőződhetünk, ha egy tekintetet vetünk az imént közlött táblázatra. A költségek minimuma Franczia-ország 20 legnagyobb városában s Párisban fordúl elő. (5·02 százalékkal). A többi városokban a következő sorrendben alakúl a költségek aránya: Roubaix (6·60), Lille (7·49), Rennes (7·61), Lyon (7·86), Grenoble (8·53), Nancy (8·81), Havre (8·94), Nizza (9·39), Saint-Étienne (10·07),

Nîmes (10·10), Reims (11·12), Limoges (11·89), Toulon (12·21), Nantes (12·44), Toulouse (13·06), Versailles (14·17), Rouen (14·46), Marseille (14·48), Bordeaux (16·49). A kezelési költségek aránya természetesen különböző okok szerint változik. A legfőbbek e részben a városok terjedelme és a tarifák magassága. Bordeauxban például a város igen nagy, az egyes kapu-adók elég mérsékeltek, s minthogy a kezelési költségek körülbelül ugyanazok, magas vagy alacsony adó mellett, a következés az, hogy Bordeauxban rendkívül magas a kezelési költségek aránya.

Egy szomszéd országnak, Belgiumnak volt annyi bátorsága, hogy eltörölte a kapu-adókat. Nem követte azonban a helyettesítés azon rendszerét, melyet mi ajánlottunk. E részben több ok működött közre, így különösen az, hogy az egyenes adók jelentékeny átalakítása szükségessé tehette volna a választói censusnak megváltoztatását is.* A kapu-adó tiszta jövedelme Belgiumban 1858-ban 10.876,085 frankra emelkedett, a mihez járult még kerek számban 1 millió 500,000 frank kezelési költség, úgy hogy a kapu-adó összes jövedelmét 12.370,085 frankra kell tenni. Az 1860. július 18-iki törvény elrendeli, «hogy a kapu-adók *octroi* neve alatt ismeretes közvetett adók eltöröltetnek és vissza nem állíthatók.» Egy későbbi, 1860. augusztus 2-iki törvény kimondja, hogy a tilalom nem terjed ki a többi helyi közvetett adókra, melyeket a piaczok, az árucsarnokok, akolás, mérlegelés, rakpartok, folyampartok, hajótartalom, szeméthordás, utczatisztogatás, kikötők, hidak, zsilipek, raktárak, végre a

* E szempontra a kapu-adókat eltörlő törvény indokolása is utal.

vászon vagy más árúk után szedett bélyegek alapján vetettek ki.

Hogy kárpótolják a városokat azon jövedelemért, a melyet a kapu-adó eltörlésével elveszítettek, azon elvből indúltak ki, hogy ez a reform az egész országnak használ, úgy a vidéknek, mint a városoknak. Az állam tehát átengedte e községeknek jövedelmei egy részét, és másrészt fölemelt több közvetett állami adót. A borra és szeszre vetett állami adót fölemelték azon átlag arányában, a melyet a bor és szesz eddigi kapu-adója képviselt volna, ha annak jövedelmét az ország összes lakossága közt osztják meg. A sörre és eczetre vetett adókat, valamint a czukoradót szintén fölemelték. Az állam a posta minden nyers jövedelmének 40 százalékát engedte át a községeknek. Továbbá 75 százalékot a kávé-vámból, s végre 34 százalékot a bor- és szesz-vámból, a szesz-, sör-, eczet- és czukoradóból.

Az állami jövedelmekből ekkép levont és *fonds communal* név alatt ismeretes községi alapot, minden évben felosztják az egyes városok között, a korábbi évben általuk fizetett ingatlan-adó, épületi adó, személyi adó és pátensadó fötételeinek arányában. A városok vélelmezett évi jutalékának egy-egy negyedét a második, harmadik és negyedik évnegyed elején előlegképen kapják meg a városok. Ugyanaz a törvény biztosítja a városokat, hogy 1861. deczember 31-ig legalább 15 millió frankot kapnak e községi alap fejében. Ez alap jövedeme 1861-ben 15.253,000 frankra emelkedett, vagyis körülbelül $4^1/_2$ millió frankkal többre, mint a mennyit a kapu-adó az előtte való évben jövedelmezett. Észrevehettük már, hogy az állami adókból levont e városi alapot nem csupán a kapu-adót fizető városok között osztották föl. Ezeknek jutott ki a legnagyobb rész,

kerekszámban 12 millió frank 15¼ millió után. De a többi városok, melyeknek soha sem volt kapu-adójok, szintén osztoztak ez alapban. 1861-ben 3.265,000 frankot kaptak. A belga reformot 16 év előtt vitték keresztül. Fényesen sikerült. Egyik dicsősége szerzőjének, Frère-Orbánnak. Az állam által nyujtott e községi alap folyton növekszik. Az 1868-iki budget szerint 17.136,000 frankra kellett növekednie, a mely összeg a következő forrásokból ered:

A kávé után szedett belépti adó 75 százaléka			1.875.000
A szesz után szedett	belépti adó	100 százaléka	175,000
A sör és eczet után szedett	belépti adó	100 százaléka	60,000
A bor után szedett	accise	100 százaléka	1.130,000
A szesz után szedett	accise	35 százaléka	4.250,000
A sör és eczet után szedett	accise	35 százaléka	4.840,000
A czukor után szedett	accise	35 százaléka	2.100,000
Minden postai jövedelem 41 százaléka			2.706,000
		Összesen:	17.136,000

Az imént közlött számokat azon nagy hivatalos kimutatásból veszszük, melyet a kapu-adók eltörléséről Belgiumban kiadtak. Maurice Block *Annuaire de Statistigue* munkájának adatai szerint az állami adók levonásából keletkezett községi alap az 1875-iki bugetben 23.877,900 frankra emelkedett. Adjuk ez összeget különböző alkatrészei szerint:

	Frank
A vámokból	3.440,000
A bor-adóból	1.470,008
A szesz-adóból	8.225,000
A sör- és eczet-adóból	5.582,000
A czukor-adóból	1.680,000
A posta jövedelméből	3.480,900
Összesen:	23.877,908

Látjuk, mennyire gyarapodtak e jövedelmi források 1860 óta. A kapu-adós községeknek tehát semmi okuk sincs panaszra. Az első időben ugyan azt állították, hogy a kapu-adók eltörlése meg fogja bénitani jövedelmeik ruganyosságát. De biz az nem történt meg, mert 15 év alatt az állam által részökre átengedett jövedelem 55 százalékkal öregbedett. Azt is mondták eleinte, hogy az új rendszer föláldozza a vidéket e városoknak, mert egyenlővé teszi azon adók terhét a városi, úgy mint vidéki közönségre nézve, melyeket azelőtt csak a városiak viseltek, nevezetesen a bor-, szesz- és sör-adók terhét. Ez a vád nem volt igazságos, mert a városi vámforgalom élénkülésével könnyebbé vált a mezei termékek fogyasztása, tetemesen szaporodott a rájok irányuló kereslet, és végre, mert azon kisebb városok, melyeknek soha nem volt kapu-adójok, szintén reszesülnek az államnyujtotta községi alapban.

Azt is fölhányták a belga reform ellenében, hogy nem éri el a czélt, melyre törekedett, a mennyiben, a korábban kapu-adóval sujtott és immár teljesen adómentes jószágok ára mivel sem csökkent volna a nagy városokban. Egy belga hivatalos jelentés joggal utal arra, hogy a kapu-adók eltörlésének sok oly jótékony hatása van, mely közvetlenül nem szökik szembe. Ilyen többek között az, hogy megakadályozza az illető jószágok árának további emelkedését, és előmozditja ama jószágok minőségének javúlását. Ha összehasonlítjuk a hús átlagos piaczi árát, Belgium négy nagy városában, a reformot közvetlenül megelőző és közvetleuül követő öt hónapban, azt találjuk, hogy a hús ára valami csekélyet csökkent Brüsselben, Gentben és Liègeben. Míg ellenben valami csekélyet drágult Antwerpenben. Tudni kellene már most, nem

valami különös helyi körülmény idézte-e elő az ár emelkedését Antverpenben? *

A statisztika képtelen igen sok fiscalis reform hatását kellőleg föltűntetni, mert e reformoknak hatásai nem mindig egyenesek és közvetlenek, s mert befolyásukat egyéb behatások igen gyakran egyensulyozzák vagy legalább megbénitják. Semmi kétség nem foroghat fönn az iránt, hogy e reform töméntelen hasznot hajtott, úgy a fogyasztónak, mint a termelőnek és kereskedőnek.

Alaposabb szemrehányást tehetünk a belga reformnak, ha azt mondjuk, hogy legnagyobb részben az állam által fizettette meg a kapu-adók eltörlését, s főleg, ha arra utalunk, hogy megállott a középúton, a mennyiben káros fogyasztási adókat más fogyasztási adókkal pótolt, melyek kivetési alapja helyesebb ugyan, de a melyek még mindig károsak. A reformtól fogva az állam köteles gondoskodni a városok jövedelmének nagy részéről. Következésképen nem intézkedhetik többé szabadon saját finánciáiról, mint azelőtt. Sokkal helyesebb lett volna szerintünk a kapu-adókat a városokra eső egyenes, ingatlan- és lakbéradó fölemelésével pótolni. Oly módon, mint a belga állam, csak az az ország viheti keresztül e reformot, melynek budgetjében a bevételek hasonló módon haladják meg a kiadásokat, s a mely állam következésképen nevezetes áldozatokat hozhat. Ez ellenvetések daczára szivesen elismerjük, hogy a kapu-adók eltörlése oly fontos és közérdekü intézkedés, a melynek javára az állam, ha teheti, szintén hozhat áldozatokat, de csak ideiglenes segélynyujtás alakjában.

* *Abolition des octrois communaux en Belgique, documents et discussions parlementaires.* I. 536.

A helyi jó fináncziális rendszer legnagyobb akadálya a helyi kiadások roppant nagy terjedelmében fekszik. Minden département és municipium területe nagy közmunkák által óhajt tündökölni, melyeket majd a valóságos közérdek, majd csak a hivalkodás ösztönöz. E buzgalom dicséretes elvben, de gyakran túlzott vállalkozásokra vezet. Alig van ország a czivilizált világban, hol a tartományok, vagy kerületek, de különösen a városok ne volnának hajlandók nagyon könnyen is elfecsérelni a közjövedelmeket. Francziaország példája nem áll egyedül e tekintetben. Anglia, Olaszország s az éjszak-amerikai Unió államai igen találó bizonyítékokat szolgáltatnak ugyanez áramlat mellett. Hasonlót mondhatunk Belgiumról, s majdnem bizonyos, hogy Németország, ha bővebben foglalkozhatnánk vele, hasonló példákat szolgáltatna. Tudjuk, menynyire növekedtek az egyenes adók helyi pótcentime-jai Francziaországban. 1803-ban nem szolgáltattak többet 57 millió franknál, 1864-ben már 206.244,000 frankot hoztak, 1869-ben 243 millió frankot, s az 1877-iki budget előirányzatában kerek számban 305 millió frankkal szerepelnek. A gyarapodás tehát 540 százalék a század elejétől fogva, és 48 százalék 1864-től fogva. Láttuk fönnebb (II. 453), hogyan fejlődött a kapu-adó jövedelme. 1823-ban csak 44 millió frankot hozott ez adónem, 1843-ban már 65 millió frankot, 1862-ben 141 millió frankot, és végre 1875-ben 215 millió frankot. Tehát ötször akkora lett 52 év alatt, noha a városok lakossága még csak kétszer akkora sem lett. E számok mutatják, mily pazar módon növekedtek a század folyamán a départementok és községek kiadásai Francziaországban. Igaz, hogy sok közhasznú épitkezést, útakat, iskolákat köszönhetünk e kiadásoknak, de másrészt mindenki kénytelen lesz bevallani, hogy na-

gyon bajos jó helyi adórendszert fölállítani, ha a helyi szükségletek ily gyorsan gyarapodnak.

A helyi szükségletek e gyors fejlődése egyetemes tünemény. Láttuk fönnebb (I. 423), hogy Robert von Mohl szerint a helyi adók 300 millió franknál többre emelkedtek Angliában. E számot rég meghaladták. A belga pénzügyminiszter által kiküldött Fisco és Van der Straeten tudós jelentésökben * 12½ millió font sterlingre (312½ millió frankra) becsülték Angliában és Walesben az egyenes helyi adók összegét 1860-ban. Ámde az 1873—74-iki *Statistical Abstract* szerint az Angliában és Walesben szedett egyenes és helyi adók összege 1872—73-ban 18.619,378 font sterlingre (körülbelül 466 millió frankra) emelkedett. Ez 50 százalékos gyarapodás 12 év alatt. A helyi kiadások öregbedése Angliában igen jelentékeny. S noha csak az utolsó évekről birunk fontos adatokkal, ezek is mutatják az állandó gyarapodást:

Év	A községek összes kiadásai	Egyenes adókból folyó jövedelem	Közvetett adókból folyó jövedelem	Egyéb jövedelem**
	frankokban			
1867—68.	905.000,000	499.600,000	128.300,000	277.100,000
1871—72.	967.200,000	544.600,000	116.400,000	306.200,000
1872—73.	1,024 800,000	570.400,000	117.300,000	337.100,000

Tehát öt év alatt a helyi kiadások kerek számban 120 millió frankkal, vagyis 13 százalékkal gyarapodtak. A helyi adók 60 millió frankkal, vagyis mintegy 10 százalékkal emelkedtek.

Ugyanezt mondhatjuk Belgiumról. Az olvasó látta az imént, hogy az állam által teremtett községi alap 55

* *L'administration et les taxes locales en Angleterre*, 14. l.

** Ez egyéb jövedelmek a községek közvagyonából, kölcsönökből és állami segélyekből erednek.

százalékkal gyarapodott 15 év alatt, 1861-től 1875-ig. A nagy városok helyi adói nem kevesbbé emelkedtek. Hivatalos adatok szerint az állami budgetben szereplő tulajdonképeni adók Belgium 10 legfőbb városában, a községi alap által helyettesített kapu-adóktól eltekintve, következő számokat adnak:

Év	Frank
1854.	7.976,659
1860.	9.724,101
1866. (1)	12.384,748 *

Ez tehát 55 százalék gyarapodás 1854 óta.

Olaszország szintúgy nem mutat valami követésre méltó gazdálkodást a helyi kiadásokban. Ez ország nagy városai rendkívül meg vannak terhelve, még inkább, mint a franczia városok. Flórencznek például aránylag sokkal súlyosabb budgetje van, mint Páris városának. A legújabb statisztikai adatok szerint az olasz tartományok budgetje, mely 1862-ben nem volt több 27 millió franknál, 82 millió frankra emelkedett 1874-ben. Az olasz községek budgetjében a jövedelmek, melyek az olasz egység alapításakor 229 millió frankot tettek, 1874-ben 370 millió frankra emelkedtek, vagyis közel 70 százalékkal gyarapodtak 14 év alatt. A nagy olasz városok terhei igen nagyok. Lássuk Olaszország legnevezetesebb nyolcz városának kiadásait 1874-ben:

* *Abolition des octrois en Belgique.* Parlamenti okmányok és viták I. k. 770. l. A tíz legfőbb város, melyről szó van: Antwerpen, Mecheln, Brüsszel, Louvain, Brügge, Courtrai, Gent, Mons, Tournay és Liége.

Község	Lakosság	Kiadás
Flórencz	168,731	18.825,922 frank
Nápoly	447,727	16.565,678 «
Róma	239,013	15.195,955 «
Génua	161,609	12.764,334 «
Milano	260,253	11.667,019 «
Turin	213,054	9.884,626 «
Palermo	224,418	5.816,019 «
Velencze	126,941	4.304,624 «

Flórencz terhei különösen igen nagyok. Azt kell hinnünk, hogy ez a legsúlyosabban megadóztatott város Európában. Ugyanannyi adó esik fejenkint minden egyes polgárra Flórenczben, mint Párisban, holott Flórencz távolról sem oly gazdag, mint Páris. Ez olasz városokat annál inkább kell sajnálnunk, mert noha kapu-adóik is vannak, azok jövedelme még sem foly egészen saját pénztárukba. Abból a 136 millió frankból, mit a kapu-adók 1874-ben jövedelmeztek, csak 79 millió folyt a városok zsebébe, a többi 57 millió frankot az állam tartotta meg.*

Talán az atlanti óczeán másik oldalán találhatjuk fel a gazdálkodást? Épen nem. Egy amerikai lap, a *Bankers Magazine* 1876. szeptemberi számaiban igen érdekes tanulmányt közöl a városok adósságainak fejlődéséről: *The growth of municipal Debts.* Adjuk e táblázatot, mely föltűnteti Amerika legfőbb városainak adósságait és azon arányt, a melyben ez adósságok az adóköteles birtokkal állanak:

* Ez adatokat egy igen érdekes olasz levélből veszszük, mely megjelent az *Économiste Français* hetilap 1876. október 7-iki számában.

Város	Az adóköteles tárgyak tőkeértéke dollár	Adósságok összege dollár	Az adósság aránya az adóköteles értékhez százalékokban	Az adó összege fejenkint dollár	A községi adó minden adóköteles 1000 dollár után dollár
New-York . . .	1,100.943,700	116.773,724	10.60	126.—	29.25
Buffalo	39.968,105	7.264,291	18.62	60.50	35.55
Toledo	19.798,580	3.556,754	17.90	111.10	44.40
Brooklyn	225.176,755	35.031,265	15.55	88.—	34.10
Saint Louis . .	160.125,700	17.345,000	10.77	55.50	20.00
Baltimore . . .	231.503,129	24.325,417	10.50	90.00	18.00
Cincinnati . . .	184.498,585	19.234,000	10.42	92.00	28.82
Philadelphia . .	595.413,478	59.686,223	10.00	88.00	21.50
Chicago	303.705,140	24.323,176	8.00	61.10	18.00
Boston	793.767,900	27.082,778	8.58	82.00	12.66
San Francisco .	264.229,444	3.441,000	1.32	22.90	21.00

E tizenegy város adóssága körülbelül 1700 millió frankot ér el. Meglehet, hogy lesz, ki ez összeget nem fogja roppant nagynak tartani, miután magának Páris városnak adóssága meghaladja a 2 milliárd frankot. Csakhogy az amerikai városok jóval magasabb kamatra kapnak kölcsönt, mint a mi nagy fővárosunk. Az adósságok aránya az adóköteles tőkével szemben igen jelentékeny, minthogy Buffalóban 18 százaléknál magasabb. Leginkább nyugtalaníthat azonban az a körülmény, hogy ez adósságok oly rohamosan növekszenek.

A fönnebb idézett forrás szerint 1812 június 8-án kötötte New-York városa első kölcsönét. E város adóssága azóta a következő fejlődésnek indult:

Év	Adósságok összege dollár	Az adósság aránya az adóköteles értékhez százalékban
1830	774,556	0.62
1840	10.775,386	4.25
1850	12.205,176	4.26
1860	18.901,440	3.21
1865	35.973,597	5.91
1869	47.791,840	4.95
1870	73.373,552	7.05
1872	95.582,153	8.60
1873	106.363,471	9.40
1874	115.187,969	9.97
1875	116.773,724	10.60

New-York városa adóssaigának gyors növekvése 1869-re vezethető vissza. Tudjuk, minő rablógazdálkodás kapott lábra e városban az utolsó négy-öt évben. De eltekintve e rendkívüli körülményektől, már az általunk idézett számok is eléggé bizonyítják, hogy a világ minden czivilizált országában a városok az utolsó 50 évben, de különösen az utolsó 25 évben, roppant kiadásokra ragadtatták magokat, a mi igen megnehezíti egy jó helyi adórendszer alakulását.

Vessünk e fejezet végén egy futó tekintetet arra a városra, mely leginkább érdekel bennünket, Párisra. 1813. évben Páris városa nem számlált többet 622 ezer lakosnál, rendes budgetje nem volt magasabb 23 millió franknál, az egyes polgárokra eső átlag tehát 37 frankot képezett. A restauratió alatt e budget 713 ezer lakos után 32 millióra emelkedett összesen, vagyis átlag 45 frankra fejenkint. 1850-ig vesztegelt ez arány. Ez évben a municipális budgetből minden lakosra átlag 44 frank esett. 1869-ben 1.800,000 lakos mellett a budget 168 millió frankra emelkedett összesen, 95 frankra átlag, fejenkint. 1876-ban a kiadások 204 millió frankra emelkedtek összesen és 112 frankra fejenkint. Tehát a municipális budget 1813 óta majdnem tízszer akkora lett,* míg a lakosság alig háromszor akkora.

Páris városa jövedelme négy különböző forrásból ered. 1. fekvő vagyona hozadékából, a város által monopolizált iparágakból, s azon szolgáltatások jövedelméből melyek nem birnak adó jellegével; 2. közvetett adókból; 3. egyenes adókból; 4. állami subventiókból stb. Már

* Az 1876-ik év tetemes jövedelmi szaporodásával valószínűleg 215 millió frank jövedelmet fog adni, vagyis 9½-szer annyit, mint az 1813-iki budget.

egy előbbi fejezetben beszéltünk e jövedelmek első osztályának fontosságáról, mely az 1876-iki budgetben a következőket foglalja magában:

	Frank
Elhelyezett értékek, bírságok és vadászati engedélyek* jövedelme	4.354, 00
Községi vagyon jövedelme	1. 93,847
Iskolai jövedelmek, hagyományok, ajándékok	2.052,065
Piaczok és árúcsarnokok**	10.687,850
Vágóhidak	2. 60,000
Nyilvános mérlegek	300,000
Illetékek és ingóságok eladásából	308,000
Közraktárakból	1.900,000
Temetkezési díjak	927,000
Temetői díjak	1.451,000
Helypénzek a körútakon	739,000
Úti-illetékek	352,000
Magánosok járuléka különböző munkákhoz, világításhoz	5.626,000
A város része a gázvilágítás nyereségéből	7,000,000
Vízművek	8.493,000
Útak, csatornák, kloakák	1.095,000
Különböző jövedelmek	1.189,395
Összesen	50.328,736

Eme 50 millió frank legnagyobb része domaniális jövedelem, vagy oly jövedelmek, melyek nyújtott szolgálatok jutalmának tekinthetők. E jövedelmi ág tetemesen fog még gyarapodni, különösen, ha a gáztársulatnak és vízvezetéki társulatnak adott engedélyek ideje lejárt. A jövedelmek második osztálya, a közvetett adók, következő forrásokat foglalnak magokban:

* A vadászati engedélyek jövedelmét nem lehet a többitől elkülöníteni.

** A piaczok és árúcsarnokok jövedelmében van egy rész mely valóságos adónak felel meg, de a legnagyobb rész mégis a helypénzekből ered.

Kapu-adó	113.193,000 frank
Nyilvános kocsikra vetett adó	3.704,907 «
Összesen	116.897,907 frank

E jövedelmek harmadik osztálya, az egyenes adóké, a következőket foglalja magában:

Községi pótcentime-ok, különös adók, kutya-adó	24.010,008 frank
Utczasöprési adó	2.500,000 «
Összesen	26.510,008 frank

Végre a jövedelmek negyedik osztálya, az állami subventiók következő két részre oszlanak:

Az állam hozzájárulása Páris városa közeteének javitása és fentartásához	3.400,000 frank
Az állam hozzájárulása a rendőrség költségeihez	6.929,425 «
Összesen	10.329,425 frank.

Így oszlik meg az a 204 millió franknyi nagy budget. Több mint fele tehát a kapu-adóból kerül ki, mely 113 millióval szerepel az 1876-iki budgetben, s a mely tényleg 123 vagy 124 millió frankot jövedelmezett ebben az évben.

Reméljük, hogy a községek jövőre kevesebbet fognak költekezni, úgy közhasznú mint fényűzési czélokra, mint a mennyit költöttek e czélokra a múltban. A nagy közlekedési, közegészségi és szépítési munkák ma már nem oly sürgősek, mint a minők voltak azelőtt. S ha reményünk valósúlni fog, a municipális adósságok lassankint elenyésznek, s a mennyiben nem fogják őket helyettesíteni újabb nagy adósságok, a városok pénzügyi helyzete ismét virágzó leend, s az adók tetemes leszállítását fogja megengedni. Másrészt a városok domaniális jövedelme, nevezetesen a vízvezetéki és gázvilágítási engedélyekből

folyó jövedelmek tetemesen gyarapodni fognak. És így képzelhetünk magunknak oly jövőt, legalább unokáink számára, melyben a municipális kiadásokat tetemesen le lehet szállítani, s következésképen a helyi adók terhe is csökkenni fog. A XIX. század második és harmadik negyede, s különösen ez utóbbi, nagy közhasznú munkákat teremtettek, melyeket a jövő nemzedékek majdnem ingyen fognak élvezni.

Mindazáltal kétségtelen, hogy a meggondolatlanság és könnyelműség, mely a helyi pénzügyek kezelését minden országban oly kiválóan jellemzi, komoly felügyeletre és hatásos ellenőrzésre kötelezik az államot. Angliában úgy mint Francziaországban korlátok közzé vetették a helyi kerületek kölcsönfölvételi jogát*. Az éjszak-amerikai Unió legtöbb állama hason természetű korlátokat állított fel. Mondhatjuk, hogy mindeddig csakis a nagy városok közigazgatási hatóságainak gondatlansága és pazarlása közelítette meg, vagy haladta túl az európai nagy kormányok nagy könnyelműségét és pazarlását.

* Lásd munkánkat: *L'administration locale en France et en Angleterre.*

XVI. FEJEZET.

AZ ADÓK LESZÁLLÍTÁSA. — A MAGAS TARIFÁK, MÉRSÉKELT TARIFÁK ÉS ALACSONY TARIFÁK HATÁSA. — A JÖVEDELMI SZAPORODÁS. — AZ ÁLTALÁNOS ADÓÁTTOLÁS. — AZ ADÓTEHER SÚLYA A NÉPESSÉG KÜLÖNBÖZŐ OSZTÁLYAIN. — BEFEJEZÉSE A KÖZJÖVEDELMEKRŐL SZÓLÓ RÉSZNEK.

Miután végig mentünk a czivilizált világban szokásos adók sorozatán, kutattuk azok előnyeit, hátrányait és háramlását, illő lesz néhány általános következtetésben összefoglalni a korábbi fejezetek tanulságait, mielőtt munkánk ez első részét befejeznők.

E tudomány egyik legelfogadottabb tétele, hogy ha már az adók többes volta elkerülhetetlen is oly országban, melynek sok adóssága van s a mely nagy hadsereget tart, azért másrészt óvakodnunk kell attól is, hogy az adók e többes volta azok túlságos sokaságára ne vezessen. Különösen a közvetett adóknál lehetőleg kevés számú tárgyat kell kiválasztani és pedig olyakat, melyeket a termelés minden nagyobb megzavarása, minden kiáltó igazságtalanság, s a munkás osztályok nagyon is kínos megterheltetése nélkül lehessen adó alá vetni. Mindig jobb azonban e néhány tárgyat súlyosabban megadóztatni, mint egy csomó

tárgyat akár csak kis mérvben is megterhelni. Oly országban, mint Francziaország, a czukor, kávé és dohány képezik azon tárgyakat, melyekre a kincstár elég magas adókat vethet. Nagy hiba volna az említett tárgyakra vetett adókat tetemesen leszállítani mindaddig, míg van adó, mely a papirost, gyertyát, stearynt, szappant, bort, czikóriát terheli.

Ha valamely államnak jövedelmei meghaladják kiadásait,s ennek következtében leszállíthatja az adóteher egy részét, meg kell gondolnunk, vajjon nem helyesebb-e egyetlen egy adót eltörölni, mint leszállitani egy csomót. A kormányok és kamarák rendesen az utóbbi módot választják, mert a legkülönbözőbb érdekek ostroma alatt állván, minél többet igyekeznek kielégiteni. Ez lehet jó parlamentáris politika, de igen rossz financziális és gazdasági politika. A tapasztalás bizonyítja, hogy az adók kisebb mérvű leszállítása csak igen keveset használ az adózónak. Az élelmiszerek ára nem csökkenik ugyanazon arányban, mint a mily arányban az adó leszáll. A legtöbb esetben egyedül a közvetitők teszik zsebre a hasznot. Ha kilogrammonkint egy vagy két sou-val szállítják le a czukor-adót, négy vagy öt sou-val szállítják le a kávé-adót, nagyon könnyen megeshetik, hogy különösen az a fogyasztó, kinek arra legtöbb szüksége volna, t. i. a kis mennyiségekben vásárló fogyasztó semmi hasznot sem húz e leszállításból. De még ha nyerne is valamit, az adó e parányi könnyítése nem vezet a fogyasztás fejlődésére, mert nem szállítja le eléggé a jószág árát arra nézve, hogy a lakosság azt valóban megérezze, s következőleg szokásain bármit is változtasson.

Tegyük föl, hogy valamely országban 100 millió frankkal haladják meg a bevételek a kiadásokat, s hogy

ennek megfelelőleg le akarná szállítani az adók terhét. A legnagyobb valószínűség a mellett szól, hogy egyszerre, noha igen szerény mérvben nyolcz-tiz féle adót is fog leszállítani, pl. az illetékeket, a posta-adót, a czukor-, a kávé- és bor-adót. Az ilyféle rendszabályoknak csak igen sovány eredményök lehet. Sokkal helyesebb az egész jövedelmi többletet kizárólag egy vagy két czélra fordítani. Így sokkal helyesebb volna Francziaország jelen körülményeit véve alapúl a posta-adót két vagy három ötödrészszel leszállítani. Vagy a bélyeg-adót s az ingatlanok adás-vevését terhelő illetékeket leszállítani. E két világos, határozott és mélyre menő intézkedés sokkal többet használna az országnak, mint egy tuczat paránvi, alig érezhető adóleszállítás. Kell, hogy megtudjunk abban nyugodni, miszerint a reformokat csak fokozatosan, de határozottan és bizonyos teljességgel lehet és kell végrehajtanunk. Sokat markolni és keveset szorítani, mindenbe belekapni, egy csomó érdekeltet legyezni a nélkül, hogy akármelyiket bővebben és teljesen ki tudnók elégíteni, ez a lehető legrosszabb politika.

Vajjon el szabad-e törölni, ha ugyan a körülmények azt egyátalában megengedik, oly adót, mely szükség esetén nagy jövedelmet adhat, — ez már vitásabb kérdés. — Ha oly általános adóról van szó, mely nem okoz nagy zavart a termelésnél és a melynek föntartása oly szervezetet igényel, melyet az adó eltörlése után nem lehetne hirtelenében visszaállítani: akkor igen is mondhatjuk, hogy az állam még legnagyobb virágzása idején sem mondhat le teljesen és örökre oly jövedelmi forrásról, melyet nélkülözhet ugyan ma, de talán nem tudna nélkülözni holnap. Az angolok például igen könnyen nélkülözhetnék a jelen pillanatban a jövedelmi adót, és az adózók

nagy része gyakran követeli is eltörlését. Mi mindazáltal szeretjük hinni, hogy ez nem fog megtörténni és pedig két okból. 1. Mert a jövedelmi adó igazságos adó, mint azt a korábbi fejezetekben kimutattuk. 2. S ez az, a mire ez alkalommal különös súlyt fektetünk: a jövedelmi adó a brit financz-rendszer egyik lényeges alkatrésze, s azon adók közé tartozik, melyek szükség esetén a legjelentékenyebb jövedelmet szolgáltathatják. Csak 108 millió frankot hozott 1874/75-ben minden font sterling után 2 pennyvel, vagyis 0·82 százalékkal. De hozhatna 500—600 millió frankot 5 százalékos kulcs mellett, ha az állam rendkívüli szükségbe jutna. Már ez az egy szempont is azt kívánja, hogy habár a legalacsonyabb kulcs mellett, még a legvirágzóbb viszonyok közt is föntartsák az olyan adót, mely a nemzeti jövedelem egyik lényeges alkatrészét képezi. Mert csakugyan sokkal könnyebb valamely létező adó kulcsát megduplázni vagy megháromszorozni, mint egy egészen új adót behozni.

Midőn a fogyasztási adókról van szó, nevezetesen olyanokról, melyeket csak az iparosok, kereskedők és fogyasztók nagyobb faggatása és tetemes időveszteség mellett lehet beszedni, akkor a korábbi okoskodás természetesen nincs annyira helyén. Hogy valamely reform, különösen a fogyasztási adó terén, minden kellő hatással bírjon, igen gyakran nem elég még az adó tetemes leszállítása sem, hanem egyenesen annak teljes eltörlése szükséges. Ez áll különösen a szappanra, stearynra, papirosra, sőt még a borra vetett adóról is. Mindez esetekben nemcsak a kincstárnak fizetett összeg terheli az adózót, hanem ama mászkálások, futkározások, melyek ez adóval járnak és ama korlátok, melyek üzleti és ipari szabadságát megbénitják. Midőn tehát az állam tetemes jövedelmi fölöslegek-

kel rendelkezik és azt ily fajta reformra akarja fordítani, kivánatos, hogy lehetőleg végére járjon czéljának és a teljes eltörléstől se riadjon vissza. Az a gondolat, hogy jöhet idő, a melyben az eltörölni szándékolt adó szolgálatokat tehet a kincstárnak, nem elégséges oly adók végtelen meghosszabbítására, melyek az ipart töméntelen költségbe és megszámíthatatlan békókba verik.

Hogy tehát az adóleszállítások valóban előnyösek legyenek a fogyasztókra nézve, mindenekelőtt érezhetőknek kell lenniök, különben megkárosítják a kincstárt a nélkül, hogy valami sokat használnának az adózóknak. A párisi kapu-adók körül történtek eléggé tanúskodnak ez igazság mellett. Azt hitték, nagy ajándékot nyujtanak a város lakosainak, midőn 1830. deczember 28-án leszállították az ital-adókat. Az árak mindazáltal nem szálltak le, s a fogyasztás nem növekedett. Egyedül a kiskereskedők dugták zsebre a hasznot. S mindezt azért, mert az adóleszállítás csekély, s az idő maga zavaros volt. Gyakran az is megtörténik, hogy a leszállítások hatása nem mutatkozik közvetlenül vagy legalább csak igen kis mérvben érezhető az illető jószágok árában. Ezt tapasztaltuk, mint azt a korábbi fejezetben láttuk, Belgiumban, a kapu-adók eltörlése után. 1848-ban április 18-án az ideiglenes kormány dictatori uralma alatt eltörölték a húst terhelő kapu-adót Párisban. Nemsokára azonban újra visszaállították. A húsnak e rövid adómentessége alatt észrevették, hogy a gazdag városrészekben csakugyan lejebb szállott a hús ára, s következőleg megszünt az arra nehezedő teher, mig ellenben a szegény városrészekben semmi változást nem tanúsított a hús ára, úgy hogy arra a következésre jutottak, hogy a korábban a város által kapu-adó alakjában beszedett összegek ez adó eltörlése óta a közvetitőket

gazdagították. Vajjon e tapasztalásból csakugyan azt a következtetést lehetne-e vonni, hogy az adóleszállítások, még ha bővek is, semmit sem használnak a fogyasztónak? Nem bizony. Ez az okoskodás nagyon fölületes volna. A húst terhelő kapu-adó megszüntetéséből 1878-ban már csak azért sem lehet megállható következtetést vonni, mert a a kisérlet igen rövid tartamú volt, s az idő sokkal zavarosabb, semhogy a forgalom rendes igényeit érvényesíthette s a közvetitők igényeit leszállithatta volna.* Végre, mint azt a kapu-adók ügyében tartott belga enquête igen helyesen megjegyzi, az adóleszállítás hatása gyakran nem a jószágárak közvetlen olcsóbbulásában, hanem a megdrágulás lassításában, a minőség javulásában s a csalások elmaradásában is mutatkozhatik. Gyakran az is megesik, hogy valamely élelmiszer adójának leszállítása egy más, hasonlag megadóztatott élelmiszer fogyasztásának gyarapodását vonja maga után. Így a kávé-adó tetemes leszállitása a czukorfogyasztás gyarapodását idézné elő.

Tegyük föl, hogy 20 centime-ra szállítanák le a levelek postabérét. Ez mindenesetre jótétemény volna, melyet a fogyasztó az esetben teljesen élvezne, miután közte és a kincstár között nem áll semmi közvetitő, de az adó e leszállítása ugyan gyönge volna arra, hogy változást idézzen elő az emberek szokásaiban és valami nagy mérv-

* Utalunk azonkívül arra is, hogy 1848-ban különös körülmények is működtek közre a hús árának föntartására, a kapu-adó eltörlése daczára. S ez az, hogy e válságos időben a mészárosok nem igen értékesíthették a hulladékokat és maradékokat, melyek különben ipari czélokra szolgálnak. Végre ne feledjük el, hogy a hús ára leszállott a gazdagabb városrészekben. Ha mind annak daczára vesztegelt a szegény városrészekben, úgy ez talán annak is tulajdonítható, hogy itt hitelre vásároltak.

ben megszaporitaná a levelezéseket. Ellenben igen erélyes és rohamos volna a fejlődés, ha 25 centime-ről 15 vagy 10 centime-ra menne le ez az adó, mert ez a leszállítás elég erős volna arra, hogy a levelezés szokását egy új társadalmi rétegben is meghonosítsa.

Igen sokat vitatkoztak azon befolyásról, melyet az adók leszállítása az élelmiszerek fogyasztásának s az adók hozadékának szaporodására gyakorol. Némely meggondolatlan közgazda igen is absolut és könnyelmű theoriáival az empiristák támadásainak és gúnyjának tette ki magát. Az olvasó, ki gondosan lapozta át a korábbi fejezeteket, megtalálhatta ott az útmutatást, hogyan kelljen e fontos tárgyban itéletet hozni.

Minden adóra nézve van egy bizonyos kulcs, a mely mellett az a legtermékenyebb és a melyen alúl vagy fölül a kincstár jövedelme kisebb lesz. Ha e kulcsot meghaladjuk, a csempészet és a fogyasztás megcsappanása csorbítják a kincstár jövedelmét. Ha ellenben e kulcson alul maradunk, a fogyasztás gyarapodása nem nyujt kárpótlást az adó csekély voltáért. De hogyan lehet ezt a legtermékenyebb adókulcsot megtalálni? Ezt csak a tapasztalás mondhatja meg. A tapintat megközelitőleg eltalálhatja minden egyes esetben, a tudomány csak általános vezéreszméket és utmutatókat adhat. Mindig jobb lesz azonban, ha a törvényhozó inkább e legtermékenyebb kulcson alul marad, mintha könnyelmüen koczkáztatja annak túlszárnyalását. Mert ha e kulcsot meghaladják, a mint az tényleg gyakran történt Észak-Amerikában, akkor a baj igen nagy és nemcsak a kincstár egyenes veszteségében, hanem a kereskedelem, ipar- és fogyasztás közvetett károsodásában is mutatkozik.

Némelykor azt a botor elvet tulajdonították a köz-

gazdáknak, hogy az adót kulcsának leszállítása által lehet termékenyebbé tenni. Csak könnyelmű ember dobhat oda ily aphorismát, ha csakugyan megirták valaha e mondatot. Az adó leszállítása nem gyarapítja mindig a kincstár jövedelmét, ha csak, az imént felhozott legtermékenyebb kulcs még nincs meghaladva, a mi azonban ritkán történik. Úgyszólván soha nem fordul elő, hogy a fogyasztás íziben oly nagy fejlődésnek induljon, hogy már az első évtől fogva kárpótolja a leszállítás okozta veszteségeket. A fogyasztás ily gyors gyarapodása csak lassan, időhaladtával történhetik, s rendesen több évet igényel. Olykor három-négy év elégséges arra, hogy az adó hozadéka, mérsékelt kulcs mellett, a korábbi magas kulcs adta jövedelmet elérje. Olykor azonban 10, 20, 25 év is kell hozzá.

Másrészt az adó kulcsának fölemelése majdnem rögtön szaporítja az adó hozadékát, azon kevés eseteket leszámítva, midőn meggondolatlan törvényhozás szembeszökőleg tulzó tarifákat alkalmazott. Az adók hozadékának e gyarapodása azonban, hosszabb időt tekintve, gyakran inkább látszólagos, mint valódi, a mennyiben az adó-fölemelés által hirtelenében fel nem tartóztatott fogyasztás nem fejlődik oly rendesen és gyorsan, mint a hogy mérsékelt tarifa mellett fejlődött volna. Így a postabérnek 20 centime-ról 25 centime-ra való fölemelése a háború után, mint azt egy korábbi fejezetben láttuk, az első időkben a tarifa fölemelésének megfelelő nagyobb jövedelmet szolgáltatott, csakhogy a jövedelmek évi szaporodása lassabbá vált, úgy hogy a kincstár haszna kétségtelenül kisebb volt, mint azt a fölületes szemlélő hinné.

E tünemény magyarázata igen egyszerű. A fogyasztási adók kulcsának leszállítása vagy fölemelése megváltoztatja az emberek szokásait. A leszállítás gyarapítja a

fogyasztást, a fölemelés korlátozza azt. Csakhogy az emberek szokásai nem változnak egy szemhunyoritásra. Ahhoz idő kell. Ám emeljük föl 15 vagy 20 centime-mal kilogrammonkint a czukor-adót: első pillanatra mitsem fog a jószág fogyasztása szenvedni, csak lassan-lassan fognak némelyek kevesebb czukrot fogyasztani vagy helyesebben mondva, annyit fognak fogyasztani, mint eddig, de az évi szaporodás válik lassúbbá. Adóleszállítás esetében az ellenkező történik, habár hasonló módon. A fogyasztás fejlődése gyorsabb lesz, a nélkül, hogy azért a fogyasztás iziben gyarapodnék.

Hogy a priori láthassuk, minő befolyása lenne a magas tarifa fölemelésének a fogyasztásra és az adó hozadékára, össze kellene hasonlítanunk nemcsak az új adót a régi adóval, hanem az uj adót a jószág árával a kis forgalomban. Az adó leszállítása magában véve igen jelentékeny leend és mégis csak igen csekély részét képezheti a jószág árának a kis forgalomban. Ily esetben világos, hogy az adó leszállítása nem lesz nagyon érezhető. Ha 10 centime-os adó terhel egy 50 centime-os jószágot, úgy világos, hogy az adó leszállítása 5 centime-mal csak igen csekély befolyást fog gyakorolni a fogyasztás fejlődésére; noha e leszállítás aránylag igen jelentékeny, minthogy a korábbi adónak 50 százalékát képviseli. Az ilyen esetben az adó fölemelése majdnem érintetlenül hagyná a fogyasztást. Ha ellenben az eredeti adó eléri, vagy meg is haladja a jószág árát, és az ilyen adót szállítják le felére, vagy e melik föl ugyanannyira: az természetesen jelentékeny befolyást fog gyakorolni a jószág árára és következésképen annak fogyasztására is.

Meg kell még különböztetni, vajjon az illető czikket fényűzési czikknek tekintik-e az országban, melyet csak a

gazdag osztályok használnak rendesen s a jobbmódúak is csak kivételesen; vagy pedig olyan jószág-e, melyet a köznép is fogyaszt. Az első esetben az adó fölemelése vagy leszállítása kisebb mérvben gyakorolna közvetlen befolyást a fogyasztásra. Ha szemre veszszük a kávé-adót, látjuk, hogy oly arányban váltakozott, minőben áll 1:3, a nélkül, hogy az évi fogyasztás azt megérezte volna. Ezt főleg annak lehet tulajdonítani, hogy a kávét leginkább csak a gazdagabb országok fogyasztják, s a szegényebbek leginkább csak nyilvános helyeken, kávéházakban stb. engedik meg magoknak e fényűzést. A gazdag vagy jómódu osztályok, melyek a kávét szeretik, nem fogják magokat megfosztani ettől az italtól azért, mert az adót 50 frankról 100 frankra, vagy akár 150 frankra is emelték 100 kilogrammonkint. 100 kilogramm kávéból elég sok csésze kávét lehet főzni. A közép vagy munkás osztály tagjai pedig csak közhelyeken, vagy mulatságokban isznak kávét. De az ily körülmények között szolgáltatott csésze kávé ára nemcsak a nyers kávé árától függ, hanem igen sok más föltételtől, s nevezetesen az illető helyiség üzleti költségeitől. Az utóbbi játszsza e részben a legfőbb szerepet, úgy annyira, hogy a kávé adóját 50 százalékkal is föl lehet emelni a nélkül, hogy annak ára a kisforgalomban valami nevezetes változást tüntetne föl. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nincs az a fényűzési, fogyasztási czikk, mely ne válhatnék idővel általános fogyasztás tárgyává. Abból, hogy a kávé fogyasztási fejlődése az adó fölemelése következtében nem vált lassúbbá a korábbi korszakokban tapasztalt fejlődésnél; abból még mindig nem következik, hogy ez a fejlődés nem lenne még gyorsabb, ha az adók veszteg maradtak, vagy épen lejebb szálltak volna.

Megtörténik olykor az is, hogy az adófölemelést

részben kiegyenlíti a jószág termelési költségeinek lejebbszállása. Mutatkozik ez különösen az alkoholnál, mint azt egy korábbi fejezetben kifejtettük. Az adót ötször oly magasra lehetett emelni a nélkül, hogy a fogyasztás azért csökkent volna, mert az alkohol termelési költségei négy ötöd részszel szállottak lejebb.

Mindent összevéve, az adó fölemelése általában inkább szaporítja közvetlenül a kincstár jövedelmét, mint azok leszállítása. De hosszabb időre a tarifák eltörlése föltartóztathatja az adó hozadékának évi növekvését, míg az adók leszállítása annak gyarapodását vonja maga után.

Minő hatást gyakorol az adó leszállítása a fogyasztásra, e tekintetben igen találó példát nyujt Anglia, az újabb kor egyik legkiválóbb adótárgyában, a czukorban. Lássuk mikép változott e jószág fogyasztása, adójának változása szerint. 1844 előtt a gyarmati czukor védelemben részesült Angliában, a külföldi czukorral szemben. 1844-ben megszünt az adó, mely ez utóbbiakat terhelte:

Év		Czukorfogyasztás tonnákban
1844.	A szabad forgalom fellépte. Egyenlő adók az angol és idegen gyarmatok czukrára	237,143
1864.	Nemzetközi czukor-szerződés Anglia, Francziaország, Belgium és Hollandia közt. Adóleszállítás	520,919
1869.	Az adó 10—15 frank közt váltakozik, a különböző minőség szerint 50 kilós *quintal*-onkint	612,682
1870.	Az adó leszállítása felére 5—7 frank 50 centimera a különböző minőség szerint, 50 kilós *quintal*-onkint	695,029
1871.	Ugyanazon adók	697,392
1872.	« «	715,000
1873.	Az adó újabb leszállítása felére 2 frank 50 centimera, és 3 frank 75 centimera a különböző minőség szerint 50, kilós *quintal*-onkint	779,000
1874.	Az adó teljes törlése áprilban	830,000
1875.	Adómentesség	920,000

A leszállítás hatása a fogyasztásra emitt igen érezhető. A czukor használata mind pazarabbá válik 1869 óta. Hat év alatt ötven százalékkal gyarapodott a fogyasztás. Meg kell egyébiránt jegyezni, hogy a czukor-adó leszállítása és utóbbi eltörlése összeesett a thea- és kávé-adó leszállításával. A különböző intézkedések kétségtelenül jótétemény gyanánt hatottak Nagybritannia lakosságára. Ha már most a kincstár közvetlen érdekeit tartjuk szem előtt, úgy el kell ismernünk, hogy e leszállítások terhesek voltak a kincstárra nézve, mert ime hogyan alakult a czukor-adó Nagybritanniában 1860 óta.

Év	A czukor-adó jövedelem frankokban
1859—60.	150.177,000
1860—61.	151.684,000
1861—62.	159.582,000
1862—63.	160.698,000
1863—64. az adó leszállítása körülbelől $^1/_4$ részszel az év folyamában	153.9[illegible]7,000
1864—65.	131.306,000
1865—66.	130.711,000
1866—67.	141.194,000
1867—68.	139.561,000
1868—69.	137.601,000
1869—70.	134.914,000
1870—71. az adó leszállítása felére	80.470,000
1871—72.	79.498,000
1872—73.	82.101,000
1873—74. az adó újabb leszállítása felére, vagyis a korábbi adó negyedére	46.079,000
1874—75. az adók eltörlése az év folytában	1.688,000

E táblázat kiegészítője, és némi tekintetben megigazítója a korábbinak. Kimutatja, hogy az adóleszállítások nem fokozzák a kincstár jövedelmeit közvetlenül és íziben. Így a czukor-adót egy negyedrészszel szállították le

1863—64-ben, s az adó hozadéka 1864—65-ben 29 millió frankkal, vagyis 18 százalékkal esett az 1862—63-iki, vagyis az adóleszállítást közvetlenül megelőzött év jövedelméhez képest. S az adójövedelem azon magaslatát, melyen az a leszállítás előtt állott, még öt évvel útóbb sem érték el, midőn ismét lejebb szállították az adót. 1870—71-ben felével szállították le az adókat, s az adójövedelem 80 millió frank volt, 135 vagy 140 millió helyett; a veszteség tehát 40—42 százalékkal emelkedett. 1873—74-ben egy harmadik kisérlet erősítette meg a korábbiak tanulságát. Az újból felével leszállított adó 46 millió frankot jövedelmezett 82 millió frank helyett, a veszteség tehát 43—44 százalékra rúgott akkor, midőn az adó leszállítása 50 százaléknak felelt meg. Őrültség volna tehát az adók leszállítására gondolni akkor, midőn azok nem túlságosak, abban a hiszemben, hogy az által közvetlenül és íziben fogjuk gyarapítani a kincstár jövedelmét.

De ha kissé magasabb álláspontra helyezkedünk, el kell ismernünk, hogy a fogyasztásnak az adóleszállítást követő nagy gyarapodása, habár nemis kárpótolja teljesen veszteségeiért a kincstárt, rendkívül jótékony hatással bír a lakosságra, s magára az államra nézve is számos közvetett jótéteménynek válik forrásává. Így mennyi ipar indult fejlődésnek a czukorfogyasztás terjedése következtében! A társadalmi tevékenység ily gyarapodása lehetetlen, hogy különböző előnyökkel ne járjon a kincstárra nézve is.

Fönnebb (e könyv XII. fejezetében) hosszasabban beszéltünk a levélfuvar leszállításának hatásáról.

Az adót egyébiránt csak az az ország szállíthatja le kellő mérvben és kellő hatással, melynek budgetje fölöslegeket tüntet föl. Anglia finánczpolitikája e tekintetben rendkívül

érdekes. Egy értelmes és gazdag hatalom politikája tárul itt elénk, mely hatalom 50 év óta soha nem érezvén a könyörtelen szükség kényszerét, vállalkozhatott mélyre menő, de pillanatilag sokba kerülő reformokra.

A közgazdasági élet egyik legállandóbb, legtermészetesebb és legszerencsésebb tüneménye az adójövedelem folytonos szaporodása. Gyakrabban utaltunk már e munkában e jelenségre, mint egy általános és jótékony tüneményre. * Nincs fejlődő ország, hol e jövedelmi szaporodás ne mutat koznék. Szerencsétlenségek, rossz termések, válságok vagy háborúk pillanatnyira megakaszthatják e gyarapodás menetét. De csakhamar újból megindul a fejlődés. E jövedelmi szaporodást a következő tényezők idézik elő: A népesedés gyarapodása, az ország termelő erejének növekedése, az ipar és mezőgazdaságot ösztönző mechanikai találmányok, a létező tőkék mennyiségét folyton öregbítő takarékosság, s végre az értékmérőül szolgáló nemes ércznek akár rögtönös, akkár lassu értékcsökkenése. E különböző tényezők nem működnek közre ugyanazon arányban az adójövedelem szaporodására a különböző országokban és különböző időkben. Így lehetséges, hogy a nemes érczek értékcsökkenése, mely állandó jelenség a legrégibb történelmi időktől fogva, egy napon meg fog állapodni. Más országokban ismét a népesség száma vesztegel. A mi a takarítás fölhalmozásait, a termelő erők növekedését illeti, ez a két tünemény minden népnél mutatkozik, míg csak a hanyatlás napja be nem következik. Az imént fölhozott tényezők a termelés, a fogyasztás s a forgalom gyarapítása által hatnak az adójövedelem fokozására.

* Lásd különösen e munkának IV. fejezetét, I. kötet 315—329. ll.

Mindazáltal oktalanság volna arra számítani, hogy az adójövedelm e gyarapodása egyensúlyozhatná a budgetet. Mert habár e tüneményt rendesnek vehetjük hosszabb időre terjedő korszaknál, pillanatnyi megszakítások nincsenek kizárva. De igen is számbaveheti az államférfi az adójövedelem szaporodását akkor, midőn hasznos reformokat akar keresztül vinni. Ennek köszönhetik az angolok pénzügyi rendszerök tökéletesítését, a termelést megkárosító annyi adónak eltörlését. Az adójövedelem e természetes és állandó szaporodása döntötte meg a pessimisták jóslatát, kik a mult században a forradalom és a császárság nagy háborúi előtt Nagybritannia romlását hirdették.

A közvetett adók ez állandó jövedelmi szaporodása duplázta meg a franczia kincstár jövedelmét 1815-től 1869-ig. Nincs év, melyben a franczia állam adójövedelme ne haladta volna meg a budget előirányzatát. Ha megakarjuk nézni a hivatalos kimutatásokat *Compte général de l'administration des finances* 1869-ben, úgy annak 518. lapján fogunk találni egy táblázatot, mely föltünteti 1840-től 1868-ig minden év előirányzatát és tényleges jövedelmét. Csak kétszer maradt a tényleges jövedelem az előirányzat mögött. A többi huszonhat évben a tényleges jövedelem haladta meg az előirányzatot, átlag 30—40 millió frankkal.

Egy korábbi fejezetben (I. könyv V. fejezet) láthattuk, hogy a jövedelmi szaporodás — a jövedelmi adók s az örökségi illeték kivételével — általában nagyobb a közvetett adóknál, mint az egyeneseknél. Az említett két egyenes adó majdnem hasonló jövedelmi szaporodást tüntet föl, mint a közvetett adók. Mert ezek is követik a megadóztatott tárgy gyarapodását a nélkül, hogy a tarifa megigazitását, vagy a kivetés megváltoztatását igényelnék.

Mire lehet fordítani az adójövedelem e szaporodását, azt fényesen megmutatta Anglia. Ha előveszszük a *Statistical Abstract* gyűjteményét, a következő példákkal fogunk találkozni. Az 1850. január 5-én végződő kincstári esztendőben az Egyesült-királyság jövedelme 1435 millió frankra (57.385,658 font sterlingre) emelkedett. Az 1875. márczius 31-én végződő kincstári esztendőben * 1875 millió frankra (74.921,873 font sterlingre) emelkedett ugyanazon ország jövedelme, s következőleg kerekszámban 440 millió frankkal haladta meg az 1849-ik év eredményét. Van talán, ki azt hiszi, hogy az adójövedelem szaporodása e 26 évben az adók emelésének tulajdonítandó. Egy szó sem igaz abból. Ellenkezőleg leszállították az adókat, még pedig roppant arányokban. Az 1849—50-től 1863—64-ig terjedő korszakban az adók leszállítása és eltörlése 879 millió franknak (35.151,818 font sterlingnek) felel meg. Míg ellenben a régi adók fölemelése, vagy új adók behozatala ugyanazon korszakban, csak 675 millió frankot képvisel. Más szóval azon adók összege, melyekről a kincstár e tizenöt év alatt lemondott, s a melyekkel az adózók terhe megenyhült, 204 millió frankra tehető. 1865-től 1876-ig az adó leszállítása még nagyobb mérvben haladta meg az adók emelését. E tíz évben az adók leszállítása és eltörlése 692 millió frank (27.668,291 font sterling) roppant összegnek felel meg, míg a régi adók fölemelése vagy új adók behozatala csak 186½ millió frankot (7.449,223 font sterlinget) képvisel. E tíz évben tehát az angol kincstár évi 506 millió frank terhet vett le

* A kincstári évek kezdetét idővel megváltoztatták. Régebben a folyó év január havának 5-dik vagy 6-dik napjától fogva kezdődött a kincstári év, újabban az egyik év április 1-sejétől, a következő év márczius 31-ikáig tart a kincstári esztendő.

az adózók vállairól. Ha ez adóelengedésekhez hozzávesszük az 1850-től 1864-ig terjedő korszak adóenyhitéseit, láthatjuk, hogy 1849 óta az adók összege az Egyesültkirályságban 710 millió frankkal, vagyis átlag évenkint 28 millió frankkal szállt lejebb. 1875-ben mindazáltal még mindig 444 millió frankkal nagyobb az adók jövedelme, mint 1850-ben. Pedig e 25 éves korszakra egy nagy háború esik, a krimi hadjárat. Mondhatjuk, hogy ha a krimi háború elmarad, a brit adózóknak terhe 1875-ben egy milliard frank roppant összeggel szállt volna lejebb, az 1850-ik év terhéhez képest.

Ez adóelengedéseket három oknak lehet tulajdonítani: 1. a közvagyonosság roppant emelkedésének, melyet új piaczok megnyitása s a termelésnek adott újabb könynyítések idéztek elő; 2. a hosszas békének, melyet ez ország az egész korszak alatt az 1855—56. évek kivételével élvezett; 3. a közkiadásokban tanúsított mérsékletnek. Mert a kiadások emelkedtek ugyan bizonyos tekintetben, a mi majdnem kikerülhetetlen egy annyira czivilizált népnél, s még inkább az európai népeknél lábrakapott túlságos fegyverkező politika mellett; de jóval kisebb mérvben, mint a continens bármely népénél.

Francziaország nem mutat ily szép példát. És pedig nem azért, mintha az adójövedelem szaporodása nem volna ép oly erős és állandó, mint az angoloknál. Az 1870-iki háború előtt körülbelül 40 millióra emelkedett az adójövedelem szaporodása, a háború óta könnyen ér el 50—60 millió frankot évenkint.* De Francziaországnak az a

* 1875-ben a jövedelem szaporodása ugyanazon adóknál 140 millió frankra ment, az 1874-iki eredményhez képest. 1876-ban a jövedelmi szaporodás 1875-höz képest, az év első kilencz hónapjában

nagy szerencsétlensége, hogy sok háborúja, sok forradalma volt, és nagyon is könnyen ragadtatta el magát közkiadásainak emelésére. A háborúk megakasztják a jövedelmi szaporodásokat és adósságokat nemzenek, melyek nagyon megnehezítik az adók leszállítását. A forradalmak hasonlag megzavarják és megbénítják az ország gazdasági fejlődését. S végre a franczia államférfiak és törvényhozóknak az adójövedelem valami szaporodása mellett soha nem jutna eszök ágába sem, az adókat leszállítani, hanem ellenkezőleg zsákmánynak tekintik az ilyen gyarapodást, melyet kényök-kedvök szerint költhetnek el a közigazgatás különböző ágaiban. 1815-től 1870-ig soha nem szállították le Francziaországban az adókat, érezhető módon. Ha leszállítottak is egy pár adót, busásan kárpótolták azt újabbakkal, vagy a régiek fölemelésével. Így például valaki kiszámította, hogy 1848 februárjától 1864 végéig az adók leszállítása 337½ millió frankot képvisel, míg az adók fölemelése 328½ millió franknak felel meg. A leszállítás tehát alig nyomorult 9 millió frankkal haladja meg a fölemelést. Ugyanez idő alatt a leszállítások többlete 204 millió frank volt Angliában. Nem kételkedünk az iránt, hogy Francziaország, ha szakadatlan békének örvendett volna az egész XIX. században; s ha a mellett kormányférfiai csak valamivel takarékosabbak lettek volna: körülbelül 1 milliárd frankkal szállíthatta volna le a jelenlegi adók összegét e 23 év alatt; eltörölve mindazokat, melyek megtámadják a termelést, és megigazítva mindazokat, melyek igazságtalanok, s aránylag jobban terhelik a szegényt, mint a gazdagot. Nagyszerü hekatom-

20 millió frank. Bátran mondhatjuk tehát, hogy az évi jövedelmi szaporodás 50 millió frankra tehető.

bát lehetne itt emelni, föláldozva egymás után a közönséges és gyors fuvart terhelő szállítási adót; * a gyártott czikkekre, papirosra, szappanra, stearynra, gyufára vetett adókat; néhány kevés gyarmati árút terhelő vámokon kívül minden más vámot; eltörölve a só-adót; ** tetemesen leszállítva a levél- és sürgönydíjakat, az illetékeket, a bélyeget, az alkohol és a bor adóját, s végre megszüntetve a kapu-adót. E terv ábrándosnak tetszik. Anglia példája mutatja, hogy hosszas béke és jó pénzügyi kezelés egy negyed század alatt vezethetnek hasonló nagy eredményekre. Ne feledjük el egyébiránt, hogy a consolidált adósság conversiója törlesztéses annuitásokra, az annuitásokban kötött adósságok fokozatos elenyészése és végül, noha kisebb mérvben, az egyenes adók megigazítása előmozdítanák a jövedelmi szaporodásokat, melyek azután az adó leszállítását megengedhetnék. Van mindazáltal egy megjegyzés, melyet el nem nyomhatunk. S ez az, hogy a közvetett adók jövedelmi szaporodása nem lehet egészen oly jelentékeny Franciaországban mint Angliában, mert a lakosság nálunk nem növekszik oly gyorsan, mint amott, pedig a lakosok számának gyarapodása képezi a fogyasztási adók állandó jövedelmi szaporodásának egyik tényezőjét. 1849-ben az Egyesült-királyság lakossága nem volt több 27 millió léleknél; 1875-ben fölemelkedett 32 millió 737,060 lélekre. 1875-ben tehát $5^1/_2$ millióval vagyis 20 százalékkal több fogyasztót és közvetett fizetőt számlált,

* Mindazáltal még lehetne tartani egy, az utazókat terhelő, 5 százalékos csekély adót.

** Emlékeztetjük az olvasót, hogy a só-adót föl lehet tartani mindaddig, míg léteznek oly adók, melyek a forgalmat és a gyártást terhelik, noha kétségtelen, hogy annak eltörlése a mezőgazdaság érdekében már ma is kívánatos.

mint 1849-ben. Franciaországban ellenben legfölebb 2 millióval, vagyis 6 százalékkal számíthatunk több fogyasztót és adófizetőt 1875-ben, mint 25 évvel azelőtt. Az ilyen különbség természetesen befolyást gyakorol az adók jövedelmi szaporodásának arányára a két országban.

Azon adók között, a melyeket Anglia nagy és állandó adójövedelmi szaporodása segedelmével eltörölt, föl kell említenünk a papirra, szappanra, üvegre, téglára, sóra és czukorra vetett adókat, az igen számos, különböző tárgyakra vetett vámokat, a bélyeg leszállítását, stb.* Ez magyarázza meg, hogy Angliában, a szeszt és sört kivéve, semmi adó nem terheli a gyártott czikkeket, s az italokat és dohányt kivéve, semmi adó nem terheli a köznép által fogyasztott tárgyakat.

Igen fontos kérdés az adóelmélet terén az általános áttolás jelensége, mely bizonyos idő folytán megváltoztathatja a régibb adók háramlását. A tapasztalás bizonyítja, hogy a régi adók nem idézik elő ugyanazt a hatást, mint a melyet behozatalukkor tanusítottak. Vessünk példáúl adót az értékpapirokra, ez esetben az első birtokosok viselendik a terhet, a mennyiben elvesztik a kamatban az egész adót, és a tőkében körülbelül azt az összeget, mely az országos kamatláb mellett az adó tőkésített összegének megfelel. De bizonyos, hogy többé-kevesbbé rövid idő mulva az új értékpapiroknál, s különösen kötleveleknél, nem az aláírók fogják viselni ez adót, hanem a társulatok, melyek e papirokat kibocsátják. Ha adót vetünk a munkabérre, vagy a mi azzal egyremegy, a közfogyasztás tárgyaira, az első időben a munkások fogják viselni a terhet, idővel

* A jövedelmi adó nagyban előmozdította e reformok lehetségét, de azért az adók jövedelmi szaporodása mégis nagyobb szerepet játszott e részben.

mindazáltal azt fogjuk látni, hogy a munkások a legtöbb esetben munkaadóikra tolják át az adót, s hogy a munkaadók vagy gyárosok viszont portékájok fogyasztóira tolják át e specialis adót. Az iparosokra vagy kereskedőkre vetett adó eleinte megcsorbítja nyereségöket, és öregbíti üzleti költségeiket; minthogy azonban az üzleti pályát csakhamar igen sokan elhagynák, ha az nem kárpótolná tetemes nyereség lehetősége által a veszteség koczkázatát, az iparosok és kereskedők lassankint a fogyasztóval fizettetnék meg mindazon különös adókat, melyeket rájok kivetettek. Legfölebb az ingatlant s a tulajdon átszállását terhelő adóknál s még néhány kivételes adóknál nem fordúl elő az áttolásnak e majdnem végtelen folyamata. Egy régi társadalomban tehát a régen fönnálló adóknál bizonyos közös tömeg keletkezik, mely a nélkül, hogy azt észrevennők, a kiadásoknak és élvezeteknek meglehetősen megfelelő arányban oszlik meg a társadalom különböző tagjai között. A következés tehát az, hogy egy hosszú idő óta fönnálló adórendszer soha nem oly igazságtalan hatásában, mint a milyennek tulajdonkép látszik. Ez vagy amaz az adó, melyről azt hinnők, hogy Pétert vagy Pált terheli, ki azt közvetlenül fizeti, tényleg egy csomó más embert terhel, kik öntudatlanúl szolgáltatják azt azoknak, kik ez adót első sorban és látszólag fizetik. A társadalom egy kidomborodott és ruganyos szervezet, mely idővel magától osztja föl különböző tagjai között, erőiknek meglehetősen megfelelő arányban, a reá vetett terheket.

Hogy az adók áttolása végig vonúl az egész társadalmi testen, ez egy rég bebizonyított tünemény, a tudomány által kétségtelenné emelt igazság. És e körülmény sok vigaszt rejt magában, mert igen sok adó igazságtalansága oly nagy, hogy valóban sajnálni kellene társadalmi

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

állapotainkat, ha az imént említett kidomborító és kiegyenlítő erők nem volnának képesek ez egyenetlenségeket ellensúlyozni. Mindazáltal nem szabad e tünemény horderejét túlozni. Sőt meg kell engednünk, hogy korunk bizonyos sajátságainál fogva ez áttolás nem oly teljes, mint régebben volt. Ma már egy nemzet sem él elszigetelten. Határai megnyíltak az idegen termékek előtt, a külföldi munkás bejöhet az országba. Tőkék és emberek szabadon járnak-kelnek országról-országra. A vámtörvényhozás megváltozása és a közlekedési eszközök tökéletesbitése következtében keletkezett uj társadalmi helyzetünk megcsorbítja a specialis adók egykor teljesebb és gyorsabb tüneményeit. Ha például speciális adót vetünk az iparosokra és kereskedőkre, úgy ezek csak sok bajjal fogják azt a fogyasztókra áttolhatni, mert az idegen termékek szabadon versenyeznek a belföldi árúkkal. Hasonlókép, ha speciális adót vetnénk a munkásokra, vagy a mi azzal egyjelentőségű, a közfogyasztás czikkeire, a munkások csak nehezebben foghatják a terhet a munkaadókra, vagy az általok előállított czikkek fogyasztóira áttolni; mert a munkabérnek az új adó arányában bekövetkező emelkedése magasabbra csigázhatja fel az üzleti költségeket a belföldi jószágoknál, mint a velök versenyző külföldi árúknál.

Noha tehát kétségtelen, hogy az adók áttolása a társadalom egész szervezetére kiterjed, e folyamat nem teljes s azonkívül sok időt is igényel. Mindezekből következik, hogy az áttolás nem igazolhatja, de még csak nem is mentheti az oly adók behozatalát, melyek nem állanak arányban az adózó fizetőképességével, valamint nem igazolhatják, sőt nem is menthetik az ilyen természetű, de régibb adók föntartását, ha az ország minden nagyobb baj nélkül megváltoztathatja őket. Midőn adót vetünk a

közfogyasztás tárgyaira azon ürügy alatt, hogy a munkás a munkabér emelkedésében kárpótlást fog nyerni e terhekért; vagy a midőn súlyos terhet vetünk az iparra és kereskedelemre azon hiszemben, hogy az iparos és kereskedő módot fog találni ez adóknak a fogyasztóra való áttolására: akkor bizonyos osztályokra tényleg és azonnal sújtó terheket vetünk, mely terhek enyhülése és kárpótlása csak lassankint következik be, és sohasem válik teljessé. Egy országnak soha nem szabad a természetre bízni saját hibáinak megjavitását. A mit az új adók behozataláról mondottunk, ugyanaz áll a régi aránytalan adók eltörléséről is. Nem szabad az ily reformoktól visszariadni, ha csak nem kivihetetlenek. A kapu-adók és ital-adók eltörlésének, vagy legalább enyhítésének ott kell szerepelnie minden szabadelvű programmban, habár csakugyan igaz, hogy e régi terhek egy részét kárpótolja a munkabér emelkedése.

Igen érdekes volna tanúlmányozni, mikép oszlik meg az adók terhe a népesség különböző osztályai között. E kérdés egyébiránt igen bonyolúlt, mert sok oly adó van, mint a szállítási adó, bélyeg-adó, melyeknél igen nehéz a társadalom különböző osztályait egymástól elválasztani. E részben tehát ismét csak megközelíthetjük az igazságot, és ily korlátozás mellett mondhatjuk, hogy a legnagyobb adóterhet hazánkban a városi munkásosztály viseli, míg ellenben a legkisebb adót a kis vagy nagy birtokaikon élő mezőgazdák fizetik, kik részben saját termékeiket fogyasztják. Tudjuk, hogy a termelő által fogyasztott bor és csiger adómentes. A mezőgazda fizeti a földadót, mely távolról sem éri el a régi hűbéri terheket; fizeti továbbá a személyi és lakbér-adót, mely a vidéken igen könnyű; az ajtó- és ablak-adót, az útak fejében járó

szolgáltatásokat; a fényűzési élelmi szerek, a czukor és kávé fogyasztásának megfelelő arányos adót; végre azt a meg nem határozható részt, mely a szállítási adókból, a bélyegből s némely más adókból reá esik. A szerényen élő, nagy lakást nem tartó gazdag tőkés, szintén azok közé tartozik, kiket leggyöngédebben érint hazánkban a kincstár. Fölvethetnők még azt a kérdést, meg lehet-e állapítani azt a határt, a meddig valamely nép adófizető képessége terjed? Csakhogy erre soha nem lehet igenleges módon felelni. Ha az adóteher túlságos lesz, az ország hanyatlik, a lakosság száma csökken, a földmívelés szűkebb térre szorúl, a tőkék kivándorolnak. Ez történt egykor Spanyolországban, sőt Hollandiában, s ez történik ma még nagyobb mérvben Törökországban. Kétségtelenül van tehát az adóztatásnak egy bizonyos határa. S ha ezt meghaladják: a gazdasági, társadalmi, sőt politikai zavarok nem fognak elmaradni. De hol van ez a határ? Ez az a mit nem lehet *a priori* megmondani. Változik a különböző országok, a különböző idők, a vagyon különböző megoszlása, sőt a népesség különböző tűrelmének különböző foka szerint is. Az egyik országban panasz és elgyöngülés nélkül türik, midőn az állam és községek a polgárok jövedelmének 12 vagy egész 15 százalékát veszi igénybe. Más országban már 7—8 százalék is roppant nehéz tehernek látszanék. Francziaországban a jelen pillanatban az állami és helyi adók 3300 millió frankra emelkednek. A nemzet összes jövedelmét komolyan nem lehet 20 milliárdnál kevesebbre, de 25 milliárdnál többre sem becsülni. A franczia nép tehát jövedelmének 14 vagy 15 százalékát fizeti az állam és községek pénztárába.

Nem lehet foglalkoznunk az adókezelés szabályaival. Ez nem a tudomány, hanem a tapasztalás és művészet

dolga. Egyet azonban meg kell jegyeznünk, s ez az, hogy az adóbérlet rendszere föltétlenül elvetendő, mert fölízgatja, faggatja és elnyomja az országot, egyes magánosok érdekében. E rendszert csak ideiglenesen, bizonyos speciális adóknál s oly országokban lehet menteni, hol a közigazgatás igen rossz kezekben van. Így a dohány-adó bérbe adása Olaszországban, igen jó eredményeket vont maga után. Jegyezzük meg azonban, hogy itt egy valóságos monopolizált iparról volt szó. Midőn Franciaországban a gyufa-adó alkalmával újból megjelent az adóbérlet, felháborodott az egész ország.

Munkánk ez első részének rövid foglalatja tehát az, hogy bizonyos közvetett adók fentartása nélkülözhetetlen az olyan nemzetnél, melyet nagy adósságok terhe nyom, és a mely nagy hadsereget akar tartani; másodszor, hogy az egyenes adókat megjavítani és kiegészíteni kellene, a mi lehetségessé tenné több oly adónak eltörlését, melyek ma a forgalmat és termelést zavarják; s végre harmadszor, hogy a közjövedelmek természetes fejlődése és majdnem állandó szaporodása lehetségessé fogja tenni Franciaországban a közfogyasztást terhelő adók nagyrészének, mint a só-adónak és bor-adónak fokozatos eltörlését és ama nagyon igazságtalan és káros illetékeknek megigazítását — csakhogy e nagy munkához egy negyed század békéje s a kiadások nagy mérséklete szükséges.

A nyugot-európai népek, különösen Franciaország, roppant mérvben gyarapították gazdagságukat az utolsó félszázad alatt, noha fájdalom, sok politikai hibába estek, és sokszor engedték magukat háborúra ragadtatni. Ha elkerülhetnők a jövőben a romlás e forrását, mindig kedvezőbb gazdasági helyzetbe jutnánk. A jövő nemzedékek ingyen fogják használni a munkának általunk teremtett

nagy szerszámait, a vasutakat, csatornákat, útakat, kikötőket. S minthogy a közvagyonosság mindig tovább fejlődik, az államok és községek ipari és financiális közvagyona nagy arányokban gyarapodik*: a közterhek súlya naponta enyhébb lesz, föltéve, hogy békében maradhatunk. A béke minden pénzügyi reform elengedhetetlen föltétele. Míg a béke nincs biztosítva, a gazdaság törvényeit nem tisztelik. Ha Anglia financiális rendszere a legkevesebb fogyatkozást és igazságtalanságot tűnteti föl, azt nem csupán a kincstári lordok nagy tehetségeinek köszönheti, hanem és főleg ama bölcseségnek és szerencsének, mely 50 év óta minden külső zavartól megmentette. Részünkről könnyű dolognak tartjuk az adók reformját Franciaországban, föltéve, hogy meg lesz ez a két elengedhetetlen munkatársunk: az idő és a béke.

* Csak arra kell utalnunk, hogy 1950-től fogva minden vasut az állam köztulajdonába megy, s hogy hosszabb-rövidebb idő múlva a városok vízvezetéki és gázvilágítási engedélye is lejár. Az állam és városok ipari és termékeny közvagyona tehát, mint azt e munka folyamában kimutattuk, nagyot fog fejlődni a XX. században.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

E vállalat keretében oly eredeti és fordított munkák fognak kiadatni, a melyeknek megválasztásában irodalmunk legszembetünőbb hiányainak betöltése és a művelt közönség szükségei lesznek a főszempontok. A vállalat három különálló sorozatból áll, melyek: I. sorozat a **Történelem** (évenkint 80 iv, ára 4 frt). II. sorozat: az **Irodalom** (évenkint 60 iv 3 frton). III. sorozat: a **Jog- és Államtudomány** (évenkint 60 iv 3 frton) egész körét fogják átkarolni. Az aláírás egy sorozatra is elfogadtatik, **de három évre kötelező.** A bekötési dijak, — kötetenkint 40 kr. — külön számittatnak fel. Egyes munkák a sorozatokból külön nem adatnak. Mindeddig megjelentek angol díszkötésben:

A Történelmi sorozatban:

Macaulay. Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Második átnézett kiadás. Hat kötetben. *(Teljes.)*

Carlyle T. A franczia forradalom. I. és II. kötet.

Curtius E. A görögök története. I. és II. kötet.

Hunfalvy Pál. Magyarország ethnografiája. Egy kötet. *(Teljes.)*

Az Irodalmi sorozatban:

***Gőthe** lyrai költeményei. Két kötet egybe kötve. *(Teljes.)* Elfogyott.

***Nisard D.** Tanulmányok a renaissance és a reformatió korából. Egy kötet. *(Teljes.)* Elfogyott.

Müller M. Ujabb felolvasásai a nyelvtudományról. Egy kötet.

Boissier. Cicero és barátjai. Egy kötet. Angol diszköt. *(Teljes.)*

Lewes. A philosophia története Thalestől Comteig. 3 kötetb. *(Teljes.)*

Nisard. A franczia irodalom története. I. és II. kötet.

Arany János prózai munkái. Egy kötet.

A Jog- és Államtudományi sorozatban:

***Bluntschli J. C.** Az általános államjog és a politika története a XVI. század óta a jelenkorig. 2 kötetben. *(Teljes.)* Elfogyott.

Gneist R. A jogi állam. Egy kötet. *(Teljes.)*

Maine Summer H. A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével, s viszonya az ujkori eszmékhez. Egy kötet. *(Teljes.)*

Todd. Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása. Három kötetben. *(Teljes.)*

Carrara. A büntetőjog tudományos programmja. 2 kötetb. *(Teljes.)*

Pauler T. Adalékok a magyar jogtudomány történetéhez. Egy kötet. *(Teljes.)*

Leroy-Beaulieu. Pénzügytan. I. és II. kötet.

AKADÉMIA KÖNYV